

Scientific Journal

VIRTUS

#9, November, 2016
published since 2014

2016

ISSN 2410-4388 (Print)
ISSN 2415-3133 (Online)

Scientific Journal *Virtus*
Issue # 9, November, 2016 p.
Published since 2014

Recommended for publication by the Academic council of the
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
(the proceedings No.5 November 25, 2016)

Recommended for publication by the Academic Council of Luhansk
Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (the
proceedings No.5 Desember 1, 2016)

Founder: Scientific public organization
Sobornist (Ukraine)

Publisher: Center of modern pedagogy «Learning without
Frontiers» (Canada).

Partners:

- + Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine);
- + Lugansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine);
- + Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine);
- + SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine);
- + Pomeranian Academy in Slupsk (Poland);
- + Donbas State Technical University (Ukraine);
- + Baku Islamic University (Azerbaijan);
- + University of the town of Nish (Serbia);
- + Zielonogorski University (Poland);
- + "Learning Without Borders" - Center of Modern Pedagogy (Canada).

Editor-in-Chief

Zhurba M.A., Ph.D., professor, head of the Department of education management of the Lugansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Deputy Editor-in-Chief

Kuzmichenko I.O., Ph.D., associate professor, Head of the Department of Humanities of SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine).

Talishinski E.B., Ph.D., associate professor, Head of the Department of Public Disciplines of the Baku Islamic University (Azerbaijan).

Virtus: Scientific Journal / Editor-in-
Chief M.A. Zhurba – November # 9,
2016. – 219 p.

The authors of materials are responsible for plagiarism, accuracy of the represented facts, quotes, figures and surnames. Editorial staff reserves the right for insignificant editing and reduction and also literary revision of the articles (with preservation of the main conclusions and style of the author). The editorial board of the journal may not share world outlook of the authors.

Editorial Board:

Bohonkova J.A., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Chyzhova O.M., Ph.D., professor, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine).

De Serio B., Ph.D., professor, University of Foggia President of AIM (Italy);

Huzhva O.P., Ph.D., professor, Ukrainian State Academy of Railway Transport (Ukraine).

Jovanovic P., Ph.D., professor, University of the town of Nish (Serbia).

Kasyanova O.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Kasyanova V.A., Ph.D., associate professor, Institute of Chemical Technologies Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Komarevtseva I.A., Ph.D., professor, SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine).

Korotkova E.A. PhD associated professor of social and humanities science Department of Donbas State Technical University (Ukraine).

Mais N. Aliyev, Ph.D., professor, Baku State University (Azerbaijan).

Mennell S. Ph.D., professor, University College Dublin (Ireland).

Mihailovic S., Ph.D., professor, Institute of Serbian Culture Pristina-Leposavic (Serbia).

Pagava O.V. Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Polishchuk O.P., Ph.D., professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine).

Potapenko E.V., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Ukraine).

Sapenko R., Ph.D., professor, Zielonogorski University (Poland).

Sevinj I. Aliyeva, Ph.D., professor, Institute of History National Academy of Sciences of Azerbaijan (Azerbaijan).

Shpak D.O., Ph.D. associate professor, Mykolajiv branch of Kiev National University Culture and Arts (Ukraine).

Radchenko O.V., Ph.D., professor, Pomeranian Academy in Slupsk (Poland).

Rudic G.A., Ph.D., professor, "Learning Without Borders" - Center of Modern Pedagogy (Canada).

Svintsitska O.I., PhD, associate professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine).

Tsyurupa M.V. Ph.D., professor, National University of Defense of Ukraine (Ukraine).

Kalko I.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Ustymenko-Kosorich O.A., Ph.D., professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine).

Yeremenko A.M., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Zhurba A.M., Ph.D., assistant professor of Department of Social Disciplines and Humanities Donbas State Technical University (Ukraine)

Zavatskaya N.Yev., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Certificate of Mass Media Registration:
KB № 21060-10860P from 24.11.2014 p.

Journal Editorial Staff Contact Information.
e-mail: ffg-conference@mail.ru
сайт: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua>

© Authors of the Articles, 2016.
© Scientific Journal «Virtus», 2016

CONTENT

PHILOSOPHY

- Demchuk R.V.**
NATIONAL IDENTITY: UKRAINIAN PERCEPTION MODUS 10
- Vasechko V.Y.**
SCIENTIST IN THE ETATIST SOCIETY: UTILITY
AND SUPERUTILITY AS SETTINGS OF EXISTENTIAL
SELF-DETERMINATION 17
- Lebedev V.A.**
CONCEPT OF COOLNESS IN MODERN MASS CULTURE 23
- Rusko N.M.**
THE CONCEPTS OF JOY AND SUFFERING IN THE
GLOBAL PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS THOUGHT 26
- Ursu N.O.**
ORGANIZATION OF INNER SPACE OF DOMINICAN
TEMPLES ON THE LANDS OF WESTERN EUROPE 31
- Fed' I.A.**
THEORIES OF MOUNTING AS METHOD OPTIMIZING
THE AUDIOVISUAL IMAGE OF FILM 34
- Chaplinskiy V.G.**
THE MAIN VECTORS OF UKRAINIAN EVANGELICAL
CHURCH DEVELOPMENT. THEIR ACTUALIZATION..... 38

PSYCHOLOGY

- Maleyeva O.V.**
IMPLEMENTATION OF EDUCATIONAL INNOVATION:
ANALYSIS OF FACTORS..... 43
- Onufrieva L.A.**
PROFESSIONAL SELF-APPRAISAL AS A MECHANISM
FOR THE PROFESSIONAL FORMATION OF FUTURE
SOCIONOMIC SPECIALISTS' PERSONALITY AT PRESENT
STAGE 47
- Simko R.T.**
IMPACT PECULIARITIES OF POLICE OFFICERS
PSYCHOMOTOR TRAINING THE MANIFESTATION
OF AGGRESSIVENESS 50

PEDAGOGY

- Bilenkova L.M.**
FEATURES OF CONSTRUCTION OF NATURE LESSON
IN THE REFORMATION OF PRIMARY SCHOOL..... 53

- Bogdanyuk A.M.**
REFLECTED IN UKRAINIAN CHILDREN'S LITERATURE
OF CANADA EDUCATIONAL PROBLEMS
OF UKRAINIAN FOREIGN YOUNGER GENERATION..... 56
- Bogomolova M.Y.**
FORMATION OF SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION
OF CHILDREN IN UKRAINE 61
- Durneva T.V.**
CORRELATION RELATIONS OF VALUE ORIENTATIONS
AND PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES
OF EDUCATIONAL ESTABLISHMENT'S LEADER..... 63
- Kabak V.V.**
FEATURES CREATION OF INFORMATION SYSTEM
ALGORITHMIC THINKING OF FUTURE SPECIALISTS
OF COMPUTER TECHNOLOGIES..... 67
- Kyselytsia O.N.**
CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF HISTORY
OF PEDAGOGICS OF UKRAINE OF CULTURAL AND
EDUCATIONAL FIGURE JOHN DOSHCHIVNYK..... 71
- Kiryanova O.V., Malyukova O.U.**
FORMATION AND DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC
OPINION ON THE CONCEPT OF «LEARNING SUCCESS»..... 75
- Klak I.Ye.**
STRUCTURE AND MAIN COMPONENTS OF FUTURE
FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' PROFESSIONAL
COMMUNICATIVE COMPETENCE 79
- Kompaniy O.V.**
FORMATION OF SKILLS TO CREATE GENRES
INSTRUCTING CHARACTER ON THE END PRIMARY
LANGUAGE EDUCATION IN THE CONDITIONS
OF THE PRINCIPLE OF CONTINUITY 83
- Kucheruk O.Ya.**
THE ROLE OF STUDENTS' INDIVIDUAL WORK
IN THE PROCESS OF FORMATION MATHEMATICAL
COMPETENCE OF FUTURE SOFTWARE ENGINEER 86
- Moroz F.V., Havryshko S.H.**
STATE AND DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION
OF PRESCHOOL AND SCHOOL AGE CHILDREN 90
- Panychok T.J.**
ROLE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION
DURING FOREIGN LANGUAGE TEACHING
PROFESSIONAL DIRECTION 95

Popkova E.I., Naumenko N.P.
SOME ASPECTS OF PREPARATION FOR CAREER
GUIDANCE PEDAGOGICAL STAFF OF VOCATIONAL
EDUCATION IN MODERN CONDITIONS:
ANDRAGOGICAL APPROACH 99

Rozman I.I., Lutsa M.V.
CURRENT ISSUES OF EDUCATIONAL ACTIVITIES:
ORIENTATION ON TEACHING AND
METHODOLOGICAL WORK 102

Samsonova O.A.
DEVELOPMENT OF PROFESSIONALISM OF TUTORS
OF PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS:
RETROSPECTIVE ANALYSIS 105

Sytnyk N.I.
MODERN TRENDS OF UKRAINIAN-CANADIAN
RELATIONS EDUCATION AS A LEADING FACTOR
IN THE TRANSFORMATION OF THE NATIONAL
HIGHER EDUCATION SYSTEM 109

Smetana O.P.
FORMATION OF ARTISTIC AND EXPRESSIVE THINKING
SINGER : A MODERN VIEW ON THE PROBLEM 113

Sovik T.V.
MUSICAL AND AESTHETIC TRAINING OF PRIMARY
SCHOOL TEACHERS AS A NECESSARY COMPONENT
OF HIS PROFESSIONAL COMPETENCE 117

Tilcharova X.O.
CATEGORY «ACADEMIC BENEFIT» IN CORPORATE
ACADEMIC CULTURE OF UNIVERSITIES 119

Chervinska I.B.
EDUCATION AND UPBRINGING AS THE LEADING
FACTORS OF FORMATION OF ETHNIC IDENTITY
OF SECONDARY SCHOOL PUPILS
OF THE CARPATHIAN REGION 124

Cherniakova E.I.
USING MULTIMEDIA TECHNOLOGI TOOLS
IN PRIMARY SCHOOL 128

Yatsenyuk N.I.
THE PECULIARITIS OF TEACHING ENGLISH
BY JUNIOR PUPILS 133

SOCIOLOGY. POLITOLOGY

Poltavets S.V.
MOSCOW'S FORMATION OF OPPOSITION
TO HETMAN I. VYHOVSKYI 136

Chizhova O.M.
UKRAINIAN POLITICS AS A SOCIAL PHENOMENON
AND POLITICAL PRAGMATISM 140

PHILOLOGY

Bagriy M.A.
PROBLEM ART STYLE OF LITERARY CRITICISM 143

Bazhan O.M.
INTERFERENTNI PHENOMENON IN UKRAINIAN
BROADCASTING OF KYIV UNIVERSITY STUDENTS 146

Kalko R.M.
SOME CONCEPTUAL PROPOSITIONS
OF UNIVERSALS' STUDY OF THE CHINESE CLASSICAL
LANGUAGE WEN-YANG (文言) 149

Prybluda L.M.
PECULARITIES OF ZOOMORPHIC METAPHOR
IN UKRAINIAN PROSE IN XXI CENTURY 153

Savchuk V.I.
THE NOTION OF «STRATEGY» AND THE ALGORITHM
OF ITS REALIZATION IN A PRESIDENTIAL ADDRESS 157

Savchuk O.H.
CONCEPTUAL METAPHORS IN THE REPRESENTATION
OF ROMANTIC FEELINGS 162

Shabat-Savka S.T.
TYPOLOGY OF COMMUNICATIVE INTENTIONS
IN LINGUISTICS : THE UKRAINIAN DISCOURSE 166

HISTORY

Pavlovskiy E.A.
FAMINE OF 1932-1933 IN UKRAINE AND OFFICIAL
HISTORIAN AND HUMANITARIAN SCIENCES
IN THE USSR (1980-1991) 171

Radchenko N.M.
ELUCIDATION OF THE CREDIT AND BANKING SYSTEM
OF UKRAINE IN THE MAGAZINE «HUTORYANYN» 174

ECONOMICS. STATE ADMINISTRATION AND LAW

Bogdan N.M., Khalimonenko N.S.
RESEARCH OF HISTORICAL AND CULTURAL TOURISM
RESOURCES IN THE KHARKIV REGION 179

Bogdan N.M.

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL BASIS
OF ANALYSIS OF MARKET CONDITIONS
HOTEL SERVICES 182

Bogdan N.M., Ferliy R.Yu.

TO QUALITY MANAGEMENT OF TOURIST SERVICES 187

Volvach M.M.

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF MANAGEMENT
OF INNOVATIVE POTENTIAL FOR IMPROVING
THE COMPETITIVENESS OF DOMESTIC AIRCRAFT
REPAIR ENTERPRISES 192

Grin S.A., Matsenko D.Y., Kimlach D.I.

WOODLAND UKRAINE PROBLEMS AND SOLUTIONS..... 199

Koval O.M.

RIGHT TO REHABILITATION IN THE CRIMINAL
PROCEDURE OF UKRAINE..... 201

Medvid L., Kampov N.

ENVIRONMENTAL TOURISM IN THE CONTEXT
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION 206

Munteanu Andrei

ECONOMICS OF EDUCATION AS GUIDANCE
ON INVESTMENTS IN THE NATIONAL ECONOMY 211

Shatskaya Z.Y.

GLOBAL COMPANIES : EXPERIENCE OF DEVELOPMENT
AND PROSPECTS 215

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

Демчук Р.В.
НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: УКРАЇНСЬКИЙ
МОДУС СПРИЙНЯТТЯ 10

Васечко В.Ю.
УЧЕНЫЙ В ЭТАТИСТСКОМ ОБЩЕСТВЕ:
УТИЛИТАРНОСТЬ И СВЕРХУТИЛИТАРНОСТЬ
КАК ПАРАМЕТРЫ ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОГО
САМООПРЕДЕЛЕНИЯ 17

Лебедев В.А.
КОНЦЕПТ КРУТОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ МАССОВОЙ
КУЛЬТУРЕ 23

Руско Н.М.
ПОНЯТТЯ РАДОСТІ І СТРАЖДАННЯ У ФІЛОСОФСЬКІЙ
ТА РЕЛІГІЙНІЙ СВІТОВІЙ ДУМЦІ 26

Урсу Н.О.
ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО ПРОСТОРУ
ДОМІНІКАНСЬКИХ ХРАМІВ НА ТЕРЕНАХ
ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ 31

Федь І.А.
ТЕОРІЇ МОНТАЖУ ЯК МЕТОД ОПТИМІЗАЦІЇ
АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ОБРАЗУ ФІЛЬМУ 34

Чаплинский В.Г.
ОСНОВНЫЕ ВЕКТОРЫ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ
ЕВАНГЕЛЬСКОЙ ЦЕРКВИ. ИХ АКТУАЛИЗАЦИЯ 38

ПСИХОЛОГІЯ

Малеева О.В.
ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ: АНАЛІЗ
ЧИННИКІВ 43

Онуфрієва Л.А.
ПРОФЕСІЙНА САМООЦІНКА У СИСТЕМІ
ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ 47

Сімко Р.Т.
ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПСИХОМОТОРНОЇ
ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПАТРУЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ НА ВИЯВ АГРЕСИВНОСТІ 50

ПЕДАГОГІКА

Біленкова Л.М.
ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ УРОКУ З ПРИРОДОЗНАВСТВА
В УМОВАХ РЕФОРМАЦІЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ 53

Богданюк А.М.
ВІДОБРАЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ
КАНАДИ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧИХ
ПОКОЛІНЬ ЗАРУБІЖНИХ УКРАЇНЦІВ 56

Богомолова М.Ю.
СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ДІТЕЙ В УКРАЇНІ 61

Дурнева Т.В.
КОРЕЛЯЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
ТА ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ КЕРІВНИКА
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ 63

Кабак В.В.
ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ
СИСТЕМИ РОЗВИТКУ АЛГОРИТМІЧНОГО МИСЛЕННЯ
ДЛЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ КОМП'ЮТЕРНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ 67

Киселиця О.М.
ВНЕСОК У РОЗВИТОК ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ
УКРАЇНИ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОГО ДІЯЧА
ІВАНА ДОЩІВНИКА 71

Кір'янова О.В., Малюкова О.Ю.
СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ДУМКИ
ЩОДО ПОНЯТТЯ «УСПІШНІСТЬ НАВЧАННЯ» 75

Клак І.Є.
СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 79

Компаній О.В.
ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ СТВОРЮВАТИ ЖАНРИ
ІНСТРУКТУЮЧОГО ХАРАКТЕРУ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ
ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ
ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ 83

Кучерук О.Я.
РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПРОГРАМІСТІВ 86

Мороз Ф.В., Гавришко С.Г.
СТАН ТА РОЗВИТОК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ТА ШКІЛЬНОГО ВІКУ 90

Паничок Т.Я.
РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПРОЦЕСІ
НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО
СПРЯМУВАННЯ 95

Попкова Е.І., Науменко М.П.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОФОРІЕНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: АНДРАГОГІЧНИЙ ПІДХІД 99

Розман И.И., Луца М.В.
ТЕКУЩИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: ПРОЕКЦИЯ НА УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКУЮ РАБОТУ 102

Самсонова О.О.
РОЗВИТОК ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ 105

Ситник Н.І.
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ОСВІТНІХ ЗВ'ЯЗКІВ ЯК ПРОВІДНОГО ЧИННИКА ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ 109

Сметана О.П.
ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ВИРАЗНОГО МИСЛЕННЯ ЕСТРАДНОГО СПІВАКА : СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ 113

Совік Т.В.
МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ЇЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ 117

Тільчарова К.О.
КАТЕГОРІЯ «ACADEMIC BENEFIT» В КОРПОРАТИВНІЙ АКАДЕМІЧНІЙ КУЛЬТУРІ УНІВЕРСИТЕТІВ 119

Червинская И.Б.
ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ КАК ВЕДУЩИЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ КАРПАТСКОГО РЕГИОНА 124

Чернякова О.І.
ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ 128

Яценюк Н.І.
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ 133

СОЦІОЛОГІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

Полтавець С.В.
ФОРМУВАННЯ МОСКВОЮ ОПОЗИЦІЇ ДО ГЕТЬМАНА І. ВИГОВСЬКОГО 136

Чижова О.М.
УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИКА ЯК СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ТА ПОЛІТИЧНИЙ ПРАГМАТИЗМ 140

ФІЛОЛОГІЯ

Багрій М.А.
ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ 143

Бажан О.М.
ІНТЕРФЕРЕНТНІ ЯВИЩА В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ ВНЗ м. КИЄВА 146

Калько Р.М.
ДЕКОТРІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ УНІВЕРСАЛІЙ КИТАЙСЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ МОВИ ВЕНЬ-ЯН (文言) 149

Приблуда Л.М.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗООМОРФНОЇ МЕТАФОРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ ХХІ СТОЛІТТЯ 153

Савчук В.І.
ПОНЯТТЯ «СТРАТЕГІЯ» Й АЛГОРИТМ ЇЇ ВТІЛЕННЯ У ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ЗВЕРНЕННІ 157

Савчук О.Г.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ В ЗОБРАЖЕННІ РОМАНТИЧНИХ ПОЧУТТІВ 162

Шабат-Савка С.Т.
ТИПОЛОГІЯ КОМУНІКАТИВНИХ ІНТЕНЦІЙ У ЛІНГВІСТИЦІ: УКРАЇНСЬКОМОВНИЙ ДИСКУРС 166

ІСТОРІЯ

Павловський Є.А.
ГОЛОДОМОР 1932-1933 рр. В УКРАЇНІ ТА ОФІЦІЙНА ІСТОРІКО-ГУМАНІТАРНА НАУКА В УРСР (1980-1991 рр.) 171

Радченко Н.М.
ВИСВІТЛЕННЯ ІСТОРІЇ КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ХУТОРЯНИН» (1896 - 1917 рр.) 174

ЕКОНОМІКА.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВО

Богдан Н.М., Халімоненко Н.С.
ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ІСТОРІКО-КУЛЬТУРНИХ ТУРИСТСЬКИХ РЕСУРСІВ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ 179

Богдан Н.М. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ 182	Коваль О.М. ПРАВО НА РЕАБІЛІТАЦІЮ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 201
Богдан Н.М., Ферлій Р.Ю. ДО ПИТАНЬ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ТУРИСТСЬКИХ ПОСЛУГ 187	Медвідь Л.І., Кампов Н.С. ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ 206
Вольвач М.М. ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ АВІАРЕМОНТНИХ ПІДПРИЄМСТВ 192	Мунтяну Андрей ЭКОНОМИКА ОБРАЗОВАНИЯ КАК ПУТЕВОДИТЕЛЬ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕАЛЬНУЮ ЭКОНОМКУ 211
Гринь С.А., Маценко Д.Ю., Кимлач Д.И. ПРОБЛЕМЫ ЛЕСНОГО ФОНДА УКРАИНЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ 199	Шацька З.Я. ГЛОБАЛЬНІ ПІДПРИЄМСТВА: ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 215

Preface

We address with the words of sincere gratitude to all who responded to our projects in this hard time who supported them by submitting materials, readiness for collaboration. Thank you for your help, useful advices, a wide response, interest in the declared range of problems! We hope that this experience will have continuation for more years and our new project – journal Virtus will be also productive.

Dear colleagues! We pay your attention that the edition of the journal is carried out on democratic principles and consequently each scientist has the right to express his opinion on various questions, sometimes sharp enough and debatable. Pay attention that sometimes the editorial board may not share the position on various questions expressed stated by the authors.

The editorial staff of the journal Virtus is ready for expansion of collaboration with Ukrainian and foreign partners and invite heads of higher educational establishments and their structural divisions, chairs, faculties for the common continuation of the started work.

**Best regards,
Ph.D., professor, Editor-in-Chief
Scientific Journal «Virtus»**

M. Zhurba

Philosophy

УДК 323.11:316.42(477+4)

Демчук Р.В.,

к.філос.н., доцент кафедри культурології Національного університету
"Києво-Могилянська академія", ruslanad@meta.ua

Україна, м. Київ

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: УКРАЇНСЬКИЙ МОДУС
СПРИЙНЯТТЯ

У статті проаналізовано сучасні аспекти гостродискусійної проблеми моделювання української ідентичності як відкритої соціокультурної системи, що об'єднує людей не лише діахронно, а й синхронно, бо визначається не тільки традицією, а й виступає інновацією. Феномен ідентичності легітимізує геополітичні пертурбації, визвольні рухи та військові конфлікти, що потребує відповідної теоретичної рефлексії. Відчуття національної ідентичності українського народу, обумовлене вибором спільної долі за умов зовнішньої агресії, запустило незворотній процес формування політичної нації, яка не усвідомлює свого існування без незалежної Української держави, невід'ємної від європейської системи цінностей.

Ключові слова: ментальність, колективна ідентичність, національна держава, Україна.

Національна ідентичність виступає культурно-політичним феноменом, що обумовлює геополітичні зрушення та пов'язані з ними змінення людських дол, тому потребує теоретичного обґрунтування понятійних параметрів. Передусім ідентичність виступає об'єктивацією ментальності, які є взаємозалежними феноменами. Ментальність стосується само усвідомлення (менталітет – самовираження), а ідентичність – переконання, що ґрунтується на співвіднесенні з раніше усвідомленими образами/моделями. На думку дослідників, поняття ідентичності «залишиться назавжди в тезаурусу філософії, навіть тоді, коли зміниться не лише тільки структура сучасних ідентичностей, а й політична картина світу. А це, своєю чергою, означає, що ідентичність назавжди залишиться однією з чинних характеристик людського буття – його сутнісною ознакою, яку оприявнив наш час» [1, с.11].

Постановка проблеми. Нині можна спостерігати міждисциплінарну затребуваність концепту «ідентичність», дотичного до багатьох царин гуманітарного знання. Проте наразі не існує комплексної теорії ідентичності, незважаючи на численні розробки її різноманітних аспектів від модерної доби до сучасності у Ш. Монтеск'є, Ф. Шеллінга, Дж. Тернера, М. Кастельса, Е. Гидденса, Ф. Кессиди, Е. Сміта, Ю. Хабермаса, Ч. Тейлора, П. Бурдьє, П. Рік'єра, К. Хюбнера, В. Цимбурского та інших.

В Україні розробка цієї модерної теми розпочалася за доби постмодерну (якщо абстрагуватися від зачіпання проблеми Б. Антоновичем, М. Костомаровим, О. Потебнею, Д. Чижевським), отже наявне явище гістерезису, що може стати у нагоді як відмова від стереотипної інтерпретації. Адже проблема національної ідентичності дотепер є відкритою в Україні, отже потребує вирішення за доби інтеграційного форсажу у безмежному просторі глобалізаційних викликів. В українських студіях тему ідентичності розробляли М. Попович, С. Кримський, В. Горський, Н. Шульга,

І. Дзюба, М. Рячук, О. Гнатюк, Ю. Павленко, Я. Грицак, С. Кульчицький, Т. Воропаєва та інші.

Незважаючи на такий репрезентативний ряд українських дослідників, донедавна не бракувало ідеологічно заангажованих опонентів самої постановки проблеми української ідентичності, що робить заявлену тему актуальною.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі феномену національної ідентичності з огляду на специфіку науково-дослідницького поля України.

Виклад основного матеріалу. Теоретично ідентичність розглядається у різноманітних ракурсах, зокрема, колективному – «наш світ» (цивілізаційна, релігійна, расова національна, етнічна ідентичність) і індивідуальному – «мій світ» (гендерна, професійна, партійна, освітня, вікова ідентичність), котрі, у свою чергу, підлягають подальшій детермінації. Проте Е. Еріксон наголошує на відносності такого розрізнення, бо унікальна індивідуальність і колективна роздільність виступають як дві сторони одного процесу. У сфері індивідуальної ідентичності підкреслюються відмінні характеристики індивідів, а в межах колективної – спільні [2, с.13]. Ідентичність – суб'єктивне переживання людиною власної індивідуальності, що відбувається у певному контексті. Свідоме конструювання ідентичності (навіть етнічної у випадку міжетнічного шлюбу, або свідомої відмови від етнічності на користь космополітизму) протягом життя входить до концептуальності життєвої стратегії. Проте людська природа з її неоднозначністю та екзистенційною напругою спрямована як на конструювання, так і на руйнацію. Існує проблема кризи ідентичності, що ґрунтується на втраті/переміні стратегічних життєвих орієнтирів (корекція родоводу, втрата роботи, еміграція, інтернування тощо). Сьогодні вже йдеться про кризу гендерної ідентичності, адже тіло розглядають як соціальну конструкцію, що а пріорі нівелює статеве розрізнення за аналогією людини М. Фуко, як чогось сконструйованого у певних

дискурсах. Глибина кризи ідентичності великою мірою залежить від того, скільки значущих для системи чинників було порушено. На колективному рівні це може бути суспільна стагнація або регрес, інтервенція, окупація, територіальні пертурбації, все, що обертає почуття заспокоєння та задоволення від перебування і даній спільноті на відчуття приниженості, дискримінації та небезпеки. Лише винайдення системи норм та цінностей, прийнятих для всього суспільства є визначальним для подолання кризи національної ідентичності. Якщо під кризою розуміти не розпад системи цінностей, а її переосмислення шляхом рефлексії, то це може у майбутньому стати плідним для соціуму транзитивного типу.

Термін ідентичність походить від латинського «idem» – той самий, у сенсі тотожності, однаковості, повного співпадіння. Загальне поняття ідентичності – тожсамості, передбачає два аспекти: тотожність, яка визначає відмінність від інших і через яку досягається ідентичність та самість (ipse), яка визначає темпоральний зв'язок із самим собою, отже має тяглість. Ідентичність перестала бути тим, що урівнює з іншими, а тим, що відрізняє отже, є внутрішньо урізноманітненою, що передбачає наявність Іншого [3, с.68]. Таким чином, має місце смислового дуальність ідентичності, де тотожність протистоїть самості.

Разом з тим, ідентичність характеризується аттрактивністю, самовідданістю, вірністю тому ж самому у собі. Отож у підсумку ідентичність є не лише диференціацією, але й інтеграцією, спільністю, нашаруванням самості і тотожності. Колективна ідентичність – це не тільки протиставлення «чужим», а й потяг до «своїх».

Ідентичність людини (спільноти людей) є важливою не лише з причини створення образу особистості (спільноти), а й тому, що людина (спільнота) може бути ідентичною самій собі, якщо володіє індивідуальністю (унікальністю), тобто відмінністю від інших людей (спільнот). Людина є індивідуальністю, яка очікує визнання з боку оточуючих, що обумовлено наявністю спільних інтересів та цінностей. Отже, з одного боку існує певна аксіологічна та нормативна структура, а з іншого – устремління та прагнення окремих людей, як відгук на «поклик буття», що пов'язує колективну та індивідуальну ідентичність. Ідентичність ґрунтується на емоційних зв'язках та моральних обов'язках. Ідентичність є символічним полем, що позначає дійсність, у сенсі посередника між мислячим суб'єктом / співтовариством і буттям суб'єкта / співтовариства.

У постмодерній версії (Ст. Холл, Т. Хопф, Ж. Деріда, Е. Ляклау, Дж. Батлер, З. Батман та ін.) ідентичність позиціонується радше ідеальною метою, а не конкретним результатом у грайзованому суспільстві, коли жодна реальність не може сприйматися беззаперечною. Сучасні мас-медіа, що маскувати маніпуляції зі свідомістю людини, прагнуть насадити постнекласичну ідентичність, що відкидає історичну пам'ять, розмиває національну ідентичність, яка робить соціум унікальним, пропагуючи ескапізм. Проблема ідентичності полягає не у тому, яку ситуативну ідентичність обрати і переконати оточення у вірності власного вибору, а як вчасно зробити інший вибір, якщо

перший втратить цінність з будь-яких причин. Отже, ідентичність у постнекласичній теорії є радше продуктом вилучення, різниці, ніж ознакою природно твореної єдності.

Така квазіадаптація, модель «паралельного існування» конфліктує з колективною ідентичністю, бо заперечує як провідні цілі у суспільстві, так і засоби їх досягнення. Як зауважує з цього приводу Ю. Хабермас: «...демократичне громадянство, не самоізолюване партикуляризмом, може прокласти дорогу *статусові громадянина світу*, який сьогодні вже заявляє про себе у широкому політичному просторі» [4, с.359]. Таким чином, земна куля знову має стати віртуально пласкою, а цивілізована людина – інтелектуальним кочівником, безрідним та духовно розкутим, рівно як стародавні мисливці і пастухи [5, с.92], за принципом там де комфортно, там і батьківщина.

Мінливість ідентичності не спростовує її наукового аналізу, хоча зазначене ідеальне явище (як і ментальність) не може бути описано лише на підставі вивчення змісту або зовнішніх ознак. Проте, безумовно, істотною характеристикою ідентичності є її динамічність та діалогічність. Передусім конструювання ідентичності є інтелектуальним процесом, вона народжується і локалізується у свідомості. Відтак колективна ідентичність постає як перебіг і результат складного процесу ідентифікації спільноти.

У випадку колективної ідентичності минулі і сучасні уявлення дійсності об'єднуються в топоси. Вони створюють матеріал з якого формується ідентичність співтовариств, структурована темпорально і просторово [6, с.89]. Дослідженню типів колективної ідентичності присвятив свою працю «Національна ідентичність» Е. Сміт, який виокремив види ідентичності [7, с.28-37]. Дослідник належить до «есенціалістів», що відшукують у ідентичності сутнісний, автентичний зміст, похідний від культурного досвіду особи/суспільства. Натомість «конструктивісти» розглядають колективну / індивідуальну ідентичність як штучний феномен, що здійснюється через конкуруючі дискурсивні практики.

Проте слід зауважити, що активний пошук ідентичності є побічним ефектом розгортання процесу глобалізації. Глобалізація та ідентичність, за М. Кастельсом, постають двома символами сучасності, силами, що структурують щойно народжений світ [8]. Світ-системна парадигма І. Валлерстайна, концепція універсального еволюціонізму та геополітика теж мають низку характеристик соціокультурної ідентичності, описавши її становлення та розпад. За умов глобалізації всіх сфер людського буття, проблема формування та функціонування культури набула раніше неочікуваної актуальності та соціальної значимості. Світова культура це складна взаємодія та комбінація національних культур, що відображає диференціацію людства на мегаспільноти, цивілізації. За умов глобалізації з її уніфікацією (технологій, комунікацій, інформаційних систем, економічних й демократичних процесів) та вестернізацією як викликом, посилюються пошуки та захист локальних ідентичностей, «культурних громадянств», що вплинуло на поширення націоналізму та етноцентризму як відгуком (за схемою А. Тойнбі). Отже, глобалізація є джерелом подвійних тенденцій,

зокрема характеризується як інтеграцією, так і диференціацією. У зазначеному феномені стикнулися універсалізація та партикуляція, що характерно і для незалежної України. Національна ідентичність в Україні виходить на перший план у структурі колективної ідентичності як імператив виживання та дії у глобалізованому світі, що ґрунтується на осмисленні суверенітету і права розпоряджатися власною долею, незважаючи на виклики часу. Проте сьогодні, після краху політики мультикультуралізму (А. Меркель), стає зрозуміло, що реально існує лише «презупція рівності» націй, отже нагальною є потреба кооптації до колективної мегасистеми. Інтенсифікація цивілізаційного діалогу «Схід–Захід» надала нового осмислення проблем соціальної та цивілізаційної свідомості. Сотні років Україна змушена була ототожнюватися з іншими цивілізаційними початками, реалізувавши власний цивілізаційний прорив лише у межах Київської Русі (С. Дацюк), що занедбало національну ідентичність і призвело до занепаду державності, пасивності, інертності та конформізму у виборі власної долі. Відмова від національного вибору у цивілізаційному контексті означатиме, що цей вибір зроблять за нас Інші та будуть його нав'язувати, як це з Україною вже траплялося. Отже, пошуки національної ідентичності та цивілізаційно-орієнтаційний вибір як стратегії майбутнього у нашому випадку є взаємозалежними (архетипова для нас ситуація «вибору віри»: 988 р., 1654 р., 1922 р., 1991 р.), тому не можуть бути актуальними у етнічних, а мають відбутися лише у політичних формах. Політика цивілізаційної потенції власного шляху вилилась у принцип «позаблоковості», «багатовекторності» – підвишений стан невизначеності, за що нині ми платимо втраченим часом, кров'ю та територіями, від початку було спокушенням у інтерпретації Ж. Бодріяра: «Спокушення є викликом, актом, який завжди спрямований на розхитування ідентичності, на руйнацію уявлень людини про саму себе» [9, с.21]. Пострадянська людина із заблокованим попереднім режимом інстинктом свободи боялася обирати і з принципу буденного виживання виправдовувала свій страх. Лише останні роки було активовано латентні архетипи свободи, притаманні українцям від козацької доби, що закодовані у національному гімні на слова П. Чубинського (1863 р.).

Повертаючись до аналізу структури національної ідентичності, варто відмітити, що для неї є характерним баланс об'єктивної (походження, місце народження, місце проживання) та суб'єктивної (національна свідомість) складової, який створюється унаслідок складної взаємодії особи та певної соціокультурної спільноти. Отже національна ідентичність – це конструкція, що складається із багатьох взаємозалежних елементів: етнічних, культурних, територіальних, економічних та політичних. Національна ідентичність – багатовимірний комплекс спільних переконань (позицій), вироблених у процесі формування окремішності спільноти з огляду на політичний фрейм держави. Саме завдяки багатовимірності національна ідентичність стає могутньою силою в сучасному житті й у політиці і може ефективно поєднуватися з іншими потужними ідеологіями та рухами, не втрачаючи

власного характеру [10, с.71]. На відміну від етнічної, національна ідентичність є динамічною, перебуває у процесі змін та адаптації до нових реалій і викликів. Проте належність до нації може бути так само переосмислена як можуть змінитися територіальні межі нації, адже нація формується на засадах співвіднесення із нею реальних індивідів.

У підсумку, ідентичність (явище) є сумою ідентифікацій (пізнавальних засобів), що містять у собі критерії та механізми ототожнення, які існують на свідомому рівні та відображаються у певних семантичних значеннях та символах. Як зазначає Л. Криворучка: «розуміння своєї ідентичності і є її завершенням, занурене в багатство питань, які вже ставилися...» [11, с.76]. Загалом ідентичність впорядковує внутрішній світ людини, перетворюючи хаос на лад, вносячи у нього сенс, що продукує відчуття задоволення «бути самим собою» у гармонії зі світом. За спостереженнями, усталена ідентичність особистості залежить від шкали освітнього рівня, що формує здатність розширювати світогляд, тим самим, не лише підсилювати власну позицію, а й опанувати інші. При конституванні національної ідентичності когнітивний компонент так само стає провідним разом із афективним – оцінкою значущості від перебування у даній спільноті. Вагомим фактором для людини є належність до країни, яку у світі поважають, а не зневажають, проте це, насамперед, залежить від тих соціальних ролей, що готові виконувати громадяни, аби забезпечити гідність держави.

Сьогодні стає зрозумілим, що українець – це не той, чий батьки були етнічними українцями, навіть не той, хто спілкується українською (хоча мова є важливою ідентифікаційною ознакою, домінуючою за І. Гердером, І. Фіхте, О. Потебнею, проте загальновідомими є приклади україномовних українофобів від політики і науки), і не той, хто проживає на території Української держави, наразі частина мешканців Південного-Сходу її заперечує, а той, хто усвідомлює себе українцем/громадянином України. Причому така ситуація є історично обумовленою, адже: «українська культура творилася цими першими поколіннями національної інтелігенції, бодай частково, засобом свого роду “метамови” – російської, німецької, польської (залежно від того, в якій із зрілих, інституалізованих, національних культур формувалася український інтелігент), а відтак, певним чином, і відповідної “метакультури”, котра оточувала, обволікала її звідусіль» [12, с.81].

Отже, ідентифікаційний критерій є пріоритетним, саме він зумовлює фокус позиції та вектор діяльності на благо держави. Багато російськомовних українців мають розвинену національну свідомість та відстоюють інтереси України. Теж саме можна зазначити, щодо представників згуртованої української діаспори, переважно англомовної. Різноманітні етнічні фрагменти суспільства можуть бути не пов'язані мовою, територією (діаспора), історичним витоком (переселенці), релігією, господарством (за умов трансконтинентальної економіки), лише громадянською ідентифікацією.

Після 2014 р. настав новий етап конструювання «уявленої [не уявної – Р.Д.] нації» (Б. Андерсон) на

засадах спільної ідентичності. Україна знову починає творення спочатку – *ad initio*, як це було колись: «на цій початковій стадії, наприкінці XVIII ст. мова як така ще не вважалась визначальною ознакою нації; ця роль відводилась культурі, особливо політико-історичній ідентичності, саме вона була невід’ємною ознакою національності... Новий націоналізм відрізнявся не лише тим, що він наголошував більше на регіональній чи історичній ідентичності, як це було раніше, – він підважував основи держави [Російської імперії – Р.Д.] та імперського устрою. Традиційна українська еліта, майже повністю зрусифікована, перебувала на периферії цих зрушень. Першими та найенергійнішими пропагандистами нового варіанта національної ідентичності були інтелектуали, вчені, які систематично й наполегливо працювали над її науковим та філософським обґрунтуванням... Обґрунтувавши єдність української нації історичними аргументами, Грушевський особливий наголос зробив на виключній важливості зв’язку між Києвом і Львовом... Грушевський теоретично обґрунтував “український міф”, і зробив він це мовою сучасної йому науки» [13, с.179,182]. Велику роль у творенні ідентичності відіграє протестна ідентифікація. Можна погодитися з висновками авторів, що аналізували твір М. Костомарова «Закон Божий. Книга буття українського народу» (1847 р.) як чинник становлення національної ідентичності: «У боротьбі проти польської шляхти, у боротьбі проти деспотизму російських царів, у прагненні незалежності, відбувалося становлення української національної ідентичності» [14, с.430]. Отже «відштовхування» від протилежного є традиційним моделюванням ідентичності, що набуло, ймовірно, неочікуваної самим автором довершеності у назві монографії Л. Кучми «Україна не Росія» (2003 р.).

В. Попов визнав три проекти національної ідентичності в Україні, що функціонують паралельно: 1) модернізаційний, орієнтований на західні зразки; 2) традиціоналістський, розроблений українськими інтелектуалами, що орієнтувалися на домодерні зразки; 3) постсоветський, у його квазіавтономному українському варіанті, що спирається на радянські зразки [15, с.73]. Дослідник відзначав, що наразі неможливо визначити переможця у майбутньому, адже всі вони є рівноважними. Варто зазначити, що такий розподіл конкуруючих проектів був дійсний лише до Євроволонтерів 2014 р., яка кардинально змінила досліджувальний контекст. У підсумку макроетнічна ідентичність (слов’янська) поступилася континентальній (європейській), що обумовило новий етап формування національної ідентичності в Україні. Проте сьогодні – це не початок з нічого – *ad nihil*, а становлення у межах легітимної держави за яку варто померти, як це нині демонструють громадяни України. Отож творення національної ідентичності, яка виступає певним синтезом ідентифікацій, наразі не є даністю, а є заданістю. Спочатку етнічна нація створила державу, тепер держава має сформувати політичну націю, але не директивами, а гарантіями дійсної участі всіх громадян у процесах державного управління та визначенні спільної траєкторії історично-необхідної долі.

Наразі існує біля ста визначень нації, та десяток теорій її походження, приміром: етнічна, соціальна, марксистська (класова), психологічна, культурологічна, політична, постнекласична (уявлена спільнота) тощо. О. Бауер, прихильник психологічної теорії нації визначає націю як спільність долі індивідуумів, уточнюючи, що бути нацією, означає не підлеглість однаковій долі, а її спільне переживання у постійному спілкуванні та взаємодії на підставі волі та бажання людей бути разом у майбутньому: «Нація є сукупністю ідей, спільністю долі згуртованих у спільність характеру» [16, с.158]. Саме спільна доля обумовлює у підсумку спільність національного характеру, що продукує оригінальну культуру. Отже націю слід розглядати, насамперед, у культурному полі. Стійкою інтеграційною ознакою, за нашим переконанням, виступає ментальність – спільне світобачення, реалізоване у неповторному національному характері як формі акумуляції соціального досвіду, що ідентифікує людей, відрізняє від Інших. Разом з тим, характерні ознаки нації, сформульовані у XX ст.: територія, демаркація, мова, соціально-економічні зв’язки тощо втратили сенс у глобальному світі XXI ст., і мають бути переосмисленими (не відкинуті, але скореговані з огляду на явище глобалізації). До того ж, у сучасному світі нація стала визначальним символом і основою класифікації у міжнародній системі національних держав. Вона визначає відношення між державою та громадянами, а також відношення між державами. Особливо варто зазначити щодо мови: не всі, хто спілкується однією мовою складають одну націю (зокрема, іспанці та мексиканці, або американці та англійці, або німці та австрійці, або серби та хорвати), проте жодна нація не мислима без спільної мови, що є її візитівкою. Приміром, паночки з «простих руських сімей», оспівані російською літературою майже не володіли рідною мовою, як про це написав О. Пушкін, характеризуючи Тетяну Ларіну:

*Она по-русски плохо знала,
Журналов наших не читала,
И выражалась с трудом
На языке своем родном*

(О. Пушкін «Євгеній Онегін», 1831 р. Гл. III, Строфа XXVI.)

За Е. Ренаном: «Мова запрошує до єднання, а не змушує до нього» [17, с.259]. Українці, на щастя, мають власну мову, яка не була втрачена протягом століть бездержавності, уніфікації та примусової асиміляції як багато етнічних мов за подібних обставин, а, натомість, стала основою «високої» літератури. Лише вона має бути державною/офіційною мовою, що вже не дискутується в Україні. Успішно триває відродження та збільшення ареалу української мови як мови культури і освіти, що усвідомлюється як ідентифікаційна ознака передусім у сенсі нівеляції наслідків тривалої русифікації.

Український правлячий клас традиційно не готов до самопожертви в ім'я розбудови держави. Тому сьогодні, як і завжди, велика відповідальність лежить на творчій інтелігенції з її сенсоутворюючими мотиваціями та активному громадянському суспільстві, яке здатне стимулювати інтелектуалів, бо: «Існування нації – це...

щоденний плебісцит, як існування особи – вічне ствердження життя» [18, с.262].

Історія рубежу ХХ–ХХІ ст. на прикладі ССРСР та РФ довела конфліктогенність квазіімперського виміру існування та реабілітувала національні держави, які, до речі, об'єдналися у ЄС на засадах добровільності. Незважаючи на кризові явища («Brexit») до нього прагнуть вступити нові держави, зокрема, й Україна з її європейською ідентичністю та цілепокладанням.

Нажаль, Україна із набуттям незалежності у 1991 р., що постала як результат певного компромісу між відносно слабким національно-демократичним рухом та партійної номенклатурою, вчасно не завершила процес декомунізації та деколонізації на відміну від сусідньої Польщі, що забезпечило там успіх реформаторському курсу Л. Бальцеровича. Аби позбутися ментальної залежності від Росії (що сама невзміє позбутися великодержавних комплексів) у масовій свідомості українців, яка унеможлиблювала подальший державний та успішний економічний розвиток, знадобилися дві національно-демократичні революції (2004, 2014 р.р.) та кривавий військовий конфлікт. Сучасні «гібридні» конфлікти – це війни під гаслом обстоювання ідентичності, якщо абстрагуватися від геополітичних інтересів загарбників чужих територій. Зокрема, конфлікт на Донбасі не є етнічним, історичним або громадянським (як це, подекуди, позиціонується), адже у Громадянській війні (1918-1921 р. р.) мав місце станово-класовий конфлікт, що на «окраїнах» набув форми національно-визвольної боротьби, яка придушувалася більшовицькою Росією по всьому периметру (зокрема УНР у 1920 р.). Сьогодні з боку РФ так само наявна ідеологічна (навіть, не кажучи про військову, офіційно засвідчену резолюцією ПАРЕ від 12.10.2016 р.) інтервенція у супроводі агресивної пропаганди, що нав'язує проімперську («новоросійську») у мейнстрімі «Руського міра» ідентичність, яка нашаровується на регіональну «пострадянську». Дезорієнтація у плані ідентичності атомізує та маргіналізує мешканців ОРДЛО, що втрачають суспільні орієнтири на тлі перебігу переговорного процесу у Мінську. Проте контрпропагандою проекту «Новоросія» виступає сам проект, який нині уявляє собою два розорених криміналізованих анклавів з безправним населенням.

Натомість, відчуття спільної ідентичності решти українського народу запустило процес формування політичної української нації, яка не усвідомлюватиме свого існування без Української держави з усіма її перемогами й поразками, звитягою та приниженням як у минулому, так і в сьогоденні. Доктрина нації як етнокультурного феномену, що впроваджував «Народний Рух» (на принципах пріоритету «титової нації») 1989 р., сприяла певній мобілізації за часів розпаду СРСР, обумовила процеси державотворення, проте втратила ефективність за умов розбудови поліетнічної держави, що було засвідчено занепадом цієї політсили. Так само етнонаціональна платформа партії «Свобода» стала у нагоді, коли треба було усунути від влади прокремлівський режим, який розпочав деконструкцію засад української державності задля кооптації у орбіту Євразійської цивілізації, що

ментально не сприймалося переконливою більшістю населення України. Проте, після відновлення статус quo, політсила, яка була рушієм революції 2014 р. не пройшла до постреволуційного парламенту з причини позиціонованої етнічної партикулярності. Етнос як стабільний домодерний феномен і нація, що є порівняно новим феноменом, але більш надійною соціальною опорою, можуть мирно (або конфліктно) співіснувати, що залежить лише від спільної волі до компромісів. Адже «Інший» – це не завжди «Чужий», буває, що це «Ти», або, навіть «Ми» (той, хто сприймає та розуміє світ як «Я»). Отож, національна ідентичність, навіть базуючись на етнічній не виключає поліетнічності. Національна ідеологія, спрямована на єдність нації за принципом співіснування різних етносів в її межах, котрі разом складають народ, тим паче, якщо нація вписана у межі держави. Думка про нестійкість національних держав у процесі глобалізації виявилася черговим міфом, який детально проаналізував М. Мнацаканян [19]. Сподівання, що глобалізація може стерти міжнаціональні кордони виявилися марними і такими, що суперечать реальній практиці, оскільки саме «глобалізаційний період» (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.) позначений зростанням кількості національних держав у світі, переважно у Центральній та Східній Європі, не кажучи вже про народності, котрі претендують на створення самостійної держави (зокрема курди, каталонці, баски, донедавна шотландці тощо). Процеси глобалізації і конкуренції у світі посилюють роль держави у створенні оптимальних умов для інноваційного розвитку своєї країни. Створенням Організації Об'єднаних Націй фактично було легітимізовано поняття нація-держава на найвищому рівні, що дотепер не підлягає ревізії. Навідміну від націй, наднаціональні спільноти не здатні формувати стійкі почуття прихильності, чому прикладом був колишній СРСР. Територіально СРСР охоплював частини різноманітних цивілізаційних уламків, прагнучі їх нівелювати шляхом викоренення етнонаціональних традицій та насадження спільної партійної ідеології, що зазнало очікуваного краху. Наразі можна говорити про переформатування модерної національної держави на національну державу нового типу, ще не позначену адекватним терміном. Національна ідентифікація є процесом, що потребує тотального метапозиціонування певної соціоформуючої ідеї – «національної ідеї», без якої складно конструювати державу. Однак, як слушно зазначають дослідники: «Слід враховувати те, що національна ідея має відповідати щонайменше трьом вимогам – бути оптимістичною, надихаючою, мати диференційований характер за різними цивілізаційними складовими, мати прояви у повсякденні, а коріння – в минулому» [20, с.148-149]. Наскільки така ідея увійде у свідомість громадян, яке місце посяде у системі цінностей – настільки успішним буде реалізація України як політичного проекту.

Висновок. Катаклізми сучасного світу показали, що винайдення власної та кооптація до колективної ідентичності не означає «назавжди», ідентифікаційні процеси переслідують людину протягом життя, потребують постійної рефлексії, що робить дослідження ідентичності актуальними. Концепт «ідентичність»

історично залежний від політико-філософської рефлексії домінуючої/національної ідеї, що формує ядро теорії, яке скомпоновано з етнічного, історичного, релігійного, ментального, світоглядного компонентів, розташованих ієрархічно. Макрорівень – загальнолюдське та його прояв у конкретній людині як найширший контекст самоідентифікації, що долає межі конечності людини і здійснює її до рівня єднання з людським родом, каталізатором чого сьогодні виступає реально артикульована «апокаліптична» ядерна загроза. Мезорівень – колективна спільнота (цивілізаційна, національна, етнічна) та її відбиток у індивідуальному мікрорівні як поліваріантному синтезі ідентичностей – окремішій людині у реальному бутті. Встановлення міжрівневих логічних зв'язків гармонізує поняття ідентичності. Саме національна ідентичність українців є глибинною основою легітимації національної незалежності на новому витку світової цивілізації, а відтак факту існування у світі Української держави-нації, у базис якої закладено не етнічний, а політичний зміст, що обумовлює державну політику.

Література

1. Бистрицький Є. Поняття ідентичності. Ідентичність і спільнота // Національна ідентичність і громадянське суспільство: колективна монографія Відп. ред. Є. Бистрицький / Є. Бистрицький, С. Пролеєв, О. Білий, С. Лозниця, Р. Зимовець, Р. Кобець. – К.: ДУХ І АІПБЕРА, 2015. – Р. 1. – С. 11–33.
2. Эрикссон Э. Идентичность: юность и кризис / Пер. англ. / Ред. и предисл. А. Толстых. – 2-изд. / Э. Эрикссон – М.; Флинта МПСИ «Прогресс», 2006. – 344 с.
3. Josipenko S. L. Філософія та національна ідентичність // Гуманітарні студії / Збірник наук. праць / Вип.12. / С. Josipenko. – К., 2012. – С. 61–69.
4. Habermas Ju. Громадянство і національна ідентичність // Націоналізм. Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера: Антологія. – 3-тє видання / Упор. О. Проценко, В. Лісовий / Ю. Хабермас. – К.: ВД «Простір», «Смолоскіп», 2010. – С. 343–359.
5. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории / Пер. с нем. и примеч. И.И. Маханькова. – Т. 2. Всемирно-исторические перспективы / О. Шпенглер. – М.: Мысль, 1998. – 606 с.
6. Макогон Т.І. М. Габитус, ідентичність, обумовленість і когерентність в топологіці місних обществ // Известия Томського політехнічного університета / Т. І. Макогон. – Томск, 2013. – Т. 323. – № 6. – С. 88–96.
7. Smit E. Національна ідентичність / Е. Сміт. – К.: Основи, 1994. – 223 с.
8. Castells M. The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture. – Vol. II. / M. Castells – Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell (1997, second edition, 2004); second edition with a new preface 2010. – 538 p.
9. Бодрияр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту / Ж. Бодрияр. – Екатеринбург.: «У-Фактория», 2006. – 200 с. (Серия «Академический бестселлер»).
10. Козловець М.А., Ковтун Н.М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації / М.А. Козловець, Н.М. Ковтун. – К.: ПАРАПААН, 2010 – 347 с.
11. Криворучка А. Основні риси герменевтичного досвіду культурної і національної ідентичності // Tertium non datur. Проблеми культурної ідентичності в літературно-філософському дискурсі ХІХ–ХХ ст.: колективна монографія / Наук. ред. та упоряд. В. П. Моренець / А. Криворучка. – К.: НАУКМА, 2014. – С. 53–79.
12. Забужко О. С. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. / О. Забужко. – К.: Наукова думка, 1992. – 117 с.
13. Шпорлюк Р. С. Україна: від імперської окраїни до незалежної держави // Національна ідентичність: Хрестоматія, Ч. IV / Упор. П. Вороний / Р. Шпорлюк. – Х.: Крок, 2002. – С. 167–183.
14. Гнатенко Т.Н., Павленко В.Н. Ідентичність: філософський і психологічний аналіз / Т.Н. Гнатенко, В.Н. Павленко. – К.: ООО «Арт-Пресс», 1999. – 466 с.
15. Попов В.Ю. Динамічна модель ідентичності // Ідентичність у сучасному соціумі / Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції м. Донецьк 14–15 листопада 2006 р. / Наук. ред. П.О. Андрєєва / В.Ю. Попов. – Донецьк: Юго-Восток, 2006. – С. 73–74.
16. Бауэр О. Национальный вопрос и социал-демократия / Пер. с нем. М.С. Панина; авт. предисл. Х. Житловский / О. Бауэр. – СПб.: СЕПТ, 1909. – 141, – 392 с.
17. Ренан Е. Що таке нація? // Націоналізм. Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера: Антологія. – 3-тє видання / Упор. О. Проценко, В. Лісовий / Е. Ренан. – К.: ВД «Простір», «Смолоскіп», 2010. – С. 253–263.
18. Ренан Е. Що таке нація? // Націоналізм. Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера: Антологія. – 3-тє видання / Упор. О. Проценко, В. Лісовий / Е. Ренан. – К.: ВД «Простір», «Смолоскіп», 2010. – С. 253–263.
19. Мнацаканян М. Глобализация и национальное государство: три мифа // социологические исследования / М. Мнацаканян. – 2004. – № 2. – С. 137–141.
20. Козловець М.А., Ковтун Н.М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації / М.А. Козловець, Н.М. Ковтун. – К.: ПАРАПААН, 2010 – 347 с.

References

1. Bistic'kij k. Pomyattja identichnosti. 'dentichnist' i spil'nota // Nacional'na identichnist' i gromadjans'ke suspilstvo: kolektivna monografija Vidp. red. k. Bistic'kij /k. Bistic'kij, S. Proleuv, O. Bilij, S. Loznicja, R. Zimovec', R. Kobec'. – K.: ДУН² L²TEPA, 2015. – Р. 1. – Р. 11-33.
2. Ehriksson E.h. Identichnost': junost' i krizic / Per. angl. / Red. i predisl. A. Tolstyh. – 2-izd. / E.h. Ehriksson – M.; Flinta MPSI "Progress", 2006. – 344 p.
3. Josipenko S.L. Filosofija ta nacional'na identichnist' // Gumanitarni studij / Zbirnik nauk, prac' / Vip.12. / S. Josipenko. – K., 2012. – P. 61-69.
4. Habermas Ju. Gromadjanstvo i nacional'na identichnist' // Nacionalizm. Teorij nacij ta nacionalizmu vid Jogana Fihite do Ernesta Gelnera: Antologija. – 3-tu vidannja / Upor. O. Procenko, V. Lisovij / Ju. Habermas. – K.: VД "Prostir", "Smoloskip", 2010. – P. 343-359.
5. Shpengler O. Zakat Evropy. Ocherki morfologii mirovoj istorii / Per, s nem. i primech. I. I. Mahan'kova. – T. 2. Vsemirno-istoricheskije perspektivy / O. Shpengler. – M.: Mysl', 1998. – 606 p.
6. Makogon T.I. Gabitus, identichnost', obuslovlennost' i kogerentnost' v topologike mestnyh obschestv // Izvestija Tomskogo politehnicheskogo universiteta / T. I. Makogon. – Tomsk, 2013. – T. 323. – '6. – P. 88-96.
7. Smit E. Nacional'na identichnist' / E. Smit. – K.: Osnovi, 1994. – 223 s
8. Castells M. The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture. – Vol. II. / M. Castells - Cambridge,

MA; Oxford, UK; Blackwell (1997, second edition, 2004); second edition with a new preface 2010. - 538 p.

9. Bodrijar Z.h. Paroli. Ot fragmenta k fragmentu / Z.h. Bodrijar.- Ekaterinburg.: "U-Faktorija", 2006.- 200 p. (Serija "Akademicheskiy bestseller").

10. Kozlovac' M. A., Kovtun N.M. Nacional'na identichnist' v Ukrajni v umovah globalizacij / M.A. Kozlovac', N.M. Kovtun.- K:PARAPAN, 2010 - 347 p.

11. Krivoruchka L. Osnovni risi germenevtichnogo dosvidu kul'turnoj i nacional'noj identichnosti // Tertium non datur. Problemi kul'turnoj identichnosti v literaturno-filosofskom diskursi HPH-HH st.: kolektivna monografija / Nauk. red. ta uporjad. V. P. Morenec' / L. Krivoruchka.- K.: Naukma, 2014.- P.53-79.

12. Zabuzhko O.S. Filozofija ukrains'koj idej ta vvropejs'kij kontekst: frankivs'kij period./ O. Zabuzhko.- K.: Naukova dumka, 1992.- 117 p.

13. Shporljuk R.S. Ukrajna: vid impers'koj okrajni do nezalezhnoj derzhavi // Nacional'na identichnist': Hrestomatija, Ch. IV / Upor. T. Voropaj / R. Shporljuk.- H.: Krok, 2002.-- P. 167-183.

14. Gnatenko P.I., Pavlenko V.N. Identichnost': filozofskij i psihologicheskij analiz / P. I. Gnatenko, V.N. Pavlenko.- K.: OOO "Art-Press", 1999.- 466 p.

15. Popov V.Ju. Dinamichna model' identichnosti// ²dentichnist' u suchasnomu sociumi / Materiali mizhnarodnoj naukovoteoretichnoj konferencij m. Donec'k 14-15 listopada 2006 r. / Nauk. red. T. O. Andruva / V. Ju. Popov.- Donec'k.: Jugo-Vostok, 2006.- P. 73-74.

16. Bauehr O. Nacional'nyj vopros i social-demokratija / Per. s nem. M. S. Panina; avt. predisl. H. Zhitlovskij / O. Bauehr.- Spb.: SERP, 1909.- LVI,-392 p.

17. Renan E. Scho take nacija? // Nacionalizm. Teorij nacij ta nacionalizmu vid Jogana Filite do Ernesta Gelnera: Antologija.- 3-tu vidannja / Upor. O. Procenko, V. Lisovij / E. Renan.- K.:VD "Prostir", "Smoloskip", 2010.- P. 253-263.

18. Renan E. Scho take nacija? // Nacionalizm. Teorij nacij ta nacionalizmu vid Jogana Filite do Ernesta Gelnera: Antologija.- 3-tu vidannja / Upor. O. Procenko, V. Lisovij / E. Renan.- K.:VD "Prostir", "Smoloskip", 2010.- P. 253-263.

19. Mnacakanjan M. Globalizacija i nacional'noe gosudarstvo: tri mifa // sociologicheskije issledovanija / M. Mnacakanjan.- 2004.- 2.- P.137-141.

20. Kozlovac' M. A., Kovtun N. M. Nacional'na identichnist' v Ukrajni v umovah globalizacij / M. A. Kozlovac', N. M. Kovtun.- K:PARAPAN, 2010 - 347 p.

Demchuk R.V.,

Ph.D., assistant professor of Cultural Studies National University of "Kyiv-Mohyla Academy", ruslanad@meta.ua

Ukraine, Kyiv

NATIONAL IDENTITY: UKRAINIAN PERCEPTION MODUS

The article reviews modern aspects of a highly discussed problem of the Ukrainian identity as open sociocultural system connecting people not only in diachronic way but also synchronic, as it is defined to be traditional and innovative at the same time. The identity phenomenon legitimates geopolitical perturbations, liberation movements and war conflicts, and it needs to be theoretically discussed in a proper way. Feeling of the national identity of the Ukrainian people, which was caused by the need to choose common fate in terms of external aggression, launched irreversible process of formation of a political nation, and it doesn't realize itself without an independent Ukrainian country which cannot be eliminated from the European system of values.

Key words: mentality, common identity, national country, Ukraine.

УДК 128: 165.9

Васечко В.Ю.,

*д.филос.н., доцент, ведущий научный сотрудник Института философии и права УрО РАН,
vyacheslavpetro@narod.ru**Россия, г. Екатеринбург*

УЧЕНЫЙ В ЭТАТИСТСКОМ ОБЩЕСТВЕ: УТИЛИТАРНОСТЬ И СВЕРХУТИЛИТАРНОСТЬ КАК ПАРАМЕТРЫ ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ

Статья представляет собой попытку исследования социокультурных координат, которые задают формат личностного самоопределения ученого, живущего в этатистском обществе. При всей уникальности, индивидуальной окрашенности и неповторимости жизненного опыта каждого отдельного ученого процесс поиска им жизненного смысла вполне может быть предметом полноценного категориального философско-научного изучения. Существуют общие черты между положением профессиональных ученых в этатистских социумах (Древние Египет и Вавилон, древние и средневековые Индия и Китай, средневековые арабо-мусульманские государства). Прагматическое отношение общества к людям, занятым в сфере естествознания и математики варьируется между двумя полюсами: от утилитарности, когда ученого используют исключительно для решения практических, материально-технических проблем, требуя быстрой отдачи в виде конкретного, чувственно осязаемого продукта, до сверхутилитарности, когда общество, не видя реальной пользы от деятельности ученого или же усматривая в ней опасность для себя, подвергает последнего третируванию и репрессиям.

Ключевые слова: *этатизм, ученый, экзистенциальное самоопределение, смысл жизни, утилитарность, сверхутилитарность.*

Постановка проблемы. «Оглянись на себя и подумай о том, Кто ты есть, где ты есть и - куда же потом?» - вслед за Омаром Хайямом истинный ученый-интеллектуал адресует эти вопросы не столько «рабам низменной похоти», которые попадают ему на каждом шагу, сколько себе самому. Для того, кто понял, что наука для него – не просто ремесло или профессия, но и призвание, и судьба, рано или поздно неизбежно встает вопрос о собственном, персональном месте в открываемой и изображаемой им картине мироздания. При этом очевидно, что и ответы, к которым он приходит, и средства, которые он здесь использует, и сам этот поиск будут во многом определяться и опосредоваться его профессиональными ценностными установками. Стремление видеть мир таким, каков он есть, опору на разум и опыт в отделении зерен истины от плевел заблуждений и лжи, критическое отношение к авторитетам (как к научным, так и вненаучным), – все это ученый, несомненно, сохраняет и тогда, когда от вопросов о смысле и причинах явлений природы обращается к вопросу о смысле собственного бытия среди этих явлений.

При всей уникальности и неповторимости личного экзистенциального поиска и совершаемых в его процессе открытий, несомненно, что сходство жизненных обстоятельств и тех структур повседневности, в которые включен индивид, задает тот формат, который объективно делает духовно, трансцендентально близкими людей, разделенных тысячами километров и сотнями лет. Современная постнеклассическая наука, стремящаяся как к

реконструкции социокультурных обстоятельств научно-поисковой деятельности, так и к выяснению места собственно научного исследования в целокупном познавательном процессе, не может обойти эту проблему: как именно соотносятся размышления ученого о его персональном месте в микро- и макросоциуме, в общей онтологической структуре бытия и Вселенной с его сугубо профессиональными занятиями? Очевидно, что комплексное ее решение предполагает в качестве условия рефлексии над текстами, где представлен жизненный опыт различных ученых, но работавших в сходных социально-исторических условиях. В том, что жить в обществе и быть свободным от общества нельзя, есть и несомненный плюс, если субъект находит в своих усилиях соратников в иных эпохах и культурах: те, кто прежде прошел близким путем и оставил после себя путевые заметки в виде максим-наблюдений и размышлений, облегчают и освещают дорогу тем, кто пойдет здесь позже.

Цель статьи – определить, каким образом преломляются в личностных смысложизненных поисках ученого, живущего в этатистском обществе, две разнонаправленные установки: 1) утилитарно-прагматическая, социально-ангажированная (решение конкретных технических, хозяйственных, медицинских и т.п. задач) и 2) сугубо гносеологическая (разработка средств и методов постижения Истины как таковой в качестве самоцели).

Изложение основного материала. Несомненно, что условия, в которые ставят первых профессионалов «от

науки» новорожденные цивилизации, оказываются достаточно похожими. Общность экономического, социального и политического строя, существовавшего на огромной территории в течение тысячелетий, логично потребовала отражения ее в определенных концептах, каждый из которых оказывался в той или иной степени ущербным: «азиатский способ производства» К. Маркса (а как быть с Египтом или доколумбовыми цивилизациями Америки?), «гидравлическое общество», или «ирригационная империя» К. Виттфогеля [1, с.54; 2, с.15-17] (но ведь не повсеместно имела здесь место высокотехнологичная ирригация – в крито-минойской, например, культуре или у тех же ацтеков и инков!), «олимпийская культура» М.К. Петрова (особенности религии одного из социумов такого типа здесь могут экстраполироваться на все остальные, и порой рискованно), «традиционное общество» (стирается разница между цивилизацией и первобытностью), «дворцовые цивилизации», «речные цивилизации» и т. д. Пожалуй, более предпочтительными следует считать термины, подчеркивающие центральную роль в функционировании данных социумов *государственно-бюрократического аппарата*, независимо от его отношения к технико-экономическому базису, религиозной догматике или чему-либо еще. Например, «политарный способ производства» (Ю.И. Семенов) – с уточнением, что под «политаристами» следует разуметь чиновников-бюрократов, а под «политархом» – стоящего во главе их правителя-самодержца [3]. Но наиболее точным и емким нам представляется термин «*этатистское общество*» (от фр. *État* — «государство»). В качестве наиболее типичных социальных систем такого типа будут рассматриваться Древние Египет и Междуречье, древние и средневековые Индия и Китай, а также средневековые государства мусульманского Ближнего и Среднего Востока.

Трудно отрицать, что условия для занятий наукой в этатистском обществе не являются особо благоприятными. И замечание Б.Л. ван дер Вардена о том, что наука, попадая (как в эллинистических монархиях) в зависимость от царских библиотек и субсидий, становится уязвимой [4, с.358], является вполне основательным: действительно, как только прекращается государственное субсидирование, наука (или, по крайней мере, попавшая в опалу ее область) деградирует и останавливается. Однако фактом является и то, что в подобной ситуации наука в целом, если вести ее начало с Шумера и первых египетских фараонов, находилась на протяжении, как минимум, четырех тысяч лет и это не помешало ей, пусть и достаточно неторопливо, но все-таки развиваться. Потребность этатистского общества в знающих людях варьируется от эпохи к эпохе и от страны к стране, но она никогда не сводится к нулю. И именно среди этих знающих, весьма вероятно, окажутся те, кто не удовольствуется ролью хранителя, транслятора или толкователя уже имеющихся налицо текстов (будь то теоретического или эмпирического характера), но будет в состоянии открыть что-либо принципиально новое, пополнить компендиум знаний, полученных в наследство от своих предшественников.

Отстаивая свою интеллектуальную свободу и право заниматься любимым делом (а это необходимо и для экзистенциального поиска – «кто я, что я и зачем?»), ученый вынужден считаться с различными привходящими факторами, то есть действовать не только как «интерналист», озабоченный в первую очередь решением занимающей его на данный момент научной проблемы (математической, астрономической, медицинской и пр.), но и как «экстерналист», оправдывающий свое существование как профессионала в данном микро- и макросоциуме и изыскивающий материальные и технические ресурсы для своей работы. Ему поневоле приходится заниматься вещами, весьма далекими от того, что ему действительно важно и дорого: участвовать в придворных интригах, льстить своему нынешнему покровителю (нередко сознательно его обманывая и запугивая), лавировать между разными монархами, желающими заполучить его к своему двору и т. д. Он идет на эти жертвы, отнимающие у него и время и силы, чтобы освободить себя для решения более важных дел.

Когда перед ученым встает проблема выбора: идти или нет на «государеву службу», он будет руководствоваться в первую очередь профессиональными интересами. Там, где он решит, что это, по крайней мере, не будет вредить его высшей цели – познанию Истины, он, скорее всего, примет подобное предложение, как ат-Туси или тот же ибн Сина, служивший главным везиром у эмира Хамадана [5, с.84-87; 6, с.152-183]. Если же он сочтет, что эта служба и все, что с ней сопряжено, помешает ему реализовать свое истинное призвание, то отказ от столь соблазнительного для многих предложения будет в его собственных глазах более чем оправданным:

Лучше впасть в нищету, голодать или красть,
Чем в число блюдолизов презренных попасть.
Лучше кости глотать, чем прельститься сладостями
За столом у мерзавцев, имеющих власть [7].

Это решение покажется странным и подозрительным тем, для кого государственная карьера – цель и смысл жизни. Это решение может показаться оскорбительным для самого правителя, не привыкшего к подобным отказам. Но такое поведение ученого вполне будет вписываться, например, в кодекс «цзюньцзы» («благородного мужа»), об одном из которых, хронисте Цюй Бо-юе, Конфуций говорил: «Он шел служить, когда в стране был путь, и мог скрывать свои способности, когда в ней не было пути», и при этом всегда «был словно стрела», т.е. поступал правильно [8, с.99]. И так поступали многие, не только в Китае. Лю Инь (1249-1293), один из величайших ученых своего времени, отказался идти на службу к монголам, причем призвавший его хан Хубилай, внук Чингисхана, отнесся к этому достаточно терпимо, сказав, что Лю – из тех, про кого в древности говорили, что это – «министры, которых нельзя позвать» [9, с.90]. Менее счастливой оказалась судьба двух ученых братьев-отшельников, которых правитель царства Ци (одобряемый легистом Хань Фэй-цзы, рассказывающим об этом случае в XXXIV главе своего трактата) приказал убить,

поскольку: 1) их нельзя использовать; 2) на них невозможно подействовать наградами и наказаниями; 3) они не верны ему, так как не хотят служить [9, с.90]. Или участь талантливого врача Хуа То, вылечившего Цао Цао, деспота эпохи Троецарствия (II-III вв.), от сильной головной боли и казненного последним за отказ остаться у него на службе [10, с.201].

Очевидно, что ученый, работающий в элитарном социуме, ставит во главу угла раскрытие тайн Природы, физической реальности (решая попутно математические проблемы, что может выступать для него как самоцелью, так и средством при выполнении заказов других естественнонаучных дисциплин – чаще всего астрономии). Однако, обращаясь к вопросам экзистенциального характера, он не может не соотносить свою деятельность с тем, чем заняты другие люди: чтобы понять себя и разобраться в себе самом, ему необходимо в качестве неперемennого условия определиться с тем, какова социальная роль той сравнительно немногочисленной профессии, к которой он себя относит. Идентификация себя как личности не может состояться без идентификации себя как представителя корпорации ученых. И в этой связи методологически плодотворной нам представляется аксиологическая оппозиция «*утилитарное (прагматическое) – сверхутилитарное*», которая характеризует, в целом, отношение социума к отдельным своим элементам – индивидам или некоторым группам лиц, входящих в его состав.

Отношение *сверхутилитарное* означает, что общество слишком неразвито, чтобы понять, оценить и поставить себе на службу знания, таланты, достижения и вообще деятельность данного субъекта. Оно не может приблизиться к осознанию хотя бы вещественной, прагматической его ценности для себя. Оно ведет себя беспечно и близоруко, зарывая в землю таланты лучших, пожалуй, своих членов, уничтожая порой и самих их обладателей и при этом редко раскаиваясь в содеянном. Естественно, такое третирирование не может не угнетать ученого, нуждающегося в той или иной форме социального признания. Особенно тяжелой окажется для него ситуация, когда рупором общественного интереса выступают не отдельные представители «широких трудящихся масс», а лично правитель, от которого зависит не только нормальная работа, но и, как правило, сама жизнь служителя науки. Если последний не сможет доказать свою полезность или, как минимум, безвредность, то последствия для него и для науки окажутся самыми печальными.

Сталкиваясь с фактом подобных репрессий или даже просто имея в виду их вероятность, ученый не должен переоценивать свою социальную значимость и рассчитывать на то, что конъюнктура для его занятий всегда будет складываться комплиментарно или хотя бы нейтрально. Но и утилитарно-потребительское отношение к его труду приносит индивиду, если он достаточно критичен и последователен, не больше психологического комфорта, чем откровенные сверхутилитарные гонения, недоброжелательство и презрение. Социальное признание дает личности лишь условное и непродолжительное удовлетворение,

выделяя обладателя глубоких познаний среди толпы невежд и профанов. Да, он, например, знает секреты землемерия (как египетские гарпедонапты) или возведения храмов и алтарей (как авторы Шульба-сутр, жившие на заре индийской цивилизации), он может предсказывать солнечные и лунные затмения (чем успешно занимались уже вавилонские жрецы [11, с.22-23]), он может составить исключительно точный календарь, который обеспечит благополучие царствующего императорского дома [12, с.56, 63]. Но то, что он приносит своей стране, обществу и правителям пользу (или, во всяком случае, то, что они *считают* пользой), не избавляет его от потребности в личном смысловом самоопределении. Более того, массив доступного ему знания содержит не только ответы на вопросы, которые ему по силам и которые создают ему социальное реноме, но и множество таких вопросов, ответов на которые пока что не знает никто. И потому, оставаясь наедине с собой, он честно признает это, как тот же Омар Хайям (кстати, составитель одного из лучших календарей в истории науки):

Много лет размышлял я над жизнью земной.
Непонятного нет для меня под луной.
Мне известно, что мне ничего не известно!
Вот последняя правда, открытая мной [7].

И совсем неслучайно проступают здесь рядом, как взаимоположенные тезисы: констатация наличия границ человеческого знания вообще (пусть и на данный конкретный момент) и неясность, загадочность собственного персонального предназначения.

В своей рефлексии ученый никак не может принять установку на то, что высшая цель его деятельности – решение задач материально-технического характера типа нахождения объема груды кирпичей, подсчета и распределения налогов или, допустим, излечения кого-то от болезни, составления гороскопов и календарей, хотя и этим он занимается достаточно интенсивно. «Утилитарное» и «сверхутилитарное» применительно к сугубо научной деятельности будут толковаться иначе, нежели в рамках коммуникации «ученый – общество». Ценным, нужным и полезным здесь оказывается то, что служит решению научных проблем, преодолению противоречий и парадоксов, объяснению непонятного, формированию более ясной и адекватной картины мира. Соответственно, сверхутилитарным для ученых будет то, что не помогает решать эти задачи, является ненужным и бесполезным, а то и откровенно тормозит их исследования.

В данном случае, референтной группой, т.е. теми судьями, кто определяет знак конкретного знания как ценности («+», «-» или «0»), выступает сама «республика ученых». Однако и здесь практика, понимаемая в смысле успешности, эффективности, валидности данных теоретических и эмпирических методик в деле поиска новых истин, оказывается критерием условным и, как минимум, небесспорным. Та теория, которая сейчас, обратившись в метод, успешно работает, не является в действительности абсолютной истиной, но ее критика, которая является вполне резонной (как мы можем судить, например, с уровня наших теперешних познаний),

рассматривается ее адептами как чистая деструкция или, по меньшей мере, как бесполезная трата времени и усилий. Самый, пожалуй, яркий здесь пример – концепция геоцентризма, которая была разработана Птолемеем столь основательно, что на протяжении полутора тысяч лет позволяла успешно парировать немногочисленные, но от того не менее веские мнения сомневающихся [13, с.93-94].

Антиутилитарная установка – так можно обозначить то условие смысложизненного поиска, которое противостоит как утилитарности, так и сверхутилитарности. Именно антиутилитаризм помогает ученому эмансипироваться от давления социального окружения и не превратить себя в орудие в чужих руках, из которого стремятся выжать все, что возможно, и которое выбрасывают, если не знают, что с ним делать дальше. Благодаря этой установке он выправляет и уточняет вектор своей экзистенциальной работы, не теряя, однако, способности и вкуса к своей профессиональной деятельности. Осознав себя в качестве свободной и самостоятельной личности, не покрываемой нацело внешними коллективистскими нормами, он сохраняет и те качества, которые делают его профессионалом: критичность мышления, готовность отказаться от прежних убеждений – при появлении на то достаточных эмпирических и концептуальных оснований, стремление к согласованию теории с фактами, выявление и устранение формально-логических противоречий в своих и чужих рассуждениях, и т. д. Перенос внимания с внешнего мира на внутренний не исключает полного разрыва с прошлыми интересами. Напротив, открытие и уяснение себе смысла собственного бытия и места в мироздании может и должно содействовать успеху в дальнейшем раскрытии тайн Вселенной (поскольку речь идет об онтологическом аспекте) и выработке оптимальных средств ее исследования (поскольку дело касается аспекта гносеологического). Познание микро- и макрокосмоса оказывается двумя взаимодополняющими сторонами одного и того же процесса.

Интерес к собственной личности отнюдь не лишает интеллектуала интереса ко всему, что есть вне и помимо нее. В китайской культуре, например, нет учения более индивидуалистического, чем даосизм. Ранний даос Ян Чжу (V-IV вв. до н. э.) прославился своим отказом помочь миру хотя бы одним своим волоском [14, с.370]. Пафос классического трактата «Чжуан-цзы» (IV-III вв. до н. э.) – отрицание утилитарного подхода к вещам, будь это человек, животные, неодушевленные предметы или даже мысли. «Все знают пользу полезного, но никто не знает пользы бесполезного» [15, с.86]. «Лишь когда понята бесполезность мысли, можно постичь ее предназначение», «Вещи ценятся не за то, что они есть, а за то, что их нет» [16, с.81,179], – констатирует Чжуан-цзы. Всё в мире самодостаточно и самобытно: «Я существую сам по себе, другие таковы сами по себе» [16, с.166], – поясняет комментатор Чжуан-цзы Го Сян (252-312). И такие радикальные максимы не могли не возмущать практически ориентированных ученых мужей типа Сюнь-цзы, для которого Чжуан-цзы не более как «скользящий говорун», или Сыма Цянь,

назвавший его книгу «пустыми речами, оторванными от действительности» [16, с.286-287].

При всем этом даосская философия, как отмечают современные исследователи, превосходно уживалась с различными видами практического знания (магия, медицина, политика, искусство, технология, этика) [16, с.284; 17, с.240-258]. И более того, по мнению такого авторитетного специалиста по китайской культуре, как Дж. Нидэм, именно влиянию даосских мудрецов Китай обязан своими многочисленными научными и техническими открытиями [18, с.73-75; 19, с.80-81; 20, с.119-140]. Стремление даосов видеть вещи (и людей в том числе) такими, каковы они есть, а не под углом зрения того, что и как с них можно иметь, оказалось для науки (китайской, по крайней мере) более плодотворным, чем прагматизм иных традиционных школ, включая официальное конфуцианство.

Разумеется, развенчание утилитарности, разочарование в идеалах служения другим смертным, – это не более чем отрицательный ответ. Это лишь указатель на то, что данный путь ложен и малоперспективен. Но отрицательный результат – это тоже результат, как в науке, так и в обычной человеческой жизни. Чтобы найти себя, ученому, как и всякому другому, нужно распознать и ложные ориентиры: *сюда* идти не следует, на *это* полагаться не стоит. И, конечно, утилитарность – это далеко не единственный фантом, не последняя псевдоценность, с которой придется столкнуться искателю высшего смысла своего персонального земного бытия.

Выводы.

1. Существенно общие черты между положением профессиональных ученых в этатистских социумах дают достаточные основания для сравнения постановки и решения вопросов о цели и смысле жизни людьми, разделенными тысячами километров, сотнями лет, равно как и политическими, языковыми, религиозными и прочими барьерами.

2. Индивид получает стимул для осознания и полагания себя в качестве автономного нравственного субъекта как в случае социального признания его научных достижений, так и в случае их игнорирования, гонений и социальных репрессий. Однако работает этот стимул весьма дифференцированно.

3. Антиутилитарная личностная установка оказывается тем средством, которое позволяет ученому эмансипироваться от давления социальной среды и точно установить, а также успешно корректировать вектор своей экзистенциальной работы.

Литература

1. *Китайская философия: Энцикл. словарь. М.: Мысль, 1994. 652 с.*
2. Латов Ю. В. «Восточный деспотизм» К. А. Виттфогеля (к 50-летию «странной» книги) // *Историко-экономические исследования. 2007. III. 8. № 2. С.8-37.*
3. Семёнов Ю.И. *Политарный («азиатский») способ производства: сущность и место в истории человечества и России. 2-е изд., переработанное и дополненное. М.: УРСС, 2011. 376 с.*

4. Ван дер Варден Б.А. Пробуждающаяся наука: Математика Древнего Египта, Вавилона и Греции. Пер. с голл. Изд. 4, стереот. URSS. 2010. 458 с.

5. Шидфар Б.Я. Ибн Сина. - М.: Главная редакция восточной литературы издательство «Наука», 1981. - 184 с.

6. Воскобойников В.М. Великий врачеватель (Авиценна). М.: Мол. гвардия, 1972. 208 с.

7. Омар Хайям. Рубайат в классическом переводе Германа Плисецкого. http://bookz.ru/authors/haiaam-omar/rubaiiat_017/1-rubaiiat_017.html

8. Конфуций. Луньюй (Изречения) // Конфуций. Уроки мудрости: Сочинения. - М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Харьков: Изд-во «Фолио», 1998. С. 15-126.

9. Рубин В.А. Отшельничество в оценке ранних конфуцианцев и легистов // Рубин В.А. Личность и власть в древнем Китае: Собрание трудов. - М.: Изд. Фирма «Восточная литература», 1999. 384 с.; С.88-92.

10. Юар П. и Ван М. К изучению древней китайской медицины // Из истории науки и техники в странах Востока: Сб. статей. - Вып. III. - М.: Изд-во вост. лит., 1963. С.171-217.

11. Клочков И.С. Духовная культура Вавилонии: человек, судьба, время: Очерки. М.: Гл. ред. вост. лит. «Наука», 1983. 208 с.

12. Березкина Э.И. Математика Древнего Китая. - 2-е изд. - М.: КРАСАНД, 2010. 312 с.

13. Розенфельд Б.А., Розанская М.М., Соколовская З.К. Абу-р-Райхан ал-Бируни. 973-1048. М.: УРСС, 2014. 272 с.

14. Ле-цзы // Чжуан-цзы. Ле-цзы / Пер. с кит., вступ. ст. и примеч. В.В. Малявина. - М.: Мысль, 1995. С.285-392.

15. Чжуан-цзы // Чжуан-цзы. Ле-цзы / Пер. с кит., вступ. ст. и примеч. В.В. Малявина. - М.: Мысль, 1995. С.57-284.

16. Малявин В.В. Чжуан-цзы. М.: Гл. ред. вост. лит. изд. «Наука», 1985. 310 с.

17. Васильев А.С. Культы, религии, традиции в Китае. М.: Изд. фирма «Восточная литература», 2001. 488 с.

18. Рубин В.А. Идеология и культура древнего Китая (четыре силуэта) // Рубин В.А. Личность и власть в древнем Китае. М., 1999. С.8-76.

19. Рубин В.А. Концепция человека у Сюнь-цзы // Рубин В.А. Личность и власть в древнем Китае: Собрание трудов. - М.: Изд. фирма «Восточная литература», 1999. С.77-81.

20. Киктенко В.А. Историко-философская концепция Джозефа Нидэма: китайская наука и цивилизация. Киев: НАН Украины; Институт востоковедения им. А. Крымского, 2008. 530 с.

References

1. Kitayskaya filosofiya: Entsiklopedicheskij slovar' (Chinese philosophy: an encyclopedic dictionary), 1994, Moscow, Mysl', 1994, 652 p. (in Russ.).

2. Latov Yu. V. «Vostochnyy despotizm» K. A. Vittfogelya (k 50-letiyu «stranno» knigi) ("Oriental despotism" by K. A. Vittfogel (to the 50-th anniversary of "strange" book)), Istoriko-ekonomicheskie issledovaniya, 2007, vol. 8, no 2, pp.8-37. (in Russ.).

3. Semenov Yu. I. Politarnyy («aziatskiy») sposob proizvodstva: sushchnost' i mesto v istorii chelovechestva i Rossii (Politary ("Asian")

method of manufacturing: essence and place in the history of humanity and Russia), Moscow, URSS, 2011, 376 p. (in Russ.).

4. Shidfar B.Ya. Ibn Sina (Ibn Sina), Moscow, Gl. red. vost. lit. izd-va «Nauka», 1981, 184 p. (in Russ.).

5. Van der Varden B.L. Probuzhdayushchayasya nauka: Matematika Drevnego Egipta, Vavilona i Gretsii (Arousing Science: Mathematics of ancient Egypt, Babylon and Greece) (Van der Waerden B.L. Ontwakende wetenschap: Egyptische, babylonische en crieke wiskunde), Moscow, URSS, 2010, 458 p. (in Russ.).

6. Voskoboynikov V.M. Velikiy vrachevatel' (Avitsenna) (The great physician (Avicenna)), Moscow, 1972, 208 p. (in Russ.).

7. Omar Khayyam. Rubaiyat in a classic translation of Herman Plisecky), available at: http://bookz.ru/authors/haiaam-omar/rubaiiat_017/1-rubaiiat_017.html (accessed 07 September 2016). (in Russ.).

8. Konfutsiy. Lun'yuy (Izrecheniya) (Lunyu (Sayings)), Konfutsiy. Uroki mudrosti: Sochineniya, Moscow, ZAO Izd-vo EKSMO-Press; Khar'kov: Izd-vo «Folio», 1998, pp. 15-126. (in Russ.).

9. Rubin V.A. Otschel'nichestvo v otsenke rannikh konfutsiantsev i legistov (Hermit in assessing early Confucianists and Legists), // Rubin V.A. Lichnost' i vlast' v drevnem Kitae, Moscow, Izd. firma «Vostochnaya literatura», 1999, pp.88-92. (in Russ.).

10. Yuar P. i Van M. K izucheniyu drevney kitayskoy meditsiny (To the study of ancient Chinese medicine), Iz istorii nauki i tekhniki v stranakh Vostoka: Sbornik statey, vyp. III, pod red. A.T. Grigor'yana i A.P. Yushkevicha, Moscow, Izd-vo vost. lit-ry, 1963, pp.171-217. (in Russ.).

11. Klochkov I.S. Dukhovnaya kul'tura Vavilonii: chelovek, sud'ba, vremya: Ocherki (Spiritual culture of Babylonia: man, fate, time), Moscow, Gl. red. vost. lit. «Nauka», 1983, 208 p. (in Russ.).

12. Bereskina E.I. Matematika Drevnego Kitaya (Mathematics in Ancient China), Moscow, KRASAND, 2010, 312 p. (in Russ.).

13. Rozenfel'd B.A., Rozhanskaya M.M., Sokolovskaya Z.K. Aбу-р-Райхан ал-Бируни. 973-1048 (Abu-r-Raihan Al-biruni. 973-1048), Moscow, URSS, 2014, 272 p. (in Russ.).

14. Le-tszy (Liezi), Chzhuan-tszy. Le-tszy, Moscow, Mysl', 1995, pp.285-392. (in Russ.).

15. Chzhuan-tszy (Chuang-Tzu), Chzhuan-tszy. Le-tszy, Moscow, Mysl', 1995, pp.57-284. (in Russ.).

16. Malyavin V.V. Chzhuan-tszy (Chuang-Tzu), Moscow, Gl. red. vost. lit. izd. «Nauka», 1985, 310 p. (in Russ.).

17. Vasil'ev L.S. Kul'ty, religii, traditsii v Kitae (Cults, religion, tradition in China), Moscow, Izd. firma «Vostochnaya literatura», 2001, 488 p. (in Russ.).

18. Rubin V.A. Ideologiya i kul'tura drevnego Kitaya (chetyre silueta) (Ideology and culture of ancient China (four silhouettes)), Rubin V.A. Lichnost' i vlast' v drevnem Kitae, Moscow, Izd. firma «Vostochnaya literatura», 1999, pp.8-76. (in Russ.).

19. Rubin V.A. Kontseptsiya cheloveka u Chzhuan'-tszy (The concept of man in Zhuang-Zi), Rubin V.A. Lichnost' i vlast' v drevnem Kitae, Moscow, Izd. firma «Vostochnaya literatura», 1999, pp.77-81. (in Russ.).

20. Kiktenko V.A. Istoriko-filosofskaya kontseptsiya Dzhozefa Nidema: kitayskaya nauka i tsivilizatsiya (Historical and philosophical concept of Joseph Needham: Science and civilization of China), Kiev, NAN Ukrainy; Institut vostoковedeniya im. A. Krymskogo, 2008, 530 p. (in Russ.).

Vasechko V.Y.,

Doctor of Philosophy, Associate Professor, senior researcher at the Institute of Philosophy and Law, Ural Branch of the Russian Academy of Sciences, vyacheslavpetro@narod.ru

Russia, Ekaterinburg

SCIENTIST IN THE ETATIST SOCIETY: UTILITY AND SUPERUTILITY AS SETTINGS OF EXISTENTIAL SELF-DETERMINATION

The article is an attempt to study socio-cultural coordinates that specify the format of the personal self-determination scientist living in etatist society. Process of life meaning' search may well be the subject of full categorical philosophical-scientific study despite of all the uniqueness of individual color and originality of life experiences of each individual scientist. There are on hand substantially similarities between professional scientists in etatist societies (ancient Egypt and Babylon, ancient and medieval India and China, medieval Arab-Muslim States). A pragmatic attitude to natural scientists and mathematicians varies between the two poles. The first is utility, when the scientist is used exclusively to address the practical, logistical problems, and is demanded speedy return in the form of a specific, tangible and sensual product. The second is superutility, when a society without seeing the real benefits from the work of the scientist or viewing it as a danger to itself, subjects him to bullying and repression.

Key words: *etatism, scientist, existential self-determination, meaning of life, utility, superutility.*

УДК 130.2

Лебедев В.А.,

к. филос. н., доцент кафедры философии и социологии Украинского государственного университета
железнодорожного транспорта, wz551a@gmail.com

Украина, г. Харьков

КОНЦЕПТ КРУТОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ МАССОВОЙ КУЛЬТУРЕ

Цель данной статьи состояла в том, чтобы проанализировать с философской и культурологической точек зрения концепт крутости в современной массовой культуре. Было показано, что зачатки явления, которое позже будет названо крутостью, мы встречаем на протяжении всей истории человечества. Они подавлялись и игнорировались, так как общепринятая мораль делала акцент на подавлении эмоций, духовном совершенствовании, аскетизме. Только в XX веке, с появлением, «бумеров» - представителей первого послевоенного поколения, оно стало осознаваться как отдельное самостоятельное явление, к которому можно и нужно стремиться. В рационализованном западном мире крутость возвращает человеку эмоции и подлинные человеческие ценности, также она выступает как голос телесного, также длительное время подавлявшегося.

Ключевые слова: мораль, добродетель, массовая культура, телесное.

Постановка проблемы. Одним из «белых пятен» современных гуманитарных исследований является массовая культура. То, что принято называть «высокой культурой», по-прежнему престижно, но предназначено только для людей солидного возраста и более не находится в эпицентре культурной жизни общества. Ее место заняла поп-музыка, кинофильмы, телевидение, а также видео- и компьютерные игры. Массовая культура занимает важное место в жизни человека современного мира, но, несмотря на это, механизм ее функционирования и формирования ценностного фонда описан прискорбно мало. Ее исследованиями занимались Х. Ортега-и-Гассет, М. Мак-Люэн, Ф.Р. Левис, Р. Хогарт, Р. Барт и т.д. Среди исследователей, имеющих отношение к рассматриваемой проблеме, следует указать А. Лиу, Р. Келца, Д. Райса, и, в особенности, Торстена Ботц-Борштейна, эссе которого «Быть милым и быть крутым» послужило отправной точкой для написания данной статьи. Поскольку последний автор анализировал понятие «крутой» применительно к афроамериканской и японской культурам, мы решили рассмотреть данный концепт в более широком контексте.

Цель данной статьи – проанализировать с философской и культурологической точек зрения концепт крутости в современной массовой культуре.

Изложение основного материала. Понятие «крутости» (крутизна) является одним из центральных для массовой культуры. Она может присутствовать в форме явной, будучи воплощенной в образах конкретных персонажей, кои будут меняться в зависимости от конкретной эпохи (Рэмбо – для восьмидесятых годов XX века, Нео из «Матрицы» - для девяностых и т.д.). Может содержаться в некоторых неявных чертах, которые, собранные вместе, работают на создание нужного настроения. В целом можно утверждать, что крутость является динамической, способной изменяться в зависимости от социокультурного пейзажа эпохи, моды, конъюнктуры рынка и многого другого. В то же время она оказывает сильнейшее влияние на все вышеперечисленное. В

настоящей работе мы проанализируем становление данного феномена и основные факторы, влияющие на его развитие.

Можно предположить, что крутость – своего рода антипод понятию добродетель. Оба выступают своего рода Ахурамаздой и Ариманом. Обе предписывают человеку определенную модель поведения. Разница состоит в том, что добродетель, через труды философов, моралистов, деятелей церкви, официальную пропаганду и проч. указывает человеку, каким он *должен быть*. «Добродетели существуют в нас не от природы и не вопреки природе, но приобрести их для нас естественно, а благодаря приучению мы в них совершенствуемся» (Аристотель [1, с.78]). По Платону, вожделеющее начало «составляет большую часть души каждого человека и по своей природе жаждет богатства. За ним надо следить, чтобы оно не умножилось и не усилилось за счет так называемых телесных удовольствий и не перестало бы выполнять свое назначение: иначе оно может попытаться поработить и подчинить себе то, что ему не родственно, и таким образом извратить жизнедеятельность всех начал» [2, с.177]. К основным чертам христианства относится учение об идеальном назначении человека, заключающемся в бесконечном, всестороннем духовном усовершенствовании; высшее совершенство должно заключаться в отречении от всех благ. Святой Августин был поборником аскетизма. Иоанн Златоуст критиковал излишества и дерзость богатых, роскошь двора [3, с.6,9,22]. Таким образом, идеалом, к которому должно стремиться, был образ, основанный на дисциплине и самоконтроле, подразумевающий подавление эмоций и слабостей, стремление к умозрительному духовному идеалу.

Крутость же всегда была явлением порицаемым и маргинальным, но, тем не менее, притягательным. Если добродетельным человек быть *обязан*, то крутым он быть *хочет*.

С другой стороны, официальная (и/или тоталитарная) культуры всячески заигрывали с крутостью, пытались сделать «крутым» то, что было выгодно им (образы героев-летчиков и полярников в СССР 30-х годов,

сходные процессы происходили в Германии тех же лет и т.д.). Похожую стратегию в конце XX века использует Национальная футбольная лига США (НФЛ). Общепоконная статистикой, согласно которой дети меньше смотрели американский футбол и меньше играли в него, НФЛ привлекло специалистов с MTV, для того, чтобы те «продавали» игру молодому поколению. Идеология американского футбола всегда строилась на традиционных христианских ценностях физической культуры («в здоровом теле – здоровый дух»), дисциплине вместо гедонизма, командный дух вместо индивидуальности. Специалисты MTV сделали ставку на дух бунтарства и противостояния авторитетам. Фактически они хотели «превратить футбол в хип-хоп-видео» [4, с.124-125], сделать его более крутым.

В неявной форме концепт крутости присутствовал во все времена во всех культурах Земли. Так, образ рыцаря являл собою синтез ее с одной стороны, и служения долгу и христианской церкви, – с другой (Й. Хейзинга считал, что рыцарство – «грандиозная игра в прекрасную жизнь – грезу о благородной мужественности и верности долгу» [5, с.90], первая часть цитаты вполне может послужить определением крутости). В недостаточно христианизированном народном восприятии неприязнь к тем, кто не умеет держать в руках оружие, и вынужден соблюдать целомудрие, никогда полностью не исчезала. «Рыцарское высокомерие и грубое народное здравомыслие не испытывало никакого почтения к духовному идеалу» [5, с.192]; соответственно, образ рыцаря развивался и воспевался как светский идеал, на который хотелось походить и к которому стремились, и духовная его составляющая постепенно нивелировалась.

Возрождение принесло с собой стихийный индивидуализм, как максимум стремящийся к бесконечному самоутверждению в «ничем не сдерживаемой стихийности любых страстей, любых аффектов и любых капризов» [6, с.120-121]. Эту особенность А.Ф. Лосев именовал «обратной стороной титанизма». Она была противоположна гуманизму и неоплатонизму, была аморальной и звериной в своем предметном содержании, но в то же время «обладала всеми чертами самодовлеющей значимости, необычайной красочностью и выразительностью...». Когда про одного из предводителей кондотьеров говорили: «Он был прекрасен как бог, когда гарцевал по улицам Флоренции» [6, с.126] – это уже можно рассматривать как прообраз явления, которое позже назовут крутостью.

Внес свой вклад и романтизм, с его стремлением воспевать героев, бунтарей, тиранов, т.е. образов, вызывающих сильные эмоции. Также следует упомянуть в этом контексте и нищезанство, обращавшееся к образу сильной личности, бросающей вызов серой массе.

Но как самостоятельное явление, к которому можно (нужно/хочется) стремиться, крутость, очевидно, актуализировалась в XX веке. Рискнем предположить, что это связано с первым послевоенным поколением, за которым закрепилось название «бумеры». Его представители появились на свет в годы послевоенного демографического бума в европейских странах и США. Просто жить в мире для этого поколения в силу

объективных причин было уже недостаточно, в отличие от поколения отцов. Они ставили на первое место личный жизненный успех, убеждение, что человека и мир можно улучшить [7, с.30].

Как же понимается крутость в массовой культуре (и массовом сознании)? Основные ее особенности совпадают с положительными чертами главных героев приключенческой и детективной литературе Запада (по Б. Райнову): беспредельная смелость, непогрешимая пронциательность, невероятная ловкость, любовь к риску, атлетическое телосложение, мужественная, красивая внешность и феноменальная сексуальная энергия [8, с.194]. Также немаловажное значение имеют такие внешние атрибуты, как кожаные куртки, мотоциклы, темные очки (создающие образ невозмутимости, о нем см. ниже). Важное значение имеют символы на одежде и технике: черепа, языки пламени, хищные животные (волк, тигр, барс), или же травоядные, которые ассоциируются с силой и скоростью (скачущая лошадь, носорог, бык). Т.е., приведенные выше черты вполне укладываются в определение «грандиозной игры в прекрасную жизнь – грезу о благородной мужественности». Также можно заметить, что крутость – понятие внешнее и телесное.

Постсоветское понимание крутости, сложившееся в 90-е годы, включало в себя мачизм, скоростные автомобили, короткие стрижки, кожаные куртки, спортивный образ жизни [9, с.33].

Своеобразное понимание крутости сложилось в культуре афроамериканцев. Ее эстетика в основном обязана рождением форме поведения, практикуемой темнокожими мужчинами в США в эпоху рабства. Они жили в условиях сегрегации, что требовало создания защитных механизмов, использовавших эмоциональную отстраненность и иронию. Такое отношение к жизни помогало рабам (и бывшим рабам) выдерживать эксплуатацию. Общий принцип «cool» (может быть переведено как спокойствие, невозмутимость) – в сохранении спокойствия даже в стрессовых ситуациях. Уже во времена рабства, «ранний период крутости» черной Америки, фирменным приемом этой маски было не только застывшее безразличие к миру, но и требующаяся изобретательность и притягательность. Условный белый американец воспринимал «cool» как хладнокровие, которому противопоставлялось «hot», или горячность. Во время существования рабства и еще долго после его упразднения открытые проявления агрессии темнокожих заканчивались фатально. Для афроамериканцев «крутое» поведение представляет собой причудливую смесь покорности и подрывной деятельности. Его главный принцип – поддержание провокации на неоскорбительном уровне и отказе от какой-либо серьезности. Так как возможностей ответить на угнетение было немного, а прямое нападение или восстание было невозможно, классическим способом сопротивления власти стала изобретательность и находчивость. В конечном счете, крутость могла стать чем-то вроде триумфа духа, как рациональная реакция на иррациональную ситуацию, накладывающая на все свой отпечаток. С одной стороны, показательная сила или послание, заложенное в «крутом» образе, восхищали мир благодаря свойственной ему двойственности и

загадочности. С другой – наигранное сопротивление, опирающееся скорее на внешние качества, чем на внутренние, могло превратить темнокожих мужчин в неприкосновенные объекты желания – не в последнюю очередь из-за созданной ими же «романтической дискриминации» [10, с.383-387].

Конкретные образы могут как содержать в себе указанные выше особенности в чистом виде, так и в различных комбинациях.

Переходя к анализу такого явления как крутость, и причин его популярность в западной массовой культуре (а через нее – и в других масскультурах), можно сказать следующее. По мнению исследователей, западная, в частности американская, культура является слишком формальной, лишенной таинственности и эмоциональности, помешанной на овеществлении. Крутость же возвращает человеческие ценности, помогает существовать в современном мире в более подлинном и менее отчужденном виде [10, с.390]. Правильнее было бы сказать, что изначально присущее человеческому роду стремление к привлекательной, интересной и насыщенной жизни, долгое время подавлявшееся в угоду умозрительным идеалам, в настоящее время имеет возможность проявиться. И это проявление даже становится обязательным.

Выводы. Исходя из сказанного выше, можно утверждать, что зачатки явления, которое позже будет названо крутостью, мы встречаем на протяжении всей истории человечества. Они подавлялись и игнорировались, так как общепринятая мораль делала акцент на подавлении эмоций, духовном совершенствовании, аскетизме. Только в XX веке, с появлением, «бумеров» - представителей первого послевоенного поколения, оно стало осознаваться как отдельное самостоятельное явление, к которому можно и нужно стремиться. В рационализированном западном мире крутость возвращает человеку эмоции и подлинные человеческие ценности, также она выступает как голос телесного, также длительное время подавлявшегося. Весьма интересным представляется анализ связи крутости и сексуальности, понятия «мачо» (настоящий мужчина) в испано-латиноамериканской культуре, это будет осуществлено в дальнейших исследованиях.

Lebedev V.A.,

*PhD, Associate Professor of Philosophy and Sociology Ukrainian State University
railway transport, wz551a@gmail.com*

Ukraine, Kharkov

CONCEPT OF COOLNESS IN MODERN MASS CULTURE

The purpose of this paper was to analyze the philosophical and cultural point of view the concept of coolness in modern mass culture. It was shown that the beginnings of the phenomenon, which was later called coolness, we find throughout the history of mankind. They were suppressed and ignored, as is common morality focuses on the suppression of emotions, spiritual development, asceticism. Only in the twentieth century, with the advent of "boomers" - representatives of the first post-war generation, it was realized as a separate independent phenomenon, which can and should be pursued. In the Western world, rationalized coolness returns true human emotions and human values, and it acts as the voice of flesh, too long suppressed.

Key words: *morality, virtue, mass culture, bodily.*

Литература

1. Аристотель. *Никомахова этика* /Аристотель// Сочинения в 4-х т. –Т. 4. М.: Мысль, 1983. – 830 с.
2. Платон *Государство* /Платон//Избранное. – М.: АСП; Харьков: 2007. – 491 с. – С. 37-384.
3. Андреев А. Р. *Монашеские ордена. Власть над душами* /А.Р. Андреев//Ростов-на-Дону: Феникс, М.: Алгоритм-книга, 2009. – 416 с.
4. Сибрук Д. *Nobrow: культура маркетинга, маркетинг культуры* /Д. Сибрук// М.: Ад Маргинем, 2005. – 304 с.
5. Хейзинга Й. *Осень средневековья* /Й. Хейзинга// Соч. в 3-х тт. –Т. 1. М.: Издательская группа «Прогресс» - «Культура», 1995. – 416 с.
6. Лосев А.Ф. *Эстетика Возрождения* /А. Ф. Лосев // М.: Мысль, 1982. – 623 с.
7. Слуценко Л. *Молодежные субкультуры: украинский контекст* /Л. Слуценко // СМІА, 2007. – 64 с.
8. Райнов Б. *Черный роман* /Б. Райнов// М.: «Прогресс», 1975. – 287 с.
9. Десятерик Д. *Бригады* /Альтернативная культура. Энциклопедия //Екатеринбург: Ультра.Культура, 2005. – 240с. – С. 30-34.
10. Ботц-Борштейн Т. *Быть милым и быть крутым* /Манга и философия // М.: Эксмо, 2011. – 448 с. – С. 377-396.

References

1. Aristotle. *Nikomachova jetika* /Aristotel// Sochinenija v 4-h t. –Т. 4. М.: Mysl, 1983. – 830 s.
2. Platon *Gosudarstvo* /Platon//Izbrannoe. – М.: АСТ; Хар'ков: 2007. – 491 s. – S. 37-384.
3. Andreev A. R. *Monasheskie ordena. Vlast' nad dushami* /A.R. Andreev//Rostov-na-Donu: Feniks, M.: Algoritm-kniga, 2009. – 416s.
4. Sibruk D. *Nobrow: kul'tura marketinga, marketing kul'tury* /D. Sibruk//M.: Ad Marginem, 2005. – 304 s.
5. Hejzinga J. *Osen' srednevekov'ja* /J. Hejzinga// Soch. v 3-h tt. – T. 1. М.: Izdatel'skaja gruppy «Progress» - «Kul'tura», 1995. – 416 s.
6. Losev A. F. *Jestetika Vozrozhdenija* /A. F. Losev // М.: Mysl, 1982. – 623 s.
7. Sluchenko L. *Molodezhnye subkul'tury: ukrainskij kontekst* /L. Sluchenko // SMIА, 2007. – 64 s.
8. Rajnov B. *Chernyj roman* /B. Rajnov// М.: «Progress», 1975. – 287 s.
9. Desjaterik D. *Brigady* /Alternativnaja kul'tura. Jenciklopedija //Ekaterinburg: Ultra.Kul'tura, 2005. – 240 s. – S. 30-34.
10. Botc-Borshtejn T. *Byt' milym i byt' krutym* /Manga i filosofija // М.: Jeksmo, 2011. – 448 s. – S. 377-396.

УДК 1.122:130.3

Руско Н.М.,

к.філос.н., доцент кафедри філософії

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, nadijka89@i.ua

Україна, м. Івано-Франківськ

ПОНЯТТЯ РАДОСТІ І СТРАЖДАННЯ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТА РЕЛІГІЙНІЙ СВІТОВІЙ ДУМЦІ

У статті представлено філософсько-релігієзнавче розуміння понять радості та страждання, розкрито їх сутність та зміст. Дані категорії розглядаються крізь призму інших філософських категорій та понять, зокрема, щастя, буття та низки інших. Розкрито концептуальний зміст страждання і радості у світовій філософській думці. За допомогою порівняльного, плюралістичного, герменевтичного методів розкрито зміст страждання та радості, які надають сенс людському буттю.

Ключові слова: буття, дух, духовність, любов, переживання, радість, реальність, релігія, страждання, філософія.

Постановка проблеми. Страждання як незмінний феномен людського життя виявилось в сфері уваги філософів з давніх часів. Класики філософської думки – Арістотель, Платон, Епікур, Сенека – внесли вагомий вклад в тлумачення цього аспекту людського буття. Жах і співчуття – найважливіші афекти, які при трагічному катарсисі пом'якшуються або взагалі усуваються. Страждання народжує трагічну особистість, яка незаслужено потрапляє в положення нещасних.

При осмисленні даного феномена виникають все нові питання. Чи справді умовою появи свідомості, людського в людині є біль, що виражено у формулі Ф.М. Достоевського: «страждання – це єдина причина свідомості» [1, с.4]. Де пролягає демаркація між справжнім стражданням і звичайними почуттями? Чи може сучасна людина знайти щастя? Всі ці питання обумовлюють актуальність пропонованого дослідження.

Досліджуючи дану проблематику, перш за все, варто зупинитися на осмисленні трагічної історії ХХ століття. У цьому ряду феномен страждання викликав особливий інтерес. ХХ століття принесло людству незліченні біди і пригоди. На порядку денному стоїть питання виживання в умовах катастрофи, незліченних поневірянь. Все це постійно повертає філософські роздуми до розгляд феноменології страждання.

Актуальність теми обумовлена також тим, що в світі множить зло і страждання. Воно, стає наочним, різноманітним, багатоликим. У зв'язку із цим питання радості та страждання є дуже актуальним. Здатність до співчуття, до переживання відкриває нові творчі потенції і організовує духовне життя. Адаже справжня духовність в діях людини визначається її здібностями страждати і співчувати. У зв'язку з цим, виникає необхідність виробити онтологічні, гносеологічні, аксіологічні та методологічні принципи аналізу страждання, оскільки до теперішнього часу відсутнє цілісне осмислення даної філософської категорії.

У розробці теми автор використовував праці вітчизняних дослідників, які вивчали проблему страждання та звернулися до аналізу цілого спектру праць філософів екзистенціалістів. Варто констатувати, що інтерес до страждання як людського переживання не втрачається, а, навпаки, зростає. Про страждання розмірковують не тільки представники екзистенціалізму

(Ж.-П. Сартр, В. Франкл), але у Франції (Глюксман А.), постмодерністи (Ж. Бодрійяр, Ж. Лакан). Посилюється інтерес до української філософії, яка виявила різнобічну цікавість по відношенню до страждання. Багато українських мислителів-філософів, в тому числі Г. Сковорода, І. Франко, Л. Українка, Т. Шевченко та інші, зверталися до аналізу щастя і страждання.

Мета статті полягає в тому, щоб розкрити концептуальний зміст страждання в філософській та релігійній думці.

Виклад основного матеріалу. Страждання – одне з глибинних екзистенціальних переживань людини. Воно служить випробуванням людини, її таємних сил на шляху до свободи. Страждання – не самоціль, а засіб осягнення людського, досягнення духовного умиротворення, вираження величезного людського духовного потенціалу. Ніякі теологічні системи та жодні авторитети не можуть допомогти людям позбутися страждань і мук.

Людина у своєму житті відчуває страждання та радість, але ніщо в об'єктивному світі – ні нація, ні держава, ні суспільство, ні соціальний інститут, ні церква не здатні допомогти людині позбутись страждань.

Страждання і зло пов'язані між собою, хоча і не тотожні. Страждання може бути і не злом, може бути навіть і добром. Тим чином боротьба проти зла легко сама набуває характеру зла, заражається злом. Людина повинна пройти через випробування всіх можливостей, пережити досвід пізнання добра і зла, і саме зло може стати діалектичним моментом добра. Зло, можна перемогти лише зсередини, а не одним насильницьким недопущенням і винищенням, духовна боротьба може бути лише просвітленням і перетворенням, а не насильством.

Страждання також пов'язано з самим існуванням особистості і індивідуальної свідомості. Воно може переходити в радість. Надзвичайно нещасний чоловік на землі, переляканий, переживає жах і агонію. І в такому ж стані знаходиться все живе. Але людина, володіє силою творити, здійснювати героїчні подвиги, переживати екстаз. Людина є істота низька і водночас висока. Основне, найважливіше питання людського існування: як перемогти страждання, як винести страждання, як же

не бути розчавленим стражданням, як зменшити кількість страждання для всіх людей і для всього життя?

Чому так страждає людина в цьому світі? Чи можливо виправдати Бога при такій кількості страждання? Джерело страждання філософ Бердяєв бачить у невідповідності природи людини і об'єктного світового середовища, в яке ми кинуті, в невпинному зіткненні «я» з чужим і байдужим до нього «не-я» [2]. Протиріччя людини полягає в тому, що вона є істота з нерозкритою глибиною своєї нескінченності й спрямована до нескінченності, істота, яка добивається вічності і призначена для неї, кінцева і обмежена, тимчасова і смертна.

Переживання страждання протилежно переживання цілісності. Порушення цілісності і гармонії зі світом і викликає страждання. Але це відбувається, тому, що людина зустрічається зі світом об'єктів і лише зрідка проривається до світу істот. Боротьба за реалізацію особистості є боротьба проти чужого в мені, отже, можна вважати безсумнівним, що велика частина страждань і нещастя пов'язана з своїм «я».

Людина йде в себе від світу, який повний страждань і заподіює йому страждання. Але йдучи в себе і ізолюючись, людина починає відчувати нові страждання, і у неї з'являється потреба піти від себе. Страждання доля людини різними шляхами шукає перемоги над стражданням, полегшення. І не завжди вона звернена до вищого, не завжди це шукання свідчить про висоту людини. Шукають перемоги над стражданнями через злиття з соціальною групою, з колективним життям, шукають через байдужість, апатію, через встановлення міри в житті, через занурення в буденність і вульгарність, через забуття в миті, хочуть перемогти страждання через ослаблення свідомості, через повернення до несвідомого і рідко шукають полегшення через підйом до надсвідомого і надлюдською. Власне страждання полегшується, коли людина починає відчувати співчуття до іншого. Найбільш страждання перемагається спогляданням Хреста.

Але людина, настільки дивна істота, що не тільки шукає звільнення від страждання, вона шукає і страждання і готова катувати себе, як катувати і інших. Є відмінність між стражданням, в якому людина вважає себе винним, приниженим, поганим, і стражданням, в якому вона героїчно зазнає гоніння і переслідування. Богові бажані не страждання людини, а духовні її випробування сили. Наголос завжди має бути зроблено на просвітленні і перетворенні, через страждання людина має збагнути сенс свого життя і більше не повторювати даних помилок, що привели до страждання.

Так, основна ідея Н.А. Бердяєва, який визначав свою філософію як «філософію духу», в утвердженні духовності людини, величчя її призначення в трагічному світі. Бердяєв звеличує духовну реальність, що на його думку, природний і духовний світ несхожі, а дух, як феномен складний для розуміння [3, с.27]. Важко виробити поняття про дух, але можна визначити ознаки духу: свобода, сенс, творча активність, любов, цілісність, цінність, звернення до вищого божественного світу і з'єднання з ним [3, с.27].

Однак у реальному, звичайному житті ми часто стикаємося з бездуховністю. Часто говорять про

відсутність ідеалів, про прозаїчність життя позбавленого натхненності. Чи не свідчить це про те, що духовність – міраж? За словами Н.А. Бердяєва, низькість і відсутність духовного життя не можуть бути доказом, що духовного життя немає [3, с.27].

Якщо в моєму житті не розкривається якийсь досвід, це зовсім не означає, що його немає. Немає необхідності зводити свою обмеженість в норму. Якщо у людини не виникає прагнення осмислити таємниці свого внутрішнього життя, розібратися в собі і співвіднести придбане знання з поривами духу, – то особистість в ній згасає. Глибина завжди є символ духу. Природний світ, взятий сам по собі, не знає глибини. «Дух не зовсім протилежний плоті, плоть є втілення і символ духу. Духовне життя є історичне життя, бо історичне життя є життя конкретне. Але зовнішня історична дійсність є лише відображення духовного життя в часі, в окремоті. Все зовнішнє є лише знак внутрішнього» [4, с.50]. Матеріалом духовного життя людей є людська історія в усьому багатстві її проявів. Визнання справжньої реальності духовного життя минулого – необхідна передумова духовності. Коли ми вивчаємо, наприклад, Сократа, ми живемо з ним одним духовним досвідом, ми прагнемо співвіднести свої життєві уявлення з тим, що думав про світ античний філософ. Це співвідношення і створює духовність. Біографії святих і геніїв, творіння релігійних вчителів, великих художників, пам'ятники духовного життя людства мають набагато більше значення, ніж продукти абстрактної думки.

Ми бачимо, що осмислення страждання в філософській спадщині стосується найрізноманітніших аспектів. Йдеться про цілісне розуміння людини, про особистість та особистісне зростання, подолання страждання на засадах жертвовності і героїки.

Цінність життя в тому, щоб мати якомога більше радості і якомога менше страждання. З малою радістю ми примиряємося, але зі стражданням, особливо великим, ніколи. Ми готові навіть задовольнитися повним спокоєм, тобто тим, що не можна назвати ні радістю, ні стражданням (нірвана). Смертні муки, невдале кохання, голод, холод, каліцтво, хвороба і все інше викликає страждання. Ми готові примиритися зі стражданнями незначними, які легко переносяться і тривають не довго. Але смертні муки здаються такими жахливими, з ними примиритися ми не можемо. Обставини життя можна змінити. Можна з часом добитися так званого щасливого життя. Можна мати все необхідне для нього: зручне житло, здорову їжу, гарну і добру дружину чи чоловіка, здоров'я, працю, і добрих друзів. Всі члени людства можуть стати, як найкращий з нас і досягти небувалого добробуту. Все це можливо і напевно буде. Це дрібниці (за складністю досягнення). Ми не маємо на увазі бідності, слабкості, хворобливості, каліцтва, нещастя, пороку. Припустимо, що від усього цього звільнився людина. Постає запитання, зможе людина стати щасливою, чи ні? За загальноприйнятою думкою, можна сказати, що так – щасливою, але, насправді як?

Якщо вона застрахована від усіх хвороб і випадкових нещастя, то не застрахована від смерті і смертних мук. Як тільки людина отримує свідомість, то починає боятися мук. Багато від цього страху передчасно

старіють, хворіють і руйнуються. Засуджений до звичайної страти мучиться невимовно. Але хто ж з нас до неї не засуджений? Тільки й різниця, що як би я старий і слабкий не був, термін моєї смерті не зовсім ясний, термін ж засудженого до страти, хоча теж часто не визначений, але все ж засуджений знає, що чекати доведеться недовго. Потім природна смерть руйнує поступово, а кара швидко, від чого страждання, ймовірно, сильніше.

Дитяча несвідомість, коли не знаєш про смерть або не чекаєш її, коли набираєшся вражень і нічого не втрачаєш або не відчуваєш втрат – прекрасна смуга життя. Це безперечне щастя, якщо не брати до уваги незначних уколів, неминучих навіть і при найбагатшому догляді дорослих.

Але є і інша дорога, коли ми втрачаємо ідей більше, ніж здобуваємо і тому нудьгуємо. Це старість – період занепаду. Я не кажу про втрати дружини, дітей, близьких і друзів. Ми допускаємо, що при щасливому житті цього немає. Тобто ми вмираємо раніше, хоча щодо батьків і старших це мало ймовірно. Але до батьків ми менше прив'язуємося, ніж до дітей, і тому ці страждання не такі великі. Старість супроводжується також очікуванням смертних мук і втратою всього: відчуттів життя, майна і близьких. Це додає почуття гіркоти. Отже, при самих ідеальних умовах, смуга «молодої радості» замінюється «гіркотою згасання» в старості. Мимоволі скаже старий: «якщо я сплачую жахом старості за блиск молодості, то не треба мені і молодості. Не було б її – я зараз би не страждав».

У зрілому віці, віці найбільшої сили і діяльності, людина також скаржиться на тяжкість життя. Самопочуття її, загалом, негативне. Вона відчуває не спокій, не радість, а радше відчуття неприємне, небажане. Як солодко, каже вона, заспокоїтися, заснути, зануритися в нірвану, в небуття. Але до спокою йде шлях через смертні муки, і тому, незважаючи на щире бажання смерті, ніхто її добровільно не приймає. Від тяжкості життя, хоча і в меншій мірі, не вільні і діти, і молоді. Чим же це пояснити, яка в тому причина?

Причина – в випробовуваних часом насолодах: в задоволенні голоду, статевої пристрасті, нічного відпочинку і різних інших бажань: іноді слабких, іноді – сильних, насолоди, музичні, естетичні різного роду, жінки, любов, їжа і т.д. Їсть людина не безперервно, а періодично. Також і інші пристрасті вона задовольняє періодично. Перед задоволенням людина, так би мовити, заряджається, тобто діяльність мозку слабшає. Під час же задоволення – вона відновлюється до колишньої величини і від цього відбувається радість (підйом «духу»).

Ми тішимо себе безліччю інших радощів: видовищами, музикою, читанням. Але не можна ж безперервно читати і відчувати незвичайні враження. І музика, і видовища і книги не завжди приносять радість, а тільки іноді, моментами, порівняно короткими. Проміжки, що залишилися на частку звичайного часу, зрозуміло, тяжкі та змушують скаржитися на власне життя.

Ми скаржимося на життя, на його тяжкість, як би ми забезпечені і щасливі були, і забуваємо, що самі збільшуємо цей тягар наркотичними засобами, покупками, надлишком статевої заохочення, вишуканою

музикою і навіть різними неприродними способами. У гонитві за насолодами, ми посилюємо свої страждання до прагнення, які можуть призвести навіть до самогубства. Тільки муки смерті утримують нас від нього.

Для того, щоб досягти повного спокою, знищити без сліду переважну за часом тяжкість життя, мабуть, треба зробитися бездушним: не насолоджуватися вишуканими стравами, музикою, статевою потягами і т.д. Ймовірно, через кілька тисячоліть, людина, прагнучи до ідеалу працездатності, і досягне того, що позбудеться від насолоди і мук пристрастей, позбавиться від болю і смертних мук. Але від слабких відчуттів зовсім звільнитися вона не буде в силах, це і неможливо. Сприйняття ідей, творчість, діяльність все ж будуть супроводжуватися почуттями приємного і неприємного.

Чи можемо ми зараз позбутися сильних відчуттів? Що якби хтось хотів, наприклад, уникати будь-яких задоволень життя. Припустимо, жінка б народжувала дітей штучним методом, а чоловік б її не торкався, шлунок наповнювався без жування і смакових відчуттів, через трубку або іншим способом, уникав би звуків, запаху, музики, видовищ і всяких людських утіх. Чи досяг би він тоді нірвани, спокою життя і вищої працездатності? Напевне ні. Тому релігія та філософія це два світогляди, які допомагають людині звільнитися від страждань та знайти сенс життя, а також збагнути те, що страждання, то і є сенс життя.

Біблія існує не тільки для віруючих, ця книга всього людства, здатна об'єднати всіх людей. Біблія дала загальнолюдський ідеал. Так і українська філософія звернена до загальнолюдського ідеалу. Це філософія позитивного ідеалу. Тому сучасна українська філософія вказує людям гідний шлях – створення високої людської спільності, де індивід не задавлений всіма, і всі не страждають від гострих кутів індивідуальності. Обов'язок філософії сьогодні бути зрозумілою.

Постсучасність (постмодерн) характеризується втратою чогось, наявного в минулому. Але якщо трохи раніше, втрати вважалися меншими, ніж придбання, і тому ідея прогресу постійно переважала і розвивалася, то нині баланс втрат і придбань загрожує обернутися дефіцитом останніх. Втрати настільки великі, що думка про перевагу над минулим втрачає сенс, – виникає бажання повернутися назад, не втрачаючи позитивних надбань нашого часу.

Звертаючись до релігійної філософської думки і до її розуміння внутрішніх переживань і страждань людини, можна знайти відповіді на найскладніші питання нашого стрімкого часу епохи інформаційних технологій.

Одна з головних нині етичних і соціальних проблем – взаємовідношення між особистістю і спільністю. Поняття страждання включає в себе майже весь комплекс переживань людини як наодинці з самим собою, так і в громадському оточенні. Розібратися в причинах страждання, значить, навчитися розуміти сутність людини, знаходити виходи з нездоланих життєвих ситуацій, з'єднувати інтереси суспільства і особистості.

Багато мислителів писали про проблеми страждання, визначали його причини, давали оцінки різних сторін пасивного процесу і знаходили шляхи подолання безкінечності страждань. Проїшли багато десятиліть,

але проблематика страждання також актуальна для філософії, бо сучасний світ ще більш посилив внутрішньоособистісні суперечності, а також протиріччя між суспільством і особистістю. Ціннісні орієнтації інформаційного суспільства ще не сформувалися, а темпи технологічного прогресу все сильніше розгортаються по всьому світу. Ускладнюється нинішня ситуація швидким забуттям минулого досвіду, особливо етичного, і все більшою втратою зв'язку поколінь.

Ф.М. Достоевський у своїх літературно-філософських творах показує, що страждання – наслідок зла часу, але страждання і очищає від зла [1, с.6]. Через покаєння душа перетворюється, відбувається моральне воскресіння. Прихована в стражданні краса і любов, врешті-решт, перетворюються в більш високий стан чистої моральності, духовної краси і досконалої радості. Факт страждання має сенс, через який відбувається збагачення і поглиблення людського життя.

Частина страждань пояснюється тим, що людина переступає моральний закон, не виконує закону прагнення до ідеалу, проходження якого приносить людям радість. «Страждання може служити спокутою несправедливості і навіть злочину, якщо його щиро прийняти на себе» [1, с.279].

Поняття страждання визначається як породження взаємин людей, що складаються на основі боротьби за існування. «Страждання нашої смертної природи приєднується з стражданням моральним – внутрішнє роздвоєння і самоосудження» [9, с.136]. В нашому житті присутні два явища: страждання і задоволення, вони протистоять одне одному, але нікуди один від одного не можуть піти. Страждання приносить зло і біль, але в той же час звільняє душу від скверни, а задоволення дає добро, але одночасно штовхає до зла і гріха, закриваючи духовне.

Світ відкритий для задоволень, але чомусь вони приносять біль, зло і втрату життєвого сенсу. Духовний подвиг – внутрішнє подолання спокуси, повинен бути завершений подвигом чуттєвої душі через страждання і смерть. В цьому суть християнської моралі. Як же це актуально для сучасної людини, з її спокусами і сумнівами.

Багато теологів вважали, що Бог не може страждати, тому що це принижує велич Бога. Але натомість філософ Бердяєв говорить про те, що якщо Бог Особистість, якщо в ньому розкривається особисте ставлення до іншого, то Йому притаманне страждання і в Ньому є трагічний початок. Інакше Бог не є особистістю, а абстрактна ідея [3, с.8]. Син Божий страждає не тільки як людина, але і як Бог. Бог розділяє страждання людей. Якщо Бог любить, то він і страждає. «Бог неосязний лише через Сина, який є Бог любові, жертви і страждання. Така особистість, Особистість пов'язана зі стражданням і з трагічним протиріччям, тому що вона є з'єднання Єдиного і багато чого, її мучить ставлення до іншого» [3, с.30].

«Людина є істота стражденна, тому що вона – істота, яка складається з двох начал (духу та тіла), що живе у феноменальному і нуменальному світі. Людина є явище, природна істота, підпорядковане закону цього світу, і людина є «річ у собі», духовна істота, вільна від влади

цього світу ... Свідомість людини бореться з душевним хаосом, приклад якого ми бачимо у снах, вони синтезують душевне життя» [3, с.205].

«Страждання може губити, але в стражданні є глибина, і воно може прорвати застиглий світ буденності» [3, с.220]. І ще можна привести один вислів Бердяєва, який вважає наше життя, наповнене всякими переживаннями, гідне похвали. «Дійсність прекрасна, страждання – форма блаженства» [5, с.21]. Натомість богослов А. Мень, вважає, що: «Радіти вміє лише той, хто вміє плакати. Радість неможливо зберегти втікаючи від страждань. Той, хто постійно боїться нещастя, ніколи не буде щасливим» [6]. Також акцентує свою увагу на Євангельських блаженствах: «блаженні плачущі, бо вони втішаться, тому що всі святі, мученики пройшли шлях терпіння і страждань, щоб досягти вічного блаженства, то як людина може жити без страждань?».

Інший видатний філософ С.Л. Франк в своїх різних роботах часто розбирав поняття страждання в рамках релігійної концепції та історико-культурного розвитку, що взагалі характерно для більшості філософів XIX і початку XX століття. Франк намагається визначити сенс існування людини, якщо вона просто «живе як всі» – їсть, п'є, одружується, трудиться для прожитку сім'ї, навіть веселиться звичайними земними радощами, вона живе в туманному, безглуздому вирі, як тріска несеться часом, і перед обличчям неминучого кінця життя не знає, для чого вона жила на світі. Вона усім еством своїм відчуває, що потрібно не «просто жити», а жити для чогось» [11, с.33]. Франк особливо гостро підкреслює зв'язок страждання особистості із залежністю від історичного часу в якому живе людина. Індивіду, який здобув освіту, виховання і має особливе сприйняття дійсності, важко спостерігати, як руйнуються його ідеали, як його смак стає немодним, і як його перестають розуміти наступні покоління. Інформація потоком обрушується на людину, і вона шукає відповіді на свої питання, але не може знайти відповіді, тому що час змінився, а він не встиг. У словах сказаних понад 50 років тому є багато схожого з відчуттями людини, яка живе сьогодні. «Людина страждає не тільки від наслідків своєї гріховної волі, але і від розладу між сподіваннями його серця і сліпим ходом світового буття. До складу трагізму буття людини входить непереможно-первинний факт розбіжності і дисгармонії між особистим, духовним і безособово-природним початками буття. Людина страждає від своєї прикутості до бездушного, сліпого, морально-індиферентного ходу світового життя» [11, с.407]. Також як і Бердяєв, Франк вважає страждання важливим елементом очищення людини від скверни божевільного світу. «Страждання, будучи показником недосконалої світу, є одночасно необхідний супутник і знаряддя подолання цієї недосконалої: тільки через нього здійснюється перемога вселенського Сенсу і Добра над світовим хаосом» [11, с.434].

Зараз багато сперечаються про необхідність філософії в житті, про те, що дає осмислення нашого буття. Існує думка, що філософія далека від реальності, а зайвих страждань про те, що відбувається в нашому житті абсолютно не потрібно. Але ще в першій половині минулого століття філософ Ільїн вирішив питання про

зв'язок між філософією і життям: «Життя є страждання, що веде до мудрості, а філософія є мудрість, народжена стражданням» [5, с.50]. Думаюча людина, завжди схильна до компромісу, до розуміння іншого індивіда. Філософія не може бути несучасною, бо якщо думати не модно і якщо все буде підпорядковане машині, то людина загине в цей же час. Про це треба пам'ятати в наші складні і суперечливі дні. Треба навчитися страждати через розуміння дійсності, а не за велінням часу, як бездумна істота. Наше страждання виникає з властивого нам, людям, способу життя, яке дане нам раз і назавжди і якого ми змінити не можемо. «Страждання є як би сіль життя; не можна, щоб сіль втрачала свою силу» [5, с.638]. Філософська думка, через багато десятиліть, є засобом для повернення до витоків життя, визначає момент очищення від скверни повного безбожництва, але в той же час дає стимул для всебічного розвитку особистості і суспільства. Тема страждання не несе в філософії тяжкості гріха, вона як би дає надію на зцілення, на досягнення гармонії у цьому земному житті.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна сформулювати наступне.

1. Тема страждання в сучасній філософії інколи здається надмірною.

2. Доведено, зокрема, що щастя і нещастя, – набагато більше, ніж просто стан свідомості. Фактично вони є вираженням цілісності індивіда, повноти особистості. Щастя пов'язане зі зростанням життєздатності, глибиною почуттів і мислення, а також з більшою продуктивністю. Страждання ж обумовлює недостатнє розкриття цих здібностей і не абсолютну повноту діяльності.

3. У філософії показано, що страждання – це живе, трепетне, екзистенціальне переживання. Виявлено, що страждання веде до переродження особистості.

Література

1. Достоевський Ф.М. Полное собрание сочинений / Ф.М. Достоевский. – Т. 14. – Л., 1972-1990. – 512 с.
2. Бердяев Н.А. Экзистенциальная диалектика божественного и людского / Н.А. Бердяев. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psm.in.ua/psm/index-1514.html>.
3. Бердяев Н.А. Философия вільного духу / Н.А. Бердяев. – М., 1994. – С. 27.
4. Бердяев Н.А. Царство Духа и царство Кесаря / Н.А. Бердяев. – М., 1995. – 375 с.
5. Ильин И.А. Религиозный смысл философии / И.А. Ильин. – М., 2003. – 694 с.
6. Мень А. Отец Александр Мень отвечает на вопросы слушателей / А. Мень. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://predanie.ru/lib/book/72312/>.

Rusko N.M.,

candidate of philosophical sciences, associate professor, of the Department of Philosophy of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, nadijka89@i.ua

Ukraine, Ivano-Frankivsk

THE CONCEPTS OF JOY AND SUFFERING IN THE GLOBAL PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS THOUGHT

The philosophical and religious understanding of the concepts of joy and suffering is presented in the article. The essence and meaning of these concepts are revealed. The given categories are considered in the light of other philosophical categories and concepts, such as happiness, life, and others. The conceptual meaning of suffering and joy in the world's philosophical thought is revealed. The content of suffering and joy, which gives meaning to human existence, is revealed through comparative, pluralistic, and hermeneutic methods.

Key words: *existence, spirit, spirituality, love, emotions, joy, reality, religion, suffering, philosophy.*

7. Франк С.А. С нами Бог / С. А. Франк. – М.: АСТ, 2003. – 750 с.

8. Карпов А.Н. Проблема страдания в философии Н. А. Бердяева: автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата философских наук: спец. 09.00.13 «Религиоведение, философская антропология и философия культуры» / А. Н. Карпов; Учреждение Российской академии наук; Институт философии РАН. – Москва. 2009. – 27 с.

9. Шокарев Д.А. Понятие страдания в русской философской традиции / Д.А. Шокарев // Материалы Всероссийской научной Интернет-конференции с международным участием. – Омск. Изд-во ОмГУПС, 2005. – С 205–211.

10. Соловьев В.С. Избранные произведения / В. С. Соловьев. – Р.-на-Д., 1998. – 528 с.

11. Циолковский К. Радость и страдание. «Космическая философия» / К. Циолковский. – ООО «Центр информационной безопасности», 1923. – 28 с.

References

1. Dostoevskiy F. M. Polnoe sobranie sochineniy / F. M. Dostoevskiy. – T. 14. – L., 1972-1990. – 512 s.
2. Berdyayev N. A. Ekzistentsialna dialektika boshhestvennogo i lyudskogo / N.A. Berdyayev. – [Electronnyy resurce]. – Rezym dostupu: <http://psm.in.ua/psm/index-1514.html>
3. Berdyayev N.A. Filosofiya vilnogo duhu / N. A. Berdyayev. – M., 1994. – S. 27.
4. Berdyayev N. A. Tsarstvo Duha i tsartstvo Kesarya / N. A. Berdyayev. – M., 1995. – 375 s.
5. Il'in I.A. Religioznyy smisl filosofiyi / I. A. Il'in. – M., 2003. – 694 s.
6. Men' A. Otets Aleksandr Men' otvechaet na voprosy slushateley / A. Men'. – [Electronnyy resurce]. – Rezym dostupu: <http://predanie.ru/lib/book/72312/>.
7. Frank S. L. S nami Bog / S. L. Frank. – Moscow: AST, 2003. – 750 s.
8. Karpov A. N. Problema stradanija v filosofii N. A. Berdyayeva : avtoref. dis. Na soiskanie uchionoy stepeni kandidata filofsokich nauk : spets. 09.00.13 «Religiovedeniye, filofsokskaya antropologiya I filosofiya kulturi» / A. N. Karpov ; Uchrezdenie Rossiyskoy akademii nauk; Institut filosofii RAN. – Moscow. 2009. – 27 s.
9. Tokarev D. A. Ponyatie stradanija v russkoy filosofskoy traditsii / D. A. Tokarev // Materiali Vserossiyskoy nauchnoy Internet-konferentsiji s mezdunarodnim utchastiyem. – Omsk Izd-vo OmGUUPS, 2005. – S. 205-211.
10. Solov'jov V. S. Izbrannije proizvidenija / V. S. Solov'jov. – R.-na-D., 1998. – 528 s.
11. Tsiolkovskiy K. Radost' I stradanije. «Kosmicheskaja filosofija» / Tsiolkovskiy. – ООО «Tsentr informatsionnoj bezopasnosti», 1923. – 28 s.

УДК 726:272-523.4(4-15)

Урсу Н.О.,

докт. мистецтвознавства, професор кафедри образотворчого
і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва
Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, dominurs@mail.ua

Україна, м. Кам'янець-Подільський

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО ПРОСТОРУ ДОМІНІКАНСЬКИХ ХРАМІВ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Стаття містить науковий аналіз характерних рис інтер'єра у зодчестві домініканців Західної Європи. Автор досліджує особливості інтер'єрів ченців, їх відмінність від інших католицьких храмів, а також залежність від конституції ордену й характеру проповідання.

Ключові слова: мендиканти, сакральна архітектура, домініканський орден, кляштор, інтер'єр, амвон, вітнар.

Постановка проблеми. Особливістю архітектури домініканців є суворий, аскетичний, скромний вигляд споруд; простота, як вираз відречення від земних благ; обмаль прикрас і лаконічність форм, зовнішньо гладкі стіни і трикутники фасадів; дотримання довгий час середньовічної готичної традиції; продовження створення споруд у контрреформаційний період у стилі середньовіччя; фортифікаційний характер храмів; тринавові структури часто без трансептів з відкритими стрілчастими аркадами; зміна вигляду споруд у др. пол. XVII та XVIII ст. під впливом донаторів і доброчинців. Архітектура вирізняється цілісністю і чіткою своєрідністю, підкореністю ідейним засадам чину.

Орден домініканців був створений Домініком Гусманом у 1215 році як спільнота братів-проповідників і відноситься до так званих мендикантів – жебракуючих ченців (*mendicus*, лат. – жебрак). Проте, особливою цариною був внутрішній простір храмів, який містив і віддзеркалював глибокі духовні засади віри.

Мета статті – розглянути характерні риси інтер'єру храмів ченців.

Виклад основного матеріалу. Згідно з конституцією ордену висота храмів, що відносилися до раннього періоду (XIII ст.), не повинна була перевищувати 11 метрів, а будівля мала виглядати вкрай убого і суворо; до того ж спочатку взагалі заборонялося будувати башти. В інтер'єрі не дозволялося розміщувати скульптури, різьблені компоненти й кольорові вітражі [1, с.281]. Костели жебракуючих орденів періоду середньовіччя переважно готичні з ремінісценціями романського стилю. Така інтеграція найбільш повно дозволяла демонструвати первозданну суворість, аскетизм, мінімум прикрас і лаконічний характер внутрішньої організації архітектурних об'єктів.

Водночас, нерідко саме домініканці йшли на певні порушення встановлених правил. Нерідко спроби головуючих орденом повернутися до скромного, аскетичного та бідного інтер'єру натикалися на мовчазний, але потужний опір з боку ченців. З плином часу (XVI-XVII ст.) усі обмеження висоти й величини будівель, наповнення інтер'єрів, а також багатства декорацій у храмах, перестали бути актуальними, оскільки не виконувалися на місцях. Еволюція організації інтер'єрного простору продемонструвала, що категорії виключного функціоналізму, які штучно

насаджувалися за посередництвом конституції, статутів і регул, упродовж наступних століть не мали реальної життєвої сили.

Аналіз концептуальних ідей ченців у галузі архітектури виводить на перше місце рішучі зміни у світогляді ченців. Зодчество братів пройшло шлях від аскетизму, суворості, відсутності прикрас й лаконічності споруд до пишності, блиску та репрезентативності в епоху бароко і рококо. Особливо ця зміна помітна в інтер'єрах храмів, оскільки внутрішній простір – особлива складова, що концентрує духовне та культурне життя віруючих. У низці розвинених тринавових структур у домініканців та францисканців часто зустрічаються споруди без трансепту з відкритими стрілчастими аркадами, з широкими бічними навами, покритими пульпітовими дахами. Це стало причиною виникнення в інтер'єрі високої стіни над аркадами, що не має архітектонічних членувань (домініканський храм другої пол. XIII ст. у Ратісбоні і т.п.), яка часто розписувалася фресками. Освітлення верхнього ярусу здійснювалося через маленькі круглі вікна, що знаходяться на значній відстані одне від одного. Для таких споруд були характерні досить стрункі округлі або восьмигранні безпрофільні стовпи-колони; часто спостерігалася відсутність капітелей. Склепіння обмежувалися площинною або хрестово-реберною конструкцією [5, с.176].

У ряду надрегіональних особливостей архітектури мендикантів головне місце займає внутрішнє членування інтер'єру на храм для братів і храм для віруючих [3, с.126]. Пресбітерії і ченці, що перебувають у ньому, символізували все духовне (*sacrum*), віруючі належали матеріального світу і повинні були знаходитися в іншому, більш заземленому просторі (*profanum*). Члени ордену молилися (*oratores*), інші на них працювали (*laboratores*). Різниця між пресбітерієм і навою, стає зрозумілою і виступає як один з прийомів втілення ідей Нової Церкви. З часом усі жебракуючі брати прийняли модель дводольного храму і створювали різноманітні його варіанти [3, с.126-127]. Відмінність літургійного хору від усього інтер'єру акцентувалася по-різному у різних країнах Європи. Коли був відсутній архітектонічно відокремлений пресбітерії, стали (лави) ченців можна було встановлювати в одній з нав, у тій, що, як правило, вела до монастиря (храми у Парижі,

Тулузі). Іншим варіантом було введення поперечної, абсолютно неорганічної, перегородки (Франкфурт на Майні). Наступною розв'язкою могло бути використання однонавового пресбітерія, відокремленого від корпусу у плані і по висоті, який кардинальним способом відрівав братів від віруючих [3, с.127].

В найповніше розвинутій формі подовжений пресбітерія виглядає як повністю покритий склепінням, однонавовий простір, зі сходу замкнутий полігонально. Прикладом може служити домініканська тринавова базиліка Пресвятої Трійці у Кракові, де подовжений трьохчастний пресбітерія другої половини XIII ст., перебудований у другій половині XIV ст., з'єднувався з корпусом головної і бокових нав.

Такі категорії як типологія, генеза та еволюція довгого хору була багаторазовим предметом наукових роздумів [3, с.128]. Констатовано, що цей тип характерний для земель на північ від Альп і на схід від Рейну. На землях Центральної Європи подовжений хор можна визнати класичною формою мєндиканського пресбітерія, в той же час, її взагалі не знали ченці з Італії та Франції. До подовженого хору німецьких храмів з часом додавалися нові прясла. Поступове збільшення пресбітерія спостерігається в костелах Австрії, де на зламі XIII-XIV століть його довжина сягала більше тридцяти метрів. Хор костелу домініканців у Відні, консекрований у 1302 році, був близько тридцяти п'яти метрів у довжину [3, с.128].

В інтер'єрі подовжений пресбітерія відокремлювався від основного простору храму і добре прочитувався за рахунок передвітарної перегородки (романіки) і виступаючих пілястрів, на які лягала тенча-арка (веселка), що розділяє склепіння пресбітерія від нави.

Довгі хори з'явилися дуже швидко і відразу зі склепінням у Польщі, Чехії та Угорщині, оскільки не вистачало підготовчої фази, яка була б пов'язана з поступовим подовженням пресбітерія. Безсумнівно, подовжені пресбітерія, які піддаються аналізу, були взірцем для споруд на українських землях. Не менш важливе явище мєндиканської архітектури – вертикалізація пресбітерія, розквіт якого у Центральній Європі настає наприкінці XIV століття. Простежується формування певної структурної схеми: довгий пресбітерія, відносно короткий корпус нав з контрфорсними скосами.

Домініканський чин розробив власну світоглядно-концептуальну контрреформаційну програму, що містить і архітектурний аспект. Головним його проявом було продовження маніфестації будівель у стилі середньовіччя на протигагу ренесансним смакам, основними популяризаторами яких були єзуїти [5, с.177, 179]. Брати-проповідники сформували власний архітектурний стиль, який відрізнявся єдністю готичного плану та обсягу (3 нави, подовжений пресбітерія, хрестові стрілчасті склепіння) та бароково-маньєристичного фасаду і ордерних деталей в інтер'єрі [4, с.29].

Ще одна характерна деталь відрізняла костели жебракуючих орденів від інших – з'єднання другого хору із загальним простором храму. У процесі оформлення інтер'єрів в оздобленні у стилі бароко і рококо посилювалися декоративні характеристики,

з'явилася тенденція декорування головного і бокових вітарів різьбленою скульптурою різних величин, прикрашання склепінь і обрамлення вітарних композицій стуковим різьбленням, настінними розписами *alfresco* і *secco*, інкрустацією різними породами каменю та ін.

Особливістю оформлення внутрішнього простору домініканських храмів були фрески, що містять сюжетно-тематичні композиції-оповідання, пов'язані з життям і проповіданням місії патріарха ордену св. Домініка, а також найбільш видатних представників домініканців – св. Яцка, св. Фоми Аквінського, св. Раймонда де Пенафорта, св. Вікентія Феррарія, св. Альберта Великого, Катерини Сієнської та ін. Основною складовою внутрішнього сакрального простору, безумовно, були вітарні композиції, що відображають Марійний характер домініканської духовності та проповідницьку спрямованість діяльності ченців, яка була характерна чоловічим гілкам ордену.

Чільний і бокові вітари оформлялися скульптурними фігурами із зображеннями святих ордену. Свята Меса не лише визначала архітектурні особливості, але й наводила порядок у розміщенні священних образів відповідно до загальної символіки сакрального простору і літургійного значенням лівої і правої сторін. Домініканські будівлі не виняток, в них постійно звучить ідея аналогії між храмом і тілом Христа, ідея духовної єдності Всесвіту, синтез надприродних і матеріальних начал. Св. Августин вважав, що нава уособлює тіло, а вітар – душу. Серце кожного храму – головний вітар, розташований у пресбітерія. Саме домініканці впровадили використання амвонів і конфесіоналів (сповідальні). Проповідницькі кафедри (амвони), котрим надавалося особливе значення, як правило, розташовувалися на колоні арки, яка відділяла пресбітерія від нави, але нерідко були винесені на середній стовп центральної нави, прямо серед лавок, де сиділи віруючі. Амвони оформлялися балдахіном із зображенням Святого Духа у вигляді голуба, надихаючого священників під час проповіді, прикрашалися дерев'яним або стуковим декором, алегоричними фігурами і знаходилися на значному підвищенні. Цей компонент у спорудах мєндиканців був своєрідним центром костелу і, після головного вітаря з табернаклем, де зберігалася Тіло Христа (Святе Причастя), займав друге місце. Амвон з особливою увагою прикрашався рельєфними і позолоченими деталями, декорувався мозаїкою.

Конфесіоналам, що доповнюють ідею проповідання таємницею сповіді і поєднання з Богом, приділялася не менша увага. Вірізані з дерева, інкрустовані, облаштовані максимальними зручностями для священників та їх пенітентів сповідальні часто знаходилися у бокових навах з метою забезпечення таємниці сповіді. Фігурку св. Яна Непомука, патрона доброї сповіді, нерідко можна було побачити поблизу від конфесіоналів.

На землях Західної та Центральної Європи в костелах домініканців можна спостерігати різницю між кам'яним або цегляним склепінням над подовженим хором і дерев'яним пласкою стелею корпусів нав. Аналогічну несхожість між ними спостерігаємо у спорудах ченців у Сієні, Парижі, Тулузі, Кольмарі, Губвіллері (Ельзас),

Болоньї, П'яченці [2, с.21-23] та ін. Місце, де знаходилися віруючі, було більш аскетичним у порівнянні з витончено вишуканим простором під склепінням головного вівтаря. Ця особлива риса – пласка стеля на кшталт стодоли, притаманна будівлям саме домініканського ордену. Її створення і екзистенція теж були продиктовані підкресленням первісного аскетизму і убогства, що містилися у статуті ченців.

У внутрішньому просторі храмів мєндикантів XVIII ст., як результат впливу донаторів і фундаторів, також спостерігається посилення розкішних декоративних деталей внутрішнього простору за рахунок його оформлення у стилі бароко і рококо: поява скульптури, стукowego декору, настінних розписів. У пізніших будівлях, а також реставрованих храмах можна побачити часте використання ордерної системи – пілястр з капітелями для декоративного оформлення і акцентування міжнавових проходів і колон.

Висновки. В інтер'єрі костелів чину спостерігаємо наступні риси, притаманні саме домініканським будівлям:

- різниця між матеріалами склепінь пресбітерія і нав; побутування кам'яного або цегляного склепіння над головним вівтарем і пласкої дерев'яної стелі за зразком стодоли над навами;
- короткий корпус нав;
- подовжений пресбітерії, піднятий на одну-три сходи;
- на перших етапах відсутність скульптури, різьблених компонентів і кольорових вітражів;
- впровадження амвонів для проповідування та конфесіоналів для сповіді зі знаками й фігурами, що символізують проповідницьку ідею ордену;
- запровадження в інтер'єрах пізніших об'єктів ордерної системи;
- поєднання другого хору із загальним простором храму, підсилення декоративних рис внутрішнього простору за рахунок надання їм барокового і рококового забарвлення, поява скульптури, стукowego декору, настінних розписів;
- переважання в інтер'єрі у період бароко творів мистецтва, дорогих цінних подарунків від донаторів;
- декорування храмів розписами, що висвітлюють епізоди з життя домініканських святих;
- присутність вівтарних композицій і скульптур, присвячених домініканським святым.

Перераховані характерні особливості західно-європейських об'єктів архітектури свідчать про певний відмінність інтер'єру домініканського храму і, в той же час, про його інтегровану суть і органічну єдність з

усією християнською Церквою. **Наступні розвідки** присвячуватимуться подальшому розгляду художньо-композиційних особливостей домініканських храмів Західної Європи.

Література

1. Gałkowski J. OP. *Przepisy Zakonu Braci Kaznodziejów odnoszące się do budowy kościołów i klasztorów – rys historyczny* / J. Gałkowski OP. // *Dominikanie. Gdańsk – Polska – Europa : materiały konferencji międzynarodowej pt.: Gdańskie i Europejskie dziedzictwo. Zakon Dominikanów w dziejach Gdańska*. – Gdańsk-Pelplin, 2003. – S. 279-286.
2. Skibiński Sz. *Architektura zakonów żebrzących jako urzeczywistnienie idei Nowego Kościoła*. / Sz. Skibiński // *Nasi Dominikanie*. – Poznań : Poznańska Drukarnia Naukowa, 2004. – S. 20-29.
3. Szuma M. *Kościół i klasztor Dominikanów w Krakowie. Architektura zespołu klasztorowego do lat dwudziestych XIV wieku* / M. Szuma. – Kraków, 2004. – 284 s. – Bibliogr. : s. 222-264.
4. Горбик О. *Київський домініканський костел XVIII ст.: пошук автентичності* / О. Горбик // *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. – К.: КНУБА, 1993. – Вип. 6. – С. 26-30.
5. Горбик О. *Становлення католицького барокового провінційного храму: принципи дієцезіальної та орденської специфіки* / О. Горбик // *Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці*. – К., 2000. – Вип. 7. – С. 176-181.

References

1. Gałkowski J. OP. *Przepisy Zakonu Braci Kaznodziejów odnoszące się do budowy kościołów i klasztorów – rys historyczny* / J. Gałkowski OP. // *Dominikanie. Gdańsk – Polska – Europa : materiały konferencji międzynarodowej pt.: Gdańskie i Europejskie dziedzictwo. Zakon Dominikanów w dziejach Gdańska*. – Gdańsk-Pelplin, 2003. – S. 279-286.
2. Skibiński Sz. *Architektura zakonów żebrzących jako urzeczywistnienie idei Nowego Kościoła*. / Sz. Skibiński // *Nasi Dominikanie*. – Poznań : Poznańska Drukarnia Naukowa, 2004. – S. 20-29.
3. Szuma M. *Kościół i klasztor Dominikanów w Krakowie. Architektura zespołu klasztorowego do lat dwudziestych XIV wieku* / M. Szuma. – Kraków, 2004. – 284 s. – Bibliogr. : s. 222-264.
4. Gorbyk O. *Kyiv's'kyj dominikans'kyj kostel XVIII st.: poshuk avtentychnosti* / O. Gorbyk // *Suchasni problemy arhitektury ta mistobuduvannya*. – K.: KNUBA, 1993. – Vyp. 6. – S. 26-30.
5. Gorbyk O. *Stanovlennya katoly'cz'kogo barokovogo provincijnogo khramu: pryncypu diyeczial'noyi ta ordens'koyi specyfyky* / O. Gorbyk // *Ukrayins'ka akademiya mystecztva. Doslidny'cz'ki ta naukovo-metody'chni praci*. – K., 2000. – Vyp. 7. – S. 176-181.

Ursu N.O.,

Dr. of Arts, professor of the department of fine arts, arts and crafts and restoration of works of art of Ivan Ohienko
Kamyanets-Podilskyi National University, dominurs@mail.ua

Ukraine, Kamyanets-Podilskyi

ORGANIZATION OF INNER SPACE OF DOMINICAN TEMPLES ON THE LANDS OF WESTERN EUROPE

The article gives a scientific analysis of characteristic features of the interior of Dominicans' architecture of Western Europe. The author investigates artistic-compositional aspects of monks' interior, their distinctions from other catholic constructions and dependence on the order constitution and the nature of propagation.

Key words: mendicants, sacral architecture, Dominican order, cloister, interior, ambo, altar.

УДК 791.43(477):572.026

Федь І.А.,

проф., д.філос.н., професор кафедри теоретичних та методичних основ фізичного виховання і реабілітації,
Донбаський державний педагогічний університет

Україна, м. Слов'янськ

ТЕОРІЇ МОНТАЖУ ЯК МЕТОД ОПТИМІЗАЦІЇ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ОБРАЗУ ФІЛЬМУ

У статті розглядаються концептуальні положення дослідження мистецтва кіномонтажу. Виділено та теоретично досліджено основні теорії монтажу. Досліджено їх сутність, роль та значення у створенні аудіовізуального образу. У межах єдиної понятійної мережі багатовимірного світу проведений пошук моделі відображення трансцендентних образів фільму. Доводиться можливість не фізичного, а математичного осмислення просторово-часових вимірів образу. Відбувається повернення до поняття симплексу як системи, здатної через явище інтенції розкривати внутрішню сутність аудіовізуального образу. Звернення до симплекс-методу дозволяє розуміти монтаж як задачу з оптимізації трансцендентних понять і пояснити практику монтажу не тільки як мистецтво, але і як науку.

Ключові слова: рух, час, монтаж, симплекс, аудіовізуальний образ, «Поштовх часу».

Постановка проблеми. Традиційно вважається, що робота над фільмом складається з колективної праці трьох основних груп: режисерської, акторської та операторської (монтажної). Якщо раніш, режисерська та акторська праця завжди привертала до себе увагу як широкого глядацького загалу, так і теоретиків мистецтва, то в наші дні, теоретичне осмислення практики кіномонтажу, на жаль, не відповідає сьогодняшнім суспільним викликам, в результаті яких, люди усе менше відвідують кінотеатри. Видовищність, блискучі сюжетні ходи, фантастична гра акторів вже не приваблюють глядачів, для яких «містерія ініціації» у світлі модерної культурної традиції, заради якої «в залі гасне світло», вироджується в міщанське самовдоволення «пихатого панича», для якого попкорн під час сеансу має більше значення, ніж власне сама кінокартина. Поставлені питання, на нашу думку, доцільно розглянути в контексті еволюції мистецтва кіномонтажу, що зумовлює необхідність дослідження його інтелектуального й емоційного впливу на глядача, й зокрема, виявлення його виражального потенціалу, що надає йому нового «дихання».

Особливе значення у контексті досліджуваної проблематики має тлумачення поняття «монтаж», що походить від фр. Montage «складання», «з'єднання» і має наступні значення: у французькому кінематографі прямо означає «складання фільму»; у радянському кінематографі 1920-х років термін «монтаж» означав – здобуття глядачем нового знання шляхом творчого «з'єднання» деяких висхідних кадрів в яких, як в предикатах, подібного сенсу не було; в голлівудському кіновиробництві «монтажна послідовність» описує короткий сюжетний нарис. Як бачимо, термінологічно під «монтажем» світ розуміє виключно технологічний засіб, який у вітчизняній традиції піднімається до теоретичного узагальнення (формула Кулешова та ін.).

Головні функції монтажу в архітектоніці фільму можуть бути пояснені на прикладі теоретичних праць та кіномистецьких експериментів Л. Кулешова у «Мистецтво кіно» (1929 р.). Так, оператор крупним планом знімає актора Мозжухіна, який сидить та

дивиться вдалечінь. Також було знято три інших плани: таріль з супом, дитина у труні та дівчина на дивані. Фахівець з'єднує зображення актора з трьома названими планами. В результаті глядацька аудиторія робить висновок, що актор у першому випадку голодний та хоче їсти, у другому сумує за померлою дитиною, у третьому причарований вродливою дівчиною. Реально, незважаючи на те, що вираз обличчя актора був абсолютно однаковим, наступний кадр стає змістоутворюючим та кардинально визначає сенс кіноепізоду. Разом з описом «географічного» експерименту Л. Кулешов довів необхідність наповнення кадрів обраним сенсом, презентованим в чітко визначеній формі зовнішньої спрямованості рухів і поглядів акторів. При названих умовах на екрані дія сприймається глядачем, як природна, що продовжується у єдиному просторі.

Автор «споруджуваного монтажу» В. Пудовкін вважав, що можливості монтажу є унікальними та властивими виключно для кіномистецтва, в той час, коли усі інші виражальні засоби притаманні також іншим видам мистецтва: фотографії, театру, літературі тощо. Загальноприйнято вважати батьком і засновником радянського монтажу С. Ейзенштейна. Він вважав рух та місце відмітними особливостями кіно на протигагу театру та розглядав монтаж як підґрунтя художнього кіно. Термін, введений С. Ейзенштейном «монтаж атракціонів» показує об'єкти, ідеї та символи в зіткненні між собою з неочікуваною розв'язкою, для того щоб підсилити інтелектуальний та емоційний вплив на глядача. У практиці американського кіно Д. Гриффіт розробляє наступні прийоми монтажу: паралельний монтаж (Cross-cut), перехресний монтаж (Cut back або Flash back), короткий монтаж (Switch back). Таким чином, «інтелектуальному монтажу» Ейзенштейна протистоїть голлівудська школа «безперервного монтажу».

Свої оригінальні творчі методи застосовували при монтажі ранні сюрреалісти і дадаїсти, такі як Л. Бунюель і Р. Клер. Обидва почали експериментувати в стилістиці, що згодом отримала назву «стиль MTV».

Кінематографісти французької нової хвилі, такі як Жан Люк Годар та Ф. Трюффо, як і їх американські опоненти Е. Уорхол і Дж. Кассаветіс значно розширили можливості монтажної культури. Фільми французької нової хвилі і безсюжетні фільми монтувалися в безладному стилі і являли собою повну протилежність традиційної голлівудської монтажної етики. Продовжуючи традиції сюрреалізму і дадаїзму, монтаж у французькій новій хвилі привертав до себе увагу порушенням безперервності дії використанням стрибків зображення на склейках або включенням до фільму монтажних планів, що прямо не відносяться до сюжету.

Мета статті. Шляхом створення об'єктивної моделі структури фільму дослідити раціонально-наукове підґрунтя феномену монтажу.

Виклад основного матеріалу. Описані вище мистецькі підходи до монтажу фільму як з'єднання окремих кадрів, що розвиваються в часі в певній послідовності, були теоретично та практично заперечені А. Тарковським [5]. Останній вважав, що домінуючим фактором при створенні художнього образу в фільмі повинен бути його внутрішній ритм, а не зовнішнє просте з'єднання кадрів. Ідея А. Тарковського, що стосується ритму, на протигагу С. Ейзенштейна, це кінематографічний ритм як деякий рух всередині структури фільму, а не тимчасова послідовність кадрів. Отже, головна особливість поетичного фільму – процес ліплення з часу (Time-pressure) в протилежність монтажу атракціонів Ейзенштейна. У той час як для більшості режисерів процес створення фільму був процесом інтелектуального і концептуального зіставлення різних зображень, для А. Тарковського ліплення з часу являло собою метод, при якому кадри спонтанно об'єднувалися в самоорганізуючу структуру. А. Тарковський відкидав принцип взаємодії концепцій у монтажі, вважаючи, що фільм – це вираження сутності Всесвіту і створення фільму – це її створення режисером свого власного досконалого світу. Подібне поетичне вираження матеріального світу може вийти за межі намірів художника і сприйматися по-іншому кожним глядачем.

Д. Менард [3] пояснює подібний феномен за допомогою аналітичного методу Ж. Дельоза через концепт «час-образ» (Time-image), як фізику кіно. Таким чином, показуються переваги теорії монтажу А. Тарковського «тиск-часу» (Time-pressure) відносно теорії «монтажу атракціонів» С. Ейзенштейна. На думку А. Тарковського, теорія монтажу С. Ейзенштейна, згідно з якою з двох концепцій при їх з'єднанні виникає третя, не може пояснити природу кіно. Теорія А. Тарковського виходить з того, що в теоретичних роботах С. Ейзенштейна розуміння часу неповне (неповнота його тимчасових концепцій подібна неповноті інтерпретації фактора часу в ньютонівській фізиці). А. Тарковський висуває абсолютно революційну гіпотезу щодо можливості безпосереднього сприйняття глядачем фізичного часу в фільмі. Він стверджує, що так званий Time-thrust (поштовх часу – Сила або Енергія часу) властивий будь-якому кінематографічному матеріалу.

Але подібно до того як теорія відносності А. Ейнштейна при швидкостях об'єктів, далеких від швидкості світла, поступається місцем фізиці І. Ньютона, згідно теорії А. Тарковського, кіномонтаж, який визначається ритмом часу (Time-rhythm montage), може перетворитися в простий монтаж кадрів, за теорією С. Ейзенштейна (ритмічний, тональний і обертональний монтаж). А. Тарковський вважав, що остаточна мета фільму – це не взаємодія ідей, а взаємодія образів фільму, що визначаються образами часу (Time-images), які прив'язані до конкретного часу і до предметів, які існують в часі, і які, в кінцевому підсумку, ведуть глядача таємничими шляхами в нескінченність.

Говорячи про кінематографічну фізику, можна шукати відповіді на запитання: що ж таке поштовх часу (Time-thrust) і (або) тиск часу (Time-pressure)? Відповідаючи на це питання, Татаро каже, що спрощено кінематографічна фізика – це використання природи в кіно шляхом оцінки і вимірювання аудіовізуальних явищ природи в її величезному репертуарі (вода, вогонь, дощ, бруд, сніг, вітер і навіть молоко – це тільки деякі з них). Всі вони стають носіями тимчасових образів, в яких потік часу сприймається безпосередньо через поштовх часу (Time-thrust) або тиск часу (Time-pressure). Це – радикальний рух в сучасному кіно, що на думку кінокритиків, звільняє фільм від режисерських обмежень, підносячи його до надособового авторитету, який реально та самостійно живе в фізичному часі.

На нашу думку, звернення до фізики кіно для опису аудіовізуального образу фільму у межах просторово-часових координат має суттєві недоліки, пов'язані з дискусійним серед самих фізиків характером понять, а саме «Простір» та «Час». Саме тому доцільно звернутись до математичної моделі багатомірного простору, в якій фільм, порівняно з побутовим життям пересічної людини буде виступати реальністю з більш високою розмірністю, як писав С. Ейзенштейн «Четвертим виміром». Згідно класичній геометрії найбільш простою чотирьохвимірною фігурою є «симплекс». Сучасна математика, виокремлює симплекс як простий n -многогранник з кількістю вершин $(n+1)$. Подібну геометричну фігуру можна побудувати, виходячи з положення, що через будь-які n точок можна провести $(n-1)$ площину і існують множини з $(n+1)$ точок, через які $(n-1)$ площину провести не можна. Таким чином, $(n+1)$ – мінімальна кількість точок в n -просторі, які не лежать в одній $(n-1)$ площині, і можуть бути вершинами n -многогранника, тобто, n -симплекс являє собою джойн $(n+1)$ точок.

У просторах найменших розмірностей цьому визначенню відповідають 4 фігури: 0 – симплекс (точка) – 1 вершина; 1 – симплекс (відрізок) – 2 вершини; 2 – симплекс (трикутник) – 3 вершини; 3 – симплекс (тетрадр) – 4 вершини. Відповідно до визначення, число вершин у кожній фігурі на одиницю більше розмірності простору. Існує загальне правило перетворення фігур нижчої розмірності у фігури вищої розмірності. Воно полягає в тому, що з геометричного центра фігури будується перпендикуляр в наступний вимір, на цьому

перпендикулярі будується нова вершина і з'єднується ребрами зі всіма вершинами початкового симплексу, що впливає з описаної процедури, будь-яка вершина симплекса сполучена ребрами зі всією рештою вершин.

Застосування широко відомого у галузі практичних завдань з оптимізації симплекс-метода в кіномистецтві дозволяє увияти монтаж атракціонів С. Ейзенштейна як модель 3-х вимірному симплексу (тетраедру з 4-ма вершинами), а монтажу А. Тарковського 4-х вимірному симплексу (власне симплексу з 5-ма вершинами). Згідно теорії відносності А. Ейнштейна, четвертим виміром є Час, що збігається з поняттям Time-pressure у кіномистецтві. Перед розвідкою щодо монтажу А. Тарковського, зупинемось на більш простому «монтажі атракціонів» в математичних моделях: 0-симплекса (точка з 1 вершиною); 1-симплекса (відрізок з 2-х вершин); 2-симплекса (трикутника з 3-х вершин); 3-симплекса (тетраедра з 4-х вершин) у кіномистецтві.

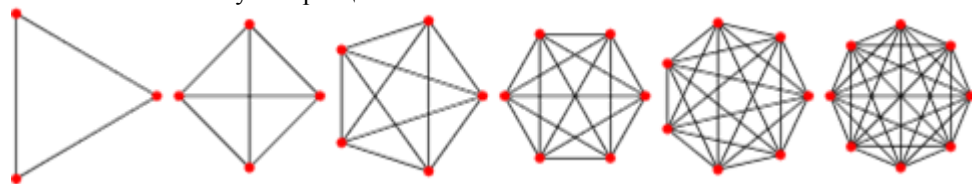
Моделі 0-мірного симплекса відповідає найбільш ранній період історії кіно, коли знімання картини відбувалось з одного ракурсу. Так, створені перші фільми братами Люм'єр «Вихід робітників з фабрики» (La Sortie de l'usine Lumière à Lyon, 1895) тощо. Моделі 1-мірного симплекса відповідає лінійний рух камери, який показує на екрані великі, далекі, середні плани, зйомку руху між двома точками, різкі напливи, які були вперше використані Д. Гріффітом у картині «Народження Нації» (The Birth of a Nation, 1915) тощо. Моделі 2-мірного симплекса відповідає рух камери у Декартовій площині та ритмічний, тональний і обертоновий монтаж С. Ейзенштейна у «Панцерник Потьомкін» (1925) тощо. Багато режисерів епізодично використовували рух камери у 3-х вимірному просторі, тобто порівняно з попереднім рівнем додається знімання з висоти, чому відповідає модель 3-мірного симплекса та геометрична фігура тетраедра. Можна згадати «Землю» О. Довженка (1930) епізод коли хліб на полі вирує хвилями наче море (ракурс згори), але повністю подібна ідея могла бути реалізована виключно у тоталітарному суспільстві, наприклад, Л. Ріфеншталь «Тріумф волі» (Triumph des Willens, 1934). Методи Л. Ріфеншталь, такі як переміщення камери у вертикальній площині, використання лінз з великим фокусом для створення викривленої перспективи, аерофотозйомка та інше зробили «Тріумф волі» одним з найвидатніших фільмів в історії кіно. Тим не менш, сьогодні фільм заборонений до показу в Німеччині через пропаганду нацизму та численні зображення свастики.

Л. Ріфеншталь була одночасно режисером, продюсером, сценаристом (разом з В. Рутманом), монтажником та художником згаданого фільму, у якому теоретичні можливості «монтажу атракціонів» в

опануванні звичного для людини трьохвимірного простору досягли свого логічного завершення та створили досі небачений «ефект присутності» глядача. Камера рухається у просторі, у якому відбувається подія, і глядачі стають не просто свідками, а безпосередніми учасниками. Подальший розвиток теорії монтажу був можливий у новому вимірі, не тільки Простору, але і Часу. Формально поняття Часу, як подолання простору, можна спостерігати у кіномистецтві чи не з часів братів Люм'єр, але це дуже архаїчне розуміння. «Згідно з... першою тезою [Бергсона], рух не можна сплутувати з подоланням простором. Адже подоланий простір відноситься до минулого, а рух – до сучасного, це акт проходження» [2, с.40]. Так бергсонівська теза про рух заперечує кіномистецтво як «типовий приклад хибного руху»: «У 1907 р., – пише Ж. Дельоз, – Бергсон у «Творчій еволюції» висунув відоме формулювання: рух є кінематографічна ілюзія» [Там само]. Зрозуміло, що вислів «відоме формулювання» слугує певним звинуваченням А. Бергсону, який, урешті-решт, намагається утвердити кіно, за висловом Ж. Дельоза, як «хибний рух».

Ж. Дельоз прагнув використати новаторську теорію руху, запропоновану французьким філософом на межі XIX–XX століть, як пояснення природи кінематографа: «...ви не можете відновити рух за допомогою положень у просторі або миттєвостей у часі, тобто завдяки нерухомим «зрізам»... Ви здійснюєте це відновлення не інакше, як прикидаючи до позицій або миттєвостей абстрактну ідею послідовності, надаючи їм механічного, однорідного та універсального характеру, скопійованого з простору й однакового для всіх рухів» [Там само]. Подібна «абстрактна ідея послідовності» практично відповідає монтажу Тарковського, як мистецькому Time-thrust. Його геометричним відповідником буде 4-х вимірний симплекс, який об'єднує три просторових виміри (широта, глибина, висота) руху знімальної камери у «монтажі атракціонів» та вимір Часу у монтажі Тарковського Sculpting in time.

Докладна математична побудова n-мірних симплексів наведена у Boyd S. and Vandenberghe L. [1]. Але 4-х вимірний симплекс відомий з ренесансної доби та створюється як продовження перпендикуляру із центру тетраедра в наступний вимір, де на цьому перпендикулярі будується нова вершина, яка з'єднується ребрами зі всіма вершинами початкового симплексу. У подальшому ми акцентуємо увагу на проєкції симплекса на звичайний для людини світ, який для спрощення буде вважатись Декартовою площиною, аналогічно кіноплівці:

Проекція 2-х, 3-х, 4-х, 5-ти, 6-ти та 7-ми вимірного симплексу на Декартову площину, наведена на малюнку вище, з метою підкреслити природний характер його теоретичної побудови, коли береться точка за межами фігури низчого рівня та з'єднується з усіма його вершинами. Нас обумовлено цікавить ейзенштейнівський «Четвертий вимір», кодифікований у монтажі Тарковського терміном Time-thrust. На малюнку йому відповідає 4-симплекс у вигляді пентаграми. Подібна модель є важливою для розуміння аудіовізуального образу, який за визначенням є трансцендентним, що не має аналогів у буденному житті. Використання «симплексу» робить завдання про монтаж фільму з окремих фрагментів, варіантом задачі з оптимізації лінійного програмування симплекс-методом. Трансцендентний аудіовізуальний образ кодифікований моделлю 4-симплекса створюється з образів меншої розмірності, що для нього є гіперплощиною. Таким чином, образ стає трансцендентальним, і за допомогою феномена інтенції підлягає не тільки мистецькому, але й науковому розумінню.

Згадаємо фінальну погодні сцену «Жертвопринесення» (1986) до якої А. Тарковський висунув такі вимоги: має бути похмуро, добре, щоб були білі, пишні хмари і щоб раптово виглянуло сонце. У кадрі видно саме цей ефект: сонце, відбивається у воді, і важкі білі хмари, що повзуть по небу. Як пише вже цитований Татари, при зображенні образів природи в кіно, вони стають носіями тимчасових образів, в яких потік часу сприймається безпосередньо через поштовх часу (Time-thrust). 4-симплекс у вигляді пентаграми дозволяє розкодувати Time-thrust через натурфілософську теорію У Сін (П'ять елементів: Вода, Дерево, Вогонь, Земля, Метал), яка також кодифікована такою самою моделлю (докладно [4]). Згідно теорії У Сін об'єкт пізнання, за матеріалом статті аудіовізуальний образ фільму, що можна уявити як поєднання складових частин, пов'язаних між собою за принципами прямого та зворотнього зв'язку. Прямий конструктивний зв'язок (Вода, Дерево, Вогонь, Земля, Метал) має практично безкінцевий потенціал, тому заснований на його основі аудіовізуальний образ фільму як зміна природних явищ (або інший) буде прямувати у безкінцевість «sculpting in

time» нову реальність більш високої розмірності. Подібний розвиток аудіовізуального образу може збиватись на манівці, якщо митець використовує зворотній (деструктивний) шлях симплекса (Метал, Дерево, Земля, Вода, Вогонь). В результаті у бергсонівському розумінні кіномистецтво стає «типичним прикладом хибного руху».

Висновки та перспективи подальших досліджень у визначеному напрямку.

1. Мистецтво монтажу у створенні аудіовізуального образу може бути зведено до математичної задачі про оптимізацію симплекс-методом.

2. Монтаж атракціонів С. Ейзенштейна пояснюється за допомогою моделі 3-х вимірного симплексу, а монтаж А. Тарковського за допомогою моделі 4-х вимірного симплексу.

3. Використана модель 5-симплексу у монтажі А. Тарковського має відповідник у натурфілософській теорії У Сін.

4. Конструктивні зв'язки У Сін породжують феномен Time-thrust Тарковського, а деструктивні зв'язки – бергсонівське розуміння кіно як «хибного руху».

Тема дослідження, зважаючи на порушену проблематику, викладена тезово та потребує подальшої деталізації. N-симплекс може використовуватись для опису та розуміння монтажу у більш високих розмірностях, ніж Time-thrust Тарковського.

Література

1. Boyd S. and Vandenberghe L., *Convex Optimization*, Cambridge University Press, New York, NY, 2004. – 730 p.
2. Deleuze G. *Cinema 1: The Movement Image*. Trans. Hugh Tomlinson and Barbara Habberjam. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1986. – 214 p.
3. Menard D. G. *A Deleuzian Analysis of Tarkovsky's Theory of Time-Pressure*. *Cinema*. Volume 7, Issue 8 / August 2003.
4. Sivin N. *Traditional Medicine in Contemporary China*. Ann Arbor: Center for Chinese Studies, The University of Michigan. – 1987. – 273 p.
5. *Tarkovskij A.A. Sculpting in time: reflections on the cinema*. Kitty Hunter-Blair – 1987. – 254 p.

Fed' I.A.,

Doctor of Philosophy, professor of the theoretical and methodical foundations of physical education and rehabilitation, Donbass State Pedagogical University

Ukraine, Slovyansk

THEORIES OF MOUNTING AS METHOD OPTIMIZING THE AUDIOVISUAL IMAGE OF FILM

The conceptual approaches of cine montage art research are considered in the article. The basic theories of montage are distinguished and theoretically studied. Their nature, role and importance in the creation of audiovisual image have been researched. Within a single conceptual network of multidimensional world, a search model of film transcendental reflection images has been held. The possibility of mathematical but not physical understanding of space-time dimensions of the image has been proved. There is a return to the concepts like simplex system which is capable by means of intention phenomenon to reveal the inner essence of audiovisual image is being held. The appeal to the simplex method allows us to understand a montage as a problem of optimization of transcendental concepts and explain the practice of montage is not only as art but as a science.

Key words: *movement, time, installation, simplex, audio-visual image, «Time-thrust».*

УДК 286.15

Чаплинский В.Г.,

преподаватель Высшей Богословской Академии, V.Chaplinsky@yandex.ru

Украина, г. Ирпень

ОСНОВНЫЕ ВЕКТОРЫ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ ЕВАНГЕЛЬСКОЙ ЦЕРКВИ. ИХ АКТУАЛИЗАЦИЯ.

Сегодня от религии ждут мировоззренческих ориентиров. Для того, чтобы их определить, необходим диалог христианских церквей. Открывается новая эпоха, в которой рождается новая церковь с обновленной идентичностью. Христианство выходит за границы церковного служения, преображая другие сферы жизни. Стратегия христианской церкви – это реализация новой программы адаптации церквей к окружающему культурному пространству. Сейчас время собирать людей, идеи, ресурсы.

Ключевые слова: реформация, идентичность, обновление, церковь, теология, традиция.

Постановка проблемы. Какое должно быть христианство в наши дни в свете требований Евангелия?

Цель. Восстановление основ христианства. Актуальное присутствие христианской церкви в современном мире.

Изложение основного материала. Церковь в современном украинском обществе имеет следующие намерения – изменять мир и сохранять его порядок. Церковь на данном этапе своего развития выходит за рамки своего института и проявляет себя в таких формах как неформальные типы общинности, миротворчество, солидарность с бедными, вне церковное христианство, духовность вне религии, религиозность вне церкви, вера вне института - такая реальность стала возможной и востребованной в украинском обществе. Возможно, размытие границ церкви являются не обмерщвлением церкви, а воцерковлением мира, сближение с ним. Личность Христа, тайна и сила Его воскресения вновь возвращается в центр общественного мировоззрения. Современное христианство становится местом зарождения новых образов. В процессе своего оформления отдельный общественный институт церковь утратила многие изначальные черты [15, с.143]. Можно отметить, что в церковной жизни забыто чувство причастности к общему делу, утрачена простота церковной жизни, забыто писание как вызов, адресованный в первую очередь самой церкви. Мы замечаем, что со временем церковь настолько обросла своей структурой, что создала параллельную миру систему власти. И это произошло не сейчас. Христос уже в первом веке христианства оказался за дверью церкви. Современная реформация церкви должна быть открыта настоящей духовной жизни. Сегодня необходимо возвратиться к жизненно важным для христианства истинам и переосмыслить их свете современности [17, с.62]. Реформация выступает необходимым фактом в диалоге церквей. Осознание необходимости обновления, готовность к преобразованиям, принятие дара другой традиции могут быть первыми шагами в возобновлении общехристианского общения. Современное евангельское христианство остается наедине с открытым миром, где нет знакомых ситуаций: ни реформации 15 века, ни баптистского движения 17 века, и евангельского пробуждения 19 века, ни церковной субкультуры 20 века. Сегодня евангельские христиане нуждаются в

переосмыслении своей идентичности. Обновление идентичности требуют освобождения от исторических наслоений. В протестантизме осуществляется переход от содержательной мистики к пророческой религии прямого социального действия. Опыт Евангельской церкви после распада СССР раскрывает такие проблемы: нужны ли церкви интеллектуалы, образование, социальное служение [14, с.159]? Как связаны постсоветские протестанты с европейской реформацией и православной культурой? Могут ли евангельские церкви стать частью общества и его культуры? Современность открывает двери новым вопросам в эпоху технологий и глобальной городской культуры. Но Христос так и остается основой евангельского христианства. Открывая Христа, христиане говорят не только о своей церкви, сколько о Нем. И мы видим, что Христос неограничен стенами церкви. Возникает вопрос о крепком основании, на котором может стоять современная церковь. Восстановление оснований как возвращение к истокам - это возвращение не в раннее христианство, а к самому Христу [13, с.162]. Христос – руководство к христианскому мышлению. Христос дает возможность человеку состояться в этом мире. Наш потерявшийся мир нуждается в точке опоры и точке отсчета для ориентации. Христианство начинается с Евангелия и рассказов о любви Бога к людям [12, с.203]. Бог страдает из-за своей проявленной любви, не принятой и осужденной. Гонимые последователи Христа не могли повлиять на враждебный мир ничем иным, кроме той же любви. Современный мир, знающий так много, не знает главного – любви. При всех познаниях "человек разумный" гибнет. Гибель происходит от проявленной ненависти или отсутствия любви. «Человек разумный» при всей своей правильности погряз от равнодушии. И при этом ищет любви и ее же боится [11, с.204]. Боится, потому что с ней приходит конец эгоизму, простоте, комфорту. Бог открывается как Любовь, спасает человека от одиночества, сокрушает системы, стены равнодушия, меняет представления, обычаи. Любовь поясняет и дополняет, наделяет смыслом жизнь человека. Жизнь – не просто ожидание, а школа, подготовка, серия судьбоносных решений, уроков свободы и выбора.

Церковь в меняющейся обстановке всегда пребывает в поиске. Ищет актуальные пути присутствия в мире и

влияние на него. Основными векторами развития евангельского движения является социализация церкви и актуализация ее проповеди. Главными формами социального служения в евангельском протестантизме являются "малые группы", которые выбрали стратегию « малых дел». Общим термином для богословского учения евангельских церквей можно считать уверенность в скором пришествии Христа за церковь [2, с.103]. В евангельском протестантизме социальное служение прямо связано с миссионерством. Когда появляется разрыв между богословием и социальной практикой, тогда внутри церковная жизнь не замечает общественных процессов. Вследствие чего церковь обречена на маргинальное существование. Социально - богословское учение реформации генерирует потенциал социально – реформистский идей. Сегодня протестантское социальное богословие представляет собой теоретическое обоснование демократии. Обнаруживается устойчивая связь между протестантским богословием, рыночной экономикой, этикой предпринимательства. Если церковь проявляет активное участие в жизни общества, то это выделяет протестантизм как особый социальный тип. Открытость и закрытость присутствуют в практике протестантских церквей. Формирование открытого образа протестантской церкви связано со структурными переменными и общественными трансформациями. "Открытость" предполагает свободы и ответственности, ориентацию на будущее [16, с.55]. Незрелость социально богословской концепции в евангельском протестантизме указывает на черты "закрытой" церкви. В свою очередь открытость протестантского богословия вступает в противоречие с канонизацией собственной не писаной традиции. Среди необходимых составляющих открытого протестантизма следует отметить наличие христианской интеллигенции как источника творческих инноваций, демократизацию церковного устройства, взаимодействие, с другими церквями, деятельность независимых христианских СМИ. Без опыта богословской полемики, без общения с западными богословскими школами невозможно становление отечественного богословия и на его основе всего протестантского общества. [18, с.64] Евангельские церкви, выросшие из советской, связаны друг с другом не только прошлым, но и производным от него опытом, стереотипами и проблемами. Постсоветские церкви создали национальные союзы, но еще не выстроили мосты общения между собой. Особенностью украинского протестантизма является неравность богословия как систематики. Подобное неуважение к богословию происходит из противоречия между реформистским принципом *Sola scriptura* и исторической традицией. Сейчас часть баптистов отстаивают трактовки баптистских принципов в духе профессоров американских семинарий, а другие же ссылаются на собственный духовный опыт и местные традиции. Без переосмысления коллективистских стереотипов евангельские церкви в недалеком будущем станут ближе к традиции православной церкви, нежели европейской реформации. Неопределенность представляется ключевым для характеристики современной

религиозности [19, с.60]. Ряд, который она открывает, включает в себя не системность, не рефлексивность, относительность, фрагментарность, а также открытость, естественность, жизненность. Если нет определенности внутри религиозности, то трудно сказать что-то определенное, наблюдая из вне. Нельзя описывать привычными терминами то, что не поддается никакой определенности. Для религиозных фундаменталистов жизнь помещается в религию. Дозволяется лишь та часть жизни, которая в религию вмещается [10, с.450]. Сейчас для большинства людей, очевидно, другое - жизнь безосновна, а религия частично. От религии ждут ориентиров, смыслов ценностей жизни. Религия и ее традиции включаются в жизнь как ее части, измерения, источники смыслов, символические ресурсы. Традиция - не универсум, в котором живут, а ресурс, источник, к которому обращаются иногда. Современную религиозность нужно как-то характеризовать, с чем-то соотносить, но обозначить ее можно только через неопределенность. В неопределённости становится видна вся слабость человека, который окружил себя идеологией, религией, системами, традициями [9, с.21-22].

В мире без координат становится более очевидной новая актуальность веры, признание, растущий спрос на теолого-философский диалог. Христианская философия представляет обоснование научно - философской "картины мира", совместимое с христианством. Итак, поиск общего языка между церковно - религиозным и светским дискурсами является основной задачей современной христианской философии и богословия. Участвуя в публичном диалоге, евангельские христиане должны стремиться к развитию академической исследовательской культуры [20, с.82]. В дальнейшем официальная жизнь христианских церквей будет характеризоваться открытостью и способностью к диалогу друг с другом. Именно теология может стать основой для академической и духовной культуры, практической мудрости, церковной и общественной жизни. Современная теология завершает свой исторический цикл, возвращаясь к началу своего возникновения, началу христианства. Обогатившись опытом мысли, развернувшись, сложные системы, теология возвращается к азам веры. За пределами исторического христианства может открыться новая эпоха, новая история, частью которой станут только самые простые и необходимые элементы христианского прошлого. За пределами истории может открыться новый, не исторический модус христианства, который будет связан с сохранением верности себе. Ответственность христиан в церкви сегодня это выбрать свой образ будущего. Теология евангельских церквей должна основываться на Евангелии, как первооснове, прообразе христианского способа жизни, мышления, служению миру. Теологию современных евангельских церквей отличает реформизм, настроенность на новые реформы и новые традиции. Евангельская теология строится на новом открытии Библии и прочтении создавшейся традиции в ее свете. Традиция служит свидетельством о многообразии Божьего откровения в истории. В современной евангельской теологии испытываются новые

синтезы рационального и мистического, толкования и переживания, познания и общения.

Теология рассматривается как фактор важный, но непредсказуемый и критический, поэтому она всегда в "гостях". [21, с.192] Для "теологии в гостях" нет ничего внешнего, она может быть как церковной, так и вне церковной, представленной всюду, всюду свидетельствует о вере церкви. Наиболее благодатным местом для вне церковной теологии может стать университет. Соглашаясь быть в университете, теология испытывается его умами и находит свой актуальный образ. Теология должна быть готова в любой момент и в любой ситуации предложить актуальный разговор. Быть в "гостях" значит присутствовать в чужом доме. Это предполагает не только определенный этикет поведения, но и соответствующий этикет мышления. Как всякий хороший гость, теология может вести разговор на языке, принятом в доме принимающей стороны. Теология не забывает свой собственный язык. Теология гостит в домах различных наук, усваивает их аппарат, язык, опыт, методологические приемы. Для большинства протестантов теология возможна только как теология церкви. В досоветский период сложились богатые традиции теологического образования, которое дало жизнь и народному образованию, и светской науке. В советское время традиция была на долгие годы прервана. В период независимости сложились обстоятельства для реализации диалога христианских традиций [6, с.24]. Одним из каналов интеллектуального взаимодействия церкви и общества стало образование. Включение теологии общий корпус наук меняет характер и направленность науки в целом. Теология предполагает гуманизацию науки на основе христианских ценностей, интегрируется в университетскую науку. Теология быть готова отказаться от особого статуса. Изучение теологии в сочетании с религиоведением и фундаментальными гуманитарными дисциплинами позволяет студентам глубже понять единство и многообразие христианских традиций. Прогнозы социологов говорят о наступлении пост христианской эры. Произошли изменения в структуре мира. Изменения в мире соответствуют изменения в методах миссионерской работы [8, с.12]. Происходят перемены в отношениях национальных и международных организаций. Появились новые возможности служения церкви в мире. Сегодня есть спрос на христианское мировоззрение, на веру, на образ жизни. В глобальном мире впервые появилась возможность синтеза миссионерских подходов из опыта разных церквей, регионов и эпох. Молодому поколению миссионеров надлежит заново формулировать вечные истины в новом контексте. [3] Проблема дискриминации, неравенство в уровне жизни, политического бесправия, безграмотности, эпидемий, экологии, гомосексуализма, клонирования, эвтаназии, военных конфликтов требуют реакции христианских проповедников [7, с.12]. Сегодня, когда усложняется правила для религиозной деятельности, каждая община должна найти социально приемлемые, легальные, культурно адекватные формы служения.

Современные социологические исследования показывают, что неравенство приобретает классовую форму, приходя на смену неравенству расовому или гендерному. Американские социологи обращает внимание, что неравенство в современной Америке намного усилилось за последние десятилетия и гораздо выше по уровню, чем в любом другом высокоразвитом индустриальном обществе. В мире глобальной экономики обостряется проблема неравенства стран, несправедливости в распределении мировых ресурсов и доходов [24, с.159].

Ряд западных авторов работает над вопросами христианской ответственности за социально-экономическую несправедливость. Они указывают на бездействие тех, кто показательно демонстрируют свою христианскую религиозность, но никогда не выражает свою веру в борьбе за справедливость и сострадание. Экономическая глобализация трансформирует образ нашей жизни. Но чем сложнее, общественные отношения, тем труднее понимать и действовать в вопросах экономической этики. Традиционная христианская мораль регулирует межличностные отношения, современная глобальная экономика основана на без личностных связях. Есть еще одно пространство - виртуальное, которая не менее, а может и более реально по степени влияния на людей, чем пространство общественное. Сейчас происходит война за интернет пространство. Виртуальность становится территорией духовной войны. Церковь по-прежнему воспринимается как институт, в то время как человечество вступило в эпоху сетей - социальных и информационных [23, с.162]. В этих условиях медиа служение должно использовать всю полноту новых возможностей. Это служение диалога, посредничества, коммуникации между разобщенными, разрозненными единицами мировой сети. Христианство адресовано миру. Оно коммуникативно по своей природе. Христианские СМИ опосредованно влияют на все, меняя в первую очередь мышления человека. Сможет ли современное христианство преодолеть ограниченность письменной традиции и выразить вечное слово на языке электронных медиа [1, с.15]?

Наиболее мягкое влияние на ум и сердце, а вслед за этим и на социальное поведение человека, оказывает живое слово проповеди, сердечное участие и христианское просвещение. Для христиан пост христианской эпохи главной стратегией становится "мягкое влияние" через "малые дела". Быть может, наши добрые дела достигнут критической массы в душах людей. Религиозная свобода позволила евангельским церквям вернуться в общество. Однако не всегда общество принимало церкви, и не всегда церкви были готовы преодолеть ставшую привычной дистанцию, перейти от маргинальности к социальной ответственности, к риску общежития [4, с.24]. При этом приходится освобождаться от сформированных стереотипов, привычек, устаревших стандартов. Церкви соприкасаются с миром образования, науки, СМИ, пытаются выстроить мосты с этими сферами, использовать их ресурсы и осваивать их как поля служения. Открытость неизбежно предполагает более

высокий риск и сложность организации, чем в закрытом обществе. Необходима решительность и смелость, готовность идти на определенный риск в поисках новых концептов и новых парадигм отношения к обществу и церкви, отношение церкви и общества [22, с.169]. Готовность к изменению должно быть одной из особенностей Евангельской традиции. Евангельская вера выходит за границы церковного служения и охватывает все сферы жизни, преобразая их. Большая роль в духовном формировании верующих отведена малым группам, задача которых заботится о людях. Функционирование такого сообщества не требует финансовых ресурсов на поддержание инфраструктуры и управленческого аппарата. Это новая стратегия церкви в обществе, переход от катакомбного существования, от борьбы за выживание, к преобразению социума, к подготовке своих "агентов влияния", к реализации новой программы адаптации церковью к окружающему культурному пространству. Сегодня время собирать людей, идеи, ресурсы. Нехватка подготовленных лидеров очевидно на всех уровнях. Для союза церковью жизненно важно сформировать кадровый резерв для разных уровней руководства. Огромной силой христианства всегда было умение не терять своей сущности, нести служение в разных культурах с разными мировоззрениями [5, с.4-11]. Евангельские христиане своим основным заданием считают нахождение способов выражения своего вероучения в рамках новой культуры, поиск того, как выразить христианство в этой новой культуре без потери своих основополагающих истин [25, с.128]. При этом полностью осмыслить истину это прерогатива Бога, а люди со своей ограниченностью могут воспринимать истину частично.

Заключение. Современная ситуация заинтересованности общества касается не только в вопросах вероучения, логично сформулированных богословских учениях, а в религиозном мироощущении, духовном состоянии верующего в его глубоко эмоциональном отношении к Богу. Сегодня христианская церковь ориентируется на создании малых групп. Члены группы служат друг другу духовно. Это и совместное обсуждение библейских текстов, и совместная молитва, и духовные беседы, совместное принятие пищи и просто уважение и любовь. При этом не утрачена индивидуальность и способность каждого к личному творчеству. Христианство выкинуто из культуры, из школы, интеллигентских кругов, из средств массовой информации. Создание христианских школ, издательств, художественных союзов, радиостанций, предприятий является одним из больших достижений христианской церкви 20 столетия. Сегодня в организации и проведении богослужений допускается полная свобода. Богослужение происходит как театральное выступление с использованием в ней музыки, песнопения. Собрание верующих проводится не в традиционных, веками повторяющихся формах, а свободных форм проявлениях. Содержание проповедей посвящается непосредственно проблемам жизни, прославлению и благодарению Бога, а не постоянным обращениям к нему с просьбами. Современность породило большое

разнообразие новых евангельских конфессий. Они не ограничены какими-то рамками одной традиции. Эти новые системы верований отличаются от традиционного евангельского христианства. Происходит новое открытие христианства, возвращение к его началу. В евангельском христианстве должно быть реализована не только религиозная свобода и свобода в религии. Если первая открывает простор для экономической парадигмы, которая ориентирована на единство христианских обществ, понимания между ними, то другая открывает возможности для пребывания верующих в одной конфессиональной общности при наличии в ней в разных точках зрения, разного понимания того или другого аспекта христианского вероучения. Поэтому верность собственной конфессии и максимальное открытость другим религиозным традициям не исключает одного и другого. Церкви, которые в той или иной способ тормозят изменения конфессиональных проявлений со временем остаются в задних вагонах поезда. Поэтому современное евангельское движение это не конец христианства, а начало нового его парадигмального проявления.

Литература

1. Бергер П. Понимание современности//Социологические исследования, № 7 (1990) – с. 15
2. Бодров А. Учение о спасении в разных христианских конфессиях. – М.: ББИ, 2005, с. 103
3. Дятлик П. Ошибочные взгляды христиан на миссионерское служение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://risu.org.ua/ua/index|blog/~dyatlik/45846/>
4. Каргина И.Т. О динамике развития христианских конфессий//Социологические исследования, № : (1998), с. 24
5. Мчедлов М., Гаврилов Ю., Қобанова Е., Шевченко А. Вероисповедные различия в социальных ориентациях//Религия и право, № 1(2005) – с. 4-11
6. Пузынин А. Традиция евангельских христиан: изучение самоидентификации и богословия от момента зарождения до наших дней. М.: ББИ, 2010 – с. 24
7. Питцингер Йозеф (Бенедикт). Ценности в эпоху перемен. О соответствии вызовам времени. – М.: ББИ, 2007. – с. 12
8. Синичкин А. Все ради миссии. – Ирпень, 2011 – с. 12
9. Узлангер Д. От секулярной современности к «множественным»: социальная теория о соотношении религии и современности/Д. Узлангер//Государство. Религия. Церковь. – 2012- № 1 – с. 21-22
10. Хаутепен А. Бог: открытые вопросы. Богословские перспективы современной культуры /Антон Хаутепен. – М.: ББИ, 2008. – с. 450
11. Черенков М. Накануне. Предчувствие Реформации. Духовное возрождение. Киев – 2013 –Книгоноша – с. 204
12. Черенков М. Накануне. Предчувствие Реформации. Духовное возрождение. Киев – 2013 –Книгоноша – с. 203
13. Черенков М. Накануне. Предчувствие Реформации. Духовное возрождение. Киев – 2013 –Книгоноша – с. 162
14. Черенков М. Накануне. Предчувствие Реформации. Духовное возрождение. Киев – 2013 –Книгоноша – с. 159
15. Черенков М. Накануне. Предчувствие Реформации. Духовное возрождение. Киев – 2013 –Книгоноша - с. 143
16. Черенков М. Баттизм без кавычек. – Колоквиум - Черкассы – 2012 – с. 55
17. Черенков М. Баттизм без кавычек. – Колоквиум - Черкассы – 2012 – с. 62
18. Черенков М. Баттизм без кавычек. – Колоквиум - Черкассы – 2012 – с. 64

19. Черенков М. Баптизм без кавычек. – Коллоквиум - Черкассы – 2012 – с. 60
 20. Черенков М. Баптизм без кавычек. – Коллоквиум - Черкассы – 2012 – с. 82
 21. Черенков М. Баптизм без кавычек. – Коллоквиум - Черкассы – 2012 – с. 192
 22. Черенков М. Баптизм без кавычек. – Коллоквиум - Черкассы – 2012 – с. 169
 23. Черенков М. Баптизм без кавычек. – Коллоквиум - Черкассы – 2012 – с. 162
 24. Черенков М. Баптизм без кавычек. – Коллоквиум - Черкассы – 2012 – с. 159
 25. Черенков М. Баптизм без кавычек. – Коллоквиум - Черкассы – 2012 – с. 128

References

1. Berlier P. Pomymanye sovremennosty//Sotsyolohicheskyye yssledovaniya, # 7 (1990) – s. 15
 2. Bodrov A. Uchenye o spasenyy v raznykh khrystyanskykh konfessyyakh. – M.:BBY, 2005, s. 103
 3. Dyatlyk T. Oshybochnyye vz'ihlyady khrystyan na myssyonerskoye sluzhenye [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa: <http://risu.org.ua|ua/index|blog|-dyatlik/45846/>
 4. Karhyna Y.H. O dynamyke razvuytyya khrystyanskykh konfessyy//Sotsyolohicheskyye yssledovaniya, # : (1998), s. 24
 5. Mchedlov M., Havrylov Yu., Kofanova E., Shevchenko A. Veroypravdnyye razlychiya v sotsyal'nykh oryentatsyyakh//Reliyiyya y pravo, # 1(2005) – s. 4-11
 6. Puzynyn A. Tradytsyya evanhel'skykh khrystyan: yzuchenye samoindentyfikatsyy y bohoslouyya ot momenta zarozhdenyya do nashykh dney. M.: BBY, 2010 – s. 24
 7. Ryttsynher Yozef (Benedykt). Tsennosty v epokhu peremen. O sootvet'stvyi vyzovam vremeny. – M.: BBY, 2007. – s. 12
 8. Synychyn A. Vse rady mysly. – Yrpen', 2011 – s. 12
 9. Uzmanher D. Ot sekulyarnoy sovremnnosty k «tmozhestvennyim»: sotsyal'naya teoryya o sootnoshenyy reliyiyy y

- sovremennosty//D. Uzmanher//Hosudarstvo. Reliyiyya. Tserkov'. – 2012- # 1 – s. 21-22
 10. Khautepen A. Bofi: otkrytiye vopros. Bohoslouyskyye perspektivy sovremennoy kul'tury /Anton Khautepen. – M.: BBY, 2008. – s. 450
 11. Cherenkov M. Nakanune. Predchuvstvye Reformatsyy. Dukhovnoye vozrozhdenye. Kyev – 2013 –Knyhonosha – s. 204
 12. Cherenkov M. Nakanune. Predchuvstvye Reformatsyy. Dukhovnoye vozrozhdenye. Kyev – 2013 –Knyhonosha – s. 203
 13. Cherenkov M. Nakanune. Predchuvstvye Reformatsyy. Dukhovnoye vozrozhdenye. Kyev – 2013 –Knyhonosha – s. 162
 14. Cherenkov M. Nakanune. Predchuvstvye Reformatsyy. Dukhovnoye vozrozhdenye. Kyev – 2013 –Knyhonosha – s. 159
 15. Cherenkov M. Nakanune. Predchuvstvye Reformatsyy. Dukhovnoye vozrozhdenye. Kyev – 2013 –Knyhonosha – s. 143
 16. Cherenkov M. Baptyzm bez kavycheck. – Kollokviyym - Cherkassy – 2012 – s. 55
 17. Cherenkov M. Baptyzm bez kavycheck. – Kollokviyym - Cherkassy – 2012 – s. 62
 18. Cherenkov M. Baptyzm bez kavycheck. – Kollokviyym - Cherkassy – 2012 – s. 64
 19. Cherenkov M. Baptyzm bez kavycheck. – Kollokviyym - Cherkassy – 2012 – s. 60
 20. Cherenkov M. Baptyzm bez kavycheck. – Kollokviyym - Cherkassy – 2012 – s. 82
 21. Cherenkov M. Baptyzm bez kavycheck. – Kollokviyym - Cherkassy – 2012 – s. 192
 22. Cherenkov M. Baptyzm bez kavycheck. – Kollokviyym - Cherkassy – 2012 – s. 169
 23. Cherenkov M. Baptyzm bez kavycheck. – Kollokviyym - Cherkassy – 2012 – s. 162
 24. Cherenkov M. Baptyzm bez kavycheck. – Kollokviyym - Cherkassy – 2012 – s. 159
 25. Cherenkov M. Baptyzm bez kavycheck. – Kollokviyym - Cherkassy – 2012 – s. 128

Chaplinskiy V.G.,

Teacher at the Higher Theological Academy, V.Chaplinsky@yandex.ru

Ukraine, Irpin

THE MAIN VECTORS OF UKRAINIAN EVANGELICAL CHURCH DEVELOPMENT. THEIR ACTUALIZATION

Nowadays there are some expectations from religion as ideological landmarks. To define them, we need to organize a dialogue between Christian churches. There is a new era where is happening the birth of a new church with has renewal identity. Christianity goes beyond the church service, transforming other spheres of life. The strategy of the Christian church - is the realization of new adaptation program of churches to the surrounding cultural space. Now is the time to gathering people, ideas, and resources.

Key words: reformation, identity, update, renewal, Church, theology, tradition.

УДК 159.9

Малєєва О.В.,

к. психол. н., доцент КДПОРО Донецького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти, o.maleeva@ippo.dn.ua

Україна, м. Слов'янськ

ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ: АНАЛІЗ ЧИННИКІВ

У статті наведено аналіз поняття «освітня інновація» та результати анкетування педагогів стосовно виявлення чинників, що стримують процес впровадження інновацій в практику роботи педагога, надано рекомендації, щодо оптимізації інноваційної діяльності педагогів закладів освіти.

Ключові слова: інновація, освітня інновація, педагогічна система, педагогічна діяльність, чинники впровадження інновацій.

Постановка проблеми. Євроінтеграція нашого суспільства привносить нове майже в усі сфери життя та потребує від нас постійного оновлення та змін. Ці зміни неминуче торкнулися сфери освіти, в якій, на сьогоднішній день, проводяться активні реформи, що стосуються усіх її ланок, починаючи від дошкільної освіти та закінчуючи вищою школою. Реалії сьогодення потребують від педагога активного пошуку та впровадження в роботу нових технологій, форм та методів навчання і виховання підростаючого покоління з максимальною орієнтацією на диференціацію та індивідуалізацію навчання, що ґрунтується на принципах педагогіки партнерства. А вже ще у 1978 р. група вчених, яка досліджувала стратегії навчання, у доповіді Римському клубу запропонувала два терміни “традиційне (нормативне) навчання” та “інноваційне навчання”, з метою зауважити на неадекватності принципів традиційного навчання вимогам сучасного суспільства до особистості, її пізнавальних можливостей [6].

На сьогодні більшість педагогів за тих чи інших причин продовжують навчати підростаюче покоління за новими програмами, користуючись при цьому застарілими формами та методами роботи, що не відповідають вимогам підростаючого покоління, яке має стати конкурентоспроможним на світовому ринку праці.

Така ситуація поставляє перед сучасною психологічною практикою необхідність пошуку ефективних шляхів впровадження освітніх інновацій в практику роботи педагогів навчальних закладів з врахуванням чинників, що впливають на цей процес.

Мета роботи. Проаналізувати поняття «педагогічна інновація» та розглянути чинники, що стримують процес впровадження інновацій в педагогічних системах.

Виклад основного матеріалу. За О.І. Пригожиним інновація – це цілеспрямована зміна, що вносить у визначену соціальну одиницю – організацію, поселення, суспільство, групу - нові, відносно стабільні елементи. Тобто, інновація – це процес якісних змін чого-небудь, а результатом цих змін є нововведення. Поняття «педагогічна» або «освітня інновація» є складовою загального поняття «інновація», у якій окрім освітньої виділяють соціально-економічну, інженерно-технічну,

медичну, інше галузеву. Існує досить багато визначень поняття «педагогічна інновація» (від лат. «новина», «оновлення», «зміна») це:

- ідея, яка є новою для конкретної особи;
- ідея, для реалізації якої настав час;
- результат творчого пошуку, оригінальних, нестандартних рішень;
- процес створення та поширення нововведень для розв'язання педагогічних проблем.

За визначенням Н.Є. Мойсеюк «педагогічна інновація» – це процес реалізації конкретною особою (або групою осіб) ідеї, яка є для неї (них) у цей час новою у навчально - виховному процесі, у результаті якого виникає творчий пошук оригінальних, нестандартних рішень [7].

Проте загальним для всіх визначень є те, що стосовно педагогічного процесу інновація означає введення нового в цілі, зміст, форми і методи навчання та виховання; в організацію спільної діяльності вчителя і учня, вихованця, що дозволяє досягти вищих порівняно з масовою практикою результатів. Інновації самі по собі не виникають, вони є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду окремих педагогів та цілих колективів.

Питання освітніх інновацій стало предметом вивчення багатьох науковців. Проблема розвитку інноваційного потенціалу вчителя широко розглядається в роботах О.В. Киричука, В.Я. Ляудіса, Л.С. Подимова, С.Д. Полякова, Н.Р. Юсуфбекової. Науковому обґрунтуванню системи управління інноваційними процесами, визначенню критеріїв оцінки діяльності вчителів - новаторів присвячені дослідження В.П. Кваші, Н.В. Конопліна, В.М. Лазарева, М.М. Поташника, Т.І. Шамової, О.Г. Хмарки. Психологічні проблемами впровадження інновацій досліджували такі вчені, як В.Ф. Галигін, Т.Е. Гребньов, М. Деванн, К. Девіс, Н.А. Ільїна, Л.М. Карамушка, Н.В. Лапін, О.І. Пригожин, О.С. Советова, Н. Тічі, Р. Уотермен.

Будь-яке нововведення має як технічні, так і психологічні наслідки. Варто погодитися з Р.Л. Кричевським в тому, що «нововведення традиційно прийнято розглядати як певну безумовно позитивну в житті організації (або суспільства) подію, а між тим

історичний та життєвий досвід свідчить, що це далеко не так». У зв'язку з цим стає зрозумілою надзвичайно важлива роль аналізу чинників при впровадженні освітніх інновацій. Для психологів це виражається у вирішенні завдання забезпечення «психологічного супроводу» впровадження інновацій, що дозволяє з найменшими втратами подолати негативні наслідки цього процесу.

На початку роботи з впровадження освітньої інновації, ініціатору нововведення слід керуватися основними законами психології, що стосуються перебігу реакцій людини на зміни. Адже зміна — це завжди рух від знайомого до невідомого. Навіть якщо зміни позитивні, людині буває важко змінити звичні схеми діяльності, і цей психологічний процес неприємно впливає на нас. Зміни часто складаються як із елементів небезпеки, так і можливостей. Коли люди формують власне ставлення до інновацій, вони спочатку намагаються побачити в ньому загрозу або небезпеку, відчуючи страх та чинячи опір цим змінам. Але згодом вони можуть побачити у зміні приховані можливості або шанси. Тому при прийнятті рішень про впровадження освітніх інновацій слід враховувати наступні закони функціонування інноваційних процесів в педагогічних системах [7]:

1. Закон необоротної дестабілізації педагогічного середовища. Сутність його полягає в тому, що будь-який інноваційний процес вносить у педагогічне середовище необоротні зміни. Цілісна система, що існує, починає руйнуватися і потребує деякого часу для створення нової системи на базі нових елементів або асиміляції старої.

2. Закон обов'язкової реалізації інноваційного процесу. Будь-який інноваційний процес, в основі якого є педагогічне відкриття, рано чи пізно, стихійно або свідомо повинен реалізуватися. Достатньо пригадати досвід видатних педагогів А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, С.Т. Шацького, вчителів-новаторів В.Ф. Шаталова, І.П. Волкова, І.П. Іванова та ін.

3. Закон стереотипізації педагогічних інновацій. Будь-яка інновація поступово перетворюється у звичні поняття та дії, отримуючи статус стереотипної.

Ці закони обумовлюють і певні етапи функціонування інновацій. На першому етапі інновація сприймається як чужорідний елемент у педагогіці, часто викликає різку протидію. В ході перевірки практикою інновація доводить свою ефективність та набуває масового визнання. На останньому етапі новий підхід до навчання чи виховання стає відомим і входить до системи навчально-виховної роботи.

Між появою нової ідеї та її абсолютним прийняттям проходить значний період часу, іноді роки. Цей період різний для різних інновацій, і одних і тих же інновацій у різних соціальних системах. Успіх впровадження інновацій визначається зменшенням цього тимчасового періоду, з тим щоб підвищити відносну швидкість, з якою інновація поширюється і приймається членами даної педагогічної системи.

Основним суб'єктом реалізації педагогічної інновації є педагог, тому особливої уваги привертає питання опору змінам, що впливає на швидкість прийняття та впровадження інновації в педагогічних системах. З метою аналізу чинників, що впливають на процес впровадження освітніх інновацій нами було організовано та проведено анонімне анкетування серед різних груп педагогів (вчителі початкових, класів, вихователі ДНЗ, практичні психологи, вчителі – предметними). Анкетування проводилось серед слухачів курсів підвищення кваліфікації Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Серед загальної кількості респондентів 8% становили чоловіки та 92% жінки. Віковий розподіл учасників анкетування склався наступним чином: 25–35 років – 16%; 36–45 років – 32%; 46–50 років – 32%; 50 років і більше – 20%.

За результатами аналізу анкет 64% педагогів виявили інтерес до впровадження освітніх інновацій, 36% респондентів виявили частковий інтерес. Відповідей, що свідчили б про відсутність інтересу до впровадження інновацій в освіті не було виявлено. Стосовно питання готовності педагогів до освоєння освітніх інновацій відповіді респондентів розподілилися наступним чином: 56% опитаних виявили готовність впроваджувати освітні інновації в практику роботи, 36% виявили часткову готовність та лише 8% опитаних констатували відсутність готовності. Такий розподіл відповідей учасників свідчить про досить високий інтерес педагогічних працівників до впровадження освітніх інновацій. Це підтверджують дані дослідження К. Ангеловськи, яка порівнюючи відсоток активності суб'єктів інновацій в різних сферах з відсотком педагогів по відношенню до них встановила, що у сфері освіти осіб, які завжди відкриті до всього нового, на 4,2% більше ніж у економіці. Така статистика перш за все пояснюється специфікою роботи педагога, який вимушений постійно знаходитись у стані активного пошуку та саморозвитку, щоб відповідати запитам підростаючого покоління з метою надання належного рівня знань.

Цікавим є також розподіл ролей в групі педагогів відповідно до класифікації Е. Роджерса (за даними К. Ангеловськи), новатори складають 6,6% від загальної кількості педагогів, реалізатори становлять 47,5% (в цю групу об'єднані дві категорії «ранні реалізатори» – педагоги, які слідує за новаторами, мають вплив і виступають лідерами думки та «попередня більшість», які рідко виступають у ролі лідерів та освоюють інновацію після зазначених вище груп). Наступна група «пізня більшість», представники якої починають освоювати нове під тиском соціального середовища або виходячи з власних потреб становить усього 17,7%. Вони скептично відносяться до нововведень і необхідною умовою освоєння інновації є схвалення її колективом. До останньої групи «невпевнених», що орієнтовані на традиційні цінності та фактично гальмують хід інноваційних процесів у сфері освіти належить 31% педагогів [6].

Такі результати розподілу педагогів за ролями у реалізації інноваційного процесу свідчать, що майже половина педагогів (48,7%), до якої ми відносимо групу «пізня більшість» та «невпевнені» не виявляють активності у впровадженні освітніх інновацій під впливом наступних, виявлених нами чинників: брак часу та ресурсів для розробки та втілення педагогічних інновацій; слабка інформованість про нововведення в освіті; відсутність матеріального стимулювання; відсутність лідерів, новаторів в колективі закладу;

відсутність моральних стимулів; непорозуміння, конфлікти в колективі; відсутність підтримки з боку керівництва закладу; відсутність необхідних теоретичних знань; відсутність необхідності займатися новим, оскільки традиційна методика дає достатньо стійкі та ефективні результати.

Графічне зображення розподілу чинників, що стримують впровадження освітніх інновацій наведено у рисунку 1.

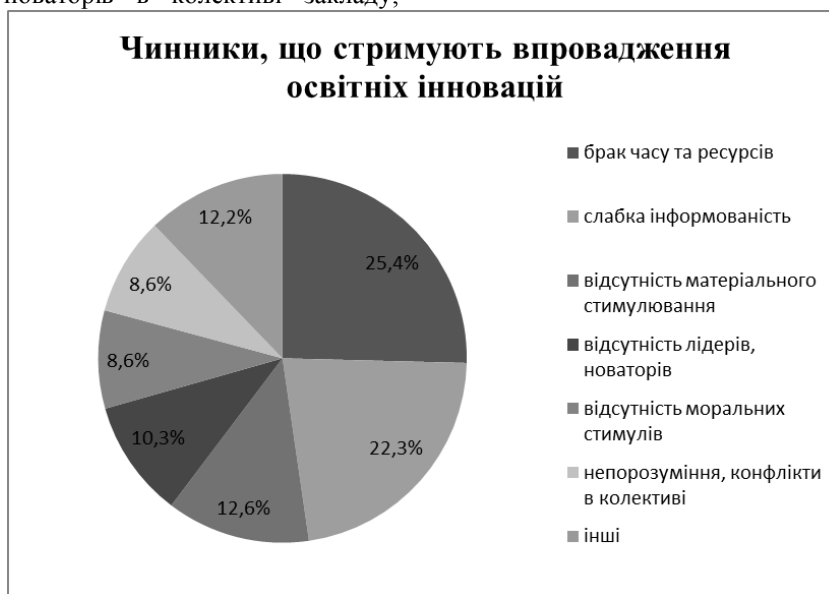

Рис.1. Чинники, що стримують процес впровадження освітніх інновацій

Аналіз отриманих результатів свідчить, що найбільш поширеним чинником, що на думку педагогів, перешкоджає впровадженню інновацій в практику роботи навчальних закладів, є брак часу та ресурсів для розробки та втілення педагогічних інновацій (25,4%). Вивчення літературних джерел з даної проблеми безпосередньо вказують на необхідність управління інноваційними процесами в закладах освіти, адже однієї ініціативи педагога часто буває недостатньо для повноцінного впровадження інноваційних ідей в практику роботи освітнього закладу. [1]. Така ситуація поставляє певні вимоги перед адміністрацією закладів освіти, які в першу чергу повинні займати активну позицію по відношенню до впровадження освітніх інновацій, забезпечуючи належні умови праці для педагогів.

Наступним, за частотою виборів педагогів, стримуючим чинником є слабка інформованість про нововведення в освіті. Це становить 22,3% відповідей усіх респондентів. Така статистика свідчить про досить пасивне ставлення самих педагогів в питаннях вибору та впровадження освітніх інновацій. Адже в умовах демократизації освіти зростає самостійність кожного педагога у пошуку та виборі тих чи інших питань педагогічної діяльності, зокрема, пошук нових підходів до навчання та виховання підростаючого покоління. Водночас підвищується роль колективного пошуку. При аналізі даного чинника можна погодитися з думкою

А.В. Хуторського про те, що коли педагог звикає жити у повній згоді з заданими зовні нормами і правилами, його інноваційні здібності гаснуть. Стандартизація поведінки і внутрішнього світу педагога супроводжується тим, що в його діяльності все більше місце займають інструктивні вказівки зверху. У свідомості накопичується велика кількість готових зразків педагогічної діяльності. Як результат - зниження творчого рівня особистості вчителя [7].

Майже на одному рівні знаходяться такі чинники як відсутність матеріального стимулювання – 12,6%; відсутність лідерів, новаторів в колективі закладу 10,3%; відсутність моральних стимулів – 8,6%; непорозуміння, конфлікти в колективі - 8,6%. Ця статистика підтверджує той факт, що у будь-якому випадку кожен педагог потребує певної координації та підтримки своєї діяльності, створення сприятливої морально-психологічної обстановки - інноваційного середовища, яке забезпечує успішне введення інновацій в освітній процес. Наявність таких чинників як висока конфліктність в колективі, низька згуртованість співробітників, велика плінність кадрів не сприяє розвитку творчого потенціалу педагога та впровадженню освітніх інновацій, в той час як сприятливий емоційний фон значно посилює мотиваційний ефект.

Інші чинники, за даними нашого анкетування, становлять 12,2% відповідей усіх респондентів, до них

відносяться: відсутність підтримки з боку керівництва закладу – 6,2%; відсутність необхідних теоретичних знань – 3,8%; відсутність необхідності займатися новим, оскільки традиційна методика дає достатньо стійкі та ефективні результати 2,2%. В умовах інноваційних змін окремі компоненти соціально-психологічного клімату можуть виступати як перешкодою для нововведень, так і сприяти швидкому, відносно безболісному становленню нового, створенню умов найбільшого сприяння для введення інновацій. Типи реакцій педагогів залежать від багатьох умов: від значимості нововведення та спровокованих ним змін для колективу, від масштабу та структури змін, від минулого інноваційного досвіду колективу та ін.

Для успіху впровадження освітніх інновацій безсумнівно повинні бути створені належні умови як з боку адміністрації закладу, так і методичних служб, що зменшать негативний, гальмуючий вплив зазначених вище чинників, а саме:

- оптимізація режиму роботи педагогів, які займаються інноваційною діяльністю;
- проведення просвітницької роботи серед педагогів з метою підвищення рівня інформованості щодо педагогічних інновацій;
- надання допомоги при оцінюванні інноваційного потенціалу передового педагогічного досвіду педагогів;
- консультування з питань планування та впровадження інновацій в практику роботи педагога;
- максимальне використання можливостей матеріального та морального стимулювання педагогів, що займаються інноваційною діяльністю;
- налагодження та підтримка сприятливої психологічної атмосфери в педагогічному колективі, що сприятиме розвитку творчого потенціалу педагога;
- створення належної матеріально-технічної бази.

Висновки. З аналізу результатів проведеного анкетування педагогів та керуючись даними літератури з проблеми впровадження освітніх інновацій, можна зробити наступні висновки:

- стосовно педагогічного процесу інновація означає введення нового в цілі, зміст, форми і методи навчання та виховання; в організацію спільної діяльності вчителя і учня, вихованця, що дозволяє досягти вищих порівняно з масовою практикою результатів;
- найбільш поширеними чинниками, що стримують процес впровадження освітніх інновацій в практику роботи є брак часу та ресурсів для розробки і втілення

педагогічних інновацій та слабка інформованість про нововведення в освіті;

- управління інноваційними процесами в закладах освіти та організація спрямованого психологічного супроводу даного процесу дозволить зменшити стримуючий вплив зазначених вище чинників, що впливають на впровадження освітніх інновацій.

Література

1. Буркова Л. Ключ до управління: Класифікація педагогічних інновацій як елемент механізму керування інноваційним процесом в освіті / Л. Буркова // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2000. – №1. – С. 31–37.
2. Грубіч Д.Ю. Педагогічні інновації в освіті: поняття та сутність / Д.Ю. Грубіч // Педагогіка та психологія. – 2011. – Вип. 40(1). – С. 34–39.
3. Гуржій А.М., Каракай Ю.В., Петренко З.О., Вавіліна Н.І., Куранда Т.К. Інноваційна діяльність в Україні. – Монографія. – К.: УкрІНТЕІ, 2006. – 152 с.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 351 с.
5. Попова О.В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах України в ХХ столітті: Автореф. ... докт. пед. наук. – Харків, 2001. – 38 с.
6. Седов А.О. Стан та перспективи розвитку інноваційних освітніх технологій в Україні. / А.О. Седов // Інформаційні технології в освіті. – 2008. – № 1. – С. 122–125.
7. Мойсеюк Н.С. Педагогіка. Навчальний посібник. – 3-є видання, доповнене, 2001. – 608 с.

References

1. Burke L. Key management: Classification pedagogical innovations as part of innovation process management mechanism in education / L. Burke // Director of schools, lyceums, gymnasiums. – 2000. – №1. – P. 31–37.
2. Hrubich D.Y. pedagogical innovations in education: the concept and nature / D.Y. Hrubich // Pedagogy and Psychology. – 2011. – Vol. 40 (1). – P. 34–39.
3. Gurzhii AM, Karakay J., Smith ZO, Vavilin NI, Kuranda TK Innovative activity in Ukraine. – Monograph. – K.: UKRISTEI, 2006. – 152 p.
4. IM Dychkivska Innovative educational technology. Tutorial. – K.: Akademvydav, 2004. – 351 p.
5. Popova O.V. The development of innovative processes in secondary educational institutions of Ukraine in the twentieth century: Author. ... Doct. ped. nauk. – Kharkiv, 2001. – 38 p.
6. A. Sedov Status and prospects of innovative educational technologies in Education. – 2008. – № 1. – P. 122–125.
7. Moisiuk N.I. Pedagogy. Textbook, 3rd enlarged edition, 2001. – 608 p.

Maleeva O.V.,

*Candidate of psychological sciences, associate KDPORO Donetsk region Institute of Postgraduate Education,
o.maleeva@ippo.dn.ua*

Ukraine, Slavjansk

IMPLEMENTATION OF EDUCATIONAL INNOVATION: ANALYSIS OF FACTORS

The results of teachers survey in relation to identifying the factors that impede or accelerate the process of enrooting innovations in the teachers practice, provided recommendations for optimizing innovational activity of teachers in educational institutions.

Key words: *innovation, educational innovation, educational system, pedagogical activity, factors of innovation.*

УДК 159.923.2:159.9.07

Onufrieva L.A.,*Candidate of Psychological Science, Assistant Professor, Professor, Head of the Department of General and Applied Psychology, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, kpnu_lab_ps@ukr.net**Ukraine, Kamianets-Podilskyi*

PROFESSIONAL SELF-APPRAISAL AS A MECHANISM FOR THE PROFESSIONAL FORMATION OF FUTURE SOCIONOMIC SPECIALISTS' PERSONALITY AT PRESENT STAGE

In the article the professional self-appraisal as a mechanism of professional formation of future socionomic specialists' personality has been grounded. It is established that professional self-appraisal is a central component of professional self-consciousness of a personality that is associated with a valuable attitude to personal "Me", to professional qualities and results of future socionomic specialists' professional activities. It is summarized that the professional self-appraisal is formed under the influence of the professional activities and results, achieved in these activities, individual traits of the personality, as well as the peculiarity of the quality being appraised. The main parameters of the professional self-appraisal are established to be the degree of adequacy, criticalness and measure of stability of a personality.

Key words: *professional self-appraisal, professional formation, personality, future specialists of socionomic professions, image of "Me-professional", "Me-concept" of the personality, professional self-consciousness, professional activities.*

Actuality of the research. Nowadays needs and demands of the times predict the future and future development. In the course of the European development of Ukraine there are opened great opportunities for the development of higher education which is increasingly taking on the characteristics of humanistic orientation. The basis of present-day education is the formation of a positive "Me-concept" of a personality, which first of all encourages the full development of a personality.

Polish researcher Marek Paluch notices that the present-day education should be understood as a process of personalities' formation, characterized by openness towards others, initiative, creative imagination, creativity and the ability to appraise and self-evaluation of behavior. The conditions created for the development of personalities should provide a system of education in the broadest sense, with the participation of various educational and out-of-educational institutions, the local environment, parents, Cathedral and organizations.

The main goal in implementing educational changes is to eliminate the drawbacks of the educational system functioning while preserving its advantages [4, p.74-75].

Current educational and scientific implementations are intended to: equal opportunities for education; the improvement of society culture level by means of receiving secondary and higher education; meeting the educational aspirations of society; helping to improve the quality of education, understood as an integral process of education and formation; rational use of resources allocated to education; establishing correlation between the system of vocational education and labour market [5, p.17].

The theoretical and methodological principles of professional identity of future specialist's personality are based on the studies of K. Albuhanova-Slavaska, R. Burns, V. Bibler, B. Bratus, I. Kohn, K. Levin, O. Leontiev, S. Maksymenko, J. Piaget, V. Rozin, V. Stolin, D. Super, S. Chystiakova, V. Yadov and others.

The aim of the research is the theoretical and methodological grounds of the problem of professional self-appraisal as the reflection mechanism of the future socionomic specialists' personality professional formation.

Theoretical and methodological basis of the study includes the following principles:

- the image of "Me-professional" as a component of "Me-concept" of a personality (V. Andronov, W. James, Y. Klubov, N. Kuzmina, A. Markova, S. Maksymenko, Y. Pavliutenkov, E. Prokopieva, A. Rean, Y. Strelkov, N. Chepelieva and others);

- the professional self-appraisal as a reflection of professional formation of a personality (A. Rean, F. Hoppe);

- the features of a professional psychologist's formation in a higher educational establishment (H. Abramova, I. Andriichuk, R. Ihnatenko, T. Ivanova, K. Nediapkova, L. Umanets, N. Chepelieva and others).

The basic material research. The problem of self-appraisal is widely studied in the psychology, because of the importance of this psychological problem for life and human development. One of the most important elements in the structure of the professional "Me-concept" or image "Me-professional" is a self-appraisal of professional abilities, knowledge and achievements. Let's consider the issue of professional self-appraisal in detail, based on the problem of general self-appraisal and place in its structure, which is reserved for the personality's professional self-appraisal.

The concept of "self-appraisal" is understood as evaluation of itself by a personality, its features, qualities and place among other people, values that are attributed to itself, or separate parts of a personality. According to the definition of V. Abrahamova, self-appraisal is a level of consciousness development that is manifested in the ability to treat to itself critically, to match its capabilities with the results of the activity in accordance with the opinion of others, and according to the requirements to itself. Self-appraisal reflects the degree of self-esteem development, sense of personal values and positive self-attitude.

Self-appraisal helps to realize the following functions: regulatory, due to which the personal development problems are solved; protective which provides a relative stability and independence of a personality at the time. Self-appraisal affects criticality, strictness to oneself, relationships with other people, relations to achievements and failures. Thus, self-appraisal influences the efficiency of activities of the person and the further development of his personality.

According to V. Stepanov the self-appraisal is divided into the following types:

1) predictive self-appraisal means the subject's appraisal of his capabilities and determining his attitude towards them (the construction of the appraisal of the personality's future achievements);

2) actual self-appraisal means the appraisal of actions must be done in the process of activities and the construction of remedial activities on the basis of this appraisal. The basis of this kind of self-control is the phenomenon of self-control, i.e. the assessment of personal capabilities today;

3) retrospective self-appraisal means the personality's appraisal based on the achieved levels of the development, the results of activities and personal actions. In this kind of self-appraisal a degree of criticality, i.e. assessment of "yesterday's" achievements is formed.

According to the researcher A. Rean, the professional self-appraisal is a human notion about personal value as a specialist, i.e. evaluative component of professional "Me-concept". Professional self-appraisal is considered as an important element in the structure of "Me-concept". Professional self-appraisal is a system unity, which is a form of expression of the individual reflection himself as a special object of cognition, it represents the accepted meanings of professional activity, the measure of focus on the social requirements for the professional activities. Professional self-appraisal operates in two interrelated forms: general and separate – the general accumulates total-neutral individual knowledge about himself as a subject of professional activity, and separate reflects appraisal of specific mental and physical manifestations and qualities [1].

Professional self-appraisal is a central component of a personality's professional self-consciousness that is associated with a value attitude to his own "Me", to the professional qualities and results of professional activities. Self-appraisal as a mechanism of self-regulation is involved in all areas of professional activities.

A human self-esteem depends on the level of requirements. The level of requirements of a personality, which reflects the complexity of the goals set by a human, is closely connected with self-appraisal, including professional. If a person sets goals that he can not perform because of certain circumstances, the level of his self-esteem is reduced. In order to raise the level of self-esteem, it is necessary in this case to reduce the level of requirements. The researcher F. Hoppe distinguishes in a structural level of requirements two strategies that contradict each other: to maintain self-appraisal at a high level and reduce the level of requirements to avoid failure, in order not to reduce self-appraisal [1, p.55-62].

A special type of requirements – professional requirements, which refers to the desire of the personality to achieve a specified level of professional activity are distinguished in the professional field of a personality. For an

adequate level of professional requirements the peculiar is a confidence in the own success, readiness to take responsibility for their work, perseverance, the desire for a reasonable risk, satisfaction from the work process and the obtained result. While inadequate level of professional requirements there are peculiar opposite trends, namely, the production of categorical judgments, the low level of acceptance of responsibility for their own professional activities, targeting own experience as a source of information for others. The level of requirements is formed with the help of self-appraisal as a professional in the past, present and future.

Professional self-appraisal is influenced by the content of professional activities, the results achieved in this work, individual personality traits and properties of a quality being assessed. An experienced professional employee's self-appraisal is not coming from the opinions of others about him, and from the personal previous experience. Therefore, professional self-appraisal is a more reliable indicator that allows us to predict our efforts, necessary to be done, and the results of our work in the case where praise is not dependent on the efficiency of the activities.

There are the following parameters of the professional self-appraisal: the degree of adequacy, criticalness and measure of stability of personality. These parameters are quantitative and qualitative characteristics of self-appraisal. The adequacy of self-appraisal is characterized through the correspondence of self-appraisal or discrepancy with the actual extent of appropriate quality as the subject's self-appraisal. Thus, an important criterion for the adequacy of self-appraisal is the comparison of own self-appraisal with the appraisals of others through the reflective analysis. In this respect, self-appraisal may be adequate, understated or overstated.

The employees with low self-appraisal have the disposition to self-justification in case of failure in the performance of work tasks. They draw conclusions about their personalities after unsuccessful tasks' doing. Low professional self-appraisal does not allow to develop cognitive human activity. They are more concerned about their own feelings and expectations of failure and reactions of others.

In contrast, a worker with high self-appraisal is more confident in himself as a professional. They make general conclusions about their personalities after achieving positive results. A high self-appraisal makes it possible to focus on the process of solving problems on the task. Overstated self-appraisal leads to a decrease of the results of staff's work, to the formation of a complex of self-importance.

The second criterion of self-appraisal, stability is a positive characteristic of self-appraisal, if it is combined with dynamic, which is the personality's ability to change the height of self-appraisal based on the criteria of analysis of the results of personal activities and behavior, and the effect of objective changes in the requirements of others or his own requirements to himself [2].

Some scientists identifies in the professional self-appraisal the following two aspects: operational-activity and personal. Operational-activity aspect of self-appraisal is associated with the assessment of himself as the subject of professional activity and is expressed in human assessment of his professional level (skills formation) and the level of competence (knowledge system) [3, p.99]. The personal aspect of professional self-appraisal is reflected in the appraisal of personal qualities in

relation to the ideal image of “Me-professional”. Meanwhile, inconsistency of self-appraisal in these two aspects affects the professional adaptation, professional success and professional development of the personality.

In the structure of professional self-appraisal the researcher A. Rean identifies two components: self-appraisal of the result associated with the assessment of achieved success and reflected satisfaction or dissatisfaction of own achievements, self-appraisal of the potential, connected with the assessment of personal professional capabilities and reflects self-confidence and confidence in own forces [3, p.235].

The study enables to distinguish personal reasons for low self-appraisal of the professional effectiveness of the personality. The first reason is related to extremely excessive demands to oneself. Excessive demands to oneself is showed by the personalities who want to achieve hundred percent results in all areas of professional activities. The second reason is setting for a quick result. In the absence of such quick results the personality is disappointed and does not feel good enough worker.

The conclusions. On the basis of the theoretical and methodological analysis of the problem of the image of “Me-professional” as a component of personality “Me-concept” there has been grounded the professional self-appraisal as a mechanism of professional formation of a personality of future socioeconomic specialists. Based on the findings of contemporary scientists it is noted that professional self-appraisal is a central component of professional self-consciousness of a personality that is associated with a valuable attitude to personal “Me”, to professional qualities and results of future socioeconomic specialists’ professional activities. It is proved that the professional self-appraisal is formed under the influence of the professional activities, results, achieved in these activities, individual traits of the personality, as well as the peculiarity of the quality being appraised. The main parameters of the professional self-appraisal are the degree of adequacy, criticalness and measure of stability of a personality.

Taking into consideration the peculiarities of the formation of a positive image of Me-professional, there are distinguished the following main stages of this process in the students-future specialists of socioeconomic professions:

- the formation of the future socioeconomic specialists’ ideal model of a “professional” with the help of the professional

interpersonal relationships in the form of the transmission of the personal and professional experience of the teacher;

- focusing future socioeconomic specialists personalities’ attention on the comparison of their real and ideal images of Me-professional using interpersonal relationships in the form of a dialogue between teacher and future professionals;

- stimulating personal growth and self-improvement of future specialists of socioeconomic professions to achieve an ideal image of Me-professional.

Література

1. Овсянецька Л.П. До проблеми психологічної сутності домагань особистості / Л.П. Овсянецька // Філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника, 1999. – Вип. 3. – №1. – С. 55–62.
2. Онуфрієва Л.А. Professional self-appraisal at the professional formation of future socioeconomic specialists’ personality / Л.А. Онуфрієва // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам’янець-Подільський: Аксиома, 2014. – Вип. 26. – С. 456–467.
3. Реан А.А. Психология личности. Социализация, поведение, общение. / А.А. Реан. – М.: АСП, 2007. – 407с.
4. Палюх Марек. Освіта в суспільстві, яке змінюється / за ред. Беата Земба та ін. / Вибрані проблеми соціальної педагогіки і соціальної роботи. – Кам’янець-Подільський, 2012. – С. 74–75.
5. Крауз А. Edukacja w okresie społecznych przemian / А. Крауз, М. Paliuch. – Wydawnictwo Oświatowe Fosze, Rzeszów 2011, s. 17.

References

1. Ovsjanec'ka L.P. Do problemy psihologichnoi' sutnosti domagan' osobystosti / L.P. Ovsjanec'ka // Filozofija, sociologija, psihologija. – Ivano-Frankivsk: Prykarpats'kij un-t im. V. Stefanyka, 1999. – Vyp. 3. – №1. – S. 55–62.
2. Onufrijeva L.A. Professional self-appraisal at the professional formation of future socioeconomic specialists' personality / L.A. Onufrijeva // Problemy suchasnoi' psihologii' : zb. nauk. prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka, Instytutu psihologii' imeni G.S. Kostjuka NAFN Ukrainy / za red. S.D. Maksymenka, L.A. Onufrijevoi. – Kam'janec'-Podil's'kij : Aksioma, 2014. – Vyp. 26. – S. 456–467.
3. Rean A.A. Psihologija lichnosti. Socializacija, povedenie, obshhenie. / A.A. Rean. – M.: AST, 2007. – 407s.
4. Paliuch Marek. Osvita v suspil'stvi, jakе zminjuet'sja / za red. Beata Zjemba ta in. / Vybriani problemy social'noi' pedagogiki i social'noi' roboty. – Kam'janec'-Podil's'kij, 2012. – S. 74–75.
5. Krauz A. Edukacja w okresie społecznych przemian / A. Krauz, M. Paliuch. – Wydawnictwo Oświatowe Fosze, Rzeszów 2011, s. 17.

Онуфрієва Л.А.,

к.псих.н., доцент, професор кафедри, завідувач кафедри загальної та практичної психології, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, крпн_lab_ps@ukr.net

Україна, м. Кам’янець-Подільський

ПРОФЕСІЙНА САМООЦІНКА У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Обґрунтовано професійну самооцінку як механізм відображення професійного становлення особистості майбутніх фахівців соціономічних професій. Встановлено, що професійна самооцінка є центральним компонентом професійної самосвідомості особистості, який пов’язаний із ціннісним ставленням до власного Я, до професійних якостей та результатів професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних професій. Узагальнено, що професійна самооцінка формується під впливом змісту професійної діяльності і результатів, досягнутих у цій діяльності, індивідуальних властивостей особистості, а також властивості якості, яка оцінюється. Встановлено, що основними параметрами професійної самооцінки виступають ступінь адекватності, критичність і міра стійкості особистості.

Ключові слова: професійна самооцінка, професійне становлення, особистість, майбутні фахівці соціономічних професій, образу Я-професіонал, Я-концепція особистості, професійна самосвідомість, професійна діяльність.

УДК 159.943

Simko R.T.,*PHD, Associate Professor of General and Practical Psychology Department
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 7kort@ukr.net**Ukraine, Kamianets-Podilskyi*

IMPACT PECULIARITIES OF POLICE OFFICERS PSYCHOMOTOR TRAINING THE MANIFESTATION OF AGGRESSIVENESS

The article revealing the psychological features of displaying the police employees aggression with different levels of psychomotor training. It was stated that the execution of their duties in the special conditions of police officers requires fast and precise action. A. Assinhera applied a test that divides investigated the level of expression of aggression into three groups: moderate aggressiveness; excessive aggressiveness; excessive peacefulness. We proved that the performance of the best in extreme conditions in those individuals with a higher level of psychomotor training. With increasing psychomotor preparedness observed some increase aggressiveness.

Key words: *psychomotor readiness, emotional state, aggression, police officers, extreme conditions.*

The statement of a problem. Between the level of preparedness of psychomotor and emotional state there is a dialectical relationship. The physical quality of the subject and his social behavior relatively autonomous, yet they are specifically combined and shown in mental health. The study of the relationship psychomotor fitness and emotional state are important scientific and practical tasks of psychology.

The solution of this problem lies in those activities that occur under special conditions that require significant human expression of psychomotor training, especially when its level depends on the effectiveness of the professional activities of the entity, its health and life [3; 6; 7].

However, the relationship between the efficiency of the implementation, which should reveal a significant level of physical (psychomotor) skills, and emotional state of the subject is complex and ambiguous. That is, on the one hand, there are some psychomotor skills makes it possible to predict the behavior and success in solving professional tasks, and the second – a forecast is not accurate [2; 4; 11]. Workers who are in special circumstances, have a higher level of expression of psychomotor readiness, lower anxiety, higher degree of focus on external objects, lower dependency [5; 8; 9].

Instead, the features of the relationship between psychomotor preparedness police officers and their emotional state is still not clear.

The purpose of the article is to explore the features of displaying the aggression of police employees with different levels of psychomotor training.

The statement of the main material. To achieve the goal the 90 officers were investigated on preparedness of psychomotor speed, strength, endurance, agility.

We know that speed has the following manifestations: the execution of a movement, a response signal, the frequency of movements. Between these manifestations of human speed there is weak correlation or not. Also we noted that in real (not laboratory) conditions of life on anthropometric rate movements affect human characteristics [4, p.136] morphological and functional properties of muscle fibers and motor neurons.

Response time for signal depends not only on physiological patterns identified in this process, but the

value of the stimulus for a person to focus on movements (faster response) or at the starting signal (slower reaction) and other psychological factors.

The frequency of movements is determined by lability of the nerve centers and muscles, especially the typological properties of the human nervous system.

So speed is a complex concept, in which the content of available features of physiology and psychology appears [1, p.19-20]. Measurement of speed entity was the result in the women's 100 meters running.

The ability of man with muscular contractions resist external forces to overcome external resistance of psychomotor quality is called force. There are absolute and relative strength of man. Relative determined by dividing the absolute power to weight person. The ability to detect power than muscle mass, their structure and quality characteristics affect coordination mechanisms (consistency of muscle synergists and antagonists) and emotional and volitional processes of man.

«Power – is almost entirely a natural feature of an organism. It depends on the volume and quality muscle mass and indirectly from other circumstances» [1, p.19-20] we determined force patients to the result of pulling on the high bar.

Man's ability to carry out long-term work, without compromising the quality and intensity without compromising called endurance. This quality of psychomotor closely linked to the strong-willed efforts, because after the onset of fatigue intensity and maintain the necessary level of performance is possible only through willpower. Therefore all the duration of work can be divided into two phases: the first – to fatigue, the second – against the backdrop of fatigue. The second phase – a phase compensated fatigue, which is realized by bringing the management of physical activity more willpower. E.P. Ilyin writes: «Value the duration of these phases varies from person: those who have a strong nervous system, the longer second phase, and in those with a weak nervous system – the first» [4, p.143-144].

There are different types of endurance, speed, aerobic power (dynamic or static), global (including major muscle groups), local (including individual muscle groups) and others. Different types of endurance differently correlated.

Motivation affects on the subjects' expression endurance. Growing importance of psychomotor activity can increase the endurance of man more than twice (e.g. team competition) [4, p.144-145].

Physical (psychomotor) quality – endurance we studied in terms of running 1,000 meters, including M. Elin research which has shown that people with strong and weak nervous system with the performance of large and medium intensity endurance by different physiological mechanisms may be the same.

Psychomotor quality – agility investigated for possession of techniques of unarmed combat. All psychomotor manifestations are integrated in this capacity. Take into account that the «physical qualities understood by the relevant laws, the main of which are: the need to understand the structure of each physical quality; clarify the nature of the most important elements of physical qualities; to focus on individual elements of physical quality; self orders use to increase the limit expressions of physical properties; the searching for additional guidance in mastering specific physical structure» [8, p.63].

The results of each test and according to certain standards, we got results using four-system marking. Then we calculated the average score in each of the subjects, who presented his level of physical (psychomotor) preparedness. Then all studied were divided into three groups. The first group had a satisfactory psychomotor fitness (n = 24), second – good (n = 48), and the third – an excellent (n = 18).

Then we used test by A. Assinhera [10, p.45-48], which divides investigated into three groups due to the level of expression of aggression: moderate aggressiveness; excessive aggressiveness; excessive peacefulness. The experimental results are presented in Table.1.

Table 1

Expressions of aggression (in points) police employees with different levels of psychomotor fitness

The level of expression of psychomotor fitness	Aggressiveness, M±m	The effectiveness of extreme conditions, M±m
High level, n=18	43,73±0,96	10,17±0,39
Average, n=48	42,56±0,98	8,94±0,36
Low level, n=24	37,82±1,23	6,79±0,31

We take into account that surveyed with moderate aggressiveness (36-44 points) sufficiently self-confident and ambitious. These are subjects with adequate response to the circumstances of the need for self-affirmation implemented. Aggressiveness is emotional state and trait that can present profound nature of man.

The second group is excessive aggressiveness (45 or more points). Their behavior is more impulsive, in the heat of passion, accordingly, anger and rage; there is some loss of self-control. Meanwhile aggression as a pattern of behavior may be deliberate to achieve the desired goal. There is a cruelty to other people take place and ignoring their interests and rights.

The third group is excessive peaceableness (35 points or less). Typically, such a person's behavior is caused by a lack of self-confidence, lack of determination. Excessive

peacefulness in its extreme manifestations may border with depression.

Thus, the aggressive behavior of police staff should have the best manifestations. However, in difficult and dangerous conditions of professional police officers it can grow. There is high-performance psychomotor fitness aggressiveness equal to 43,73±0,96 points, while subjects with an average level – 42,56±0,98 points. The difference between the arithmetic mean (0,17 points) was not statistically significant $p>0,05$. Detection of this indicator in subjects with low levels of psychomotor preparedness amounted to 37,82±1,23 points. The difference between subjects' average arithmetic expression of aggression with medium and low psychomotor preparedness (4,74 points) is statistically significant $p<0,01$.

Individual subjects were recruited from seven or more questions for 3 points less than the seven questions – 1 point. This shows that the explosions of aggression are not constructive and destructive. Such studied provoke conflicts despise others.

Some investigated had 1 point for seven or more questions or less than the seven issues – by 3 points. This indicates that their outbursts of aggression are suppressed too carefully.

Observations show that aggression is motivated by a destructive behavior of other people has physical or psychological harm. «Psychologically, aggressive behavior is one of the main meaning of solving the problems associated with preservation of individuality and identity, the protection and growth of self-esteem as well as the preservation and strengthening of control over the material to the subject of the environment» [9, p.11].

Thus, aggres'sive (physical and verbal) action can be an important meaning to achieve the goal, the way of psychological discharge or to meet the needs of self-affirmation.

It is known that athletes have higher level of aggressiveness than non athletes. [3] To understand our empirical results it is important that sports psychologists explain this fact for two reasons. First of all, the fact that the development of aggressive contribute to one specific sport and the fact that certain sports are attracted people with a higher level of natural aggression. Perhaps these factors are in the police.

Human aggressiveness closely linked to its anxiety. Usually there is a high level of aggressiveness with a low level of anxiety and persons with low levels of aggression have high level of anxiety [5, p.193].

The efficiency of patrol police employees in extreme conditions is a complex indicator of their professional skills. It is caused by a number of developed and formed by the subject of psychological characteristics that meet the complex conditions of its activities. Investigated had high-readiness of psychomotor performance indicators in extreme conditions amounted to 10,17±0,39 points, while subjects with average – 8,94±0,36 points. The difference between the arithmetic mean (1,23 points) is statistically significant $p<0,05$. Subjects with low levels of psychomotor efficiency of preparedness in extreme conditions amounted to 6,79±0,31 points. The difference between the arithmetic meaning of the indicator studied with middle and low psychomotor preparedness (2,12 points) is statistically significant $p<0,001$.

Conclusions. The relationship between the expression of aggression of police workers and their psychomotor preparedness exists; it is complex and might be investigated in future. However the empirical results suggest that an increase in psychomotor preparedness observed some increase of aggressiveness. Individuals with a higher level of psychomotor training have the best effectiveness in extreme actions.

Література

1. Бернштейн Н.А. О ловкости и ее развитии / Н.А. Бернштейн. – М. : Физкультура и спорт, 1991. – 288 с.
2. Бурлачук А. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / А.Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. – СПб. : Питер, 2002. – 528 с.
3. Вейнберг Р.С. Психология спорта / Р.С. Вейнберг, Д. Голд. – К. : Олімпійська література, 2001. – 336 с.
4. Ильин Е.П. Психомоторная организация человека: ученик для вузов / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2003. – 384 с.
5. Ильин Е.П. Психология спорта / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 352 с.
6. Клименко В.В. Психология спорта: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.В. Клименко. – К. : МАУП, 2007. – 432 с.
7. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 580 с.
8. Онщенко И.М. Психология физического воспитания и спорта / И.М. Онщенко. – К. : Вища школа, 1975. – 192 с.
9. Психологический словарь / под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова; 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Педагогика – Пресс, 1998. – 440 с.
10. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога / Е.И. Рогов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999 - Кн. 2. – 480 с.

11. Фізична підготовленість та здоров'я населення: зб. матеріалів Міжнар. наук. симпозиуму / [загальний уклад. і наук. ред. – проф. Р.П. Раєвський]. – Одеса, 1998. – 260 с.

References

1. Bernshtejn N.A. O lovčnosti i ee razvitii / N.A. Bernshtejn. – M. : Fizkultura i sport, 1991. – 288 s.
2. Burlachuk L.F. Slovar'-spravochnik po psihodiagnostike / L.F. Burlachuk, S. M. Morozov. – SPb. : Piter, 2002. – 528 s.
3. Vejnberg R.S. Psihologiya sportu / R.S. Vejnberg, D. Gould. – K. : Olimpijska literatura, 2001. – 336 s.
4. Il'in E.P. Psihomotornaya organizaciya cheloveka: uchenik dlya vuzov / E.P. Il'in. – SPb. : Piter, 2003. – 384 s.
5. Il'in E.P. Psihologiya sporta / E. P. Il'in. – SPb. : Piter, 2009. – 352 s.
6. Klimenko V.V. Psihologiya sportu: navch. posib. dlya stud. vishch. navch. zakl. / V.V. Klimenko. – K. : MAUP, 2007. – 432 s.
7. Korolchuk M.S. Social'no-psihologichne zabezpechennya diyal'nosti v zvichajnih ta ekstremal'nih umovah / M. S. Korolchuk, V.M. Krajnyuk. – K. : Nika-Centr, 2006. – 580 s.
8. Onishchenko I.M. Psihologiya fizichnogo vihovannya i sportu / I. M. Onishchenko. – K. : Vishcha shkola, 1975. – 192 s.
9. Psihologicheskij slovar' / pod red. V.P. Zinchenko, B.G. Meshcheryakova; 2-e izd., pererab. i dop. – M. : Pedagogika – Press, 1998. – 440 s.
10. Rogov E.I. Nastol'naya kniga prakticheskogo psihologa / E.I. Rogov. – M. : Gumanit. izd. centr VLADOS, 1999 – Kn. 2. – 480 s.
11. Fizichna pidgotovlenist' ta zdorov'ya naseleennya: zb. materialiv Mizhnar. nauk. simpoziumu / [zagal'nij ukhad. i nauk. red. – prof. R.T. Raevskij]. – Odesa, 1998. – 260 s.

Сімко Р.Т.,

к.псих.н., доцент кафедри загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 7kort@ukr.net

Україна, м. Кам'янець-Подільський

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПСИХОМОТОРНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ НА ВИЯВ АГРЕСИВНОСТІ

У статті розкриті психологічні особливості вияву агресивності у працівників патрульної поліції з різним рівнем психомоторної підготовленості. Констатовано, що виконання своїх службових обов'язків в особливих умовах діяльності вимагає від працівників поліції швидких та точних дій. Застосовано тест А.Ассінгера, який поділяє досліджуваних за рівнем вияву агресивності на три групи: помірна агресивність; надмірна агресивність; надмірна миролюбність. Доведено, що ефективність діяльності в екстремальних умовах країна у тих осіб, які мають вищий рівень психомоторної підготовленості. Зі зростанням психомоторної підготовленості спостерігається і певне зростання агресивності.

Ключові слова: психомоторна підготовленість, емоційний стан, агресивність, патрульна поліція, екстремальні умови.

Pedagogy

УДК 373.3.016:502.2

Біленкова Л.М.,

*к.пед.н., асистент кафедри педагогіки та методики початкової освіти факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, adila777@mail.ru**Україна, м. Чернівці***ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ УРОКУ З ПРИРОДОЗНАВСТВА В УМОВАХ РЕФОРМАЦІЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

У статті проаналізовано особливості побудови уроку з природознавства в умовах реформації початкової школи, розкрито специфіку проведення уроку-екскурсії, інтегрованого уроку, бінарного уроку з природознавства в початковій ланці освіти.

Ключові слова: *уроки, уроки-екскурсії, інтегровані уроки, бінарні уроки.*

Постановка проблеми. Зміни в програмах початкової школи суттєво впливають на зміст навчального-виховного процесу в цілому, тому в непростих реаліях живе сучасний вчитель, який мусить творчо підходити до реалізації дидактичних, розвивальних і виховних цілей на уроках в умовах реформації освіти. В Наказі Міністерства освіти і науки України від 05.08.2016 № 948 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» зазначено, що з метою розвантаження навчальних програм затверджено зміни до природознавства та інших навчальних дисциплін для загальноосвітніх та спеціалізованих навчальних закладів.

Аналізуючи зміст навчального предмета, зазначимо, що «Природознавство передбачає пропедевтику природничих предметів відповідно до вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку. Базовим поняттям предмета є природа як цілісний системний об'єкт, який визначає добір змісту, його розподіл і способи організації навчально-пізнавальної діяльності дітей.

Відповідно оновленій програмі початкової школи, основна мета навчального предмета «Природознавство» в початковій школі – формування природознавчої компетентності школярів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про неживу та живу природу, основ екологічних знань, опанування способами навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, формування ціннісного ставлення до природи та людини.

Для реалізації оновленого змісту навчальної програми з природознавства вчителям початкової школи необхідно творчо і відповідально поставитися до побудови сучасного уроку з природознавства.

Аналіз актуальних досліджень. Дану проблему досліджували ряд науковці: В. Волкова, Т. Гільберг, І. Грущинська, І. Зайченко, М. Іванчук, О. Савченко, Т. Сак, К. Шевчук та ін.

Мета статті: розкрити особливості побудови уроку з природознавства в умовах реформації початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Основною формою навчання є урок, тому цікавим є програмове рішення стосовно розподілу годин на вивчення кожного розділу з

природознавства, збільшення кількості уроків-екскурсій та спостережень у природі, запропоновано проведення інтегрованого та бінарного уроку.

Отже, урок, на думку І. Зайченко, – логічно завершений цілісний елемент навчально-виховного процесу, в якому в складному взаємозв'язку мають місце певні методи, прийоми і засоби навчання, проявляються особливості учителя і його майстерність, індивідуальні і вікові особливості учнів, здійснюється реалізація цілей і завдань навчання, виховання і розвитку. На уроках природознавства в початковій школі проводиться вивчення всього програмового матеріалу у логічній послідовності, яка забезпечує системність його викладання, застосовуються навчальні методи (словесні, наочні, практичні), демонструються різні види унаочнення, проводяться досліди, використовуються відповідні методичні прийоми. Це забезпечує вивчення будови об'єктів, виявлення сутностей явищ, властивостей речовин тощо. Але уроки обмежені в своїх можливостях. Життя організмів, ріст та розвиток рослин і тварин, спільне існування організмів у природі, їхній взаємозв'язок між собою і з навколишнім середовищем, явища природи, працю людей неможливо показати на уроках у класі. В зв'язку з цим уроки доповнюються іншими формами навчальної роботи [1].

Завдання сучасної школи навчити дітей не формально заучувати поняття, закони, а глибоко осмислювати внутрішню сутність знань і вмінь, щоб творчо застосовувати ці знання на практиці для розв'язування проблем, які постійно ставить перед людиною життя.

Учитель в сучасній початковій школі повинен дбати про те, щоб підвищувати компетентнісний рівень знань учнів, удосконалювати навчально-виховний процес. Щоб виконати ці завдання, потрібно розв'язати ряд теоретичних і практичних проблем навчання та виховання учнів і, зокрема, проблему удосконалення типології, структури і методики проведення уроку. Розширено тематику навчальних проектів. Приведено у відповідність зміст навчального матеріалу та вимоги до кінцевих результатів засвоєння програмового змісту з урахуванням вікових особливостей учнів початкових класів [4].

Кожен тип уроку характеризується певною побудовою – структурою. В поняття «структура» входять три основні ознаки: етапи (елементи уроку), їх послідовність і взаємозв'язок. В кожному уроці виділяють дві структури: макроструктуру і мікроструктуру. Макроструктура – це більш-менш постійні елементи уроку у межах одного типу, наприклад: урок засвоєння нових знань обов'язково містить сприйняття і усвідомлення учнями нового навчального матеріалу, осмислення знань. Кожний елемент макроструктури має свою внутрішню мікроструктуру, яка складається з певних методів, прийомів і засобів навчання, якими досягається мета певного елемента макроструктури. Мікроструктура уроку може змінюватися навіть у межах одного етапу уроку залежно від ряду обставин і наявності наочності різних видів, ТЗН, підготовки учнів, їх умінь самостійно працювати над навчальним матеріалом [1].

На уроках природознавства крім традиційних типів уроку вчителі початкової школи проводять уроки-екскурсії, предметні, інтегровані та бінарні уроки, які різняться за своєю будовою. Мета кожного з цих уроків – формування природознавчої компетентності молодших школярів. Зокрема, предметний урок – це такий урок, коли учні працюють у класі безпосередньо з предметами вивчення, а не з їх зображенням. При цьому молодші школярі одержують певну суму конкретних відомостей про предмети і явища природи. Дані уроки забезпечують сприймання предметів і явищ природи різними органами чуття. Вони мобілізують діяльність таких органів сприймання, які на уроках іншого типу перебувають у пасивному стані. На таких уроках школярі мають можливість розглянути той або інший предмет, випробувати його твердість, відчути запах, іноді покуштувати на смак, порівняти різні предмети між собою, встановити в них спільні та відмінні ознаки. Уміло проведені предметні уроки підвищують інтерес учнів до роботи, активізують процес навчання, розвивають у дітей творчу ініціативу.

Значення предметних уроків, за поглядами К. Шевчук, полягає в тому, що вчитель не лише пропонує учням для розглядання конкретний матеріал, а й навчає їх уважно спостерігати за даним предметом чи явищем, виділяти його суттєві та несуттєві ознаки, підмічати схожість та відмінність з іншими предметами і на цій основі робити висновки, узагальнення. На предметному уроці треба застосовувати групові та парні форми роботи. Це виробляє у школярів навички колективної праці, дисциплінує їх. На цих уроках виховується акуратність, ретельність у роботі, діти здобувають навички проведення лабораторної роботи. Отже, на предметному уроці предмет, що вивчається, є не лише ілюстрацією до розповіді вчителя, а й являє собою джерело нових знань. Структура даного уроку, запропонованого Я. Гердом, вирізняється від комбінованого вивчення нового матеріалу з практичною роботою. Топу підготовчий етап при підготовці до уроку вимагає більше часу і можливостей для забезпечення необхідним обладнанням [5].

При вивченні природознавства в початковій школі обов'язковим типом уроку є урок-екскурсія, де молодші

школярі безпосередньо знайомляться з об'єктами, явищами природи. Урок-екскурсія – це особливий вид навчальних занять, що проводяться поза школою: у полі, лісі, саду. Експерсії допомагають значно глибше і повніше вивчити різноманітність явищ і об'єктів природи, встановити зв'язки організмів один з одним і з середовищем, з умовами існування. Проведення експерсій розвиває в учнів інтерес до вивчення природи свого краю, спостережливість. Кожній експерсії повинна передувати серйозна підготовча робота з боку вчителя та учнів. Насамперед необхідно визначити тему і мету експерсії, розробити зміст. Визначивши тему і мету, вчитель сам повинен спочатку здійснити експерсію за накресленим маршрутом. Учні попереджають про майбутню експерсію на попередньому уроці. При цьому зазначається точне місце її проведення, маршрут, тривалість, що учні повинні взяти з собою та як поводитися. Учитель не повинен забувати, що на експерсії він відповідає за здоров'я і життя дітей. Найважливішим етапом уроку-експерсії є самостійна робота учнів, під час якої з метою засвоєння, систематизації та застосування знань, умінь і навичок діти проводять спостереження за предметами й об'єктами неживої і живої природи. На експерсії, коли діти знайомляться з дикими тваринами, вчитель з метою правильного формування в молодших школярів певного поняття, повинен дотримуватися такої послідовності: спочатку називає тварину, потім розповідає про способи живлення, деякі особливості будови, а далі пропонує уважно оглянути тварину. Робиться пауза (1-2 хв), під час якої діти оглядають тварину. Далі вчитель звертає увагу дітей на найхарактерніші ознаки тварин. Наприкінці експерсії необхідно зробити підсумок.

У сучасній початковій школі, відповідно оновленій програмі, є необхідність і умови щодо застосування інтегрованого підходу до організації навчання, що сприяє формуванню компетентнісних умінь та ціннісного ставлення до природи рідного краю у молодших школярів.

При інтегрованому підході до навчання початкова школа в значній мірі стає школою життя, що дозволить опанувати не тільки грамоту, але й корисні для дітей відомості, які входять до фонду загальних знань, стає школою-майстернею, де відбувається взаємне навчання, обговорення й експериментування – виховання і розвиток.

Необхідність інтеграції зумовлена не лише значним зростанням обсягу наукового знання, а й завданням освіти – розвитку і саморозвитку суттєвих, природних властивостей дитини в їхній єдності і цілісності. Цю обставину можна вважати головною детермінантою необхідності інтеграційних процесів у розвитку мотиваційно-ціннісної сфери дитини.

Дослідження вчених і передовий педагогічний досвід учителів-практиків стверджує, що природознавство (вже в своїй основі інтегративна категорія) відкриває широкі можливості для самостійної діяльності школярів, виховує в них ініціативність, творче мислення. У процесі природознавчої діяльності формується екологічна культура учнів. Інтегрування природознавчого матеріалу в зміст навчання і виховання

молодших школярів сприяє формуванню в учнів інтересу до уроків природознавства, позаурочної виховної роботи. Природознавча діяльність надзвичайно багатогранна. Вона може одночасно носити дослідницький, прикладний, суспільно-корисний і освітньо-виховний напрями, що і вказує на її інтегративний характер.

Інтегрований підхід до навчально-виховного процесу, згідно з вищевикладеною позицією, має забезпечити у школяра в психологічно єдиному для нього часовому діапазоні наукове всеохоплююче відображення природи рідного краю у його суб'єктивно пізнавальній цілісності.

Інтегрований урок, за переконаннями М. Іванчук, – це особлива форма навчального заняття, на якому предметом вивчення є багатопланові міжпредметні об'єкти. Використання даного типу уроку має на меті: формування в учнів цілісного світогляду про природне середовище рідного краю, підвищення якості засвоєної системи знань про природу, активізацію пізнавальної активності молодших школярів, створення творчого стилю діяльності, виявлення талантів і здібностей учнів, формування навичок самостійної роботи учнів з додатковою літературою, підвищення інтересу до навколишнього середовища.

Структурна композиція інтегрованого уроку має свої особливості. Тема такого уроку спочатку складається спільна для двох предметів, що інтегруються. Далі вказуються справжні теми інтегруючих предметів. Мета інтегрованого уроку складається спільна для двох навчальних курсів. Потім зазначається тип уроку, обладнання, план та хід уроку. Для того, щоб урок був інтегрованим необхідно в його структуру обов'язково включати структурні елементи зазначених предметів.

Аналізуючи погляди науковців, зазначимо, що бінарний урок – нестандартна форма навчання по реалізації міжпредметних зв'язків, це урок який ведуть два вчителі. Це творчість двох педагогів, яка переростає у творчий процес в учнів. Вивчення якоїсь проблеми на грані двох наук – це завжди цікаво, такий вид діяльності викликає високу мотивацію. А в пізнавальній діяльності головне – захопити школярів, спровокувати творчий пошук. Такий урок часто називають інтегрованим. Головна перевага бінарного уроку полягає у можливості створити в учнів систему знань, допомогти уявити взаємозв'язок предметів і таким чином підвищити рівень знань учнів. Бінарні уроки вимагають активної діяльності кожного учня, тому клас необхідно готувати до їх проведення: запропонувати літературу з теми

уроку, порадити узагальнити практичний досвід, придивитись до конкретного явища.

Бінарні уроки, стверджує В. Волкова, допомагають зміцнити учительські колективи, поставити перед нами спільні завдання, виробити спільні дії і єдині вимоги. Вдало поєднуються в бінарному уроці предмети природничо-математичного, гуманітарного циклів. Це поєднання предметів розширює кругозір і культуру учнів [2]. Так, урок природознавства (урок-екскурсія) можна сміло поєднати з уроком фізичної культури (тема «Здрастуй, літечко», 2 клас) і запросити до співпраці вчителя предметника. Цікавою формою проведення є природознавство і іноземна мова при вивченні теми «Тварини восени» у 2 класі.

Висновки. Отже, враховуючи всі зміни стосовно програмового змісту і, як наслідок, особливостей побудови уроку з природознавства вчитель початківець має творчо, відповідально підходити до вибору типів уроку і їх структурної композиції при вивченні природознавства в початковій школі.

Література

1. Зайченко І.В. *Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. / І.В.Зайченко.* – К.: «Освіта України», «КНІП», 2008. – 528 с.
2. *Інноваційні технології навчання від А до Я / упр. Валентина Волкова.* – К.: Шк, світ, 2011. – 96 с.
3. *Навчальні програми для загально-освітніх закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи.* – К., 2012. – 392 с.
4. *Основні зміни у навчальних програмах для початкової школи у 2016 – 2017 навчальному році [інтернет ресурс] // <http://osvita.uz.ua/>.*
5. *Шевчук К.Д., Іванчук М.Г. Методика викладання природознавства в початкових класах: навч. посібник / К.Д.Шевчук, М.Г.Іванчук.* – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 168 с.

References

1. *Zaichenko I.V. Pedagogy: Textbook for students of higher educational institutions, 2nd ed. / I.V.Zaichenko.* – K.: «Education of Ukraine», «CST», 2008. – 528 p.
2. *Innovative technology training from A to Z / stop. Valentina Volkova.* – K.: HQ, World, 2011. – 96 p.
3. *Training programs for secondary schools with education in Ukrainian. Grades 1-4.* – K., 2012. – 392 p.
4. *Main changes in the curriculum for primary schools in 2016-2017 academic year [Internet resource] // <http://osvita.uz.ua/>.*
5. *Shevchuk K.D., Ivanchuk M.G. Methods of teaching science in elementary school, teach. manual / K.D.Shevchuk, M.H.Ivanchuk.* – Chernivtsi: Chernivtsi. University Press, 2010. – 168 p.

Bilenkova L.M.,

candidate of pedagogical sciences, assistant department of Pedagogy and Methods of Primary Education, Faculty of education, psychology and social work, Chernivtsi University of the Yuri Fedkovych, adila777@mail.ru

Ukraine, Chernivtsi

FEATURES OF CONSTRUCTION OF NATURE LESSON IN THE REFORMATION OF PRIMARY SCHOOL

This article analyzes the structural features of the natural history lesson in elementary school under the requirements of the revised program.

Key words: *lessons, lessons, tours, integrated lessons, binary lessons.*

УДК 376-054.57(=161.2)(71)

Богданюк А.М.,

*к.пед.н., асистент кафедри педагогіки та методики початкової освіти
факультету педагогіки, психології та соціальної роботи**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, antonina_vovk@mail.ru**Україна, м. Чернівці*

ВІДОБРАЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ КАНАДИ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧИХ ПОКОЛІНЬ ЗАРУБІЖНИХ УКРАЇНЦІВ

У статті здійснено аналіз соціокультурних умов формування етнічної спільноти українців у Канаді як головного чинника зародження і розвитку української педагогічної думки та художньої літератури в цій країні. Доведено, що українська дитяча література в Канаді як етнокультурний і етнопедagogічний феномен розвивалась під впливом об'єктивних суспільно-політичних та соціально-економічних умов країни проживання. Головними у творах для дітей і молоді були ідеї національного, морального та релігійно-духовного виховання. Висвітлено діяльність УПЛДМ (Українські Працівники Літератури для Дітей і Молоді) в організації літературної творчості українсько-канадських письменників, культурно-просвітницької діяльності та виховання підростаючих поколінь канадських українців. Проаналізовано виховний потенціал творів української дитячої літератури Канади. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в науковий обіг введено маловідомі праці українських педагогів та літературознавців Канади II половини ХХ ст. Практичним додатком до теоретичного дослідження став виданий навчальний посібник «Перлини творчості: Українська дитяча література українського зарубіжжя», що вміщує біографії та твори письменників української діаспори.

Ключові слова: *виховний потенціал, українська дитяча література Канади, національне виховання, моральне виховання, релігійно-духовне виховання.*

Постановка проблеми. Сучасна вітчизняна педагогічна наука веде цілеспрямовану роботу з дослідження історії української національної освіти й виховання, зокрема й тієї, що твориться за межами Української держави. Цінний і багатий досвід у навчанні й вихованні підростаючих поколінь нагромадили українці західної діаспори. Упродовж ХХ ст. вони створили освітньо-виховну систему, яка дала можливість сформувати етнічну спільноту та забезпечити її життєдіяльність у полікультурному соціумі країн проживання.

Стан дослідження проблеми. Тривалий час, через відомі ідеологічні обставини, здобутки зарубіжних українців вітчизняними вченими не вивчалися, хоча й заслуговують на увагу та практичне використання. У дослідженнях, що з'явилися в незалежній Україні (Г. Бигар, Л. Біленкова, В. Євтух, Ю. Заячук, В. Кемінь, М. Лещенко, А. Марушкевич, Т. Михайленко, О. Палійчук, І. Піц, С. Романюк, І. Руснак, Н. Ситник, І. Стражнікова, В. Трошинський, С. Федуняк, Г. Філіпчук, А. Шевченко), проаналізовано умови зародження й розвитку українського шкільництва та виховання в країнах Америки та Європи.

Мета статті – здійснити цілісний аналіз соціокультурних умов формування етнічної спільноти українців у Канаді як головного чинника зародження і розвитку української педагогічної думки та художньої літератури; довести, що українська дитяча література в Канаді як етнокультурний і етнопедagogічний феномен відображає ідеї національного, морального та релігійно-духовного виховання підростаючих поколінь українців.

Виклад основного матеріалу. Українська спільнота Канади – одна з найбільших в українському зарубіжжі, в якій створено національну виховну систему, засновану на багатовіковому народнопедагогічному досвіді українців. Особливе місце в ній належить українській дитячій літературі, одним із завдань якої є формування національного характеру і національної свідомості та самосвідомості канадських українців, насамперед молодого покоління, збереження мовнокультурної самобутності українського етносу в умовах канадської дійсності, виховання гармонійно розвиненої особистості як патріота України і громадянина Канади.

Першими науковими працями, що познайомили вітчизняного читача з їх творчим доробком, є дослідження О. Гай-Головка, П. Кравчука, М. Марунчака, С. Романюк, І. Руснака, Яра Славутича, П. Сороки, І. Стражнікової та ін. Однак поза увагою дослідників залишилася творчість митців слова, які пишуть для дітей та молоді, навіть при тому, що в Канаді існує спеціальна творча спілка «Об'єднання Працівників Літератури для Дітей і Молоді імені Л. Глібова» (ОПЛДМ). Педагогічну цінність дитячих творів українських письменників Канади, зокрема їх високий виховний потенціал, доводять публікації діаспорних українців І. Боднарчука, А. Горохович, Б. Гошовського, Р. Завадовича, В. Луціва, В. Мацьківа, І. Петрів та ін. На думку дослідників, дитяча література є ефективним чинником національного виховання підростаючих поколінь не лише в діаспорі, а й в Україні.

У вітчизняній педагогічній науці дитячу літературу як засіб гармонійного, всебічного розвитку дітей та молоді, досліджували В. Вихруц, Н. Волошина,

Л. Кіліченко, А. Костецький, В. Плахтій, О. Савченко, Н. Скрипченко, В. Сухомлинський, А. Терновський, Ю. Ярмиш та ін. Однак комплексне дослідження виховного потенціалу художніх творів українсько-канадських письменників-педагогів для дітей і молоді відсутнє, хоча їхні твори з початку 90-х рр. ХХ ст. активно використовуються в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл України, а також у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації [1]. Отже, недостатня дослідженість окресленої проблеми, її актуальність для сучасної вітчизняної педагогічної теорії та практики зумовили вибір теми дослідження.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину ХХ століття – період активної діяльності в Канаді Об'єднання Працівників Дитячої Літератури, засновниками і активними членами якого були провідні українсько-канадські педагоги – автори художніх творів для дітей та молоді [2].

Досліджуючи розвиток української педагогічної думки та дитячої літератури як етнопедагогічного феномена в Канаді, з'ясовано роль української спільноти в розвитку педагогічної думки й рідномовної дитячої літератури в Канаді; визначено соціокультурну зумовленість виховного потенціалу української дитячої літератури Канади; проаналізовано погляди педагогів української діаспори на значення художньої літератури у вихованні дітей та молоді. Установлено, що зародження і розвиток української педагогічної думки та літератури в Канаді зумовлені особливостями формування в цій країні національної спільноти українців. Цей процес розпочався наприкінці ХІХ ст. і пройшов уже чотири періоди: І – кінець ХІХ – початок ХХ ст.; ІІ – міжвоєнний; ІІІ – післявоєнний; ІV – з початку 1990-х рр. і до нині. Кожний з них характеризується специфічними ознаками, проте для всіх періодів характерним є намагання етнічної спільноти зберегти рідну мову, культуру, звичаї і традиції, виховати національно свідоме покоління українців. Засобами досягнення цієї мети було обрано родину, церкву, рідномовне шкільництво, громадські культурно-просвітницькі товариства, молодіжні організації тощо [3].

Особливе місце в цій системі займала художня література, адже вона «була завжди і мусить далі бути національним педагогом у найширшому розумінні цього слова» (С. Баран). Традиційно літературознавці (М. Марунчак, М. Мандрика, О. Гай-Головко, Яр Славутич, Д. Струк) виділяють у розвитку українського красного письменства в Канаді три періоди, що співпадають із трьома хвилями еміграції. На нашу думку, в першому періоді доцільно виокремити два етапи (кінець ХІХ ст.–1907 рр. – творення піонерської поезії на фольклорній основі; 1908–1916 рр. – формування реалістичного напрямку в творчості українсько-канадських майстрів художнього слова). Однак становлення і розвиток дитячої літератури припадає на другу половину ХХ ст. і пов'язане з діяльністю творчої письменницької організації Об'єднання Працівників Дитячої літератури імені Л. Глібова. Заснована 1946 р. у Німеччині, вона з 1950 р. перенесла свої організаційні структури до Канади й тут

широко розгорнула активну діяльність, як у творчій, так і в культурно-просвітницькій сфері. Згодом назву об'єднання було змінено на «Українські Працівники Літератури для Дітей та Молоді імені Л. Глібова» (УПЛДМ), що повніше відображала зміст його діяльності – поширення сфери впливу об'єднання на молодь. Головна мета діяльності УПЛДМ – творення дитячої літератури як важливого засобу національного виховання українців та забезпечення їх художньою книжкою, як високоартістичним літературно-мистецьким твором і передавала дитині духовні скарби українського народу.

Дослідниками доведено, що на формування виховного потенціалу української дитячої художньої літератури в Канаді другої половини ХХ ст. впливали такі фактори, як англomовне оточення дітей, недостатнє знання української мови або й взагалі відсутність її, почуття меншовартості у значної частини канадських українців, прагнення молоді якомога швидше інтегруватися в канадське суспільство, посісти в ньому відповідне становище, відсутність тісних зв'язків із своєю прабатьківщиною, байдужість до справ етнічної спільноти, української церкви, рідномовного шкільництва, преси, художньої літератури та ін.

За більш як півстоліття свого існування УПЛДМ вдало чи сприяло виданню книжок для дітей, а завдяки акції «Серце і книжка» тисячі їх надіслано українським дітям у Південну Америку та Україну (70 тис.). Крім того, спонсоровано друкування книг і в Україні. Українські педагоги, письменники, громадські діячі добре усвідомлювали: майбутнє спільноти – молодь. Водночас вони розуміли, наскільки складним є це завдання, адже молодь, народжена й вихована в Канаді – країні повної свободи, не може зрозуміти недолі поневоленого народу, тим самим не може захопитися визвольними ідеями тих, хто особисто переніс гніт чужинців. Українська дитина в еміграції ніколи України не бачила й не живе її дійсністю. Тому до діаспорної молоді не можна ставити тих вимог, які ставились до молоді в Україні. Адже, «дух часу витворив з неї зовсім інший тип людини – людини, вихованої на свободі, в добробуті, у новій школі, новими методами, які спрямовують дитвору на шлях практицизму, самодостатності та самостійності думки й чину» [1]. Виховна праця всіх інституцій, отже й літературна творчість письменників, спрямовувалась на те, щоби новий тип українця знав рідну мову, національні цінності, своїми можливостями сприяв визволенню України, допомагав у розбудові української державності, розвитку української спільноти в Канаді.

Вивчення праць провідних українсько-канадських педагогів та літературознавців засвідчило, що з-поміж численних засобів впливу на формування дитячої особистості їх автори виокремлюють як найефективніший художню літературу, оскільки вона «однаково впливає на розум і почуття людини, охоплює всю її істоту, зворушує, хвилює, тривожить; стає для дітей вирішальною творчою силою, виховним чинником, спрямовуючи їх до визначеної життєвої мети; вчить, як сприймати життя» [2]. З'ясовано, що особливо цінними для виховання підростаючих поколінь

канадські педагоги вважають твори, в яких змальовано Україну в минулому і сучасному, мужню боротьбу українського народу за свою державу, благородних, чесних, сміливих, відважних, добрих і працьовитих українців – справжніх патріотів України. До творів даної тематики належать книги Р. Завадовича («Хлопці з зеленого бору»), В. Бандурака («Козацька дитина»), М. Погідного («Срібна гривня», «Гетьманська булава»), Л. Полтави («Людина, що з неба впала»), О. Цегельської («Петрусева повість»), В. Барагури («Слава не поляже», «Меч і книга»), Ю. Тиса («Звідун з Чигирини», «Конотоп»), І. Стешенка («Як Юрко мандрував на Дніпрові пороги») та ін.

Педагоги української діаспори переконані, що художня література сприяє формуванню гармонійної особистості юного читача, його релігійно-моральному, патріотичному та естетичному вихованню, виробляє характер, шляхетність душі, розуміння та відчуття краси, впливає на читача не тільки своїм ідейним змістом, моральним кредо персонажів тощо. Дослідженням установлено, що педагогічні ідеї канадських українців у рідномовній дитячій літературі Канади представлені через особливості відображення в художніх творах ідей національного, морального та релігійно-духовного виховання дітей і молоді [2, 4-5].

Пріоритетним напрямом виховання підростаючого покоління канадських українців упродовж досліджуваного періоду та й нині було і залишається національне виховання. У своїй літературній творчості українсько-канадські педагоги й письменники виходили з того, що національне виховання має формувати ті внутрішні позиції, які виражають ставлення дітей та молоді до вартостей української культури, тобто їх національний світогляд, національну свідомість. Найціннішим скарбом нації, запорукою її сучасного й майбутнього педагогі й письменники вважали рідну мову. Щоб прищепити юним читачам патріотичні почуття, любов і бажання вивчати українську мову, вони оспівували її красу і силу (І. Боднарчук, В. Ворскло, Р. Завадович, Л. Мурович), змальовували героїчне минуле українського народу і самобутню красу природи України (В. Барагура, В. Ворскло, Д. Гуменна, Р. Завадович, О. Кобець, Л. Мурович, М. Погідний, Л. Полтава, І. Савицька, Ю. Тис, О. Цегельська). Досягненню цієї мети сприяла «яскрава образність мови художніх творів, їх ритмомелодика, майстерно виписані образи персонажів, логічно вмотивоване розгортання сюжету, оригінальність колізій, динаміка розвитку подій» [4].

Одним із найважливіших напрямів виховання, що починається ще в родинному колі, продовжується у дошкільних закладах та загальноосвітніх школах і відбувається у повсякденному житті, є моральне виховання. А здійснюється воно передусім на національному ґрунті шляхом засвоєння усталених віками вимог і традицій, багатой духовної культури народу, тих моральних норм і якостей, які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві, узгодження дій і вчинків людей. Такими нормами виступають насамперед гуманізм і демократизм, що втілюються в ідеалі вільної людини, здатної до сумлінної праці, з

високорозвиненим почуттям власної гідності і такої ж поваги до гідності іншої людини; любов до батьків, до Вітчизни, до української мови; правдивість і справедливість, працьовитість і скромність; готовність захищати слабших, турбуватися про молодших, зокрема дітей; шляхетне ставлення до дівчини, жінки, матері, бабусі; вміння скрізь і всюди діяти благородно, шляхетно, виявляти інші християнські чесноти. Можемо з упевненістю стверджувати, що в українській дитячій літературі Канади порушуються різноманітні морально-етичні проблеми. Прикладами творів, в яких змальовано образи дітей із властивими їм вчинками і звичками, особливостями поведінки та рисами характеру, є «Братік та сестричка» Г. Чернінь; «Чорний Долько» Р. Завадовича; «Світанки та сумерки» Н. Мудрик-Мриц. З'ясовано, що багато творів для дітей торкаються високих моральних чеснот, як любов і пошана до матері, батька, бабусі й дідуся, повага до старших («Рідна мати», «У мамин день», «Материна шапочка» із «Золотих віночків» І. Савицької; «Для матусі» О. Бродгед-Криштанович; «Я пісень багато знаю» С. Кузьменко; «Щасливий «Мамин день» О. Цегельської; «Розмова доні з мамою» Т. Білецької; «Казочка від мами», «Мене навчила мати...» Р. Завадовича) та ін. [5].

Причому, переважна більшість творів українсько-канадських письменників для дітей позбавлена «докучливого моралізування», їх ідеї, образи героїв читач сприймає із захопленням, естетичний вплив таких творів на свідомість читача відбувається легко й природно. Завдяки цьому, стверджує А. Горохович, «люди, що читають, часто самі несвідомі того, як вони духовно збагачуються...». Зумовлено це тим, що літературний твір впливає на читача не тільки своїм ідейним змістом, моральним кредо героїв, красою людських взаємин, а й красою образів, музикою висловів і цілим мистецтвом поетичного слова тощо. Таким чином він допомагає вирішувати надзвичайно складне завдання – формувати духовність і характери, вчити дітей різниці поміж добром і злом, правдою і неправдою, прищеплювати патріотизм, розкривати характер людини.

Аналіз джерельної бази дозволяє стверджувати, що релігійне виховання в українській спільноті Канади пронизує всі напрями виховання, формує внутрішній світ людини, цінності характеру, які забезпечують її розвиток і саморозвиток, виробляють бажання і готовність працювати для української спільноти в Канаді, для України. Ефективним засобом релігійно-духовного виховання українсько-канадські педагоги вважають художню літературу для дітей, яка засобами образного слова відтворює красу і велич християнських цінностей, їх провідну роль у житті людини, розкриває чарівний світ релігійних обрядів, звичаїв і традицій українського народу, збагачує їх духовно і морально, виховує любов до Бога, ближнього і до України.

У контексті зазначеного на особливу увагу заслуговує творчий доробок педагога, дитячої письменниці І. Петрів. Її художнім творам притаманне бажання виховати маленьких читачів у християнському дусі. Так, змальовуючи героїв («Бабуня», «Батьківська

сльоза», «Великодній спомин», «Незабудьки», «Серпанок до першого св. Причастя», «Слава Ісусу Христу!», «Український свят-вечір»), вона намагається виплекати у дітей любов «до Бога і до ближнього свого». Поетичні твори І. Петрів нагадували українцям у діаспорі про свята й обряди рідного краю, сприяли вихованню молоді в патріотичному дусі («Воістину Воскрес!», «Лист до Св. Николая», «Разом із Різдом Христовим...», «Різдвяна зірничка» тощо).

Тема любові до Бога і України була провідною у літературній творчості й іншого відомого педагога української діаспори А. Горохович. У її творчому доробку є твори, які знайомлять з історією християнських свят, висвітлюють особливості їх святкування («Святий Юрій і змії», «Пам'ятне свято Михайла», «Лист до Святого Миколая», «Грицева різдвяна радість», «Бабусин найщасливіший Свят-Вечір» та ін.).

Святкування Різдва змальовують у своїх творах І. Боднарчук («Коляда в діда Миколи»), В. Ворскло («Коляда»), М. Голод («Різдво»), Р. Завадович («Дитяче різдво»), О. Кобець («У різдвяну ніч», «Колядник»), І. Савицька («Різдво у лісі»), Н. Мудрик-Мриц («Колядка», «Різдвяна свічка»), О. Цегельська («На святий вечір»), П. Шкурат («З різдвяною вечерею») та ін. Цінним і важливим джерелом їх пізнання є поетична збірка Лесі Храпливої «На весь Божий рік: Декляматор для дітей», в якій поетеса, оспівує Великодні свята («Великдень», «Писанка», «Великодні дзвони»), День матері («У травні», «Вечір», «У свято матері»), інші свята і святкові дійства («Зелені свята»). Релігійні мотиви покликані виховати у читачів повагу до християнських цінностей, готовність дотримуватися засад релігійно-морального життя і тісно переплітаються з мотивами національно-патріотичними [6].

Висновки. Отже, українська педагогічна думка та дитяча література як етнопедагогічний феномен і складова духовного життя етнічної спільноти в Канаді розвивались під впливом об'єктивних суспільно-політичних та соціально-економічних умов країни проживання (зовнішніх чинників), а також процесів, що відбувалися всередині самої громади (внутрішніх чинників).

Установлено, що означені вище умови й процеси спонукали українську спільноту в Канаді, особливо в II пол. XX ст., до пошуку ефективних шляхів і засобів самозбереження та саморозвитку. Одним із них було обрано художню літературу як ефективний чинник впливу на почуття і розум дітей, важливий засіб формування їх внутрішнього світу, високих моральних якостей. Виховний потенціал її складають в органічному поєднанні ідейно-змістові та образно-емоційні якості художнього твору і його специфічна ритмо-мелодійна структура. Тематика, зміст, ідейне спрямування, тобто виховний потенціал, художніх творів для українських дітей і молоді в Канаді зумовлювалися впливом прогресивних ідей українсько-канадських педагогів та прагненнями їх авторів сприяти формуванню національно свідомої особистості за допомогою змалювання історичного минулого й сучасного життя українського народу, відтворення життя й побуту зарубіжних українців у країнах поселення, а також

потребами освітньо-виховної практики рідномовного шкільництва та громадських виховних і культурно-просвітницьких інституцій.

Аналіз науково-педагогічних джерел дає підстави стверджувати, що українсько-канадські педагоги розглядають художню літературу, насамперед дитячу, як один із найефективніших засобів формування особистості. Адже вона навчає життєвої мудрості, з неї людина пізнає минуле свого й інших народів, надихає на благородні вчинки, виховує любов до рідного краю, мови, культури, облагороджує загальнолюдські ідеали, формує моральну красу, гармонію природи і людських взаємин [2].

Ідейно-тематичний зміст художніх творів для дітей визначала і проблема двох батьківщин – Канади й України, оскільки для більшості дітей і молоді досліджуваного періоду Канада вже була Батьківщиною. Водночас важливого значення набувало виховання їх на українських традиціях, звичаях, здобутках української культури, духовного життя українців, тобто утвердження в художніх творах любові до України – їхньої прабатьківщини. Важливе місце в українській дитячій літературі Канади займали проблеми морально-етичного та релігійного характеру тощо. Отже, з'ясовано, що у творах українських письменників Канади для дітей та молоді знайшли художнє втілення ідеї українських педагогів щодо проблем національного, морального та релігійно-духовного виховання канадських українців.

Отже, в українській дитячій літературі Канади широко відображені різні теми, що можуть зацікавити й забавити дитину, а також необхідні для розширення її знань та розвитку розуму, формування національної свідомості й високих загальнолюдських моральних якостей. А завдяки високому виховному потенціалу твори українсько-канадських письменників для дітей і молоді стали надбанням усієї української діаспори, а з проголошенням незалежності України також набули поширення на материнській землі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальшого вивчення заслуговують проблеми естетичного виховання в українській дитячій літературі Канади; шляхи використання творчого доробку українсько-канадських письменників для дітей у навчально-виховному процесі рідномовного шкільництва в діаспорі і вітчизняній системі освіти, в діяльності дитячих і молодіжних організацій; педагогічний потенціал дитячих творів окремих українсько-канадських письменників.

Література

1. Богданюк А. Педагогічна думка канадських українців про виховну роль художньої літератури / Антоніна Богданюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Фута, 2011. – Вип. 582 : Педагогіка та психологія. – С. 19–27.
2. Богданюк А. Виховний потенціал української дитячої літератури Канади : монографія / А. М. Богданюк, І. С. Руснак. – Вишніця, 2014. – 300 с.
3. Богданюк А. Соціокультурна зумовленість виховного потенціалу української дитячої літератури в Канаді / Антоніна Богданюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб.

наук. праць. – Чернівці : Рута, 2011. – Вип. 498 : Педагогіка та психологія. – С. 198–205.

4. Богданюк А. Вплив дитячих творів українських письменників Канади на формування національної самосвідомості учнівської молоді / Антоніна Богданюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія педагогічна. – Випуск XIII. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2007. – С. 95–102.

5. Богданюк А. Творчий доробок українських письменників Канади як важливий чинник морального виховання / Антоніна Богданюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 405 : Педагогіка та психологія. – С. 19–30.

6. Перлини творчості : Дитяча література українського зарубіжжя : хрестоматія / упор. А. М. Богданюк, І. С. Руснак. – Чернівці : Букрек, 2012. – 448 с.

References

1. Bogdanjuk A. Pedagogichna dumka kanads'kyh ukrajinciv pro vyhovnu rol' hudozn'oji literatury / Antonina Bogdanjuk // Naukovyj visnyk Chernivets'kogo universytetu : zb. nauk. prac'. – Chernivtsi : Ruta, 2011. – Vup. 582 : Pedagogika ta psihologija. – S. 19–27.

2. Bogdanjuk A. Vyhovnyj potencial ukrajins'koho dytjachoji literatury Kanady : monografija / A. M. Bogdanjuk, I. S. Rusnak. – Viznica, 2014. – 300 s.

3. Bogdanjuk A. Sociokulturna zumovlenist' vyhovnogo potencialu ukrajins'koho dytjachoji literatury v Kanadi / Antonina Bogdanjuk // Naukovyj visnyk Chernivets'kogo universytetu : zb. nauk. prac'. – Chernivtsi : Ruta, 2011. – Vup. 498 : Pedagogika ta psihologija. – S. 198–205.

4. Bogdanjuk A. Vpluv dytjachuh tvoriv ukrajins'kyh pys'mennykiv Kanady na formuvannja nacional'noi samosvidomosti uchniv's'koho molodi / Antonina Bogdanjuk // Zbirnyk naukovyh prac' Kamjanec'-Podil's'koho derzavnogo universytetu. Serija pedagogichna. – Vypusk XIII. – Kamjanec'-Podil's'kyj : FOP Sysyn O. V., 2007. – S. 95–102.

5. Bogdanjuk A. Tvorchuj dorobok ukrajins'kyh pys'mennykiv Kanady jak vazlyvnyj chynnyk moral'nogo vyhovannja / Antonina Bogdanjuk // Naukovyj visnyk Chernivets'kogo universytetu : zb. nauk. prac'. – Chernivtsi : Ruta, 2008. – Vup. 405 : Pedagogika ta psihologija. – S. 19–30.

6. Perlyny tvorchoosti : Dytjacha literatura ukrajins'koho zarubizzja : hrestomatija / upor. A. M. Bogdanjuk, I. S. Rusnak. – Chernivtsi : Bukrek, 2012. – 448 s.

Bogdanjuk A.M.,

Candidate of Pedagogic Sciences, assistant of Pedagogical department of the Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, antonina_vovk@mail.ru

Ukraine, Chernivtsi

REFLECTED IN UKRAINIAN CHILDREN'S LITERATURE OF CANADA EDUCATIONAL PROBLEMS OF UKRAINIAN FOREIGN YOUNGER GENERATION

The thesis analyzes the sociocultural conditions of ethnic Ukrainian community formation in Canada as the main factor in the process of Ukrainian literature origin and development. It has been proved that the Ukrainian children's literature in Canada as an ethical-cultural and ethical-pedagogical phenomenon and as the constituent of society spiritual life was developed under the influence of objective social-political and social-economic terms of country of residence. Problems of national, moral, religious-spiritual education were the main in works for children and youth. The thesis deals with the activity of ULWCY (Ukrainian Literature Workers for Children and Youth) It reflects literary work of the Ukrainian-Canadian writers, in a civilized manner-elucidative activity and education of rising generations of Canadian Ukrainians. Educational potential of works of Ukrainian children's literature of Canada is analyzed.

Key words: educational potential, Ukrainian children's literature of Canada, national education, moral education, religious-spiritual education.

УДК 364

Богомолова М.Ю.,

к.пед.н., докторант кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту
Херсонського державного університету, bogomolova-7777@mail.ru

Україна, м. Херсон

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

У статті окреслено передумови становлення системи соціального захисту дітей в Україні. Означено три основні суб'єкти системи соціального захисту населення: державу та її соціальні інститути, юридичних осіб і громадян.

Ключові слова: соціальна робота, система соціального захисту, рівень життя, інститут сім'ї, соціальний інститут, суб'єкти системи соціального захисту.

Постановка проблеми. На початку 90-х років минулого століття в незалежній Україні соціальна робота починає формуватися як фахова діяльність. Цей процес супроводжується створенням мережі соціальних установ та закладів нового типу. Поштовхом до цього стали економічна криза і стрімке зростання соціальних проблем у суспільстві. Зокрема, економічна криза спричинила появу явного і прихованого безробіття, неповну зайнятість працюючих, багатомісячні затримки з виплатою заробітної плати, пенсій, стипендій, різке зниження рівня оплати праці і пенсій, зростання цін практично на всі товари і тарифів на всі послуги. Наслідком цього стали різке зниження рівня життя переважної більшості населення, вимушена міграція, загострення криміногенної ситуації, спад рівня народжуваності та значне збільшення смертності, розпад інституту сім'ї, зростання проституції і професійного жебрацтва, дитячої безпритульності, захворюваності населення, особливо на СНІД та туберкульоз, передусім дитячої та підліткової [2, с.14].

Серед сучасних наукових досліджень особливий інтерес з проблематики становлення соціального захисту дітей в Україні становлять роботи таких авторів, як А. Горілого, М. Підгурської, М. Фурмана та ін.

Проблема становлення системи соціального захисту в Україні опосередковано чи фрагментарно розглянута в працях вітчизняних учених, як от: А. Говорун, Н. Калініченко, Б. Ковбас, В. Костів, В. Кравець, О. Кравченко, В. Кузьмінський, Г. Постовий, О. Прицак, Н. Побірченко, М. Стельмахович, О. Радул, В. Федяєва та ін.

Мета роботи – проаналізувати та визначити особливості становлення системи соціального захисту дітей в Україні в 1991 – 2000 роках.

Виклад основного матеріалу. Відчутне послаблення більшовицьких ідеологічних догм, перші кроки до демократизації політичного життя і ринкової економіки були зроблені в колишньому СРСР у другій половині 80-х років у так звані роки “перебудови”. Тоді ж стала поглиблюватися соціально-економічна криза радянського суспільства. У відповідь на це уряд СРСР намічав і впроваджував локальні реформи у системі соціального забезпечення населення [1, с.131].

Закономірно, що уряд незалежної України в серпні 1991 року продовжив і поглибив ці реформи, які були далекі від завершення, а більшість з них тривають і

донині. В останні десятиліття з'явилися нові як державні, так і недержавні служби, установи, організації, котрі надають різноманітні соціальні послуги. Зокрема, в 1999 році створена мережа державних соціальних відомств України. Очолює та координує її діяльність, тобто втілює у життя переважну частину державних заходів щодо соціального захисту нужденних, Міністерство праці та соціальної політики, яке охоплює такі установи й заклади:

- державну службу зайнятості населення (мережа центрів зайнятості);
- мережу обласних та міських управлінь і районних відділів соціального захисту;
- територіальні центри обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян;
- відділення соціальної допомоги;
- дитячі будинки-інтернати;
- будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів;
- спеціальні будинки інтернати;
- психоневрологічні інтернати;
- пансіонати для ветеранів;
- протезно-ортопедичні заводи;
- заклади спеціальної освіти [1, с.133].

Наступним, суто соціальним відомством є Державний комітет у справах сім'ї та молоді, що містить у своєму складі Український державний центр соціальних служб для молоді (УДЦССМ), аналогічні обласні, міські та районні центри соціальних служб [5, с.147].

Міністерство освіти і науки України опікується школами-інтернатами для дітей-сиріт, а також спеціалізованими школами-інтернатами для дітей з різними вадами і з різними захворюваннями, які спричиняють складнощі учнів у навчанні. Водночас Міністерство внутрішніх справ має у своєму складі спеціалізовані приймальники-розподільники для неповнолітніх, кімнати тимчасового перебування та притулки для них, служби у справах неповнолітніх, підпорядковані районним, міським державним адміністраціям. Пізніше з'явилися і недержавні притулки. Наприклад, за станом на 1 липня 1998 року в Україні було 68 притулків усіх типів, а також 21 кімната тимчасового перебування дітей [6, с.187].

Вочевидь у широкому розумінні до соціальних слушно віднести всі установи та заклади Міністерства охорони здоров'я, Міністерства освіти і науки, виховно-

трудова колонія Міністерства внутрішніх справ, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, оскільки їх діяльність спрямована на розв'язання нагальних соціальних проблем населення і фінансується державою. Щоправда, це не стосується значного тепер вже контингенту студентів і учнів державних навчальних закладів та клієнтів державних медичних закладів, що самі оплачують надані їм послуги. Названа система в Україні є важливим сегментом соціального захисту певних груп населення, передусім дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [6, с.189].

XX століття продемонструвало плеяду кардинальних змін та поворотів у історії соціальної роботи. Саме тому комплексом економічних, соціальних та правових заходів і сукупністю інститутів, що забезпечують усім громадянам країни більш-менш рівні можливості для підтримання певного рівня життя, є соціальний захист населення [3, с.76].

Система соціального захисту населення охоплює три суб'єкти: державу та її соціальні інститути, юридичних осіб і громадян. Частина її заходів стосується усіх членів суспільства, а решта – адресована окремим соціальним групам. Перша група заходів стосується забезпечення можливості для кожної особистості адекватного застосування своїх здібностей і отримання доходу, визначення офіційного прожиткового мінімуму, захисту інтересів споживачів, індексації доходів, друга – окремих груп населення, зокрема безробітних, пенсіонерів, дітей-інвалідів, сімей з дітьми, дітей-сиріт, дітей-вимушених переселенців і біженців [4, с.238].

Висновки. Отже, соціальна робота належить до професій, які виникли у другій половині XIX століття і розвиваються на основі всезростаючого запиту сучасного суспільства стосовно створення *дієздатної системи соціального захисту дітей*. Історія створення і формування основних ідей, підходів, концептів, мети, принципів, технологій, методів і засобів соціального практикування давня, і ґрунтується вона на поступовому розвитку й удосконаленні уявлень соціуму та окремих особистостей про зміст, структуру, особливості людинознавчої діяльності, про способи налагодження ситуативної соціальної взаємодії. Система соціального захисту пройшла шлях від філантропного підходу в підтримці соціально вразливих верств населення, людей, які потрапили у ту чи іншу скрутну життєву ситуацію, до

появи такого виду професійної допомоги, як соціальна робота, що призначена створювати засадничі умови не тільки для соціального забезпечення громадян, а й для розвитку їхніх можливостей і вміння вибудовувати своє життя, мобілізувати внутрішні ресурси у здоланні життєвих криз і колізій, позитивно самореалізуватися у громадянському та особистому повсякденні.

Стаття не претендує на всебічний і вичерпний аналіз складної й багатогранної проблеми становлення системи соціального захисту дітей в Україні. Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є питання дослідження діяльності управлінських кадрів, необхідних для здійснення соціального захисту.

Література

1. Сидоров В. Ролі та функції соціальних працівників / В. Сидоров // *Соціальна робота в Україні: перші кроки* / за ред. В.І. Полтавця. – К.: Києво-Могилянська Академія. – 2000. – 324 с.
2. Лукашевич М., Семігіна Т. Соціологія соціальної роботи / М. Лукашевич, Т. Семігіна // *Психологія і суспільство*. – 2014. – №1. – С. 131–138, 147–148.
3. *Соціальна робота: [навч. посібник]* / В.П. Андрущенко, В.П. Бех, М.П. Лукашевич, І.І. Мигович та ін.; ред. колегія: В.П. Андрущенко, В.І. Астахова, В.П. Бех та ін. – К.: ДЦССМ, 2002. – Кн. 2. – 440 с.
4. Фурман А., Підгурська М. *Історія соціальної роботи* / А. Фурман, М. Підгурська // *Психологія і суспільство*. – 2010. – №4. – С. 187–189.
5. Сидоров В.Н. *Деятельность социального работника: роли, функции и умения* / В.Н. Сидоров. – М.: СПИ МГУС. – 2000. – 226 с.
6. Семігіна Т.В. *Словник із соціальної політики* / Т.В. Семігіна. – К.: Києво-Могилянська академія. – 2004. – 420 с.

References

1. Sidorov V. *Roles and functions of social workers* / V. Sidorov // *Social na robota v Ukraini: perschi kroki* / za red. V. I. Poltavca. – K.: Kievo-Mogilians'ka Akademiya. – 2000. – 324 s.
2. Lukachevich M., Semigina T. *Soziologija social'noi roboty* / M. Lukachevich, T. Semigina // *Psihologija i suspil'stvo*. – 2014. – №1. – S. 131–138, 147–148.
3. *Social'na robota: [navsch. posibnik]* / V.P. Andruschenko, V.P. Beh, M.P. Lukachevich, I.I. Migovusch ta in.; red. kolegija: V.P. Andruschenko, V.I. Astahova, V.P. Beh ta in. – K.: DZSSM, 2002. – Kn. 2. – 440 s.
4. Fyрман A., Pidgurs'ka M. *Istorija social'noi roboty* / A. Fyрман, M. Pidgurs'ka // *Psihologija i suspil'stvo*. – 2010. – №4. – S. 187–189.
5. Sidorov V.N. *Dejatel'nost' sozual'nogo rabotnika: roli, funkzii i umenija* / V.N. Sidorov. – M.: STI MGU'S. – 2000. – 226 s.
6. Semigina T.V. *Slovnuk iz sozual'noi polityky* / T.V. Semigina. – K.: Kievo-Mogilians'ka Akademiya. – 2004. – 420 s.

Bogomolova M.Y.,

candidate of pedagogical sciences, doctoral student of the Department of pedagogy, psychology and educational management of Kherson state University, bogomolova-77777@mail.ru

Ukraine, Kherson

FORMATION OF SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF CHILDREN IN UKRAINE

The article analyzes the peculiarities of socio-pedagogical interaction of the social institutions in prevention of the delinquent behavior of teenagers in Ukraine. The purpose of the research is to give the reader the main phases, trends and forms of the interaction of the social institutions in prevention of the delinquent behavior of teens. The author of given article discloses the contents, forms and methods of prevention of the delinquent behavior of teenagers in interaction of the family.

Key words: *social work, social protection, standard of living, the institution of the family as a social institution; subjects of the system of social protection.*

УДК 37.07.005.5

Durneva T.V.,

graduate student of the Berdyansk State Pedagogical University, shamenkova@ukr.net

Ukraine, Berdyansk

CORRELATION RELATIONS OF VALUE ORIENTATIONS AND PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF EDUCATIONAL ESTABLISHMENT'S LEADER

In the article the essence of value orientations; the system value orientations head DK offered by modern researchers; the essence and structure of professionally important qualities; the interrelation of value orientation and POF head of the institution.

Key words: correlation, correlation, value orientation, professionally important qualities, professionally important qualities of the head of the institution.

Introduction. Changing of social and economic situation requires significant restructuring strategy, tactics and psychology of management. There has been expanded the range of administrative problems, which particular relevance and importance of acquiring social and psychological aspects of management of educational establishment. Only educated and highly skilled professionals can make socially motivated transformations in education and education management as one of the priority sectors of our society in the XXI century.

The preparation of highly skilled managers of the new generation – the «educational leaders» includes the ability to determine the prospects of the industry and agencies to develop measures to improve the efficiency of administrative influence in actual practice exercise managerial influence, with a high level of professionalism and common culture, innovative creative style of thinking.

Overview of publications on the topic. The scientific quest of scientists as for the problem of values and value orientations as a factor of forming of future leader of educational establishment from the position of social and philosophical and psychological and pedagogical studies are discussed in the works of I. Bekh, E. Borynshteyn, M. Boryshevsky, A. Vardematsky, V. Vasilenko, E. Golovakha, I. Zyazyun, A. Zdravomyslova, V. Kremen, G. Kostyuk, A. Leontiev, S. Maksimenko, S. Rubinstein, A. Ruchka, V. Suslenko, A. Masloy, K. Rogers, V. Frankl and others.

The significant contribution to research of the problem of professionally important qualities of managers in education have been made by V. Andrushchenko, I. Anosov, I. Bekh, E. Wender, L. Danilenko, L. Dmytrenko, I. Zyazyun, L. Karamushka, B. Flint, V. Kryzhko, N. Kolominsky, A. Marmaza, L. Orban-Lembryk, E. Pavlyutenkov, V. Pikelna, Y. Pelech, M. Potashnyk, V. Slastonin, M. Woodcock, D. Francis, P. Drucker, V. Kan-Kalik, D. Maxwell, M. Meskon, W. Taylor, F. Hedouri and others.

The features of management in the field of education have been studied by A. Antoniuk, E. Bereznyak, V. Cooper, C. Vazina, L. Grinevich, L. Danilenko, L. Karamushka, B. Kobzar, A. Kovalenko, V. Kryzhko, B. Krichevsky, B. Lugovoy, O. Marmaza, V. Pikelna, M. Potashnyk, M. Smetansky, T. Sorochan and T. Sushchenko.

The purposes of the article. The purpose of research is revealing the correlation relatives of value orientations and

professionally important qualities of the head of educational establishment.

The main material of the research. The founders of the theory of statistical correlation is F. Galton (1822-1911) and K. Pearson (1857-1936).

The term «correlation» (from the Latin. Correlatio «value», «relationship») is understood as a real fact of relationship of certain state of one variable with some other values when changing one of them accompanied by changes in the second. Symptoms connected by correlations, called correlated.

John Nay (Naem) wrote that "if one event causes another really, between these two phenomena there is a correlation.

The system of value orientations is an important regulator of human activity because it allows you to match individual needs and motivations of the conscious personality and accepted values and norms of society».

In terms of V. Alekseeva, value orientations are a form of social inclusion in the mechanism of activity and behavior of manager's personality. She said that the system of value orientation is a «common channel of mastering spiritual culture of society, the transformation of cultural values in the incentives and motives of practical behavior» [1, p.63-70]. The regulatory function of value orientation of the individual manager system covers all levels of pathogenesis activity.

A. Zdravomyslova says: «... the specificity of action of value orientation is that they function not only as a means of rationalizing behavior, their activity is not limited to the higher structures of consciousness, but also on those who usually designated as subliminal structure. They will determine the focus, attention and intelligence» [3, p.222].

In studies of E. Klimov, V. Serzhantov, V. Shadrikov and others value orientations act as an important mechanism of regulation. The most clearly this role of value orientations appears in relation to the profession. For every definite professional group is its own content, its value system [7, p.130-136]. However, as stressed L. Dika, today professionally important qualities «are derived from the moral qualities of man ... from the hierarchy of value orientations». The role of value orientations in this context is that they, according to A. Krasnoryadtseva «determine professional behavior, providing content and direction of adding content and professional actions» [8, p.25-29].

The most important meaning the system of value orientations takes in activity of professions such as «man – man», finding in this case the nature of the central element in

the structure of their professional image in the world. Such kinds of professional activity are fields of existence and development of human values. It is realized values of altruism and creativity, giving the sense of the present. Simultaneously, the system of value orientations of the manager of education, as a reflection of values of the social environment itself can influence on group norms and values. Individual value orientations of some group members interact, and through the interpersonal relationships they influence on collective. Thus, the system of value orientations of the individual manager is multifunctional. The system performs both functions of regulation of behavior and determining its purpose, linking into a whole person and the social environment.

According to F. Vasilyuk, values acquire quality of real motive and source of life consciousness leading to the growth and improvement of the individual manager of educational establishment in the process of own consistent development. The value orientations being the mechanism of personal growth and self-development have character and develop, they are a dynamic system. Unfortunately, the current stage of development of Ukrainian society associated with radical changes in social, economic and cultural life, accompanied by the destruction of value-regulatory system as a common basis for social integration [11, p.5-26].

The forming of manager personality's values begins long before it gets any professional experience. Therefore, the value of being an important part of life, especially in the first stage of management, may determine the behavior of the manager. However, acting as a dynamic rather than a static entity, they tend to not only change, but others replaced under various circumstances. Changes in the manager's personality affecting the system and its values occur in their own lives (with the acquisition of managerial experience, with age, changes in marital status, education level) and in situations of social change.

The modern educational process in educational establishments develop a socio-educational system, where subjects of this process have collective nature, where increase the role of the manager's personality, individuality teacher and student, and, respectively, and mechanisms of regulation of interpersonal and business relationships in the team. This requires deep knowledge of the future leader in the field of social psychology, communication, general and vocational pedagogy, education management educational institution. It is becoming increasingly important transition from authoritarian administrative methods to economic and psychological and pedagogical management methods that stimulate the creativity of teachers, students and their desire for self-improvement and better results of their joint work.

The modern manager is a man who is constantly working on themselves, on this professional and personal qualities.

The head of the educational institution needs a large supply of sophisticated management skills: the ability to set goals, specify them as challenges to design and plan the work of educational institutions, organize educational process, diagnose, analyze, monitor the educational process and make management decisions based on monitoring data.

The head of educational institutions is one of the most difficult jobs that require great dedication.

According to E. Pavlyutenkov «leadership» – is the level of social control when developing the most common and fundamental solution identifies promising targets to be achieved, based on a particular management system produced the means to achieve this goal and set sequence of a specific, individual tasks. The manager is under employee education agency that owns the right to make decisions, thereby affecting the functioning and development of the managed object [10, p.320].

American psychologists M. Woodcock and D. Francis believe that the modern manager needed: the ability to govern themselves, readiness for self-development, problem solving skills, creativity, ability to influence people, understanding of administrative work, skills manager, the ability to form a group [2, p.63].

The practical aspect of training of manager of the institution includes the formation of personal and professional qualities, skills and implementation of methodological, theoretical and methodical knowledge. All these aspects are interlinked with each other. Methodological knowledge is a condition of the system mastering the knowledge and forming of scientific world view, serve as a means of preparation for self-education and a means of conscious choice-making and solve productive problems affecting the personality component of theoretical thinking.

The successful operation of the institution depends on the performance of those who direct its head and directs it. Manager should be a leader worthy of imitation. Its main task is to do business with other people to achieve teamwork. That's why personality of the leader, his authority has a direct impact on the performance of the institution. Manager – it is, above all, a man with a personality all its individual characteristics of knowledge, experience, skills, temperament, character traits, and his individual abilities determine how he organizes his professional career. All, without exception, to some extent affect the professional activities of the head of the institution and its successful implementation [10, p.320].

The relevance of the topic due to the fact that the nature of administrative actions «vertical» and «horizontal» largely depends on the ability, the ability to head an educational institution to consider practical dynamics of perception, understanding and attitude towards his colleagues and students.

The term «professionally important qualities» (POF) is often interpreted as the necessary conditions for successful mastery of professional knowledge, abilities and skills; they determine the success of training in a timely and professional effectiveness of [9, p.243].

«Golden Rule» of psychology of work emphasizes that the work is effective if individual personality as entity correspond to claims submitted to it very profession [6, p. 350]. They «are intended to ensure its successful start of employment and high labor indicators» [5, p.23].

E. Zeyer – psychological personality traits that determine the performance (quality, result) of [4, p.16-21] V. Slastenin – the collection of the most significant, relatively stable properties and characteristics that determine the willingness to perform certain social and professional functions [14, p.177].

Thus, the analysis of the literature gives opportunity to confirm that scientists under POF understand the complex of

personal characteristics, based on a natural basis and determine the success and level of adaptation of personality to activity – it is primarily physiological characteristics of the individual, his individual psychological characteristics, skills and abilities.

In the psychological theory and practice quite often the concept of professional skills include not only the characteristics of skills, but also features specific to a particular profession professionally important qualities. Abilities are considering a property developing.

So when POF education manager will understand its physiological, individual psychological characteristics and abilities that are formed in the process of developing training and professional activity, which is the foundation of their success.

In the process of professional training the system of necessary qualities accordance with future profession is formed. Components of the psychological structure of the personality of manager (temperament, character, skills, individual characteristics of cognitive and emotional and volitional processes focus) also undergo changes, «tuned» for future professional activities.

The educational environment of the XXI century is characterized by uncertainty resulting from the search for new models and mechanisms of social and economic development, efforts to build the foundations of civil society; reforming education in line with European and international standards.

Qualities of modern head of education – generalized, the most stable characteristics that affect management activities. It's quite difficult psychologically formation, depending on many factors: identity, personality structure, its orientation, experience, capacity, operating conditions. The head of the institution must possess business and personal qualities that will help him to successfully solve problems of any complexity and in any unit of educational institutions.

According to the researchers, the modern manager of education should be characterized: professional education, communication quality (O. Bryukhovetska, G. Danchenko, L. Karamushka), the capacity for reflexive control (V. Kryzhko, L. Kravchenko), conceptual and reflective attitude to the profession, the realization of their professional and personal values in the context of personal orientations education (G. Kondrashina, V. Kryzhko, V. Serikov); organizational skills, creativity (L. Kravchenko, L. Puhovska, A. Harz); the ability not only to adapt, but also to innovation (W. Gamayunova, L. Danilenko, N. Pohribna); culture, spirituality (B. Gajewski, A. Guba, S. Koroliuk, A. Marmaza, Yu. Pelech); leadership (L. Kravchenko N. Kolomynsky, V. Kryzhko); ability to constantly work hard (I. Dobronravov, I. Ershov, V. Babenko V. Lutay, L. Malyshko A. Svidzinsky, L. Skibitska, J. Tsehmiyster, V. Tsykin) and others.

L. Umansky provides important professionally important qualities for leaders such as: the ability for empathy; the ability to find the best use of each; the ability to find the approach to people; energy; demands; criticality; penchant for organizing activities.

The formation of professionally important qualities has a specific and depends on functions of managers of

educational establishment in the process of professional activity, based on official duties.

The formation of POF has not stable character at different stages of professional skills in the profession.

According to classical textbooks and popular Guide to Management Education the perfect manager should be knowledgeable, focused, meticulous, methodical and fastest. He is organized, rational and sensible. He has the charisma of a seer who is willing to take risks and welcomes transformation. He is sensitive and responsive to the needs of others.

For successful formation of defined professionally important qualities of the future head of the educational institution, they must be justified scientifically formulated in the educational process magistracy. POF structure is defined as the individual manager and standardized criteria professiogram which is due to ISO 9000. Virtually every classification system (M. Woodcock, D. Francis L. Umansky, T. Peters and R. Waterman, D. Maxwell) among personality traits, inherent managers, occupies a special place focus on success, the result (performance) through the ability to define goals, objectives and resources of the organization.

The scientists believe that the psychological development of the individual ends in 23 years, since learning in higher education is the most effective period for the formation of a master-manager of POF necessary for future trade. This is the last stage of identity formation as a specialist. During the preparation of the master may be a common problem as lack of motivation degree, or complete absence of the latter. This is due to the fact that enrollment was made hastily or impulsively, and that students wanted to get a master's degree from any specialty in the hope that the future is hanging their liquidity as professionals. The results of numerous studies, the share of students who deliberately came to the choice of future profession and place of study is very small. Thus the formation of POF becomes particularly important here because most masters are not sufficiently oriented.

The forming of value orientations associated with objects, their properties and targeting the needs of the individual manager. Value sphere of the personality is some guidance in understanding the behavior, which regulates human activities, including professional. Values are the basis of professional activity that determines the value of the profession. How the person in the professional development builds its system of values, the ratio of external requirements, professional community and his inner world and the formation of POF depends on the effectiveness of the individual manager. The process orientations on values seen as continuous, dynamic development of banal values to the values of higher order and includes the assignment of values of society, converting himself from existing values and use the values in the process of POF head. Values determine the central position of the ipersonality to affect the direction and content of professional competence, a common approach to the world, determine the content and direction of activities as well as the formation of POF NC leader. Value orientations defined by the fact that they represent the basis of cultural assimilation of society, converting them into incentives and motives of practical behavior of the head of a professional activity.

As a business, professional qualities of manager, which methods and techniques of management he used, influence the formation of values, and its settings affect professional and personal qualities: knowledge, skills, intelligence, emotional and volitional peculiarities personality and character. Thus, the second group of qualities with respect to the first has two features. First, it is the foundation on which a professional, managerial competence manager. Secondly, it is much more difficult than the first, to correct, to change the way of thinking or attitudes formed much more difficult than to learn the technique or technology decision delegating responsibility. Therefore, we hypothesized that the system of value orientations head meaningfully related to the social situation of the head (especially the formation of his personality in the family, education, professional experience, attitudes, particularly family and others.), individual and psychological characteristics his personality (age, sex, health status, especially the character) and others.

Thus, we can conclude: the system of value orientations of the head is one of the key factors determining professionally important qualities of the head, the style of management, the nature of tasks and objectives that it has set itself. The dynamics of values in social and economic conditions due, both by changes in these conditions and peculiarities of manager's personality, his age, sex, professional experience of management, social development situation, marital status, education, style of leadership. Thus there is a correlation between value orientations and its leader professionally important qualities.

Literature

1. Alekseev V.G. Valuable orientations as the factor of life and development of personality // *Psychol. journal.* – 1984. – Т. 5. – № 5. – 63-70 p.
2. Andreev A. A. Knowledge or competence? // *Higher education in Russia.* 2005. №2. – S.3-12. 63 p.
3. Zdravomyslov A.G. The needs, interests, and values. – М.: Politizdat, 1986. – 222 p.
4. Zeer E.F. Lichnostnoorientirovannoe vocational education / E.F. Zeer, G.M. Romantsev // *Pedagog.* – 2002. – № 3. – S.16-21.
5. Kaganov A.B. Specialist Birth: professional formation of the student / A. B. Hagan. – Minsk; Belarusian State University, 1983. – 111 p.
6. Klimov E.A. Human Values-eyed professioneda psychologist // *Psychol. journal.* – 1993. – Т.14. – № 4. – S. 130-136.
7. Klimov E.A. Introduction to the psychology of work; [textbook for high schools] / E.A. Klimov. 1998 – 350 p.].
8. Krasnoryadtseva O.M. Valuable dterminatsiya professional conduct of teachers // *Siberian psychological journal.* - Tomsk, 1998. – №7. – S. 25-29.
9. Makarenko N.V. Basics of professional psycho-physiological selection / N.V. Makarenko. – К.: Naukova Dumka, 1987. – 243 p.
10. Pavlyutenkov E.M. Mistetstvo upravlinnya School / E.M. Pavlyutenkov. – X.: Kind of. grupa "Base", 2011. – 320 p. – (Seriya "Administratoru School")
11. Panina N.V. Youth of Ukraine: structure of values, social state of health and morale in terms of total anomie // *Sociology: Theory, Methods, Marketing.* – 2001. – № 1. – S.5-26
12. Prishchak M.D., Lesko O.Y. Psihologiya upravlinnya in organizatsii: The Teaching posibnik, – Vinnitsa, 2013. – 141 p.
13. Silvestrova N.I. Pidgotovka menedzheriv in alternativniy shkoli/ N.I. Silvestrova. – Zaporizhzhya, 1999. – 160 p.
14. Slastenin V.A. Formation of professional culture of the teacher: [Proc. Guide] / V.A. Slastenin. – М.: Prometheus, 1993. – 177 p.

References

1. Alekseyeva V.G. Tsennostnyye oriyentatsii kak faktor zhiznedeiatelnosti i razvitiya lichnosti // *Psikhof. zhurnal.* – 1984. – Т. 5. – № 5. – S. 63-70.
2. Andreyev A.A. Znaniya ili kompetentsiya? // *Vysshneye obrazovaniye v Rossii.* 2005. № 2. – S. 3-12. s. 63.
3. Zdravomyslov A.G. Potrebnosti. interesy. tsennosti. – М.: Politizdat. 1986. – 222 s.
4. Zeyer E.F. Lichnostnoorientirovannoye professionalnoye obrazovaniye / E.F. Zeyer. G.M. Romantsev // *Pedagogika.* – 2002. – № 3. – S.16–21.
5. Kaganov A.B. Rozhdeniye spetsialista: professionalnoye stanovleniye studenta / A.B. Kaganov. – Minsk; Belorusskiy gosudarstvennyy universitet. 1983. – 111 s. s. 23.
6. Klimov E.A. Obshechelovecheskiye tsennosti glazami psikhologa-professioveda // *Psikhof. zhurnal.* – 1993. – Т.14. – № 4. – S. 130-136.
7. Klimov E.A. Vvedeniye v psikhologiyu truda: [uchebnik dlya vuzov] / E.A. Klimov. – 1998. – 350 s.].
8. Krasnoryadtseva O.M. Tsennostnaya dterminatsiya professionalnogo povedeniya pedagogov // *Sibirskiy psikhologicheskyy zhurnal.* – Tomsk, 1998. – № 7. – S. 25-29.
9. Makarenko N.V. Osnovy professionalnogo psikhofiziologicheskogo otbora / N.V. Makarenko. – К.: Naukova dumka. 1987. – 243 s.
10. Pavlyutenkov E.M. Mistetstvo upravlinnya shkolyu / E.M. Pavlyutenkov. – X.: Vid. grupa «Osnova». 2011. – 320 s. – (Seriya «Administratoru shkoli»).
11. Panina N.V. Molodezh Ukrainy: struktura tsennostey. sotsialnoye samochustviye. i moralno-psikhologicheskoye sostoyaniye v usloviyakh totalnoy anomii // *Sotsiologiya: teoriya. metody. marketing.* – 2001. – № 1. – S.5-26.
12. Prishchak M.D., Lesko O.Y. Psihologiya upravlinnya v organizatsii: navchalniy posibnik. – Vinnitsya. 2013. – 141 s.
13. Silvestrova N.I. Pidgotovka menedzheriv v alternativniy shkoli/ N.I. Silvestrova. – Zaporizhzhya. 1999.? 160 s.
14. Slastenin V.A. Formirovaniye professionalnoy kultury uchitelya: [ucheb. posobiye] / V.A. Slastenin. – М.: Prometey. 1993. – 177 s.

Дурсьва Т.В.,

аспірантка Бердянського державного педагогічного університету, shamenkova@ukr.net

Україна, м. Бердянськ

КОРЕЛЯЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ КЕРІВНИКА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті визначена сутність ціннісних орієнтацій; розглянуті системи ціннісних орієнтацій керівника НЗ, запропоновані сучасними дослідниками; розкрито сутність і структура професійно важливих якостей; виявлено взаємозв'язок ціннісних орієнтацій та ПВЯ керівника навчального закладу.

Ключові слова: кореляція, кореляційні зв'язки, ціннісні орієнтації, професійно значущі якості, професійно важливі якості керівника навчального закладу.

УДК 004.421:378.14

Кабак В.В.,

*к.пед.н., доцент кафедри комп'ютерних технологій
Луцького національного технічного університету, wekawest@mail.ru*

Україна, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ АЛГОРИТМІЧНОГО МИСЛЕННЯ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Метою дослідження статті є особливості створення інформаційної системи розвитку алгоритмічного мислення для супроводу навчального процесу майбутніх фахівців у галузі комп'ютерних технологій. У дослідженні використано теоретичні, емпіричні та методи кількісної обробки результатів. Результатом дослідження є програмний засіб для здійснення підготовки студентів у процесі формування в них алгоритмічного мислення. Інформаційна система створена з метою використання у навчальному процесі ВНЗ при підготовці майбутніх фахівців у галузі комп'ютерних технологій.

Ключові слова: інформаційна система, алгоритмічне мислення, розвиток фахівця, комп'ютерні технології, засоби мультимедіа, педагогічний програмний засіб.

Вступ. Процеси, пов'язані зі становленням світового інформаційного простору, зумовили потребу вирішення завдань, спрямованих на подальше вдосконалення вітчизняної системи освіти, однією із основних складових якої є забезпечення умов для творчої самореалізації, формування інтелектуального потенціалу особистості як найвищої цінності нації. Важливим напрямом досягнення поставленої мети, безпосередньо в ІТ-сфері, є оновлення змісту навчально-виховного процесу, пошук та розробка сучасних форм і методів розвитку алгоритмічного мислення студентів комп'ютерних спеціальностей вищого навчального закладу.

Сутнісні характеристики та безпосереднє трактування терміну «алгоритмічного мислення» розглядалося науковцями у процесі здійснення дослідницької діяльності, починаючи з 70-х років ХХ століття. Зокрема, Н. Демидовичем, М. Лапчиком, В. Монаховим, Л. Червочкіною було розроблено методичну систему формування алгоритмічного мислення, де виокремлювалися загальноосвітні аспекти навчання програмуванню на ЕОМ та окреслювалися межі використання алгоритмічних знань, умінь і навичок в умовах виникнення міжпредметних зв'язків між навчальними предметами; було розкрито зміст, виокремлено основні структурні компоненти [1, с.21]. Змістове наповнення цих понять було пов'язано з навчанням основам алгоритмізації і програмування, що пояснювалося тогочасним рівнем комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, а також з розумінням мети навчання інформатики.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства поняття алгоритмічного мислення широко використовується в процесі освітньої діяльності. Зокрема, у дослідженні О. Копаєва воно визначається як система мисленневих способів дій, прийомів, методів та відповідних їм мисленневих стратегій, що спрямовані на розв'язування як теоретичних, так і практичних задач, і результатом яких є алгоритми як специфічні продукти людської діяльності [2, с.207].

Наукові аспекти проблематики комп'ютеризації навчального процесу майбутніх фахівців відмічено у працях М. Акопової, В. Бикова, М. Жалдака, І. Богданової, Р. Горбатюка, В. Кошелєвої, Т. Марченко, Н. Морзе та ін. Значну увагу питанням ефективності застосування навчальних програмних продуктів, інтерактивних дидактичних середовищ, тренажерів та віртуальних лабораторій та їх впливу на підвищення мотивації майбутніх фахівців до навчання приділяли такі науковці: Л. Брескін, Р. Гуревич, М. Кадемія, О. Смолянинов, О. Співаковський, Ю. Триус, Р. Осіпа та ін.

Аналізуючи праці дослідників М. Каратаєвої, В. Монахова та О. Родіонова, можна відмітити, що формування і розвиток алгоритмічного мислення майбутніх фахівців у галузі комп'ютерних технологій здійснюється через становлення таких структурних компонентів:

– *мотиваційно-ціннісний* (компонент алгоритмічного мислення студентів комп'ютерних спеціальностей, що формується через розвиток інтересу до алгоритмічної діяльності й використання засобів інформаційних технологій, розуміння значимості процесу алгоритмізації під час розв'язування прикладних задач, а також характеризується сукупністю їхніх стійких поглядів, мотивів і спонукань, що визначають спрямованість динамічного, неперервного і гуманістичного процесу зростання внутрішньої потреби в особистісному перетворенні, постійному самовдосконаленні й інтелектуальному розвитку);

– *знанняво-пізнавальний* (формується у процесі здобуття студентами комп'ютерних спеціальностей нових знань і проявляється в розумінні ними загальних способів алгоритмізації, цілеспрямованості, плануванні та покроковій деталізації алгоритмічних дій, що забезпечує оптимальне розв'язування задачі алгоритмічним способом);

– *діяльнісний* (включає активне продуктивне застосування здобутих знань у процесі розв'язування задач і характеризується розвитком алгоритмічних умінь і навичок, що загалом сприяє фундаменталізації освіти

та початковому формуванню в них алгоритмічної компетентності);

– *рефлексивний* (виявляється в оцінюванні власної алгоритмічної діяльності, що передбачає оволодіння уміннями самоконтролю, свідомому регулюванні своєї поведінки, збагаченні досвіду саморегуляції пізнавальної діяльності алгоритмічного змісту) [3].

Усі ці складові є взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними та формують чітку структуру підготовки майбутнього фахівця до розуміння поняття «алгоритму», його будови та практичним аспектам застосування.

Досліджуючи питання формування алгоритмічного мислення в майбутніх фахівців у галузі комп'ютерних технологій потрібно відмітити, що розділ з основ алгоритмізації займає особливе місце в сучасних програмах із дисциплін «Теорія алгоритмів» та «Алгоритмізація та програмування». Основна мета вивчення цього розділу – формування алгоритмічної культури, розвиток алгоритмічного мислення, початкових знань, умінь і навичок фахівця в галузі розробки програмних продуктів.

Проблемним у процесі формування алгоритмічного мислення студентів ВНЗ є питання зв'язку вивчення методів побудови алгоритмів роботи і мови програмування. Педагоги-практики пропонують два варіанти можливих рішень:

1) спочатку розглядаються алгоритми, для опису яких використовуються блок-схеми і алгоритмічна мова, а потім – правила мови програмування, способи перекладу вже побудованих на основі алгоритмів програм на цій мові;

2) алгоритмізація та мови програмування освоюються паралельно [4, с.23].

На нашу думку, теоретичне вивчення алгоритмізації і програмування, відірване від послідовного формування практичних навичок, є малоефективним. Важливо, щоб майбутні фахівці у галузі комп'ютерних технологій відразу отримали можливість перевіряти правильність своїх алгоритмів, працюючи безпосередньо на персональному комп'ютері чи ноутбукі.

Одним з шляхів вирішення окресленої проблеми є створення інформаційної системи (ІС) розвитку алгоритмічного мислення «AlgoStudy», призначеної для кращого змістовного розуміння та запам'ятовування освітнього матеріалу з основ алгоритмізації у процесі вивчення курсів «Алгоритмізація та програмування» та «Теорія алгоритмів» майбутніми ІТ-фахівцями.

Мета роботи. Метою дослідження є особливості створення інформаційної системи розвитку алгоритмічного мислення «AlgoStudy» з використанням технології Flash для забезпечення мультимедійного супроводу навчального процесу майбутніх фахівців у галузі комп'ютерних технологій.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи ІС розвитку алгоритмічного мислення, потрібно сказати про наявність у практиці підготовки майбутніх фахівців у галузі комп'ютерних технологій незначної їх кількості. Викладачі ВНЗ часто ідуть шляхом створення власних

навчальних середовищ, які могли б реалізувати поставлені освітні завдання. Саме тому питання розробки та впровадження в навчальний процес системи розвитку алгоритмічного мислення для фахівців у галузі комп'ютерних технологій є актуальним.

Інформаційна система розвитку алгоритмічного мислення «AlgoStudy» (рис. 1) реалізована у вигляді Flash-додатка для середовища ОС Windows. Вона призначена для надання допомоги студентам у вивченні і систематизації теоретичних знань, формування практичних навичок роботи з розділом основ алгоритмізації та є засобом розвитку умінь та навичок побудови алгоритмів різної складності у процесі вивчення навчальних дисциплін «Теорія алгоритмів» і «Алгоритмізація та програмування» майбутніми фахівцями у галузі комп'ютерних технологій.

Рис. 1. Інтерфейс інформаційної системи «AlgoStudy»

Матеріал створеного програмного продукту розподілений на теми: «Моделювання», «Алгоритми», «Структура «Слідування», «Структура «Розгалуження», «Структура «Цикл». Кожна тема реалізована окремим блоком, у межах якого доступні різні види діяльності, необхідні для опанування навчального матеріалу – вивчення нового матеріалу, виконання практичного завдання та тестування, для виконання якого студенту потрібно пройти теоретичний і практичний підготовчі блоки з заданої тематики дидактичного курсу. Замкненість тематичних блоків дозволяє забезпечити логічну послідовність вивчення матеріалу інформаційної системи та послідовність етапів розвитку алгоритмічного мислення майбутніх фахівців у галузі комп'ютерних технологій.

Під час створення структури педагогічного програмного засобу забезпечено зручність переходу між пунктами меню в межах створеної ІС. Окрім зрозумілої навігації змістом навчального матеріалу передбачено можливість переходу на початкову сторінку з будь-якої сторінки розділів, просування назад у межах тематичного блоку курсу та вибору певного виду діяльності, що передбачені для вивчення теми розділу

(підрозділу), а також завершення роботи програми в будь-який зручний для користувача момент.

Матеріал інформаційної системи розвитку алгоритмічного мислення «AlgoStudy» розподілений на теми: «Моделювання», «Алгоритми», «Структура «Слідування», «Структура «Розгалуження», «Структура «Цикл». Кожна тема реалізована окремим блоком, у межах якого доступні різні види діяльності, необхідні для опанування теоретичним і практичним

компонентами навчального курсу. Замкненість тематичних блоків дозволяє забезпечити логічну послідовність здійснення освітньої діяльності майбутніми фахівцями у галузі комп'ютерних технологій. Зміст навчального матеріалу є дворівневим. Кожен з перерахованих вище розділів педагогічного програмного засобу містить у собі підпункти «Підручник», «Практика» та «Тестування» (рис. 2).

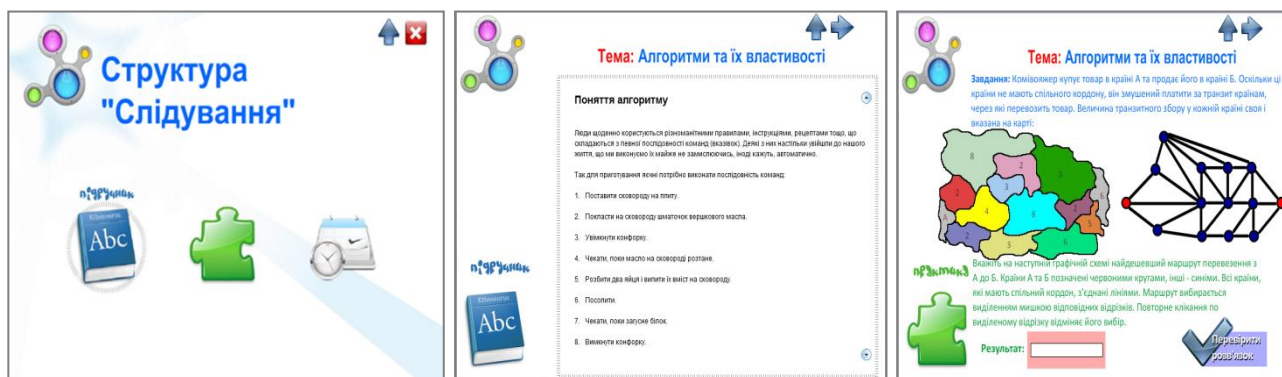

Рис. 2. Дворівнева структура змісту навчального матеріалу

Перехід в «Меню розділів» і «Головне меню» виконується за допомогою гіперпосилань. Також в інформаційній системі передбачено можливість зручного переходу між структурними компонентами навчальних курсів, а довідкова система дозволяє користувачу отримати вичерпну інформацію про методику використання педагогічного програмного засобу.

У процесі створення інформаційної системи розвитку алгоритмічного мислення «AlgoStudy» нами використовувалась покадрова flash-анімація. Цей тип анімації являє собою просту зміну кадрів, кожен з яких малюється та редагується програмістом вручну. Основні зміни об'єктів (розділів програмного продукту) здебільшого відбуваються у ключових кадрах розробленої інформаційної системи.

Для гнучкості компонування і опрацювання елементів Flash-фільму в проєкті програми «AlgoStudy» використовувались шари – аналог прозорих плівок зображення, що накладаються один поверх одного. Цей компонент середовища використовувався для відображення загальних елементів інтерфейсу програми. Реалізація гіпертекстових посилань між розділами здійснюється за допомогою команд вбудованої мови керування проєктом – Action Script.

Висновки. Підсумовуючи сказане потрібно відмітити, що інформаційна система розвитку алгоритмічного мислення «AlgoStudy» створена для оптимізації показників навчальної діяльності студентів щодо розробки алгоритмів, кращого змістовного розуміння та запам'ятовування навчального матеріалу з основ алгоритмізації та підвищення рівня алгоритмічного мислення.

Головною особливістю розробки є наявність зручного інструментарію для формування вмінь та

навичок складання студентами алгоритмів, аналізу складності та наочного представлення їх ефективності під час виконання практичних завдань. Навчальне середовище побудоване у вигляді інтерактивної, мультимедійної системи для вивчення відповідних тем розділів дисциплін «Теорія алгоритмів» і «Алгоритмізація та програмування» майбутніми фахівцями у галузі комп'ютерних технологій.

У перспективі планується розробка додаткових програмних модулів для забезпечення повноцінного вивчення курсів дисциплін «Алгоритмізація та програмування», «Теорія алгоритмів» і здійснення обробки та співставлення результатів оцінки їх ефективності.

Література

1. Барболіна Т.М. Розвиток алгоритмічного й операційного мислення у процесі вивчення прикладного програмного забезпечення /Т.М. Барболіна. – Львів, 2011. – С. 20-26.
2. Конаєв О.В. Алгоритм як модель алгоритмічного процесу / О.В.Конаєв // Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: зб. наук. праць – К.: НТУ ім. М.П. Драгоманова. – Випуск 6, 2013. – С. 206-213.
3. Каратаєва Н.Г. Дидактические особенности применения нестандартных учебных заданий для формирования основ алгоритмической культуры учащихся: автореф. дис. ... на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 [Педагогика] / Н. Г. Каратаева. – Ростов на Дону: ЮФУ, 2011. – 21 с.
4. Глинський Я. М. Розвиток методики навчання учнів шкіл і студентів вищих технічних навчальних закладів розділу «Основи алгоритмізації та програмування» дисципліни «Інформатика» / Я. М. Глинський // Науково-методичний журнал «Інформатика» Ч. 1. – К.: Світос, 2013. – Т. 3. – С. 21-26.

References

1. Barbolina T.M. Rozvytok alhorytmichnoho y operatsiynoho myslennya u protsesi vyvchennya prykladnoho prohramnoho zabezpechennya /T.M. Barbolina. – L'viv, 2011. – S. 20-26.

2. Kopayev O.V. Alhorytm yak model' alhorytmichinoho protsesu / O.V. Kopayev // Kompyuterno-orientovani systemy navchannya: z b. nauk, prats' – K.: NPU im. M.P. Drahomanova. – Vypusk 6, 2013. – С. 206-213.

3. Karataeva N.G. Didakticheskie osobennosti primeneniya nestandartnyh uchebnyh zadaniy dlja formirovaniya osnov algoritmicheskoy kul'tury uchashtsihsja: avtoref. dis. ... na soiskanie

nauch. stepeni kand. ped. nauk : spec. 13.00.01 [Tekst] / N.G. Karataeva. – Rostov na Donu : JuFU, 2011. – 21 s.

4. Hlyns'kyy Ya.M. Rozvytok metodyky navchannya uchniv shkil i studentiv vsyichykh tekhnichnykh navchal'nykh zakladiv rozdlu «Osnovy alhorytmizatsiyi ta prohramuvannya» dystsypliny «Informatyka» / Ya.M. Hlyns'kyy // Naukovo-metodychnyy zhurnal «Informatyka» Ch. 1. – K.: Svitoch, 2013. – T. 3. – S. 21-26.

Kabak V.V.,

*candidate of pedagogical sciences, assistant professor of computer technology
Lutsk National Technical University, wekawest@mail.ru*

Ukraine, Lutsk

FEATURES CREATION OF INFORMATION SYSTEM ALGORITHMIC THINKING OF FUTURE SPECIALISTS OF COMPUTER TECHNOLOGIES

The aim of the study is to create an information system of development of algorithmic thinking to support the learning process of future specialists in the field of computer technology. The theoretical, empirical and quantitative methods of processing of results were used in the research. The result of the research is the computer program for training of the students in the process of formation of their algorithmic thinking. The information system is designed to be used in the educational process in the universities in the training process of future specialists in the field of computer technology.

Key words: *information system, algorithmic thinking, professional development, computer technology, multimedia, educational software tool.*

УДК 37(477)(092)Дощівник

Киселиця О.М.,

*к.пед.н., асистент кафедри фізичної культури та основ здоров'я
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, oksana_kiselica@mail.ru**Україна, м. Чернівці*

ВНЕСОК У РОЗВИТОК ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ УКРАЇНИ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОГО ДІЯЧА ІВАНА ДОЩІВНИКА

У статті представлено внесок Івана Дощівника (визначного просвітителя, педагога кінця XIX – першої половини XX століття (1886- 1973рр.), учителя, письменника, філолога, культурно-просвітницького діяча, літературного критика, перекладача, співробітника багатьох українських та зарубіжних часописів) у розвиток історії педагогіки України.

Ключові слова: історія педагогіки; освіта; культурно-просвітницька діяльність; педагогічна персоналія; літературна спадщина, художні твори, педагогічні ідеї.

Постановка проблеми. Історія педагогіки й сучасна педагогічна наука в Україні перебуває в стані активного пошуку недосліджених проблем з метою включення їх у сучасний освітній простір.

Вивчення теоретичних пошуків і практичного досвіду педагогічних персоналій є одним з найвагоміших напрямів різних періодів історії педагогічної думки в Україні. Зокрема, в працях М. Бердяєва, Т. Бернаджової, В. Вихрущ, П. Юркевича та ін. персоналізм розглядається методом осягнення людської сутності. Творча біографія педагога є об'єктом дослідження сучасних науковців Д. Герцюка, Н. Гупана, О. Сухомлинської та ін. Вагомо збагачено вітчизняну історико-педагогічну науку дослідженнями вчених Т. Завгородньої, О. Палійчук, І. Піц, С. Романюк, І. Стражнікової, І. Червінської та ін. про творчу спадщину українських і зарубіжних педагогів (Я. Кузьмів, А. Горохович, В. Луців, І. Боднарчук, І. Петрів, І. Бажанський).

Мета роботи – розкрити внесок буковинського культурно-просвітницького діяча Івана Дощівника у розвиток історії педагогіки України.

Виклад основного матеріалу. Постать митця Івана Дощівника (1886-1973) у всій багатогранності духовних обширів, з усім багатством його доробку поета, письменника, літературного критика, публіциста – мало znana сучасному читачеві.

Своїми мистецькими творами письменник-педагог, якого доля закинула через його політичні погляди у 1921 році в Румунію, прагнув виховати високогуманну, національно свідому українську людину, спроможну боротися за незалежність рідної землі, за власну державу.

Вважаємо, що творчий доробок Івана Дощівника має важливе значення для виховання підростаючих поколінь українців. Адже провідною засадою педагогічної концепції Івана Дощівника була рідна мова, культура, свідоме ставлення особистості до громадського життя, формування національної свідомості й українського патріотизму школярів, прищеплення їм любові до рідного краю й рідного народу та поваги до представників інших національностей, плекання українського духу, розуму, нахилів і здібностей дитини, які ніколи не втрачають своєї високої вартості.

Педагогічний досвід Івана Дощівника має особливу вагу сьогодні, у час розбудови Української держави і національної системи освіти. Цікавим матеріалом для використання на уроках, позаурочних заняттях і виховних заходах, курсах підвищення кваліфікації вчителів, при створенні нових програм і навчальних посібників є його художні й публіцистичні твори, багата епістолярна спадщина.

Перевіркою власних педагогічних ідей, а також їхнім джерелом була насамперед його педагогічна практика. Головним завданням у системі національного виховання є виховання українця-патріота, який бачить мету свого життя у щирому і сумлінному служінні Україні, з повагою ставиться до інших народів. Творче використання його у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів – важливе завдання сучасної педагогічної теорії і практики, методики позашкільної діяльності.

Іван Дощівник проявив себе і як просвітник, педагог, редактор, письменник, перекладач, громадський діяч. Він залишив глибокий слід подвижницької діяльності на терені вітчизняної науки, зокрема українознавства, історії України. Про це яскраво свідчить бібліографія публікацій Івана Дощівника. Уболівання за долю українського народу, активна участь у визвольних змаганнях, розбудові національної школи, допомогли йому усвідомити, що першочерговим обов'язком справжнього інтелігента-патріота і громадянина є постійна турбота про відродження національної свідомості та підвищення культурного рівня народу.

Творчість та просвітницький доробок Івана Дощівника раніше не привернули належної уваги в Україні. Тільки після проголошення незалежності України почали досліджувати творчу спадщину і діяльність професора. З метою увічнення пам'яті знаного на Буковині педагога, письменника, колишнього викладача Чернівецької та Вишнівської українських гімназій Івана Дощівника його родич вчитель історії Іван Грушковський поставив собі за мету зібрати твори та видати збірку, активізувавши до цієї роботи ряд учнів та учителів місцевої школи. Завдяки їх старанням з листопада 1993 року у Банилівській загальноосвітній школі I-III ступенів Вишнівського району діє кабінет Івана Дощівника, який ставить за мету популяризацію

творчості педагога й письменника та вивчення минулого Буковинського краю через його твори і життєпис.

У навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи можна творчо використати ідеї і практичний доробок Івана Дошівника. Йдеться передусім про його ідеї щодо зростання ролі національного виховання у освітньому процесі, вироблення активної громадянської позиції особистості, навчання рідною мовою, використання етнопедагогічного досвіду, української культури, педагогічного потенціалу художніх творів.

Цікавими і цінними для використання в навчально-виховному процесі можуть бути художні та публіцистичні твори Івана Дошівника, його статті та епістолярна спадщина. Його праці – цінний матеріал для вчених філологів, істориків, українознавців. Адже вони важливі не тільки як пам'ятки української наукової думки, але й актуальні за тематикою та ідеями.

Вивчення архівних джерел, наукових та публіцистичних праць досліджуваного періоду дає підстави стверджувати про спорідненість сучасних проблем у галузі освіти та виховання з тими, які вирішував Іван Дошівник і педагогічна громадськість України в першій половині ХХ ст. Цілком очевидно, що тогочасні ідеї, суголосні нашому сьогоденню, необхідно творчо осмислити і найбільш цінні використовувати у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. Більшість концептуальних положень, обґрунтованих Іваном Дошівником, джерело ідей щодо виховання учнівської молоді становлять теоретичний і практичний інтерес. Важливість педагогічного доробку зумовлена ще й у тим, що принцип народності виховання виступає в них провідною ознакою.

Інтерес до вивчення напрацювань українських педагогів та просвітницьких діячів періоду відродження (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.) зріс після проголошення незалежності України, у часи демократизації і гуманізації нашого суспільства. Так, красназнавцем Іваном Грушковським видано твори Івана Дошівника: «Біографія і літературна діяльність Івана Дошівника» [1], куди ввійшло вісім оповідань та «Життєпис» [2], що містить автобіографію митця під однойменною назвою, поезію, двадцять два оповідання та «Спомин про професора Івана Дошівника» І.М. Новосівського [3]; низка оповідань увійшли до хрестоматії «Письменники Буковини другої половини ХІХ століття – першої половини ХХ століття» [4].

Не можна не визнати й актуальності художніх творів Івана Дошівника для нинішніх освітніх процесів в Україні. Здійснений аналіз джерельної бази, вивчення літератури досліджуваного періоду дають змогу підсумувати, що з-поміж авторів, твори яких рекомендуються для вивчення у загальноосвітній школі та вузі є і представники Буковинського краю другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття: Осип Маковей, Омелян Попович, Іван Бажанський, Іларій Карбулицький, Теодот Галіп, Володимир Карбулицький, Константина Малицька, Данило Харов'юк, Володимир Кобилянський, Іван Дошівник, Дмитро Загул, Микола Марфієвич, Корнило Ластівка, Остап Вільшина, Святослав Лакуста та ін. У Хрестоматії «Письменники

Буковини другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття», упорядниками якої є Б.І. Мельничук, М.І. Юрійчук [4], вміщено твори Івана Дошівника: «Пукла моя сопілонька», «Розбита скрипочка», «По стипендію», «Червоний комісар», «Стріча з доброджанськими земляками», «Володимир Карбулицький». Ці твори покликані, поряд з виробленням навичок самостійної читацької діяльності, розвивати й виховувати учнівську молодь засобами художньої літератури.

Актуальними і сьогодні є ідеї Івана Дошівника про рідну мову: мова – це не тільки навчальний предмет, але й потужний чинник формування особистості учня, розвитку його мислення, почуттів, характеру. Педагог, обґрунтовуючи методику вивчення мови, дотримуючись принципу послідовності, наступності, доступності, пропонує включати кращі твори художньої літератури, які б стали прикладом для формування правильного мовлення в учнів.

Актуальними для сьогодення є положення Івана Дошівника про те, що акцент у виховному процесі треба ставити на прищеплення учням загальнолюдських і національних цінностей. У виховному процесі важливу роль відіграє і сам учень, його загальний розвиток, ціннісні орієнтири, усвідомлення своєї суспільної ролі, уміння орієнтуватися в складних подіях суспільного життя. При цьому враховувалось те, що учні молодшого шкільного віку сприймають категорії патріотизму переважно на емоційно-чуттєвому рівні. Основний зміст виховного процесу Іван Дошівник вбачав у прищепленні любові до свого народу, рідної мови, народної творчості.

Твори Івана Дошівника прививають почуття любові до рідної мови, прагнення вивчати історію, літературу, культуру України. Вони є важливим засобом реалізації вимог регіоналізму, окресленого офіційними документами. Вважаємо важливою заслугою Івана Дошівника організацію навчально-виховного процесу на засадах українознавства ще задовго до утвердження владою його доцільності. Провідними напрямками патріотичного виховання у позаурочний час є органічний взаємозв'язок громадсько-патріотичної роботи на уроках та в позаурочний час з вивченням програмового матеріалу загальноосвітніх предметів, активність і самостійність у патріотичній діяльності, поєднання методологічної основи.

Іван Дошівник, як і більшість тогочасних митців слова, був переконаний, що класичні твори української літератури, поезії Т. Шевченка, мистецтво, культура мають потужний виховний вплив на учнів. Могутнім чинником духовного загартування молодого покоління є твори Івана Дошівника, написані на високому художньому та філософському рівнях. Саме це спонукало його до написання критичних та публіцистичних творів про особистості письменників та їх доробок, які, на його думку, повинні викликати особливий інтерес для юного читача. Аналізуючи творчість письменників Ю. Федьковича, С. Гребінки, В. Самійленка, О. Маковей, Генріха Кляйста, характеризує історичні постаті Байду Вишневецького, Івана Підкову, Руксанду Хмельницьку, він усвідомлював, що вона відповідає вимогам тогочасного суспільства, є основою для формування

християнської моралі, виховує любов до своєї Вітчизни, гордість за неї. Його зацікавлення історичною проблематикою зумовлене намаганнями через відкрите художнє слово передати національні ідеї історії, вклавши в нього особисте її трактування.

Зображуючи своїх героїв, Іван Дошівник акцентує увагу на їхніх звитязних ділах, що принесли славу і велич рідній державі. Наголошуючи на значущості кожного визначного героя як українського державотворця, вмотивовує їх думки і вчинки, чим і захоплює читача, який стає учасником подій художньо і водночас реалістично змалюваної епохи. Це й виступає новаторством у побудові історико-художнього твору.

Для української літератури період кінця XIX – початку XX ст. був періодом національного відродження. Самоусвідомлення себе народом зумовило глибоке зацікавлення власним історичним розвитком. У героїчній історії прагнули віднайти своє національне самовираження і знаходили його. Овіяна романтикою невмирущих подвигів, вона саме в художній літературі віднайшла своє найповніше вираження. За визначенням Т. Комаринця, творчість письменника того періоду «визначається насамперед національною дійсністю епохи, в якій він живе і творить» [5, с.75]. Тому провідною ідеєю творів Івана Дошівника є виховання у читачів почуття національної свідомості, якою жила в той період українська спільнота.

Аналіз педагогічної спадщини Івана Дошівника дозволяє стверджувати, що чільне місце у вихованні учнів, як і колись, так і сьогодні, належить освітньо-виховному потенціалу краєзнавства. Краєзнавство ставить за мету пізнання Вітчизни як на рівні рідного краю, так і на основі всієї держави. Виховання справжнього патріота неможливе без органічного зв'язку від близької історії рідного краю до історії Батьківщини. Глибоке пізнання історичних, економічних, культурних відносин між регіонами України, дає можливість глибше осмислити поняття Вітчизни. Переконані, саме краєзнавча діяльність відкриває великі можливості для формування патріотизму підрастаючого покоління. Найефективнішим у процесі формування особистості є пізнання від близького до далекого, від національного до планетарного, від рідного до чужого.

Педагогічна спадщина Івана Дошівника є важливим засобом у формуванні національної свідомості підрастаючого покоління. Аналіз сучасних реалій засвідчує, що наше суспільство ще не зуміло повною мірою скористатися виховним потенціалом його творчого доробку. Одержані під час дослідження результати є підставою для рекомендацій щодо можливості творчого запровадження форм (бібліотечний урок, літературно-гурткова робота, факультативна робота, тематичні вечори – письменники минулого про рідний край, історію, традиції, звичаї), методів (розповідь-бесіда про Івана Дошівника як буковинського освітянина, екскурсія, заочна подорож-мандрівка на батьківщину педагога) і засобів у теорію і практику сучасного українського виховання.

Загальновідомо, що в кожного народу є своя, історично зумовлена ієрархія цінностей, визначення

статусу тієї чи іншої ідеї в цілісній системі духовних цінностей, акцентування на тих чи інших ідеях, а це свідчить про те, що саме педагоги мають прищеплювати школярам національні цінності: відданість ідеї, любові до рідного краю і – в разі необхідності – жертвовної праці задля визволення народу, активної боротьби за його щастя, що і спостерігаємо у практичній діяльності Івана Дошівника. Своїми художнім словом він вишукував ефективні засоби впливу, розуміючи, що з ним безпосередньо пов'язане майбутнє українського народу.

Організація різноманітної виховної роботи у школі засвідчує, що, пізнаючи багатогранну культуру України, учні починають свідомо ідентифікувати себе, найчастіше у середніх класах, з українським народом, нацією. Учні на власному досвіді пересвідчуються, що знання культури свого народу, етнографічних особливостей спільних ознак у мові й мовленні, мистецтві, способі мислення і поведінці, ставлення до важливих подій та явищ, проблем життя є тими чинниками, які забезпечують формування в них національної самосвідомості.

Особистість Івана Дошівника, його глибока фахова підготовка, організаторські уміння, доброта, гуманність, справедливість, скромність, тактовність, відповідальність, емпатійність служать яскравим взірцем високих якостей педагога, просвітителя, виховника молодого покоління українців.

Творче використання доробку Івана Дошівника є запорукою плідної праці сучасних українських педагогів, а також важливим джерелом збагачення теорії і практики українського виховання.

Висновки. Таким чином, ми вправі констатувати, що завдяки наполегливій праці Івана Дошівника, як й інших педагогів діаспори, мільйони наших земляків та їх нащадки в багатьох країнах зберегли в своєму середовищі національну культуру, мову, звичаї, українську самобутність.

Педагогічна спадщина Івана Дошівника ціна й сучасною актуальністю. У системі виховання підрастаючого покоління він важливого значення надавав змісту і спрямуванню творів. Письменник вважав, що книга повинна давати дітям матеріал для пізнання дійсності, розвивати їхню увагу, позитивні риси характеру і водночас відповідати їхнім запитам та інтересам. У коло дитячого читання мають входити як твори вітчизняних авторів, так і тих, чиї імена є окрасою світової літератури. Акцентуючи своїми творами увагу на загальнолюдських гуманістичних цінностях, Іван Дошівник наголошував, що, художня література має виховувати національно свідому людину, яка шанує історію, традиції, звичаї народу і відчуває відповідальність за його долю.

Вважаємо, що літературно-педагогічні твори Івана Дошівника витримали випробування часом і можуть поповнювати бібліотечку українського школяра і сьогодні. Вони виховують в учнів глибоке почуття любові до рідної мови, бажання пізнавати історію, літературу, культуру своєї Батьківщини. У той же час деякі твори доцільно використати і в сучасній школі як важливий засіб формування загальнолюдських ідеалів, національної свідомості та самосвідомості.

Література

1. Біографія і літературна діяльність Івана Дошівника / [упоряд. І. Грушківський]. – Вишніця, 1993. – 43 с.
2. Дошівник І.П. Життєпис : [вибрані твори] / Іван Дошівник. – Вишніця : Черемош, 2006. – 208 с.
3. Новосівський І.М. Сл. п. проф. Дошівник : пам'яті незабутнього педагога й великого знавця української (рідної) мови // Особистий архів І. Грушківського.
4. Письменники Буковини другої половини ХІХ століття – першої половини ХХ століття : Хрестоматія. Частина 1 / упоряд. Б.І. Мельничук, М.І. Юрійчук. – Чернівці : Прут, 2002. – С. 553-579.
5. Комаринець П.І. Ідейно-естетичні основи українського романтизму / І.П. Комаринець. – Львів : Вища школа, 1983. – 223 с.

References

1. Biografija i literaturna djelatnost' Ivana Doshivnyka / [uporjadnyk I. Grushkovskij]. – Viznica, 1993. – 43 s.
2. Doshivnyk I.T. Zittypys : [vybrani tvory] / Ivan Doshivnyk. – Viznica : Cheremosh, 2006. – 208 s.
3. Novosiv'skij I.M. Sl. p. prof. Doshivnyk : pam'jati nezabut'nogo pedagoga j velykogo znavcjs'a ukrains'koji (ridnoji) movy // Osobystyj arhiv I. Grushkovskogo.
4. Pys'mennyky Bukovyny drugoji polovyny XIX stolittja – pershoji polovyny XX stolittja : Crestomatija. Chastyna 1 / uporjad. B.I. Mel'nychuk, M.I. Jyriichuk. – Chernivci : Prys, 2002. – S. 553-579.
5. Komarynec' P.I. Idejno-estetychni osnovy ukrains'kogo romantyzmu / I.P. Komarynec'. – L'viv : Vysha shkola, 1983. – 223s.

Kyselytsia O.N.,

Candidate of Pedagogic Sciences, assistant at the department of Physical Culture and Health Basics of the Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, oksana_kiselica@mail.ru

Ukraine, Chernivtsi

CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF HISTORY OF PEDAGOGICS OF UKRAINE OF CULTURAL AND EDUCATIONAL FIGURE JOHN DOSHCHIVNYK

This article presents the contribution of John Doshchivnyk (prominent educator, teacher of the end of XIX – of the first half of XX century (1886-1973), writer, philologist, cultural and educational figure, literary critic, translator, employee of many Ukrainian and foreign magazines) to the development of history of pedagogics of Ukraine.

Key words: *history of pedagogics; education; cultural and educational activity; pedagogical personalia; literary heritage, artworks, pedagogical ideas.*

УДК 37.011.33

Кір'янова О.В.,

старший викладач кафедри мовної підготовки, педагогіки та психології Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова, e.kiryanova2015@yandex.ru

Малюкова О.Ю.,

викладач кафедри мовної підготовки, педагогіки та психології Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова, olgamalukova073@gmail.com

Україна, м. Харків

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ДУМКИ ЩОДО ПОНЯТТЯ «УСПІШНІСТЬ НАВЧАННЯ»

У статті аналізується історія виникнення і становлення поняття «успішність навчання» у педагогічній думці від часів античності до сучасності. Досліджуються різні погляди на розуміння цього поняття та підходи до визначення його сутності у зв'язку зі змінами поглядів на процес навчання (успішність як результат, успішність як мотив, успішність як принцип навчання).

Ключові слова: успіх, успішність, успішність навчання.

Постановка проблеми. Питання успішності навчання є одним із провідних у педагогіці шкільної та вищої освіти. Аналіз психолого-педагогічної літератури, наукових теорій, підходів і концепцій показав, що поняття «успішність навчання» розглядається вченими з двох основних позицій. Першу можна визначити як психологічну або психолого-педагогічну, за якою поняття «успіх» і «успішність» тлумачиться як особливий емоційний стан учня, що виражає його особисте ставлення до діяльності чи її результатів (Р.Д. Кирилова, Е.І. Казакова, З.Д. Поляков, В.О. Серіков, М.Е. Щуркова та ін). Друга позиція пов'язана з розглядом успішності навчання у площині проблеми результативності й ефективності навчання, а також у контексті показників якості освіти (К.Ю. Бабанський, В.О. Давидов, Р.Д. Кирилова, В.О. Краєвський, І.Я. Лернер, Р.В. Щукіна та ін).

Мета роботи – визначити передумови виникнення поняття «успішність навчання», дослідити процес його становлення у працях мислителів і вчених від часів античності до наших днів, зробити сутнісну характеристику цього поняття.

Виклад основного матеріалу. Згідно з психологічною точкою зору успіх, як вважає А.С. Белкін, – це відчуття стану радості, задоволення від того, що результат, до якого особистість прагнула у своїй діяльності, або збігається з її очікуваннями, надіями, або перевершує їх. На ґрунті цього стану формуються більш сильні мотиви діяльності, змінюються рівні самооцінки, самоповаги. Коли успіх стає стійким, постійним, може початись свого роду ланцюгова реакція, що вивільнює величезні, приховані до цього моменту можливості особистості [1, с.28]. Із педагогічної точки зору успіх – це досягнення значних результатів у діяльності як окремої особистості, так і колективу в цілому [1, с.30].

У педагогічному розумінні успіх може бути результатом зваженої та підготовленої тактики вчителя, сім'ї. Очікування успіху полягає у прагненні учня заслужити схвалення, зміцнити своє Я, свою позицію, переконання і цінності. Це результат досягнення бажаної

мети, визнаної та значущої для індивіда, переживання почуття радості після подолання труднощів.

У «Короткому тлумачному словнику української мови» успіх трактується як позитивний результат будь-якої справи, досягнення в чому-небудь, а успішний – той, що дає позитивні результати, закінчується успіхом [2, с.8-9].

В енциклопедії практичної психології успішність розглядається як здатність і вміння досягати успіху. Виокремлюють об'єктивну й суб'єктивну успішність. Суб'єктивна успішність залежить від світосприйняття людини і відображає її «бачення ... власної і чужої успішності». При цьому людина, яка досягла мети, пов'язаної з цінностями, що відрізняються від ціннісних орієнтирів того, хто оцінює, а також власні досягнення не у пріоритетному напрямку не вважаються успішними. Людина з негативним світосприйняттям зовсім знецінює успіхи (іноді свої, іноді чужі). Об'єктивна успішність передбачає досягнення бажаного. При цьому у будь-якій культурі існує уявлення про об'єктивну успішність людини, яка оцінюється за сукупністю досягнень у напрямках, що вважаються суспільством найціннішими [3].

Уперше поняття «успішність» з'явилося у ХХ ст. у роботах психолога Б.Г. Ананьева, який застосовував його щодо врахування темпів, напруженості, індивідуальної своєрідності навчальної роботи, ступеня старанності та зусиль, яких докладає учень задля певних досягнень [4]. Але про окремі складові феномену успішності мислителі та вчені говорили ще за часів античності, позначаючи це поняттям «успіх».

Так, Аристотель говорив, що успіху у власній справі досягають ті, хто насолоджуються своїм заняттям: «Діяльності, зрозуміло, сприяє пов'язане з нею задоволення, адже ті, кому вона приносить задоволення, краще судять про кожен [предмет] і більш тонко розуміються [на справі]; так, геометрами стають ті, хто насолоджується заняттями геометрією, і вони краще розуміють кожну окремість; відповідно, і ті, хто любить співати чи будувати, і будь-які інші майстри досягають успіхів у власній справі, якщо отримують від неї насолоду» [5, с.276]. «Піфагорійці говорили, що всяке

вивчення наук і мистецтв буває правильним і досягає мети, якщо здійснюється добровільно, якщо ж з примусу, то буває слабким і безуспішним» [6, с.123]. Антична доба була періодом зародження багатьох наук і ще не висувала серйозних вимог до учнів, не вимагала їх безперервного навчання, тому головною метою навчання був сам процес навчання. Відповідно, успішним у навчанні міг стати той, хто волів навчатись і відчував задоволення від самого процесу навчання.

За часів Середньовіччя успіхом у розвитку особистості вважалась не лише наявність знань, застосовуваних у професії та житті, а, перш за все, розвиток у собі чесноти. Отже, основним критерієм успіху було саме досягнення чесноти і вірного розуміння Біблії. Цей період характеризується зміною сутності поняття «успіх у навчанні», оскільки замість одного задоволення і радості від навчання приходить розуміння необхідності налаштувати себе на тяжку працю. Центром уваги стає не тільки набуття знань у процесі навчання, а також виховання таких якостей особистості, як упокорення, відданість Богові, чистота душі, самозречення. Процес навчання був націлений на допомогу учневі у набутті цих чеснот, а запорукою їх придбання виступав трудомісткий процес навчання, що вимагав від учня зусиль і дисципліни. Також схвалювалось виховання бажання і доброї волі в учня. Так, Гуго Сен-Вікторський у своїй роботі «Сім книг повчального навчання або «Дидаскалон» акцентував увагу на старанності учнів, як обов'язковій умові для досягнення успіху в навчанні: «Старанність учню потрібна не менше, ніж саме учіння. І якщо хтось побажає зрозуміти, чого досягли древні завдяки любові до мудрості і як багато вони залишили нащадкам на згадку про свою звитягу, то йому стане зрозуміло, що його власна старанність виявиться все ж таки меншою за їхню [7, с.338]. Отже, старанність вважалась важливою чеснотою, без якої досягнення успіху стає сумнівним, тому що старанність була важливою якістю для набуття покірливості, наявності якої вже означала успіх у розвитку особистості. Учителю слід було навчати вірі та сприяти тому, щоб учні набули вірного розуміння християнства. Августин у «Навчанні оголошуваних» говорив, що важливо навчити учнів того, що відчув і дізнався сам. «Що не розповідаєш, розповідай так, щоб той, до кого ти звертаєшся, слухаючи, вірив; вірячи, сподівався; сподіваючись, любив. Часто Господь виявляє своє милосердя через катехізатора: зворушена його мовою, людина захоче дійсно стати тим, на кого раніше вирішувала лише скидатись. Коли в ній почне виникати це бажання, тоді й будемо вважати, що він прийшов» [8, с.161-162]. Таким чином, в період Середньовіччя, важливими складовими успіху в навчанні стали формування в учня бажання до вивчення предмета і старанність.

За доби Відродження навчання стало більш орієнтованим на людину та її якості, ніж на служіння Богові, як за часів Середньовіччя. Педагоги почали звертати увагу на особистість учня, намагались виявити ті якості особистості, які сприятимуть вивченню наук. Також педагоги вважали, що особистісні якості є запорукою правильного розуміння матеріалу в процесі

навчання і що вивчення наук без наявності таких важливих якостей особистості, як чеснота, зрілість особистості – не може бути ефективним.

М. Монтень у своїх працях відзначав, що успіх полягає не стільки в набутті знань, скільки в розвиненій духовно особистості й лише за таких умов ці науки можуть бути розумно застосовані. «Після того, як юнакові роз'яснять, що ж, власне, йому потрібно, щоб стати краще і розумніше, слід ознайомити його з основами логіки, фізики, геометрії та риторики: та, яку б з цих наук він не обрав, – оскільки його розум до цього часу буде вже розвинений, – він швидко досягне в ній успіхів» [9, с.207]. Отже, на думку М. Монтеня, розумність і підготовленість особистості до навчання – це складові успіху, без яких вивчення інших дисциплін не може бути ефективним.

Томмазо Кампанелла вважав, що безглуздим є докладне вивчення якогось одного предмета, оскільки це не може розвинути людську особистість і не дає мудрості. «Для такого роду мудрості потрібна тільки рабська пам'ять і праця, від чого людина стає зашкарублюю, адже займається вивченням не самого предмета, а лише книжних слів, і принижує душу, вивчаючи мертві знаки речей...» [10, с.44-45]. Важливим він вважав знайомство учня з усіма галузями знань. Отже, розглядаючи складові успіху в навчанні, вчені епохи Відродження наголошували на духовному розвитку особистості та її всебічному розвитку в цілому.

Період Нового часу ознаменувався зміною поглядів на навчання. Соціальні й економічні перетворення, розвиток технологій і промисловості спонукали людину до набуття нових знань. Саме знання стали важливим елементом розвитку, адже дозволили людині змінити своє життя і зробити свій внесок у науку. Так, Я.А. Коменський визначав дидактику як універсальне мистецтво всіх учити всьому: «Керівною основою дидактики нехай буде: дослідження і відкриття методу, при якому учні менше б учили, учні більше б училися; в школах було б менше одуріння, даремної праці, а більше дозвілля, радості та ґрунтового успіху...» [11, с.243].

Теоретик народної школи й основоположник педагогічної освіти Німеччини А. Дистервег, на відміну від Я.А. Коменського, вважав, що успішність навчання забезпечується не методом, а вчителем. Розглядаючи принцип індивідуальності навчання, він відзначав, що «несправедливою є вимога, щоб усі учні показували однакові успіхи з одного і того ж предмета і повинні були б його вивчати в однаковому обсязі» [12]. Уся діяльність А. Дистервега була підпорядкована створенню школи, що розвиває у дітей самостійне мислення й активність.

Також успішність у навчанні розглядали у своїх роботах Дж. Локк і Ж.-Ж. Руссо. Про важливість успіху в навчанні писав Дж. Локк, відзначаючи, що «найнерозумніша річ у світі – мучити її [дитину] і витрачати час на те, у чому вона ніколи не зможе матиме успіху» [13]. А Ж.-Ж. Руссо зазначав, що дитина «рідко буде діяти, не впевнившись в успіхові» [14], і наголошував на важливості акцентування успішності дитини, її заохоченні, що сприятиме появі бажання перевершити саму себе.

Про успішність у навчанні з точки зору важливості відчуття успіху для діяльності людини і, як наслідок, для його навчання йдеться у книзі К. Ушинського «Педагогічна антропологія»: «В самому стремлении человека к совершенству лежит уже залог того, что успех ободряет его даже независимо от своего содержания» [15, с.168]. Також, розмірковуючи щодо принципів сучасності й поступовості навчання, К. Ушинський відзначає, що успішним навчання буде у тому випадку, якщо вимоги, що висуваються до учня будуть відповідати його можливостям [15, с.526].

Школою К. Левіна проблема успіху вивчалась у контексті проблеми цілепокладання особистості, саме у зв'язку з вивченням рівня домагань. В експериментальних дослідженнях учнів К. Левіна (Ф. Хоппе, М. Юкнат) вивчалась роль успіху й неуспіху в конкретній діяльності, залежність динаміки діяльності від наявності-відсутності успіху, зв'язок успіху з домаганням, складністю завдань, самооцінкою особистості.

Відзначав важливість успіху в навчанні В. Сухомлинський. Розмірковуючи про навчання дітей, які тільки прийшли до школи, він відзначав, що дитину лякає навіть думка про те, що її можуть вважати ледачою чи невдахою, адже бажання навчатись властиве кожній дитині. Але це бажання дуже легко згасити байдужістю чи різким словом з боку вчителя. Тому «живительным воздухом для слабенького огонька жажды знаний является только успех ребенка в учении» [16].

К. Ушинський і В. Сухомлинський виходять із того, що успіх важливий для дитини як фактор, що підтримує інтерес до навчання, таким чином розглядаючи успішність як мотив навчання.

Так і А.К. Маркова важливим фактором при засвоєнні нових знань вважає наявність мотивації, яка має бути особистою якістю учня, а не нав'язаною ззовні необхідністю, найчастіше незрозумілою учневі: «Формування також неправильно розуміти як перекладання вчителем у голову учня готових, ззовні заданих мотивів і цілей навчання. Насправді формування мотивів навчання – це створення у школі умов для виникнення внутрішніх спонукань (мотивів, цілей, емоцій) до навчання, усвідомлення їх учнем і подальшого саморозвитку ним своєї мотиваційної сфери. Учителю при цьому не займає позицію холоднокровного спостерігача за тим, як стихійно розвивається і складається мотиваційна сфера учнів, а стимулює її розвиток системою психологічно продуманих прийомів» [17, с.6]. Також А.К. Маркова говорить про те, як успіх впливає на рівень особистих домагань. Переживаючи успіх, учень відчуває свою готовність до виконання більш складних завдань, порівняно з тим, хто зазнав неуспіху. Психологи визнають, що типовим є підвищення рівня домагань дитини і відповідно рівня складності обраних завдань після успіху і зниження їх після неуспіху. Відмінність між досягненнями і домаганнями подальших досягнень отримало назву «цільової розбіжності». При виконанні цього завдання можуть мати місце варіанти, коли свої успіхи і неуспіхи учні пояснюють або об'єктивними

обставинами, або своїм умінням чи невмінням» [17, с.27]. А.К. Маркова дійшла висновку, що рівень домагань визначає готовність учня до вирішення більш складних завдань, що сприяє більш ефективному засвоєнню матеріалу й розширює знання. Отже, не можна говорити про успіх у навчанні, якщо в учня не розвинена мотивація і немає особистих домагань до досягнення успіху.

М.Н. Гапоненко звернула увагу на самооцінку і успіх: «Так, задоволеність або незадоволеність людини собою, своєю діяльністю, що виникає в результаті досягнення успіху або появи невдачі, взаємопов'язана з рівнем самооцінки. Від того, як людина оцінює результати своєї діяльності, залежить постановка нових цілей, вибір перспектив і ставлення до себе. Високий рівень усвідомленої саморегуляції супроводжує розвиток позитивних характеристик самосвідомості (висока самоповага, впевненість у своїй життєвій перспективі, висока потреба в пізнанні, наполегливість у досягненні мети, прагнення до самоактуалізації)...» [18, с.76-79]. Таким чином, можна сказати, що успіх дає відчуття впевненості у своїх силах і високу самооцінку, які є вкрай необхідними компонентами для особистості в процесі освіти і постановки цілей.

Висновки. Аналіз становлення поняття «успішність навчання» у працях мислителів і вчених від часів античності до наших днів дозволив визначити передумови його виникнення, надати сутнісну характеристику і продемонструвати значущість даного поняття як складової процесу навчання у цілому. Тож можемо зробити висновок про те, що в історичній парадигмі найчастіше успішність навчання розглядається як характеристика темпів, напруженості, індивідуального стилю роботи, ступеня старанності учнів і докладання ними зусиль для досягнення навчальних цілей. Отже, можна стверджувати, що дане поняття включає в себе результативність навчальної діяльності та ефективність використовуваних засобів досягнення навчальних цілей, а також особисту задоволеність учня процесом і результатами навчання, тобто переживання ним своєї успішності. Якщо учень у процесі навчання зумів подолати труднощі, свою розгубленість, неорганізованість, можна говорити про те, що він досяг успіху в навчанні, оскільки за таких умов учень відчуває задоволеність собою і своєю діяльністю. Важливою у цьому процесі є також роль учителя, який повинен сприяти досягненню успішності навчання, стимулюючи розвиток мотиваційної сфери учня шляхом обрання найбільш прийнятних для цього методів і прийомів.

Література

1. Белкин А.С. Ситуация успеха. Как ее создать : кн. для учителя / А.С. Белкин. – М. : Просвещение, 1991. – 176 с.
2. Короткий тлумачний словник української мови. / Гринишин Д.Т., Карпова В.А., Полюга А.М. та ін. – К. : ВЦ Просвіта, 2010. – 600 с.
3. Енциклопедія практичної психології. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://psychologis.com.ua/uspeh.htm>.
4. Янатьев Б.Т. Избранные психологические труды: в 2-х т. / под ред. А.А. Бодалева и др. – М. : Педагогика, 1980. – 288 с.

5. Аристотель. Сочинения : в 4 т. – III. 4 / Аристотель; – М.: Мысль, 1983. – 830 с.
6. Жураковский Г.Е. Очерки по истории античной педагогики / Г.Е. Жураковский. – М.: Учебно-педагогическое изд-во, 1940. – 471 с.
7. Неретина С.С. Антология средневековой мысли (Теоология и философия европейского Средневековья) : в 2 т. – III. 1 / С.С. Неретина, А.В. Бурлак. – СПб.: РХТУ, 2001. – 593 с.
8. Безрогова В.Г. Антология педагогической мысли христианского Средневековья : в 2 т. – III. 1 / В.Г. Безрогова, О.И. Варьяш. – М.: Аспект Пресс, 1994. – 400 с.
9. Монтень М. Опыты : кн. 1 / М. Монтень ; перевод А.С. Бобовича. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1954. – 560 с.
10. Волгин В.П. Кампанелла. Город Солнца. / В.П. Волгин. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1947. – 175 с. 33.
11. Нипков К.Э. Ян Коменский сегодня / К.Э. Нипков. – СПб.: Глаголь, 1995. – 250 с.
12. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей. Изб. Пед. соч. – М.: Учпедгиз, 1956. – С.55-212.
13. Локк Дж. Мысли о воспитании : соч. в 3 т. – III. 3 / Дж. Локк. – М.: Мысль, 1988. – 688 с.
14. Руссо Ж.-Ж. Эмиль, или О воспитании [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.marx.spbu.ru/tolstoy/russo-emil1.html>.
15. Ушинский К.Д. Материалы к 3-му тому «Педагогической антропологии». Собр. соч.: в 11 т. – III. 10. – М.-Л.: Из-во АПН РСФСР, 1948-1950. – С. 53-659.
16. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – [4-е изд.] – К.: Радянська школа, 1973. – 248 с.
17. Маркова А.К. Формирование мотивации учения : кн. для учителя / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 191 с.
18. Гапоненко М.Н. Особенности формирования самооценки, мотивации успеха и самоконтроля в юношеском возрасте / М.Н. Гапоненко // Теория и практика общественного развития. – 2012. – №7. – С.76-79.
1. Belkin A.S. Situatsiya uspekha. Kak ee sozdat' : kn. dlya uchitelja / A.S. Belkin. – M.: Prosveshchenie, 1991. – 176 s.
2. Korotkij tlumachnij slovnjuk ukrain's'koi' movy. / Grynyshtyn D.G., Karpova V.L., Poljuga L.M. ta in. – K.: VC Prosvita, 2010. – 600 s.
3. Encyklopedija praktychnoi' psyhologii'. [Elektronnij resurs] – Rezhym dostupu: <http://psychologis.com.ua/uspeh.htm>.
4. Anan'ev B.G. Izbrannye psikhologicheskie trudy: v 2-kh t. / pod red. A.A. Bodaleva i dr. – M.: Pedagogika, 1980. – 288 s.
5. Aristotel'. Sochinenija : v 4 t. – T. 4 / Aristotel'; – M.: Mysl', 1983. – 830 s.
6. Zhurakovskij G.E. Ocherki po istorii antichnoj pedagogiki / G.E. Zhurakovskij. – M.: Uchebno-pedagogicheskoe izd-vo, 1940. – 471 s.
7. Neretina S.S. Antologija srednevekovoj mysli (Teologija i filosofija evropejskogo Srednevekov'ja): v 2 t. – T. 1 / S. S. Neretina, L. V. Burlak. – SPb.: RHI, 2001. – 593 s.
8. Bezrogova V.G. Antologija pedagogicheskoy mysli hristianskogo Srednevekov'ja : v 2 t. – T. 1 / V.G. Bezrogova, O.I. Var'jash. – M.: Aspekt Press, 1994. – 400 s.
9. Monten' M. Opyty : kn. 1 / M. Monten' ; perevod A.S. Bobovicha. – M.: Izd-vo Akademii nauk SSSR, 1954. – 560 s.
10. Volgin V.P. Kampanella. Gorod Solnca. / V. P. Volgin. – M.: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1947. – 175 s. 33.
11. Nipkov K.E. Jan Komenskij segodnja / K.E. Nipkov. – SPb.: Glagol', 1995. – 250 s.
12. Disterveg A. Rukovodstvo k obrazovaniju nemeckih uchitelej. Izb. Ped. soch. – M.: Uchpedgiz, 1956. – S.55-212.
13. Lokk Dzh. Mysli o vospitanii : soch. v 3 t. – T. 3 / Dzh. Lokk. – M.: Mysl', 1988. – 688 s.
14. Russo Zh.-Zh. Emil', ili O vospitanii [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupa : <http://www.marx.spbu.ru/tolstoy/russo-emil1.html>.
15. Ushinskij K.D. Materialy k 3-mu tomu «Pedagogicheskoy antropologii». Sobr. soch.: v 11 t. – T. 10. – M.-L.: Iz-vo APN RSFSR, 1948-1950. – S. 53-659.
16. Suhomlinskij V.A. Serdce otdaju detjam / V. A. Suhomlinskij. – [4-е изд.] – К.: Radjans'ka shkola, 1973. – 248 s.
17. Markova A. K. Formirovanie motivacii uchenija : kn. dlja uchitelja / A.K. Markova, T.A. Matis, A.B. Orlov. – M.: Prosveshhenie, 1990. – 191 s.
18. Gaponenko M.N. Osobennosti formirovanija samoocenki, motivacii uspeha i samokontrolya v junosheskom vozraste / M.N. Gaponenko // Teorija i praktika obshhestvennogo razvitija. – 2012. – №7. – S.76-79.

References

Kiryanova O.V.,

senior lecturer in language training, pedagogy and psychology, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, e.kiryanova2015@yandex.ru

Malyukova O.U.,

lecturer in language training, pedagogy and psychology, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, olgmalukova073@gmail.com

Ukraine, Kharkiv

FORMATION AND DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC OPINION ON THE CONCEPT OF «LEARNING SUCCESS»

In the article it is analyzed the origins and formation of the concept of «learning success» in education since antiquity to the present. It is determined the different views of understanding the concepts and approaches of its nature due to changes in views on the process of learning (as a result of the success, success as a motivation, success as a principle of education).

Key words: success, success, learning success.

УДК 378.147:811.161.2-051

Клак І.Є.,

к.пед.н., старший викладач кафедри англійської філології Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, klak_inna@mail.ru

Україна, м. Кременець

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті уточнюється структура та основні компоненти професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови. На підставі аналізу науково-педагогічної літератури та порівняння підходів дослідників щодо зазначеної проблеми структуру досліджуваного феномена запропоновано розглядати як інтегральне багаторівневе динамічне утворення, яке є конструктивним поєднанням змістового, мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, комунікативного та рефлексивного компонентів, кожен з яких характеризується певними критеріями.

Ключові слова: професійна комунікативна компетентність, майбутні вчителі іноземної мови, структура, компонент, критерій, діяльність, пізнання.

Постановка проблеми. Професійна комунікативна компетентність майбутніх учителів іноземної мови є прикладним напрямом педагогіки як наукової галузі знань про закономірності навчання та виховання, що представляє собою сукупність педагогічних норм і правил, які визначають специфіку професійної комунікативної поведінки та професійної комунікативної діяльності майбутніх учителів іноземної мови. Крім того, професійна комунікативна компетентність є елементом професійної культури фахівців, що визначає рівень їхньої професійної підготовки та якість професійної діяльності; морально-комунікативні пріоритети в рамках конкретної професійної групи, що сприяє оптимальному прийняттю рішень в умовах невизначеності та професійних протиріч.

Однак окремі аспекти проблеми дотепер залишаються малодослідженими, адже формуванню зазначеного феномена приділяється недостатньо уваги в контексті компетентнісного підходу, тоді як саме від цього залежить успішність роботи майбутніх учителів іноземної мови, професійна підготовка яких вимагає розгляду в аспекті її комунікативності. Крім того, нечітко визначено та обґрунтовано компоненти професійної комунікативної компетентності вчителів іноземної мови. Отже недостатня розробленість спонукає зайнятися дослідженням окресленої проблеми.

Професійна комунікативна компетентність синтезує в собі, по-перше, загальні вимоги до педагога як до особистості, по-друге, особливості його професійно-педагогічної діяльності, по-третє, конкретний прояв цих властивостей, вимог, якостей, притаманних особистості, в діяльності окремого педагога [1, с.23].

Розглядаючи поняття професійної комунікативної компетентності, ряд дослідників, такі як І. Зимня, І. Зязюн, В. Калінін, Н. Кузьміна, О. Ломакіна, А. Маркова, С. Павлютенков, С. Сисоєва, С. Соколова та інші визначають його як багатоконцентну структуру, в якій виокремлюють мотиваційно-ціннісний,

операційно-діяльнісний, комунікативний, рефлексивний та особистісний компоненти. Всі ці складові взаємопов'язані, адже високий рівень комунікативної компетентності педагога передбачає всебічний розвиток усіх її компонентів, віртуозне володіння та застосування комунікаційних технік.

Здійснений теоретичний аналіз досліджуваної категорії дозволяє визначити професійну комунікативну компетентність майбутнього вчителя іноземної мови як складне, інтегральне особистісне утворення, яке має багато складових, зокрема теоретичні знання, практичні вміння, особистісні якості та досвід вчителя іноземної мови, здатного використовувати іноземну мову не тільки як інструмент професійної діяльності та пізнання, але і як дієвий інструмент безперервного професійного удосконалення, що визначає успішність фахівця у соціальному та професійному середовищі.

Мета статті – уточнити структуру та основні компоненти професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, для досягнення якої застосовувались такі методи дослідження, як аналіз і синтез (вивчення науково-педагогічної літератури з метою визначення рівня розробленості досліджуваної проблеми), зіставлення з метою порівняння підходів дослідників до розв'язання проблеми та визначення напрямів наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. На підставі вищевикладених положень та визначення професійної комунікативної компетентності як професійно-особистісної характеристики фахівця структуру досліджуваного феномена пропонуємо розглядати як інтегральне багаторівневе динамічне утворення, яке є конструктивним поєднанням змістового, мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, комунікативного та рефлексивного компонентів (рис. 1).

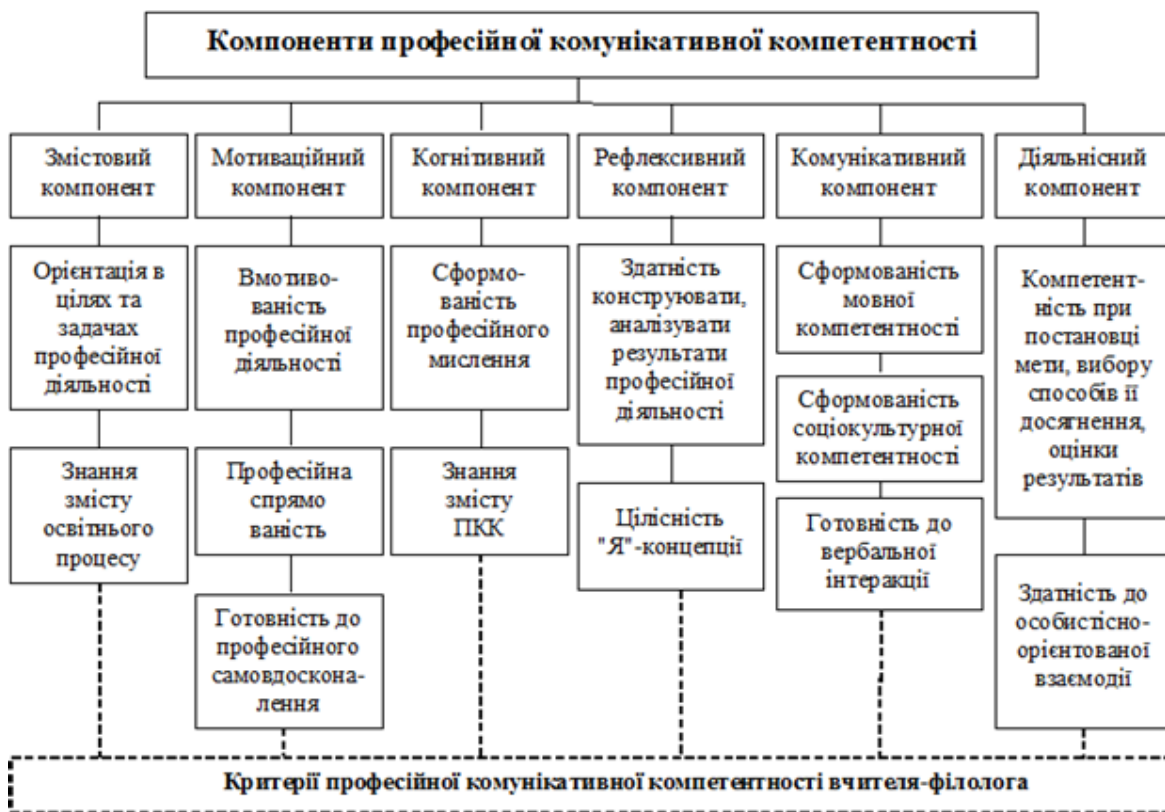

Рис.1. Структура професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови

Змістовий компонент професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови розкриває зміст і напрям формування досліджуваного феномена, а саме: формування системи професійних теоретико-методичних знань у сфері гуманітарних, власне філологічних наук, методологічних переконань, загальнонаукових професійно значущих знань, умінь та універсальних методів пізнання та практичної діяльності. Студенти повинні оволодіти як програмним, так і додатковим матеріалом, що сприятиме розширенню їхньої загальної ерудиції, поінформованості у різних сферах педагогічної діяльності та зробить їх компетентними фахівцями.

Мотиваційний компонент професійної комунікативної компетентності детермінує мотиви та цілі професійної діяльності майбутніх учителів іноземної мови. Під мотиваційною сферою особистості українські науковці З. Підручна та Т. Стовбчата розуміють сферу, що включає потреби, мотиви, цілі, інтереси в їх складній взаємодії. Мотиваційна сфера характеризується сукупністю соціальних установок, ціннісних орієнтацій інтересів, що становлять основу мотивів, все те, що включає поняття спрямованості особистості [5] на професійну діяльність і стає головним питанням для майбутніх фахівців у період їхнього навчання у ВНЗ.

Цей компонент віддзеркалює ціннісні установки майбутнього вчителя іноземної мови на актуалізацію у професійній діяльності, його готовність до професійного вдосконалення, стійкий інтерес до інноваційної діяльності, потребу в професійному зростанні, прагнення

до саморозвитку та самореалізації, тобто його готовність до виявлення власної професійної комунікативної компетентності.

Когнітивний компонент професійної комунікативної компетентності передбачає сукупність психолого-педагогічних знань, спеціальних знань з фахових дисциплін та методики їх викладання. Цей компонент вказує не тільки на фундаментальні знання базових понять комунікативної компетентності, а й на творчий підхід до застосування цих знань і навичок у професійній діяльності.

Когнітивний компонент професійної комунікативної компетентності, крім того, забезпечує осмислення майбутнім учителем іноземної мови власних цінностей (життєвих і професійних), яке відбувається через самопізнання, самооцінку та самовизначення. Ці три процеси дозволяють фахівцю фіксувати зміни в своєму «професійному Я», усвідомлювати їх у тимчасовій перспективі, що і виступає стимулом для подальшого самовдосконалення та професійного зростання [6].

Ряд дослідників, зокрема І. Зимня, А. Маркова, З. Підручна, О. Філатова найголовнішим компонентом професійної комунікативної компетентності вважають діяльнісний компонент, адже категорія діяльності є основоположною категорією всіх наук про людину, вона завжди наочна, носить суб'єктивний характер, володіє внутрішнім динамізмом і носить соціальний характер [4].

Поряд із трудовою, навчально-пізнавальною, ігровою та іншою діяльністю засновники теорії мовленнєвого

спілкування Л. Виготський, О. Лурія, О.О. Леонтєв, О.М. Леонтєв та інші вважають комунікацію різновидом людської діяльності загалом, мовленнєвою діяльністю. Саме в діяльності відбувається перехід об'єктивного відображуваного в суб'єктивний образ, в ідеальне. Діяльність – це динамічна система, у межах якої постійно відбуваються трансформації: акт діяльності може втрачати мотив і перетворюватися на дію, яка реалізує іншу діяльність; і навпаки, дія може набувати самостійної спонукальної сили і стати актом діяльності; дія може трансформуватись в операцію, почати реалізовувати різноманітні типи мети [2, с.31].

Отже, діяльнісний компонент професійної комунікативної компетентності характеризується сукупністю професійних умінь (комунікативних, гностичних, дидактичних, проєктивних, технологічних, організаційних, управлінських) та якостей, що зумовлюють ефективність реалізації відповідних професійних функцій.

Про сформованість цього компонента свідчить здатність керувати процесами спілкування у різних комунікативних ситуаціях, творчий підхід до рішення комунікативних завдань, готовність до оптимального рівня особистісно-орієнтованої взаємодії у ході освітнього процесу.

Аналізуючи комунікативний компонент, насамперед, зауважимо, що професійна комунікативна компетентність майбутнього вчителя іноземної мови розглядається як інтегральна здатність особистості, що характеризується глибокою обізнаністю в психолого-педагогічній і предметній галузях знань, професійними вміннями, навичками, особистісним досвідом та освіченістю фахівця, здатного використовувати іноземну мову як інструмент професійної діяльності та професійного пізнання, що доводить доцільність включення цього компонента в структуру професійної комунікативної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови.

До комунікативного компонента входять такі поняття, як обізнаність, володіння навичками, вміннями, досвідом. Саме вони становлять систему знань, набутих під час вивчення іноземної мови у вищій школі. Оволодіння студентом програмним та додатковим матеріалом з іноземної мови підвищує його ерудицію, поінформованість, сприяє його становленню як компетентного спеціаліста, професіонала у своїй справі.

Українські вчені-лінгвісти, зокрема А. Анісімова, І. Баркасі, С. Ніколаєва, Н. Сорокіна, Т. Стовбчата та інші вважають, що зміст комунікативного компонента складають мовна, мовленнєва та соціокультурна компетентності, які, своєю чергою, також включають цілу низку компетентностей. Наприклад, мовна (лінгвістична) компетентність – це знання системи мови й правил її функціонування при іншомовній комунікації. Вона також є інтегральною і включає лексичну, граматичну, фонологічну й орфографічну компетентності та базується на удосконаленні знань з лексики, граматики, семантики та фонології.

Мовленнєва компетентність – це здатність сприймати й породжувати іншомовні тексти згідно з поставленим чи виниклим комунікативним завданням, яке включає ситуацію спілкування й комунікативний намір. Вона

базується на чотирьох видах компетентностей: в аудіюванні, говорінні, читанні, письмі та передбачає удосконалення відповідних умінь і навичок, необхідних для формування мовленнєвої компетентності [1, с.19].

Соціокультурна компетентність охоплює країнознавчу (знання історії, географії, економіки, державного устрою, культури країни, мова якої вивчається) та лінгвокраїнознавчу (особливості соціокультурного розвитку країни, мова якої вивчається, вербальної та невербальної поведінки носіїв мови та вміння підпорядковувати свою вербальну поведінку відповідно до цих особливостей у конкретних ситуаціях спілкування) компетентності.

Учені Л. Бахман, Ф. Бацевич, Н. Гез, А. Палмер та інші, своєю чергою, серед складових комунікативної компетентності виокремлюють також дискурсивну (здатність поєднувати повідомлення у зв'язні дискурси), соціолінгвістичну (здатність розуміти і продукувати мовлення у конкретному соціолінгвістичному контексті спілкування), іллокутивну (здатність реалізовувати комунікативні наміри, використовуючи структуру повідомлення (мовленнєвого акту), стратегічну (уміння брати участь у спілкуванні, добираючи правильну стратегію і тактику спілкування) компетентності [2, с.125].

Таким чином, зазначені компетентності є ключовими у професійній діяльності майбутніх учителів іноземної мови, і у процесі педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу вони мають виступати інтегровано. Результативність їх становлення на практиці конкретного фахівця, його вмотивованість і психологічна установка на вивчення дисциплін філологічного циклу, особистісна оцінка власної діяльності визначають професійну комунікативну компетентність майбутнього вчителя іноземної мови.

Однією з найважливіших умов глибшого усвідомлення людиною власної діяльності, критичного аналізу та конструктивного удосконалення є її рефлексивне ставлення до своєї діяльності. Отже, правомірне виділення рефлексивного компонента в структурі професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, у якому реалізується рефлексійна, комунікативна та пізнавально-гносеологічна функції.

Рефлексивний компонент професійної комунікативної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови містить у собі таку важливу характеристику як «Я-концепція», а своє концентроване вираження знаходить в професійній позиції, яка відображає комплекс уявлень про професіонала [3]. З цієї позиції визначається ставлення до колег, до процесу та результатів своєї власної професійної діяльності, здійснюється самооцінка рівня професійної майстерності. «Я-концепція» є смислоутворювальною, оскільки в ній закладені спрямовальні, стимулювальні й оцінювальні функції професійної комунікативної компетентності вчителів іноземної мови. Це зумовлено тим, що ця концепція є усвідомленням останніми себе, своїх можливостей в системі професійної діяльності, спілкування, власної особистості. Внаслідок цього складається особистісно-смысловий рівень суб'єктивного контролю та характер

саморегуляції в професійній діяльності [3].

Висновки. Отже, професійна комунікативна компетентність майбутнього вчителя іноземної мови – це багатокомпонентна структура, до складу якої входять змістовий, мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, комунікативний та рефлексивний компоненти, які тісно взаємопов'язані. Фундаментальні знання, навички та вміння майбутніх учителів іноземної мови формуються під час навчання у вищому навчальному закладі, набувають подальшого вдосконалення упродовж усієї професійної діяльності. Високий рівень професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови означає всебічний розвиток усіх її компонентів у поєднанні з віртуозним володінням та застосуванням різноманітних комунікативних технік.

Література

1. Баркасі В.В. Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземної мови [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В.В. Баркасі. – Одеса, 2004. – 212 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
3. Бoryткo Н.М. Теорія і практика становлення професійної позиції педагога-воспитателя в системі неперервного освіти [Текст] : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.08 «Теорія і методика професійного освіти» / Н.М. Бoryткo. – Волгоград, 2001. – 46 с.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность : избр. психол. соч. : [в 2-х т.] / А.Н. Леонтьев. – М. : Педагогика, 1963. – Т. 2. – 375 с.
5. Підручна З.Ф. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і

методика професійної освіти» / З.Ф. Підручна; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Т., 2008. – 22 с.

6. Шапошников К.В. Контекстний підхід в процесі формування професійної компетентності майбутніх лінгвістів-перекладачів [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теорія і методика професійного освіти» / К.В. Шапошников. – Москва, 2006. – 216 с.

References

1. Barčasi V.V. Formuvannia profesijnoi kompetentnosti v maibutnih uchyteliv inozemnoyi movy [Tekst] : avtoref. dys... kand. ped. nauk : 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesijnoi osvity» / V.V. Barčasi. – Odesa, 2004. – 212s.
2. Batsevych F.S. Osnovy komunikatyvnoi lingvistyky : [pidruchnyk] / F.S. Batsevych. – K. : Akademiya, 2004. – 344 s.
3. Borytko N.M. Teoriya i praktika stanovlyeniya professional'noi pozitsii pedagoga-vospitatelya v sistemye nepreryvnoho obrazovaniya [Tekst] : avtoref. diss... dokt. ped. nauk : 13.00.08 «Teoriya i metodyka professional'nogo obrazovaniya» / N.M. Borytko. – Volgograd, 2001. – 46 s.
4. Leontiev A.N. Deyatel'nost'. Soznaniye. Lichnost' : izbr. psihol. soch. : [v 2-ch t.] / A.N. Leontiev. – M. : Pedagogika, 1963. – T. 2. – 375 s.
5. Pidruchna Z.F. Formuvannia profesijnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnih perekladachiv u protsesi fahovoi pidhotovky : avtoref. dys... kand. ped. nauk : 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesijnoi osvity» / Z.F. Pidruchna; Ternop.nats. ped. un-t. im. V.Hnatyuka. – T., 2008. – 22 s.
6. Shaposhnikov K.V. Kontekstny podhod v protsessyie formirovaniya professional'noi kompetentnosti buduschih lingvistov-perevodchikov [Tekst] : diss... kand. ped. nauk : 13.00.08 «Teoriya i metodyka professional'nogo obrazovaniya» / K.V. Shaposhnikov. – Moskva, 2006. – 216 s.

Klak I.Ye.,

Candidate of pedagogical sciences, senior teacher of Kremenets' Regional Humanitarian-Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko, klak_inna@mail.ru

Ukraine, Kremenets'

STRUCTURE AND MAIN COMPONENTS OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE

The article clarifies the structure and main components of future foreign language teachers' professional communicative competence. On the basis of the analysis of scientific and pedagogical literature and comparing the approaches to the problem the structure of the under investigation phenomenon is suggested to be considered as an integral multilevel dynamic formation, which is a constructive combination of content, motivational, cognitive, activity, communicative and reflective components, each of which is characterized by certain criteria.

Key words: *professional communicative competence, future teachers of foreign language, structure, components, criterion, activities, perception.*

УДК 371.3:811.161.2:373.3

Компаній О.В.,

кандидат педагогічних наук, науковий кореспондент кафедри педагогіки, менеджменту освіти й інноваційної діяльності КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської ради, lprocenko@yandex.ru

Україна, м. Херсон

ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ СТВОРЮВАТИ ЖАНРИ ІНСТРУКТУЮЧОГО ХАРАКТЕРУ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ

У статті висвітлюється питання формування вмінь створювати жанри інструкуючого характеру (інструкція, кулінарний рецепт) на завершальному етапі початкової мовної освіти в умовах принципу наступності, оскільки з позиції сьогодення вони є актуальними, дозволяють особистості спілкуватися в різних комунікативних ситуаціях, і, нарешті, майже є недослідженими. Автор розкриває поняття цих жанрів, аналізує їх зміст та пропонує методику розвитку вмінь будувати жанри інструкуючого характеру в початковій школі в умовах принципу наступності.

Ключові слова: жанри, інструкція, кулінарний рецепт, формування вмінь створювати ці жанри.

Постановка проблеми. Зміни в системі сучасної освіти зумовили і змінювання її завдання – сформувати різнобічно розвинену, ініціативну, конкурентоспроможну, соціально мобільну особистість, яка в майбутньому зможе реалізуватися як професіонал в умовах динамічного розвитку інформаційного суспільства, особистість, якій притаманна справжня культура спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності та яка володіє засобами самовираження рідною мовою, вміє аналізувати і продукувати тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення залежно від комунікативної ситуації. Зважаючи на це, увага в загальноосвітній школі, зокрема в початковій, повинна бути спрямована на розвиток в учнів моделювати тексти різної жанрово-стильової належності. Перехід учнів до жанрового аспекту дозволяє наблизити їх до реальної мовленнєвої практики завдяки багатству й закріпленості жанрових ознак.

Теоретичні засади жанрової компетентності розроблялися О.Горошкіною, Л.Мацько, А.Михальською, В.Нищетою, Г.Сагач, Л.Туміною та ін. Особливості навчання жанрів школярів розкрито в працях Т.Ладиженської, Н.Голуб, Г.Шелехової та ін. Незважаючи на досягнення науковців різноманітні жанри спілкування досліджено нерівномірно. Окремі типи письмових текстів піддавалися ретельному різнобічному аналізу (лист, оголошення, наказ та ін.), інші залишилися в стороні без уваги мовознавців. Одними з таких є інструкуючі жанри, які, незважаючи на широту використання, досі залишаються малодослідженими. У зв'язку з цим, метою статті є аналіз жанрів інструкуючого характеру та розвиток умінь створювати їх в початковій школі в умовах принципу наступності на завершальному етапі початкової мовної освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчив, що інструкція тлумачиться як указівки, сукупність правил, які встановлюють порядок і спосіб здійснення, виконання якоїсь дії [3, с.204]. Т.Яковлева трактує інструкцію як набір деяких правил, які фіксують порядок процедури, альтернативні засоби і

способи здійснення дій [5, с.141]. Отже, під інструкцією будемо розуміти список певних дій, за допомогою яких можна досягти певного результату.

Однією з особливостей інструкції є те, що адресант в ній прихований, проте «його позиція по відношенню до адресата є пріоритетною, оскільки наявність у нього більших знань в певній галузі дає йому право інструктувати адресата. Обов'язковість виконання певних дій є необхідною вимогою адресанта, бо невиконання порядку дій може призвести до незадовільних результатів» [4].

Інструкція, з нашої точки зору, за всіма своїми характеристиками є текстом. Вона має структурно-змістовну цілісність, смислову зв'язність, завершеність і тематичну єдність, тобто об'єднана єдиною темою. За формою реалізації вона може бути представлена як у письмовому, так і в усному вигляді. За постановою спілкування відноситься до офіційно-ділового стилю, тому вимагає максимальної повноти інформації, конкретності, точності, ясності і доступності викладу для розуміння змісту будь-яким адресатом. Тип впливу цього мовленнєвого жанру – імперативний (категоричний). Ступінь прояву дидактизму не такий сильний, як в повчальних, настановчих і пояснювальних текстах, оскільки інструкція частіше пропонується в непрямій формі, що не властиво для вище перерахованих текстів [4]. У лінгвістичному аспекті цей жанр характеризується спонукальними висловлюваннями, котрі реалізуються за допомогою імперативних конструкцій (наказ, прохання, порада), що передбачають спрямування до виконання певних дій. Дієслова вживаються у формі майбутнього часу, множини, наказового способу, котрий не поєднується з першою особою однини, тобто в українській мові не існує дієслівної форми, яка виражала б бажання людини змусити себе що-небудь зробити. Крім дієслів, застосовуються прислівники з *першу, спочатку, потім, треба, необхідно*.

Жанр інструкції реалізується різними текстами, зокрема анотацією до медикаментів, публічними інструктивними текстами, корисними порадами,

кулінарними рецептами, завданнями в підручниках. Існуюча варіативність текстів, з нашої точки зору, залежить від сфери вживання інструкції, ситуації інструктування і комунікативної задачі. Зазначимо, що в цих текстах зустрічається лексика різного ступеня термінологізації, що пов'язано зі сферою застосування.

Цікавим інструктуючим текстом є *кулінарний рецепт*. Як правило, він тлумачиться як спосіб приготування чого-небудь. Г. Волкова, на нашу думку, дає найбільш повне визначення даного поняття: рецепт – інструкція з приготування кулінарного виробу. Містить інформацію про необхідні продукти, їх пропорції, інструкцію по змішуванню і обробці [1].

Рецепт є текстом, оскільки характеризується структурно-змістовною цілісністю, смисловою зв'язністю, завершеністю і тематичною єдністю. Текст завжди об'єднаний однією загальною темою. Він має автора і адресанта: з'являється тоді, коли людина хоче поділитися з іншими своїм досвідом приготування їжі, тому носить особистісний характер, тобто завжди викладається певною особою конкретного кола інших осіб. Кулінарний рецепт відноситься до опису як типу мовлення. Інструктуючий характер тексту проявляється на лексико-семантичному та синтаксичному рівнях. Інструктуючу функцію беруть на себе дієслова, як правило, у наказовому способі, що позначають термічну обробку продуктів, механічний вплив на них та ін. Речення зазвичай прості, односкладні, поширені. Як бачимо, рецепт унаслідував певні ознаки інструкції, однак він має і власні. По-перше, йому характерна певна структура, тобто виділяється описова і спонукальна частини. В описовій частині містяться відомості про склад продуктів та їх кількість. У спонукальній частині вказуються дії щодо його створення. По-друге, в кулінарному рецепті включається не тільки вказівка на те, що робити, але й докладний опис того, як треба робити. Йому властива інформативна функція.

Отже, кулінарний рецепт відноситься до інструктивних текстів, так як володіє практичною спрямованістю і має поетапне пояснення приготування будь-якої страви.

Аналіз програмного забезпечення засвідчив, що в початковій школі учні знайомляться з інструкцією і навчаються її створювати на основі зразка. Однак спостереження свідчать, що робота здійснюється несистематично, без урахування принципу наступності, котрий вимагає «опертя на попередньо засвоєні знання та вміння» [2], в також під час навчання вчителі не враховують всі її особливості. Крім того, доцільно ознайомити з таким жанром, як кулінарний рецепт. Тому вважаємо за потрібне розглянути методику формування вмінь створювати тексти кожного жанру.

Відповідно принципу наступності навчання повинно здійснюватися послідовно. Тому завершальний етап мовної початкової освіти (4 кл.) ми умовно поділили на три етапи (пропедевтичний, початковий, основний).

Перший пропедевтичний етап передбачає роботу з цими жанрами як текстом, на основі якого опрацьовується граматичний матеріал, та створення в усній формі цього жанру за зразком.

Інструкція. Прочитайте текст. Якою справою

займалися діти з мамою? А ви робили ялинкові прикраси? Розкажіть як діти з мамою зробили гірлянду? Запишіть у зошиті цю частину, підкресліть дієслова. Визначте їх час.

На наступний день було вирішено готувати до Нового року ялинку. Витягли у батька зі скрині срібну папір і великий шматок воску. Це було чудово! Свічки були незграбні, нерівні. Але горіли вони так само яскраво, як і самі ошатні покупки. Тепер справа була за ялинкою прикрасою. Мама нарізала кольоровий папір на смужки шириною 0,5–0,6 см. Довгі смужки розрізала на менші за розміром 6-7 см. Взяла клей і почала склеювати смужки, склеюючи тільки кінчики один з одним. З першої смужки, приклеївши кінчики один до одного, отримала колечко. У нього засунула іншу смужку та склеїла два кінця. Отримала два колечка, скріплені між собою. До роботи підключилися і ми. Через декілька хвилин вийшла різнокольорова гірлянда. Нехай прикраси були не дуже нарядні, зате такої ялинки ні в кого не було.

Кулінарний рецепт. Спишіть кулінарний рецепт, виконайте завдання, а потім, якщо бажаєте з дозволу мами приготуйте таке блюдо. Підкресліть іменники, зверху напишіть відмінок, в якому вони стоять. За зразком усно складіть свій рецепт і поділіться з однокласниками.

Салат з картоплі

Відваріть картоплю. Почистіть її. Наріжте скибочками і посоліть. Додайте цибулю і солоний огірок. Налийте ложку соняшникової олії, перемішайте.

Другий початковий етап методики, орієнтований на формування вмінь створювати інструкцію та кулінарний рецепт.

Інструкція. Опрацювання інструкції, як правило, вимагає знайомства з поняттям, структурою, усвідомлення ролі дієслів, їх місце в реченні, форми (час, число, особа), встановлення допоміжних частин мови, порядку розташування дій та самостійну роботу. Тому на початку уроку знайомство з цим жанром здійснювалося за допомогою читання дієслів, за якими необхідно відновити та визначити що це за текст. Обговорюючи той факт, де приходиться зустрічатися з цим висловлюванням, діти приходили до висновку, що це інструкція, в котрій розповідається про порядок виконання якихось дій.

Усвідомлення структури та основних особливостей (певний порядок дій, форма дієслів) відбувалося на основі порівняння та аналізу двох текстів: Послухайте два варіанти інструкції. Чи помітили ви щось спільного? (однакова структура). Що повідомляється в перших частинах?, у других? (1. Приготування необхідних матеріалів для роботи. 2. Порядок дій).

- Розгляньте інструкцію, в котрій розповідається, як приготувати бутерброд. Які частини мови є головними? (дієслова) Яке місце вони займають? (стоять на початку речення). Зверніть увагу на форму дієслів. Визначте, в якому часі, числі, особі, стоять ці частини мови (дієслова вживаються в одній формі: 2, 3 ос., мн., майб. ч.; наказ. сп.). Який швидкий спосіб перевірки форми дієслова можна використати? (підставити займенник). Отже, що потрібно врахувати при написанні інструкції? (важливу роль грають дієслова, стоять вони на початку речення (1, 2 місце), вживаються в одній формі).

- Розгляньте другу інструкцію. Які самостійні частини мови допомагають скласти її? (іменники, прикметники (спершу, спочатку, потім, треба, необхідно))

- Перед вами картинна інструкція, проаналізуйте її. Які помилки допустили автори? (порушили порядок дій)

- Так, що ж ще слід знати й уміти? (чітко знати і виконувати порядок дій).

Закріпити здобуті знання та реалізувати їх на практиці допомагає завдання: Подивіться фільм «Вареники, вареники!» (тривалість 3 хв.). Спробуйте написати інструкцію так, щоб увесь хід роботи став зрозумілим. Перечитайте її і вирішіть, чи зможе читач за вашим записом зробити вареники.

Обов'язковим елементом уроку є рефлексія, котра реалізується на уроці за допомогою запитань і завдань: Для чого нам потрібно вміти писати інструкцію? Оцініть свою роботу: чи все вдалося, наскільки ви були активні?

Кулінарний рецепт. Познайомившись з інструкцією, доречно застосувати роботу над складанням кулінарного рецепту, що дасть можливість закріпити здобуті вміння (послідовно викладати зміст) по-новому. Принцип роботи однаковий: на початку здійснюється знайомство з цим жанром на основі порівняння двох висловлювань, далі усвідомлюється, що рецепт представляє собою інструкцію, де його можна знайти (в друкованій або електронній кулінарній книзі); відбувається спостереження за структурою, дієсловами (підбір дієслів, що вказують на дію, визначення форми (1 ос., мн., майб. ч., наказ. сп.)), послідовністю дій, складання плану, а також виконуються вправи на редагування речень з повторами (треба взяти, треба покласти, треба, треба...), що навчають добирати слова із значенням послідовності дій (спочатку, потім, після цього, в кінці); і нарешті – створення рецепту на задану тему (наприклад, «Ячня», «Пюре з картоплі», «Бутерброд»).

На основному етапі молодші школярі практикуються самостійно створювати ці види жанру. Доречно дітям пропонувати завдання: 1. Напишіть інструкція «Як виконати домашнє завдання», «Як працювати з комп'ютером», «Як вивчити вірш»; 2. Чи є у вас улюблене блюдо. Письмово розкажіть як воно готується.

Висновок. Отже, на сучасному етапі мовної освіти все більше уваги приділяється реалізації жанрового аспекту навчання української мови. Серед усього різноманіття актуальними є інструкуючі жанри, котрі допомагають спілкуватися в реальній мовленнєвій ситуації. Успіх та ефективність роботи над формуванням

вмінь створювати ці жанри в початковій школі залежить від методично правильно організованої роботи з урахуванням принципу наступності.

Межі наукової студії дозволили розкрити лише один з напрямів реалізації жанрового аспекту навчання української мови в початковій школі. *Перспективним для наших подальших наукових досліджень* стане визначення особливостей засвоєння молодшими школярами інших жанрів мовлення.

Література

1. Волкова А.Ю. Текст кулінарного рецепта в свете современных теорий текста [Електронний ресурс] / А.Ю.Волкова. – Режим доступа : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp2

2. Ганелин Ш.М. О преемственности и межпредметных связях / Ш.М. Ганелин // Преемственность в обучении и взаимосвязь между учебными предметами в V-VII классах; сб. статей / АПН РСФСР, Ин-т педагогики; под ред. Ш.М. Ганелина и А.К. Бушли. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. – С. 5-24.

3. Ожегов С.М. Словарь русского языка / С.М.Ожегов; под ред. Н.Ю.Шведовой. – М.: Русский язык, 1988. – 750 с.

4. Штуова О.А. Инструкция как речевой жанр обучающего дискурса [Електронний ресурс] / О.А.Штуова. – Режим доступа : <http://tavr.science/stat/2015/10/SHutova.pdf>

5. Яковлева Т.А. Семантика и прагматика императивных и прохлбительных конструкций в текстах полезных советов и инструкций / Т.А. Яковлева // Актуальные проблемы семасиологии. – Д., 1991. – С. 133-141.

References

1. Volkova A.Iu. Tekst kulynarnoho retsepta v svete sovremennui teorii teksta [Elektronnyi resurs] / A.Iu.Volkova. – Rezhym dostupa : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp2

2. Hanelyn Sh.Y. O preemstvennosti y mezhpredmetnykh svyaziakh / Sh.Y. Hanelyn // Preemstvennost y obucheny y vzaymosvaz mezhdu uchebnymy predmetamy v V-VII klassakh: sb. statei / APN RSFSR, In-t pedagogiky; pod red. Sh.Y. Hanelyna y A.K. Bushly. – M.: Yzd-vo APN RSFSR, 1961. – S. 5-24.

3. Ozhegov S.Y. Slovar russkogo yazuka / S.Y.Ozhegov; pod red. N.Iu.Shvedovoi. – M.: Russkyi yazuk, 1988. – 750 s.

4. Shutova O.A. Ynstruktsiya kak rechevoi zhanr pouchaiushchieho dyskursa [Elektronnyi resurs] / O.A.Shutova. – Rezhym dostupa : <http://tavr.science/stat/2015/10/SHutova.pdf>

5. Yakovleva T.A. Semantika y pragmatika ymperativnykh y prokhlbityvnykh konstruktsey v tekstakh poleznykh sovetov y ynstruktsiy / T.A. Yakovleva // Aktualnye problemu semasyologii. – D., 1991. – S. 133-141.

Kompaniy O.V.,

candidate of pedagogical Sciences, science correspondent of the Department of pedagogy, education management and innovative activities Communal higher educational establishment “Kherson Academy of continuous education» of Kherson city Council, lprocenko@yandex.ru

Ukraine, Kherson

FORMATION OF SKILLS TO CREATE GENRES INSTRUCTING CHARACTER ON THE END PRIMARY LANGUAGE EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE PRINCIPLE OF CONTINUITY

The article addresses the issue of developing skills to create genres these character (instructions, recipes) in the final stage of primary language education in terms of the principle of continuity, because from today's perspective, they are relevant, allow the person to communicate in different communicative situations, and finally, almost unexplored. The author the author reveals the concept of these genres, analyzes their contents and suggests a methodology for the development of skills to build genres how-the character in elementary school in terms of the principle of continuity.

Key words: genres, instruction, recipe, development of skills to create these genres.

УДК 378.14

Кучерук О.Я.,

*к.пед.н., доцент, доцент кафедри прикладної математики та соціальної інформатики Хмельницького національного університету, kucheruk.oksana@rambler.ru**Україна, м. Хмельницький*

РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПРОГРАМІСТІВ

У статті розглянуто деякі аспекти організації самостійної роботи студентів в сучасних умовах розвитку вищої школи. Розглядаються поняття «самостійна робота», функції та види самостійної роботи студентів, принципи організації та умови ефективності самостійної роботи студентів в процесі формування математичної компетентності.

Ключові слова: *самостійна робота студентів, організація, математична компетентність.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку системи вищої професійної освіти потребує глибокого та всебічного аналізу шляхів удосконалення підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. Необхідність підвищення якості професійної підготовки в системі вищої освіти пов'язана з соціально-економічними перетвореннями та науково-технічним прогресом. Незалежно від спеціалізації та характеру професійної діяльності, будь-який фахівець повинен володіти фундаментальними знаннями, професійними вміннями та навичками. Важливе значення в набутті цих знань, вмінь та навичок має досвід творчої, дослідницької та самостійної діяльності, яка дозволяє майбутньому фахівцю визначити свою позицію з того чи іншого професійно орієнтованого питання або проблеми.

Проблемі організації самостійної роботи студентів приділяється багато уваги в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців. Розробку концепції самостійного навчання здійснив німецький педагог А. Дістерверг, який сформулював 33 закони та правила розвиваючого самостійного навчання. Основними принципами ефективного навчання він вважав, зокрема, зацікавленість, самодіяльність та активність навчаючихся. Також варто відмітити роботи М. Еванса, Г. Паркера, Д. Дьюї, Н. Дайрі, П. Підкасистого, М. Гарунова, І. Ільєсова, Б. Єсіпова, В. Графа, В. Козакова, М. Солдатенка, І. Хом'юк, В. Мороз, В. Ужик, О. Савченко, Т. Балицької та інших.

Мета статті: розглянути деякі аспекти організації самостійної роботи студентів та її роль в процесі формування математичної компетентності майбутніх інженерів-програмістів.

Виклад основного матеріалу. Характерною ознакою нинішнього етапу розвитку суспільства є прискорення темпів росту інформаційних потоків та широке використання інформаційних технологій. Інформаційні технології нині є невід'ємним фактором функціонування установ, організацій і загалом цілих регіонів на всіх рівнях; безпосередньо впливають на стан та перспективи розвитку інших галузей науки та промисловості [2]. Тому, індустрія програмування є однією з найбільш перспективних та динамічних галузей світової та вітчизняної економіки.

Призначення фахівця як професіонала – розв'язання потоку проблем (задач) з певної предметної області. Специфіка ІТ-фахівців полягає в тому, що предметні області можуть кардинально відрізнятися одна від одної. Нині програмісти займаються розробкою програм для вирішення різноманітних задач, зокрема: комерційних, державних, дослідницьких, медичних та інших. Тому сучасному програмісту не достатньо знати мови та технології програмування, необхідно бути обізнаним в тій області, для якої пишеться програмний продукт, мати достовірну адекватну модель проблеми, що розглядається. Нині для продуктивної діяльності в ІТ-сфері, що динамічно розвивається, необхідним є достатньо високий рівень математичної підготовки, причому математична підготовка майбутніх інженерів-програмістів має бути спрямована на формування математичної компетентності.

Під математичною компетентністю майбутніх інженерів-програмістів ми розуміємо інтегральну особистісну характеристику, засновану на сукупності математичних знань, вмінь, навичок та досвіді, здобутих в процесі вивчення математичних дисциплін, яка виявляється в здатності та готовності фахівця до адекватного застосування математичних знань та математичного інструментарію в професійній діяльності з метою ефективного її здійснення [7].

Компетентність не може ефективно формуватись лише в традиційних лекційно-практичних формах організації навчального процесу на основі «готових» знань, вмінь та навичок. Математична компетентність формується та розвивається на основі самостійно здобутого досвіду розв'язання різноманітних професійно спрямованих задач з використанням одержаних знань та вмінь. Отже, організація самостійної роботи студентів є важливою умовою формування та розвитку математичної компетентності майбутніх інженерів-програмістів.

Нинішні тенденції розвитку вищої освіти характеризуються збільшенням долі самостійної роботи студентів та розглядом самостійної діяльності в якості важливого компонента в підготовці майбутнього фахівця. Проблема самостійності та самостійної роботи є темою вивчення педагогів протягом всієї історії розвитку педагогічної науки. В сучасних наукових

дослідженнях самостійна робота студентів розглядається як вища форма навчальної діяльності, що спрямована на ефективне засвоєння досвіду людства, на розвиток та самовдосконалення пізнавальної сфери майбутнього фахівця.

Протягом останніх років накопичено певний досвід щодо організації та впровадження самостійної роботи студентів в навчальний процес. Але стрімкий розвиток інформаційних технологій, зміна ролі самоосвіти на сучасному етапі розвитку суспільства, впровадження рівневої системи підготовки в практику вищої школи призводять до виникнення та розширення протиріч між: зростанням ролі самостійної роботи в підготовці фахівця, збільшенням долі позааудиторної самостійної роботи та неготовністю студентів до активної самоосвітньої діяльності; вимогами професійної підготовки особистості молодого фахівця та існуючими методами самостійної роботи у вищій школі. Дуже важливо, щоб і викладачі, і кожен студент розуміли сутність і значення самостійної роботи в навчальному процесі.

Поняття «самостійна робота» є багатограним, і досі не має єдиного тлумачення в педагогічній літературі. Під «самостійною роботою» розуміють:

- самостійний пошук необхідної інформації, засвоєння знань, використання цих знань для розв'язання навчальних, наукових та професійних задач (С.Архангельський);

- будь-яка організована викладачами активна діяльність студентів, спрямована на виконання дидактичної мети у спеціально відведений для цього час (А.Алексюк, П.Підкасистий);

- специфічний вид діяльності навчання, головною метою якого є формування самостійності суб'єкта (В.Козаков);

- систему організації педагогічних умов, що забезпечують управління навчальною діяльністю, яка відбувається за відсутності викладача (В.Граф, І.Льясов, В.Ляудис);

- виконання різноманітних завдань навчального, виробничого, дослідницького та самостійного характеру, які є засобом засвоєння системи професійних знань, способів пізнавальної та професійної діяльності, формування навичок та вмінь творчої діяльності та професійної майстерності (М.Гарунов);

- діяльність, що складається з багатьох елементів: творчого сприйняття та осмислення навчального матеріалу під час лекцій, підготовка до занять, заліків, екзаменів, виконання курсових та дипломних робіт (А.Молибог);

- робота, яка виконується без безпосередньої участі викладача, але за його завдання у відведений для цього час (Б.Єсіпов) [1, 4, 9, 10].

Отже, як бачимо, самостійна робота розглядається, з одного боку, як вид діяльності, який стимулює активність самостійність, пізнавальний інтерес, є основою для самоосвіти та поштовхом для подальшого підвищення кваліфікації; а з іншого – як система заходів та педагогічних умов, що забезпечують керівництво самостійною діяльністю студентів [9].

Ми погоджуємось з думкою А. Кузьмінського, що самостійна робота – це навчальна діяльність студента, яка планується, виконується за завданням, під

методичним керівництвом і контролем викладача, але без його прямої участі [6, с.309]. Цілями самостійної роботи студентів в процесі формування математичної компетентності є:

- надбання студентами фундаментальних математичних знань, вмінь та навичок;

- формування у студентів уміння самостійно поповнювати свої знання та вільно орієнтуватися в потоці наукової інформації;

- виховання самостійності як необхідної умови для подальшої самоосвіти та самореалізації в майбутній професійній діяльності;

- розвиток творчого характеру пізнавальної діяльності.

Домінантне завдання самостійної роботи студентів при вивченні математичних дисциплін – навчити їх творчо та самостійно працювати, планувати особисту стратегію навчання, раціонально організувати свій час, виконувати дослідницьку діяльність, аналізувати та інтерпретувати результати досліджень.

Вплив самостійної роботи на процес формування та розвитку математичної компетентності та професійне становлення майбутніх інженерів-програмістів визначається її багатофункціональністю. У навчальному процесі ВНЗ самостійна робота студентів виконує такі функції: *навчальну* (засвоєння знань, формування вмінь та навичок, оволодіння методами та раціональними засобами розумової діяльності); *пізнавальну* (розширення та поглиблення одержаних на заняттях знань); *прогностичну* (можливість прогнозувати власну навчальну діяльність); *коригуючу* (можливість вчасно коригувати свою діяльність); *стимулюючу* (відчуття особистих досягнень, задоволення від результатів пізнавальної діяльності посилюють внутрішню мотивацію студента до навчальної діяльності); *реалізаційну* (формування вміння приймати рішення, визначати методи та засоби розв'язання проблем); *діагностичну* (моніторинг знань та вмінь з метою визначення рівня засвоєння навчального матеріалу); *розвиваючу* (спрямована на розвиток самостійності, творчості та дослідницьких умінь); *виховну* (виховання у студента цілеспрямованості, відповідальності, дисциплінованості) [4, 5, 8].

Існує ряд класифікацій типів та видів самостійної роботи, в основу яких покладено різні чинники. Зокрема, самостійну роботу студентів класифікують за: характером навчальної діяльності студентів; змістом та задачами навчальної теми; рівнем складності; ступенем самостійності та евристичності; дидактичною метою; рівнем самостійної діяльності [8]. Найбільш доцільною з огляду врахування завдань вищої школи є класифікація П.Підкасистого, який розрізняє самостійні роботи за зразком (розв'язання типових завдань, виконання вправ за зразком, повторення навчального матеріалу); реконструктивно-варіативні (розв'язання завдань, проблем, ситуацій із залучення відомих знань); евристичні (частково-пошукові) (вирішення окремих питань, проблем, поставлених на лекціях, семінарах, практичних заняттях. На яких формується вміння бачити проблему, самостійно її формулювати, розробляти способи її вирішення) і творчо-дослідницькі

(написання курсових та дипломних робіт, наукових статей, участь у науково-дослідній роботі, де студенти повинні відійти від зразка; пізнавальна діяльність повинна мати творчий, пошуковий характер) [10].

Особливе значення має саме організація самостійної роботи студентів. Значне збільшення долі самостійної роботи при скороченні аудиторних годин призводить до того, що підвищити якість навчального процесу можливо лише за рахунок оптимізації та правильної організації самостійної роботи студентів. Організація самостійної роботи студентів – процес впорядкування самостійної роботи за певними вимогами (критеріями, правилами, принципами) і надання їй необхідної форми з метою найкращої реалізації поставленої мети [3]. Основне завдання організації самостійної роботи студентів полягає в створенні психолого-дидактичних умов розвитку інтелектуальної ініціативи та мислення. Організація самостійної роботи студентів включає в себе наступні складові: визначення мети самостійної роботи; визначення змісту; конструювання завдань; організація контролю. Для успішної організації самостійної роботи студентів варто враховувати наступні принципи:

- необхідність управління самостійною роботою;
- врахування та розвиток мотивації самостійної навчальної діяльності;
- єдність самостійної пізнавальної діяльності з розвитком особистості студента;
- індивідуальний та диференціальний підхід до студентів у процесі самостійної роботи;
- відповідність самостійної роботи обсягу та змісту навчальної програми;
- забезпечення раціонального використання навчально-матеріальної бази у процесі самостійної роботи.

Позитивно вмотивована та організована самостійна робота сприяє вихованню вольових якостей особистості, а також розвиває мислення, пам'ять, увагу, здібності. Можна сформулювати об'єктивні педагогічні закономірності організації самостійної роботи студентів:

- від курсу до курсу значення та об'єм самостійної роботи зростають;
- творча складова в самостійній роботі студента має тенденцію до збільшення на старших курсах;
- в процесі організації самостійної роботи студентів зростає необхідність в тьюторській ролі викладача;
- комп'ютерна підтримка організації самостійної роботи студентів стає абсолютно необхідною – як для оперативної видачі навчальних матеріалів та завдань, так і для автоматизованого обліку навчальних досягнень студентів;
- виникає необхідність в підвищенні педагогічної кваліфікації професорсько-викладацького складу з питань наукової організації самостійної роботи студентів.

Підвищення ролі самостійної роботи студентів потребує відповідної модернізації навчально-виховного процесу, удосконалення навчально-методичної документації, розробки нових дидактичних підходів до самостійного засвоєння навчального матеріалу. Тому значно зростає роль викладача в організації самостійної роботи студентів. Саме викладач визначає методи та

форми, обсяг та зміст самостійної роботи, регламентує терміни виконання, контролює результати. Таким чином, успішність та ефективність самостійної роботи студентів забезпечуються виконанням умов:

- якісне планування навчального процесу;
- методичне забезпечення самостійної роботи студентів;
- формування у студентів позитивної мотивації самостійного навчання;
- врахування індивідуальних здібностей студентів при формуванні завдань для самостійної роботи;
- зрозумілий студенту алгоритм виконання завдання, знання студентом способів та методів його виконання;
- чітке визначення викладачем термінів виконання та форм звітності;
- контроль за організацією та ходом самостійної роботи;
- чітка система критеріїв оцінки самостійної роботи;
- чітка позиція викладачів щодо звітності про результати самостійної роботи;
- забезпечення дієвого управління на всіх етапах організації самостійної роботи [3, 8].

Висновки. Отже, самостійна робота нині є фундаментом для формування та розвитку професійної самостійності студентів, сприяє більш ефективному опануванню навчальним матеріалом, стимулює пізнавальні та професійні інтереси, формує готовність до самоосвіти та постійного поповнення знань. Тому, самостійна робота повинна здійснюватись студентами, як пізнавальна діяльність, стати засобом виховання таких особистісних якостей, як самостійність, активність, формувати творче відношення до розв'язання навчальних та професійних задач [9].

Література

1. Балицька П.В. Організаційно-педагогічні умови самостійної роботи студентів у процесі кредитно-модульного навчання / П.В. Балицька // Вісник ЛНУ ім.Тараса Шевченка. – Луганськ, 2011. – №13 (224), Ч.І. – С.53-59.
2. Біліченко С.П. Інформаційні технології як інструментарій сучасних трансформаційних зрушень у розвитку регіонів / С.П. Біліченко // Економічні інновації. – 2001. – Вип.43. – С.34–38.
3. Гулецька Я.Т. Організація самостійної роботи магістрів з використанням інформаційних технологій при вивченні іноземної мови / Я.Т. Гулецька // Вісник НПУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – Вип.3. – С.75-80.
4. Колісник Я. Організація самостійної роботи студентів в умовах кредитно-модульного навчання / Я.Колісник, Б.Цибуляк // Вісник львівського університету. Серія: Педагогіка. – Львів, 2009. – Вип..25, Ч2. – С.332-341.
5. Король В.М. Управління самостійною та індивідуальною роботою студентів протягом навчання у ВФЗ / В.М. Король. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchuv/120/120p098-105.pdf
6. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / А.І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – 486с.
7. Кучерук О.Я. Особистісно-орієнтований підхід в процесі формування математичної компетентності майбутніх інженерів-програмістів / О.Я. Кучерук // Науковий огляд. – 2016. – №4 (25). – С. 62 – 75.
8. Лузік Е.В. Проектування цілісного процесу самостійної роботи студентів як складової професійної компетентності

майбутніх фахівців / Е.В. Лузік, Н.В. Ладозубець // Вісник Нац. авіац. універ-ту. Серія: Педагогіка. Психологія. – Київ, 2009. – Вип.2. – С.125-130.

9. Некоторые вопросы организации самостоятельной работы студентов. Режим доступа: <http://rspu.edu.ru/university/publsh/schools/2/4.html>

10. Підкасистий П.М. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: Теоретико-экспериментальное исследование / Павел Иванович Подкасистый. –М.: Педагогика, 1980. –240с.

References

1. Balyts'ka T.V. Orhanizatsiyno-pedahohichni umovy samostiyanoi roboty studentiv u protsesi kredytno-modul'noho navchannya / T.V. Balyts'ka // Visnyk LNU im.Tarasa Shevchenka. – Luhans'k, 2011. – #13 (224), Ch.I. – S.53-59.

2. Bilichenko S.P. Informatsiyni tekhnolohiyi yak instrumentariy suchasnykh transformatsiynykh zrushen' u rozvytku rehioniv / S.P. Bilichenko // Ekonomichni innovatsiyi. – 2001. – Vyp.43. – S.34–38.

3. Hulets'ka Ya.H. Orhanizatsiya samostiyanoi roboty mahistriv z vykorystanniam informatsiynykh tekhnolohiy pry vyvchenni inozemnoyi movy / Ya.H. Hulets'ka // Visnyk NTUU «KPI». Filosofiya. Psykholohiya. Pedahohika. – 2009. – Vyp.3. – S.75-80.

4. Kolisnyk Ya. Orhanizatsiya samostiyanoi roboty studentiv v umovakh kredytno-modul'noho navchannya / Ya.Kolisnyk

B.Tsybul'yak // Visnyk Lviv's'koho universytetu. Seriya: Pedahohika. – L'viv, 2009. – Vyp..25, Ch2. – S.332-341.

5. Korol' V.M. Upravlinnya samostiyanoi ta indyvidual'noyi robotoyu studentiv protyahom navchannya u VNZ / V.M. Korol'. Rezhym dostupu: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N120/N120p098-105.pdf

6. Kuz'mins'kyu A. I. Pedahohika vyshchoyi shkoly: navch. posibnyk / A. I. Kuz'mins'kyu. – K.: Znannya, 2005. – 486s.

7. Kucheruk O.Ya. Osobystisno-orientovany pidkhid v protsesi formuvannya matematychnoyi kompetentnosti maybutnikh inzheneriv-prohramistiv / O.Ya. Kucheruk // Naukovy oshlyad. – 2016. – #4 (25). – S. 62 – 75.

8. Luzik E.V. Proektuvannya tsilisnoho protsesu samostiyanoi roboty studentiv yak skladovoyi profesiyanoi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv / E.V. Luzik, N.V. Ladohubets' // Visnyk Nats. aviats. unive-tu. Seriya: Pedahohika. Psykholohiya. – Kyiv, 2009. – Vyp.2. – S.125-130.

9. Nekotorye voprosy orhanyzatsyy samostoyatel'noy roboty studentov. Rezhym dostupa: <http://rspu.edu.ru/university/publsh/schools/2/4.html>

10. Pydkasystyy P.Y. Samostoyatel'naya poznavatel'naya deyatel'nost' shkol'nykov v obuchenyi: Teoretiko-eksperymental'noe issledovanye / Pavel Yvanovych Pydkasystyy. –M.: Pedahohika, 1980. –240s.

Kucheruk O.Ya.,

PhD of pedagogical sciences, associate professor of the applied mathematics and social informatics department of Khmelnytsky National University, kucheruk.oksana@rambler.ru

Ukraine, Khmelnytsky

THE ROLE OF STUDENTS' INDIVIDUAL WORK IN THE PROCESS OF FORMATION MATHEMATICAL COMPETENCE OF FUTURE SOFTWARE ENGINEER

The article is devoted to some aspects of the organization of students' individual work in modern conditions of development of higher school. We consider the notion of "individual work", functions and types of students' individual work, organizing principles and conditions for the effectiveness of students' individual work in the process of formation mathematical competence of future software engineers.

Key words: students' individual work, organization, mathematical competence.

УДК 374.31

Мороз Ф.В.,*старший викладач кафедри Фізичного виховання***Гавришко С.Г.,***кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент
Мукачівський державний університет, vanya.moroz.1992@mail.ru**Україна, м. Мукачєво*

СТАН ТА РОЗВИТОК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядається стан та розвиток фізичного виховання дітей дошкільного та шкільного віку. Зосереджено увагу на формування рухових навичок і умінь, виховання фізичних якостей. Фізичне виховання є систематичним впливом на організм дитини, з метою його морфологічного і функціонального вдосконалення, зміцнення здоров'я.

Вивчення фізичного розвитку та стану здоров'я кожної дитини та всього дитячого колективу знаходиться в безперервному зв'язку, знання стану фізичного розвитку є необхідною умовою творчого вирішення завдання фізичної культури дітей в різноманітних організаційних формах.

Ключові слова: *основи фізичної культури, функціональні можливості, розвиток, рухова діяльність, зміцнення здоров'я.*

Постановка проблеми. Головний зміст фізичного виховання полягає в оволодінні дитиною основами фізичної культури. З раннього віку дитину слід привчати до систематичного догляду за своїм тілом, прищепити навички здорового способу життя, бажання займатися фізичною культурою і спортом.

Завдання фізичного виховання дітей дошкільного, шкільного віку поділяють на три групи:

1. Оздоровчі завдання. Це охорона і зміцнення здоров'я дітей, загартовування організму, підвищення його опору шкідливим впливам зовнішнього середовища, своєчасний розвиток усіх систем організму, підвищення їх функціональних можливостей, формування правильної постави і стопи.

2. Формування рухових навичок і умінь, виховання фізичних якостей. Це завдання полягає у розвитку життєво необхідних видів рухових дій: ходьби, бігу, стрибків, метання, лазіння, плавання, їзди на велосипеді; рухів рук, ніг, тулуба; шиккування і перешиккування. Рухова діяльність впливає на формування таких фізичних ознак організму, як спритність, сила, гнучкість, швидкість, загальна витривалість, від яких залежить успішне подолання людиною різних життєвих труднощів. Цілеспрямований розвиток рухових умінь і якостей слід починати в ранньому віці й організувати його відповідно до вікових та індивідуальних можливостей дітей.

3. Виховання у дітей культурно-гігієнічних навичок і вмінь здорового способу життя. Діти повинні знати, що добре, а що шкідливе для організму, і відповідно організувати свою поведінку. Вміння доглядати за тілом, одягом, особистими речами, культурно поводитися за столом під час вживання їжі, підтримувати порядок у приміщенні повинні перерости у стійкі звички. Не менш важливі здобуття уявлень і знань про користь занять фізичною культурою, іграми, виховування інтересу до активної рухової діяльності, формування потреби в систематичних заняттях фізичними вправами.

Фізичне виховання дітей вирішує багато загальновиховних завдань. Фізичні вправи сприяють пізнанню навколишнього світу, розвитку органів чуття, координації рухів, морально-вольових якостей (смівості, відповідальності, наполегливості та ін.). Загартовувальні процедури, оволодіння рухами, участь у рухливих і спортивних іграх виховують цілеспрямованість, самостійність, формують уміння управляти своєю поведінкою і своїм тілом. Колективні ігри допомагають вихованню дружніх і товариських стосунків, налаштованості на спільні дії, розвивають уміння взаємодіяти, адекватно оцінювати ситуацію, себе і партнерів. Відчуття краси і доцільності рухів тіла, звичка до чистоти й акуратності сприяють вихованню естетичних почуттів.

Фізичне виховання дітей не може бути спонтанним, безсистемним, закостенілим щодо використовуваних форм і методів. У вихованні і навчанні дітей необхідно визначити конкретні завдання і зміст роботи з фізичного виховання кожної вікової групи. У фізичному вихованні дітей важливо дотримуватися принципу індивідуалізації та диференціації.

Дотримання наукових принципових положень у навчанні гарантує успіх у досягненні дидактичної мети. Викладання педагогічних дисциплін у будь-якому навчальному закладі передбачає обов'язкове використання загальнодидактичних принципів. Кожній навчальній дисципліні крім загальнодидактичних принципів навчання, притаманні ще і свої специфічні, які витікають з логіки та змісту цього предмета. Вони орієнтують педагога на добір ефективних засобів навчання. Такі самі наукові принципи має й методика ознайомлення дітей. [1, с.16].

У дошкільному дитинстві закладаються основи здоров'я, виховуються основні риси особистості людини. Сім'я, дошкільні заклади мають створити сприятливі умови для оптимального фізичного розвитку дитини, отримання знань про людський організм, опанування санітарно-гігієнічних навичок. Більшість показників

здоров'я дітей України характеризується негативними тенденціями. Фізичний розвиток у дошкільному віці є особливо стрімким. З огляду на це фізичне виховання має бути своєчасним, методично правильно організованим. Дитина повинна поступово вчитися бути творцем досконалості свого тіла, здоров'я. Міцне здоров'я є запорукою розвитку дитини в інших особистісних аспектах. На цій особливості наголошує народна мудрість: «У здоровому тілі – здоровий дух», – стверджували в античні часи; «Нема щастя без здоров'я», – гласить українське прислів'я.

Фізичне виховання дітей дошкільного та шкільного віку це систематичний вплив на організм дитини з метою його морфологічного і функціонального вдосконалення, зміцнення здоров'я, формування рухових навичок і фізичних якостей.

У перші шість-сім років фізичне виховання є основою всебічного розвитку дитини. Організм дошкільника потребує активної рухової діяльності. Цю його здатність характеризують як “природну стихію” дитини (Ю. Аркін). Фізичне виховання здійснюють, використовуючи спеціально підібрані, методично правильно організовані, керовані педагогом рухи і складні види рухової діяльності – фізичні вправи. Вони відчутно впливають на дитину, розвиваючи її рухові уявлення, увагу, мислення, волю, емоції, спричиняючи позитивні зміни у роботі серцево-судинної, дихальної та інших систем організму, викликаючи почуття бадьорості, радості. Фізичні вправи як специфічний засіб фізичного виховання справляють ефект лише за комплексного використання з оздоровчими силами природи та гігієнічними факторами. Оскільки навколишнє середовище є основним джерелом інформації у дитячому віці, від раціонального використання режимних і цільових прогулянок значною мірою залежить її послідовне збільшення, впорядкованість і поточність уявлень. Так, пропонуючи прогулянки в першу і другу половину дня необхідно використовувати належний час не лише для відпочинку дітей, а й одночасно для продовження пізнавальної та виховної роботи з ними. Тривалість прогулянок дозволяє успішно організувати спостереження за типовими, характерними ознаками найближчого оточення для збагачення їх часовими уявленнями, позитивними емоціями та переживаннями. Допитливість дитячого віку породжує численні запитання, на які вихователь повинен дати чітку і доступну відповідь. [1, с.268-269].

Активна діяльність на прогулянці (ігри, комплекси ігрових загальноорозвиваючих вправ, спортивні розваги, спостереження, трудова діяльність) загартовує їх, розвиває рухи, інші фізичні якості, підвищує життєвий тонус. Прогулянки розширюють можливості індивідуальної роботи вихователя з дітьми за будь-якої пори року і є ефективним засобом оздоровлення фізичного виховання дітей.

Для підтримання життєдіяльності дитини важливо правильно організувати харчування, оскільки їжа є також пластичним матеріалом для росту і розвитку дитячого організму. До фізичних вправ, які використовують у вихованні дітей дошкільного віку, належать гімнастика, рухливі ігри зі спортивними елементами, спортивні

вправи, елементарний туризм. У дитячому садку основними фізичними вправами є гімнастика.

Мета статті. Пошук оптимальних шляхів залучення молодого покоління до систематичних занять фізичними вправами. Шляхи фізичного виховання дітей дошкільного та шкільного віку. Рухова активність та особливості фізичного розвитку або фізичної підготовленості дітей та підлітків.

Виклад основного матеріалу. Фізичний розвиток дітей та підлітків розуміють, як безперервний біологічний процес. На кожному віковому етапі він характеризується визначеним комплексом пов'язаних між собою та зовнішнім середовищем (при керівній ролі центральної нервової системи) морфологічних та функціональних властивостей організму які зумовлені цими властивостями запасом фізичних сил. Фізичний розвиток, відображає стан дитячого колективу.

Вивчення фізичного розвитку та стану здоров'я кожної дитини та всього дитячого колективу знаходиться в безперервному зв'язку. Без індивідуальної оцінки фізичного розвитку та стану здоров'я неможливо відобразити характеристику групи, так як і без знання середніх показників фізичного розвитку, притаманного даному віку, статі та колективу, неможливо об'єктивно оцінити фізичний розвиток кожної дитини. Ріст – це збільшення розмірів тіла та окремих його частин, а розвиток – диференціювання тканин і органів. Дитина росте і розвивається нерівномірно. В періоди сповільнення темпів росту інтенсивніше відбуваються процеси диференціювання тканин і формоутворення, а в періоди інтенсивного росту дещо сповільнюються темпи розвитку. Однак процеси розвитку і росту взаємопов'язані та неперервні їх черговість і послідовність значною мірою визначають вікові особливості дітей. У період раннього дитинства швидко розвиваються рухові можливості, координація, зростає м'язова сила. Диференціювання центральної і периферичної нервових систем зумовлює розвиток мовлення, емоцій тощо. У дошкільному віці темпи росту знижуються і відбувається інтенсивний розвиток фізичної сили, спритності рухів. Параметри фізичного росту і розвитку дітей не є незмінними. За останні 20–30 років простежується явище акселерації – прискореного розвитку і збільшення антропометричних показників. Попри швидкий ріст і розвиток, органи і системи дитини дошкільного віку перебувають на стадії становлення і розвитку, а захисні сили організму є тим слабшими, чим менша дитина. Це вимагає постійної уваги до своєчасного розвитку кісткової системи і всього опорно-рухового апарату, формування правильної постави, а також правильного розвитку нервової і серцево-судинної систем, органів дихання. Уміло організована педагогом рухова діяльність є передумовою удосконалення функцій усіх систем, адже, як стверджувала російський гігієніст і педагог Лідія Чулицька (1870–1938), рухи є фундаментом розвитку дитини.

Важлива роль у фізичному вихованні належить спортивним іграм, завдяки яким діти вчаться використовувати свої знання і вміння у незвичних ігрових умовах. У дитячих дошкільних закладах

необхідно організувати сюжетні та без сюжетні рухливі ігри, ігри спортивного характеру (баскетбол, теніс, бадмінтон та ін.), ігри зі співом, хороводні ігри.

Протягом дня у рухливі ігри слід вносити певні зміни й ускладнення. Якщо протягом двох, трьох днів підряд нічого не змінювати у проведенні ігор, рухова активність дітей буде знижена. Отже, раціональний руховий режим дітей забезпечується комплексом усіх організаційних форм фізичного виховання.

Тісний зв'язок батьків з учителем фізичної культури і тренером дасть їм можливість враховувати індивідуальні особливості сина або дочки при складанні домашнього режиму підтримувати вимоги вчителя, які забезпечать єдність впливу на підлітка, для досягнення спільної цілі.

Одноманітність або надмірна кількість вправ перевантажує нервову систему, обумовлює односторонній розвиток рухів, це гальмує ріст спортивних результатів, негативно позначається і на навчанні в школі. Підліток постійно відчуває себе частиною спортивного колективу успіх якого залежить і від його зусиль, від його особистих успіхів. Про це також не повинні забувати батьки, виховуючи почуття колективізму.

З іншого боку багатогранні ролі батьків у формуванні особистості юного спортсмена являє собою виховання естетичних смаків [6. с.148-149].

Висока пластичність нервової системи підлітки сприяє кращому й швидкому засвоєнню рухових навичок. Однак під час виконання рухів з підвищеними зусиллями прищеплення навичок ускладнюється тим, що за таких умов процес збудження дуже поширюється у корі головного мозку, захоплює у свою сферу різні центри і залучає тим самим до роботи непотрібні м'язи, що зковують рух і заважають добре засвоїти рухову навичку. Тому розучування рухів звичайно відбувається швидше і точніше під час виконання вправ на неповну силу.

Всі реакції в організмі підлітків, викликані м'язовою діяльністю або словесними сигналами про передбачену роботу, проходять жвавіше, ніж у дорослих, і, як правило, супроводяться підвищеними витратами енергії, сильними емоціями, а іноді й втратою контролю над собою. Саме тому дітям більшою мірою загрожує небезпека фізичного перевантаження і його шкідливих наслідків [7, с.15].

Комплекс засобів фізичної культури утворює руховий режим, який передбачає послідовне збільшення фізичних навантажень протягом дня. За даними наукових досліджень, недостатнє моторне навантаження (до 50 %), тобто так званий пасивний руховий режим (Т. Дмитренко), спричинює відставання у фізичному розвитку дітей.

Відповідно до функціональних потреб дитячого організму оптимальні норми рухового режиму в різних організаційних формах (ранкова гімнастика, заняття з фізичної культури, фізкультурні хвилини, не менше трьох рухливих ігор на день, спортивні вправи тощо).

Основну гімнастику спрямовано на загальний фізичний розвиток та зміцнення здоров'я дітей, на оволодіння загальними основами рухових дій, виховання моральних, вольових та естетичних якостей. Вона

передбачає найрізноманітніші вправи: з шикуння та перешикування, загальнорозвиваючі і на приладах (дошка, колода, гімнастична стінка та ін.); різні види ходьби, бігу, стрибків, метань, лазіння, рівноваги та ін. Основна гімнастика посідає значне місце в програмах з фізичної культури дошкільних закладів та шкіл. Завдання, комплекси вправ та методика їх проведення конкретизуються відповідно до контингенту тих, що займаються (гімнастика для дошкільнят різних вікових груп, учнів шкіл та ін.). Гігієнічну гімнастику виділяють як самостійний вид основної гімнастики. Вона сприяє зміцненню здоров'я, загартуванню організму, поліпшує фізичний розвиток і підвищує працездатність дитини. Найпоширенішим різновидом гігієнічної гімнастики є ранкова гімнастика («зарядка»). Загально-розвиваючі вправи, які складають її, підбирають так, щоб охопити всі великі м'язові групи, вплинути на поліпшення обміну речовин, дихання, кровообігу та покращання інших функцій організму. Гігієнічна гімнастика буває індивідуальна та колективна. Індивідуальною гімнастикою займаються вдома, вранці після сну. Прикладом її є ритмічна гімнастика по телебаченню (аеробіка), яку розраховано для населення різних вікових груп (від дошкільників до людей похилого віку) [3, с.56].

Для того щоб школярі успішно володіли рухами, використовуються підвідні вправи. В числі яких можуть бути вправи, відтворюючі основну структуру рухової дії, з яких виключені другорядні елементи і деталі. Інші підвідні вправи сприяють обробці окремих елементів руху. Із них потім складається основний рух. Важкі по координації рухи спочатку розділяють і навчають по частинам. Спочатку їх об'єднують по декілька в парі і тільки після цього засвоюють рух в цілому [8, с.7].

Особливої уваги потребує правильне регулювання навантаження. Відмітити і регулювати її в кожній окремій вправі необхідно з урахуванням стану здоров'я школярів, їх підготовленості, володіння ними чи іншими навичками. На уроці навантаження збільшується хвилеподібно, має місце її підвищення і зниження.

Викладач повинен уважно слідкувати за тим, як окремі учні переносять те чи інше навантаження. Навантаження на уроці визначається інтенсивністю виконання вправ і об'єму [8, с.13].

Вибираючи методичні прийоми навчання, добираючи фізичні вправи і дозуючи фізичні навантаження слід неодмінно брати до уваги особливості розвитку організму підлітків. Для фізичних вправ організм, що росте може бути благотворною лише тоді, коли вони застосовуються відповідно до вимоги і можливостей, зумовлених біологічним станом як організму в цілому, так і окремих його органів і систем.

Необхідно враховувати що процес росту й розвитку організму відбувається безперервно і разом з тим нерівномірно: у певні вікові періоди темп збільшення маси і розмірів тіла, диференціація тканин і органів не однакові. Крім того у кожному віковому періоді нерівномірні також ріст і розвиток окремих органів і систем по відношенню одне до одного [5, с.7].

Зміцнення здоров'я дітей потребує суворої регламентації фізичного навантаження на організм школяра. Необхідно поступово вводити організм дітей у

роботу, а також після виконання посилюючого фізичного навантаження приводити його у відносно стійкий стан.

Різноманітність засобів фізичного виховання передбачає необхідність знання особливостей кожної дитини, постійний аналіз змін у дитячому організмі, внесення відповідних коректив, що можливе за безумовної єдності інтересів і зусиль вихователів, батьків, медичних працівників

Фізичне виховання дітей здійснюється засобами, спрямованими на охорону здоров'я дітей (створення гігієнічних умов життя і діяльності, організація раціонального харчування, сну, перебування на свіжому повітрі), а також засобами, покликаними забезпечити активний вплив на організм дитини з метою його фізичного розвитку (загартовуючі процедури, спеціальні фізичні вправи, гігієнічна гімнастика, режим дня).

Спорт ставить високі вимоги до фізичних та морально-вольових якостей людини. Тому він доступний лише після досягнення певного віку та за умови відповідної фізичної підготовки. Починаючи з 5-6 років, деякі діти залучаються до тренувальних занять у дитячо-юнацьких спортивних школах з таких видів спорту, як плавання, художня та спортивна гімнастика, фігурне катання на ковзанах та ін. Починаючи з другої молодшої групи, дітей поступово ознайомлюють з доступними для них видами спортивних вправ, зокрема ходьбою на лижах, плаванням, катанням на велосипеді та ін. Однак це ще не зайняття спортом, які потребують систематичних тренувань, а лише початкове ознайомлення з ним. У дошкільників створюється відповідна база для майбутніх занять різними видами спорту у наступні вікові періоди [3, с.57].

Висновки. Фізичний розвиток – процес зміни морфологічних і функціональних ознак організму, основою якого є біологічні процеси, зумовлені спадковими генетичними факторами, умовами зовнішнього середовища і вихованням.

Дитина приходить у світ з певними вродженими задатками і можливостями, а її повноцінний фізичний і психічний розвиток потребує з перших днів життя виховного впливу, спрямованого на формування особистості в єдності фізичних і психічних проявів. Інтенсивний ріст і розвиток організму дитини дошкільного, шкільного віку та властива йому висока реактивність вимагають особливих професійних умінь і старань педагогів. Висока пластичність нервової системи дає змогу систематично впливати на організм дитини, розвивати вроджені задатки, створювати необхідні умови для розвитку нових якостей організму.

Фізичне виховання сприяє повноцінному фізичному розвитку дитини, підвищенню рівня функціональних та адаптаційних можливостей організму. Головною передумовою формування всебічно розвиненої, здорової дитини є достатній рівень рухової активності під час усіх форм організації фізичного виховання (ранкової

гімнастики, фізкультурних занять, днів здоров'я, рухливих ігор, фізкультурних пауз і фізкультурних хвилин, спортивних свят і розваг). Це актуалізує необхідність комплексного використання фізичних вправ з метою створення умов для найбільшої рухової активності дитини, доцільної зміни моментів напруження і розслаблення, фізичного навантаження і відпочинку.

Отже, фізичне виховання є однією з передумов ефективності розумового, морального, естетичного виховання, а належний рівень загального розвитку робить привабливою мету, пов'язану із досягненням фізичної досконалості.

Література

1. Бозуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі / А.М. Бозуш, Н.В. Лисенко. – К.: Вища шк., 2003. – 206 с.
2. Буре Р.С. воспитатель и дети / Р.С. Буре, Л.Ф. Островская. – М.: Просвещение, 1985. – 143 с. – (2-е изд.).
3. Вільчковський Е.С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку / Е.С. Вільчковський, О.І. Курок. – Суми: «Університетська книга», 2005. – 428 с. – (Навчальний посібник 2-ге видання).
4. Борисова З.Н. Виховання дошкільників в праці / З.Н. Борисова. – К., 2002.
5. Єфименко М.М. Театр фізичного виховання та оздоровлення дошкільників / М.М. Єфименко. – К., 1995.
6. Дубович М.С. Физическая культура школьников IV-VIII классов / М.С. Дубович. – Киев: «Здоров'я», 1979.
7. Кузнецова З.І. Фізична культура у V-VIII класах / З.І. Кузнецова. – Київ: «Радянська школа», 1967.
8. Богданова Г.П. Уроки Физической культуры в VII-VIII классах / Г.П. Богданова, Г.В. Мейксон. – Москва: Просвещение, 1981.

References

1. Bogush A.M. Ukrainian folk knowledge in kindergarten institutions / A.M. Bogush, N.V. Lisenko. – K.: Vyscha shk., 2003. – 206 s.
2. Bure R.S. воспитатель и дети / R.S. Bure, L.F. Ostrovskaya. – M.: Prosveshchenie, 1985. – 143 s. – (2-е изд.).
3. Vilchkovskij E.S. Teoriya i metodika fizichnogo vihovannya ditey doshkilnogo viku / E.S. Vilchkovskij, O.I. Kurok. – Sumi: «Universitetska kniga», 2005. – 428 s. – (Navchalnyy posibnik 2-ge vidannya).
4. Borisova Z.N. Vihovannya doshkilnikov v pratsi / Z.N. Borisova. – K., 2002.
5. Efimenko M.M. Teatr fizichnogo vihovannya ta ozdorovlennya doshkilnikov / M. M. Efimenko. – K., 1995.
6. Dubovich M.S. Fizicheskaya kultura shkolnikov IV-VIII klasov / M.S. Dubovich. – Kiev: «Zdorov'ya», 1979.
7. Kuznetsova Z.I. Fizichna kultura u V-VIII klasah / Z.I. Kuznetsova. – Kyiv: «Radjanska shkola», 1967.
8. Bogdanova G.P. Uroki Fizicheskoy kulturey v VII-VIII klasah / G.P. Bogdanova, G.V. Meykxon. – Moskva: Prosveshchenie, 1981.

Moroz F.V.,

Senior Lecturer at the department of Physical Education

Havryshko S.H.,

*Candidate of Science of Physical Education and Sport, Associate Professor Mukachevo State University,
vanya.moroz.1992@mail.ru*

Ukraine, Mukachevo

**STATE AND DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION OF PRESCHOOL AND SCHOOL AGE
CHILDREN**

The development of physical education of preschool and school age children have been considered in the article. The emphasis has been made on the formation of kinetic skills and abilities, education of physical qualities. Physical education for preschool and school age children is a systematic influence on the child's body for its morphological and functional improvement, health promotion.

The study of physical development and health of each child and all children's team is in constant communication, knowledge of the physical development is a precondition for creative problem solving of physical training of children in different organizational forms.

Key words: *basics of physical education, functional peculiarities, child development, kinetic activity, strengthening the health.*

УДК 378.147

Паничок Т.Я.,

к.пед.н., доцент кафедри німецької мови Тернопільського національного економічного університету, panuchok@ukr.net
Україна, м. Тернопіль

РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

У статті досліджуються умови та шляхи формування міжкультурної компетентності студентів в процесі навчання іноземної мови професійного спрямування. Автор визначає міжкультурну компетентність як інтегральну якість особистості, що розвивається в процесі навчання іноземної мови, наголошуючи на нерозривному зв'язку іноземної мови та культури іншої країни.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, компетенція, міжкультурне спілкування, полікультурний простір, культура.

Постановка проблеми. Підвищення інтересу до проблем міжкультурної комунікації у сучасному світі пов'язане з процесами глобалізації, що виражаються у розширенні інформаційного простору, розвитку нових інформаційних технологій, зміцненні ділових і особистих контактів. Сучасна епоха ознаменована поступовим входженням України в світову спільноту, що обумовлює проблему освоєння культурних особливостей інших країн. Очевидним та просто необхідним стає інтерес до вивчення та дослідження культури та міжкультурної комунікації. Науково-технічний прогрес та бурхливий розвиток в усіх сферах життя останнього часу відкриває все нові можливості, види, форми і засоби спілкування, головною запорукою ефективності яких є взаєморозуміння, діалог культур, толерантність по відношенню до інших народів та цивілізацій [5]. На сучасному етапі розвитку суспільства виникла потреба в компетентних працівниках, які вільно володіють іноземними мовами.

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю підготовки висококваліфікованого конкурентоздатного фахівця, налаштованого на міжкультурне спілкування та здатного працювати в умовах культурного різноманіття. Формування міжкультурної компетентності передбачає якісні зміни у ставленні студента до світоглядних доміант життя і процесу навчання в університеті на підставі становлення адекватної ціннісної картини світу, усвідомлення пріоритетної ролі міжкультурного спілкування в полікультурному освітньому просторі [4, с.8]. Вагоме значення в професійній підготовці фахівця набувають гуманітарні дисципліни, важливою складовою яких є навчання іноземним мовам в рамках програмної мовної підготовки. Іноземна мова на сучасному етапі модернізації вищої професійної освіти розглядається як важлива передумова успішної діяльності фахівця, а головне - його затребуваності на ринку праці.

Розгляд явищ культури та комунікації в їх нерозривному зв'язку здійснюється в працях філософів XVII-XX ст. Л. Вптенштайна, Ю. Габермаса, Г. Гадамера, І. Канта, Ф. Ніцше, П. Сорокіна, І. Фіхте, З. Фройда, Ф. Шляермахера, О. Шпенглера та інших. Батьком міжкультурної комунікації як наукової дисципліни вважають Е. Холла, який ввів це поняття у сферу наукових досліджень. Термін «міжкультурна

комунікація» було запропоновано Є. Верещагіним та В. Костомаровим. Теорії міжкультурної комунікації, що намагалися пояснити цей феномен з різних точок зору розробляли західні дослідники К. Бергер, С. Гантінгтон, Е. Гірш, Г. Гофстеде, С. Даль. Проблеми мовленнєвої діяльності та спілкування привертали увагу Л. Виготського, В. Гумбольдта, М. Жинкіна, І. Зимньої, Л. Паламаря, В. Скалкіна; навчання іноземних мов зі спеціальною метою - І. Бермана, В. Бухбіндера, Б. Коффі, Р. Джонсона, Г. Стоуна, І. Тюдора, Е. Уотерса, Д. Уільямса, Х. Холіка, В. Штраусса, Ф. Епперта [4, с.118].

В Україні предметне поле досліджень у рамках проблематики «міжкультурна комунікація» сьогодні в процесі формування, над ним працюють В. Андрущенко, Н. Висоцька, О. Гриценко, Л. Губерський, І. Дзюба, П. Донець, В. Євтух, А. Єрмоленко, Г. Касьянов, М. Кушнарєва, Л. Нагорна, М. Обушний, П. Скрипка [12, с.2].

Мета статті полягає у визначенні змісту поняття «міжкультурна комунікація» та розкритті ролі міжкультурної комунікації у навчанні іноземних мов професійного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Зміни в суспільно-політичному і культурному житті країни, розвиток нових інформаційних технологій в значній мірі вплинули на викладання і вивчення іноземних мов в освітніх закладах. При підготовці студентів немовних ВНЗ викладання іноземної мови змінюється залежно від майбутньої професії спеціаліста, тобто, окрім загальнонавчальних навичок, він повинен мати й навички іншомовного професійного спілкування, отже, міжкультурне спілкування для нього, окрім соціальних сфер, є спілкуванням на професійному рівні. Підвищення іншомовної комунікативної компетенції невід'ємно пов'язане з підвищенням професійної компетенції. Студенти повинні оволодівати не тільки іноземною мовою, але й навичками ділового спілкування з представниками інших культур, щоб уникнути зайвих конфліктів та непорозумінь через власну неосвіченість. Помилки в іноземній мові, як правило, носії мови вибачають, але відсутність знань основних правил поведінки та традицій певного мовленнєвого суспільства може викликати проблеми. Навчання іноземної мови має бути навчанням

міжкультурної комунікації, бо, вивчаючи мову, студент інтегрує іншу культуру у власну картину світу. До того ж світове співтовариство ставить проблему толерантності як поваги до чужих цінностей, а ще більше – як позиції, що передбачає розширення кола особистих ціннісних орієнтацій за рахунок позитивної взаємодії з іншими культурами. Важливу роль у цьому відіграє мова, яка виступає, очевидно, “єдиною можливим інструментом, за допомогою якого і стає реальністю будівництво мостів взаєморозуміння і взаємодії між представниками різних лінгво-етносів” [13]. Усі дослідники сходяться на тому, що сучасна концепція іншомовної освіти базується на інтегрованому вивченні мови та культури, на діалозі культур і, враховуючи те, що мета такої освіти – вивчення мови через культуру, культури через мову, необхідно здійснювати формування соціокультурної компетенції того, хто навчається, в поєднанні з його загальнокультурним розвитком [13].

Дослідження науковців свідчать, що національна ділова культура суттєво впливає на стиль управління, ведення переговорів, ставлення до влади, відносини між колегами, шефом і підлеглими. Для успішного ведення справ з представниками інших країн в умовах гострої конкуренції на світовому ринку фахівцям у галузі економіки необхідно знати характерні особливості провідних бізнес-культур; усвідомлювали, який значний вплив здійснює національна культура на корпоративну; розуміти причини виникнення міжкультурних конфліктів; уміти запобігати найбільш типовим помилкам, пов'язаним з національними стереотипами поведінки; засвоювати знання і набувати вміння щодо проведення аналізу ділової культури потенційного іноземного партнера [8, с.60]. Таким чином, студенти, наприклад, економічних спеціальностей повинні активно вивчати не тільки іноземну мову, але й, насамперед, здобувати навички ділового спілкування з представниками інших культур. Основна мета – інтегруватися в міжнародний економічний контекст, сформувавши про себе уявлення як про компетентних та висококультурних партнерів, з якими не тільки вигідно, а й приємно мати справу [13].

Основними прийомами міжкультурного навчання є проектування й створення ситуацій, під час яких взаємодіють культури. Заняття іноземної мови має бути точкою відліку та культурної взаємодії, під час якої розвивається здатність сприймати та порівнювати різні культури. Результатом міжкультурного навчання є не тільки міжкультурне розуміння, а й між культурна компетенція, яка сприяє здійсненню безперешкодної вербальної і невербальної комунікації між представниками різних країн. А відтак міжкультурний підхід до навчання іноземних мов в іншомовній освіті потрібно розглядати як діалог культури країни, мова якої вивчається, та культури рідної країни, у тому числі і власної. Саме враховуючи ці позиції, учитель іноземної мови повинен уміти організувати навчальний процес у сучасному навчальному закладі. А це, в свою чергу, висуває нові вимоги до якостей вчителя іноземної мови як соціальної особистості, які відображають інтеркультурну спрямованість змісту освіти, головною

метою якої є залучення до світової культури, формування моральних та естетичних цінностей наслідків техніцизму. Зокрема, для виконання такого важливого завдання соціальної діяльності як прийняття рішень і вибір стратегій навчальної діяльності з урахуванням загальнолюдських цінностей та суспільних, державних, виробничих, особистих інтересів, вчителю іноземної мови необхідно опанувати певні міжкультурні вміння, забезпечити усвідомлення учнями того, що входження в світ іншомовної культури сприяє формуванню його особистості як суб'єкта рідної культури:

- формувати уявлення і судження про культуру країни, мова якої вивчається, через ознайомлення з реальною дійсністю, що представлена предметно (на фотознімках, ілюстраціях плакатах, малюнках, слайдах, у символіці, документальних та художніх фільмах тощо);

- ознайомити з предметно-вербальним відображенням реальної дійсності (програми радіо, телебачення, етикетки, формуляри, анкети та ін.) та використовувати їх як навчальні тексти;

- залучати до знайомства з кращими зразками мистецтва, що становлять національне багатство народу, мова якого вивчається [12, с.279].

Основними завданнями навчання іноземної мови на сучасному етапі є:

- навчання практичному володінню розмовно-побутовою мовою і мовою спеціальності для активного застосування іноземної мови, як в повсякденному, так і в професійному спілкуванні;

- розвиток і формування в студентів міжкультурної комунікативної компетенції, рівень якої на окремих етапах мовної підготовки дозволяє використовувати іноземну мову і в професійній діяльності, і в самоосвітній діяльності;

- вивчення іноземної мови як культурного і соціального феномену, що сприяє підвищенню інтелектуального, загальнокультурного рівня студентів, оволодіння етичними нормами спілкування;

- розвиток здібностей студентів до самовизначення в спілкуванні і діяльності, розвиток здібностей мислити, говорити, діяти, а в підсумку – саморозвиватися, самовдосконалюватися і самореалізуватися [13].

Умовою оволодіння студентами за порівняно короткий період часу досить високим рівнем комунікативної компетенції, який дозволив би вільно користуватися іноземною мовою в будь-яких видах діяльності, є розвиток у процесі навчання соціальної та комунікативної креативності, яка необхідна в повсякденному і професійному спілкуванні. Показником креативності студента виступає вміння вирішувати завдання, що виникають в процесі міжособистісного спілкування, брати участь в рольових іграх, знаходити вихід з важкої, іноді конфліктної комунікативної ситуації, застосовувати різні тактики поведінки для досягнення конкретно поставленої мети.

Як прийом для розвитку креативності студентів на заняттях іноземної мови можна, наприклад, використовувати ділову гру. Ключовий момент у ділових іграх – можливість виконання різних ролей. Гра

сприяє формуванню різного розуміння навчальної ситуації і веде до її переосмислення. Ігри відкривають шлях для інформації, яка раніше була недоступною.

При здійсненні міжкультурного навчання заслуговує на увагу підготовка вчителів іноземних мов на лінгвістичному та методичному рівнях, що обґрунтовується на тому як вони мають змогти втілити в процес викладання іноземної мови свої відчуття щодо кроскультурних процесів і вміння їх вирішення з позитивним налаштуванням [10, с.44]. Максимальний розвиток комунікативних здібностей – основне, перспективне, але дуже нелегке завдання, що постає перед викладачами іноземних мов. Для його вирішення необхідно освоїти і нові методи викладання, спрямовані на розвиток усіх чотирьох видів володіння мовою, і принципово нові навчальні матеріали, за допомогою яких можна навчити людей ефективно спілкуватися. При цьому, зрозуміло, було б неправильно кинутися від однієї крайності в іншу і відмовитися від усіх старих методів: треба дбайливо відібрати все найкраще, корисне, що пройшло перевірку практикою викладання.

У процесі вивчення курсу «Іноземна мова професійного спрямування» майбутні фахівці мають засвоїти знання щодо іншої культури й набути досвіду її сприйняття, аналізу, порівняння, оцінювання; бути психологічно готовими до особливостей МКК, набути досвіду емоційного ставлення до різноманітних фактів іншої культури, навчитися керувати своїми почуттями та психологічними реакціями; вміти інтерпретувати прояви культурних розбіжностей, емпатійно ставитися до них, створювати в процесі МКК спільне значення, ґрунтуючись на загальнолюдських цінностях; практикувати відкритість до сприйняття «інакшості», відмовлятися від стереотипів, виховувати готовність змінювати свої погляди на іншу культуру, свої особистісні якості; прагнути глибше вивчати мову іншого народу, яка допомагає осягати сутність іншої культури, її цінності, комунікативну поведінку її носіїв тощо [8, с.62].

Іноземна мова виступає як засіб залучення до іншої культури і служить джерелом знань. У процесі сприйняття іноземної культури відбувається виявлення і аналіз фактів іншої культури. В результаті цього сприйняття складаються певні уявлення про іншу культуру від ейфорійного і ілюзорних, недостовірних та достовірних до адекватно прийнятних. Дуже часто узагальнене уявлення призводить до формування стереотипів як узагальненого образу країни, нації, культури, мови. Дані уявлення-стереотипи іноді є історично і політично детермінованими або суб'єктивно забарвленими.

Відзначаючи зростання значення і практичну потребу іноземних мов як засобу міжкультурного спілкування не можна не відзначити деякі негативні явища в освітній політиці. Вибір іноземної мови визначається діапазоном політико-економічних, і культурних потреб, взаємодією в економічній сфері і встановленням різного роду контактів, а також цілим рядом факторів, таких як географічна близькість, розвиток історичних зв'язків, пріоритет і значимість культурних цінностей.

Висновки. Безумовно, можна свідчити про те, що високий рівень сформованої міжкультурної компетенції, як невід'ємної складової вивчення мови має дуже важливий вплив на підготовку майбутніх спеціалістів для економіки та бізнесу. Навчання міжкультурної комунікації роблять заняття з ділової іноземної мови більш різноманітними, цікавими, що веде до підвищення мотивації навчання та сприйняття правдивої картини навколишнього світу. Іноземну мову можна розглядати як засіб розвитку комунікативної компетентності. Це означає, в першу чергу, вміння адекватно висловлювати комунікативні цілі і стратегії їх досягнення в мовній формі, а також вміння використовувати норми мовного етикету і соціальної поведінки в ситуаціях міжкультурного спілкування, в яких актуалізується знання ситуативного і соціокультурного контекстів іноземної спільності.

Література

1. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору / В.І. Аксьонова // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2013. – № 54. – С. 189 – 202.
2. Бахов І.С. Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу культур / І.С. Бахов // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – №2.
3. Галицька М.М. Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців / М.М. Галицька // Освітологічний дискурс. – 2014. – № 2 (6). – С. 23 – 32.
4. Гончарова О.А. Формування міжкультурної компетентності студентів немовних спеціальностей в процесі навчання іноземної мови [Електронний ресурс] / О.А. Гончарова, А.В. Маслова – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc.../2_05.pdf.
5. Горощенко П.В. Міжкультурна комунікація в перекладі [Електронний ресурс] / П.В. Горощенко. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-194154.html>
6. Гришкова Р.О. Умови формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення англійської мови / Р.О. Гришкова // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили. – Миколаїв : МДУ ім. Петра Могили, 2004. – № 23. – С. 135–143.
7. Ковалінська І.В. Досвід впровадження прийомів навчання міжкультурної комунікації / І.В. Ковалінська // ScienceRise. – 2015. – № 6(1). – С. 60-63. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_6\(1\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_6(1)_10)
8. Колбіна П.В. Навчання іноземної мови професійного спрямування майбутніх економістів: аспект міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / П.В. Колбіна. – Режим доступу: http://confcontact.com/2013_06_07/16_Kolbina.html
9. Манақін М. Мова і міжкультурна комунікація / М. Манақін. – Київ : Видавничий центр «Академія». – 2012. – 145 с.
10. Нікітіна Н.П., Технологія формування міжкультурної комунікації / Н.П. Нікітіна, В.С. Нецаєва // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Issue: 40. – 2015. – С. 44-47
11. Осипов П.І. Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / П. І. Осипов // Міжнародне співробітництво та університетська освіта. – Миколаїв, 2000. –

C. 48-54. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/zbirnyky/7/8.pdf>.

12. Палько І.М. Міжкультурна комунікація як соціально-педагогічна умова формування міжкультурної толерантності майбутніх соціальних педагогів / І.М. Палько // Попередження насильницьких конфліктів у мультикультурних спільнотах і формування культури миру : зб. наук. праць / ред.-укр. М.А. Араджіоні, І.В. Брунова-Калісецька / Кримське видання Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського Національної академії наук України. – К. : ПП „Золоті ворота”, 2011. – С. 277-284. – (Серія „Міжкультурний діалог : історія і сучасність”).

13. Понікарівська С.В. Взаємозалежність викладання іноземної мови та міжкультурної комунікації при навчанні студентів економічних спеціальностей [Електронний ресурс] / С.В. Понікарівська // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школі. – 2009. – № 2. – С. 282 – 285. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfto/2009_2/files/ped_02_09_Ponikarovska.pdf.

14. Сніца П.Є. Міжкультурна комунікація як суспільний феномен / П.Є. Сніца // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки. – 2014. – Вип. 3. – С. 146-153. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2014_3_20.

15. Щербина В.М. Міжкультурна комунікація у сучасному соціокультурному просторі / В.М. Щербина // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право. – 2013. – № 2. – С. 70-75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2013_2_13.

References

1. Akš'onova V.I. Mizhkulturna komunikacija yak faktor formuvannya global'nogo informacijnogo-komunikativnogo prostoru / V.I. Akš'onova // Gumanitarnyj visnyk ZDIA. – 2013. – # 54. – S. 189 – 202.

2. Bačov I.S. Mizhkulturna komunikacija v konteksti globalizacijnogo dialogu kultur / I.S. Bačov // Visnyk Nacionalnoyi akademiji Derzhavnoyi pry kordonnoyi sluzhby Ukrainy. – 2012. – #2.

3. Galyczka M.M. Mizhkulturna komunikacija ta yiyi znachennya dlja profesijnoyi diyalnosti majbutnix faxivciv / M.M. Galyczka // Osvitologichnyj dy'skurs. – 2014. – # 2 (6). – С. 23-32.

4. Goncharova O.A. Formuvannya mizhkulturnoyi kompetentnosti studentiv nemovnyx special'nostej v procesi navchannya inozemnoyi movy [Elektronnyj resurs] / O.A. Goncharova, A.V. Maslova – Rezhy'm dostupu: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc.../2_05.pdf.

5. Goroshhenko T.V. Mizhkulturna komunikacija v perekładi [Elektronnyj resurs] / T.V. Goroshhenko. – Rezhy'm dostupu: <http://ua.convdocs.org/docs/index-194154.html>

6. Gryshkova R.O. Umovy formuvannya sociokulturnoyi kompetenciyi studentiv nefilologichnyx special'nostej u procesi

vy'vchennya anglijs'koyi movy / R.O. Gryshkova // Naukovi praci Mykolajiv's'kogo derzhavnogo humanitarnogo universytetu imeni Petra Mogyly'. – Mykolajiv : MDGU im. Petra Mogyly', 2004. – # 23. – S. 135–143.

7. Kovaly'ns'ka I.V. Dosvid vprovadzheniya pryjomiv navchannya mizhkulturnoyi komunikaciyi / I.V. Kovaly'ns'ka // ScienceRise. – 2015. – # 6(1). – S. 60-63. – Rezhy'm dostupu: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_6\(1\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_6(1)_10)

8. Kolbina T.V. Navchannya inozemnoyi movy profesijnogo spryamuvannya majbutnix ekonomistiv: aspekt mizhkulturnoyi komunikaciyiv [Elektronnyj resurs] / T. Kolbina. – Rezhy'm dostupu: http://confcontact.com/2013_06_07/16_Kolbina.html

9. Manakina M. Mova i mizhkulturna komunikacija / M. Manakina. – Ky'iv : Vy'davny'chyj centr «Akademiya». – 2012. – 145 s.

10. Nikitina N.P., Tekhnologiya formuvannya mizhkulturnoyi komunikaciyi / N.P. Nikitina, V.S. Nyechayeva // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Issue: 40. – 2015. – С. 44-47

11. Osypov P.I. Mizhkulturna komunikacija: problemy i perspektivy [Elektronnyj resurs] / P.I. Osypov // Mizhnarodne spivrobotny'cztvo ta universytets'ka osvita. – Mykolajiv, 2000. – S. 48–54. – Rezhy'm dostupu : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/zbirnyky/7/8.pdf>.

12. Pal'ko I.M. Mizhkulturna komunikacija yak social'no-pedagogichna umova formuvannya mizhkulturnoyi tolerantnosti majbutnix social'nyx pedagogiv / I.M. Pal'ko // Poperedzheniya nasylny'cz'ky'x konfliktiv u mul'ty'kulturny'x spil'notax i formuvannya kultury myru : zb. nauk. prac' / red.-ukr. M.A. Arazhionij, I.V. Brunova-Kaliseck'ka / Kryms'ke vy'dannya Instytutu sxodoznavstva im. A.Yu. Kryms'kogo Nacionalnoyi akademiji nauk Ukrainy. – K. : PP „Zoloti vorota”, 2011. – S. 277–284. – (Seriya „Mizhkulturnyj dialog : istoriya i suchasnist”).

13. Ponikarov's'ka S.V. Vzajemozalezhnist' vykladannya inozemnoyi movy ta mizhkulturnoyi komunikaciyi pry navchanni studentiv ekonomichnyx special'nostej [Elektronnyj resurs] / S. Ponikarov's'ka // Pedagogika formuvannya tvorchoyi osoby stosti u vy'shij i zagal'nij shkoli. – 2009. – #2. – С. 282 - 285. – Rezhy'm dostupu: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfto/2009_2/files/ped_02_09_Ponikarovska.pdf.

14. Snicza T.Ye. Mizhkulturna komunikacija yak suspil'nyj fenomen / T.Ye. Snicza // Naukovi zapysky Berdyans'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu. Ser. : Filologichni nauky. – 2014. – Vy'p. 3. – S. 146-153. – Rezhy'm dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2014_3_20.

15. Shherby'na V.M. Mizhkulturna komunikacija u suchasnomu sociokulturnomu prostori / V.M. Shherby'na // Visnyk Nacionalnogo tekhnichnogo universytetu Ukrainy "Ky'iv's'kyj politexnichnyj instytut". Politologiya. Sociologiya. Pravo. – 2013. – #2. – S. 70-75. – Rezhy'm dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2013_2_13.

Panychok T.J.,

Ph.D., assistant professor of German Ternopil National Economic University, panychok@ukr.net

Ukraine, Ternopil'

ROLE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION DURING FOREIGN LANGUAGE TEACHING PROFESSIONAL DIRECTION

The article investigates conditions and ways of forming intercultural competence of the students of nonlinguistic specialities. The author defines intercultural competence as an individual's integral quality that is developed in the process of foreign language teaching emphasizing indissoluble connection of foreign language and culture of another country.

Key words: intercultural competence, competence, intercultural communication, multicultural space, culture.

УДК 373.3.011.3 (045)

Попкова Е.І.,

старший викладач кафедри андрагогіки комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради

Науменко М.П.,

старший викладач кафедри андрагогіки комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради

Україна, м. Запоріжжя

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: АНДРАГОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті досліджуються актуальні проблеми підготовки до профорієнтаційної роботи педагогічних працівників, а саме – формування готовності педпрацівників професійно-технічних навчальних закладів до профорієнтаційної діяльності засобами андрагогічних технологій навчання.

Авторами надані основні недоліки у підготовці педагогічних кадрів професійно-технічних навчальних закладів до профорієнтаційної роботи, охарактеризовані протиріччя, які виникли в зв'язку з недостатньою готовністю педагогічних працівників до цієї діяльності. Автори концентрують увагу на етапах формування готовності педагогів ПТНЗ до профорієнтаційної роботи та можливих засобах на кожному з етапів.

Мета статті – розглянути деякі напрями методичної роботи з формування готовності педпрацівників професійно-технічних навчальних закладів до профорієнтаційної діяльності.

Ключові слова: професійна орієнтація, готовність до профорієнтаційної діяльності, профорієнтаційна компетентність, андрагогічні технології навчання.

Постановка проблеми. Проблема усвідомленого визначення особистістю свого професійного майбутнього є важливою як для кожної конкретної людини, так і для всього суспільства в цілому. Значущість цієї проблеми традиційно високо оцінювалася в економічно розвинених країнах, де значні інвестиції в розвиток так званого «людського капіталу» розглядаються як одна з можливостей підвищення конкурентноздатності економіки. Професійна орієнтація є одним із засобів ефективного вирішення проблеми підготовки особистості до усвідомленого вибору майбутньої професії та формування її готовності до можливого неодноразового повторення такого вибору в динамічних умовах ринкової економіки [6, с.211].

На сьогоднішній день накопичено чималий обсяг знань з професійної орієнтації, які сприяють вирішенню практичних питань професійного самовизначення підростаючого покоління. А. Асмолов, М. Чистяков, С. Чистякова, В. Шадриков розробили теорію і практику профорієнтації, Е. Клімов дав психологічну характеристику професійної діяльності, розкрив теоретичні основи профконсультації, Б. Шавир виявив структуру професійного самовизначення і фактори, що впливають на нього, С. Чистякова і Н. Родичев розробили і перевірили на практиці нові підходи до самовизначення школярів в умовах профільного навчання. Однак, питання підготовки педпрацівників професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) до профорієнтаційної роботи зі школярами не отримали наразі належного теоретичного та практичного осмислення. Тому, на нашу думку, в практиці і теорії

формування у педпрацівників ПТНЗ готовності до профорієнтаційної роботи зі школярами все більше виявляються протиріччя між:

- потребою суспільства в професійно компетентних фахівцях робітничої сфери і відсутністю професійно підготовлених консультантів з профорієнтаційної діяльності;
- необхідністю формування професійної готовності педпрацівників ПТНЗ до профорієнтаційної роботи зі школярами і відсутністю цілісного, системного підходу до цього питання, теоретичного і експериментального обґрунтування цього процесу.

Дослідники відзначають недостатню готовність педагогів ПТНЗ до реалізації профорієнтаційної діяльності [5, с.111]. Відповідальні за профорієнтаційну роботу в ПТНЗ – майстри виробничого навчання та викладачі спецдисциплін, кожний в певному обсязі. Проведені нами опитування і спостереження показали, що жоден педагогічний працівник не оцінює свою підготовку до вирішення цього завдання як високу, 60% опитаних визнали її середньою, а решта 40% – низькою.

Вищевикладене визначило **мету статті** – розглянути деякі напрями методичної роботи з формування готовності педпрацівників професійно-технічних навчальних закладів до профорієнтаційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай педагоги відчують труднощі при ініціюванні та підтримці спілкування, аргументації своїх позицій в наданні профорієнтаційної допомоги, не завжди здатні коригувати власну поведінку в ситуаціях профорієнтаційного спілкування, адекватно оцінювати

власну участь у вирішенні завдань профорієнтації в сучасних не координованих відносинах загальноосвітніх (ЗНЗ) та професійно-технічних навчальних закладах.

В таких умовах профорієнтація не досягає своєї головної мети – формування в учнів усвідомленого професійного самовизначення. Дуже часто вибір майбутньої професії учень робить під впливом батьків, друзів, системи матеріальних і духовних цінностей, що пропагуються засобами масової інформації. Половина учнів, зазвичай, своє професійне майбутнє не пов'язують з власними реальними можливостями і потребами ринку праці, орієнтовані на підтримку з боку дорослих (батьків, родичів або знайомих), не мають уявлення про наукові основи вибору професії, не володіють інформацією про вимоги професії до її «здобувача», не вміють оцінити свої можливості, не поінформовані про те, де вчитися, щоб отримати професію в цікавій для їх сфери праці [4, с.93]. Деякі з них виявляються непридатними до обраної професії, мають координально інший професійний напрям.

Проведені нами опитування, в яких взяли участь слухачі курсів підвищення кваліфікації «Педагогічні працівники ПТНЗ», дали такі результати: багато викладачів (30%) на даному економічному етапі не бачать цінності розвитку профорієнтаційно значущих якостей особистості, тому що рішення такого завдання в них не мотивовано. Ті ж педагоги (70%), які усвідомлюють необхідність підготовки педпрацівників ПТНЗ до профорієнтаційної роботи зі школярами, не завжди справляються з цим завданням через відсутність заходів з їх фахової, системної підготовки та методичних рекомендацій з цього напрямку.

Формування готовності до профорієнтаційної роботи зі школярами педпрацівники пов'язують найчастіше тільки з курсами підвищення кваліфікації, або з необхідністю подальшого набору учнів у навчальний заклад.

Готовність педпрацівників ПТНЗ до профорієнтаційної роботи зі школярами характеризується профорієнтаційною вмотивованістю, здатністю прогнозувати і створювати умови для самостійного вибору учнями індивідуальної професійної траєкторії розвитку, формуванням і корекцією знань, умінь, навичок і педагогічної рефлексії особистості, яка забезпечує успішність у виконанні профорієнтаційних функцій [3, с.97].

Процес формування готовності педагогів ПТНЗ до профорієнтаційної роботи з учнями ЗНЗ доцільно розділити на три взаємообумовлених етапи:

- перший етап (орієнтовний) спрямований на формування мотиваційно-ціннісного компонента готовності до профорієнтаційної роботи зі школярами. Необхідно, щоб педпрацівники усвідомили важливість набування профорієнтаційних знань, умінь і навичок для успішного здійснення профорієнтаційної діяльності, виявили інтерес і потребу до профорієнтаційного спілкування, отримали уявлення про основні його особливості;

- другий етап (рефлексивний) присвячений формуванню особистісно-рефлексивного компонента готовності педагогів ПТНЗ до профорієнтаційної роботи.

Необхідно, щоб педагоги набули досвіду застосування отриманих профорієнтаційних знань, навчилися аналізувати конкретні профорієнтаційні ситуації; стали адекватно оцінювати себе і свої дії в процесі профорієнтаційної діяльності; проявили здібності до корекції своєї поведінки в залежності від ситуації;

- третій етап (етап самореалізації) пов'язаний з проектуванням, прогнозуванням, самореалізацією і самовдосконаленням. Це етап профорієнтаційної компетентності. На цьому етапі стимулюється прагнення до саморозвитку [6, с.224].

Необхідно, щоб педпрацівники ПТНЗ систематизували власний профорієнтаційний досвід, виробили власну концепцію профорієнтаційної діяльності, стиль роботи і поведінки. На всіх трьох етапах відбувається формування і розвиток змістовно-операційного компонента готовності до профорієнтаційної роботи з учнями.

Ефективними та системоутворюючими елементами у формуванні готовності педпрацівників ПТНЗ до профорієнтаційної роботи з учнями ЗНЗ, на нашу думку, виступають андрагогічні технології навчання – інтерактивні форми і прийоми навчання, а саме: тренінг, ділові та рольові ігри, кейс-вправи, комунікативні завдання, дискусії, діалоги, профорієнтаційно-педагогічні ситуації як форми організації навчання і комплексного використання.

Відповідно до цього доцільно виділити три підсистеми засобів:

- дискусійні засоби (дискусії, діалоги, комунікативні завдання), мають пріоритетне значення для формування мотиваційно-ціннісного компонента готовності;

- аналітико-ситуаційні (аналіз і рішення профорієнтаційно-педагогічних ситуацій, ситуацій-проблеми, ситуацій-ілюстрації, ситуацій-вправи), що мають пріоритетне значення для формування особистісно-рефлексивного компонента готовності;

- імітаційні (ділові та навчально-ділові ігри, імітаційні, рольові ігри і ігрове проектування), що мають пріоритетне значення для формування змістовно-операційного компонента готовності.

Всі ці три підсистеми засобів присутні на всіх етапах формування готовності педпрацівників ПТНЗ до профорієнтаційної роботи зі школярами, набуваючи провідну роль на тому чи іншому етапі відповідно до їх цілей, доповнюючи і збагачуючи один одного. Цілісність впливу засобів кожного з етапів підготовлена засобами попередніх етапів, концентруючи і закріплюючи зв'язку компонентів між собою.

В цілому діяльність педпрацівників активізується постановкою проблемних питань, створенням проблемних ситуацій, виявленням протиріч між сучасними вимогами до профорієнтаційної процесу та існуючою практикою, а пошуковий характер ігрової діяльності служить засобом розвитку творчого профорієнтаційного мислення (що виражається в здатності до аналізу профорієнтаційних ситуацій) і умінь ефективної взаємодії.

Слід зазначити, що для сучасного результативного процесу професійної орієнтації має бути запланована система навчальних заходів для майстрів та викладачів

як у навчальному закладі так і на курсах підвищення кваліфікації. Протягом року у навчальному закладі доцільно приділяти увагу навчанням методиці профорієнтаційної роботи, питанням вікових особливостей учнів ЗНЗ, ПТНЗ, психолого-педагогічним умовам успішної профорієнтаційної діяльності. Також важливою є проблема вивчення та вдосконалення здібностей педпрацівників ПТНЗ до профорієнтаційної роботи. Все це зумовлено тим, що більшість майстрів та викладачів спеціальностей не мають педагогічної освіти і потребують такого навчання.

Разом з тим, потребують подальших досліджень такі питання: нормативно-правове забезпечення системи профорієнтаційної роботи, корекція існуючої системи підготовки педагогічних працівників до профорієнтаційної роботи, досвід підготовки за кордоном, методичний супровід. Особливої уваги в сучасних економічних обставинах потребує вивчення умов впровадження андрагогічних підходів до навчання профорієнтаційної роботи.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (Уклад. і голов. ред. В.П. Бусел.-К.; Ірпінь: ВПЛ „Перун”, 2001., 863с.
2. Закачнов Д.О. Особливості професійної орієнтації дорослих // Збірник наукових праць III Всеукраїнської науково-практичної конференції /упорядники: Міропольська М.А., Капченко Л.М., Алексєєва А.В., Савченко Н.В. – К.: ІПК ДСЗУ, 2008. – С. 99 – 103.
3. Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Садовникова И.О. Профориентология: Теория и практика: Учеб. пособие для высшей школы / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, И.О. Садовникова, -М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2012. – 192с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.А. Климов. М.: Изд. центр «Академия», 2004. 342 с.
5. Павлютенков Е.М. Управление профессиональной ориентацией в общеобразовательной школе. Владивосток: Издательство Дальневосточного университета. 1990. 87 с.
6. Прыажникова Е.Ю. Профориентация: учеб. пособие для студ.

высш. учеб. заведений / Е.Ю. Прыажникова, Н.С. Прыажникова. М.: Изд. центр «Академия», 2005. 496 с.

7. Чистякова С.Н. Проблема самоопределения старшеклассников при выборе профиля обучения / С.Н. Чистякова // Педагогика. 2005. №1. с.19

8. Юрченко В.В. Проблемы профессиональной ориентации учеников старших классов заочно-осветительной школы // Научно-методические забезпечення професійної освіти і навчання : [тези доп. наук.-практ. конф. 22–23 квітня 2009 р., Харків] [за заг. ред. В.О. Радкевич]. – Харків, 2009. – С. 127–130.

References

1. Great tlumachny vocabulary suchasnoï Ukrainian Language (head Uklad.i ed V.T. Busel.-K.; Irpin:... BT "Perun", 2001., 863s.
2. Zakatchnov D.O. Osoblivosti profesijnoi orientatsii grown man // Collection Naukova Prace III Vseukrainskoi naukovo-praktichnoi konferentsii / uporyadniki: Miropolska M.A, Kapchenko LM, Alekseeva A.V., Savchenko N.V. - K.: IPK DSZU 2008. - S. 99 - 103.
3. Zeer E.F., Pavlov A.M., Sadovnikov I.O. Proforientologiya: Theory and Practice: Textbooks for high school / E.F. Zeer, A.M. Pavlov, I.O. Sadovnikova, -M: Academic Project; Ekaterinburg: Business Book, 2012. - 192s.
4. Klimov E.A. Psychology of professional self-determination: Proc. allowance for stud. vyssh. Proc. institutions / E.A. Klimov. M.: Publishing. center "Academy", 2004. 342 p.
5. Pavlyutenkov E.M. Management of vocational guidance in secondary school. Vladivostok: Far Eastern University Publisher. 87, 1990.
6. Pryazhnikova E.J. Vocational guidance: Textbooks for students. Executive. Proc. /E.I.Pryazhnikova, N.S.Pryazhnikova. M.: Publishing. center "Academy", 2005. 496 p.
7. Chistyakova S.N. The problem of self-determination of senior pupils in selecting a profile of training / S.N. Chistyakova // Pedagogika. 2005. №1. s.19
8. Yurchenko V.V. Problems of professional orientation students in upper secondary school // Scientific and methodological support vocational education and training [abstract ext. nauk. and practical. Conf. 22-23 kvitnya 2009, Kharkov] [by the Society. Ed. V.A. Radkevych]. - Kharkiv, 2009. - P. 127-130.

Popkova E.I.,

Senior lecturer of the department of andragogics municipal institution "Zaporizhzhya regional institute of the postgraduate education" Zaporizhzhya regional council, oodnopt@ukr.net

Naumenko N.P.,

Senior lecturer of the department of andragogics municipal institution "Zaporizhzhya regional institute of the postgraduate education" Zaporizhzhya regional council

Ukraine, Zaporozhye

SOME ASPECTS OF PREPARATION FOR CAREER GUIDANCE PEDAGOGICAL STAFF OF VOCATIONAL EDUCATION IN MODERN CONDITIONS: ANDRAGOGICAL APPROACH

The article deals with topical issues of preparation pedagogical staff for the professional orientation work - namely, formation of readiness pedagogical staff vocational schools to the vocational guidance means of andragogical learning technologies.

The authors provided the main shortcomings in the preparation of the pedagogical staff of vocational schools for vocational work, characterized by contradictions, which arose due to the lack of readiness of pedagogical workers for this activity. The authors focus on the stages of the readiness of pedagogical staff for vocational guidance and possible means at each stage.

The purpose of the article - consider some directions methodological work on formation of preparedness pedagogical staff vocational schools for career-oriented activities.

Key words: professional orientation, readiness to career-oriented activities, vocational competence, andragogical learning technologies.

УДК 371.13"312"

Розман И.И.,*к.пед.н., старший преподаватель кафедры филологических дисциплин
Мукачевского государственного университета, rozmanii@ukr.net***Луца М.В.,***старший преподаватель кафедры филологических дисциплин
Мукачевского государственного университета, marina.lutsa@mail.ru**Украина, г. Мукачево*

ТЕКУЩИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: ПРОЕКЦИЯ НА УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКУЮ РАБОТУ

В статье представлены эффективные пути и альтернативные модели воспитания и образования. Доказано жизнью, что реформировать воспитание детей означает изменять не только «дидактику», а и формировать жизнь взрослых. Система образования должна вооружить тех, кто учится, не только теоретическим материалом и определенной суммой знаний, но и научить их практически применять полученные знания в действии.

Ключевые слова: реформирование педагогической деятельности, система образования, практическое применение знаний.

Постановка проблемы. Задачи социально-педагогической деятельности предусматривают ориентацию на индивидуальность, собственную активность личности, ее самоутверждение и самореализацию в обществе. В исследовании современных стратегий социально-педагогической деятельности считаем целесообразным освещение ее методологических основ. ЮНЕСКО сформулировала основные принципы образования XXI века: учиться знать, учиться работать, учиться жить вместе, учиться быть [3]. Научно-методическая работа привела ученых и методистов к активизации педагогических поисков, которые стали основой обновления содержания и направлений подготовки учителя, факторами его профессионального совершенствования.

Анализ исследований показал, что современная гуманизация учебного процесса основывается на важнейших принципах признания самоценности каждой личности, ее уникальности и неповторимости. Гуманистическая концепция требует и другого подхода к обучению со стороны самой личности. Собственно учебно-методическая (методическая, научно-методическая) работа с учителями стала объектом исследовательского внимания Н. Василенко, В. Гуменюк, И. Жерносек, А. Сидоренко, В. Павленко, Л. Тымчук, Т. Ткачевой). Актуальность исследования обусловлена необходимостью решения одной из главных задач, которые стоят перед педагогами – помогать тем, кто учит и учиться находить практическое применение полученных знаний.

Цель статьи. Исследовать роль современной практической образовательной деятельности учителя и определить значение учебно-методической работы в системе современного школьного образования; выяснить беспристрастное, объективное отношение педагога к ученикам.

Изложение основного материала. На протяжении веков в философской, впоследствии, педагогической мысли анализируется проблема совершенствования учителя-практика. При этом сосредоточивается внимание преимущественно на его профессиональных

знаниях, моральных качествах, умениях работать с детьми, любить их и свою деятельность. Лишь в XX веке проблематика организации учебно-методической работы стала объектом специальных педагогических исследований в нескольких контекстах – последипломного образования учителей, повышение квалификации педагогов, учебно(научно)-методической работы в школе и вне ее.

Условия работы и требования, предъявляемые к подготовке учителей меняются так, как меняется жизнь общества и всех тех, на кого направлены усилия учебного заведения: детей и молодежи.

Быть учителем-значит познавать, понимать и уметь: познавать мир в его преобразованиях и понимать эти изменения; узнавать образовательные среды, понимать факторы, которые его определяют; уметь объяснить ученикам и лично осознать значение учебного процесса; уметь с душевными волнениями реагировать на школьные ситуации, разрабатывать и реализовывать оптимальные образовательные стратегии взаимодействия в педагогическом коллективе. В ходе информационных ресурсов, которые используются в обучении, мультикультурного воспитания, всестороннего развития ученика, и, как следствие, воспитание и забота об учащих – необходимо также использовать уже исторически накопленный педагогический опыт.

За неправильный подход к обучению и воспитанию развитие личности находится под угрозой или все чаще возникают социально негативные явления. Практика и научные исследования указывают на важность различных форм сотрудничества учителей с воспитанниками при наличии учебных и образовательных проблем. Изучая педагогику, ее тенденции в образовании, уникальность личности учителя, знакомясь со спецификой среды, в которой учитель будет действовать, необходимо отметить, что невозможно дать четкие инструкции по решению проблемной педагогической ситуации. Учитывая важность педагогического процесса, учитель должен реагировать на раздражители, которые проявляются в профессиональной сфере [4].

Используя эмпирический метод исследования и анализа подготовки студентов-бакалавров для работы в учебных заведениях, мы провели «Тест педагогической справедливости», целью которого было изучение объективного отношения педагога к ученикам, который основывается на любви и уважении к воспитанникам, отвлеченное от личностных симпатий и антипатий. Студентам второго курса, которые учатся на гуманитарном факультете Мукачевского государственного университета, было предложено ответить на вопросы. Затем с помощью отдельно взятых статистических методов была осуществлена обработка результатов исследования. Хочется выделить ответы на некоторые тестовые задания. На вопрос «Кого бы вы выбрали старостой класса?» из предложенных ответов: а) ученика, который дружит с учителем; б) ученика, который хорошо учится в) ученика, у которого хорошо выражены лидерские качества, 94 % студентов выбрали ответ «в», только 6 % выбрали ответ «б», а на первый предложенный ответ, не указал ни один студент. Мнение респондентов, практически, единодушно. Вопрос: «В учительской рассказывают о несоответствующем поведении учителя, вы...»: а) посмеетесь над этим; б) сделаете замечание учителям о недопустимости высмеивания коллеги; в) смолчите, смеяться над ним не будете, постараетесь сменить тему - дело нам такой результат: ответ на вопрос «а» - 20 %, «б» - 17 %, «в» - 63 %. Такой ответ второкурсников свидетельствует о том, что они правильно оценивают определенные жизненные ситуации. По решению конфликтных ситуаций, на вопросы «В классе есть ученик, с которым вы часто конфликтуете» при ответах: а) попытаетесь «выжить» его в другой класс; б) примете строгие меры, перевоспитаете его; в) будете терпеть дальше, искать подход к нему ответ выглядит так: на «а» ответило 6%, на «б» - 54%, на «в» - 40%. Студенты таким ответом демонстрируют готовность к учебно-воспитательных действий.

Анализируя произведения зарубежной литературы Ф. Рабле «Гаргантюа и Пантагрюэль», Гете «Фауст», Роберт Бернс «Честная бедность», Марк Твен «Приключения Тома Сойера», Чарльз Диккенс «Рождественская песнь в прозе», Даниэль Дефо «Робинзон Крузо», Джек Лондон «Жажда жизни», Рэй Дуглас Брэдбери «Улыбка», Антуан де Сент-Экзюпери «Маленький принц», Мигель Сервантес «Приключения Дон Кихота», хочется еще раз подчеркнуть значение образов литературных героев для умения и желания молодежи ориентироваться в непростых жизненных ситуациях.

Одновременно педагог должен помнить, что образование – это не только передача знаний. Это еще – трансляция личности преподавателя сквозь призму его педагогической культуры. Если личность преподавателя устраивает тех, кто учится, они могут слушать и воспринимать даже очень парадоксальные вещи. У воспитанников такого преподавателя, считает С.Б. Крымский, формируется сплав знания и личности. Другими словами - в будущем образовательном процессе необходимо учитывать и использовать это традиционное и проверенное временем («хорошо забытое старое»)

личностное знание. «Через решение подобных задач и пролегал путь в будущее, что его прокладывает образование и новое его понимание. Можно немного пометать (утопично) и вернуться к такому пониманию образования, которое имело место в прошлые века. Тогда его задачей было воспитание в человеке одновременно рыцаря, поэта и философа. Если понимать это не буквально, а вкладывать в эту троицу высокие человеческие качества, то в принципе этой цели можно достичь. В этом и есть перспектива нашего будущего» [2, с.28]. Творчески работающие учителя, как правило, воспринимают свою профессию как миссию. Жизненный опыт (или большое стремление к передаче научно - познавательной информации), имеет форму внутреннего обязательства, с которыми человек отождествляет себя, принимает его за чисто личностное, тем самым честно выполняя свои учебно-методические задачи.

Образовательная деятельность акцентируется на современные педагогические идеи и знания, и, хотя каждый педагог не только интуитивно чувствует, как необходимо преподавать, но и использует инновационные технологии в работе, все равно возникает много сложных ситуаций, потому что невозможно дать ответ в методической литературе на все вопросы, которые возникают во время учебно-воспитательного процесса [3].

Изменение школьной «дидактики» или «школьного климата» в первую очередь зависит от формирования жизни взрослых. Тем «профессионалам», которые не хотят и не желают пройти долгий путь непрерывного самообразования, исканий, сомнений, озарения и проверки предположений и аргументов; кто не в состоянии следить за научным развитием своей отрасли и развивать собственные жизненные горизонты; кто хочет просто жить безмятежно и спокойно «расположившись» в жизни, не нужно им приземляться на учительско – взлетно – посадочную полосу, и на ней находиться.

Сложность педагогической деятельности продиктовано тем, что в течение многих лет, меняются не только содержание, но и методы преподавания учебных предметов. В разных странах существуют различные методы, формы и способы усвоения учебной программы. Тысяча разных школ и сотни вузов имеют свои собственные наработки. Разница в том, какой собственный подход преподавателя к своей работе. Есть существенная разница между изучением истории и химии рядом с преподаванием технического рисунка или зарубежной литературы [4].

Социологические опросы свидетельствуют, что сегодня семья значительно больше «присоединена» к школьным делам ребенка, чем 10 - 20 лет назад. Если раньше выполнять задачи при постоянной помощи взрослого (члена семьи или приглашенного специалиста) было привилегией первоклассников и второгодников, то теперь домашние работы таким образом выполняют именно успешные ученики. Разумеется, по сравнению с группами продленного дня или знаменитым «ключом на шее» это обеспечивает повышенное индивидуальное внимание, но имеет и негативные последствия: страдает образовательная мотивация – ребенок начинает

ориентироваться не на результат, а также, как и в классе – на поощрения со стороны взрослого; задерживается формирование навыков самоконтроля и критериев самооценки; если взрослый – специалист – его действия могут непринужденно нарушить систему, выстроенную школьным учителем и вызвать у учащегося ощущение раздвоения и отчаяния; если взрослый – член семьи – на его личностные отношения с ребенком влияют их «общие» учебные результаты, а это ухудшает психологический климат семейной среды; ребенок усваивает субъективное отношение взрослого к отдельным учебным предметам, тем, например, в курсе литературы – к авторам или художественным произведениям.

Имея в виду эти опасности и учитывая то, что от родителей зависит и отношение ребенка к учебе, и наличие у него желания учиться, и косвенно – конечный результат работы самого учителя, в условиях индивидуального подхода к учащимся в процессе образования необходимо придерживаться определенных принципов [5].

Установка учителя на работу ученика с текстом, требует максимальной дифференциации личных впечатлений от того, что следует знать о произведении, его авторе, эпохе. Секрет успеха, возможно, заключается в том, чтобы предложить ученику не «рыбку» – «правильные» впечатления в терминологической упаковке, а «удочку» – систему приемов самостоятельного постепенного освоения содержания и формы произведения. Тогда имеем шанс воспитать не отличного знатока произведений школьной программы, а читателя, готового к самостоятельной жизни в мире книг. Для современной педагогики важным является принцип сотрудничества.

Выводы. Исследуя данный вопрос, мы пришли к единодушному решению, что необходимо помочь взрослым стать вашими подготовленными ассистентами. Очень важно, чтобы взрослые, которые курируют выполнение ваших задач, осознали методологическое отличие современных программ от предыдущих – они ориентированы на изучение, к примеру, литературы, как искусства слова, и поэтому требуют не только знать действующих лиц и ход сюжетных событий, но и учат

анализировать художественные средства для достижения авторской цели, и поэтому предлагают изучать определенные литературоведческие категории, усложняющиеся от класса к классу. Актуальные подходы переносят на периферию читательского внимания подростка социологические аспекты взглядов автора, замещают их на культурологический подход, определение художественного стиля писателя. Дидактические возможности, методические способности помогут решать текущие проблемы педагогической деятельности.

Литература

1. Бойков В.Э. Состояние и проблемы формирования исторической памяти («круглый стол») / В.Э. Бойков // Социологическое исследование. - 2002. - № 8. 6. Каган М.С. Человеческая деятельность / И.С. Каган. М., 1974.
2. Пуговица К. Образование как путь из прошлого в будущее / К. Пуговица // Зеркало недели. - 2002. - 30 октября. - № 198.
3. Джуря А. Образование: передача знаний и культуры [Электронный ресурс] / О. Джуря. – Режим доступа <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/>
4. Концептуальные основы демократизации и реформирования образования в Украине (Педагогические концепции). - К., 1997.
5. Образовательные технологии / [А.М. Пехота, А.М. Куктенко, А.М. Любарская и др.; за заг. ред. А. М. Пехоты]. - К., А.С.К., 2001.

References

1. Boikov V.Э. Sostoianye y problemy formirovaniya ystorycheskoi pamiaty («kruglyi stol») / V.Э. Boikov // Sotsyolohyches yssledovaniya. - 2002. - № 8. 6. Kahan M.S. Chelovecheskaia deiatel'nost' / N.S. Kahan. M., 1974.
2. Puhovyt'sa K. Obrazovanye kak put yz proshlogo v budushchee / K. Puhovyt'sa // Zerkalo nedely. - 2002. - 30 oktiabria. - № 198.
3. Dzhuira A. Obrazovanye: peredacha znaniy y kultury [Elektronnyi resurs] / O. Dzhuira. – Rezhym dostupa <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/>
4. Kontseptual'nye osnovy demokratyzatsyy y reformirovaniya obrazovaniya v Ukraïne (Pedagogicheskiye kontseptyy). - K., 1997.
5. Obrazovatel'nye tekhnolohyy / [A.M. Pexota, A.Yz. Kyktenko, A.M. Liubarskaya y dr.; za zah. red. A.M. Pexoty]. - K., A.S.K., 2001.

Rozman I.I.,

Ph.D., senior lecturer at Philological Sciences Department, Mukachevo State University

Lutsa M.,

senior lecturer at Philological Sciences Department Mukachevo State University

Ukraine, Mukachevo

CURRENT ISSUES OF EDUCATIONAL ACTIVITIES: ORIENTATION ON TEACHING AND METHODOLOGICAL WORK

The article introduces more effective ways and alternative models of education and training. It has been proved that "to educate" means to reform and change not only the "didactics" but adult life as well. The education system must equip learners not only with theoretical material and a certain amount of knowledge, but also teach them how practically apply the acquired knowledge in action.

Key words: *educational activities reforming, educational system, practical application of knowledge.*

УДК 373.2.011

Самсонова О.О.,

к.пед.н., старший викладач кафедри дошкільної освіти Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, golovinova.l@mail.ru

Україна, м. Запоріжжя

РОЗВИТОК ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

У статті розкриваються особливості педагогічного професіоналізму вихователя дошкільного навчального закладу в контексті історії розвитку вітчизняної думки ХХ століття. Узагальнено підходи до визначення понять «професіоналізм» і «педагогічний професіоналізм» у психолого-педагогічній теорії та практиці; досліджено проблему розвитку професіоналізму й саморозвитку особистості вихователів дошкільних навчальних закладів. Доведено, що основою становлення вихователя-професіонала є саморозвиток, що приводить до вищої форми життєдіяльності особистості – творчої самореалізації.

Ключові слова: професіоналізм, професіонал, саморозвиток, вихователь, дошкільний навчальний заклад.

Постановка проблеми. Сучасна цивілізація входить в епоху особливого типу прогресу, що характеризується складними й суперечливими процесами, які відбуваються в Україні останнім часом. Вони детермінують пошук нової стратегії розвитку системи освіти, зумовлюючи суттєві трансформаційні та повномасштабні зміни її пріоритетів і цінностей.

Освіта, як один із базисних конструктів цивілізації, в умовах сьогодення має стати визначальним чинником соціально-економічного поступу суспільства, розвитку духовної культури людства, відтворення її інтелектуального потенціалу. Це, у свою чергу, стосується дошкільної як початкової ланки своєї освітньої системи, а ступінь дошкільного дитинства розглядається як один із головних освітніх резервів.

Зазначимо, що головним пріоритетом освіти є особистість дитини, а створення комфортних умов для формування її неповторної унікальності, розвитку здібностей та обдарувань сприятиме успіхам дитини в майбутньому.

Проблеми розвитку професіоналізму педагогів досліджені в працях таких учених, як Т. Бойченко, Л. Ващенко, В. Дивак, Г. Єльнікова, І. Зязюн, С. Крисюк, В. Ляхощкий, В. Маслов, Л. Набока, Н. Ничкало, В. Олійник, С. Оліфіра, Л. Пуховська, В. Пуцов, В. Семиченко, Т. Сорочан.

Мета статті – розкрити особливості становлення професіоналізму вихователя дошкільного навчального закладу в контексті розвитку педагогічної думки ХХ століття, узагальнити підходи до визначення понять «професіоналізм».

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення відбувається переорієнтація особистості педагога на нові результати: висуваються якісно інші вимоги до рівня професіоналізму вихователя ДНЗ.

Сучасний дошкільний навчальний заклад гостро потребує вихователя, здатного адекватно та швидко реагувати на зміни освітньої ситуації, використовувати інноваційні технології виховання, спроможного до принципової їх переорієнтації на сучасні пріоритети, до творчого розв'язання нових назрілих проблем, у зв'язку з чим мета освіти може бути представлена як безперервний особистісно-професійний розвиток

педагога якісно нового типу. Зупинимося детальніше на його характеристиках:

- висока громадянська відповідальність та соціальна активність;
- поєднання любові до вихованців із професійними знаннями й захопленістю педагогічною справою;
- потреба в постійній самоосвіті, саморозвитку й життєвому самоздійсненні;
- володіння методологічною культурою мислення, що визначає готовність вихователя до аналізу, узагальнення і перетворення педагогічних ситуацій, до прийняття рішень про вибір, застосування і створення засобів педагогічного впливу;
- підвищення рівня методичної компетентності й удосконалення організаційно-змістових основ викладання;
- високий рівень професіоналізму, педагогічної майстерності, нарешті, звеличення особистості вихователя.

Вимоги до професійної діяльності вихователя є імперативною системою професійних якостей, які й визначають успішність його педагогічної діяльності. З вищезазначеного зрозумілим є той факт, що професіоналізм педагога дошкільного навчального закладу полягає у спрямованості його зусиль на створення умов для гармонійного розвитку вихованців, володіння інноваційними методами і прийомами роботи з дітьми за конкретними методиками, створення атмосфери співробітництва й співтворчості, встановлення та регулювання взаємин з дітьми, батьками, колегами тощо.

Так, у державних документах, зокрема Білій книзі української освіти (2009 р.) наголошується на тому, що стратегічною метою системи фахового зростання педагогічних працівників є забезпечення умов для їхнього безперервного професійного розвитку і саморозвитку, формування відповідних потреб [2].

Одним із завдань Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти до 2017 року є модернізація змісту психолого-педагогічної, методичної, практичної підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів [9, с.4].

Для успішної реалізації цих завдань вагомим значення набуває розуміння вихователем того, яким

чином дійти до вершин творчого саморозвитку, акмеологічної компетентності, самопроекування успішної кар'єри.

Своєрідним орієнтиром у дослідженні цієї проблеми, предметом спеціального аналізу є теза К. Ушинського, який слушно зауважував: «Лише особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, лише характером можна створювати характер» [11, с.191].

Підкреслимо, що особливості професійної діяльності педагога дошкільного профілю взагалі, й розвитку професіоналізму зокрема, вивчені у теорії та методиці професійної освіти значно менше, хоча їй приділяли увагу в своїх працях такі психологи і педагоги, як Ш. Амонашвілі, Л. Артемова, А. Богуш, Д. Ельконін, С. Козлова, В. Логінова, Т. Поніманська, Н. Щелованов та інші. Було виявлено, що їй притаманні всі риси педагогічної діяльності, але вони набувають особливого забарвлення у діяльності педагога, який здійснює навчання і виховання дітей раннього та дошкільного віку. Фундаментальна роль дошкільного періоду розвитку в процесі становлення особистості визначає відповідні вимоги до вихователя. Перш за все це, необхідність усвідомлення найвищої відповідальності за щасливе дитинство дитини та його долю [7, с.19].

Дослідження цих та інших авторів підтверджують думку про те, що ключове поняття «професіоналізм» є складним та полівекторним. Так, І. Зязюн підкреслював, що крім знань і умінь педагогові необхідні певні особистісні якості, адже саме він є інструментом впливу на взаємодію з дітьми, батьками, колегами... Цей інструмент – його душа – має бути чутливим до іншої людини, гуманним у своїх помислах [5, с.5].

Ще Джон Локк вважав, що від правильного виховання дітей залежить благоустрій усього народу: «Якщо медикам ми ввіряємо наше здоров'я, то вихователям ввіряємо моральність і розум дітей наших, ввіряємо їхню душу, а разом з тим і майбутнє нашої вітчизни» [8, с.195]. Тому однією з фундаментальних рис педагога він вважав відповідальність перед суспільством за результат своєї праці.

Новий крок у розвитку дошкільної педагогіки, у забезпеченні якості дошкільної справи зробив швейцарський педагог-гуманіст Г. Песталотці. «Педагогічна діяльність сільського вихователя, вчителя спрямована на реалізацію завдання – надати вихованню дітей з бідних сімей реального характеру, об'єднуючи власні прагнення з інтересами вихованців, залучаючи їх до трудової діяльності сільського життя. Творча атмосфера взаємодії вихователів з дітьми допомагає не тільки подолати то неможливо важке, що зустрічається на їхньому шляху, а й пізнати дивовижне у повсякденності буття» [5, с.104-149].

Значний внесок у розвиток сучасної системи дошкільного виховання, підвищення професійної готовності вихователів – «садівниць» зробив німецький педагог, теоретик дошкільного виховання Ф. Фребель. Створені ним виховні заклади для маленьких дітей – «дитячі садки» (поняття вперше введено в обіг саме Ф. Фребелем) – вперше ввели наслідувальні, фантастичні, креативні ігри з малюками. Якість роботи «садівниць» – виховательок дітей Ф. Фребель вбачав

саме у любові до дітей та стверджував, що «вихователька – ласкава, усезнаюча, мати, яка завжди готова допомогти» [5, с.150-156].

К. Ушинський справедливо вважав, що справа вихователя – скромна зовні – є однією з найвеличніших справ в історії людства. Саме виховання, за його висловом «... має просвітити свідомість людини, щоб перед її очима лежав ясний шлях добра» [3, с.185].

Підкреслимо, що педагогічна система К. Ушинського не втратила своєї актуальності й дотепер та лежить в основі сучасної педагогіки, але в ній, на наш погляд, недостатньо місця відведено методикам, що нададуть можливість вихователям працювати з дитиною в зоні найближчого розвитку.

Важливою тезою, що знаходить реальні втілення в процесах реформування освіти і дошкільної зокрема, є заявлені Б. Грінченком цілі виховання підростаючого покоління, які, на його думку, мають бути пов'язані із розвитком особистості та ґрунтуватися на комплексному, систематичному вивченні педагогом природи дитини на тлі різноманітних життєвих ситуацій. Педагог переконаний, що становлення підростаючої особистості має носити цілеспрямований і безперервний характер, оскільки дитина знаходиться в процесі постійного розвитку всіх її сфер – інтелектуальної, емоційної, фізичної [4].

Український педагог і письменник, один із засновників системи дитячо-підліткового виховання А. Макаренко одним із перших звернув увагу на те, що діти потребують складної тактики і техніки, що педагогу слід уміти керувати своїм настроєм, стилем і тоном спілкування, інтонацією, посмішкою, поглядом, мімікою, рухами, ходом... Іноді жест буває красномовнішим за слова, а міміка в найкоротшу мить доводить те, на що знадобилися б монолози. Отже, хороший педагог – завжди яскрава особистість, має власну техніку впливу, взаємодії, спілкування, саморегуляції [10].

На цьому міцному фундаменті й має вибудовуватися справжній авторитет вихователя серед дітей, колег, батьків вихованців. Базисом професіоналізму педагога ДНЗ мають становити: гуманістичні світоглядні орієнтири, високий рівень педагогічної культури, творче ставлення до справи, ефективне виконання професійних функцій, спроможність успішно вирішувати професійні задачі, прагнення до безперервної самоосвіти й самовдосконалення.

Поняття «професіоналізм» є сучасним тлумаченням традиційно вживаних конструктів, таких як «професійний саморозвиток», «професійне самовдосконалення», «професійна компетентність», «особистісно-професійне зростання», «самореалізація» та ін. Прагнучи уникнути помилкових висновків й будувати своє бачення на міцному теоретичному фундаменті, вважаємо за необхідне, в межах нашого дослідження, розглянути особливості процесу досліджуваного феномену вихователів дошкільних навчальних закладів у контексті вищезазначених категорій.

Наукою доведено, що закономірності творення нової особистості в умовах сьогодення як ніколи актуалізують

проблему розвитку професіоналізму фахівця в сучасній теорії та практиці навчання та виховання, а формування і вдосконалення компонентів досліджуваного феномену можливе тільки у процесі саморозвитку особистості.

На думку І. Зязюна, «... зміст і ціль освіти – людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин з собою й іншими людьми, зі світом. У такий спосіб освіта на державному рівні створює умови розвитку – саморозвитку, виховання – самовиховання, навчання – самонавчання всіх і кожного» [5, с.14].

Шлях від спеціаліста до професіонала педагог проходить в процесі вирішення задач професійної діяльності та саморозвитку, самовдосконалення. Постійний пошук шляхів та засобів виховання вимагає від нього постійного удосконалення. Так Р. Буре вказує, що в прагненні до самовдосконалення криється шлях до професійного зростання. «І шлях цей не має кінця: той хто вважає, що досяг вершин майстерності, перестає рухатись вперед. Вихователь який на працює над собою, виснажується, втрачає здатність працювати з дітьми не зважаючи на великий досвід».

Узагальнюючи погляди дослідників (О. Деркач, Н. Кузьміна, В. Сластьонін), Г. Авдіянц констатує, що професіоналізм особистості – якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високий рівень креативності, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу та ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток фахівця. Найважливішим, на думку дослідниці, завданням розвитку професіоналізму педагога, на її думку, є персоніфікація змісту, особистісна значущість його для вихователя, створення атмосфери, в якій він «проживає» педагогічний процес, оскільки без мотивованої спрямованості суб'єктів на оволодіння педагогічною професією неможливий творчий саморозвиток навіть тоді, коли суб'єкт має достатньо розвинутий інтелект та схильність до творчої діяльності. Авторка зазначає, що професійну педагогічну діяльність порівнюють із мистецтвом, оскільки діяльність педагога пов'язана великим різноманіттям індивідуальностей, включених до педагогічної взаємодії, та нескінченною кількістю ситуацій, які повинен вирішувати педагог [3, с.5].

Згідно з позицією О. Мороза, виокремлюються такі соціально-психологічні риси і властивості характеру педагога:

– загальногромадянські риси: широкий світогляд, принциповість і стійкість переконань; громадська активність і цілеспрямованість; патріотизм і добре ставлення до представників інших національностей та країн; гуманізм. Високий рівень свідомості; оптимізм (віра в людей, у свої сили й можливості); любов до праці;

– морально-педагогічні якості: висока моральна зрілість, справедливість і об'єктивність; педагогічне спрямування педагогічної ерудиції, високий рівень загальної культури; високий рівень моральних стосунків з людьми; акуратність і охайність; чесність, дисциплінованість, вимогливість; уміння спілкуватися з людьми;

– педагогічні якості: педагогічна спостережливість; педагогічна увага; педагогічний такт; педагогічна

інтуїція; володіння педагогічною технікою; професійна працездатність;

– соціально-перцептивні якості: високий рівень соціального сприйняття й спостереження дійсності; активна інтелектуальна діяльність (систематизація і узагальнення соціального досвіду); швидка орієнтація у педагогічних ситуаціях; висока культура мовлення (фонетична чіткість, експресія, емоційність, змістовність і виразність мовлення); володіння мімікою, тоном голосу, рухами, жестами;

– індивідуально-психологічні особливості: висока пізнавальна зацікавленість, любов до дітей і потреба працювати з ними; твердість характеру, витримка і самовладання; самостійність і діловитість у вирішенні життєво важливих задач.

– психолого-педагогічні здібності: адекватність сприйняття дитини і уважність до неї; прогнозування шляхів формування особистості; здатність передбачати можливі результати; виховний вплив на колектив і особистість.

Висновки. Отже, проблема розвитку професіоналізму вихователів дошкільних навчальних закладів у контексті вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду перебуває в постійному розвитку, а нові досягнення в галузі педагогіки, психології, соціології, філософії, суспільний лад та суспільні потреби мають потужні важелі впливу на формування досліджуваного феномену.

На основі проведеного аналізу української та зарубіжної науково-педагогічної літератури схарактеризовано основні понятійні конструкти.

Професіоналізм вихователів дошкільних навчальних закладів розглядається нами як *соціально-культурний феномен, особлива якість їхнього професійного життя, що виявляється у багатстві внутрішнього світу, відданості дитинству, педагогічній майстерності володіння найсучаснішими педагогічними засобами організації всебічного розвитку й гідного життя дитини.*

Література

1. Авдіянц Г. Творчий саморозвиток суб'єктів освітнього процесу як основа професіоналізму майбутнього вчителя / Г. Авдіянц // *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць* / за ред. В.І. Сенченка. – Слов'янськ: Вид. центр СДПУ, 2006. – Випуск XXXI. – С. 3–10.
2. Біла книга національної освіти України / [П.Ф. Алексєєнко, В.М. Аніщенко ... В.Т. Кремень та ін.]; НАПН України; за заг. ред. В. Т. Кременя. – К.: Інформ. системи, 2010. – 340 с.
3. Борисова З.Н. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / З.Н. Борисова, В.У. Кузьменко. – К.: Вища школа, 2004. – 511 с.
4. Трінченко Б.Д. Перед широким світом / Б.Д. Трінченко. – К., 1907. – 320 с.
5. Зязюн І.А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І.А. Зязюн // *Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: [монографія]*. – К., Тлухів: РВВ ТДПУ, 2005. – С. 10–18.
6. Ильяшенко Е.Т. Развитие антрополого-педагогических идей в России (вторая половина XIX – первая треть XX в.):

науч.-метод. пособие / Ильяшенко Е.Т. // Вестн. УРАО, 2003. – Вып. 3. – 190 с.

7. Козлова С.А. Дошкольная педагогика / С.А. Козлова, П.А. Куликова. – М.: Академия, 2000. – 415 с.

8. Коменский Я.А. Великая дидактика / Я.А. Коменский. – М.: Учпедгиз, 1939. – 200 с.

9. Концепція Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року. – К.: Ped. журн. «Дошкільне виховання». – 2010. – С. 10.

10. Педагогика вищої школи / за ред. З.Н. Курлянд. – К.: Знання, 2005. – 399 с.

11. Ушинский К.Д. Три элемента школы / В кн.: Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: в 6 т. III. 1 / [Сост. С.Ф. Егоров]. – М.: Педагогика, 1988. – С.177–193.

References

1. Avdiyants G. Tvorchiy samorozvitok subektiv osvitnogo protsesu yak osnova profesionalizmu maybutnogo vchitelya / GA Avdiyants // Humanizatsiya navchalno-vyhovnogo procesu: zб. nauk prac / za red. V.I Senchenko. - Slavyansk: Vyd. centr SPDU, 2006. - Vypusk XXXI. - С. 3-10.

2. Bila knyga nacionalnoi osvity Ukrainy / [Т.Ф. Alekseenko, V.M. Anischenko, V.G. Kremen ta in.] NAFN Ukrainy; za zag. red. V.G. Kremenia. - K: Inform. systemy, 2010. - 340 с.

3. Borisova Z.N. Hrestomatiya z istirii doshkilnoi pedagogiky / S.N. Borisov, V.U. Kuzmenko. - K: Vytssha shkola, 2004. - 511 с.

4. Grinchenko B.D. Pered shyrokyim svitom / B.D. Hrinchenko. - K, 1907. - 320 с.

5. Zyazyun I.A. Filosofiya postupu I prognozu osvitnoyi systemy / I.A. Zyazyun // Pedagogichna maysternist: problemy, poshuky, perspektivy [monografiya]. - K., Gluhiv: RUV GDFU, 2005. - с. 10-18.

6. Ilyashenko E.G. Razvitie antropologo-pedagogicheskikh idey v Rossii (vtoraya polovina XIX – pervaya tret XX v.): nauch. method. posobyie / Ilyashenko E.G. // Vestn. URAO, 2003. - Vyp. 3. - 190 с.

7. Kozlova S.A. Doshkolnaya pedagogika / S.A. Kozlova, T.A. Kulikova. – М.: Academia, 2000. – 415 с.

8. Komenskiy Ya.A. Velikaya didaktika / Ya.A. Komenskiy. – М.: Uchpedgiz, 1939. – 200 с.

9. Konceptsiya Derzhavnoyi cilyovoyi programy rozvytku doshkilnoi osvity na period do 2017. - K.: Red. Zhurn. "Doshkilne vyhovannya". - 2010. - С. 10.

10. Pedagogika vyshoyi shkoly / za red. Kurlyand Z.N. - K: Znannya, 2005. – 399 с.

11. Ushinskiy K.D. Tri elementa shkoly / V kn.: Ushinskiy K.D. Pedagogicheskiye sochineniya: v 6 t. T. 1 / [Sost. S.F. Egorov]. – М.: Pedagogika, 1988. – С.177-193.

Samsonova O.A.,

Candidate of pedagogical sciences, Senior Lecturer of the department of Municipal preschool education Uchrezhdenie "Zaporizhia Institute oblastnoy posledyplomnoho pedagogical education" Zaporizhia oblastnoho council, golovinova.l@mail.ru

Ukraine, Zaporozhye

DEVELOPMENT OF PROFESSIONALISM OF TUTORS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS: RETROSPECTIVE ANALYSIS

The article is devoted to the generalization of approaches to the definition of conceptions "professional" and "professionalism" in psychological and pedagogical theory and practice; the problem of the formation of professionalism and selfdevelopment of the person of the educators of pre-school educational institution has been investigated in it. It is proved that the foundation of becoming a professional tutor is self-development, which leads to higher forms of life personality - creative selfrealization.

Key words: professionalism, professional, self-development, teacher, pre-school educational institution.

УДК 378.014.24(477+71)

Ситник Н.І.,

к.пед.н., асистент кафедри педагогіки та методики початкової освіти, факультету педагогіки, психології та соціальної роботи, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, *patascha_sss@mail.ru*

Україна, м. Чернівці

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ОСВІТНІХ ЗВ'ЯЗКІВ ЯК ПРОВІДНОГО ЧИННИКА ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються сучасні форми розвитку співпраці між вищими навчальними закладами України і Канади як чинник підвищення якості освітніх послуг та інтеграції в світовий освітній простір. Проаналізовано діяльність семінару «Зміцнення українсько-канадського партнерства у сфері вищої освіти».

Канадські університетські програми післядипломної освіти випускають фахівців із ступенями магістра та доктора філософії, спроможних продукувати ідеї, завдяки яким компанії можуть залишатися на передовій лінії науково-дослідної діяльності. Студенти навчаються не лише традиційними шляхами, але проводять практичні дослідження та реалізують проекти.

Ключові слова: українсько-канадські освітні зв'язки, вища освіта, співпраця, Меморандум про взаєморозуміння, вищі навчальні заклади України і Канади.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, які охопили всі сфери життєдіяльності світової спільноти, здійснюють потужний вплив на розвиток освітньої галузі як головного чинника суспільного прогресу. Активним учасником їх сьогодні виступає Українська держава. Вона розглядає систему освіти одним із засобів входження у співдружність провідних держав світу. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток українсько-канадських освітніх зв'язків, що мають уже значні напрацювання і навіть традиції. Їх результати заслуговують ґрунтовного вивчення з метою подальшого вдосконалення форм і видів співпраці та використання у відносинах з освітянами інших країн.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема співробітництва вищих навчальних закладів України й Канади, крім наших публікацій, не знайшла належного осмислення й інтерпретації у вітчизняній педагогічній науці. Окремі її аспекти власних досліджень розглядали В. Євтух, В. Макар, І. Руснак, Г. Філіпчук та інші вітчизняні науковці.

Мета статті. Проаналізувати тенденції сучасного розвитку українсько-канадських освітніх зв'язків як провідного чинника трансформації вітчизняної системи вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Українсько-канадські освітні зв'язки вступили в новий період розвитку. Свідченням цього є семінар «Зміцнення українсько-канадського партнерства у сфері вищої освіти», який в лютому цього року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка провели Спілка ректорів України і Канадське бюро міжнародної освіти. Мета семінару – сприяти діалогу між керівниками українських і канадських вищих навчальних закладів

Важливість семінару підтверджує те, що в ньому взяли участь перший заступник Міністра освіти і науки України Євген Суліма, Посол Канади в Україні Трой Лукашник, президент Національної академії педагогічних наук України Василь Кремень, президент

Спілки ректорів вищих навчальних закладів України, ректор КНУ імені Тараса Шевченка академік Леонід Губерський, президент Канадського бюро міжнародної освіти (КБМО) Карен Мак Брайт, представники та керівники 11 канадських і 27 українських вищих навчальних закладів.

Перший заступник Міністра освіти і науки, молоді та спорту України Євген Суліма привітав учасників семінару та відзначив важливість проведення такої зустрічі в умовах, коли інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів є одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері вищої освіти. Зокрема, він зазначив, що вища освіта є важливою складовою вирішення існуючих в Україні проблем і сьогодні, як ніколи раніше, вища освіта повинна бути в центрі наших зусиль, спрямованих на проведення соціально-економічних реформ. І багато в чому саме реформування системи вищої освіти України в контексті її інтеграції до європейського та світового освітніх просторів стає відповіддю на виклики, що стоять перед країною сьогодні.

Президент Спілки ректорів вищих навчальних закладів України, ректор КНУ Леонід Губерський, зазначив, що такий рівень зустрічі є першим у сфері вищої освіти, хоча співпраця окремих університетів двох держав започаткована ще в 70-х роках минулого століття. За його словами, у 1977 р. Чернівецький університет першим із вищих навчальних закладів України підписав угоду з Саскачеванським університетом про співробітництво в галузі освіти. Він коротко охарактеризував історію українсько-канадської співпраці в освітній сфері, звернувши увагу на те, що тривалий час співпраця стосувалася переважно питань україномовної дошкільної і середньої освіти, написання підручників та підготовки вчителів з української мови.

На думку Л. Губерського, університетська співпраця, що започаткувалася загалом з питань мовознавчої науки, обміну студентами і викладачами, у найближчому

майбутньому повинна перерости у широкомасштабну програму роботи з різних аспектів наукової та навчальної діяльності на взаємовигідних умовах для обох держав і народів. Л. Губерський підкреслив, що сьогодні 25 університетів України мають прямі угоди з університетами Канади, а нинішній семінар важливий стимул до активізації взаємодії двох університетських систем.

На думку президента Канадського бюро міжнародної освіти (КБМО) Карен МакБрайт, міжнародна співпраця в галузі освіти є одним з найкращих способів зближення культур, заохочення взаємного розуміння та розвитку політичних, культурних і економічних зв'язків між народами. Розвиткові співпраці з українськими ВНЗ Бюро надає особливого значення і передбачає широкомасштабне планування своїх програм в Україні. Варто зазначити, що починаючи з 1992 року, КБМО продемонструвало найдовший безперервний період присутності в сфері надання технічної допомоги, ніж будь-яка інша канадська організація в Україні, реалізуючи 15 проектів загальною вартістю 60 мільйонів доларів.

У рамках семінару відбулися наступні дискусії :

1. Роль вищої освіти у підтримці інновацій : виклики, проблеми та можливості. Зокрема, увагу було зосереджено на моделях, за якими працюють вищі навчальні заклади, отриманих уроках ефективної співпраці з іншими ключовими учасниками розвитку інноваційної системи, викликах, з якими зіштовхуються і які долаються.

2. Сфери потенційного співробітництва: українські перспективи. Обговорення було зосереджено на нових напрямках потенційного співробітництва у сфері вищої освіти між Україною та Канадою, нових моделях співпраці, програмах та механізмах її підтримки. Дискусію розпочали короткі презентації українських та канадських закладів.

3. Сфери потенційного співробітництва : канадські перспективи.

Учасники семінару представили аналіз власного досвіду співробітництва, розширили обговорення існуючого партнерства у вищій освіті між Україною та Канадою, висвітлили можливі нові моделі співпраці, програми та механізми, що допоможуть розвивати це партнерство.

Після обговорення подальших напрямків співпраці та підведення підсумків роботи семінару відбулося підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Спілкою ректорів вищих навчальних закладів України та Канадським бюро міжнародної освіти.

Підписавши меморандум, Спілка ректорів вищих навчальних закладів України та Канадське бюро міжнародної освіти співпрацюватимуть у партнерстві задля розширення українсько-канадських двосторонніх відносин у сфері вищої освіти і наукових досліджень.

Обидві сторони глибоко зацікавлені відігравати роль центру заохочення і просування українсько-канадських відносин у сфері вищої освіти і науки та мають намір надалі розвивати діяльність у таких пріоритетних напрямках, як академічне та наукове співробітництво, обмін студентами і викладачами.

Учасники семінару представили аналіз власного досвіду співробітництва, розширили обговорення існуючого партнерства у вищій освіті між Україною та Канадою, висвітлили можливі нові моделі співпраці, програми та механізми, що допоможуть розвивати це партнерство.

У семінарі «Зміцнення українсько-канадського партнерства у сфері вищої освіти» взяв участь також і Національний медичний університет імені О.О. Богомольця. Його відвідали директор Українського центру ресурсів та розвитку Університету Гранта МакЮена Роман Петришин та стратегічний радник з міжнародних зв'язків Університету Саскачевану Гарлі Дікінсон. Науковці Канади зустрілися з проректором з міжнародного співробітництва та науково-педагогічної роботи М.Ю. Антоненко, ознайомилися з історією та здобутками Університету, обговорили ряд важливих питань щодо перспектив наукового та педагогічного співробітництва. НМУ імені О.О. Богомольця було представлено проректором з міжнародного співробітництва та науково-педагогічної роботи М.Ю. Антоненко.

У Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського у процесі роботи семінару підписані угоди, які відкривають нові можливості розвитку наукової діяльності. Передусім варто зазначити, що збільшення кількості програм обміну студентами і аспірантами та отримання міжнародних грантів на проведення наукових досліджень і стипендій, які у КрНУ імені Михайла Остроградського стали вже нормою завдяки наполегливій праці ректорату. Надати кременчуцьким молодим науковцям можливість ознайомитися із канадським досвідом пообіцяли директор Канадського бюро міжнародної освіти Лариса Бізо та представник Саскачеванського університету Харлі Дікінсон.

Питання українсько-канадського партнерства в аспекті розбудови університетської освіти обговорювалися під час зустрічі ректора КрНУ імені Михайла Остроградського М.В. Загірняка з Послом Канади в Україні Троєм Лукашником.

Також у семінарі прийняв участь Ужгородському національному університеті. Тут було розглянуто три ключові «інноваційні ресурси», в яких роль університетів є вирішальною:

- ідеї та знання, що слугують основою для інновацій;
- талановиті, освічені та підприємливі люди, котрі розвивають та впроваджують інноваційні стратегії;
- мережі, співпраця та зв'язки, що дають партнерам з інновацій можливість ефективно працювати разом.

Також в презентації було розглянуто канадський контекст, а також як приклад елементи підходу Університету Нью Брансвіку.

Канадські університетські програми післядипломної освіти випускають фахівців із ступенями магістра та доктора філософії, які спроможні породжувати ідеї завдяки яким компанії можуть залишатися на передовій лінії науково-дослідної діяльності. Студенти навчаються не лише традиційними шляхами, але проводять практичні дослідження та реалізують проекти, в рамках яких вони засвоюють професійні та

підприємницькі навички, які їм знадобляться для самореалізації.

Досягнення й перспективи українсько-канадської співпраці у сфері вищої освіти активно обговорювалися і на семінарі «Зміцнення українсько-канадського партнерства у сфері вищої освіти», що відбувся в Національному університеті «Львівська політехніка». Учасниками даного заходу були Надзвичайний та повноважний посол Канади в Україні Трой Лукашник, голова Львівської ОДА Михайло Костюк, ректори, президенти та директори п'ятнадцяти відомих канадських університетів, а також ректори львівських ВНЗ [2].

У вітальному зверненні до учасників та гостей семінару голова Львівської облдержадміністрації Михайло Костюк, зокрема, зазначив: «Всі роки нашої незалежності ми завжди відчували дружнє плече Канади – країни, яка першою із західних держав визнала незалежність України, яка є нашим особливим партнером та, яка постійно підтримує нас на міжнародній арені. І в цей відповідальний день надзвичайно приємно відзначати, що відносини між нашими державами продовжують розвиватися по висхідній» [1].

За його переконаннями, нинішня зустріч ректорів університетів України і Канади – це ще одна сторінка, що буде вписана як важливий етап в історію українсько-канадських відносин у системі освіти. Адже в сфері вищої освіти такий рівень зустрічі є першим, хоча співпраця окремих університетів двох держав започаткована ще в другій половині минулого століття. Як приклад, можна навести співпрацю Львівського національного університету ім. Івана Франка з Едмонтонським університетом, Національного університету «Львівська політехніка» з університетом Манітоби, Національного лісотехнічного університету України з університетом Гуельфа.

На семінарі підкреслювалось, що тривалий час співпраця освітян двох держав стосувалася переважно питань україномовної дошкільної і середньої освіти, написання підручників та підготовки вчителів з української мови. У цьому аспекті заслуговує схвалення діяльність Українсько-канадської фундації, яка доклала багато зусиль для створення шкіл-побратимів та програм обмінів учителями й учнями між Альбертою та Україною, готує і проводить семінари для вчителів англійської мови львівських шкіл, мета яких спілкування і обмін досвідом, обговорення нових методів викладання іноземної мови, формальна та неформальна освіта.

Але головною метою цієї зустрічі стало обговорення та пошук шляхів налагодження ефективної системи співпраці у трикутнику «влада-наука-бізнес», через створення дієвої системи комерціалізації інновацій. На думку учасників семінару, питання комерціалізації значного інноваційного потенціалу Львівщини є пріоритетом стратегічного розвитку області, яка сьогодні є одним з головних наукових та освітніх

центрів України, оскільки тут працює понад 80 наукових установ та підприємств (галузевий, академічний, вузівський та промисловий сектори), що володіють потужною базою, яка складає основу наукової інфраструктури регіону.

Зазначимо, що за сприяння Канадського проекту розроблення та впровадження публічної політики в Україні (PRISM) на Львівщині розроблено проект Регіональної програми інноваційного розвитку даного регіону на 2013-2015 роки, яка має на меті сприяння сталому економічному зростанню Львівської області через створення інституціональних та економічних передумов для активізації інноваційних процесів у малому і середньому підприємстві.

Основою моделі реалізації нової Програми інноваційного розвитку до 2015 року є конструктивний діалог усіх зацікавлених сторін та ефективне партнерство у трикутнику «влада-наука-промисловість».

У рамках виконання заходів даної Програми планується: створення інноваційного офісу в Національному університеті «Львівська політехніка» і мультиплікація практики в університетах регіону; забезпечення розвитку інноваційної культури та академічного підприємництва у ВНЗ; заохочення університетів до забезпечення на регіональному рівні підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів з питань управління інноваційною діяльністю; сприяння розвитку інноваційного молодіжного підприємництва, особливо у малих містах та сільській місцевості.

Висновки. Отже, у співпраці українських і канадських вищих навчальних закладів відкрились нові можливості. Їх реалізація, безперечно, буде взаємовигідною і забезпечить зміцнення українсько-канадського співробітництва у галузі освіти, сприятиме підвищенню якості освітніх послуг та конкретної спроможності на світовому ринку освітніх послуг і праці.

Література

1. У рамках проведення семінару «Зміцнення українсько-канадського партнерства у сфері вищої освіти» – Електронний ресурс – Доступ до ресурсу: <http://www.nmu.edu.ua>
2. «Зміцнення українсько-канадського партнерства у сфері вищої освіти» – імпульс до поліпшення взаємодії двох університетських систем – Електронний ресурс – Доступ до ресурсу: <http://www.univ.kiev.ua/ua/news/4138/>

References

1. As part of the seminar «Strengthening the Ukrainian-Canadian partnership of higher education» – Electronic resources – Access to resources: <http://www.nmu.edu.ua>
2. «Strengthening the Ukrainian-Canadian partnership in higher education» – the impulse to improve cooperation between the two university systems – Electronic resources – Access to the website: <http://www.univ.kiev.ua/ua/news/4138/>

Sytnyk N.I.,

candidate of pedagogical sciences, assistant department of Pedagogy and Methods of Primary Education, Faculty of education, psychology and social work, Chernivtsi University of the Yuri Fedkovych, natascha_sss@mail.ru

Ukraine, Chernivtsi

MODERN TRENDS OF UKRAINIAN-CANADIAN RELATIONS EDUCATION AS A LEADING FACTOR IN THE TRANSFORMATION OF THE NATIONAL HIGHER EDUCATION SYSTEM

The article deals with modern forms of cooperation between universities of Ukraine and Canada as a factor in improving the quality of educational services and integration into the world educational space. The activity of the seminar «Strengthening the Ukrainian-Canadian partnership in higher education».

The seminar «Strengthening the Ukrainian-Canadian partnership in higher education» agreement was reached on signing a cooperation agreement between the International Institute of Education, Culture and Relations with Diaspora NU «Lviv Polytechnic» and the Centre for Ukrainian Canadian Studies, University of Manitoba.

The seminar stressed that long-term cooperation of two states concerned educators mostly of Ukrainian Education, writing textbooks and teacher training Ukrainian. The activity of the Ukrainian Canadian Foundation has made great efforts to create schools twinning and exchange programs for teachers and students between Alberta and Ukraine prepares and conducts workshops for teachers of English in Lviv schools.

In summary, the participants expressed a unanimous opinion on the need to identify mutually beneficial cooperation in the long term between higher education institutions and research institutions of Ukraine and Canada to exchange experiences, develop joint projects that would meet their specific needs and interests.

After discussing the main aspects of cooperation and summarizing the workshop signed a Memorandum of Understanding between the Union of rectors of higher educational institutions of Ukraine and the Canadian Bureau for International Education. Both sides intend to further develop activities in such priority areas as academic and scientific cooperation, exchange of students and teachers.

It should be emphasized that Canadian university postgraduate education specialists produced a master's degree and Ph.D. capable of producing ideas by which companies can remain at the forefront of research activities. Students learn not only traditional ways, but conduct practical research and implementing projects.

Thus, the implementation of new features Ukrainian and Canadian higher education institutions will ensure the strengthening of Ukrainian-Canadian cooperation in education that will improve the quality of education and specific capacity in the world market of educational services and labor.

Key words: *Ukrainian-Canadian relations education, higher education, cooperation, Memorandum of Understanding, universities Ukraine and Canada.*

УДК 784:[782.9:792.73]

Сметана О.П.,

*старший викладач кафедри естрадної музики Рівненського державного гуманітарного університету,
legionsmet@gmail.com*

Україна, м. Рівне

ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ВИРАЗНОГО МИСЛЕННЯ ЕСТРАДНОГО СПІВАКА : СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

У статті розглянуто процеси трактування естрадного виконавства як вияв зросту вокальної експансії сучасного співака, проаналізовано вокально-технічні та репертуарні накопичення естрадних творів у вокальній практиці.

Ключові слова: естрадний вокал, комплексний підхід, художньо-виразне мислення, естрадний жанр виконавець-вокаліст, естрадна практика.

Постановка проблеми. Музичне життя кінця ХХ – початку ХІ століття виявляє найбагатшу панораму функціонування різновидів музичних жанрів. Те, що раніше здавалось другорядним і не включалося до головного пласту музичної культури України, сьогодні стає актуальним і вагомим. Важко не помітити, як збагатився «жанровий фонд» мистецтва у порівнянні з відносним недавнім минулим.

Наприкінці ХХ століття склалася особлива галузь мистецтвознавства, така як «виконавське музикознавство». У ньому традиційні музикознавчі і музично-естетичні позиції поєднані з музичною онтологією та музичною психологією, забезпечуючи таким чином цілісність шляхів творчого процесу [9, с.11]. Його кінцевий результат – вокальне звучання з великої літери. Одночасно сучасна музична наука визнає органіку психологічних понять в описах музичних процесів [9, с.11]. Виконавці-вокалісти формують стихійну «психологію спілкування», що відображається у змісті музичних уявлень («низькі та високі») звуки, «м'якість» чи «форсованість» звуковидобування, «гучність» чи «делікатність» динамічної виразності.

Сучасні вокалісти – практики добре знаються на життєвій доцільності комплексного виховання своїх студентів і самих себе як артистичних особистостей. Поряд із раціонально-технічною роботою над технікою вироблення вокальних навичок, прикладно-необхідним вмінням охоплювати штрихове різноманіття виконання, досягнення широкої палітри звуковідтворення та звуковедення, постає завдання «удосконалення душі» того, хто здатний вийти на концертну естраду і співати так, щоб таке вокальне дійство було потрібне людям, слухачам найширших кіл, із збереженням в ній фахової серйозності і глибинності виразу. Сукупність таких ознак наближає велике мистецтво до своєрідного релігійного служіння.

Багато мистецтвознавців зауважували, що кожний елемент музичної мови може бути виконаний яскраво лише тоді, коли виконавець зрозумів, усвідомити задум твору і проіннявся тими почуттями, які вклав у нього композитор.

Вважаючи на вищесказане, констатуємо, що так складаються практично-педагогічні умови до порушення питання «онтології виконавства», усвідомлення через конкретну фахову діяльність виконавця вокаліста глибинних цінностей буття переорієнтація вузько-професійного розуміння «вокальне наспівування» веде до

більш широкого становлення солістів-вокалістів, фахова майстреність яких живить саме існування музичного мистецтва. «Конвеєрний спосіб» у випуску «сирійних, однотипних» виконавців-вокалістів не відповідає умовам «фахового виживання» співаків у динамічному світі третього тисячоліття.

Одночасно з 80-х років ХХ століття спостерігається тенденція оптимізації та професіоналізації естрадно-джазової освіти. Особливою популярністю користуються вокальні кафедри естрадно-джазового напрямку. Молодь прагне навчатися сольному співу в студіях, центрах джазового мистецтва, естрадних театрах. Такий фактор переорієнтує дослідження на суб'єкт, особистісний світ, духовні процеси, що зумовлюють образний зміст творчої діяльності фахівців естрадного жанру.

Сучасна педагогічна практика доводить, що настав час всебічного розвитку потенційних можливостей кожної особистості, розширення її інтелекту. У процесі модернізації освітнього простору психолого-педагогічні акценти переносяться з пасивного сприймання інформації, яку викладач передавав студентові – вокалісту на активні професійно-орієнтовані шляхи формування художньо-виразного мислення. Однак, нажаль, у сучасній музичній педагогіці відсутні чіткі систематизовані критерії до процесуального підходу у підготовці співаків естрадно – джазового напрямку.

Мета статті – комплексно сформувати художньо-виразне мислення естрадного співака.

Виклад основного матеріалу. Чим глибша обізнаність особистості у просторі художньо-виразної багатогранності світової культури, чим ширший її естетичний досвід, тим більш сутнісною стає його творчість як виконавця.

Що стосується творчості вокаліста-виконавця, вона своєю внутрішньою логікою переплітається з такими факторами, як свідомість, мислення, пізнання, критичний підхід, здібності музичного і, загалом, художньо-творчого бачення світу, уявлень, сприймання та відтворення. Організує це все у діючу цілісність творча інтелектуальна здатність до пафосу віри і вираження, що й називають фаховою майстерністю. Вокально-виразні засоби у цілеспрямованому вихованні і навчанні творчих особистостей набувають особливо важливого значення як носії художнього смислу пафосу вираження не лише у вокальному виконавстві, а й естрадно-джазовому.

Естрадно-джазове виконавство – поліструктурне явище музичного мистецтва, що демонструє різноманітні жанрово-стилістичні риси кожного напрямку, принципи джазового музикування, специфічні особливостей музичної мови тощо. У таких умовах сучасна музична культура набуває особливих ознак. До них відносяться:

- активне входження вітчизняного мистецтва у міжнародну і освітню практику;
- збагачення стильової різноманітності музичного виконавства та його удосконалення [4;5].

Це оновлює сучасне виконавство у контексті аналізу і порівняння багатоманітних музично-стильових та мовних особливостей вокальних жанрів відповідно до сучасних вимог та традицій світового виконавського мистецтва. Як результат, сучасна музична педагогіка вирішує загальноестетичні проблеми, зокрема, формує художньо-виразне мислення.

Художньо-виразне мислення – це різновид асоціативно-образного. Він пов'язаний з тим чи іншим видом мистецтва, чи з його синтезом. Його прийнято сприймати як процес оперування думками і почуттями на основі сприймання художнього образу і, досить часто, за його основу прийнято сприймати особистий життєвий досвід [8].

Асоціативність є способом формування художньої образності – унікальним засобом збагачення форм відображення дійсності. Асоціативність художньо-виразного мислення відтворює на новому рівні опосередковані об'єктивні зв'язки, сприяючи тим самим емоційно-смісловому поглибленню художнього образу. Асоціативність в музиці перетворюється в специфічну особливість самого способу відображення дійсності, поряд з емоціями, асоціації забезпечують змістовий зв'язок з предметним світом. Конкретизуючи зміст музичних образів, музичні асоціативні уявлення значно посилюють емоційний відгук і цим приводять до повторного, оновленого осягнення змісту демонстрації естрадно-вокальних творів. Беручи участь у складній системі виникнення музичного сприйняття, асоціативні уявлення все більш збагачуються та поглиблюються. В поєднанні з елементами понятійності вони сприяють збагаченню художньо-виразного мислення. В свою чергу поняття, яке синтезує в собі багато уявлень, сприяє утворенню цілого ряду асоціативних уявлень. Проте, асоціативні уявлення, які не спираються на набуті та цілеспрямовано використані знання, не здатні сприяти адекватній передачі художньо-виразного змісту естрадно-вокального твору. Тому важливим для естрадного співака є аналіз мелодичної, гармонічної, формальної структури твору з наступним синтезом отриманих відомостей і вміння використовувати їх у повсякденній роботі. В результаті проблема художнього творчого мислення естрадного співака займає одне з найважливіших місць у житті сучасного українського суспільства. Справа в тому, що духовне здоров'я багато в чому залежить від якісного стану мистецтва. На нього впливає повнота прирученості її громадян до художніх здобутків нації, а це виявляється у рівні сформованості їх художньої культури.

Художньо-образне мислення естрадного співака прийнято трактувати як його пізнавально-творчу

діяльність, спрямовану на усвідомлення змісту образів мистецтва та їх відтворення у музично-виконавській діяльності. Для сучасного стану розвитку проблем виконавської практики, зокрема, вокального формату, особливо показовим є вектор формування художньо-виразного мислення виконавця. У процесі його фахової підготовки важливим є взаємовплив художньої і технічної сторін. Це актуалізує визнання необхідності переорієнтації поглядів, визначаючи нерозривну гармонійну єдність у вихованні і навчанні. Важливо звернути увагу на формування інформаційного (перцептивного) рівня художнього мислення. Воно пов'язане зі сприйняттям великої кількості музичної інформації, яку отримує студент як у вузі, так і за його межами. В першу чергу, це значний обсяг музично-теоретичного матеріалу, ознайомлення з жанрово-стильовим розмаїттям музичного матеріалу, який передається різними каналами у відповідності з дисциплінами, які вивчаються. Найважливішою умовою формування інформаційного (перцептивного) рівня художнього мислення є концентрація та взаємодія всіх форм навчання на кафедрі естрадно-джазового вокалу.

Відтворення художньо-виразного мислення у естрадно-вокальному творі вимагає активності самого сприймаючого як суб'єкта навчання. Перш ніж естетично та емоційно впливати та відтворювати, вокальний твір повинен бути глибоко сприйнятим. Сприйняття вокального твору включає в себе різноманітні дії з музичним матеріалом:

- перцептивні;
- мнемічні;
- мислительні;
- дії уявлення [9, с.45].

Активізації художньо-виразного мислення студента значною мірою сприяють: педагогічний показ виконуваного твору чи фрагментів, використання асоціативних прикладів з інших видів мистецтва, атмосфера спільної творчості, в створенні якої велика роль належить емоційно-виразному фактору, пошуково-аналітичної роботи студента на занятті.

Аналіз музикознавчих праць, мемуарів відомих співаків і педагогів виявив розрив між науковими дослідженнями та їх втіленням у виконавчо-педагогічний процес щодо заданої проблеми.

Основні теоретичні питання, пов'язані з мисленням людини, опрацьовані в науковій літературі багатьма вченими, дослідженню цієї проблеми приділялася належна увага у філософії (Ю. Афанасьєв, В. Волков, І. Герасимова, Л. Левчук, В. Мазепа, В. Малахов, С. Рапопорт, В. Шишка), психології (А. Брушлинський, Л. Виготський, О. Леонтьєв, О. Костюк) культурології (В. Біблер, О. Шевнюк, О. Щолокова), музикознавстві (А. Лащенко, В. Медушевський), педагогіці (І. Зязюн, Є. Назайкінський, О. Рудницька, Г. Падалка).

Значний інтерес для обґрунтування теоретичних основ розвитку образного мислення становлять дані психології. Зокрема, у працях Б.Г. Ананьєва, Б.М. Велічковського, Л.С. Виготського, П.Я. Гальперіна, В.А. Ганзена, А.О.Гостєва, К.К.Григоряна, Г.С.Костюка, Л.Л.Гурової, Є.М.Кабанової-Меллер, Є.П.Крупнікі, Є.В.Ксенчука, А.М. Леонтьєва, Г.І. Лернера, С.Л. Рубінштейна,

Н.Г. Салміної, І.С. Якиманської та інших розкриті психологічні закономірності процесу образного мислення, формування перцептивних дій та побудови образних уявлень. Психофізіологічні механізми образного мислення досліджуються в працях Н.П.Бехтеревої, О.К.Болотової, Г.О. Вартаняна, Б.М. Велічковського, Л.А. Венгера, Н.Д. Завалової, Т.В. Тартинової та інших вчених.

На сучасному рівні вартій уваги Ю. Полянський, з'ясовуючи причини зниження впливовості музичного мистецтва на слухача, вважає, що «виконавська самотність сьогодні – рідкісне явище» [9, с.87]. На думку Л. Ороновської формування художньо-виразного мислення є потужним стимулом художньо-творчої самостійності особистості за умови їх системності, тому одним із шляхів формування художньо-виразного мислення виконавців-вокалістів вищої школи вважається оптимізація методики естрадно-вокального виховання. Це стосується напрямів систематизації програмних знань, вмінь, навичок, забезпечення шляхів художньо-когнітивного підходу у навчальному процесі. Для систематизації художньо-виразного мислення вокаліста-виконавця в якості домінуючого фактору Л. Ороновська пропонує формування асоціативних та художніх зв'язків. Можливість встановлювати їх у процес сприймання виконавської практики різноманітні, вербальні, слухові, зорові, рухові асоціації допомагає змоделювати процес вокального виконавства у формат яскравих та глибоких емоцій, а творчість зробити більш різноманітною.

Сучасні соціо-культурні умови поставили нові вимоги щодо підготовки естрадних виконавців, вимагаючи змін стратегії навчання та формування комплексного підходу художньо-виразного мислення. Сучасна інноваційна педагогіка у форматі комплексного підходу – це досить ефективний метод розкриття особистості, оскільки охоплює усі сторони людини: її фізіологію, психологію, соціальні характеристики, світогляд.

Засновником комплексного підходу в психології був Ананьєв Б.Г., який запропонував цей підхід до вивчення людини найбільш інтегральною формою сутності людини. За Б.Г. Ананьєвим, є «персоніфікація», що відповідає характеристиці виконавця-вокаліста в естрадному жанрі. У такий спосіб інтегрується вільне володіння не лише голосом, (основним засобом художньо-виразного мислення в демонстрації образу), а також і тілом (хореографією), мімічною гнучкістю. У форматі формування музично-виразного мислення естрадного виконавця приділяється велика увага розвитку усіх якостей особистості. Цей синтез відбувається за допомогою різних дисциплін, зокрема, таких як вокал, акторська майстерність, хореографія, фонопедія вокалу, методика вокальної самопідготовки, стилістика вокального виконавства, психологічні аспекти естрадно-джазового виконавства та психотренінг, джазова імпровізація, теоретичні музичні дисципліни, тощо.

Своєрідним координуючим центром, де проводиться відбір та систематизується музична інформація, може бути клас естрадно-джазового вокалу. Комплексний підхід у систематизації індивідуальних занять дозволяє здійснити найтісніший взаємозв'язок теорії з практикою. Як стверджує Г. Нейгауза, «індивідуальне навчання – це

той пункт, де знання призводять до дії, а дія спирається на знання» [9, с.32].

Комплексний підхід у формуванні художньо-виразного мислення виконавця естрадного жанру поєднується з практичною формою діяльності:

- роботою над вокальним твором, який передає систематизовану інформацію;
- моделюванням усіх стадій творчого процесу: від спостереження (вміння бачити і чути) до кінцевої реалізації творчого задуму.

Використання комплексного підходу у формуванні художньо-виразного мислення у виконавця естрадного жанру

- пов'язане з діалектичним підходом до питань естрадно-джазового мистецтва;
- передбачає вивчення генезу та принципів розвитку кожного з виконуваних творів окремо і музичних явищ, які вони презентують в цілому.

Одним з важливих методів комплексного підходу у формуванні художньо-виразного мислення естрадного виконавця є вивчення додаткових творів, які підводять вокаліста до розуміння жанрово-стильових рис основного твору. Продуктивними засобами такого творчого процесу є читання нот з аркуша, ескізне ознайомлення, слуховий аналіз. Викладач, виконуючи додаткові твори, спрямовує пошук студента до трактування основного твору.

Випробуванним методом розвитку художньо-виразного мислення є метод асоціації, тому ми вважали за необхідне ввести асоціативний рівень до змісту вищевказаного типу мислення. До формату комплексного підходу також належать методи внутрішнього проспівування, порівняльного аналізу, інтонаційно-мовного звуковедення та спеціальні методи сценічного впливу, які активізують роботу м'язів обличчя, шиї, органічних рухів всього тіла, а також методів впливу на сценічне хвилювання.

За висловами відомих корифеїв вокалістів естрадного жанру таких як, Н. Гура, І. Отієва, саме подробиці, деталі, відтінки уявної картини під час виконання твору можуть викликати яскраві емоції, створити певний художній образ, який відповідає настрою та характеру музики. Використовувати асоціації необхідно лаконічно, не вульгаризуючи, враховуючи індивідуальні особливості студента-вокаліста. При використанні методу асоціацій у формуванні художньо-виразного мислення важливо подолати делітантську тенденцію студентів до ілюстрування музики, створення примітивних сюжетів. Тому, приступаючи до вивчення нового естрадно-вокального твору, варто пропонувати студентам скласти розповідь, виходячи з образного змісту твору, знайти співзвучні виконуваному твору зразки образотворчого мистецтва, літератури, поезії, тим самим активізувати спектр художньо-виразного мислення студента і, одночасно, виявити опорні точки для побудови художньо-виразного образу твору.

В процесі формування комплексного підходу в роботі над естрадно-вокальним твором виділяються наступні проблемні ситуації двох типів. Проблемні ситуації першого типу спрямовані на створення цілісного художнього задуму. Вони вимагають виходу у пошуках засобів

художньо-виразного мислення, що виходять за межі окремого твору, опори на широке коло життєвих та художніх вражень. Завданнями другого типу проблемних ситуацій є вивчення стилю, жанру, форми, мелодії, ритму, ладу, гармонії, фактури і їх матеріалізація за допомогою засобів виконавської виразності (динаміки, агогіки, штрихів, тембру та ін.).

Проблемна ситуація організовується також при виявленні студентом основного тематизму твору. Викладач активізує вимову головних синтаксичних побудов – мотивів, фраз, речень, викликаючи різноманітні асоціації, вокалізуючи на різні склади, тактуючи, досягає їх виразного фонетичного звучання і відтворює або а cappella, або з супроводом (фонограма, мінус). Отже, створюючи проблемну ситуацію, необхідно ще до виконання твору висловити його поетичну ідею, що вимагає від студента цілісного охоплення композиції, визначення так званих логічних інформаційних «точок», наголосів, уявного інтонування тексту і спроб охопити загальну виконавську концепцію. Наступним завданням є розкриття стильових та жанрових особливостей твору.

В результаті, ефективність моделювання комплексних завдань творчого процесу у спільній роботі педагога і студента знаходяться у прямій залежності від сприйняття останнього, тому у процесі формування художньо-виразного мислення виховання сприйняття як одне з творчих здібностей особистості є важливим педагогічним завданням даного етапу. Осмислення внутрішніх закономірностей створення музичного образу, зокрема, характеру звучання, темпо-ритмічної організації, агогіки, артикуляції, композиційної структури вокального твору, жанрових стильових та інтерпретаційних особливостей, відповідності естетичного іміджу з форматом стильового напрямку виконуваного твору – це основа установки комплексного підходу у створенні якісної естрадно-вокальної «продукції». Вона означає неухильне підвищення музично-теоретичних знань, які проєктують формування художньо-виразного мислення студента.

Висновки. Використання комплексного підходу в процесі навчання естрадно-джазового вокалу дає якісні та швидкі результати. Запропонована нами система зумовлена, з однієї сторони, цілісною природою самої людини, з іншої – специфікою естрадного жанру.

Не менш важливими засобами у продуктивному формуванні художньо-виразного мислення співака естрадного жанру є засвоєння інноваційних методик фізичної та психічної релаксації на базі мовної манери співу, емоційного впливу в процесі постановки голосу.

Література

1. Антонець Н.П. Про активізацію музичного мислення у студентів музично-педагогічних факультетів у класах фортепіано / Н.П. Антонець // *Музика в школі*, 1997, – №4. – С. 95 – 103.

2. Булатова О.С. Педагогічний артистизм: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / О. С. Булатова. – М.: Academia, 2001. – 239 с.

3. Бурська О. Виконавське осягнення музики / О. Бурська // *Мистецтво і освіта*, 2003. – № 4.

4. Буцяк В.І. Стильова компетентність як складова професійної майстерності музиканта / В.І. Буцяк // *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Зб. наук. праць: наук. зап. РДГУ*. – Вип. 5. – Рівне: РДГУ, 2005. – 139 с.

5. Буцяк В.І. Історико-стильовий принцип як основа осягнення специфіки музичної культури / В.І. Буцяк // *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Зб. наук. праць: наук. зап. РДГУ*. – Вип. 10. – Рівне: РДГУ, 2005. – 139 с.

6. Мистецька освіта та мистецтво освіти в контексті формування сталого суспільства: Зб. матеріалів Всеукр.наук.-практ.конф., Київ, 12-13 травня, 2005 р. – Ч. I. – 320 с.

7. Назайкинський Е.О. О психологии музыкального восприятия / Е.О. Назайкинский. – М.: Педагогика, 1995. – 367 с.

8. Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, Г.М. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

9. Холопова В. Н. Музыка как вид искусства: учеб. пособие для студентов вузов искусств и культуры. 5-е изд. СПб.: Планета музыки, 2014. – 320 с.

10. Яровий А.М. Феномен образного пізнання як нова парадигма сучасного мислення // *Вісник Київського національного університету ім. П.Шевченка*. – 2007. – №84 – 86. – С 155 – 157.

Reference

1. Antonets N.P. Pro aktivizatsiyu muzychnogo myslennia u studentiv muzychno-pedagogichnykh fakul'tetiv u klasakh phortepiano / N.P. Antonets // *Muzyka v shkolі*, 1997, – №4. – S. 95 – 103.

2. Bulatova O.S. Pedagogichnyi artystyzm: Uchebnoe posobie dlia studentov vysshnykh uchebnykh zavedeniy / O.S. Bulatova. – M.: Academia, 2001. – 239 s.

3. Burska O. Vykonavske osyagnennya muzyky / O. Burska // *Mystetstvo i osvita*, 2003. – № 4.

4. Butsyak V.I. Stylyova kompetentnist yak skladova profesyynoi maisternosti muzykanta / V.I. Butsyak // *Ukrainska kultura: mynule, sychasne, shlyahy rozvytku: Zb. nauk. prats: nauk. zap. RDGU*. – Vyp. 5. – Rivne: RDGU, 2005. – 139 s.

5. Butsyak V.I. Istoryko-stylovyi pryntsyp yak osnova osygnennya spetsyfiki myzyczneji kultury / V.I. Butsyak // *Ukrainska kultura: mynule, sychasne, shlyahy rozvytku: Zb. nauk. prats: nauk. zap. RDGU*. – Vyp. 10. – Rivne: RDGU, 2005. – 139 s.

6. Mystetska osvita ta mystetstvo osvity v konspekty phormyvanja stalogo suspilstva: Zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 12-13 travnya, 2005 r. – Ch. I. – 320 s.

7. Nazajkinskij E.O. O psihologii muzykal'nogo vospriyatia / E.O. Nazajkinskij. – M.: Pedagogika, 1995. – 367 s.

8. Psihologija: Slovar / Pod obshch. red. A. V. Petrovskogo, G. M. Yaroshevskogo. – M.: Politizdat, 1990. – 494 s.

9. Holopova V. N. Muzyka kak vid iskusstva: ucheb. posobie dlia studentov vuzov iskusstv i kultury. 5-e izd. SPb.: Lan: Planeta muzyki, 2014. – 320 s.

10. Jarovyi A. M. Fenomen obraznogo piznannya yak nova paradyma suchasnogo myslennya // *Visnik Kyivskogo natsionalnogo universytetu im. T. Shevchenka*. – 2007. – №84 – 86. – S 155 – 157.

Smetana O.P.,

senior lecturer in popular music, Rivne state humanitarian University, legionsmet@gmail.com

Ukraine, Rivne

FORMATION OF ARTISTIC AND EXPRESSIVE THINKING SINGER : A MODERN VIEW ON THE PROBLEM

The article examines the processes of interpretation of pop music as a manifestation of the growth of the vocal expansion of the modern singer. It is analyzed vocal repertoire of technical and accumulation of popular pop music in vocal practice.

Key words: pop vocal, an integrated approach, artistic thinking, pop genre artist-vocalist, pop practice.

УДК 378.147.091.3:373.3-051:78

Sovik T.V.,

*the candidate of pedagogical Sciences, associate Professor of musical art
of Kamyanets-Podilskiy University named after Ivan Ogienko, tsovik1977@mail.ru**Ukraine, Kamianets-Podilskiy*

MUSICAL AND AESTHETIC TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS AS A NECESSARY COMPONENT OF HIS PROFESSIONAL COMPETENCE

The article describes and analyses the peculiarities of musical and aesthetic training of primary school teachers in the context of his professional competence. Consideration of the professional profiles of B. Rozhdestvenskiy, S. Anichkina, A. Kremetsova, A. Balyan, G. Koroleva and G. Petrova, maps, N. Konichiwa, analysis of curriculum areas of training in primary and higher education institutions leads to the conclusion that an important component of the general pedagogical job description requirement for aesthetic competence, which should identify a mechanism to further improve aesthetic education and upbringing of future teachers in the pedagogical institutions of higher education. One of the leading means of aesthetic education and education is art, especially music. Therefore, an important component of professional training of primary school teachers is his musical and aesthetic training.

Key words: musical-aesthetic education, primary school teacher, job analysis.

Statement of the problem. Elementary school teachers provide the aesthetic education of their students. National education in Ukrainian schools is expected to attract the young generation to the creative part in native and universal culture, the enhancement of its achievements. Hence the need to improve art education and aesthetic education of the generations that are coming up, the development of pupils' sense of beauty.

The work purpose – to reveal and to analyze the peculiarities of musical and aesthetic training of primary school teachers in the context of his professional competence.

Presentation of the basic material. Aesthetic education in elementary school - a systematic meaningful impact on the individual, focused on the formation of his aesthetic ideals, tastes and needs, to develop the ability to perceive, to experience and evaluate the beautiful in nature, life, art and work on awakening and development of his creative abilities and intransigence to all ugly and insignificant in the life and activity. The task of aesthetic education is to teach students to see the beauty, to develop healthy aesthetic taste, to make the lives of children spiritually richer, familiarizing them with the best works of literature and art (music, visual arts). Aesthetic education is an essential need of everyday life [7], humanistic education in art and through art [8], an important means to overcome the contradictions of reality, which requires continuous development through artistic creativity of the individual [9]. Opportunities for aesthetic education of pupils in all subjects, aesthetic education should occur in every lesson. To this end, primary school teachers, along with other knowledge, skills and aesthetic skills, in particular musical education. Because the rich opportunities for aesthetic education of pupils have lessons of music and a variety of electives.

An important component of the general pedagogical job description requirement for aesthetic competence, which should identify a mechanism to further improve aesthetic education and upbringing of future teachers in the pedagogical higher educational institutions [4]. One of the first professional profiles of teachers regarding his aesthetic competence was developed by B. Rozhdestvenskiy, in which

he pays special attention to the upbringing of such qualities as a broad artistic and aesthetic horizons, aesthetic perception, taste, abilities, aesthetic appearance and behaviour, speech [6].

S. Anichkin allocates the components of aesthetic competence of a teacher: aesthetic and theoretical knowledge, aesthetic horizons, depth of perception of aesthetic in life, nature and art; practical skills of teaching in aesthetic activities; methodological skills in the transfer of aesthetic to their pupils [1].

A. Kremetsova and A. Balian [2] note, such aesthetic qualities: aesthetic, sustainable interest in the world of beauty, high artistic taste; the unity of aesthetic knowledge and belief; the need for aesthetic education, development of creative abilities, culture of speech (emotion, accuracy, figurativeness, expressiveness); the aesthetics of appearance and behavior.

N. Konyshcheva has developed a map, the essence of which is that aesthetic professional competence of the teacher is in the clash of philosophical and aesthetic, pedagogical, psychological, special methodical started, depends on the orientation of the individual and in turn influences it [3].

G. Koroleva and G. Petrova in their extensive job analysis of the teacher and the classroom teacher (in aesthetic training and education) identify the following elements: the aesthetic orientation of the person; competence of the teacher (the system of general theoretical, special, psychological-pedagogical knowledge); practical competence of the teacher (knowledge of the methodology of aesthetic education in the time limit and extracurricular activities); aesthetics of the behavior of the teacher; characteristics of the psychological processes of the teacher [4]. One of the leading means of aesthetic education and education is art, especially music. Therefore, an important component of professional training of primary school teachers is his musical and aesthetic training.

Musical and aesthetic training of future primary school teachers in the high school has a number of features. Graduates of training 6.010102 Primary education-qualifying level «bachelor» has to realize the musical-aesthetic education and training of primary school students (lesson study –

lessons, music, extracurricular – holding of musical and aesthetic activities, music festivals). The specifics of musical art lesson in elementary school is the alternating of the following types of musical activity: listening to music, singing, music literacy, playing on children's musical instruments and musical-rhythmic movements, musical and didactic games. The curricula of the above areas of training musical aesthetic training of future primary school teachers is provided by the study of musical-aesthetic cycle «Music education and the basics of choreography with methods of teaching», which is reserved 162 hours (of which 14 hours are devoted to lectures, 30 hours – practical lessons, 10 hours laboratory classes and 108 hours – independent work). Discipline of musical-aesthetic cycle «Main musical instrument», «Methodology of teaching music education», «History of musical art, Theory of music», «Ear training» needed to ensure the musical-aesthetic education of primary school teachers absent in the curriculum. Along with this, the entrants to the specialty 6.010102 Primary education do not have a special musical training, and therefore do not own the music, knowledge of music, music literature, vocal skills.

Review and analysis of educational-methodical documentation (curricula, programmes, textbooks, music benefits), which acts as a teaching tool, an evidence of its imperfection. Classes on musical-aesthetic cycle is conducted with traditional techniques, borrowed from special musical institutions that do not take into account the specifics of the musical education of future teachers of elementary school (for music education). Books, musical materials, which is teaching music at the pedagogical faculties, is designed for students who have special musical education. The problem arises musical aesthetic training of a qualified specialist for elementary school. The solution of the problem lies in the theoretical substantiation and experimental check of pedagogical conditions, providing the necessary musical and aesthetic training of future teacher of primary school at the proper level.

Conclusions. Consideration profesiograms B.Rozhdestvenskiy, S.Anichkina, A.Kremntsova, A.Balyan, G.Koroleva and G.Petrova, maps, N. Konichiwa, analysis of curriculum areas of training Primary education higher education institutions leads to the conclusion that an important component of General pedagogical job description requirement for aesthetic competence, which should identify a mechanism to further improve aesthetic education and upbringing of future teachers in the pedagogical higher educational institutions [4]. One of the leading means of aesthetic education and upbringing is music.

Therefore, an important component of professional training of primary school teacher is his musical and aesthetic training.

Literature

1. Апраксина О.А. Методика музыкального воспитания в школе/О.А. Апраксина. – М.: Просвещение, 1983. – 221 с.
2. Баян А.А. Проблемы формирования личности будущего учителя: сборник научных трудов / А.А. Баян. – Рига, 1973. – С. 57–59.
3. Коньшьева Н.М. Содержание и структура профессиональной готовности учителя к эстетическому воспитанию школьников // Формирование личности учителя в системе высшего педагогического образования / Н.М. Коньшьева. – М., 1979. – С. 78–90.
4. Королева Г.И. Система эстетической подготовки студентов в высших учебных заведениях / Г.И. Королева, Г.А. Петрова. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1984. – 181 с.
5. Кремцова О.В. Из опыта эстетического образования и воспитания будущих учителей / О.В. Кремцова // Советская педагогика, 1976, № 10 – С. 7.
6. Рождественский Б.П. Эстетическое воспитание учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / Б.П. Рождественский. – М.: Просвещение, 1976. – 22 с.
7. Dewey J. Art as experience N.Y.: Capricorn books, 1953.
8. Eliot W. Eisner, Toward a New Era in Art Education. – Studies in Art Education. N.A.E.A. vol. 6, n 2, Spring, 1965.
9. Read H. Education through Art. – New York, 1956.

References

1. Apraxina O.A. Metodika muzikal'nogo vospitaniya v shkole / O.A. Apraxina. – M.: Prosveschenie, 1983. – 221 s.
2. Balyan A.A. Problemy formirovaniya lichnosti buduschego uchitel'ya: sbornik nauchnykh trudov / A.A. Balyan. – Riga, 1973. – S. 57–59.
3. Konyisheva N.M. Soderzhanie i struktura professionalnoy gotovnosti uchitel'ya k esteticheskomu vospitaniyu shkolnikov // Formirovanie lichnosti uchitel'ya v sisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya / N.M. Konyisheva. – M., 1979. – S. 78–90.
4. Koroleva G.I. Sistema esteticheskoy podgotovki studentov v vysshih uchebnykh zavedeniyah / G.I. Koroleva, G.A. Petrova. – Kazan: Izdatel'stvo Kazanskogo universiteta, 1984. – 181 s.
5. Kremtsova O.V. Iz opyita esteticheskogo obrazovaniya i vospitaniya buduschih uchiteley / O.V. Kremtsova // Sovetskaya pedagogika, 1976, # 10 – S. 7.
6. Rozhdestvenskiy B.P. Esteticheskoe vospitanie uchitel'ya sovetskoy shkoly v protsesse professionalnoy podgotovki / B.P. Rozhdestvenskiy. – M.: Prosveschenie, 1976. – 22 s.
7. Dewey J. Art as experience N.Y.: Capricorn books, 1953.
8. Eliot W. Eisner, Toward a New Era in Art Education. – Studies in Art Education. N.A.E.A. vol. 6, n 2, Spring, 1965.
9. Read H. Education through Art. – New York, 1956.

Совік Т.В.,

*к.пед.н., доцент кафедри музичного мистецтва Кам'янець-Подільського університету ім. Івана Огієнка,
tsovik1977@mail.ru*

Україна, Кам'янець-Подільський

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розкриваються та аналізуються особливості музично-естетичної підготовки вчителя початкової школи в контексті його професійної компетентності. Розгляд професіограм Б. Рождественського, С. Анічкіна, О. Кремнцової, А. Баян, Г. Корольової та Г. Петрової, карти-схеми Н. Коньшьевої, аналіз навчальних планів напряму підготовки Початкова освіта вищих навчальних закладів дає змогу зробити висновок, що важливою складовою загальнопедагогічної професіограми є вимоги щодо естетичної компетентності, які мають виявити механізм подальшого вдосконалення естетичного навчання і виховання майбутнього вчителя у системі педагогічних вищих навчальних закладів. Одним із провідних засобів естетичного навчання і виховання є мистецтво, зокрема, музичне. Тому важливою складовою фахової професійної підготовки вчителя початкової школи є його музично-естетична підготовка.

Ключові слова: *музично-естетична підготовка, учитель початкової школи, професіограма.*

УДК 378:174

Tilcharova X.O.,

postgraduate of the Berdyansk State Pedagogical University, aradia0211@mail.ru

Ukraine, Berdyansk

CATEGORY «ACADEMIC BENEFIT» IN CORPORATE ACADEMIC CULTURE OF UNIVERSITIES

The fight for the well-known researchers, prospective students and talented athletes determines formation in any school not only financial rewards (for teaching staff) and future professional development (for students), and the system of indirect financial assistance - benefit (vortices, advantages, benefactions). As an internal competitive advantages for universities example, we distinguish between benefits that are students and teachers of universities in the US and Western Europe. Benefits are to help that person get from your employer or the state. We see academic benefits as material or non-material rewards for teaching staff (excluding salaries) and students; as a species primage. The phenomenon of academic excellence is a priority of both European and American universities, displaying mental traits differences related to the historical and social factors.

Key words: academic benefit, corporate academic culture of universities.

Formulation of the problem. One of the key triggers of corporate academic culture of the US and Europe are striving to ensure high standards and academic benefit, which is the guarantor of successful professional and social adaptation.

Back in 1870 the US National Education Association established the department of higher education and was created by the oldest non-profit organization - American Association for Higher Education, or AAHE. In the first quarter of the twentieth century AAHE was disbanded, but resumed its work in 1945. At this stage in the institution run into financial difficulties and had to reorganize The American Association For Higher Education and Accreditation, or AANEA.

Like a hundred years ago, the Association declares its mission to promote research, encouraging cooperation between educational institutions, foundation grants and scholarship funds, creating databases practices. All this is done to move along in an era of increasingly digitized education [7].

In 1997, work was published by Association Vice President Theodore J. Marcheza «The development of higher education in the United States in the postwar period». Here he notes that the schools of the United States' «carry competing with one another for faculty and administrators to obtain funds for research from various organizations and funds, budgetary allocations and assistance from alumni and in general - for public approval and recognition. In addition, sports teams large institutions participating in the widely covered event» [19].

The fight for the well-known researchers, prospective students and talented athletes determines formation in any school not only financial rewards (for teaching staff) and future professional development (for students), and the system of indirect financial assistance - benefit (vortices, advantages, benefactions).

The purpose of the article is to identify and study academic and social advantages that offer universities the US and Western Europe.

In studies of M. Fullan, J. Nayas, A. Romanovsky find evidence that higher university education in Europe and the

US is focused on unparalleled competitiveness and corporate beneficiaries.

Today, the American and European universities are global competitors in the education market. Competitiveness universities (R. Fathutdynov) are: the ability to: 1) prepare specialists withstand competition on a particular external or internal labor market; 2) develop competitive innovation in the industry; 3) conduct reproductive effective policies in all areas of its activity [5].

An important concept in the theory of competitiveness is the concept of «competitive advantage» in education.

A specialist in the field of economic competition Michael Eugene Porter examines competitive advantage as «a set of factors that determine the success or failure of the enterprise in the competition; resource use efficiency» [21]. The English researcher in the field of economic competition Robert Morris Grant notes that such advantage is the achievement or potential presence of achieving a higher level of profitability [17].

Ukrainian researcher V. Zhmaylov notes that the competitive advantages of the university can be differentiated into external and internal. External competitive advantage is formed due to environmental factors: policy, as favorable demand, lack of competition, and so forth. Internal competitive advantage is formed only through internal resources and efforts of the school and its components [1].

As an internal competitive advantages for universities example, we distinguish between benefits that are students and teachers of universities in the US and Western Europe.

Benefits (by English definition dictionary) are to help that person get from your employer or the state [22].

We see academic benefits as material or non-material rewards for teaching staff (excluding salaries) and students; as a species primage.

Similar studies were carried out at the California Polytechnic University of California (A. Smolyaninova). It defines the following basic mental, social status and benefits (remuneration) professional activities of professors of American universities:

1. Stability and confidence. Higher educational establishments of America give their workers a lifetime

contract if will be a trial period - 6 years (tenure track). If over the years the agreement was signed, the teacher has to start everything from the beginning in another school. After the conclusion of this contract teacher can no longer release, except for criminal offenses and wages may rise. Accordingly, teacher interested in prosperity and elevated the status of the university.

2. Guaranteed bonuses and medical insurance. For faculty and staff, depending on the particular university include: reduced price or free use of sports resources of the University, attending sporting events, concerts, discounted hotel accommodation during the holidays, preferential or free teaching children in his home university, etc.

3. Corporate culture and university atmosphere creates a high level of motivation on professional achievements, advancement in his career, teamwork and pride of belonging to a particular college. When applying for a job at the beginning of each school year, every teacher of the university receives documents containing personal appeal from the president, dean, head of department or other administrators University of wishes, greetings, suggestions, programs of formal and celebratory events for the next semester, mission statement and goals, etc.

4. The opportunity to engage in research work and the possibility of every seven years to have a year off (sabbaticals) for scientific work.

5. Recognition of university teaching position social prestige in society [3]. At Columbia University before or after receiving the Nobel Prize employed 56 researchers winners (Albert Gore - Nobel Peace Prize, Orhan Pamuk - Nobel Prize in literature, Edmund Phelps - Nobel Prize in Economics); University of Chicago - 42 winners (Edward Prescott - Nobel Prize in economics, John Maxwell Coetzee - Nobel Prize in literature, Daniel L. McFadden - Nobel Prize in Economics); Massachusetts Institute of Technology - 28 winners (Richard Shrok - Nobel Prize in Chemistry, Frank Wilczek - Nobel Prize for physics, Robert F. Engle III - The Nobel Prize in Economics) [4].

As for students, they primarily are mastering the future prospects and claimed the prestigious profession. Diplomas obtained in US universities are recognized worldwide. Every year several prestigious international research centers of quality education presents rankings of universities. Often they are calculated in terms of the quality of the teaching staff, the number of winners of international awards, publications and the number of rating the attractiveness of graduates among employers. For example, Harvard University (USA), according to data ARWU ranked first, and the QS World University Ranking - fourth. This institution consistently ensures 100% graduate employment rate. Most graduates of Harvard University while studying with proposals for further employment after release and hold prestigious positions. According to studies, the average salary of graduates of Harvard is 117.2 against 108.4 thousand dollars a year to its closest competitor - Stanford University [2].

In addition, students have a number of advantages, and during the period of study. Special studies, conducting research group at George Washington University, called «Education Pays 2013 The Benefits of Higher Education for

Individuals and Society» offers a list of benefits for students. Among other things, they are distinguished:

1. Persons with higher levels of education are more likely to get a good job. University graduate earns statistics twice more than a college graduate.

2. Persons who have received higher education are more likely to get insurance and pension payments.

American students have ample opportunities to influence their school. Man learner has the opportunity to influence the content of the curriculum. The term «curriculum» is mostly used to refer to the existing contract between society, government and experts in the field of education on the course, which students must pass at some time in their lives. For most authors and experts curriculum defines: what to learn; that teach; when learning; where to study; learn how and with whom to learn. In the early twentieth century at Columbia University developed basic curriculum (The Core Curriculum). This is a group of objects recognized by most universities as the «core» of education. They are mandatory for all students. As indicated information fixed on the official website of Columbia University, this experiment was introduced to liberalize higher education system of the United States and had positive results. These disciplines (such as: philosophy, literature, cultural studies and physical education) in the future affect the study of other sciences, as is the foundation and core of all research at American universities [11].

A further list of subjects and courses the student has the right to choose on their own. Selective disciplines (Eng. Electives) derived from the concept of person-centered teaching (learning-oriented personality), which in the mid-twentieth century systematized American psychologist Carl Rogers.

Logistical support and infrastructure campuses are usually located at the highest level. The students - great libraries, Internet lab, equipped with the latest in science and technology. For example, Johns Hopkins University is composed of nine academic departments, Applied Physics Laboratory and the Peabody Conservatory. The main campus is located on Baltimore (USA) and subsidiaries in Bologna (Italy) and Nanjing (China). These research students at the university with faculty labs have access to and are able to conduct their own research.

Along with this there is an extensive system of student grants and grants. For example, U.S. Department of Education which is the official page offers a list of possible grant assistance in obtaining and questionnaires for applicants [18].

The most popular grants offered here, is to distinguish Federal Pell Grants, named after the American policy Claiborne de Borda Pell. Grant aims to help low-income families. Annually payments changes for the period 2016-17 bienniums. (1 July 2016 - 30 June 2017) is the sum of 5815 dollars [14].

Of course, to pay for study in the Ivy League is not enough. To cover expenses, such as teaching at Harvard, there are more powerful grants. Also, purely American features are sports scholarships. Various sports teams rarely visit cards are the universities and contribute to the spread of academic brand of educational institutions. For example, only the University of Berkeley has 34 sports teams [9].

American Service the Best Schools offers users the ratings of 10 prestigious university teams of any sport [25].

To attract prospective players, educational institutions offer sports scholarships. It is in the United States are the most common. If the university team has regional or even national success, the media will illuminate its development. That is why universities are means of entering the educational market to attract new students. For this reason, the universities provide the coaches funds to recruit talented athletes and help them finance their studies [27].

In addition to teaching, university administration supports the desire of students to the all-round development of personality. There are various exhibitions, theater performances and music concerts. Program 2008 was developed in Florida, is focused on the development of the individual student. It states: academic achievement, personal and social development, career development and participation in public life [20].

The higher education system in Europe differs significantly from the US. Although the roots of American education system date back to the European model of course, over time this process has changed. A higher education institution in Europe and now burdens the classical university. Along with this deep transformation in the European society, the transformation of the social, economic, demographic, technological, labors issues and require innovations in education. All this has a direct impact on a range of benefits for teachers and students.

UK universities have a long history and tradition. They are ratings leaders' academic world and diplomas obtained here are highly valued by employers. Higher education institutions interested in involved in cooperation renowned scientists from around the world. University of the United Kingdom is independent corporate entities. At getting a position the attention is paid to the number of rating scientific publications and research results in academic circles. In addition, the system of contract is common in UK. The scientist is invited to collaborate on a specific date. Ability to receive permanent contracts are only recognized scholars and lecturers who have in their arsenal significant scientific achievements and collaboration which ensures promotion for the university's own academic brand.

Creative holiday provided every 4-5 years for one semester and teachers use for research. Also there are restrictions on work outside the institution, as such, consultant or expert [26].

Branching system is academic unions in Germany, including: The Higher Education Union, NATFHE – Lecturers and Teachers Union, University and College Union [24].

Unlike universities in the United States, higher education institutions in Germany are not to «hunt» for the teaching staff. The scientist must pass a difficult path of development – Habilitation. In Germany, scientists who have a doctoral degree who wish to join the faculty of the university, usually proceed to habilitation (to be eligible to become assistant professor), which is preparing the second scientific qualification work. This is often done in the period of doctorate as research assistant or research assistant («scientific assistant», C1) for three years. After habilitation, he became assistant professor and has the right to apply for

the position of manager (head of department, division, and laboratory) or professor.

Become a professor at the university, where there was a habilitation can not be (the Higher Education Act, or HRG). Assistant professor can temporarily in any university to perform some functions (lectures, conducting seminars, taking exams, etc.) without a salary (freelance), while maintaining the right to apply for the position of professor. In the American system the post of private-docent does not exist.

Also, there is a problem of informal relations in academic circles. For a place in higher education, applicants must pass a competition. But it often happens that while information about the available position is available to the public, the decision to adopt «approximate» people is accepted.

Professorial and Teaching Staff in Germany equated with civil servants and salaries not charged for the scientific results obtained, and by age. There is a system of bonuses for the solution of certain issues and calculation of family allowances. And despite this, academic freedom, which declared the country a teaching position more independent in all respects [16].

Among the academic benefits of professors of German universities should single out creative vacation. For example, information about teacher from Germany, who took a similar leave is at the University of Wisconsin.

Branching system is academic unions in Germany, including: Deutscher Beamtenbund (DBB), Deutscher Hochschulverband, Gewerkschaft Erziehung Wissenschaft (GEW).

German Association of University Teachers and lecturers (Deutscher Hochschulverband) declares its mission, actively involved in educational policy in Germany. The Association has political, legal and business interests in opposition to the state and society [12].

The system of higher education in France is divided on extensive, universities and research centers. The teaching staff of universities is equivalent in status to state officials and it is the only area of public service, which may be involved foreigners. Wages establishes a centralized Ministry of Higher Education and Scientific Research (Ministère de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche). Candidates must pass Habilitation, to the candidate invited to interview, he must fill out and post on your profile information portal, which subsequently has to consider the Ministry and invited lecturer at the interview [6].

From this we can conclude that the academic benefits of the teaching staff of universities of the United States and European countries differ significantly. If the US teachers are equal to the «stars» in which «hunt» to promote academic brands and their European counterparts have to pass a difficult path to gaining their own status and future benefits. The exception is the UK universities.

As for the academic benefits of European students. The document called for the National Students Fee and Support Systems in European Higher for the 2014-15 bienniums. The European Union gives a comprehensive picture of the system of tuition fees in European universities and their system of grants [13].

In the UK, there is an extensive system of student loans, followed by repayment of funds received. In general, higher education in Germany controlled by the State and is free for both citizens and foreigners. But in 2007 due to lack of funds have been introduced so-called Semester gebühren, or fees for the semester. Fee ranges from 100 to 500 euros; this amount includes payment for accommodation campus, tickets for public transport, and the right to use the funds' library. To cover these expenses a system of academic grants. Eligibility for assistance and the amount is determined by the evaluation of the student, his income, marital status, housing situation, disability. The amount can range from 10 to 670 euros per academic year.

Fees for studies in France establish the Ministry of Higher Education and Scientific Research. An interesting practice wages for most students. Those showing significant results that have a direct scientific benefits can be equated that teachers and civil servants and receive salary. Unlike the US, Europe sports scholarship was quite common. While, for example, Oxford has 85 student sports clubs and 150 sports associations. Is branching system of academic mobility of students of European universities?

Association of European Universities' «Campus Europe» is a network that brings together European universities and promotes the exchange of students, helping «to accept the unity of Europe».

This project was the former Federal Chancellor Helmut Kohl, continued the work of his successor – Gerhard Schroeder. Since 2004, this project is under the care of the Government of the Grand Duchy of Luxembourg.

The «Campus Europe» - aims to help students realize that they are not only citizens of their country, but Europe as a whole. Over the years the students they need to know «Unity in diversity» combining received in Europe scientific knowledge and professional experience.

To achieve this goal in Europe campus developed new tools to support student mobility: during training future bachelors or masters - participants of the project «Europe Campus» one year study at universities outside their native country. There they speak a different language and live in a new cultural environment. As a result, they quickly learn to speak a European language and accumulated rich experience other European cultures.

Currently, the association «Campus Europe» includes 30 universities from 20 countries [10].

Conclusions.

The systems of higher education in the US and Europe are unique and open. They form promising paradigm of the academic community. The phenomenon of academic excellence is a priority of both European and American universities, displaying mental traits differences related to the historical and social factors.

References

1. Zhmaylov, V.M. *Viznachennya konkurentnih perevag vischih navchalnih zakladiv - odin Iz mozhlivih napryamiv modernizatsiyi osviti* [Tekst] / V.M. Zhmaylov // *Visnik SNAU : naukovometodichniy zhurnal*. - 2010. - #6/1. - S. 11-14
2. Rejtingi. MBA [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: http://www.abroad.ru/reference/ref_theme/mba/mba_rat1.php

3. Smolyaninova O.G. *Motivatsiya professionalnoy deyatel'nosti prepodavateley v amerikanskikh universitetakh* www.irex.org/sites/default/files/Smolyaninova.pdf

4. Spisok laureatov Nobelevskikh premiy po universitetam [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: https://ru.wikipedia.org/wiki/Spisok_laureatov_Nobelevskikh_premiy_po_universitetam#.D0.93.D0.B0.D1.80.D0.B2.D0.B0.D1.80.D0.B4.D1.81.D0.BA.D0.B8.D0.B9.D1.83.D0.BD.D0.B8.D0.B2.D0.B5.D1.80.D1.81.D0.B8.D1.82.D0.B5.D1.82

5. Fathutdinov R.A. *Upravlenie konkurentosposobnosti vuza/Vyisshee obrazovanie v Rossii* - 2006. - # 9. - S. 37-38.

6. *A Guide to Applying for an Academic Position in France* [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: http://www.afse.fr/docs/2010132453_apply_to_academia_in_france_dec10.pdf

7. AAHEA Mission [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: <http://www.aahea.org/index.php/about/aahea-mission>

8. *Academic, Research and Science jobs* [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: <http://academicpositions.co.uk/>

9. *Cal Sport Clubs* [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: <http://recsports.berkeley.edu/sports/sport-clubs/>

10. *Campus Europae* [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: <http://campuseuropae.org/>

11. *Columbia University* [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: <https://www.college.columbia.edu/core/core>

12. DER DEUTSCHE HOCHSCHULVERBAND [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: <http://www.hochschulverband.de/cms1/>

13. *Eurydice document on the cost of higher education in Europe* [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/facts_and_figures/fees_support.pdf

14. *Federal Pell Grants are usually awarded only to undergraduate students* [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: <https://studentaid.ed.gov/sa/types/grants-scholarships/pell>

15. GERMAN PROFESSOR SPENDS SABBATICAL AT UWPL [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: <https://www.uwplatt.edu/news/german-professor-spends-sabbatical-uwp>

16. *Germany, Academic Career Structure • European University Institute* [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: <http://www.eui.eu/ProgrammesAndFellowships/AcademicCareersObservatory/AcademicCareersbyCountry/Germany.aspx>

17. Grant, Robert M., (1991) "The resource-based theory of competitive advantage: implications for strategy formulation" from *California Management Review* 33 (3) pp.114-135, Berkeley, Calif.: University of California

18. *Grants for Individuals* [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: <http://www2.ed.gov/programs/find/elig/individuals.html>

19. Marchese Theodore J. *U.S. HIGHER EDUCATION IN THE POSTWAR ERA: EXPANSION AND GROWTH. - U.S.SOCIETY&VALUES. - VOLUME 2 ELECTRONIC JOURNALS OF THE U.S. INFORMATION AGENCY NUMBER 4.* - 1997. - C. 11-16

20. *Opening the doors for opportunity COMPREHENSIVE STUDENT DEVELOPMENT PROGRAM Revised JULY 2008 Based on the Florida's Counseling and Guidance Framework* [Elektronnyy resurs]. - 2016. - Rezhim dostupu do resursu: <http://www.levy.k12.fl.us/documents/studentdevelopmentprogram.pdf>

21. Porter, M.E. (1980). *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. New York: Free Press

22. *The American Heritage Dictionary of the English Language*, 5th ed. Joseph Pickett, Executive Editor, and Steve Kleinedler, Supervising Editor. Boston and New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2011.

23. *The National Center for Scientific Research* [Elektronnyy resurs]. – 2016. – Rezhim dostupu do resursu: <http://www.cnrs.fr/index.php>

24. *The University and College Union* [Elektronnyy resurs]. – 2016. – Rezhim dostupu do resursu: <https://www.ucu.org.uk/>

25. *Top High School Athletes Seeking Scholarships: The Best NCAA Division I Athletics Programs for Men* [Elektronnyy resurs].

– 2016. – Rezhim dostupu do resursu: <http://www.thebestschools.org/blog/2012/05/30/ncaa-division-athletics-programs-mens-sports/>

26. *United Kingdom, Academic Career Structure* • *European University Institute* [Elektronnyy resurs]. – 2016. – Rezhim dostupu do resursu: <http://www.eui.eu/ProgrammesAndFellowships/AcademicCareersObservatory/AcademicCareersbyCountry/UnitedKingdom.aspx>

27. *Why Athletic Scholarships?* [Elektronnyy resurs]. – 2016. – Rezhim dostupu do resursu: <http://www.sport-scholarships.com/en/why-athletic-scholarships.htm>

Тільчарова К.О.,

аспірантка кафедри педагогіки вищої школи, управління навчальним закладом та методики викладання суспільствознавчих дисципліни Бердянського державного педагогічного університету, aradia0211@mail.ru

Україна, м. Бердянськ

КАТЕГОРІЯ «ACADEMIC BENEFIT» В КОРПОРАТИВНІЙ АКАДЕМІЧНІЙ КУЛЬТУРІ УНІВЕРСИТЕТІВ

Боротьба за відомих дослідників, перспективних студентів та талановитих спортсменів визначає становлення в тому чи іншому навчальному закладі не тільки фінансовою винагородою (для професорсько-викладацького складу) та майбутнього професійного становлення (для студентів), а системи непрямой фінансової допомоги – benefit. Переваги – це допомога, що отримує людина від свого роботодавця чи держави. Ми розглядаємо академічні переваги, як матеріальні чи нематеріальні винагороди для професорсько-викладацького складу (не враховуючи платню) та студентів; як один з різновидів графікації (primage). Феномен академічних переваг є пріоритетом як європейських, так й американських університетів, виявляючи при цьому ментальні риси відмінностей, пов'язаних з історичними та соціальними факторами.

Ключові слова: академічні переваги, корпоративна академічна культура університетів.

УДК 378

Червинская И.Б.,*к.пед.н., Ph D, доцент кафедры педагогики начального образования**ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника, ichervinska@mail.ru**Украина, г. Ивано-Франковск*

ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ КАК ВЕДУЩИЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ КАРПАТСКОГО РЕГИОНА

В статье раскрываются особенности становления этнической идентичности учащихся в социокультурном пространстве общеобразовательных школ Карпатского региона. В общем, характеризуя понятия «регион», как социально-культурное пространство, нужно принимать во внимание и региональный подход, который является эффективной формой изучения проблем социальных и культурных преобразований, как в отдельном регионе, так и в стране в целом. Такое методическое регулирование способствует рассмотрению вопроса о национальном (государственном) социально-культурном пространстве, как совокупность и единство региональных пространств. Таким образом, решающим в разрешении существующих противоречий между деятельностью человека и пространством должны стать всевозможные методы и средства, которые смогут помочь сформировать базовую культуру, что станет основой для становления этнической идентичности личности.

Ключевые слова: поликультурное образование, этническая идентичность, учреждение общественного воспитания, социокультурное пространство, социализация, регион.

Постановка проблемы в общем виде и связь с важными научными или практическими задачами, анализ последних исследований и публикаций. Концепция устойчивого развития признается мировым сообществом как господствующая идеология человеческой цивилизации, стратегическое направление обеспечения социального и духовного прогресса современного общества в XXI веке. Переход к модели устойчивого развития базируется на принципах неотъемлемости и взаимозависимости задач, способствующих социально-экономическому и культурному развитию общества и сохранению этнической идентичности личности.

Вопрос этнической идентичности всегда был актуален для поликультурных регионов, где уровень межэтнических контактов достаточно высок. Особенно важной и недостаточно изученной темой является связь между проявлениями этнической идентичности и установками межэтнического взаимодействия во всех направлениях развития. Указанная проблема находится на стыке интересов таких наук, как этнология, история, социология, психология, педагогика и в последнее время пользуется популярностью у отечественных исследователей.

В настоящее время отличие Карпатского региона Украины от большинства других регионов заключается в объединении на его территории множества национальных сообществ, различающихся уровнем социокультурного развития.

Карпатский регион (Закарпатская, Ивано-Франковская, Львовская и Черновицкая области) занимает площадь в 56,6 тыс. км² (или 9,4 % территории Украины), где проживают 6500000. чел. (или 12 % ее населения). Значительную часть этой территории занимают Украинские Карпаты – уникальная горная

экосистема на западе страны. Такой полиэтничный состав населения при свободном сосуществовании и активном взаимодействии разных этнических традиций и языков придаёт образовательному и культурному потенциалу Карпатского региона открытость и устойчивость. Специфика развития Карпатского региона, его историческая и этническая уникальность, культурные традиции, указывают на необходимость их сохранения и улучшения путем организации социально-культурной и образовательной деятельности учителей, родителей и всего сообщества региона. Ведь развитие социально ответственной, активной личности невозможно без понимания и усвоения достижений социально-культурного пространства как коллективного интеллекта и условия самоорганизации и саморазвития, так как оно должным образом обеспечивает духовную свободу и формирует этническую идентичность. Наиболее остро проблема идентичности встает в связи с усилением этнических конфликтов в последние десятилетия. Этническое насилие, геноцид, шовинизм – эти и другие негативные феномены сопутствуют новейшей истории нашего социума [1].

Карпатский регион – один из этнографических регионов Украины, где вопреки всему сохранилась уникальная духовная и материальная культура ее жителей, где она развивается и приумножается в своих ярких и неповторимых проявлениях. Среди традиций, которые передаются от поколения к поколению, ведущими можно считать трудовые традиции, ведь благодаря труду (физическому или умственному) создаются материальные и духовные ценности. Даже в течение продолжительного времени, находясь в структуре разных государств, украинцы сохранили свою этнокультуру, хотя и не смогли уберечься от слияния с польской, австрийской, венгерской, словацкой

культурой. Именно жители горных регионов Карпат сохранили самые архаичные особенности культуры.

Цель статьи. Исходя из анализа психолого-педагогической литературы, собственного опыта работы в поликультурном образовательном пространстве, охарактеризовать влияние образования и воспитания на формирование этнической идентичности учащихся общеобразовательных школ Карпатского региона Украины.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Глобальные тенденции развития цивилизации, а также общенациональные потребности украинского общества, связаны с его модернизацией и постепенной интеграцией в единое мировое сообщество (европейское пространство), предъявляют возросшие требования к выпускникам образовательных заведений. Соответственно возрастают требования и к качеству образования.

Исторический опыт свидетельствует, что любая эффективная модернизация требует учета двух факторов: современных тенденций и национальной традиции. В ситуации нынешнего модернизационного выбора, когда направление культурного развития зависит от акцента на глобальных факторах или, наоборот, на консервации специфической национальной социокультурной модели, украинское общество стоит перед необходимостью выработки компромиссного пути. Потому что изменение подходов к образованию и к социокультурной политики в целом связано с переориентацией общественного процесса на развитие человека, его личностных и культурных качеств.

Ведь в современных условиях становление поликультурного образования детей и молодежи остается актуальной проблемой для всех регионов и территорий Украины. В то же время, обеспечить решение задачи, связанной с духовно-нравственным воспитанием школьника, может только целостная инновационная система поликультурного образования, которая учитывает государственные, национальные и этнокультурные интересы всего общества и представителей всех этнических групп.

Развитие социально ответственной, активной личности невозможно без понимания и усвоения достижений образовательного социокультурного пространства как коллективного интеллекта и условия самоорганизации и саморазвития, так как оно должно обеспечивать духовную свободу и формирует этническую идентичность. Под понятием «образовательное пространство» понимаем окружающую человека зону его активности, ближайшего развития в учебном заведении и как отдельную территорию, где «существуют источники развивающего влияния, порождаются его факторы, действуют закономерности и принципы, осуществляются различные виды деятельности, реализуются педагогические технологии» [2].

Анализируя психолого-педагогическую литературу (Ю. Бромлей, Г. Волков, И. Кон, А. Леонтьев, Г. Старовойтова, Г. Солдатова, М. Стельмахович, Р. Скульский и др.), смысловой акцент ставим на

классическое определение этнической идентичности, которое чаще всего используется в научных трудах ученых.

Таким образом – «этническая идентичность – составная часть социальной идентичности личности, психологическая категория, которая относится к осознанию своей принадлежности к определенной этнической общности [2]. Современные педагогические реалии, как никогда раньше, призывают учитывать в образовании и воспитании подрастающего поколения этнокультурный фактор. Изучение научной литературы в области философии, этнографии, психологии, педагогики показало, что этническую идентичность личности следует рассматривать как интегративное образование, которое представляет собой триединую систему, состоящую, согласно утверждению О. Михалевой, «из совокупности знаний и представлений, то есть когнитивных установок, эмоционально-ценностного отношения к себе и к этносу и поведенческих установок по отношению к своему и другим этносам. В этом контексте, этническая идентичность рассматривается как представление о себе как о члене определенной этнической группы наряду с эмоциональным и ценностным значением, приписываемым этому членству» [3, с.59].

В психологии этническая идентичность рассматривается как одна из черт личности, являющейся социальной по своим последствиям. Этническая идентичность – это осознание своей принадлежности к определенной этнической общности и обособления от других этносов. Этническая идентичность – это переживание своего тождества с одной этнической общностью и отделения от других. Этничность определяется по ряду объективных показателей: этнической принадлежности родителей, месту рождения, языку, культуре. Этническая идентичность – это результат эмоционально-когнитивного процесса осознания этнической принадлежности, отождествление индивидом себя с представителями своего этноса и обособления от других этносов, а также глубоко личностно значимое переживание своей этнической принадлежности [4].

Мы рассматриваем этническую идентичность как важную составляющую часть всего процесса становления личности, которая формируется вместе с ростом ее самосознания и социализации. На этом этапе в процесс социализации подрастающей личности активно включаются факторы национальной культуры, носителями которой являются окружающие люди. В ходе воспитания и обучения родители, педагоги, друзья формируют в ребенке черты, свойства, привычки, морально-этические нормы и принципы поведения, соответствующие требованиям, действующим в рамках данной культуры [4].

Этническая идентичность играет важную роль в становлении личности и выполняет ряд необходимых функций:

- способствует ориентации личности в окружающем мире, поставляя относительно упорядоченную информацию;
- определяет общие жизненные ценности;

- служит средством защиты, отвечая не только за социальное, но и за физическое самочувствие.

Высокий уровень формирования этнической идентичности может достигаться путем создания соответствующих требованиям уровню образования и воспитания, педагогических условий, учитывающих возрастные, этнокультурные особенности, мотивационно-потребностную сферу детей.

Соответственно качественное образование и соответствующее воспитание рассматриваем как своеобразный способ вхождения подрастающей личности в мир науки и культуры. Поскольку содержание образования черпается и пополняется из наследия науки и культуры, а также из окружающей жизни и практики жизнедеятельности человека, то образование является социокультурным феноменом и выполняет следующие социокультурные функции:

- вхождение человека в мир науки и культуры;
- социализация человека;
- обеспечение преемственности поколений;
- обеспечение трансляции культурных ценностей;
- обеспечение сохранения и развития национальных традиций;
- способствование активному ускорению культурных перемен в общественной жизни [5].

Образование является средством ретрансляции культуры, овладевая которой, молодой своего человек не только адаптируется к условиям постоянно изменяющегося социума, но и становится способным развивать не только свое личное пространство, а и приумножать потенциал мировой цивилизации. Особое значение среди исходных принципов модернизации образования имеет принцип национальной направленности и национальной идентичности, который подчеркивает органическую связь образования с национальной историей и традициями, его роль в сохранении и обогащении культуры украинского народа.

Сегодня исследователи отмечают оторванность ребенка от культурных традиций общества и его истории, отсутствие или недостаточность знаний о традициях, нормах поведения и ценностях представителей других культур (Г.Волков, Е.Вишневецкий, И.Кон). Развитие этнической идентичности является необходимым условием для нормальной жизнедеятельности человека, так как на его основе идет выработка внутренней культуры, формирования его ценностных ориентиров. Особенно актуальна проблема формирования этнической идентичности в младшем школьном возрасте, который характеризуется тем, что начинает закладываться фундамент всестороннего развития личности, формируется ее базовая культура, воспитывается добросовестное отношение к учению, общественно-полезному труду, любовь к Родине, к своему народу.

При проведении педагогического эксперимента в контексте Международного проекта «Горная школа: реалии, проблемы, перспективы развития», для изучения этнической осведомленности младших школьников, учащихся горных школ Карпатского региона им задавался вопрос: «Как ты думаешь, чем отличаются люди разных национальностей?». Соответственно, в

качестве отличительных признаков дети называли язык и яркие внешние особенности (доля этих признаков составляет соответственно 73 % и 47 %). Наряду с перечисляемыми признаками отмечаются национальная одежда (23 %), традиции и обычаи (16 %), народные праздники, песни, танцы (8 %), культура и религия (7 %) и т.д. К сожалению, не смогли назвать отличительные признаки 7,5 % опрошенных испытуемых. Данные результаты подтверждают тезис о том, что этническая осведомленность детей первоначально основывается на очевидных показателях: внешности, языке, элементах материальной культуры, обычаях, традициях, преобладающих на этой территории [6].

Выводы и перспективы дальнейших исследований в данном направлении. Таким образом, решающим в разрешении существующих противоречий между деятельностью человека и пространством должны стать всевозможные методы и средства, которые смогут помочь сформировать базовую культуру и сознание, что станет основой для становления этнической идентичности личности. Современная школа должна быть неотрывной от национальной почвы, ведь именно она формирует и хранит национальную культуру, традиции, историческую память, этническую идентичность. Перспективы дальнейших научных соисканий связаны с изучением региональных аспектов содержания образования.

Литература

1. Кузнецова Е.В. Этническая идентичность личности как объект исследования современного гуманитарного знания / Е.В.Кузнецова // Вестник Никитского государственного университета. Серия Соц. науки. – 2008. – № 4 – С.121-127.
2. Стефаненко Т.Т. Этнопсихология: Учебник для вузов – М.: Аспект Пресс, 2009. – 368 с.
3. Михалева О.И. Национально-региональный компонент содержания дошкольного образования: культурологическая модель ДОУ. / О.И. Михалева // Региональный учебник 21 века: Материалы респ. науч.-практ. конф.: Сост. С.Л. Васильева – Якутск: Бичик, 2003. – С. 58-61.
4. Лазарян С.С. Структура и критерии формирования этнической идентичности личности. Человек и образование. Академ. вестн. Института образования взрослых РАО. – № 2 (15). – 2008. – С. 81-83.
5. Лебедева КМ. «Синдром навязанной этничности» и способы его преодоления // Этническая психология и общество / Под ред. Н.М. Лебедевой. – М.: Старый сад, – 1997. – С.104-115.
6. Червинская И.Б. Социокультурные и образовательные детерминанты формирования личности в условиях трансформации общества. Самоидентификация молодежи: социокультурный и транскультурные измерения: Монография / Под. ред. В. Кононенко. Киев-Ивано-Франковск: ЛНУ, 2014. – Р.5. –С.140-162.

References

1. Kuznecova E.V. 'Jenicheskaja identichnost' lichnosti kak objekt issledovanija sovremennogo gumanitarnogo znaniya / E.V.Kuznecova // Vestnik Nizhegorodskogo un-ta. Serija Soc. nauki. – 2008. – № 4 – S.121-127.
2. Stefanenko T.G. Jelnopsihologija: Uchebnik dlja vuzov –M.: Aspekt Press, 2009. – 368 s.
3. Mihaleva O.I. Nacional'no-regional'nyj komponent soderzhanija doskol'nogo obrazovanija: kul'turologičeskaja model' DOU. / O.I. Mihaleva // Regional'nyj uchebnik 21 veka: Materialy resp.

nauch.-prakt. konf.: Sost. S.P. Vasileva – Jakutsk: Bichik, 2003. – S. 58-61.

4. Lazarjan S.S. *Struktura i kriterii formirovanija jetnicheskoj identichnosti lichnosti. Chelovek i obrazovanie. Akadem. vestn. Instituta obr-nija vzroslyh RAO.* – № 2 (15). – 2008. – S. 81-83.

5. Lebedeva K.M. «Sindrom navjazanoj jetichnosti» i sposoby ego preodolenija // *Jetnicheskaja psihologija i obshestvo / Pod red. N.M. Lebedevoj.* - M.: Staryj sad, – 1997. – S.104-115.

6. Chervinskaja I.B. *Sociokulturnye i obrazovatelnye determinanty formirovanija lichnosti v umovih transformacii obshestva. Samidentifikacija molodezhi: sociokulturnyj i transkulturnye izmerenija : Monografija / Pod. red. V. Kononenka.* Kiev-Ivano-Frankovsk: PNU, 2014. –R.5. –S.140-162.

Chervinska Inna,

*Candidate of Pedagogics, Ph D., Associate Professor of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
ichervinska@mail.ru*

Ukraine, Ivano-Frankivsk

EDUCATION AND UPBRINGING AS THE LEADING FACTORS OF FORMATION OF ETHNIC IDENTITY OF SECONDARY SCHOOL PUPILS OF THE CARPATHIAN REGION

The article reveals the peculiarities of the ethnic identity of pupils in the school socio-cultural space in the mountain school of Carpathian region. In general, the term "region" as socio-cultural space is generally accepted and a regional approach is an effective form of studying the problems of social and cultural transformations of the country as a whole as well as its socio-cultural educational and other spaces. Such methodological regulation helps to consider national (state) socio-cultural space as a unity of regional spaces. The decisive in resolving the existing contradictions between human activities and the nature of must become a all the methods and tools that can help to form the basic culture and human consciousness is that will form the basis for the formation of the ethnic identity of the person.

Key words: *multicultural education, ethnic identity, institution of public education, socio-cultural environment, region.*

УДК – 373.3.091.32:004.032.6

Чернякова О.І.,*старший викладач кафедри психології та педагогіки дошкільної освіти,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»**Україна, м. Переяслав-Хмельницький*

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

В статті розглянуті найбільш ефективні мультимедійні засоби навчання, які дають можливість для впровадження інформаційних й комп'ютерних технологій на уроках у початковій школі. Показано, як ефективно використання інформаційно-комунікативних технологій в навчальному процесі сприяє успішному вирішенню поставлених перед школою й вчителем завдань. Також, розкрита структура інформації про мультимедіа.

Ключові слова: школярі, початкова школа, мультимедійні технології.

Постановка проблеми. Найбільш характерним явищем сучасного етапу розвитку цивілізації є, на наш погляд, лавинний зріст обсягу інформації та залучення інформаційних ідей, засобів та технологій майже до кожної галузі людської діяльності. Швидкий розвиток технічних і програмних можливостей персональних комп'ютерів, розповсюдження інформаційно-комунікативних і креативних технологій створюють реальні можливості для їх використання в системі освіти з метою розвитку творчого потенціалу людини в процесі навчання та забезпечення наступності навчання між різними ланками навчально-виховних закладів освіти.

Розвиток педагогіки як науки характеризується не тільки новаціями в галузі методів, способів та організаційних форм навчання. На різних етапах навчання з технічним розвитком відбувалося інтенсивне впровадження у навчальний процес різноманітних засобів наочності, технічних засобів. Все це здійснювалось з однією метою: підвищення ефективності навчального процесу в цілому й інновацій, які запроваджуються.

Необхідно зауважити, що безпосередньо для навчального процесу було розроблено небагато технічних пристроїв. Серед них можна назвати лише графопроектор і лінгафонний пристрій. Всі інші технічні засоби запозичені з побуту: програвач, магнітофон, телевізор, відеомагнітофон, комп'ютер. Щоразу, під час появи нового технічного пристрою, педагоги розмірковують, як використати його для розв'язання дидактичних завдань. Таким чином, аналізуючи природні якості засобів навчання, педагоги визначають їх дидактичні властивості та функції в навчальному процесі.

Аналіз досліджень і публікацій. М.І. Жалдак, Т.В. Марусева, (досліджували питання удосконалення підготовки педагогів в галузі вивчення і використання засобів інформаційних технологій). Т.В. Габай, В.В. Давидова (психологічні аспекти використання комп'ютерів в освіті), С.А. Жданов, І.В. Роберт (рішення різноманітних проблем інформації в світі), Ю.А. Первина, А.А. Кузнецова, В.А. Буцик (різні аспекти навчання інформатиці в початковій школі).

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження впливу мультимедійних технологій на уроках в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Учні пізнають навколишній світ за допомогою всіх органів почуттів. Проте, основними каналами отримання інформації є зорові аналізатори. Тому не випадково, що 90 відсотків всієї інформації учні отримують за допомогою зору, а 10 відсотків – за допомогою слуху. За останні роки в школах з'явилися та інтенсивно розвиваються копіювальна й відеотехніка, музичні центри, нові покоління діапроекторів і графопроекторів. Все більше шкіл обладнані сучасними комп'ютерними кабінетами. Ефективне використання інформаційно-комунікативних технологій в навчально-виховному процесі сприяє успішному вирішенню поставлених перед школою і вчителем завдань.

Поняття мультимедіа є багатограним і посідає важливе місце в процесі інформаційної освіти. Мультимедіа (від англ. multi – багато і від лат. media – носій, засіб, посередник) часто вживається як аналог терміну «засоби масової комунікації» (друк, фотографія, радіо, кінематограф, телебачення, відео, мультимедійні комп'ютерні системи, включаючи Інтернет). В загальноприйнятому визначенні «мультимедіа» це – спеціальна інтерактивна технологія, яка за допомогою технічних і програмних засобів забезпечує роботу з комп'ютерною графікою, текстом, мовленнєвим супроводом, високоякісним звуком, статичними зображеннями й відео.

Якщо структурувати інформацію, з якою може працювати мультимедіа, то можна сказати, що мультимедіа – синтез трьох стихій:

- інформації цифрового характеру (тексти, графіка, інформація);
- аналогової інформації візуального зображення (відео, фотокартки, картинки тощо);
- аналогової інформації звуку (мова, музика, інші звуки).

Мультимедіа є ефективною освітньою технологією завдяки властивим їй якостям інтерактивності, гнучкості й інтеграції різних типів навчальної інформації. Так, відмінною рисою мультимедіа є навігаційна структура, що забезпечує інтерактивність – можливість безпосередньої взаємодії з програмним ресурсом. Інтерактивність технологій мультимедіа передбачає «живий» зв'язок між користувачем і програмою, зокрема, за бажанням, можна задати індивідуальний

темپ роботи в межах програми, установити швидкість подачі матеріалу, кількість повторень тощо.

Одним із перших інструментальних засобів створення технології мультимедіа була гіпертекстова технологія, що забезпечує роботу з текстовою інформацією, зображенням, звуком, мовою. Мультимедіа – наступний логічний крок у розвитку персонального комп'ютера. Вона еволюційна в тому розумінні, що будується на базі наявної комп'ютерної технології.

У зміст ІКТ (інформаційні комп'ютерні технології) освіти, крім складових навчання (засоби і методи ІКТ навчання), входять також засоби і методи керування системою освіти (введення без даних учнів і викладачів, інформаційно-довідкові нормативні і методичні системи, телекомунікаційні системи між школами й установами освіти тощо).

У наш час ІКТ застосовується майже у всіх галузях і сферах людської діяльності:

- виробництво електронних книг, енциклопедій, довідників;
- в медицині (бази знань, методики операцій, каталоги ліків тощо);
- в бізнесі (каталоги будинків, розробка дизайну приміщень і садиб тощо);
- у військовій справі (створення різноманітної документації про системи озброєнь, що змінюється через супутник);
- побудова систем віртуальної реальності;
- в освіті (відео енциклопедії, ситуаційно-рольові ігри, електронні лектори, підручники, інтелектуальні ігри з використанням штучного інтелекту, дистанційна і інтерактивна форми навчання, здійснення проєктивної і дослідницької діяльності учнів тощо).

На початку 21 століття в цілому українські школи можуть похвалитися високим рівнем комп'ютеризації, навіть у сільській місцевості. Та машина без людського фактору залишається розумною іграшкою. Сьогодні вже очевидно, що вчитель, який веде заняття за допомогою мультимедійного проєктора, електронної дошки та комп'ютера, використовує на уроці та під час підготовки до нього ресурси Інтернет, має якісні переваги перед колегою, який користується «крейдяною технологією». Виховання учнів в школі має бути спрямоване на розвиток людини сучасного інформаційного суспільства, і школа має вчити користуватись необмеженим джерелом інформації – Інтернетом.

Сучасний урок – це поєднання традиційних технологій та нових інформаційних джерел, які передбачають використання теле- та радіомовлення, періодики, архівних матеріалів, ресурсів мережі Інтернет тощо. Це використання додаткового матеріалу, який можна знайти для різних категорій учнів і для різного рівня підготовки.

Існує два шляхи використання мультимедійних технологій у навчально-виховному процесі:

- використання спеціальних програм, в яких передбачаються матеріали для різних видів навчальної діяльності, також пропонується методика їхнього використання;

- самостійний відбір окремого матеріалу щодо конкретних цілей навчання.

Але введення такої технології в освітню діяльність вимагає не просто навчання педагогів, але й представляє собою комплексну науково-педагогічну, соціальну та організаційну проблему, від рішення якої залежить інтелектуальний потенціал найближчого майбутнього.

Функції комп'ютера у процесі навчання:

1) Функції навчання:

- джерело навчальної інформації;
- наочність;
- тренажер;
- засіб діагностики і контролю.

2) Функції робочого інструмента:

- засіб підготовки текстів (текстовий редактор);
- засіб підготовки таблиць (табличний редактор);
- засіб побудови графіків;
- пошукова система;
- засіб моделювання.

Використання мультимедійних інформаційних технологій в освіті, можливість зберегти й опрацювати велику кількість різномірної інформації (звукової, графічної, текстової та відео) та компонувати її в зручному виді сприяє:

- розкриттю, збереженню та розвитку індивідуальних і творчих здібностей учнів;
- формуванню в учнів пізнавальних можливостей, прагнення до самовдосконалення;
- забезпеченості комплексності вивчення явищ дійсності, безперервності зв'язку між гуманітарними, технічними науками та мистецтвом;
- постійному динамічному оновленню змісту, форм та методів навчальних процесів тощо.

Ураховуючи роль мультимедіа у навчанні, можна виокремити такі його основні види: апаратні і програмні засоби.

Так, серед апаратних засобів розрізняють основні й спеціальні. До основних засобів мультимедіа відносимо: комп'ютер, мультимедіа-монітор, маніпулятори (миша, клавіатура, графічний планшет, світлове перо, сенсорний екран, ігрові маніпулятори – джойстик та ін.).

До спеціальних засобів відносяться приводи CD-ROM, TV – тюнери, графічні акселератори, звукові плати, акустичні системи.

Програмні засоби мультимедіа включають в себе мультимедійні додатки й засоби створення мультимедійних додатків. Так, до мультимедійних додатків навчального призначення можна віднести: мультимедіа-презентацію; слайд-шоу; електронний звіт; мультимедіа-повідь; електронний журнал; віртуальний тур; навчальні мультимедіа-системи; лінгвістичні мультимедіа-системи; мультимедійні Інтернет ресурси.

Оскільки не кожна школа може похвалитися дорогим проєктором чи, тим більше, інтерактивною дошкою, вважаємо за доцільне зупинитися на найпростішому варіанті забезпечення мультимедійного супроводу у навчальному процесі.

1) Передусім потрібно створити базову електронну бібліотеку з певної тематики. Для цього достатньо опрацювати декілька сайтів. Для завантаження можна використовувати вбудовану в браузер опера качалку, або

безкоштовний Download Master (www. Westbyte.com/dm). Після цього можна створити базу даних за допомогою систематизатора, яка дозволяє навіть учням легко створити систематизовану картотеку видань.

2) Наступний крок впровадження мультимедіа – це використання енциклопедій та можливостей мережі Інтернет як джерела фото-аудіо-відеоматеріалів. Найкращим вирішенням цієї проблеми для школи є навчальні програми, які періодично надсилаються Міністерством освіти і науки, молоді та спорту у школи України, а також універсальні довідкові видання типу «Великої енциклопедії Кирила і Мефодія». Остання містить багаточисельний матеріал з усіх галузей науки та мистецтва, безліч звукових фрагментів, десятки тисячі ілюстрацій та фотографій у цифровому форматі. Пошук у ній також надзвичайно швидкий та багаторівневий, а інтерфейс – дружній. В енциклопедію вбудовано десятки мультимедійних додатків. Єдиний недолік пакету – російська мова. Але навіть без текстової інформації енциклопедія може слугувати джерелом підготовки ілюстративного матеріалу до уроків.

3) Завершальним у процесі формування мультимедійної бази школи може бути поступова закупівля дисків з навчальними програмами, відеодисків з даного предмету. Це дає можливість за наявності всього одного комп'ютера та екрана провести інтегрований урок із застосуванням навчальних програм-тренажерів, переглядом відео.

Також варто відмітити, що «в особі» комп'ютера вчитель має і магнітофон, і відео програвач, і фотоальбом з нескінченною кількістю ілюстрацій. Тому комп'ютер можна брати з собою на кожен урок – урок пояснення навчального матеріалу, урок перевірки отриманих знань і навичок, комбінований урок. Цікавою є методика написання підсумкових атестацій на фоні релаксаційної чи класичної музики. Як показують експерименти, музика сприяє кращому самовідчуттю та активізує розумову діяльність учнів.

Якщо є можливість провести заняття у комп'ютерному класі, то можливість подачі матеріалу значно збільшується. Зокрема, зростає роль і відповідальність кожного учня чи групи учнів, які працюють за одним комп'ютером. Урок може проходити у режимі презентації, виконаної у Microsoft PowerPoint, і відправленої по мережі на монітори. Так само зручніше і переглядати різні ілюстрації та відео фрагменти, крім того, це краще привертає увагу учнів.

На сьогодні майже кожна школа навіть без доступу до Інтернету може створити власні розробки та методики проведення уроків із використанням мультимедіа-технологій. Якщо немає можливості проводити урок у кабінеті інформатики, можна виділити один ПК, який легко демонструється на встановлюється у будь-якому класному приміщенні. Інший варіант – використання ноутбука. Розвернувши екран до учнів та назначивши оператора мультимедійного супроводу, вчитель зможе зосередитися на процесі викладу матеріалу, і, якщо все йтиме «гладко», зробить свій урок неповторним і цікавим для абсолютної більшості учнів.

Мультимедіа-технології це найбільш ефективний і багатофункціональний засіб, що інтегрує в собі могутні

розподілені освітні ресурси, може забезпечити формування і прояв ключових компетенцій учня, насамперед, інформаційної і комунікативної.

Можна виділити наступні особливості даної технології:

- якість зображення – яскраве, чітке і кольорове зображення на екрані;
- зручне пояснення виду роботи з різним приладдям;
- легке усунення недоліків і помилок у слайдах;
- детальне пояснення матеріалу або розгляд лише базових питань теми залежно від підготовленості учнів; коригування темпу й об'єму навчального процесу;
- значне підвищення рівня використання наочності на уроці;
- зростання продуктивності уроку;
- встановлення між предметних зв'язків;
- зміна ставлення до ПК: діти починають його сприймати як універсальний інструмент для роботи в будь-якій області людської діяльності, а не лише як засіб гри.

Мультимедіа-презентація є одним з найбільш поширених засобів унаочнення навчального матеріалу. Інформативність електронних презентацій набагато вище традиційних за рахунок мультимедійності – наявності не лише тексту і графіки, але й анімації, відео та звуку. Мультимедійні презентації надають можливість здійснювати віртуальну взаємодію користувача з об'єктами або процесами пізнання, які знаходять своє відображення на екрані. Іншими словами, використання мультимедіа-презентацій дозволяє створювати інформаційний і візуальний образ об'єкту, який досліджується, імітувати реальність за допомогою участі в процесах, що відбуваються на екрані.

При створенні презентацій слід дотримуватись певних етапів:

1. Визначення мети й завдань презентації.
2. Складання докладного плану презентації.
3. Занотовування основних текстових блоків.
4. Визначення приблизної кількості слайдів.
5. Визначення стилю та оформлення слайдів.
6. Введення та формування текстових блоків.
7. Додавання до слайдів графічних та ілюстративних об'єктів.
8. Встановлення ефектів анімації.
9. Додавання звукового супроводу.
10. Попередній перегляд презентації автором.

Структура та зміст презентації теж повинні відповідати вимогам:

- Викладайте матеріал стисло, з максимальною інформативністю тексту.
- Використовуйте слова і скорочення, уже знайомі учням.
- Не перевантажуйте цифрами і фактами.
- Ретельно структуруйте інформацію.
- Використовуйте короткі та лаконічні заголовки, марковані та нумеровані списки.
- Подавайте важливу інформацію (наприклад, висновки, визначення, правила тощо) крупним та виділеним шрифтом і розташовуйте у верхньому куті слайду.
- Розміщуйте другорядну інформацію внизу слайда.

- Відводьте кожному положенню окремий абзац.
- Викладайте головну ідею в першому рядку абзацу.
- Використовуйте табличні форми подання інформації (діаграми, семи) для ілюстрації найважливіших фактів, що дасть змогу подати матеріал компактно й наочно.

- Графіка має органічно доповнювати текст.
- Пояснення треба розміщувати якнайближче до ілюстрацій, із якими вони мають з'являтися на екрані одночасно.

- Інструкції до виконання завдань необхідно ретельно продумати щодо їх чіткості, лаконічності, однозначності.

- Використовуйте емоційний фон (художня проза запам'ятовується краще, ніж спеціальні тексти, а вірші – краще, ніж проза).

- Усю текстову інформацію потрібно ретельно перевірити на відсутність орфографічних, граматичних і стилістичних помилок.

- Продуктивність навчання збільшується, якщо одночасно задіяні зоровий і слуховий канали сприйняття інформації (зарубіжні джерела це називають принципом модальності). Тому рекомендується там, де це можливо, використовувати для тексту й графічних зображень звуковий супровід. Дослідження свідчать, що ефективність слухового сприйняття інформації становить 15%, зорового – 25%, а їх одночасне залучення до процесу навчання підвищує ефективність сприйняття до 65%.

Вибираючи шрифти, слід керуватися такими відомостями:

- Вибраний шрифт визначає вплив повідомлення на слухачів. Для серйозної аудиторії та повідомлень обирайте класичний шрифт (наприклад Times New Roman); для радісних повідомлень – «веселий» шрифт (наприклад Comic Sans MS).

- Шрифти з зарубками (Times New Roman and Bookman) легко читаються, тому їх використовують для друку великих обсягів тексту. Шрифти без зарубок (Arial and Verdana) простіші, тому вони краще виглядають у заголовках та колонитулах.

- Створюючи презентації для перегляду в електронному вигляді або показу слайдів, використовуйте шрифти, які гарно виглядають на екрані. Шрифти Verdana,Tahoma, Bookman, Arial розроблені спеціально для використання на веб-сторінках.

- Щоб забезпечити легкість читання, колір тексту потрібно зробити контрастним відносно кольору фону. Напівжирний шрифт і курсив використовуються лише для виділення – часте використання послаблює їх ефективність.

- Кожний шрифт несе в собі певну індивідуальність, тому дуже важливо дотримуватися узгодженості. Якщо часто змінювати шрифт, повідомлення може виявитися неузгодженим. У презентації рекомендується використовувати не більше 3-4 шрифтів.

Поради щодо створення ефективної презентації:

1. Перш ніж приступити до роботи над презентацією, потрібно добре розуміти, про що ви збираєтесь розповісти.

2. У презентації не повинно бути нічого зайвого. Кожний слайд повинен представляти собою необхідну

ланку розповіді і працювати на загальну ідею презентації.

3. Користуйтеся готовими шаблонами під час вибору стилю символів та кольору фону. Не бійтесь творчого підходу. Експериментуйте під час розміщення графіки та утворення спецефектів.

4. Додаткові ефекти не повинні перетворюватись на самоціль. Їх потрібно звести до мінімуму та використовувати тільки з метою привернути увагу глядача до важливих моментів демонстрації. Звукові та візуальні ефекти ні в якому разі не повинні виступати на передній план та перебивати корисну інформацію.

5. Під час утворення мультимедійних презентацій необхідно враховувати особливості сприймання інформації з екрана комп'ютера.

6. Необхідно підтримувати єдиний стиль показу інформації. Кожен слайд презентації повинен мати заголовок. Краще обмежитись двома або трьома шрифтами для всієї презентації. Тексти презентації не повинні бути великими. Корисно використовувати різні маркери.

7. Рекомендується використання кольору в презентації. Найбільш ефективно виділяти окремі частини тексту, клітини таблиці чи всю таблицю кольором.

8. Презентація повинна бути доступною та композиційно цілісною. Під час демонстрації матеріалу потрібно виділити декілька важливих моментів і час від часу повертатися до них, щоб висвітлити питання з різних боків. Це гарантує потрібне сприймання інформації учнями. Не бійтеся повторити свою думку, якщо бажаєте, щоб її засвоїли.

Висновки. Отже, ми вважаємо, що створення та використання уроків-презентацій дає максимальний ефект у початковій школі. Життєвий досвід дітей ще досить незначний і тому малюнки, фото, аудіо записи, відео, які можна демонструвати за допомогою комп'ютерної техніки, створюють на уроках особливу атмосферу та настрій. За допомогою мультимедійних презентацій, відповідного комп'ютерного забезпечення, діти мають можливість ознайомитись із різноманітністю природи, господарською діяльністю населення, охороною і збереженням природи рідного краю, України, з системою цінностей у ставленні до природи, до людей, до самого себе. Організовується практична діяльність учнів, пов'язана з охороною та збереженням природних багатств.

Уроки з мультимедійним супроводом допомагають ефективно вирішувати наступні дидактичні завдання:

- сформулювати мотивацію до навчання взагалі;

- засвоїти базові знання з предмета;

- сформувати навички самоконтролю.

Дану технологію можна розглядати як пояснювально-ілюстративний метод навчання, основним призначенням якого є організація засвоєння інформації на основі сполучення навчального матеріалу з його зоровим сприйняттям.

Під час використання на уроці мультимедійних технологій структура уроку принципово не змінюється. У ньому, як і раніше, зберігаються всі основні етапи, змінюється, можливо, тільки їх тимчасові

характеристики. Необхідно відзначити, що етап мотивації в даному випадку збільшується і несе пізнавальне навантаження. Це необхідна умова успішності навчання, оскільки без інтересу до здобуття знань, без уяви і емоцій немислима творча діяльність учня.

Учні привертає новизна проведення мультимедійних уроків. У класі під час таких уроків створюються умови для активного спілкування, за якого учні прагнуть висловити думки, вони з бажанням виконують завдання, виявляють цікавість до матеріалу, що вивчається. Учні вчать самостійно працювати з навчальною, довідковою та іншою літературою з предмета. Дана технологія може використовуватись для анонсування теми уроку, як супровід до пояснення вчителя, як інформаційно-навчальний посібник та для контролю знань. У навчанні особливе значення надається сьогодні власній діяльності дитини, її пошуку, усвідомленню і застосуванню нею нових знань. Учитель у такому разі є організатором процесу навчання, керівником самостійної діяльності учнів, який надає їм потрібну допомогу і підтримку.

Література

1. Данилова О.В. *Мультимедіа власноруч: текст, графіка, анімація, відео* / О.Данилова, В.Манако, Д.Манако // «Шкіль. Світ»: Вид. А.Галіцина, 2006.-120с.

2. *Освітні технології: Навч.-метод. посібн.* О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М.Любарська; За ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2003. – 255с.

3. Роберт Н.В. *Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспективы использования* / Роберт Н.В. // – М.: «Школа-Пресс», 1994.-344с.

4. Соловьева Л.Ф. *Компьютерные технологии для учителя* / Соловьева Л.Ф. // – СПб.: БВ-Петербург, 2003.- 160с.

5. *Створюємо презентації. Power Point Упор. І.Скляр.* – К.: Ред. загальнопед. газети, 2005. – 112 с. – (В-ка «Шкільного світу»).

References

1. Danylova O.V. *Multimedia vlasnoruch: tekst, grafika, animaciya, video* / O.Danylova, V.Manaqo, D.Manaqo // «Shkil. Svit»: Vyd. L.Galicyna, 2006.-120s.

2. *Osvitni tekhnologii: Navch.-metod. posibn.* O.M.Pexota, A.Z.Kiktenko, O.M.Lyubars'ka; Za red. O.M.Pexoty'. – K.: A.S.K., 2003. – 255s.

3. Robert N.V. *Sovremennye informatsionnye tekhnologii v obrazovanii: dydaktycheskiye problemy, perspektivy ispol'zovaniya* / Robert N.V. // – M.: «Shkola-Press», 1994.-344s.

4. Solov'eva L.F. *Kompyuternyye tekhnologii dlya uchytelya* / Solov'eva L.F. // – SPb.: BV-Peterburg, 2003.- 160s.

5. *Stvoryuyemo prezentatsiyi. Power Point Upor. I.Sklyar.* – K.: Red. zagal'noyed. gazety', 2005. – 112 s. – (V-ka «Shkil'nogo svitu»)

Cherniakova E.I.,

senior lecturer in psychology and pedagogy of preschool education, DNZ "Perejaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University"

Ukraine, Perejaslav-Khmelnytsky

USING MULTIMEDIA TECHNOLOGI TOOLS IN PRIMARY SCHOOL

The article deals with the most effective multimedia learning tools that allow for the implementation of information and computers technologies in the classroom at primary school. We show how the effective use of information and communication technologies in educational process promotes successful for school and teacher rules. Also, the structure disclosed information about multimedia.

Key words: students, primary school, multimedia technology.

УДК 371.471(075.8)

Яценюк Н.І.,

к.пед.н., доцент кафедри німецької філології Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, uaz_nadya@ukr.net

Україна, м. Кременець

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

У статті розглядаються психофізіологічні особливості учнів початкової школи та методи вивчення іноземної мови школярами на цьому етапі. Виділяються два основні етапи: підготовчий – пропедевтичний та основний. Метою пропедевтичного курсу є прищеплення учням інтересу, любові і мотивації до вивчення іноземних мов. Головним методом навчання і виховання іноземної мови на цьому етапі є навчальна гра. Гра покликана задовольняти найбільш актуальні для дитини потреби: в спілкуванні, русі та зовнішніх емоціях. Основний етап спрямований на узагальнення учнями навчального матеріалу (виконання вправ за аналогією).

Ключові слова: молодші школярі, психофізіологічні особливості, іноземна мова, етап, навчальна гра.

Постановка проблеми. Об'єднання країн Європи в багатонаціональний союз і пов'язане з ним збільшення потреб в знаннях сучасних європейських мов на ринку праці, використання нових інформаційних технологій привели до визнання необхідності інтенсифікації та вдосконалення навчання іноземної мови (ІМ). Одним з резервів оптимізації навчання іноземних мов є раннє навчання іноземних мов (РНІМ), яке може забезпечити фундамент для подальшого поглибленого або спеціалізованого вивчення іноземних мов, а також створити сприятливу базу для оволодіння другою ІМ.

Проблемою удосконалення навчання іноземної мови учнів початкової школи, формування у них іншомовної комунікативної компетенції – предмет спеціальних досліджень як вітчизняних (О. Бігич, А. Гергель, Н. Жеренко, О. Коломінова, О. Петренко, В. Плахотник, В. Редько, С. Роман), так і зарубіжних учених (І. Бім, Н. Гальсакова, І. Верещагіна, Г. Вороніна, І. Захарченко, О. Ленська, Г. Рогова, В. Філатов, М. Шепер; L. Cameron, K. Hellwig, B. Kahl, A. Kubanek-Herman, U. Karbe, W. Maier, M. Pelz, та ін.).

Метою статті є розкриття психофізіологічних особливостей молодшого школяра та методів, що сприяють ефективному засвоєнню іноземної мови у початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Успішність РНІМ залежить, на думку провідних спеціалістів в цій галузі, в основному від двох факторів, а саме: від якості і кількості поданого для іншомовного спілкування мовного матеріалу, а також відповідності методики навчання іноземних мов психофізіологічним особливостям молодших школярів [1]. При цьому успіх в рівній мірі визначається взаємодією обох факторів, а ослаблення одного з них різко знижує ефективність навчання іноземних мов в цілому.

Надзвичайно показовим у цьому випадку є досвід Західної Європи, де ІМ в початковій школі викладають вчителі початкових класів після відвідування короткочасних курсів іноземних мов. Незважаючи на те, що вони прекрасно знають психофізіологічні особливості молодших школярів працюють за оригінальними методами РНІМ, іншомовні навички і вміння учнів початкових класів залишають бажати

кращого, оскільки багато вчителів не можуть забезпечити якісне представлення іншомовних зразків. У молодшому шкільному віці, коли діти завдяки схильності до наслідування і прекрасними імітаційними здібностями максимально точно копіюють учителя (в даному випадку з усіма його можливими помилками), таке навчання може принести їм, на думку вчених, більше шкоди, ніж користі, таким чином переучування в основній школі може зайняти більше часу, ніж навчання в початковій школі [1]. Це пов'язане з тим, що саме в цей період у школярів формуються сенсорні еталони.

В Україні у початкових школах навчають іноземних мов спеціалісти як правило, після факультетів та інститутів іноземних мов. Низька ефективність РНІМ пояснюється відсутністю в педагогічних вузах спеціальної психологічної та методичної підготовки майбутніх вчителів до викладання іноземних мов, а саме в початковій школі. Як наслідок багато вчителів, що навчають ІМ в початковій школі, недостатньо знають про психофізіологічні можливості дітей молодшого шкільного віку. Не володіють інформацією про закономірності та особливості їх психічного розвитку та не можуть внаслідок цього створити оптимальні умови ефективні для вивчення іноземних мов.

Погіршує становище і думка про те, що в початковій школі іноземних мов може навчати «недосвідчений» учитель, що абсолютно несправедливо по відношенню до молодших школярів. У зв'язку з цим І. Зимня абсолютно правильно відзначає, що учитель, що викладає ІМ в початковій школі, має відрізнятись вільним та гнучким володінням як іноземної мови, так і методики її викладання. Такий учитель повинен вміти точно і адекватно враховувати вікові особливості учнів, знати особливості організації та управління ігровими методами навчання, особливості структури самосвідомості школярів, їх інтелектуальну діяльність і поведінку [1]. Найбільш відповідальний початковий етап РНІМ збігається з найбільш важким періодом молодшого шкільного віку, який у психології називають «криза 7 років». Кризою психічного розвитку психологи називають якісні скачки в розвитку дітей, в результаті яких психіка дитини піднімається на новий рівень [2]. «Криза психічного розвитку» є короткочасною і триває

один-два роки. Це переломний пункт у розвитку дитини при переході від віку до віку, коли одна потреба змінює іншу і, отже, одна діяльність міняється на іншу, при цьому розвиток у порівнянні з стабільними періодами відбувається бурхливо.

Для того, щоб уникнути загострення негативних проявів поведінки учнів та забезпечити їх цілеспрямований і повноцінний психічний розвиток, австрійськими ученими під керівництвом професора Анни-Марії Пельтцер-Карпф були проведені дослідження. В результаті яких дослідники виділяють в методиці РНІМ два етапи: підготовчий – пропедевтичний і основний. Метою пропедевтичного курсу є прищеплення учням інтересу, любові і мотивації до вивчення іноземних мов. Практичними завданнями підготовчого етапу РНІМ є формування елементарних слухових і лексичних навичок, а також елементарних умінь аудіювання та говоріння. Основний етап спрямований на узагальнення учнями навчального матеріалу (виконання вправ за аналогією) [3].

Однією з основних вимог до організації підготовчого етапу РНІМ є вимога обліку психофізіологічних особливостей і можливостей як дошкільника так і молодшого школяра.

У зв'язку з цим найбільш важливим постає завдання забезпечення наступності форм і методів навчання в дитячому садку та у початковій школі. Тому вчителям початкової школи важливо пам'ятати про специфічні види діяльності: ігри, види творчості (ліпка, конструювання, відтворення казок), формуючих творчу уяву – основу можливостей дитини, власне кажучи, той ґрунт, на якому пізніше виросте професійно розвинена уява вченого, художника, винахідника.

Раніше вважали, що гру доцільно використовувати лише в дошкільному віці. Але тривалі дослідження вчених [3] показали, що її варто використовувати і в молодшому шкільному віці, оскільки цей вид діяльності є ефективним засобом навчання і забезпечує його мотивацію.

Спеціальне докторське дослідження теоретичних засад педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів в позаурочному навчально-виховному процесі здійснене Н. Кудикіною. Вона визначає такі основні функції ігрової діяльності: збагачення емоційно-почуттєвої сфери, забезпечення основ здоров'я, креативна, адаптаційна, діагностуюча, мотиваційна, розвивальна, виховна, навчально-пізнавальна, коригуюча. На думку дослідниці, кожна гра виховує одночасно кілька функцій, але певні з них є провідними [4].

Педагогам варто пам'ятати, що у початковій школі не доцільно різко переходити від гри до навчальної діяльності, оскільки це ще більше загострить проблему кризи дітей семирічного віку. Тут потрібно використати проміжний етап з метою уникнення зазначеної проблеми.

В іншому ж випадку «незадоволений» ігровий мотив, переносячись в неадекватну йому сферу навчання, перешкоджає формуванню повноцінних мотивів навчання.

Вчені констатують, що завдяки використанню форм діяльності, які поєднують в собі риси гри і цілеспрямованого навчання, може бути досягнуто суттєве підвищення ефективності навчально-виховного процесу [5].

У розробленій концепції комунікативно-ігровою навчання іноземних мов у початковій школі основною формою і головним прийомом навчання іноземних мов на пропедевтичному етапі є навчальна гра. Гра задовільняє найбільш актуальні для дитини потреби: в спілкуванні, русі та зовнішніх емоціях. Серед науковців існує термін «ігротерапія» – методика ігрової психологічної реабілітації.

Ігри можуть попереджати невпевненість, сором'язливість, скутість і страх в нових, незвичних ситуаціях спілкування. З початком навчання в школі різко змінюється соціальне середовище дітей, що також загострює їх психологічний стан. Тому гра з її груповими формами роботи найбільш повно забезпечує адаптацію до нового соціального середовища і сприяє становленню дитини як «соціального індивіда».

Застосування ігрових форм відповідає психофізіологічним особливостям учнів молодшого шкільного віку, а саме наочно дійовому і наочно образному мисленню, в основі розвитку якого лежить формування розумової дії на базі реальної дії з конкретними матеріальними предметами: наприклад лексичні ігри з картинками, граматичні - з геометричними фігурами, казкові (сюжетно- рольові) з відповідним реквізитом в комунікативно-ігровій методиці РНІМ.

Загальновідомо, що в 6-7 років школярі мають надзвичайно низьку концентрацію уваги, до того ж увага, як і пам'ять, носить переважно мимовільний характер. Однак зауважимо, що ігровий мотив збільшує можливості як довільної уваги, так і пам'яті, зокрема за рахунок змагального і цікавого характеру

Важливе значення має і те, що в грі значна частина іншомовного матеріалу запам'ятовується мимоволі, що, в умовах самостійного вирішення завдань в активній практичній діяльності з навчальним матеріалом може дати значно більший ефект, ніж при довільному запам'ятовуванні.

На думку О. Леонтєва, дитина володіє більш широким, недоступним їй колом дійсності лише у грі. С. Рубінштейн називав гру «школою життя і практикою розвитку», де дитина може бути як учнем, так і вчителем [6]. Про гру як метод навчання і виховання багато писали такі видатні педагоги як К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.

У підручниках з іноземної мови (нім.) гри надають великого значення: ці підручники в основному побудовані на ігрових ситуаціях. Вправи такого типу мають місце як у кінці кожного розділу, так і під час вивчення теми. Ігри спрямовані переважно на вправлення нової лексики, граматики. Однак, використовуючи гру на будь-якому етапі уроку, потрібно пам'ятати, що вона має відповідати певним вимогам, а саме: бути цікавою для молодших школярів, доступною, передбачати різні види діяльності учнів.

Ігри доцільно впроваджувати на всіх етапах уроку. На початку уроку грою можна зацікавити школярів і стимулювати їхню активність. Деякі вчені [6] вважають, що гру потрібно використовувати і в кінці уроку, оскільки діти уже тоді найбільше втомлені. «Знання, отримані дитиною у грі, не поступаються тим, які формуються іншими методами. Навпаки, гра дає змогу засвоїти матеріал краще і швидше» [6, с.225].

Гра є одним із методів, який застосовується в комунікативному підході як вітчизняними, так і зарубіжними педагогами. Використання цього виду діяльності під час навчання іноземної мови сприяє мимовільному запам'ятовуванню матеріалу. Вона активізує емоції, емоційну пам'ять та розвиває монологічне і діалогічне мовлення.

Гра – це цінний метод навчання іноземної мови, оскільки стимулює процес мислення, спонукає до творчості. Під час гри учні мають можливість застосувати свої знання і вміння на практиці.

Дослідження психологів показують, що людина запам'ятовує 10% того, що читає; 20% того, що чує; 30% того, що бачить; 50% того, що бачить і чує одночасно; 70% того, що говорить, і 90% того, що робить і говорить одночасно. Граючись, учні можуть і говорити, і бачити, і виконувати різні дії одночасно, що свідчить про ефективність цього прийому під час навчання [6].

Ігри дають можливість здійснювати диференційований підхід до учнів, залучати кожного школяра до роботи, враховуючи його інтереси, нахили, рівень підготовки з мови. Захопившись грою, учень не помічає, що вчиться, поповнює лексичний запас, розвиває фантазію, поглиблює набутий раніше досвід.

Висновки. Таким чином, початковий курс освітньої галузі «Іноземна мова» є складовою в системі освіти. Вона стала обов'язковим предметом початкової школи. Враховуючи особливості вивчення іноземної мови у початковій школі, було визначено два основні етапи засвоєння іноземної мови: початковий (пропедевтичний) та основний.

На основі аналізу психолінгвістичних досліджень було з'ясовано, що характерним способом засвоєння іноземної мови на початковому етапі є наслідування,

відтворення мовленнєвих зразків на основі імітації. На другому (основному) етапі провідним способом засвоєння іноземної мови є узагальнення (учні конструюють висловлювання за аналогією).

Література

1. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе / Ирина Алексеевна Зимняя. – М. : Просвещение, 1991. – 220 с.
2. Леонтьев А.Н. Некоторые вопросы психологии обучения речи на иностранном языке / А.Н. Леонтьев // Психолінгвістика и обучение русскому языку нерусских. – М. : Русский язык, 1977. – С. 23–49.
3. Вергелес Г.И. Дидактические основы формирования учебной деятельности младших школьников / Г.И. Вергелес. – Л. : АТТМ им. А. И. Герцена, 1989. – 74 с.
4. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позааурочному навчально-виховному процесі : Монографія. – К. : КМПУ, 2003. – 272 с.
5. Коваль Л.В. Сучасні навчальні технології в початковій школі : Навчально-методичний посібник / Л.В. Коваль – Донецьк : ПОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 225 с.
6. Рубинштейн С.А. Основы общей психологии / С.А. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1976. – 416 с.

References

1. Zimnjaja I.A. Psihologija obuchenija inostrannym jazykam v shkole / Irina Alekseevna Zimnjaja. – M. : Prosveshhenie, 1991. – 220 s.
2. Leont'ev A.N. Nekotorye voprosy psihologii obuchenija rechi na inostrannom jazyke / A.N. Leont'ev // Psiholingvistika i obuchenie russkomu jazyku nerusskij. – M. : Russkij jazyk, 1977. – S. 23–49.
3. Vergeles G.I. Didakticheskie osnovy formirovanija uchebnoj dejatel'nosti mladshih shkol'nikov / G.I. Vergeles. – L. : LGGPI im. A. I. Gercena, 1989. – 74 s.
4. Kudykina N.V. Igrova dijal'nist' molodshy'x shkol'jariv u pozaurochnomu navchal'no-vy'hovnomu procesi : Monografiya. – K. : KMPU, 2003. – 272 s.
5. Koval L.V. Suchasni navchal'ni tehnologiji v pochatkovij shkol'i : Navchal'no-metodychnyj posibnyk' / L.V. Koval – Donecz'k : TOV «Yugo-Vostok, Ltd», 2006. – 225 s.
6. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshhej psihologii / S.L. Rubinshtejn. – M. : Pedagogika, 1976. – 416 s.

Yatsenyuk N.I.,

*candidate of pedagogical sciences, docent of the Kremenets Humanitarian- Regional Pedagogical Academy
named after Taras Shevchenko, yaz_nadya@ukr.net*

Ukraine, Kremets

THE PECULIARITIES OF TEACHING ENGLISH BY JUNIOR PUPILS

In the article junior pupils physiological characteristics and methods of foreign language studying are analyzed. There are two main stages: the preparative - propaedeutic and the basic. The aim of the propaedeutic course is to pique pupils' interest, love and motivation in learning foreign languages. The educational game is the main method in learning and training foreign language on this stage. The game is invoked to meet the most urgent needs for children such as communication, movement and external emotions. The main stage is aimed at summarizing pupils' teaching material. The main phase is led at pupils' generalization of the educational matter (doing exercises on the analogy).

Key words: *junior pupils, physiological characteristics, foreign language, phase, educational game.*

УДК 321.01. (477)

Полтавець С.В.,

к.політ.н., старший науковий співробітник

Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України, spoltavec@ukr.net

Україна, м. Київ

ФОРМУВАННЯ МОСКВОЮ ОПОЗИЦІЇ ДО ГЕТЬМАНА І. ВИГОВСЬКОГО

В статті представлено джерела формування московським урядом опозиції до гетьмана І. Виговського. Простежується розмаїття методів та способів активізації опозиційних дій які застосовувала Москва для дискредитації гетьманської влади. Системний характер підтримки Москвою опозиційних гетьману сил, на козацьких землях, знаходить підтвердження в тогочасних дипломатичних документах

Ключові слова: старшинська опозиція, гетьман І. Виговський, Г. Гуляницький, московські дипломати, влада гетьмана.

Постановка проблеми. Характер взаємовідносин гетьманської влади та опозиції в дослідженнях як вітчизняних так і зарубіжних вчених розглядався лише з точки зору потенційного протистояння чинного гетьмана та «претендента» на булаву. З фокусу наукових пошуків часто «випадали»: процес формування, перш за все у старшинському середовищі, відповідних «груп інтересів»; розгортання політичної риторики, та популістських гасел; залучення та вмонтовування у ці процеси рядового козацтва (черні). Характеризуючи зовнішньополітичні пріоритети тих чи інших представників козацької політичної еліти дослідники часто обмежувалися короткою характеристикою на зразок: «пропольска», «промосковська» і т. п. Зовсім на периферії наукових пошуків знаходилися питання впливу зовнішньополітичних факторів на формування стійких політичних груп впливу в середовищі козацької еліти.

Мета роботи. Дослідити джерела формування царським урядом опозиції до гетьмана І. Виговського, простежити способи, що використовувала Москва для активізації опозиційних антигетьманських сил.

Виклад основного матеріалу. Період гетьманування І. Виговського ставав предметом наукових пошуків для багатьох українських вчених, наприклад, Ю. Мицика [1]; Т. Чухліба [2; 3]; В. Горобця [4]. Досліджуючи процеси формування стійкої опозиції до гетьмана І. Виговського вітчизняний історик В. Кривошея так характеризував перебіг подій у одному з опозиційних козацьких полків: «Після поразки повстанців Виговський призначив полковником у Полтаву Філона Гаркушу, яким мав тут якісь родинні коріння, але він пробув на цьому уряді лише п'ять місяців (1658.06. – 11.) і у листопаді 1658 р. полчани обрали сина Мартина Пушкаря Кирика» [5, с.139]. Щодо формування опозиційної до гетьмана І. Виговського групи старшин, то навіть назвавши прізвища, нам необхідно буде вичленити мотиви та об'єктивно оцінити причини через які ці представники козацької еліти виступали проти гетьмана. Про потенційну складність цього свідчить приклад І. Ковалевського (генерального осавула при гетьманах

Б. Хмельницькому та І. Виговському), якого гетьман І. Виговський декілька раз використовував у якості дипломатичного представника на переговорах як з московським царем так і з польським королем. Іван Ковалевський був серед тих представників козацької старшини, які від імені І. Виговського у жовтні 1657 р. підписали «...союз і воєнну спілку...між королем шведським і його наступниками з однієї сторони, і ясновельможним гетьманом і Військом Запорозьким з другої...» [6, с.30], а в 1658 р. «...къ королю гетманъ посылаеть пословъ своихъ Тегерю да Ковалевского, чтобъ король и сенатори присягали имъ, чтобъ имъ ничего не мстить...» [7, с.166]. Пам'ятаючи, що І. Ковалевський декларував свою лояльність до московського уряду під час зустрічі тет-а-тет з В. Кікінім, можна зробити припущення, що справжньою метою цього візиту було дізнатися про можливу політичну реакцію та дії Москви на дипломатичну активність Чигирини у відносинах з Варшавою та отримати інформацію про потенційних противників зміни гетьманським урядом геополітичного вектору. Не випускаючи з фокусу наших дослідів взаємовідносини гетьманської влади зі старшиною треба враховувати, що джерела постійно фіксують наявність симпатій до Москви в середовищі низового козацтва. Так, наприклад, у своєму листі до царя 12 вересня 1658 р. путивльський воевода Г. Долгорукий повідомляв, що зі слів «...смѣловского хорунжего Прокофея Феодоровъ они де Черкасы и вся чернь, на чомъ тѣбе великому государю крестъ цѣловали..., а война де, государь, всчинаетца не отъ нихъ, отъ ихъ старшинъ...» [7, с.169]; у відписці від 22 вересня 1658 р.: «...а всчинаетца де, государь война не отъ нихъ Черкасъ, а отъ гетмана и отъ иныхъ старшинъ;...» [7, с.173]. У своїй переписці з путивльським воеводою Григорієм Долгоруким український гетьман неодноразово згадує про необхідність «...чтобъ воеводы царского величества мятежниковъ тѣхъ, что огонь таковой запалили, имѣючи въ своихъ городѣхъ выдати не возбраняли какъ измѣнниковъ...» [7, с.170], а також називає імена тих хто на думку І. Виговського повинен бути виданий

найперше «...тамъ въ Путивлѣ Иван Залого и Степанъ брать его пребываютъ, а тѣ великими были бунтовниками, и нынѣ изъ Путивля выходя, грабежь чинять и людей по дорогамъ розбиваютъ» [7, с.171]. Зрозуміло, що московська політика проти Гетьманщини велася за принципом «розділай та володарюй», але водночас московських дипломатів чи не найбільше цікавили відомості про протиріччя які існують, або ті які можна інспірувати всередині козацької еліти: між старшиною та гетьманом. Саме тому, у всіх листах та всіляких «відписах» до столиці постійно виокремлюється інформаційний блок присвячений внутрішній обстановці на українських землях, фіксуються факти та прояви незгоди у середовищі козацької верхівки. Так у відписах Г. Долгорукого та дяка Тимофея Безсонова датованих від 18 до 29 вересня 1658 р. зазначається зокрема так: «...и подъ Каменымъ де, государь, приходили въ табарь к гетману Черкаские полковники и сотники и говорили съ большимъ шумомъ: противъ ково онъ войною шоль и Татаръ призвалъ? А имъ де, Черкасомъ, непріятели никово нѣтъ...» [7, с.176]. В цих самих відписах згадується інформація отримана від пасічника Іллі Ворона яку він отримав перебуваючи в татарському полоні під Липовою Долиною. Зі слів цього І. Ворона він у татарському таборі почув, що «...Нѣжинской де, государь, полковникъ Грицко Гуляницкой и Черкасы гетману говорили..., что онъ гетманъ тебѣ великому государю измѣнилъ, зачалъ войну невѣдомо для чего...И межъ ими о томъ шумъ и сваръ большой; и полковникъ де отъ него со всѣмъ своимъ полкомъ отступилъ...» [7, с.176-177]. На перший погляд інформація цікава, але чи можна довіряти такому джерелу. З нашої точки, її варто поставити під сумнів, оскільки, як пам'ятаємо, московський посланець В. Кікін, подаючи свій звіт на початку вересня 1658 р. характеризував Г. Гуляницького як ворога Москви.

Системний характер підтримки Московією різноманітних опозиційних гетьману сил, на козацьких землях, знаходить підтвердження в іншій частині відписок Г. Долгорукого та Т. Безсонова, останні повідомляють царю про приїзд черкаського (українського) сотника Ковалевського «...по твоему де великого государя указу, послалъ ево изъ Бѣлгорода окольничей и воеводы князь Григорей Григорьевич Ромодановской съ товарищи въ Черкаскахъ городѣхъ прибирать въ твою великого государя службу охочихъ в Бѣлгородцкой полкъ...» [7, с.177]. Натомість гетьман, у своїй дипломатичній переписці з московським царем, дії козацьких військ пояснює необхідністю «...усмирення домовые своеволи, которая многія людемъ обиды чинила...» [7, с.184], а відповідаючи путивльському воеводі Г. Долгорукому на закиди, щодо затримки посла Я. Портмоіна у жовтні 1658 р. жорстко вказує: «...мы, Богомъ всемогущимъ освидѣтельствовався, будемъ промышлять о здоровѣ своемъ и о вольностяхъ, чтобъ есмя не отпали ихъ и чтобъ есмя не пришли въ руки непріятелей...» [7, с.185] та називає імена опозиціонерів «...а имянно Искрѣ, который и Пушкаря небощика приводилъ до всего

злого» [7, с.185] проти дій яких і спрямовував частину своїх військ.

Найповніше, аргументовано виклав причини та назвав імена призвідників внутрішніх політичних конфліктів Ю. Немирич у «Маніфестації від імені війська Запорозького до іноземних володарів, що пояснює причини розриву з Московією» (жовтень 1658 р.). Автор маніфестації чітко простежує те, як еволюціонувала антигетьманська опозиція: від прихильників Барабаша, які «...в листах написаних до великого князя ...звинувачують щойно обраного гетьмана всього війська Запорозького в багатьох кримінальних злочинах. Через цих послів вони також пропонують і закликають до того, щоб верховний військовий провід разом зі всією скарбницею був перенесений до Москви і щоб воеводи для нас посилалися із Москви» [8, с.259], за що «...бунтівники одержали від великого князя нагороду, листи і явно незаконні привілеї для війська Запорозького...» [8, с.259]; до полтавського полковника М. Пушкаря який «...не повідомляючи гетьмана, майже щоденно потай приймав московських послів і відсилав назад» [8, с.260]. Аналізуючи ці процеси В. Горобець констатує наявність стійкої тенденції у взаємовідносинах гетьманів та їх потенційних опозиціонерів: «Після смерті Б. Хмельницького, в умовах загострення політичної боротьби, значення Загальної ради істотно посилюється, а її авторитет серед рядового козацтва неодноразово намагаються використати «шукачі» гетьманства – щоб повалити чинного правителя та перебрати правління Гетьманатом до своїх рук» [9, с.286]. Отже можемо казати про те, що претенденти на гетьманську булаву часто обґрунтовували свої претензії на владу спираючись на традиційний вид легітимності, котрий у відповідності з концепцією М. Вебера базується на підставі загальноприйнятих звичаїв, традицій та норм культури. Власне до узвичаєних норм права апелювали також і чинні гетьмани, відстоюючи та утримуючи владу. Намагаючись шляхом переговорів вирішити протистояння із низовими козаками та Полтавським полком, не доводячи до збройного протистояння, гетьман І. Виговський у своєму універсалі від 14 травня 1658 р. зокрема вказував: «...Не вѣдаемъ и до сего часа, съ какого поднущия и чымъ проводомъ, изъ Запорожья вышедши, на насъ, Войско все его царского величества, похвалки безвинные чините, пожитки наши и здоровья обѣщаючи отбирать». [6, с.75]. Звинувачуючи у провокуванні міжусобиці «...Ажно ваша старшина и нынѣ, привлащаючи себѣ особня нѣкоторые грамоты, вась злымъ оболганіем на братью вашу приводятъ, простоту вашу своими уводя и обманывая промыслами» [6, с.75]. І. Виговський як найпереконливіший факт своєї миролюбності наводить приклад свого поведження з іншим своїм опонентом: «Свидѣтель и самъ Барабашъ наше ласки и розсуждения, который хотя предъ тѣмъ знатные учинилъ было намъ невкусы, однако ни изъ маетности отъ насъ ограбленъ, какъ онъ облыгаеть, но во всемъ хлѣбомъ отъ насъ и деньгами всякими былъ вспоможенъ, какъ и нынѣ, когда бы возвратяся того злого престалъ предсявзятія, ни которого бѣ отъ насъ не узналъ отмщия и неласки» [6, с.76]. У наступному

універсали виданому з різницею у 2 дні український гетьман звертаючись до козаків Полтавського полку закликає їх «...Не вѣрте жь впредь ложнымъ словамъ, которіе васъ то волею его царского величества, то помощію съ Москвы, то различными грамоты и привилеями манили, понеже и самы нынѣ видите, что и стольникъ его царского величества Иванъ Михайловичъ Олфимовъ съ тѣмъ пріѣхалъ, чтобъ есте были въ нашемъ послушаніи и всякіе ссоры и непріятства оставили» [6, с.76]. І. Виговський недаремно в своїх універсалах згадує царські листи та візити московських послів, бо з багатьох джерел, як вказувалося вище, він (гетьман) знав, наскільки важливим фактором у підтримці опозиційних до нього сил, є Москва. Саме тому Виговський таким чином намагався переконати перш за все рядових козаків у тому, що московський уряд вважає його владу абсолютно законною, а від так його супротивників: Барабаша та Пушкаря своєвільниками.

Події російсько-української війни 1658-1659 рр. засвідчили, що опозиційні настрої у Полтавському полку що до гетьмана І. Виговського існували й надалі. Так, наприклад, у відписці Г. Ромодановського на царське ім'я датованій жовтнем 1658 р. згадується лист про допомогу від імені нового полковника полтавського Кирила (Кирика) Пушкаренка до московських воевод в якій частково писані події російсько-українського збройного протистояння. Ромодановський у відписці, зокрема, вказує, що звелів йти на допомогу до К. Пушкаря «...стряпчому Григорью Касагову съ твоими великого государя ратными людьми, да полковнику Ивану Донцу да Андрею Покушелову...» [7, с.196]. Згаданий тут Іван Донець активний учасник Національної революції середини XVII ст. який «в лют.-березн. 1649 р. був полковником чернігівським наказним, згодом знову посланий Б. Хмельницьким на Волинь і діяв там як любартівський полковник разом з Г. Яцкевичем та М. Тишею» [10, с.447]. Як бачимо згаданий вище козацький полковник підтримував опозиційну до І. Виговського «промосковську» козацьку старшину. Вітчизняний історик В. Маслійчук досліджуючи історію виникнення слобідських козацьких полків зокрема вказує: «Саме напередодні виникнення слобідського козацтва прикордонні слободи стали опорною базою опозиції гетьману Виговському, колишнім прихильникам повсталого полтавського полковника Мартина Пушкаря: Іванові Донцеві, Якову Барабашеві, Степанові Довгалю. Іван Донець виступив з «проектном» перед царським урядом щодо утворення армії козаків у складі російського війська з одним росіянином і одним українцем на чолі» [9, с.638]. Дослідник також згадує про так званий «черкаський» полк з наказним гетьманом І. Безпалім як частиною війська князя Ромодановського у 1658-1659 рр. Про І. Донця згадує і наказний гетьман Г. Гуляницький у листі від 2 листопада 1658 р. (за стар. стилем) до ніжинського наказного полковника Г. Кобилецького, Г. Гуляницький пише: «Объявляю вашей милости, что есмь по милости божия и высокимъ счастьемъ ясновельможного его милости пана гетмана, Донца, который имѣлъ 15, 000 своеволи разогналъ, и вскорѣ за

Ромодановскимъ иду вслѣдъ, имѣя надежду въ Бозѣ и въ счастье силномъ его милости пана гетмана, что непріятель не утѣшитца;» [7, с.197]. Принагідно треба зазначити, що військові дії супроводжувалися надзвичайною жорстокістю з обох боків. Наприклад, Григорій Гуляницький вимагав від згаданого вище наказного полковника Г. Кобилецького забезпечити військову дисципліну та попереджувати можливість виникнення непослуху серед населення: «...Сего ради для Бога со всѣхъ сель до мѣста загоняйте для обороны; а а хто бы не хотѣлъ, таковыхъ горломъ карай;»; «...а ваша милость посылай во всѣ села и мѣстечка окольные ясаулов, чтобъ всѣхъ гонили до Нѣжина, а не послушнымъ шею утинати безъ жадного милосердія, инако не чиня подъ жестокимъ караньемъ» [7, с.197]. Водночас наказний гетьман так характеризував поведінку московського війська на захоплених територіях: «...что непріятель жестокой и немилос(ердный), Москва наступаетъ безбожная съ своевольники, где никому не наровяты, все мечемъ и огнемъ разоряютъ, церкви Божія палаят и монастыри, священниковъ и иноковъ и инокинъ всѣ подъ мечъ безо всякого милосердія пускаютъ, а сверхъ того надъ (пан)ами добрыми дѣвицами и попадья(ми) разореніе дѣлаютъ, груди урѣзываютъ, и малымъ дѣтемъ не спускаютъ, образомъ святымъ очи вылупляютъ и пуще далѣ отъ поганъ починаютъ» [7, с.197]. Зважаючи на те, що Г. Гуляницький з початку революції брав участь у багатьох військових діях і бачив мабуть всяке, але тим не менш судячи з його слів був шокований поведінкою своїх ворогів, можна зробити припущення, що з такими звірствами та безбожністю він стикався чи не вперше.

Опозиція до гетьманської влади формувалася не лише в середовищі козацької старшини. Хоча в цілому церква завжди підтримувала гетьманську владу, а українські гетьмани надавали церквам та монастирям величезні маєтності, проте серед представників нижчої ланки в церковній ієрархії формувалися москвофільські погляди. Яскравим прикладом в цьому сенсі є ніжинський протопіп Максим Філімонович. Цей служитель церкви, фактично був московським шпигуном на території Гетьманщини. Так, зокрема, у своїх листах від 14 листопада 1658 р. (за старим стилем) до путивльського воеводи Г. Долгорукого та князя Ромодановського, Філімонович подає відомості щодо дій наказного гетьмана Г. Гуляницького. Він, зокрема повідомляє: «...что ничимъ инымъ, только смертью или мечемъ людей посполитыхъ и чернь воевати съ его царского величества понужда(ють); а в какую ненависть и въ страхъ подають его царское величество, и, что рать его царского величества горшае поганыхъ церкви Божіи и съ иноками и со християны дѣлаютъ; чему я отнюдь не вѣрю, якожь и Василья Никыфоровича Золотаренка насиліемъ въ войско погналы, страшатчи ево смертною казнью; а онъ плачючи шоль на ту войну...» [7, с. 198-199]. Так в цьому випадку ми можемо за непрямыми свідченнями дізнатись про формування в середовищі козацької старшини стійкої групи опозиціонерів до влади гетьмана І. Виговського, які попри зовнішню політичну лояльність, як показали події недалекого

майбутнього, виступили проти Виговського на боці Москви.

Висновки. Підводячи підсумок можемо констатувати, що на час російсько-української війни та Конотопської битви в Гетьманщині зусиллями московського уряду було сформовано досить потужну опозиційну групу козацьких старшин, які відкрито заявляли про свої претензії на владу на українських територіях, спираючись на військову та дипломатичну підтримку Москви. Важливими, з нашої точки зору були ще два фактори: зародження в церковному середовищі москвофільських настроїв та початок їх оформлення, як фактору політичного тиску на майбутніх гетьманів та їх владу; з іншого боку царський уряд все частіше вдається до популістських за своєю суттю закликів та обіцянок для згуртування рядових козаків (черні) та використання їх у своїх стратегічних політичних планах шляхом поступової дискредитації гетьманської влади.

Література

1. Мицик Ю.А. Гетьман Іван Виговський / Ю.А. Мицик. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 84 с.
2. Чухліб П.В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648-1714 рр. / П.В. Чухліб. – 2-ге вид., допраць. – К.: Арістей, 2005. – 640 с.
3. Чухліб П.В. Гадяцька угода 1658 р. та ідея її відновлення в українсько-польських стосунках другої половини ХVII ст. / П.В. Чухліб // Український історичний журнал. – 2008. – №3. – С. 45–74.
4. Горобець В. Гадяцька угода 1658 року у контексті міжнародних відносин / В. Горобець // Київська старовина. – 1999. – № 1. – С. 46–60.
5. Кривошея В.В. Козацька еліта Гетьманщини / В.В. Кривошея. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 452 с.
6. Універсали українських гетьманів від Івана Самойловича (1657-1687) / Матеріали до українського дипломатичного архіву. Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського. Наукове товариство імені Шевченка. Центральний державний історичний архів України, Київ. – Київ-Львів. – 2004. – 1088 с.
7. Акты, относящиеся къ истории Южной и Западной Россіи, собранные и изданные археографической комиссією. – Санкт Петербургъ: Въ типографіи П.А. Кулиша, 1863. – III. 4 1657 – 1659 / [Изданы подъ редакцією Н. Костомарова]. – 1863. – 276 с.
8. Україна: антологія пам'яток державотворення, Х – ХХ ст.: у 10 т. / редкол.: І.М. Дзюба [та ін.]. – К.: Вид-во Соломії

Павличко «Основи», 2008. – III.3 Битва за Козацьку державу / упорядкув., передм., комент. В. Шевчук. – 496 с.

9. Історія українського козацтва: Нариси: у 2 т. / редкол.: В.А. Смолюк (відп. ред.) та ін. – Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – III. 1. – 800 с.: іл. – с. 690–781.

10. Мицик Ю.А. Донець Іван / Ю.А. Мицик // Енциклопедія історії України: III. 2: Г – Д / редкол.: В.А. Смолюк (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2004. – 688 с.

References

1. Mytsyk Yu.A. Hetman Ivan Vyhovskiy / Yu.A. Mytsyk. – Kijev: Vyd. dim "KM Akademiia", 2004. – 84 p.
2. Chukhlib T.V. Hetmany i monarkhy. Ukrainska derzhava v mizhnarodnykh vidnosynakh 1648-1714 pp. / T. V. Chukhlib. – 2-hie vyd., dooprats. – Kijev: Aristei, 2005. – 640 p.
3. Chukhlib T.V. Hadiatska uhoda 1658 r. ta ideia yii vidnovlennia v ukrainsko-polskykh stosunkakh drugoi polovyny ХVII st. / T.V. Chukhlib // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 2008. – no. 3. – pp. 45–74.
4. Horobets V. Hadiatska uhoda 1658 roku u konteksti mizhnarodnykh vidnosyn / V. Horobets // Kyivska starovyna. – 1999. – N 1. – pp. 46–60.
5. Kryvosheia V.V. Kozatska elita Hetmanshchyny / V.V. Kryvosheia. – Kijev: IPiEND imeni I.F.Kurasa NAN Ukrainy, 2008. – 452 p.
6. Universaly ukrainskykh hetmaniv vid Ivana Vyhovskoho do Ivana Samoilovycha (1657-1687) / Materialy do ukrainskoho dyplomatiarii. Instytut ukrainskoi arkhieohrafii ta dzhereloznavstva imeni M. S. Hrushevs'koho. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy. – Kijev-Lviv. – 2004. – 1088 p.
7. Akty, otnosiashchiesia k istorii Iuzhnoi i Zapadnoi Rossii, sobrannye i izdannye arkhieograficheskoi kommissiei. – SanktPeterburg: V tipografii P. A. Kulisha, 1863. – vol. 4 1657 – 1659 / [Izdany pod redaktsieiu N. Kostomarova]. – 1863. – 276 p.
8. Ukraina: antologiiia pamiatok derzhavotvorennia, Kh – KhKh st.: u 10 t. / redkol.: I.M. Dziuiba [ta in.]. – Kijev: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2008. – vol. 3 Bytva za Kozatsku derzhavu / uporiadkuv., peredm., koment. V. Shevchuk. – 496 p.
9. Istoriia ukrainskoho kozatstva: Narysy: u 2 t. / Redkol.: V.A. Smolii (vidp. red.) ta in. – Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2006. – vol. 1. – 800 p. – pp. 690–781.
10. Mytsyk Yu.A. Donets Ivan / Yu.A. Mytsyk // Entsiklopediia istorii Ukrainy: T. 2: H – D / Redkol.: V.A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. – Kijev: V-vo «Naukova dumka», 2004. – 688 p.

Poltavets S.V.,

PhD in Political Science, Senior Researcher at Vernadsky National Library of Ukraine, NAS of Ukraine, spoltavec@ukr.net
Ukraine, Kiev

MOSCOW'S FORMATION OF OPPOSITION TO HETMAN I. VYHOVSKYI

The article introduces the sources of formation the opposition to hetman I. Vyhovsky by Moscow government. The author traces the variety of methods and means used by Moscow for the activation of the oppositional movements and discrediting the hetman's power. The confirmation of systemic nature of Moscow's support of the opposing to hetman forces on Cossack lands can be found in the diplomatic documents of those times.

Key words: opposition of Cossacks leadership, hetman I. Vyhovskiy, H. Hulianytskyi, Moscow's diplomats, hetman's authority.

УДК:321.02:165.741[477]

Чижова О.М.,

професор кафедри політології та державного управління НПУ ім. М.П.Драгоманова

Україна, м. Київ

УКРАЇНЬСЬКА ПОЛІТИКА ЯК СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ТА ПОЛІТИЧНИЙ ПРАГМАТИЗМ

В статті зроблена спроба розглянути природу української політики як суспільного феномена.

Автор звертає увагу на загальні та відмінні риси між макіавеллізмом і прагматизмом та робить висновок, що українська політика знаходиться на стадії формування особистих основних принципів в умовах прагматичного формування політичних процесів.

Ключові слова: політика, політичний прагматизм, прагматичний процес.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших виявів політичного прагматизму є гнучкість методів та форм прийняття рішень, які поставлені перед суспільством. Політичному прагматизмові притаманна чітка відбудована управлінська вертикаль, що використовують інституції громадянського суспільства. Теоретики прагматизму були переконані, що лише за таких умов можливе прийняття оптимальних та ефективних, управлінських і політичних рішень, та досягнення поставленої мети [1, С.174-176].

Мета роботи. Політичний прагматизм, по своїй суті, намагається підлаштувати політичні цінності під конкретного індивіда, враховуючи його потреби, стереотипи, а також враховує той факт, що людина прагне до комфортного існування. Таким чином, основною метою і роботи, і політики є досягнення задоволення мас під впливом дії прагматизму.

Виклад основного матеріалу. Вчені - прагматисти переконували нас, що цінність вчинку визначається насправді його корисністю для громади, а це значить, що будь – яке асоціальне рішення можна позначити як інструмент задоволення суспільних потреб. Отже, прагматисти визнали тезу великого італійця Нікколо Макіавеллі про неможливість співіснування моралі та політики. Однією з реальних перемог політичного прагматизму стало зростання відкритості політичного процесу та рівня технологічності політики, а головною тезою прагматистів є твердження про те, що не існує абсолютно білого або абсолютно чорного, а світ є багатоклірним. Критеріїв істинності не існує, ідеї мають певне значення лише в контекстів наслідків їхнього застосування до політичної практики. Таким чином, головним критерієм успішності прагматичної політики є успішність вирішення конкретної проблеми в конкретній ситуації «Однак необхідно вміти добре сховати в собі ці лисячі риси і бути великим удавальником і лицеміром, адже люди такі прості і так підкоряються необхідності даної хвилини, що хто обманує, завжди знайде того, котрий дасть себе обійти» [3, С.133].

Макіавеллі усюди вживає слово "воля" як позначення чогось таємного, хоча саме поняття, що позначається їм, досить розпливчато. В літературі зустрічаються дуже різні оцінки творчості Нікколо Макіавеллі. В одних джерелах стверджується, що Макіавеллі фактично вивів

основні передумови до формування фашистської політичної свідомості, тоді як інші зараховують його до гуманістів епохи Відродження, прирівнюючи до Петрарки, Данте та ін. Разом з тим, ми не можемо не погодитись з твердженням, що Нікколо Макіавеллі справді перевернув уявлення про світ політичний, увівши до нього принципово нові категорії, зокрема, вже згадувана цінність будь – якого процесу лише за його результатом. До певної міри засновником теорії політичного прагматизму є автор «Державця» [2, С.138]. В цьому є особливість політичного прагматизму за Нікколо Макіавеллі: по – перше, макіавеллізм має низку методологічних особливостей, зокрема, слід зауважити на тому, що в теорії макіавеллізму головним чинником досягнення успіху є особисті якості політичного лідера; по – друге, дуже актуальна для сьогодення роль релігії в результативності політичних процесів. Так, Макіавеллі визнавав виняткову важливість церкви та релігії у політичному житті суспільства.

Що таке політика? Гра, мистецтво, боротьба за владу, інструмент реалізації власних інтересів. Напевне політика є суспільним феноменом, інтегрує в себе всі ці чинники, є способом самореалізації для її головних суб'єктів як політики, так і держави, оскільки без виваженої політики важко уявити існування державних утворень. Політика є інструментом ідентифікації основних акторів.

Предметом розгляду даної статті є природа української політики як суспільного феномену, а тому спробуємо виявити її основні особливості. Перш ніж вести мову про природу української політики, слід зазначити основні причини її стану. До них варто віднести: 1) пострадянська інерція; 2) різноманітні типи політичної свідомості, що притаманні різним частинам України; 3) закритість політичної еліти України; 4) особливі економіко – психологічні відносини з Росією; 5) незначний державницький досвід.

Розпочавши з дещо наївних ідей за перебудову, українська політика набувала дедалі чіткіших характеристик, а одним з найважливіших доцільно назвати макіавеллізм та прагматизм. Ці дві характеристики у подальшому стали визначальними для українського політичного процесу. Досить хоча б згадати висунення звичайного «червоного директора» Леоніда Кучму на роль арбітра нації, надаючи йому при

цьому виключно формальних повноважень. Насправді, другий Президент України став не тільки ляльковою фігурою, а архітектором нової системи переконань, системи, що інкорпоровала до себе як макіавеллізм, так і прагматизм з домінацією першого, а головне гасло великого італійця: мета виправдовує засоби, стало червоною ниткою цієї епохи. До прикладу можна взяти формування клонів з метою розколу конкурентів на парламентських виборах. Іншою рисою стала жорстка, часом навіть жорстока кампанія проти конкурентів, яким перекривали канал доступу до ЗМІ і яких просто фізично знищували. Типово макіавеллістичним можна назвати і розподіл власності серед дуже обмеженого кола осіб. Зовнішня політика цих часів цілком відповідала заповіту видатного італійця, який, зокрема, зазначав, що більш сильний партнер завжди поглинає більш слабкого. Так і відбулося в україно - російських взаєминах: українські стратегічні об'єкти, нафтотранспортна система переходила під контроль північно - східного сусіда. Проблемні ж питання в україно - російських взаєминах теж вирішувалися на користь росіян: розподіл власності колишнього союзу за нульовим варіантом, вирішення питання в Азово - Керченській акваторії. Досить важко визначити яка з цих доміант є визначальною в українській політичній практиці. Завершення епохи Кучми та початок першого терміну президента Ющенка вінчало собою трансформацію політичних суб'єктів. В Україні розпочався процес реформатування політичної еліти. Разом з тим зміни відбулись і в структурі самої еліти. Вона стає більш відкритою, суттєво збільшуючи власне селективне коло. Так, наприклад, правляча еліта кооптує до свого складу представників NGO (неурядових організацій) України.

Спостерігаємо і трансформацію у зовнішній політиці. Вона набуває більш концентрованого вираження. За президентства Ющенка здійснена перша спроба оформлення зовнішньополітичного курсу України, спроба покінчити із багатовекторністю, внесено зміни до військової доктрини України, якими передбачено наближення до стандартів НАТО та інституційна інтеграція до Організації північноатлантичного договору. Співробітництво з Російською Федерацією теж переходило на прагматичні рейки. Зовнішня політика дедалі більше набуває прагматичних рис. Вагомою рисою у співробітництві є економічна доцільність, а не «братські почуття». Україна відходить від невідповідних сучасним реаліям «Основних напрямів зовнішньої політики», в яких зазначалося: 1) невідповідність геополітичному становищу позаблокового статусу країни; 2) практично не розкриті проблеми інформаційної безпеки України, хоча є певні позитивні зрушення у зовнішній політиці, які засвідчили прагматизацію українського зовнішньополітичного процесу. Не можна не звернути увагу на низку важливих моментів, а саме: неготовність політичної еліти до нового статусу України як суб'єкта зовнішньополітичних процесів. Про це свідчать переговори з Москвою стосовно газових угод. Було проведено потужну інформаційну кампанію з метою залучити західні уряди на український бік. Однак, у

вирішальний момент на перший план вийшли вузько корпоративні інтереси групи осіб, яких інколи називали «любі друзі». Крім того, варто відзначити цілковиту безпорадність України у другій фазі інформаційної агресії з боку Росії, а також відсутність інформаційної політики стосовно зовнішньополітичних пріоритетів України. Практично не відбувається інформування українців про діяльність НАТО, залишаючи у свідомості образ військового агресивного блоку, що створює чудове поле для антинатовської риторичної та суттєво впливає на позиції України; мало уваги приділялось зовнішньополітичному іміджу держави. Міністерство закордонних справ, залучивши рекламну кампанію для PR України, не наповнило це практичним змістом; незахищеність інформаційного простору від зовнішньої агресії набуло загрозливих масштабів. Яскравим прикладом цього стало як висвітлення північно - східним сусідом президентських виборів в Україні, коли факти відверто перекручувалися, так і інтерпретування парламентської кампанії в Україні.

Україна поступово наближається до прагматизму і у зовнішньополітичному полі. Поступово зростає авторитет судової гілки влади, яка стає справжнім арбітром у взаєминах між політичними елітами. Вперше з'являється усвідомлена необхідність до захисту прав індивіда. Інформаційний простір, перш за все, спрямовується на те, щоб нагадати, а не змусити до необхідних суб'єкту впливу вчинків. Разом з тим, минула передвиборча кампанія засвідчила, що в Україні ще дуже зарано говорити про прагматизацію політики. Про це, по-перше, свідчить використання харизматичного потенціалу лідерів політичних сил, залучення до списків лідерів громадської думки, слабкий економічний потенціал команд переможців виборчих перегонів. По-друге, традиційність політичних технологій, що переважно зорієнтовані на патріархальне суспільство. Зокрема, у виборчій кампанії партії влади використовувалось протиставлення ми-вони, що підкріплювалося відповідним відеорядом: « Але вони хочуть повернутися». Як бачимо, великий флорентієць плескав би у долоні, спостерігаючи за перебігом української передвиборчої кампанії: масоване використання чорного піару, провокативні заходи. Попри ці негативні тенденції, українська політика має суттєвий потенціал щодо її осучаснення, переведення у прагматичне поле. Про це можна зауважити з таких причин: 1) пропорційна виборча система змушує політичні партії до більшого рівня інтеграції поміж собою, а відповідно до більш консолідованої позиції по низці ключових питань; 2) серйозний вплив зовнішніх чинників. Прагнення Росії до відновлення власних позицій, до легітимізації правлячої еліти, ведення з боку Росії інформаційної війни; 3) європеїзація українських фінансово - політичних груп. Потрібно зауважити, що за цей період значна частина українських кампаній починає виходити на зовнішні ринки та перелаштовувати власні структури на західні стандарти; 4) зростання рівня інтегрованості України до європейських та євроатлантичних інституцій змусить Україну якісно змінювати ідейне наповнення української політики; 5) подальше зростання ролі українських бізнес-груп у

політичному житті України. Вони не є вже групою асоціальних елементів. Бізнес-групи набувають досвіду існування за умови ринкової економіки, що збільшує їхню потребу в існуванні партійних груп. Саме бізнес-групи виявляють помітний вплив на прагматизацію української політики через інтегрування в європейський економічний простір. Наступний відтинок часу сформує остаточний консенсус політичних еліт стосовно цих безперебільшення винятково важливих питань. При цьому перевагу буде віддано саме західному напрямку співробітництва, що поза всяким сумнівом сприятиме поширенню західних політичних цінностей на українських теренах.

Сутність зовнішньої політики ідентична політиці внутрішній. І внутрішня, і зовнішня політика є боротьба за силу, яка модифікується лише різними умовами, що складаються у внутрішній і міжнародній сферах (Г. Моргентау) [4, С.24]. Ці слова Ганса Моргентау, що вперше озвучені кілька десятків років тому не втратили актуальності і донині. Якщо ще кілька років тому виборча кампанія в Україні проходила у повній відповідності до заповіту видатного італійця: «мета виправдовує засоби», то на даному етапі розвитку українського суспільства ця фраза наповнена якісно новим змістом. Для переконання виборців політичні сили, насамперед, використовували останні досягнення технологічного процесу: банерну рекламу, мультфільми, що відмінно зарекомендували себе під час минулої кампанії.

Висновки. Перш за все, останні вибори президента стали другою частиною процесу ротації центральних та регіональних еліт. Ця кампанія почала оформлювати в Україні європейський політичний клас, а відповідно й європейські принципи політики. Виникає повноцінний розподіл на правлячий та політичний клас за Гаetano Моска [4, С.18-23]. Сприяти пришвидшенню цього розподілу мають, на наш погляд, формалізація лобістських інституцій в українському політичному просторі та економічна інтеграція України до євроатлантичних структур.

Процес створення та дії існуючої коаліції, можуть дати попередню відповідь на питання, що є стрижнем української політики. Чи готова Україна пройти етап менеджерської революції, що його проминула Європа в середині 80-х р.р., чи готова Україна пройти етап трансформації від ідеалів макіавеллізму та інкорпорування до політичного ландшафту ідеалів пропагованих американцем В. Джемсом, Ч. Пірсом, англійцем Дж. Бенетом, французом Б. Констаном та іншими провідними апологетами теорії політичного прагматизму [5, С.21]. Він дасть остаточну відповідь на питання про принципи української політики. Чи тут як і

раніше будуть домінувати внутрішньо - корпоративні інтереси над національними інтересами, чи все ж таки буде зроблено перші кроки на подолання такої залежності на користь останніх. Врешті-решт, відповідь на ці питання дасть перше усвідомлення про прагматичну українську політику, своєрідний «real politic» по-українськи. Що важливіше для українських політиків – процес чи конкретний результат. Справді, в цей час змін ми намагаємося усвідомити, якою бути Україні – енергозалежним регіональним лідером чи де-факто одним із суб'єктів Російської Федерації. Зовнішньою політикою України має стати її становлення як регіонального лідера, а євроатлантична інтеграція – простим інструментом для реалізації цієї мети. Які цінності будуть важливими для української політичної еліти. Чи це буде типовий візантизм з притаманними йому макіавеллістськими традиціями, чи латиноамериканський капіталізм, чи це буде європейський прагматизм. Від вирішення поставлених проблем у значній мірі залежить безперебільшення майбутнє України та напрямок розвитку української політики.

Таким чином, в даній статті зроблена спроба визначити, чим вже все – таки є українська політика, а також зрозуміти логіку політичних процесів в Україні сучасного періоду. Зроблено висновок, що українська політика знаходиться на стадії формування власних основних принципів. Вона, як і раніше, продовжує хитатися між прагматизмом та макіавеллізмом. На цей процес впливає низка чинників і незавершеність процесу ротації політичних еліт в Україні, класичні тенденції демократичного транзиту, потужний політико - психологічний вплив найбільших політичних гравців світу.

Література

1. М. Вебер. *Прагматизм. Исследование его различных форм.* – К.: «Україна», 1995. С. 174 – 176;
2. Н. Макіавеллі. *Державець.* – К.: Основи, 2000. – С. 138;
3. Г. Моргентау. *Политические отношения как борьба между нациями.* – М., 2002. С. 24;
4. Г. Моска. *Правящий класс // Социологические исследования.* – 1994. - №3. – С. 8 – 13;
5. Ч. Пирс. *Начала прагматизма.* – СПб., 2000. – С. 21

References

1. Weber. *Pragmatism. Study ego DIFFERENT forms.* - K. : "Ukraine", 1995. S. 174 - 176;
2. Machiavelli. *Statesman.* - K.: *Fundamentals*, 2000. - S. 138;
3. Hans Morgenthau. *Political struggle As relations Between nations.* - M., 2002. 24;
4. G. Mosca. *Pravyaschyu class // Sotsyolohycheskye research.* - 1994. - №3. - P. 8 - 13;
5. Charles ORS. *Beginning pragmatism.* - St. Petersburg., 2000. - S. 21

Chizhova O.M.,

professor of political science and governance Dragomanov NPU named

Ukraine, Kiev

UKRAINIAN POLITICS AS A SOCIAL PHENOMENON AND POLITICAL PRAGMATISM

The article attempts to examine the nature of Ukrainian politics as a social phenomenon.

The author draws attention to general and differences between Machiavellianism and pragmatism and concludes that Ukrainian politics is at the stage of forming personal basic principles in terms of pragmatic political formation processes.

Key words: *politics, political pragmatism, pragmatic process.*

Philology

УДК 821.161

Багрії М.А.,

*к.філол.н., асистент, кафедра фахових методик та технологій початкової освіти
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, myskiv.bagriy@gmail.com*

Україна, м. Івано-Франківськ

ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

У статті показано, що будучи конструктивним принципом побудови організму культури, стиль акумулює в собі духовні та матеріальні цінності людства загалом і окремого письменника як репрезентанта індивідуальної свідомості, перетворює їх у найбільш зручні для сприймання читачами формально-змістові єдності. Подано основні визначення та розмисли про питання стилю.

Ключові слова: *стиль, метод, літературознавство, індивідуальний стиль, жанр, елементи твору.*

Постановка проблеми. Лексема «стиль» багатозначна не лише в розмовній мові, а і в естетико-філологічних дисциплінах. Говорячи про це, часто підкреслюють різницю кількох підходів до стилю, або ж трьох його визначень – лінгвістичного, літературознавчого й загалом мистецтвознавчого. «Правда, літературознавче розуміння стилю, – за твердженням В. Виноградова, – поки що не опирається на глибоку, самостійну й загальновизнану основу [2, с.24]». Воно зазвичай коливається між ними обома, поєднує їх риси, нерідко без урахування специфіки словесно-художнього мистецтва як такого.

Якщо ж дослідник вибирає якусь конкретну методологічну установку – виключно сцієнтичну чи антропологічну, то в такому випадку ракурс тлумачення ним проблеми стилю набуває або формалістсько-мовознавчого, або діалектико-естетичного забарвлення відповідно. У другому випадку розмисли про питання стилю розгортаються переважно з використанням концептів «стиль епохи», «творчий метод», «стильовий напрям чи течія», «індивідуальний стиль», «формально-змістова єдність» і т. ін. Детальна характеристика цього підходу до художнього стилю і є **метою нашої статті**.

Виклад основного матеріалу. Напевно, найбільш узагальнено його суть викладено у відомому збірнику радянських часів «Теорія літератури. Основні проблеми в історичному висвітленні. Стиль. Твір. Літературний розвиток» (Москва, 1965). На основі вміщених там статей, а також публікацій деяких інших учених спробуємо реконструювати ключові вектори діалектико-естетичної концепції стилю.

Кажучи словами П. Палієвського, «стиль – це художній метод, який виступив назовні, структура образу, позначена зовні [5, с.7]». Тобто він відкривається лише як єдність, яку потрібно відшукати в зовнішньому багатоманітті. Водночас кожен метод і стиль має власну логіку розвитку, обов'язкову якщо не для читача, то для письменника. Адже в мистецтві, так само як у науці, свобода вибору і руху існує тільки в тому сенсі, що вона врешті-решт стає необхідністю. Достатньо проникливо описав О. Чичерін, що стиль – це не «сукупність прийомів», не зовнішня форма, а найістотніша властивість художнього мислення та поетичного сприймання світу [7, с.361]». Якщо тлумачити стиль як

фокус художнього процесу, то, за словами Ю. Борєва, можна встановити такі поля функціонування стилю: перше – «опрацювання різноманітних вражень буття в єдину формально-змістову художню структуру», тобто формування методу автора, індивідуального бачення світу; друге – «переробка художньої традиції на нових засадах», із одночасним збереженням власної індивідуальності та специфіки певної епохи; третє – «створення художньої цілісності, яке забезпечує онтологію твору як зведеного й специфічного соціального феномена», четверте – вплив на мистецьку аудиторію [1, с.339]. Найкраще показати співвідношення стилю й методу, – слушно запевняє Я. Ельсберг, – можна за допомогою текстології, оскільки задуми й замітки автора проливають світло на авторське бачення світу, вкорінене в зацікавленнях тими чи іншими людьми, подіями, ситуаціями. У момент народження задуму «світогляд і метод письменника вже почали свою велику працю, але ще якийсь час здатні обходитись без чіткого й конкретного вирішення стильових проблем, хоча те, що бачить автор і як він це бачить, уже дієво готує виникнення відповідної для цього змісту форми, випереджує цю форму, стиль [3, с.41]».

Детальнішу класифікацію стилю пропонує Ю. Борєв. Згідно з його твердженням, у ході історичного розвитку людства зростала не лише кількість стилістичних спільнот, а й культурно-стилістичних пластів у структурі твору, міра стильової індивідуалізації та спільності з іншими феноменами культури. «Одночасно зростає ступінь стильової спільноти: 1) здатна до породження стильова спільність, 2) національний стиль, 3) національно-стадіальна стилістична спільнота, 4) стиль напряму (а також школи, течії), 5) індивідуальний стиль митця, 6) індивідуальний стиль творчого періоду митця, 7) стиль твору, 8) стиль частини твору (у художньому колажі), 9) стиль епохи, який кладе свій відбиток на всі перераховані пласти стилю [1, с.342]».

Характеризуючи комплекс детермінант, які впливають на формування стильових спільнот, Н. Мафтин диференціювала антропософський, онтологічний і філогенетичний аспекти стилю. Перший із них пов'язаний «зі структурами авторської свідомості, її філософськими, естетичними, релігійними та ін. основами», другий – із «суспільно-політичними та

іншими буттєвими чинниками», а третій «оприявнюється на «зрізі» національної культурної традиції [4, с. 11]». Акцентування дослідником єдності вказаних аспектів стилю, на думку авторки, дозволяє глибше розкрити «і типологію особистості автора, і його прагнення через рольові моделі персонажного світу досягнути ідентичність у всій множинності екзистенційних виявів – особистісну, гендерну, національну, геокультурну [4, с.14]». У проекції обраної Н. Мафтин доби в українській словесності (міжвоєнне двадцятиліття, коли виникла велика загроза національному буттю) для практичного аналізу категорії стилю особливо доцільним виявився онтологічний складник, який актуалізував проблему місіїності тогочасної словесності [4, с.17]. Саме з цим її функціональним призначенням дослідниця пов'язала появу в літературі української діаспори т.зв. концепції «органічно-національного стилю» (за Юрієм Шевельовим), до якої критично ставився В. Державин (адепт неокласицизму) [4, с.23] і, безумовно, прихильники модерністських теорій.

У праці «Індивідуальні стилі та питання їх історико-теоретичного вивчення» Я. Ельсберг найбільш ґрунтовно пояснює істотність індивідуального чинника для всіх семантичних пластів категорії стилю. Завдяки такому підходові діалектико-естетична концепція стилю набуває ще й художнього забарвлення, що особливо важливо для її літературознавчого аналізу. Зокрема, учений зазначає: «У розвитку, у взаємодії та синтезі всіх елементів художньої форми, під впливом об'єкта і змісту твору, світогляду письменника і його методу та в єдності з останніх формується стиль, який виражає цілісність змістовної форми. Стиль складається з усіх її елементів, виростаючи з них. Стиль – це домінанта художньої форми, її організуюча сила [3, с.35]».

Таким чином, зрозуміло, що художній стиль – динамічна сфера діалектичного переломлення творчого методу митця, тобто втілення його авторської програми діяльності в системі художніх знаків завершеного в змістовому і формальному аспектах твору. Інакше кажучи, стиль є випуклим вираженням того, як, пізнаючи свій об'єкт і осягаючи істину, рухається в своїй своєрідності думка письменника. Більше того, як зауважує Я. Ельсберг, «чим більше в розвитку форми конкретного твору визначився й проявився стиль, тим більш значущим стає його зворотний об'єднувальний і організуючий вплив на жанр, ритм та інші елементи форми [3, с.35]».

Водночас не слід буквально тлумачити вплив стильової домінанти на різні рівні художнього твору. Адже індивідуальний стиль письменника не нав'язує свої вимоги жанрові, а, відгадуючи логіку й можливості його розвитку, вбирає в себе його специфіку, знаходячи рішення, яке відповідає їй та власному духові й впливаючи тим самим на подальший шлях жанру. Розглядати зв'язок стилю і жанру варто не відособлено, а з урахуванням інших формально-змістових елементів художнього твору, таких як сюжет і фабула, композиція, ритміко-інтонаційний лад і т. ін. На цьому наголошує Я. Ельсберг, влучно пригадуючи таку особливість творчого процесу, яку багато митців висловлювали за

допомогою слова «бурмотати», тобто промовляти в собі фабулу майбутнього твору [3, с.36]. Як приклад взаємозумовленості стилю, жанру та способу оповіді вчений наводить думку М. Твена про відмінність американського гумористичного та англійського комічного оповідань: у першому випадку «домінує комізм самої манери навмисно сповільненої та невдалої за розгортанням фабули оповіді, а в іншому – та ж фабула стає сутністю оповідання, оскільки воно зводиться до анекдоту, до викладу безглуздо-смішного випадку [3, с.36-37]». Якщо ж говорити про взаємозв'язок стилю і сюжету, то необхідно, – уважає О. Чичерін, – встановлювати стилістичну роль останнього, тобто чи є «сюжет лише засобом цікавості, засобом художньої організованості, чи, можливо, вирішує й інші, більш глобальні завдання [7, с.10-11]». Отож, для адекватного аналізу стилю слід урахувувати його жанрову, сюжетну, композиційну й ін. функції, а також смисловий характер стильових традицій національних літератур, особливо яскраво виявлених у жанрах як формах, що мають певні «симпатії» до змістового наповнення.

Якщо залучити до характеристики всіх перелічених вище складників стильової єдності відомому в літературознавстві класифікацію т.зв. «стилетвірних чинників» і «носіїв стилю», то до розряду перших віднесемо «ідею, тему (тематику), проблему (проблематику), тенденцію, пафос / тональність, фабулу, конфлікт / колізію тощо», а других – «сюжет [...], композицію (включно з предметною деталізацією [...]), художню мову (у всіх її сферах – від фонетичної до синтаксичної) [6, с.25]». Водночас слід обов'язково зауважити, що у змістовній формі художнього твору стиль є тим динамічним стержнем, який поглинає в собі без залишку зміст і форму мистецтва, об'єднує і керує у творі всім, починаючи від слова і закінчуючи центральною думкою.

Таку діалектичну властивість стилю забезпечувати художню єдність твору П. Палієвський свого часу охарактеризував поняттями «центральна стильова думка» і «загострення стилю»: «Стиль загалом не в змозі бути завжди самим собою і безперервно, наполегливо заявляти про себе спостерігачеві. Зазвичай він розсіяний у «нейтральному» матеріалі і лише організовує форму, даючи їй у вирішальний момент напрям, поштовх, але згодом пропадає і пливе десь всередині; вартує їй через якийсь час відхилитися надто сильно – і він проявляється якоюсь різкою рисою знову. [...] Це явище можна було б назвати «загостренням стилю»; воно відоме всім, хто сприймав підряд декілька текстів однієї художньої школи. Після довгого знайомства – а проникнення в цілісну стильову масу вимагає часу – багато дрібних ознак чи фраз почнуть подавати нам особливі сигнали, повідомляючи, де замкнувся єдиний формальний ланцюг, звідки почався перехід до формування і організації [5, с.18]»; «Стиль шукає для своєї єдності певну матеріальну сутність, може, великий художній напрям чи підкреслено незалежного поета. Потрібно відкрити ту чи іншу загальну форму, здогадатися одного разу про її існування, щоб знаходити її пізніше в багатьох сторонніх і випадкових предметах, підкоряючи їх та продовжуючи ними центральну стильову думку [5, с.21]».

Висновки. Вивчення індивідуального стилю в означеному ракурсі, таким чином, повинно базуватись на глибокому пізнанні його зв'язку з художньою свідомістю людства, з духовним життям народу (нації) та окремої творчої індивідуальності, з іншими епохами чи типами творчості, стилями (течіями, напрямками) сучасності, з корпусом усіх творів письменника, які побачили світ, а також авторських нотаток, щоденників, періодики. Воно має враховувати традиції, творчий спадок попередніх стилів, показувати глибинні передумови зміни стильових тенденцій у перехідних періодах, відтворювати зосібна та в комплексі канонічний і новаторський характер створених письменником жанрових, композиційних, образних і стилістико-мовленневих форм, сюжетно-фабульних колізій, характерів, ритміко-інтонаційних малюнків і т. ін. При цьому основна увага дослідника має бути зосередженою на різномірних фактах переломлення в художньому слові творчого методу автора.

Література

1. Боров Ю.Б. *Природа стиля и стилистический анализ* / Ю.Б. Боров // *Марксистско-ленинская эстетика и художественное творчество*. – Вып. 1: *Искусство и литература* / Сост. Н.С. Куликова и А.Я. Зисль. – Москва: Прогресс, 1980. – С. 337–347.
2. Виноградов В.В. *Проблема авторства и теория стилей* / В.В. Виноградов. – Москва: Художественная литература, 1961. – 612 с.
3. Эльсберг Я.Е. *Индивидуальные стили и вопросы их историко-теоретического изучения* / Я.Е. Эльсберг // *Теория литературы: Основные проблемы в историческом освещении. Стиль. Произведение. Литературное развитие*. – Москва: Наука, 1965. – С. 34–59.
4. Мафтин Н.В. *У пошуках «GRAND» стилю: Західноукраїнська та еміграційна проза міжвоєнного двадцятиліття* / Наталія Мафтин. – Івано-Франківськ: АІК, 2011. – 336 с.

5. Палиевский П.В. *Постановка проблемы стиля* / П.В. Палиевский // *Теория литературы: Основные проблемы в историческом освещении. Стиль. Произведение. Литературное развитие*. – Москва: Наука, 1965. – С. 7–33.

6. П'ячаченко А.О. *Элементы поэтики – чинники стилю* / Анатолий П'ячаченко // *Філологічні семінари: збірник наукових праць*. – Вып. 6: *Література як стиль і спогад* / [зол. ред. кол. М.К. Наєнко]. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. – С. 22–29.

7. Чичерин А.В. *Идеи и стиль: О природе поэтического слова* / А.В. Чичерин. – Москва: Совет. писатель, 1968. – 376 с. – (Мзд. второе, доп.).

References

1. Borev Yu.B. *Nature and style analysis stylstycheskyy* / Yu.B. Borev // *Marksytsko-lenynskaya estetika hudozhestvennoe and creativity*. – Vol. 1: *art and literature* / N.S. Kulikova and A.J. Zys. – Moscow: Progress, 1980. – S. 337-347.

2. Vinogradov V.V. *Problem of authorship and Theory of Style* / V.V. Vinogradov. – Moscow: Hudozhestvennaya literature, 1961. – 612 s.

3. Elsberh I.E. *Unique style and historical and questions Theoretically Study* / I.E. Elsberh // *Theory References: Basic problems in historically lighting. Style. Works. Literary development*. – Moscow: Science, 1965. – S. 34-59.

4. Maftyn N.V. *Finding «GRAND» style: Western prose and emigration interwar twentieth* / Natalia Maftyn. – Ivano-Frankivsk: LIC, 2011. – 336 s.

5. Palyevskyy P.V. *Production problems styles* / P.V. Palyevskyy // *Theory References: Basic problems in historically lighting. Style. Works. Literary development*. – Moscow: Science, 1965. – S. 7-33.

6. Tkachenko A.O. *Elements poetics – style factors* / Anatolii Tkachenko // *Philological workshops: scientific research journal*. – Vol. 6: *Literature as style and memory* / [Ch. Ed. count. M.K. Nayenko]. – K.: CUP "Kyiv University", 2003. – S. 22-29.

7. Chicherin A.V. *Ideas and Style: O nature Poetic words* / A.V. Chicherin. – Moscow: Board. writer, 1968. – 376 s.

Bagriy M.A.,

candidate of philology, assistant professor, department of specialized techniques and technologies of primary education Carpathian National University named after V. Stefanik, myskiv.bagriy@gmail.com

Ukraine, Ivano-Frankivsk

PROBLEM ART STYLE OF LITERARY CRITICISM

The article shows that being constructive principle of building the body of culture, style accumulates the spiritual and material values of humanity as a whole and individual writers as representant individual consciousness, transforming them into the most convenient for perception by readers formal semantic unity. The basic definition of issues and thoughts of style.

Key words: *style, technique, literature, individual style, genre, elements of the work.*

УДК 523.8

Бажан О.М.,*к.філол.н., викладач кафедри українознавства Національного університету харчових технологій,
oxana.bazhan@gmail.com**Україна, м. Київ*

ІНТЕРФЕРЕНТНІ ЯВИЩА В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ ВНЗ м. КИЄВА

У роботі досліджено інтерферентні явища в усному та писемному українському мовленні студентів ВНЗ м. Києва.

Визначено й докладно проаналізовано поняття білінгвізму, інтерференції, інтерферени, встановлено також типології цих понять. Розмежовано соціальні, психологічні та лінгвістичні аспекти білінгвізму, простежено взаємозв'язок між ними й інтерферентними явищами в українському мовленні студентства досліджуваного регіону.

Ключові слова: *українсько-російська двомовність, білінгвізм, лексична інтерференція, інтерферема, інтерферентна помилка, лексична копія, лексична калька, лексичне запозичення, русизм, росіянізм.*

Актуальність дослідження. У сучасному світі особливої значущості набуває проблема розвитку мовленнєвої культури молоді в період навчання у вищих закладах освіти. Одним з основних виявів порушення нормативності мовлення є наявність інтерферентних помилок, породжених білінгвальною ситуацією в Україні. Українська і російська мови, що перебувають у безпосередньому контактуванні, належать до споріднених слов'янських мов. Структурна схожість створює сприятливі умови для відхилень від норми не лише другої (російської), але й значною мірою першої (української) мови. Причини інтерферентних помилок дослідники вбачають у несформованості навичок нормативного мовлення рідною мовою, негативному впливі мовленнєвого середовища, відсутності чи недостатній сформованості навичок самоконтролю.

На сьогодні проблема українсько-російської двомовності, мовної поведінки особистості в умовах білінгвізму, є недостатньо вивченою.

Мета роботи – систематизувати та узагальнити типові явища інтерферентного характеру, виявлені в мовленні студентів ВНЗ м. Києва.

Ця мета зумовила необхідність розв'язати **завдання:**

- дослідити закономірностей лексичної інтерференції на території м. Києва залежно від соціальних, вікових та психологічних характеристик білінгвів.

Під час дослідження ми використовували такий поширений метод соціолінгвістичного дослідження, як анкетування, яке проводилося автором дослідження упродовж 3-х років під час викладання різних дисциплін мовознавчого напрямку в ВНЗ м. Києва (Національний університет харчових технологій, Київський національний університет імені Тараса Шевченка тощо).

Теоретичні аспекти інтерферентних явищ в умовах білінгвізму в різні періоди вивчало багато вчених, зокрема їхні психологічні та лінгвістичні аспекти з'ясовано у працях С.М. Верещагіна, Ю.О. Жлуктенка, А.Є. Супруна, Л.В. Щерби, У.Вайнрайха, В.Розенцвейга, та ін. Проблеми подолання явищ інтерференції в російському мовленні, спричинених впливами рідного мовлення білінгвів, присвячені дисертаційні дослідження Л.В. Барановської, Л.А. Войцещук, Ю.І. Гулій, Б.Н. Маруневич.

Для випрацювання теоретичних і прикладних засад українсько-російської двомовності, функціонування української мови у ХХ столітті важливе значення мали праці Л.Т. Масенко, Л.О. Ставицької, О.Д. Пономарева, С.В. Караванського, О.Б. Ткаченка, Ю.В.Шевельова, Н.П.Шумарової. Окремі аспекти явища білінгвізму досліджували С.Я. Єрмоленко, Б.М. Ажнюк, А.П. Коваль, М.М. Пилинський, Я.К. Радевич-Винницький, В.Ф.Чемес, О.І. Чередниченко, Г.М. Яворська. Глибшому розумінню психологічних засад мовної поведінки, мотивів вибору мови, їх змісту і структури сприяли дослідження психологів Л.С. Виготського, Є.П. Ільїна, О.О. Леонтьєва, О.Р. Лурія.

В останні роки з'явилося декілька наукових розвідок, присвячених вивченню мовної поведінки молоді. Заслужують уваги дисертаційні дослідження О.В. Шинкаренка, Т.М. Бурди, Т.Г. Окуневич. Вони простежили особливості мовлення молоді Кіровоградщини (О.В. Шинкаренко) та Києва (Т.М. Бурда), а також методичні аспекти подолання негативних явищ двомовності (Т.Г. Окуневич). Однак на сьогодні відсутні спеціальні наукові дослідження мовної поведінки молоді в умовах масового українсько-російського білінгвізму.

Білінгвізм, колективний чи масовий, зумовлений не лише психологічними чи лінгвістичними чинниками, але й соціально-історичними умовами. Історія державотворення нашої країни є не лише безперервним національно-визвольним змаганням, але й боротьбою за право української мови бути не лише засобом побутового спілкування, але й мовою освіти, науки, культури та релігії. Національна політика комуністичної влади протягом існування УРСР була постійно спрямована на денаціоналізацію та русифікацію усіх соціальних верств та рівнів суспільної діяльності. Починаючи з «Розстріляного відродження», з резолюцій комісії НКО 1933 р., які фактично заборонили правопис 1928 р., «реформувавши» українську мову з намаганням максимально наблизити її граматику, термінологію та фразеологію до відповідних систем російської, та закінчуючи цілеспрямованим саботажом на всіх рівнях Закону про мови в Українській РСР 1989 р., радянська влада робила двомовність необхідною умовою існування

людини у суспільстві [4].

На основі критерію співвіднесеності двох мовленнєвих механізмів між собою розрізняють «чистий» та «мішаний» білінгвізм. «Чистим» білінгвізмом називатимемо стан, коли індивід використовує кожен з мов у різних ситуаціях і ніколи не вживає дві мови впереміш. «Мішаною» вважаємо двомовність тоді, коли індивіди в тій самій ситуації користуються обома мовами одночасно, а перехід з однієї мови на іншу є непомітним як для мовця, так і для інших осіб, що беруть участь у комунікативному акті [3].

За способом зв'язку мовлення кожної з мов із мисленням виділяють безпосередній і опосередкований білінгвізм. Безпосередній білінгвізм – це інтуїтивне практичне володіння другою мовою, коли основна увага мовців зосереджена лише на змісті повідомлення, а не на мові, яка є тільки засобом спілкування. За опосередкованого білінгвізму особа ставиться до другої мови як до кодової системи для позначення інформативних можливостей первинної мови.

Лінгвістична типологія розрізняє координативну і субординативну двомовність. Білінгвізм вважають субординативним тоді, коли мовлення характеризується порушеннями мовної системи, тобто неправильністю мовленнєвих конструкцій. Координативному білінгвізмові характерне правильне мовлення.

Унаслідок мовних контактів у лексико-семантичній системі української мови з'являються запозичення, серед яких слід виділяти позитивні мовні одиниці, що не порушують структурних можливостей мови (напр., русизми), і негативні, які нівелюють національно-мовну своєрідність, а тому повинні вилучатися з ужитку (інтерферени, кальки, росіянізми, суржикові утворення). Лінгвістичний статус ненормативних елементів залежить від ступеня адаптації до внутрішніх законів української мови. Проте чітких меж у визначенні різновидів лексичних помилок немає, оскільки поява і інтерферем, і росіянізмів, і суржику зумовлена тим самим чинником – негативним впливом інтерференції.

Запропонована нами типологія інтерферентних помилок складається з *лексичних інтерферем, словотвірних інтерферем, інтерферем, що виникли внаслідок калькування сталих словосполук, семантичних інтерферем, інтерферем-фразеологічних кальок.*

У мовленні респондентів, усний і писемний варіанти якого ми досліджували, більшість **лексичних інтерферем** становлять **іменники**, які умовно поділяємо на такі семантичні групи: *абстрактні назви; назви предметів, речовин та природних явищ; наукові терміни; власні назви; просторові назви* тощо. Окрім прямих запозичень з російської мови, серед цих інтерферем є іншомовні лексеми, що були запозичені з інших мов за посередництва російської.

Інтерферени-абстрактні іменники часто зустрічаються у писемному мовленні, напр., у творах, доповідях: *Вони були сповнені рішучості до кінця вести національно-визвольні змагання.* Замість нормативної української лексеми *рішучість* ужито *рішимість* (від рос. *решимость*).

Розповсюдженими також є інтерферентні помилки,

яких припускаються при номінації людей за характерними ознаками: *Він віддав ключі від аудиторії дежурній.* Замість укр. *чергова* вжито *дежурна* (від рос. *дежурная*).

Серед інтерферем-прикметників у мовленні студентів трапляються як відносні, так і якісні прикметники. Найактивніше запозичуються прикметники на означення рис характеру людини, її походження, зовнішності та професійної діяльності.

Якісні прикметники: *Ющенко звинуватив власників цього телеканалу у порушенні мовного законодавства та інших неблаговидних справах.* Замість українських *недобрих, поганих, чорних* вжито інтерферему *неблаговидних* (від рос. *неблаговидных*).

Відносні прикметники-інтерферени здебільшого належать до професійної та загальнонавчальної лексики: *Учбовий обчислювальний центр має, на жаль, недостатню кількість комп'ютерних місць, підключених до інтернету.* Заміна українського прикметника *навчальний* інтерферемою *учбовий* є класичним прикладом. Внаслідок неї утворилася та набула широкого поширення й аббревіатура *вуз*, що майже замінила українські *виш, ВНЗ, ВЗО*.

Інтерферени-дієслова є також розповсюдженими лексичними інтерферентними помилками та належать до різноманітних шарів лексики: *Одна з мислей - обзавестися мобільним телефоном.* *Обзавестися* (від рос. *обзавестись*) тут вжито замість *придбати*.

Інтерферени-дієприкметники: *В слідуючому приміщенні була факультетська бібліотека літератури діаспори.* Розповсюдженою помилкою є вживання лексеми *слідуючий* під впливом рос. *следующий* у значенні *наступний, дальший, подальший*.

Інтерферени-прислівники: *Рядом з гуртожитком працює цілодобовий магазин.* Замість *поряд* нерідко вживають інтерферему *рядом*.

Інтерферени-прийменники, вигуки та сполучники: *В залежності від спеціальності, на філологічному факультеті вчать від чотирьох до п'яти років.* Замість *залежно* вживають *в залежності* (від рос. *в зависимости*).

Калькування сталих словосполук. Чимало російських словосполучень в українській мові перекладено дослівно, що посприяло поповненню мовних штампів: *В. М. Шукшин зайняв видне місце в російській прозі.* Калька *видне місце* (з рос. *видное место*) часто вживається замість укр. *почесне місце*.

Інтерферени-фразеологічні кальки також притаманні усному та писемному українському мовленню студентів. Фразеологічні одиниці мови є специфічним суто національним явищем, властивим тільки певній мові, що не перекладаються іншою мовою.

Поширеними є кальки з таких фразеологічних одиниць, загальне значення яких мотивоване значенням їхніх складників елементів, тобто з фразеологічних єдностей і фразеологічних сполучень. Ці фразеологічні одиниці внаслідок дії інтерференції набувають форми *буквалізмів* (*буквалізми* витлумачуємо як занадто буквальний переклад слів, що входять до складу певного фразеологізма), напр.: *Я був у немилості.* Унаслідок буквального перекладу рос. *впасть в немилость* у

мовленні з'являється фразеологічна інтерферама *бути в немилості* замість нормативних *упасти в неласку, відпасти ласки*.

Висновки. Здійснений науковий аналіз виявив, що усне і писемне мовлення студентів характеризується наявністю досить великої кількості інтерферентних помилок на лексикосемантичному рівні. Дослідження дозволило зробити висновок про те, що основою розвитку мовленнєвих умінь є відповідний рівень сформованості психологічних механізмів мовленнєвої культури молоді. Отже, виникаючи в усному мовленні, явища інтерференції через брак мовної компетентності нерідко проникають у мовлення студентів під час виконання завдань, де передбачається використання не лише розмовного, але й офіційно-ділового, публіцистичного та наукового стилів. Інтерферентні явища не входять у систему української літературної мови, а залишаються позасистемним елементом, що засмічує літературне мовлення.

Література

1. Мельничук М.А. Опыт теории лингвистической модели «смысл-текст» / М.А. Мельничук. – М.: Наука, 1974. – 316 с.
2. Ставицька Л.О., Пруб В.М. Суржик; суміш, мова,

комунікація / Л.О. Ставицька, В.М. Пруб // Українсько-російська двомовність. – К.: Пульсар, 2007. – С. 31 – 120

3. Пруб В.М. До проблем мовного мовного планування у поточній мовній ситуації в Україні / В.М. Пруб // Соціолінгвістичні студії. – К.: вид. Дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 36 – 44

4. Пруб В.М. Типи мовленнєвих відхилень як особливості ідіолекту українсько-російських білінгвістів / В. М. Пруб // Мова і суспільство. – 2011. – Вип. 2. С. 78 – 85

Referenses

1. Melnichuk, S.A. *Experientia theoriae linguae exemplum "id-text"* / S.A. Melnichuk. – M.: Nauka, 1974. – 316 s.

2. Stavitskaya, L.A., Tibiis. M. Surzhik; misce, lingua, communicatio / L.A. Stavitskaya, V.M. Corpus, // *turca-Russian bilingualism*. – K.: Pulsars, 2007. – S. 31 – 120

3. Tibiis. M. *linguarum quaestiones de lingua sapien in linguam current situ in Ucraina*. M. Tibia // *Sociolinguistic Studio*. – K.: typus. Domus Saecula Quintum Et Sextum Burago, 2010. – S. 36 – 44

4. Tibiis. M. *Genera sermonis vitia, ut features defectu ucraina-Russian bolnhurst* / V.M. Tibiis // *Lingua et societatis*. – 2011. – Vol. 2. S. 78 – 85

Bazhan O.M.,

*Candidate of Philology, teacher of Ukrainian Studies Chair
National University of Food Technologies, oxana.bazhan@gmail.com*

Ukraine, Kyiv

INTERFERENTNI PHENOMENON IN UKRAINIAN BROADCASTING OF KYIV UNIVERSITY STUDENTS

The ideal of bilingualism, interferent mistake (phenomenon) have been defined and analysed in detail, also typologies of these ideas have been worked out. Social, psychological and linguistic aspects of bilingualism have been delimited and correlation between them and appearance of certain interferent phenomena in the student's Ukrainian speech of searched region has been followed.

Key words: *Ukrainian-Russian bilingualism, bilingualism, lexical interference, interferent phenomenon, interferent mistake, lexical copy, lexical kalgue, lexical borrowing, rusism, russianism.*

УДК 811.161.2: 81'373.422

Калько Р.М.,

*к.пед.н., доцент, докторант кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, kalkorita1970@gmail.com**Україна, м. Дрогобич*

ДЕКОТРИ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ УНІВЕРСАЛІЙ КИТАЙСЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ МОВИ ВЕНЬ-ЯН (文言)

У статті розглядаються концептуальні положення дослідження універсалій у китайській класичній мові вень-ян (文言). Виділено низку особливостей базисних універсальних категорій китайської класичної мови та їх перекладу. Досліджено їх сутність, роль та значення у класичній китайській мові. Китайська ієрогліфічна писемність оперує знаком як символом, який дозволяє не просто піктографічно зобразити предмет чи дію, але й осмислити цей предмет у межах єдиної понятійної мережі. Фактично відбувається повернення до понять крайнього номіналізму як системи, здатної через зовнішні символи розкривати внутрішню сутність речей. Система писемності східної (китайської) цивілізації, послідовно заперечуючи фонематичне письмо, дозволяє практично звернутись до універсального характеру понятійного апарату традиційного суспільства і проводити модернізацію, не заперечуючи здобутки минулого.

Ключові слова: універсалії, базисні категорії, класична мова вень-ян, переклад, знак.

Постановка проблеми. Ще з доби Конфуція існувала різниця між розмовною та письмовою мовами, яка тільки поглиблювалась з плином часу. При цьому, письмова мова (вень-ян), була зрозуміла тільки китайцям, які пройшли спеціальне навчання з традиційної системи освіти, і аж до початку ХХ століття була єдиною мовою китайської культури та науки. В цій письмовій мові немає літер, але є ієрогліфи, кожен з яких це окреме слово. Проблема вивчення загальнотипологічної класифікації мов має безпосереднє відношення до проблеми вивчення давньокитайських текстів і розуміння категорій китайської філософії й культури, тому що загальні уявлення про принципи функціонування мови мають важливе значення з погляду принципів їхнього вивчення. Ф. й А. Шлегелем була розпочата розробка проблеми вивчення загальнонотипологічної класифікації мов, що пізніше була продовжена В. фон Гумбольдтом. Так, запропонована ними типологія мов не втратила свого значення дотепер, що відобразилось у працях Дж. Грінберга, В. Касевича, П. Кузнецова, Е. Сепіра, В. Солнцева й С. Яхонтова, хоча за час свого існування неодноразово піддавалася різним модифікаціям, що вимагало відповіді на питання: «Яким саме способом ієрогліфи вказували на комплекси значень»? У контексті цієї проблематики відзначимо дослідження С. Олсон із інтерпретації китайського філософського тексту із залученням даних щодо етимології ієрогліфів, а також роботу А. Серкіної щодо дешифрування й інтерпретації, базуючись на історичних та соціокультурних порівняннях знаків давньокитайської писемності II тис. до н.е. Привертає увагу ґрунтовне дослідження специфіки семіотичного вивчення давньокитайських текстів М. Мартиненка.

Мета статті. Розглянути базисні універсальні категорії китайської класичної мови: «Вень» 文 і «Цзи» 子; «Дао» 道 і «Де» 德 та «Інь» і «Ян» 陰 陽, які найбільш ґрунтовно розкривають самобутність

класичної китайської мови. На прикладі перекладів визначити універсальні базові категорії як узагальнюючі концепти всієї історії розвитку знакових традицій у Давньому Китаї.

Актуальність дослідження. Поставлена проблема ще більш актуалізує фундаментальне питання: «Мають чи не мають всі мови універсальну будову»? Тривале дослідження індоєвропейських мов сформувало стале бачення про те, що в будь-якій мові є набір таких значущих елементів, які утворюють частину загальної граматики. Однак у мовах світу завжди спостерігається чітке розходження між коренем слова, префіксом і суфіксом, своєю чергою, роль префіксів, суфіксів, афіксів зводиться до їхніх граматичних функцій. Але це не стосується китайської мови, у першу чергу, давньокитайської мови, яка зафіксована в класичних китайських текстах. Відсутність у китайській мові морфологічних показників словозміни призвело до необхідності формулювання особливого поняття для характеристики подібних мов, що отримало назву мови «ізолюючого» або «аморфного типу». Отже, відносність між словом і граматичними показниками в давньокитайській і китайській мовах зумовлює проблему неповної застосовності до їхнього аналізу категоріального апарату європейської лінгвістики й накладає істотні обмеження на використання для їхнього аналізу формально-граматичного методу.

Виклад основного матеріалу. Найбільш ґрунтовно розкривають самобутність класичної китайської мови базисні універсальні категорії китайської класичної мови, як-от: «Вень» 文 і «Цзи» 子; «Дао» 道 і «Де» 德 та «Інь» і «Ян» 陰 陽 енергія або життєві сили. Так, ієрогліф «Вень» 文 (радикал Кансі 67) характеризується надзвичайно багатою семантикою, на що вказує розмаїття його словникових та етимологічних значень, які графічно були зафіксовані в найдавніших формах зображення. «Вень» 文 означає – «знаки, писемність,

культуру, цивілізованість, громадянський, гуманітарний, просвіта, навчання, література, вишукана словесність, стиль. Щодо етимологічного значення, то ієрогліф «Вень» 文 трактується як «татування, узор, орнамент» [5, с.180-181]. Буквальне значення цього ієрогліфа: «чоловік, який стоїть з перехрещеними перед собою руками, або чоловік з татуванням на грудях». У більш широкому значенні «Вень» 文 означає будь-яку виявлену впорядкованість: наприклад, у контексті «живої природи» – це «узори» на шкірах тигрів та леопардів або «знаки тварин та птахів», тобто можлива осмислена інтерпретація системи їх слідів «Чжуан-цзи» розд.7 [6, с.168]. У цьому контексті доречно згадати протоієрогліфи архаїчної китайської писемності, які часто називали «пташиними знаками даосів». Щодо «неживої природи», то це «знаки неба» (тянь вень), тобто астрономічні об'єкти та явища, або «знаки землі» (ді вень), тобто символи «праху земного» «Чжуан-цзи», розд. 7 [Там само, с.171]. Конфуцій у «Лунь Юй» характеризував «Вень» 文 як культуру, яка пов'язана з книжковою освіченістю, ритуалом та музикою, уважаючи, що її гармонійне поєднання з природною основою є ознакою «шляхетної людини» (цзюнь цзи) 君子 або «досконалої людини» (чен жень) [5, с.181].

Вивчення поняття, позначуваного ієрогліфом «Цзи» 子, розкриває дуже важливий для розуміння цього ієрогліфічного поняття семантичний шар, вивчення якого в культурно-історичному контексті вносить істотні уточнення в історію розвитку знакових традицій у Давньому Китаї. Ієрогліф «Цзи» 子 означає – безтурботність, тишу, спокій. Як головний компонент пари «Гуй цзи» – «занурення в безтурботність» у китайських словниках трактується як евфемізм, що означає смерть (буддистського) монаха або монахині, тобто «почити» або «усопнути» із відтінком перевтілення. Але слова «почити» та «усопнути» не несуть прямого значення як «смерть» або «небуття», звідси й «Цзи» 子 не має такого значення. У конфуціанських та неоконфуціанських канонах «Лунь Юй» та «Мен Цзи» простежується відсутність цього ієрогліфа, але в даоському каноні «Дао Де Цзін» (п. 25) «Цзін» є атрибутом «Дао» [1, с.122]. Так, у буддистських текстах ієрогліф «Цзи» 子 співвідноситься із санскритськими термінами «Prasama», «Vivikta», «Santi», які означають «Спокій та занурення в нірвану» [5, с.190-191]. У китайській етномовній картині світу можна чітко виокремити автентичні та вестернізовані (Індія для Китаю також Захід) концепти. «Цзи» 子 – продукт впливу на китайську свідомість буддистських традицій перевтілення душі, згідно з яким *exitus letalis* не має трагічного забарвлення, оскільки душа людини просто «мінє тіла».

Дослідження з етимології ієрогліфів «Вень» 文 і «Цзи» 子 вказують, по-перше, на розвиток засобів опосередкованої комунікації, що пов'язують із традиціями розфарбовування й татування тіл при обрядах ініціації та легітимізації нового суспільного статусу та зв'язок образотворчих знаків з набутими іменами (Nomen) людей як засобом соціальної регуляції суспільства. По-друге, простежується чітка графічна вказівка на уявні образи – «Сян» було «Вень» 文, а

«Цзи» 子 на їхні лексичні реалізації – «Назви» (словник «Шовень цзецзи»), тобто «Вень» 文 пов'язувалось із зображенням семантичного поля значень, а «Цзи» 子 на лексичні значення, що об'єктивуються в мовленні. Так, образотворчі знаки «Вень» 文, трансформуючись у мовній свідомості носіїв у номіналістські знаки, які пов'язані зі змістом, і зі словами мовлення, перетворювалися в їхні назви – «Цзи» 子.

Характерне для давніх суспільств поняття циклічного часу дає загальну глобальну циклічну модель світобудови, категоризовану в концепції «Інь-Ян» 陰陽, що стала універсальною основою традиційної китайської культури. Стародавні форми накреслення ієрогліфів «Інь» і «Ян» 陰陽 фіксували прості та водночас фундаментальні речі. Комплекс значень ієрогліфів «Інь» і «Ян» 陰陽 характеризується контрастом та порівнянням: небо може бути хмарне або сонячне; на землі може бути тінь або світло, холод або тепло, сухо або волого. Як символи природних явищ ієрогліфи «Інь» і «Ян» 陰陽 означали відповідні пори року, а також були символами «Творців» змін на Землі. Отже, біном «Інь-Ян» 陰陽 природно співвідноситься з іншими китайськими поняттями, наприклад, з поняттям, позначуваним ієрогліфом «Ци» 氣 (основна графема – радикал Кансі 气 84 – Повітря, Газ), у своїх стародавніх формах зображення, що символізувало «зходження пару до небес», який збирається там у хмари. Саме цей туман, що піднімається в Небо й утворює хмари, зафіксований у найдавнішій формі накреслення «дощових хмар» в ієрогліфі «Інь». У контексті китайської філософії ієрогліф «Ци» став розглядатися як процес взаємодії в межах двох крайніх фаз процесу перетворень: «Інь» 陰 – хмарного похмурого неба й «Ян» 陽 – чистого, сонячного, а також став узагальнювальною категорією для позначення великої кількості різних феноменів. Отже, концепція «Ян-Інь» 陽陰 відбиває фундаментальні процеси чергування літа й зими, дня й ночі, тепла й холоду, світла й тіні, про що вказується в стародавніх текстах: «Інь породжує Ян, Ян породжує Інь», що й відбувається в потоці реального часу, у зміні днів і ночей, років та зим, що графічно відображене на монаді Даоського Кола.

Яскравим прикладом праобразів ієрогліфічних знаків у китайській мові є поняття, які позначаються ієрогліфами «Дао» 道 і «Де» 德. Накреслення ієрогліфа «Дао» 道 характеризує зображення того, що і як бачить людина в процесі свого руху або переміщення. В ієрогліфі «Дао» 道 зафіксоване зображення «зорового сприйняття життєвого простору» людини, що є головною й фундаментальною умовою його чуттєвого сприйняття світу, що передуює осмисленню й розумінню. Як універсальна основа людського сприйняття ієрогліф «Дао» 道 може використовуватися як знак загального опису дійсності, а виражене в ньому ядро значень співвідноситься із загальною структурою позиції, яку займає людина у світі. «Дао» 道 і «Де» 德 утворюють корелятивну пару; як одна з найголовніших, найбільш популярних і специфічних категорій «Дао» 道 має надзвичайно широке коло значень: шлях, підхід, графік, функція, метод, закономірність, принцип, клас, учення,

теорія, тлумачення, виклад, мораль правда, Абсолют; англ. – way (of action), road, path, reason, principle, truth, doctrine, teaching, absolute; фр. – voie (du devoir), route, maуen; нім. – Sinn. Еквівалентами «Дао» 道 часто вважаються Логос і Брахман. У «Дао Де Цзін» «Дао» 道 постає як генетично-організаційна функція єдності щодо «наявності буття та відсутності небуття» [5, с.230]. У сучасній китайській мові біном «Дао Де» означає мораль, моральність.

Категорія «Де» 德 належить до найдавніших категорій не тільки китайської філософії, але й найдавніших слів китайської писемності. Уже в інських надписах присутній цей ієрогліф на ворожильних кістках (друга половина II ст. до н.е.). Цей ієрогліф має надзвичайно широкий спектр значень: «якість, обдарування, благодать, чесноти, гідність, звитяга, моральна перевага, закономірність» (укр.); «virtue, character, (moral) power, moral force, particular focus, (ouflowino) operation (of the Tao), exemplification of Tao» (англ.); «vertu, beinfaіsance, bonte, effіcience» (фр.); «Lebenskraft» (нім.). У найзагальнішому розумінні «Де» 德 означає основну якість, що зумовлює найдосконаліший спосіб існування кожної окремої істоти чи речі, тобто індивідуальну благодать, через що нерідко визначається омонімом «Де» 德 – «досягнення, осягнення, здобуття». Оскільки специфіку людини китайські мислителі вбачали здебільшого в її здатності дотримуватися належної справедливості «Лі» 義 та благопристойності – етикету «Лі» 禮, то й людське «Де» 德 розумілося переважно як «чесноти», хоча могло означати її тілесні якості. Як внутрішньо обмежена і природна якість «Де» 德 становить опозицію з фізичною силою «Лі» 禮, насильством, покаранням «Сін» та законом «Фа» 法. Поєднання «У де» – «п'ять благодатей» 五常 з часів Цзоу Яня (IV – III ст. до н.е.) стає синонімічним «У сін» – «п'яти елементам» 五行, тобто п'яти універсальним класифікаційним рядам чи фазам, таким як «Вода», «Вогонь», «Дерево», «Метал», «Ґрунт». Як якість індивідуальна «Де», на відміну від загального і абсолютного Дао – Шляху, є якістю відносною.

Ілюстрацією до цього може послужити проблема перекладу європейськими мовами та розуміння поняття «Дао» і «Де», як уже зазначалось, одного з основних термінів-біномів класичної китайської філософії. Названа проблема привернула увагу багатьох учених, зокрема – Л. Вігера, Р. Блекні, Р. Вільгельма, Ян Хін-Шуна, В. Спіріна, Л. Васильєва, А. Кобзєва, Г. Горохової та ін. Занурившись у вивчення стародавньої писемної мови вень-ян, можна відмітити, що практично кожен ієрогліф може виконувати функції і іменника, і прикметника, дієслова або будь-якої іншої частини речення аж до коми та крапки залежно від свого місцезнаходження в тексті та смислового значення. Це давало об'єктивні лексичні підвалини для ґрунтового переосмислення класичних текстів. Найбільш відомим прикладом було неоконфуціанство Ван Ян Міна, коли в добу Сун (X–XII ст.) були «наново прочитані» твори Конфуція. При цьому частина текстів була оголошена зіпсованою, і нове інтелектуальне гасло: «Сін є Лі» (Серце людини і є головним моральним принципом) зберігалось як основна суспільна доктрина до XX ст.

И Кунь и Лунь ведь из меня исходит,
Зачем в другом искать и домогаться?

Лишь тени прошлого всех совершенномудрых сонмы

И благомыслие одно – вот мой источник (Ван Ян Мін, переклад А. Кобзєва).

Незважаючи на звернення конфуціанства до минулого як ідеального «золотого віку» китайської цивілізації, знаковий характер ієрогліфічного тексту дозволив Ван Ян Міну заперечити минуле (виділене курсивом) для збереження в модерному суспільстві не «літери, а духу» конфуціанських ідей. Звичайно в тексті з фонематичною абеткою подібне завдання було б нездійсненним. Отже, виділені особливості категоріальної системи знакового запису китайської мови, побудовані на полісемантичній лексиці автентичної мови й на специфічній методиці визначень, суттєво різняться від західних родовидових дефініцій фонематичної писемності.

А. Кобзєв у праці «Філософія китайського неоконфуціанства», порівнюючи категорії «Дао» 道 і «Де» 德, наголошує: «Ці дві категорії в парі можуть поставати в якості узагальненого означення всього змісту китайської класичної філософії...» [5, с.222]. Показово те, що серед найфундаментальніших трактатів «золотого віку» китайської класичної філософії – періоду формування її внутрішньої парадигми – лише один озглавлений з допомогою «Дао і Де» [Там само, с.22-223]. Ідеться про «Дао Де Цзін» або «Канон Дао і Де». Трактат Лао-Цзи – «Дао Де Цзін» («Головне[про] Дао [і] Де») входить у список творів, які найбільш часто перекладаються різними мовами, посідаючи друге місце після Біблії.

Наведемо кілька прикладів перекладу категорій «Дао» і «Де» з тексту «Дао Де Цзін»:

1. «Шлях», що може бути «шляхом», – це не є вічний шлях» (Н. Конрад).
2. «Дао, яке може бути висловлене словами, не є постійне Дао» (Ян Хін-шун).
3. «Шлях, про який можна розповісти, – то не є Предвічний Шлях» (І. Лисевич).
4. «Шляхом, яким можна йти, не має нічого від вічного Дао-Шляху» (Є. Торчинов).
5. «Постійний Шлях складається із можливості вибору Шляху і неможливості вибору Шляху» (Б. Виноградський).
6. «Дао досягне – не справжнє Дао» (Н. і Т. Доброхотов-Майнов).

Отже, у контексті дослідження класична мова вень-ян є прикладом, у першу чергу, понятійної мови, а не розмовної. Саме тому багато дослідників не перекладають категорії «Дао і Де», а наводять приклад китайської транскрипції, навіть якщо перекладається «Дао» як Шлях, то підкреслюється, що це не шлях у звичайному розумінні цього слова, а «Headway» своєрідний трансцендентний перехід особистості до нової інтелектуальної якості. Д. Дубровін наголошує на необхідності не тільки на передачі терміна китайською транскрипцією, але й у дужках наводити приклад написання ієрогліфа [2, с.7]. Подібно тому, як латинська мова, мова науки в Європейській культурі, відрізняється від розмовної латини (Vulgate Latin), так і китайська класична мова вень-ян від розмовної бай-хуа. А. Карапетянц виділив такі особливості вень-ян, що дозволяють термінологічному апарату класичної мови піднятися над розмовною мовою бай-хуа:

1) більшість лексичних одиниць вень-ян на відміну від бай-хуа односкладні й фіксуються одним ієрогліфом,

тобто в тексті літературною мовою кожен ієрогліф – це самостійна одиниця;

2) слово у вень-ян немає ні форм, ні роду (чоловічого, жіночого), ані числа (однини). Іменник вень-ян завжди означає або множину сукупних предметів (люди, волосся) або щось, що не можна порахувати (природа, небо);

3) кожне слово вень-ян має широкий діапазон значення лексичної одиниці, яке часто помилково розуміють як багатозначність. Насправді, набір значень слів об'єднується в одне «надзначення», наприклад, у словнику І.Ошанина первісне значення ієрогліфа уіп (натягувати лук) пояснюється такими однокореневими словами: тягнути, натягувати, втягувати, витягувати, вести, вводити, приводити;

4) слово вень-яна може використовуватися як будь-який член речення і перекладатися іноземним словом *будь-якої частини речення*.

Виділивши ці та інші особливості писемної мови вень-ян, А. Карапетянц рекомендує робити вибір природної «частини мови», у якій зручно осмислити це слово, та використання природної для цього слова «частини речення» відносно функції конкретного речення [4].

Отже, приклади розмовної та класичної мови в китайській культурі відображають поверхневі та глибинні структури Н. Хомського, де проста розмовна мова може відображати поверхневу структуру, а літературна – глибинні структури мовного феномену.

Висновки. Так, ієрогліфічна писемність оперує знаком як символом, який дозволяє не просто піктографічно зобразити предмет чи дію, але й осмислити цей предмет у межах єдиної понятійної мережі. Фактично ми повертаємось до понять крайнього номіналізму як системи, здатної через зовнішні символи розкривати внутрішню сутність речей. Специфічною основою такого номіналізму, на думку В. Резаненка, буде зведення самого феномену східної ієрогліфічної писемності до чіткої системи семантики знаків сакральних символів Даоського Кола [7].

Перспективи подальшого вивчення. Система писемності східної (китайської) цивілізації, послідовно заперечуючи фонематичне письмо, дозволяє практично

звернутись до універсального характеру понятійного апарату традиційного суспільства і проводити модернізацію, не заперечуючи здобутки минулого.

Література

1. Дао Де Цзин. Пер. Ян Хуншун // Древнекитайская философия, т. 1. – М.: Мысль, 1972. – С.114–139.
2. Дубровин Д.А. Трудные вопросы классической китайской медицины / Д.А. Дубровин. – М.: Аста Пресс, 1991. – 227 с.
3. Калко Р.М. Методологічні питання перекладу ієрогліфічних термінів. Матеріали II Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Східні слов'яни: історія, мова, культура, переклад». Дніпродзержинськ 15–16 травня 2003 р. Дніпропетровськ, Наука і освіта, 2003. – С.115–117.
4. Карпетянц А.М. Первоначальный смысл основных конфуцианских категорий / А.М. Карпетянц // Конфуцианство в Китае: проблемы теории и практики. – М.: Наука, 1982. – С. 11–35.
5. Қобзев А.І. Философия китайского неоконфуцианства / А.І. Қобзев. – М.: Вост. лит., 2002. – 606 с.
6. Мудрецы Китая Ян Чжу, Лецзы, Чжунцзы. – СПб.: Лань, 1994. – 416 с.
7. Резаненко В.Ф. Формально-змістовні взаємозв'язки елементів сучасної ієрогліфічної писемності: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.15 / Резаненко Володимир Федорович. – К., 1996. – 431 с.

References

1. Dao De Czyn. Per. Yan Xunshuna // Drevnekytajskaia filozofiya, t. 1. – M. Myśl, 1972. – S. 114–139.
2. Dubrovyn D.A. Trudnye voprosy klasicheskoj kytajskoj medycyny / D.A. Dubrovyn. – M.: Asta Press, 1991. – 227 s.
3. Kalko R.M. Metodologichni pytannia perekladu ieroglifichnykh terminiv. Materialy II Vseukrainskoi naukovoto-retychnoi konferentsii «Skhidni sloviany: istoria, mova, kultura, pereklad». Dniprodzerzhynsk 15–16 travnia 2003 r. Dnipropetrovsk, Nauka i osvita, 2003. – s. 115–117.
4. Karapetyanc A.M. Pervonachalnyj smysl osnovnykh konfutsyanskykh kategorij / A. M. Karapetyanc // Konfutsyanstvo v Kytaye: problemy teoryi y praktyki. – M.: Nauka, 1982. – S. 11–35.
5. Qobzev A.I. Fylosofiya kytajskogo neokonfutsyanstva / A.I. Qobzev. – M.: Vost. lit., 2002. – 606 s.
6. Mudrcy Kytaya Yan Chzhu, Leczy, Chzhuanzy. – SPb.: Lan, 1994. – 416 s.
7. Rezanenko V.F. Formalno-zmistovni vzaizmozv'язky elementiv suchasnoi ieroglifichnoi pysemnosti: dys. ... d-ra philol. nauk: 10.02.15 / Rezanenko Volodymyr Fedorovych. – K., – 431 s.

Kalko R.M.,

candidate of pedagogical sciences, associate professor, doctorate of department of philological disciplines and methodology of their teaching in the primary school of Drohobych Ivan Franko state pedagogical university, kalkorita1970@gmail.com

Ukraine, Drohobych

SOME CONCEPTUAL PROPOSITIONS OF UNIVERSALS' STUDY OF THE CHINESE CLASSICAL LANGUAGE WEN-YANG (文言)

The article deals with the study of universals conceptual approaches of the Chinese classical language Wen-yang. A number of features of the basic universal categories of classical Chinese language and translation have been defined. Their essence, role and significance in classical Chinese have been researched. Thus, hieroglyphic writing operates sign as a symbol, which allows not only by means of piktogramma to depict an object or action, but also to reflect on the subject within a single conceptual network. In fact, there is a return to the concepts of extreme nominalism as a system capable by means of the external symbols to reveal the inner essence of things. The Chinese traditional system of writing overcomes the difficulties of a complex transition period, consistently arguing phonemic writing allows virtually to turn to the universal character of the conceptual apparatus of the traditional society, for example, to upgrade, not objecting the past achievements.

Key words: universals, basic categories, the classical language Wen-yang, a translation, a sign.

УДК 81'373.612.2

Приблуда Л.М.,

аспірантка кафедри української філології та славістики
Київського національного лінгвістичного університету, Smoloskyr-5@ukr.net

Україна, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗООМОРФНОЇ МЕТАФОРИ
В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено явище зооморфної метафори як різновиду вторинної номінації в українській художній прозі ХХІ ст., з'ясовано найпродуктивніші моделі метафоричних перенесень у мовотворчості письменників-постмодерністів.

Ключові слова: вторинна номінація, метафора, метафоричне перенесення, зооморфна метафора, українська постмодерністська проза.

Постановка проблеми. Українська проза ХХІ століття характеризується різнобічністю семантико-стильових пластів, свободою авторів у використанні мовних засобів. Увага лінгвістичних студій спрямована передусім на вивчення художнього тексту як денотативно-образного простору і на слово як конститутивний елемент тексту.

Мета роботи – дослідити особливості функціонування зооморфної метафори у мовотворчості письменників-постмодерністів.

Виклад основного матеріалу. Українська постмодерністська проза – яскравий приклад використання метафори, яка є одним із засобів творення мовної картини світу сучасних письменників. Залежно від ознаки, покладеної в основу метафоричного перенесення, в художній прозі ХХІ ст. виокремлено декілька типів цього виду вторинної номінації, серед яких важливе місце посідає зооморфна метафора.

Зооморфна метафора – тип вторинної номінації, який ґрунтується на перенесенні рис представників тваринного світу на людину. Метафори, які вживаються на позначення реалій світу фауни, ґрунтуються на зіставленні тварини й людини, в основі якого лежить система асоціацій, пов'язаних із певною твариною. О. Лазер-Паньків підкреслює, що зооморфна метафора залежить від ролі, яку представники тваринного світу відіграють у житті людини. Мовознавець наголошує на тому, що досить часто характер і змістова спрямованість емотивних асоціацій визначаються не властивостями тварини, а стереотипними уявленнями про неї [2, с.392]. Характер подібності, на якій ґрунтується метафоричне перенесення зоореалій, різноманітне: зовнішня подібність, особливості поведінки тощо. Т. Єщенко влучно зазначає: «Уподібнення тваринам було (є) онтологічною основою світогляду як первісної, так і сучасної людини. Мовно-естетичне сприймання і змалювання навколишньої дійсності мовцями через тваринну семантику допомагає зрозуміти сенс людського буття, зробити наочними і сенсорно пізнаваними свої ідеї, відчутти гармонію космосу, в якому *всесвіт – люди – тварини – рослини* становлять його неподільну єдність» [1, с.229].

За характером виконуваних функцій зооморфна метафора, якою активно послуговуються письменники-постмодерністи, охоплює декілька груп, що входять до відповідного метафоричного контексту:

1. Назва тварини → людина, подібна до цієї тварини за порівнюваними інтелектуальними здібностями, характером, особливостями поведінки тощо. Залежно від того, яка зооморфна реалія покладена в основу метафоричної номінації, цю групу диференціюємо на такі підгрупи:

1.1. Зоометафори, які містять назви тварин, напр.: *мавпа, горила, примат, орангутанг, кляча, шкана, кобила, телиця, теля, корова, бик, бугай, жеребець, коза, баран, вівця, осел, буйвол, кабан, свиня, поросля, собака, пес, цуцик, бульдог, медвідь, коала, пума, лисиця, вовк, бегемот, лев, пантера, тигр, гепард, миша, цур, криса, кіт, віл, слон, верблюд, кенгуру, носоріг, антилопа, олень, білка, заць, ласиця, ховрах, куніця, снот, дикобраз, їжак, тхір, бобер, хом'як, кріт, видра, тюлень, пінгвін*. Метафоричні перенесення, в основі яких лежать назви тварин, виражають ставлення до об'єкта, який вони називають, і мають додаткову інформацію про нього. Вони вказують на зовнішній вигляд, вік, удачу, характеристики суспільної поведінки людини. Пор.: *Я свиня, і маю жити у свинарнику! Я – свиня!* (Т. Мальярчук). У наведеному прикладі *свиня* уособлює закріплений в уяві образ бруду та неохайності. *...Тоді до дона підійшов Хорхе – та мавпа, що супроводжувала земельного магната в готелі* (М. Кідрук) – метафора *мавпа* позначає людину з непривабливою зовнішністю. *Ця тигриця з Гаїті? Може, зв'язана з вуду чи щ з якоюсь чортівнею?* (В. Лис) – йдеться про жінку запальної вдачі. *Шкана із стаканерії притерлася. Повний повалій* (В. Даниленко) – метафору вжито на позначення жінки поважного віку. – *Буйвол! Ти воротар-мотала. Ми граємо!* (А. Чех); *Медвідь курить, п'є, дивиться кіна, миє посуд, дурить дячків і віджигает* (І. Карпа); *Загойдалося над Софією, молодою дояркою, глибнюще осіннє небо, коли «бичок» у галіфе повалив її на стерню під скиртою...* (Б. Мельничук). Зооніми *буйвол, медвідь, бичок* позначають сильних та кремезних чоловіків. – *Ти як зі мною розмовляси, корова! Та я тебе...* (Люко Дашвар) – йдеться про жінку із зайвою вагою. *Що це була робота котроїсь сільської видри, вона не сумнівалася й хвилички* (М. Магіос) – метафору *видра* вжито на позначення злої жінки.

1.2. Зоометафори, які містять назви птахів, напр.: *сова, лебідь, синиця, крук, яструб, орел, голубка, сорока, ворона, індик, соловей, зяблик, горобець, сокіл, папуга,*

куріпка, зозуля, канарейка, лелека, баклан, дятел, какаду, мамadu, журавель, фламінго, фазан, синиця, удод, півець, курка, квочка, курча, гуска, каченя. Орнітоніми, які використовують у своїх художніх творах письменники постмодерного періоду, здебільшого характеризують внутрішні та зовнішні якості осіб, їхній соціальний статус. Пор.: **Круки** зацікавлено зиркнуло на Орфея й один процідив: – Ходять тут всякі! (Г. Пагутяк); **Яструб** скочив у машину й поїхав, а дівчина лишилася стояти ні в сих, ні в тих (Л. Пономаренко). Метафоричні найменування **круки**, **яструб** вжито на позначення жорстоких людей. – **Йди, сороко**, – сказав. Або ж рота на замок. І ключик сховай (В. Лис) – йдеться про жінку-пліткарку. – **Коротше, баклани**, – раптом подав голос Коча. – Всі чули, що сказав бос: валіть звідси (С. Жадан); **Яким чином ця курка** зможе впоратися зі стількома різнопрофільними фірмами, коли навіть швидку нормально викликати не в змозі? (Брати Капранови). Зооморфізми **курка**, **баклани** вжито на позначення нерозумних людей. – **Що я маю з тобою робити. Ти ж зовсім ще курча!!!** (Ю. Покальчук) – йдеться про молодого, недосвідченого юнака. ...Потім Леда вирахувала: квіти почали приносити після того, як у Леди з'явився... **Лебідь**... (І. Роздобудько). Метафора **лебідь** позначає чоловіка привабливої зовнішності. **Журавель** кивнув, простягнув механіку візитку, мовляв, **зідзвонимось** (Люко Дашвар); ...Він цієї миті нагадував **лелеку**, який збирається дзьобнути котрусь із жаб (Б. Мельничук). У наведених прикладах орнітоніми **журавель**, **лелека** уособлюють закріпленій у суспільній уяві образ високої людини. – **Значить, так, орли** – Санчо кинув свого м'яча на землю... (А. Кокотюха) – йдеться про мужніх чоловіків. **Тут я просто синиця**, а статечна дама в темному капелюсі залишилася в місті... (Л. Пономаренко). Метафору **синиця** вжито на позначення низького соціального статусу жінки.

1.3. Зоометафори, які містять назви риб, напр.: **ляц**, **лосось**, **щупак**, **товстолобик**, **в'юн**, **карась**, **тюлька**, **івасі**, **золота рибка**. Пор.: **В'юн** усе це дивився на мене, але я бачив, що очі його неживі. Провів долонею по його повіках (В. Шкляр); «...прощайте, тату. Прощавайте і простіть». – «Бог простить». – сказав **Ляц** (В. Шкляр); – **Івасі**, – хихикнула вона, поправляючи спідничку (В. Даниленко); **Вася**: «Напиши листа **Лососю**, він же нам ковбикки має привезти!!!» (І. Карпа). Іхтіоніми **в'юн**, **ляц**, **івасі**, **лосось** ужито на позначення чоловіків.

Низький соціальний статус персонажа позначає іхтіонім **тюлька**. Пор.: **Тюлька**, **коротше**. В морі таких **крупників**, як вони (І. Карпа). В основі перенесення лежить уподібнення людини до цього виду риби, яка є однією з найменших у водному середовищі. Сукупне найменування **крупняк** авторка вживає з протилежним значенням та позначає осіб високого соціального статусу.

Привертає увагу іхтіонім **золота рибка**. Традиційно із золотою рибкою асоціюється атмосфера чарівності, адже в казках вона виконує бажання, її часто порівнюють із загадковою дівчиною. Проте в І. Роздобудько номінацію **золота рибка** вживає на позначення дівчини з рудим кольором волосся. Пор.:

– **А ти справді золота рибка**, вірніше – **руда...** (І. Роздобудько). В основі метафоричного перенесення лежить кольорова характеристика іхтіоніма.

1.4. Зоометафори, які містять назви плазунів, напр.: **змія**, **пітон**, **гадюка**, **крокодил**, **черепаха**, **ящірка**. Пор.: – **І нічого їм не скажи, гадюкам!** – **Слава КППС** смачно сплюнув (А. Кокотюха); – **От змія...** – розлютилася **Тетянка** (Люко Дашвар). Метафори **змія**, **гадюка** вжито на позначення підступних, лукавих людей. Вони лежали на мокрій траві, і **ящірка** боялась поворухнутись, їй здавалося, що вона **от-от помре**, **збезцечена**, **нікому не потрібна** (Л. Пономаренко) – йдеться про рухливу, швидку жінку. **Бідний Окрю** виривався, коли санітари в'язали його, і, показуючи на мене пальцем кричав: – **Ловіть черепаху**, **ловіть черепаху!** (Ю. Іздрик) – метафору **черепаха** вжито на позначення повільної людини.

1.5. Зоометафори, які містять назви земноводних та моллюсків, напр.: **слимак**, **равлик**, **жабур**, **ропуха**. Вони позначають зовнішність людини, пор.: **Я знав, що видобути щось конкретніше з цього равлика** – **марна справа...** (Ю. Винничук); – **Драстуй, Олюню**, **драстуй, онучко**, – **Гнат Юрович** потягнувся слинявими губами, **намагаючись потрапити їй в щок**. **Враз** кинув на мене **підозрілий погляд**: – **А це що за слимак із тобою?** (С. Жадан); **На стійці сиділа**, **астматично дихаючи**, **величезна ропуха** кольору нездорової старечої шкіри (С. Поваліяєва); **Ненадовго вистачило творчої енергії жабура** (Б. Мельничук). Зооморфізми **равлик**, **слимак**, **ропуха**, **жабур** вжито на позначення художніх персонажів, які мають бридку зовнішність.

1.6. Зоометафори, які містять назви комах, напр.: **метелик**, **жук**, **цвіркун**, **коник-стрибунець**, **джміль**, **муха**, **трутень**, **саранча**, **бджола**, **комар**. Метафоричні номінації цієї підгрупи вживаються на позначення зовнішності людини, рис характеру, морально-етичних якостей. Пор.: – **Якщо і саранча**, **то дуже гарненька** (Б. Мальярчук) – йдеться про симпатичну дівчину. Автор використовує назву комах у незвичній характеристиці, адже саранча звичайно викликає негативні асоціації, пов'язані зі шкодою, яку вона може завдати докільню.

Негативні морально-етичні якості передають метафори **трутень**, **цвіркун**, **жук**. Пор.: ...**З точки зору користі для суспільства, готи**, **як на мій погляд, абсолютні трутні...** (О. Жупанський) – йдеться про лінивих персонажів, дармоїдів. **А цей**, – **Йостек** **тицьнув пальцем у бік Аліка**, – **цей жук** скористався моментом (Любоко Дереш). Метафора **жук** позначає хитрого чоловіка. – **Після жнив не оженишся з горбоносою**, **шию скручу**. – **За що?** – **За те, що слова не дотримав**. **Нам таких цвіркунів** <...> **не треба!** (Люко Дашвар) – йдеться про несерйозного чоловіка.

Позитивні якості художніх персонажів письменники передають за допомогою метафори **бджола**, яка є уособленням невтомної праці. Пор.: ...**вчив їх бути** <...> **бджілками**, **не боятися вулиці...** (А. Чех) – йдеться про дівчат, які важко працюють.

2. **Частина тіла тварини** → **частина тіла людини**. Метафори цієї підгрупи вживаються на позначення різноманітних частин тіла, напр.: **пазурі**, **кігті**, **морда**, **писок**, **тріцалка**, **грива**, **лапи**, **ласти**, **клешні**, **ратиці**,

копита, крила, щупальця, туша, філейки, ікла, різці. Пор.: Рюрик тріщить **тріцалкою**, наче гримуча змія (Т. Антипович); Метафору **тріцалка** вжито на позначення рота людини. *Напруга на терці буряків червоних, та вималюють пуски – та й до церкви йдуть* (М. Матіос) – йдеться про обличчя. *Євген остовнів. Через стіл, широкий настільки, наскільки має бути, в чиновника саме такого рангу, простяглася, випорснувши з рукава темно-сірого офіційного костюма <...> щупальце* (Б. Мельничук); *...менеджери дивляться на нього, прикрившись ластами...* (С. Жадан); *Він показав мені клешенью на стіл і повторив, щоб я сідав читати* (Любка Дереш). Метафори **щупальце**, **клешня**, **ласти** вжито на позначення рук. – *Треба реально ворушити ратицями...* – пішов до порожнього столу (Любо Дашвар); – *Переставляй копита, – лопнула надутим із жуйки пузирем...* (В. Даниленко); *...її могли б збісити такі натуралістичні зображення її потворності – обвислих філеєнок, випуклих шинок...* (Ю. Винничук) – йдеться про ноги. *Я здригаюся, а Кровосакер лише шкіриться, демонструючи свої жахливі нарощені ікла* (О. Жупанський); *Я озирнувся і наштотхнувся на безбарвний погляд білих лінз і вишкір широкого червоногубого рота, з якого манірно визирають білі різці* (О. Жупанський). Метафори **ікла**, **різці** позначають зуби.

3. Сукупність тварин → сукупність людей, напр.: *зраря, отара, гніздо, кодро, стійбище, табун, стадо, виводок, череда, рій*. Метафори цієї підгрупи позначають кількісні характеристики певних осіб. Пор.: *...проблеми як такої не існує: довкола ширяють табунні потенційних женихів* (І. Роздобудько); *Накурена отарка враз як по команді потяглася до дверей...* (С. Поваляєва); *...Зраря бандитів протрималася при владі зайвий рік* (Є. Кононенко); *...За якийсь рік за ним уже волочилося ціле кодро фанів...* (Іздрік, 32, 35); *...Рій хлопців гудів за нею, де б вона не з'являлася* (М. Матіос); *...Настигло мене юнацьке горе: за Оленкою хлопці ходили чередою...* (Р. Іванчук); *Ми стадом гуляли по набережній, зустрічали схід сонця...* (І. Роздобудько); *...Повзуть блаженні церковні бабці <...> і виводок недомірків зі святими іконами в коротеньких покручених руках* (О. Жупанський).

4. Житло тварини → житло людини, напр.: *гніздо, барлога, кубло, нора, лігво, стійло, дупло*. Пор.: *...життєва буря <...> вибила людей на час із їхніх родинних гнізд, і вони заглибились у ліси...* (Ю. Покальчук); *Вряди-годи вона перед сном думала, що треба б урешити розстаратися по службі та здобути нове дупло...* (Л. Пономаренко); *Семльований і Павук на повному серйозі вважали себе останніми романтиками у загниваючому лігві гонників...* (Любка Дереш); *З барів із гральними автоматами викидали останніх нічних відвідувачів, ті безтурботно підіймались і тяглися до своїх нір...* (С. Жадан); *У крихітному однокімнатному барлогу на Харківському сидять рядком мама і Луцик...* (Любо Дашвар); *...грошей на те, щоб зняти номер у цьому кошмарному стійлі у нас немає...* (Любо Дашвар); *Всі нормальні готелі заповнені, наперед ви не бронювали, і вам дісталось якесь кублице* (І. Карпа).

5. Дія людини, спрямована на тварину → дія людини, спрямована на іншу людину. Семантика метафор цієї підгрупи пов'язана з обмеженням дії, руху з різноманітними значеннями, напр.: *захомутати, заарканити, стриножити*.

Так, метафоричні найменування *заарканити, захомутати* традиційно викликають асоціації обману з метою поставити кого-небудь у залежність від когось. Пор.: *Корниля заарканяє москалі й котрась фудульна дівка* (М. Матіос); *Панночка вирішила мене захомутати, вийти заміж за іноземця – мрія кожної порядної дівчини* (Ю. Винничук) – йдеться про дівчат, які намагаються вийти заміж. Тут спостерігаємо, що накидання аркана, хомута на шию тварини з метою обмеження її дій перенесено на процес, пов'язаний із звабленням дівчатами (жінками) чоловіків для вдалого заміжжя. Подібно до того, як людина намагається обманути тварину та заарканити або захомутати її, так і жінки намагаються позбавити чоловіків свободи.

6. Динамічна сфера життя тварини → динамічна сфера життя людини, напр.: *брикатися, бадатися, лягатися, шкіритися, літати, найжачитися, плести павутину, скалитися, ластитися, звірити, настися, заартачитися, розлетітися, дзьобати, злигатися, кружляти, скакати, пурхати, повзати, хвицяти, загризти, вити гніздо, чистити пір'ячко, випурхнути*. Метафори цієї лексико-семантичної групи вживаються на позначення процесуальних характеристик життя людини. Так, наприклад, на позначення дій "виходити", "повертатися" вживаються метафори *розлетітися, виповзти, поскакати*. Пор.: *...Ще не розлетілися по світу інші пацани* (Анатолій Дністровий); *Я поскакав додому, нервово озируючись та тулячись по під стіни* (Брати Капранови); *...Баба Килина з мазанки виповзає* (Любо Дашвар).

Метафоричні номінації *настися, брикатися, лягатися, хвицяти, гарцювати, скакати* сучасні письменники вживають на позначення дій тварин, перенесених на дії людини. Пор.: *Бодя сонів, брикався, а вирвавшись, бігав і лякав дівчат...* (М. Кідрук); *Під час розігріву італійський чудо-форвард ставив підніжки одноклубникам, лягався і штовхався* (М. Кідрук); – *Ага! – щосили загорлав Казимир <...> хвицаючи під столом ногами* (О. Жупанський); *...одногрупники <...> збиралися на дачі й гарцювали під Продіджі* (І. Карпа); *Бадьорим кроком скачуть Лорна, Йостек і Жанна* (Любка Дереш); *Пальці у дівчини чорно-фіолетові – не інакше, як наслася у чорниці* (Любка Дереш).

Метафори із семантикою динаміки також позначають різноманітні емоційні стани людини, зокрема агресії, гніву, неприязні. Пор.: *Вартівники найжачилися...* (Б. Мельничук); *Жіночка продовжує запопадливо скалитись...* (М. Кідрук); – *Он як? – шкіриться математичка. – А якби хокей любив, то прийшов би в клас на ковзанах?* (О. Ушкалов). Метафора *ластитися* викликає позитивні емоції, пор.: *Алевтина цілувала чоловіка <...> ластилася...* (Т. Малярчук). Йдеться про жінку, яка подібно до тварини, що пеститься до людини, ніжно горнеться до чоловіка.

Привертає увагу загальноживане метафоричне словосполучення *вити гніздо*, що означає процес

облаштування гнізда птахами. Проте в мовотворчості сучасних українських письменників трапляється це метафоричне словосполучення з іншою семантикою. Людина, на відміну від птахів, не лише облаштовує житло, а й створює сімейний затишок та піклується про нього протягом усього життя. Пор.: ...*Двоє дочок повиростали, звили сімейні гніздечка в містах...* (Т. Мельничук).

Негативні сексуальні характеристики людини пов'язані з метафорою *злігатися*. Пор.: ...*ти оце з ним без любові злігалася?* – тільки запитала Маруся (Люко Дашвар) – йдеться про жінку, яка мала інтимні стосунки з чоловіком без кохання. Авторка порівнює її з твариною, статевий потяг якої ґрунтується лише на інстинкті.

7. *Звуковимова тварини* → *звуковимова людини*, напр.: *муркати, някати, хрюкати, дзякати, гавкати, гарчати, скавуліти, рикати, ревити, рякати, фиркати, сокорити, цвірінкати, крякати, сичати, вити, шипіти, щибетати, квакати, кувікати, пищати, пугавкати, цокотіти, кукурікати, квокати, кудкудакати, каркати, скімліти, туркотіти, дзижчати, чірікати, дзявоніти, рохкати, воркотати, телотати, вжикати, волати, цвіркотіти, іржати, заливати соловейком, мукати, лебедіти, мекати.*

Метафори цієї лексико-семантичної групи позначають різні емоційні стани людини: гнів, радість, смуток, тривогу, роздратування, збудження, задоволення, хвилювання, здивування, страх, страждання. Пор.: – *Не вий!* – гримнув «Мурло»... (Б. Мельничук); *Потягнути за ковдру боялася – міг гаркнути. А то й обматюкати* (Б. Мельничук); – *Таких подружок, – злісно засичала дівчина, – я би різала і солила* (Г. Пагутяк). Метафори *вити, гаркнути, сичати* передають почуття гніву. – *А-а, так-так, – радісно засокотіли бабусі* (Ю. Винничук); *Грабіжники дружньо іржали...* (Б. Мельничук); ...*Мій тазда в бутині, не знати коли й вернеться, – щибетала молода жінка...* (Р. Іваничук); *Жінки в черзі привітно та приязно всміхалися. Такі воркотіння в слухавку їм знайомі* (І. Роздобудько). Метафори *іржати, сокотіти, воркотати, щибетати* вжито на позначення почуття

радісті. ...*Ликера туркотіла, що він безхребетний, усі об нього мешти витирають...* (Б. Мельничук); *Доходяга, – презирливо фикнув я. – Ти ж ніби раніше нормально плавав* (М. Кідрук). Метафори *туркотіти, фиркати* передають роздратування. – *А-а-а-а-а... <...> Він заревів, немов кастрований кнур* (Любо Дереш); *Яків впився і почав голосно скавуліти...* (В. Даниленко). Метафори *ревити, скавуліти* позначають почуття страждання. ...*Інколи мурчала <...>, але головне – не ставила своїх безглузвих запитань* (Н. Гербіш). Метафора мурчати передає почуття задоволення.

Висновки. Отже, письменники постмодерного періоду використовують метафору з метою увиразнення свого художнього мовлення. Зокрема, активно послуговуються зоометафорою, яка охоплює динамічну сферу життєдіяльності тварини, її індивідуальні властивості. Цікавими є метафоричні номінації, в основі яких лежать назви риб, птахів, моллюсків, плазунів, земноводних, комах, які різнопланово характеризують художній персонажів. Пропонована нами лексико-семантична класифікація досить чітко відображає коло реалії метафоричного перенесення із різних сфер навколишньої дійсності мовосвіту сучасних авторів.

Література

1. Єщенко П. Семантико-стилістичні типи метафор: теоретичний аспект / П. Єщенко // *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. – Т. 28. – Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2010 – С. 224-239.

2. Лазер-Паньків О.В. Особливості давньогрецької зооморфної метафори на позначення рис характеру людини // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2012_41_2/391_398.

References

1. Yeshchenko P. Semantiko-stylistychni typy metafor: teoretichnyi aspekt / P. Yeshchenko // *Donetz'kij visnyk Naukovogo tovarystva im. Shevchenka*. – T. 28. – Donetz'k: Ukrayins'kyj kul'turologichnyj centr, Sхidnyj vydavnychyj dim, 2010 – S. 224-239.

2. Lazer-Pan'kiv O. V. Osoblyvosti davnogrec'koyi zoomorfnoyi metafory na poznachennya rys charakteru lyudyny // [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2012_41_2/391_398.

Prybluda L.M.,

postgraduate student of the Department of Ukrainian Philology and Slavonic Studies
Kyiv National Linguistic University, Smoloskyp-5@ukr.net

Ukraine, Kiev

PECULIARITIES OF ZOOMORPHIC METAPHOR IN UKRAINIAN PROSE IN XXI CENTURY

The phenomenon zoomorphic metaphor as a kind of secondary nomination in Ukrainian prose XXI century is investigated in the article. The most productive models of metaphorical translations of linguistic creativity writers postmodernists are found.

Key words: secondary nomination, metaphor, analogical transfer, zoomorphic metaphor Ukrainian postmodern prose.

УДК 811.161.2'42

Савчук В.І.,

викладач кафедри іноземної філології і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», valeriy_savchuk@ukr.net

Україна, м. Переяслав-Хмельницький

ПОНЯТТЯ «СТРАТЕГІЯ» Й АЛГОРИТМ ЇЇ ВТІЛЕННЯ У ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ЗВЕРНЕННІ

У статті досліджується явище стратегії та елементи її втілення, які знаходяться в основі президентського звернення. На основі методологічних принципів визначається ієрархічна супідрядність елементів, що входять до понять стратегія, тактика, хід і мовний засіб. На підставі цього сформульовано алгоритм реалізації стратегії властивої зверненням президентів Сполучених Штатів. Крім того, встановлена залежність характеру використовуваної мовцем стратегії від жанрового різновиду президентського дискурсу.

Ключові слова: комунікативна стратегія, тактика, мовні засоби, комунікативний хід, президентська промова.

Постановка проблеми. Теоретичний розгляд питання стратегій неодноразово ставав предметом особливої уваги багатьох дослідників протягом останніх десятиліть минулого століття. Проте навіть на сьогоднішній день стратегічні засади політичної комунікації викликають жвавий інтерес науковців [7; 15; 17; 9; 14; 8 та ін.], зокрема у сфері президентської риторичної практики [див. напр., 12; 5; 21]. Разом з тим, проведений огляд наукової літератури засвідчує, по-перше, зосередженість уваги дослідників здебільшого на агональних типах політичної комунікації, по-друге, існування певної надлишковості даних щодо таксономії стратегій зумовленої інтенсивністю досліджень різноаспектних питань стратегічних засад політичного дискурсу, що часом ускладнює визначення базових видів стратегій та її складових як і однозначності в інтерпретації сутності змісту самого поняття.

По-третє, попри значний доробок вітчизняних і зарубіжних науковців присвячений ролі фонетичних засобів в усній актуалізації дискурсу, завдяки якому на теперішній час сформовано достатньо глибокі уявлення про ключову роль фонетичних засобів у створенні експресивності мовлення, втілення емоційно-прагматичного потенціалу, здійсненні впливу і такого іншого, конкретне з'ясування особливостей інтеграції комплексу просодичних підсистем до процесу актуалізації висловлень втілюючих стратегічно-тактичні завдання англословних президентських звернень, на основі їхніх інваріантних інтонаційних моделей, наразі залишається невирішеним.

Таким чином, цілком очевидно є необхідність і розгляду та систематизації комплексу комунікативних стратегій і тактик, і визначення специфіки функціонування фонетичних засобів, вагома роль яких здебільшого лише підкреслюється [див. напр., 7, с.134], як-от у праці [13, с.145], де проводиться паралель між виділенням інформації як невід'ємної частини когнітивно-психологічних механізмів передачі інформації та ефективністю реалізації комунікативних стратегій мовця, що наразі залишає це питання невирішеним.

З огляду на зазначене вище, **метою роботи** є розгляд сутності поняття стратегії, її взаємодії з іншими компонентами та алгоритму їхньої реалізації у текстах промов президентів Сполучених Штатів. Встановлення, таким чином, переліку властивого досліджуваному президентським зверненням комплексу стратегій і тактик у підсумку слугувати надійним підґрунтям оптимальної організації започаткованого нами експериментально-фонетичного дослідження.

Виклад основного матеріалу. У світлі розв'язання проблеми розуміння сутності стратегії зупинимось, передовсім, на різних дослідницьких парадигмах дотичних до цього явища. Виконаний з цієї метою аналіз існуючих наукових джерел засвідчив домінування декількох напрямів студіювання питання стратегій. Насамперед, це *психолінгвістичний* підхід, де її пов'язують з обміном співрозмовниками своїми інтенціональними станами, що приводить до виникнення психологічної основи для мовленнєвого впливу [16, с.297], власне цей підхід покликаний екстраполувати знання про феномен стратегічного у мові з феноменом здійснюваної мовними засобами сутесті і маніпуляції суспільною свідомістю.

Розуміння стратегії у *когнітивній* парадигмі як плану комплексного мовленнєвого впливу мовця для зміни моделі світу адресата, трансформації його концептуальної свідомості [7, с.102], висуває на перший план встановлення взаємодії процесів отримання, обробки й передачі вербалізованої інформації, тобто взаємодії когніції й комунікації [10, с.54].

Дослідження впливового боку реалізації комунікативно-стратегічної програми мовця здійснюється також у рамках *прагматично* орієнтованих студій, у межах яких під стратегією розуміється [11, с.193] сукупність рішень щодо вибору найбільш оптимальних мовленнєвих дій і мовних засобів для надання висловлюванню високо рівня успішності у процесі переконування.

З цим напрямом певною мірою перетинається *риторичний* [4, с.72,77], предмет інтересу якого складає розгляд реалізації комунікативного плану побудови

мовленнєвої діяльності оратора крізь призму базових для риторики категорій етосу, логосу та пафосу.

Навіть побіжний огляд наукових підходів засвідчує багатоаспектність та різноплановість проблеми стратегії, чим мабуть і зумовлено виділення, на сучасному етапі розробки цього питання, широкого кола стратегій як-от дискурсивні, компенсаційні, риторичні, семантичні, стилістичні, граматичні тощо [1, с.21], що цілком закономірно з огляду на складну природу комунікативної події, де вагомою є не лише вербальні складові семіотичного простору, але й ціла низка зовнішніх проявів мовленнєвої поведінки оратора. Приміром, Дж. Мерфі, досліджуючи промову Дж. Буша молодшого щодо терористичних атак 11 вересня 2001 року, серед застосованих президентом стратегій називає вибір жанру, використання візуальних образів, а також способи презентації себе й аудиторії [20, с.620]. У контексті цього примітними є також статистично підтверджені спостереження щодо існування зв'язку між стратегією поведінки і використанням президентських домашніх тварин для формування у масовій свідомості певної оцінки інформації й створення потрібної емоційної реакції на неї, особливо за складних для іміджу суспільно-політичних обставинах як-от військові операції і скандали [19, с.395]. За даними дослідження прес-конференцій Б. Обама, характерні для президента відсутність посмішки, бездоганність костюмів та інші прояви серйозності образу, пом'якшуються зображеннями у ЗМІ його ідеального подружнього життя [5, с.25], що також свідчить про екстраполяцію компонентів периферійної зони комунікації для створення певного образу політика до семіотичного простору політика-мовця.

Цим, вочевидь, і зумовлено визначення стратегічно-тактичних таксономій та існування їхніх окремих варіантів з урахуванням мети, ситуації й інших чинників комунікації, що зрештою призводить до їхнього поділу на головні як найбільш значущі, допоміжні [7, с.106-109; 17, с.46] і т. ін. Разом з тим, за подібного розщеплення стратегії, при розгляді саме мовленнєвого аспекту презентації промови, складаючи основу деяких досліджень [див. напр., 14], як нам видається, неминуче призводить до втрати валідності відомого у літературі обов'язкового ієрархічного співвідношення стратегії й тактики як частини до цілого, що зрештою може стати результатом неоднозначності трактування самого поняття та надмірного ускладнення шуканої таксономії стратегій і її складових. Так, наприклад, запропоновані у праці [21, с.208-213] основні стратегії збереження (*perpetuation*), змін (*transformation*), і конструктивності (*constructive*), а також субстратегії захисту (*defensive*), переконування (*persuasive*), ухилення (*avoidance*), єднання (*unification and cohesivation*) тощо, як складові трьох основних у представленому дослідником аналізі промови Дж. Буша молодшого в університеті Цинхуа, на наш погляд, позбавлені чіткої диференціації з елементами їхньої реалізації і більш того подекуди навіть співвідносяться з мовними засобами стилістичного, синтаксичного і таких інших рівнів. Так, у ряді випадків автором указується на використання президентом, для заперечення створених телебаченням

хібних образів і цінностей Сполучених Штатів, паралельних конструкцій у якості персуазивної стратегії, або вживання паралелізму ототожнюваного з конструктивною стратегією чи функціонування займенника *we* для втілення стратегії єднання [21, с.211], якому, вочевидь, відводиться роль засобу актуалізації цієї стратегії.

На противагу цьому, привертають увагу також і класифікації з більш-менш укрупненою систематизацією переліку стратегій. Зокрема, у джерелі [2, с.9] пропонуються три основні стратегії, співвіднесені авторкою з провідною інтенцією ритуального (формування емоційного настрою адресата й агітаційна), орієнтаційного (інформативно-інтерпретаційна і переконування) й агонального (стратегія боротьби за владу) жанрів політичної комунікації, з подальшим розглядом їхніх варіантів (наприклад, стратегій дискредитації, нападу, самозахисту як частини боротьби за владу і т. ін.) й аналізом супідрядних їм комунікативних тактик.

Очевидно, що спільним для обох досліджень є розгляд конкретних стратегій як частини основних, що не лише зайвий раз підтверджує існування ієрархічного співвідношення елементів стратегічних засад будь-яких форм політичної комунікації, але й свідчить про специфіку стратегічної складової окремих жанрових різновидів політичних промов. Разом з тим, примітними є і відмінності в інтерпретації змісту деяких понять. Так, якщо в одній з зазначених праць переконування належить до основних стратегій, то в іншій [4, с.108], воно розглядається у якості субваріанта, що цілком природно відводить йому роль тактики.

Подібне віднесення одного й того ж явища до елементів різних морфологічних рівнів не лише вносить певну неоднозначність у розуміння природи самої стратегії, але й ускладнює побудову їхньої класифікації. Ми не будемо зосереджуватися на правомірності використання подібних диференціацій, натомість, констатуємо, що для уникнення можливих методологічних неточностей пов'язаних передовсім із заміною стратегії супідрядними їй одиницями, відомими у лінгвістиці як тактика, прийом, техніка тощо, на цьому етапі дослідження доцільно конкретизувати межі використання цих понять і, що більш важливо, окреслити алгоритм розгортання стратегії як базису шуканої класифікації.

Цілком логічно, на етапі пошуку оптимальних принципів здійснення процедури систематизації досліджуваних понять, послуговуватися надійним методологічним інструментарієм здатним забезпечити максимальну достовірність отриманих результатів. У контексті цього ми спираємося на найбільш методологічно обґрунтовану, з відомих нам праць, думку А.А. Калити і Л.І. Тараненко щодо змісту існуючого розмаїття елементів, які входять до понять стратегія, тактика, метод, прийом тощо. Керуючись класичним науково-теоретичним принципом руху від абстрактного до конкретного дослідницями пропонується формування ієрархічної вісі супідрядності стратегій і тактик згідно принципу єдності функціонального призначення, згідно чого кожен

елемент вищого рівня (стратегія) відіграє по відношенню до елемента нижчого рівня (тактика) роль цілі, тоді як будь-який елемент нижчого рівня по відношенню до вищого є засобом [8, с.48].

Запропонований авторами підхід не лише базується на використанні кібернетичного метода морфологічного аналізу складних систем, де основним принципом є ієрархічна супідрядність елементів системи, але також відображає відоме тлумачення стратегії у військовому мистецтві, звідки вона бере свій початок, і вважається вищою галуззю мистецтва планування і керування військовими кампаніями з залученням усіх оборонних, економічних, політичних і подібних ресурсів нації та співвідноситься з найбільш далекосяжними прогнозами щодо його втілення [цит. за: 6, с.7]. Ця властивість виявляється і в ряді визначень інших науковців, де стратегія розуміється як планування процесу мовленнєвої комунікації [7, с.54]; цілісна система продукованих мовцем операцій [17, с.46]; загальна лінія мовленнєвої поведінки, що прийнята на основі усвідомлення комунікативної ситуації у цілому і спрямована на досягнення кінцевої комунікативної цілі [15, с.6]; загальний план дій, який охоплює теорію та практику планування стратегічних операцій [10, с.55].

З викладеного неважко переконатися в існуванні двох властивих стратегії ознак, а саме співвіднесеності із загальним планом досягнення глобальної мети, й абстрагованістю від конкретних напрямків часо-просторового розгортання комунікації, що дозволяє розглядати стратегію не як компонент дискурсу, а як загальну рамку, що конкретизує напрям функціонування реалізації усєї чи значної частки створюваних мовцем дискурсів на досить тривалому відрізку часу.

Узагальнюючи викладені вище міркування, не зайвим буде звернути уваги на деякі праці [див. напр., 2], де прямо чи опосередковано підкреслюється кореляція групи текстів певної жанрової площини з лише однією притаманною їм глобальною стратегією. Подібна особливість відзначається також і В.І. Карасіком, який обстоює думку про її безпосередню співвіднесеність з інтенціями, і, що більш важливо, отожднює інтенції глобального характеру з власне стратегіями дискурсу, що іманентно властиві йому. Позаяк, досягнення часткових цілей в рамках того чи іншого жанру певного типу дискурсу, дослідник пропонує розуміти комунікативні тактики [9, с.82]. Сукупно ці ознаки наділяють стратегію найвищим рівнем абстракції. Звідси, запропоновані згадуваними вище авторами субстратегії, глобальні стратегії, власне як і стратегії у межах основної, властивої певному жанру чи їхній сукупності, доцільно відносити на нижчий рівень системи, що цілком закономірно якщо брати до уваги те, що виділяють їх як правило з огляду на виконувану фрагментом промови функцію. Останні, пов'язувані з більш конкретними способами втілення стратегії, все ж таки слід іменувати тактиками, які групують і чергують відтінки повідомлюваного: надають оцінку, виражають ставлення тощо [3, с.120]. На рахунок цього, Ф.С. Бацевичем наводиться приклад використання комплексу комунікативних тактик у разі втілення мовцем стратегії відмови. Власне, він може

посилатися на неможливість виконання прохання, ухилитися від відповіді, натякати на небажання виконувати прохання [там само, с.121] і т. ін., що цілком закономірно відмежовує шар стратегічного як корелята усього дискурсивного комунікативного акту, що цілісно проявляється у кожному кванті інформації, від тактичних розгалужень як способів реалізації стратегії.

Отже, викладене вище дає підстави інтерпретувати стратегію як цілісну систему, модель чи план, власне загальну матрицю комунікативної поведінки у межах якої оптимізовано втілення комунікативних намірів мовця, і, які обумовлюють не лише зовнішню і внутрішню структуру тексту промови, але й використання певних мовних засобів. Тому, подальший аналіз і виділення стратегії у промовах орієнтаційного жанру доцільно здійснювати згідно найбільш загальної, кінцевої цілі, тобто уявлення (необов'язково усвідомлюваного комунікантом) про результат, який повинен бути досягнутим по відношенню до адресата.

Не викликає сумнівів також і те, що втілення стратегії відбувається шляхом розгортання декількох тактичних ліній, які, будучи аспектним поняттям стосовно стратегії, є, згідно з прийнятими у науковій літературі визначеннями, комплексом мовленнєвих дій спрямованих на вирішення конкретної комунікативної задачі [15, с.6], тобто найбільш загальними формами, що детермінують оптимальні шляхи втілення стратегії. Конституентами самих комунікативних тактик як конкретні способи їхньої вербалізації, методи чи прийоми які окремо чи комплексно ведуть до реалізації надцілі на мовному рівні вважаються комунікативні ходи [4, с.81; 7, с.110], відомі у класичній риторичі також як техніки [18, с.130].

Щодо згадуваних вище стратегій співвіднесених авторами з різними рівнями мови як-от семантичні, граматичні тощо, то вони є нічим іншим як останньою ланкою руху від вищого рівня абстракції до максимально конкретизованого на рівні вербальної презентації, тобто засобами, які сукупно реалізують той чи інший комунікативний хід.

Таким чином, релевантним викладеному вище видається наступний алгоритм розгортання стратегії досліджуваних президентських звернень: стратегія (загальна матриця комунікативних дій, яка визначає динаміку розгортання текстів промов певного жанру) → тактика (орієнтація на досягнення супідрядних стратегії цілей, конкретизованих у вигляді властивих комунікативним блокам певної мовленнєвої події цільових настанов) → комунікативний хід (вербальне втілення способів актуалізації зумовлених тактиками завдань) → мовний засіб (сукупність одиниць різних рівнів мовної системи, які забезпечують оптимальну реалізацію / інтенсифікацію вираження інформаційно-прагматичного потенціалу повідомлення).

Більше того, проведений з цього приводу змістовий аналіз зазначених у розглянутій вище роботі [21] функцій засвідчив, що за незначним винятком усі вони без викривлення сутності міркувань автора можуть бути кваліфіковані здебільшого як елементи нижчого морфологічного рівня системи, ієрархічна верхівка якої належить стратегії. Її, з огляду на виявлені автором

приховані завдання промови [21, с.210], які не знайшли належного відображення в стратагемно-тактичному описі промови, вочевидь, доцільно було б сформулювати як упродовження американської суспільно-політичної моделі шляхом акцентуації на ціннісній системі. Свого втілення вона набуває через тактики (позначувані автором як основні стратегії) збереження, змін тощо. Вербальна реалізація останніх відбуватиметься завдяки комунікативним ходам (пропоновані автором субстратегії) захисту, переконування тощо. І нарешті стилістичні фігури (паралелізм, антитеза, метафора та ін.), одиниці лексичного рівня мови (іменники, дієслова тощо) так само як і морфологічні засоби (пасивний стан, тривалий час тощо) займатимуть найнижчий ієрархічний рівень у якості засобів втілення комунікативного ходу.

У цілому, вірогідне поле комплексів їхньої актуалізації набуває характеру практично невичерпної множинності можливих комбінацій взаємодіючих між собою лінгвістичних, паралінгвістичних, психологічних, семіотичних та інших засобів [8, с.52], завдяки чому мовець, послуговуючись схожим тактичним комплексом у різних ситуаціях, досягає поставлених завдань.

Принагідно зазначимо, що ми поділяємо думку дослідників [див. напр., 4; 7; 12 та ін.] щодо можливості маніфестації комунікативної тактики як на рівні текстового блоку (фрагмента промови) так і на рівні одного речення. Додамо лише, що мова йдеться про вербальне втілення тактики, тобто її прояву на рівні комунікативного ходу. Позаяк, відзначаючи авторами рівень ізольованої лексичної одиниці-індикатора так само як і групи мовних засобів різних рівнів, які належать до тактик промовця, згідно окресленої вище логіки функціонування стратегії та принципу її взаємодії з іншими компонентами стратагемно-тактичної системи, доцільно відносити до конкретних мовних засобів втілення комунікативних ходів.

Висновки. Таким чином, проведений огляду існуючих джерел щодо сутності поняття стратегії та особливостей реалізації її складових дозволив сформулювати логіку визначення властивої досліджуванним зверненням президентів Сполучених Штатів стратегії, а також окреслити оптимальний комплекс складових її втілення, від сукупності комунікативних тактик і розуміння сутності цього явища, до конкретних мовних засобів їхньої актуалізації на вербальному рівні.

Література

1. Астафурова Т.Н. Типология коммуникативных стратегий в научных парадигмах / Т.Н. Астафурова // Лингводидактические проблемы межкультурной коммуникации: Сб. науч. ст. – Волгоград: Изд-во Волгоградск. гос. ун-та, 2003. – С. 15–25.
2. Афанасенко Е.В. Семантический повтор в политическом дискурсе (на материале русского и английского языков): дисс. ... канд. филол. наук; 10.02.19 / Е.В. Афанасенко – Саратов, 2006. – 18 с.
3. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф.С. Бацевич. – К.: Вид. центр «Академія», 2004. – 344 с.
4. Тайкова О.В. Предвыборный дискурс как жанр политической коммуникации: (на материале английского языка): дисс. ... канд. филол. наук; 10.02.04 / О.В. Тайкова. – Волгоград, 2003. – 211 с.
5. Горина Е.В. Президентская риторика Барака Обамы / Е.В. Горина // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2011. – № 973. – Вип. 68. – С. 24-29.
6. Иванова Ю.М. Стратегии речевого воздействия в жанре предвыборных теледебатов: дисс. ... канд. филол. наук; 10.02.19 / Ю.М. Иванова. – Волгоград, 2003. – 138 с.
7. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
8. Калита А.А. Система целей и средств suggestивного воздействия в коммуникации / А.А. Калита, А.И. Птарененко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. – 2012. – Т. 15. – № 2. – С. 47–56.
9. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
10. Левицький А.Е. Коммуникативні стратегії крізь призму сучасної когнітивно-дискурсивної парадигми / А.Е. Левицький // Мова. Культура. Комунікація: Матеріали III-ї Всеукраїнської наук.-прак. конф. (Чернігів, 16 квітня 2010 р.). – Чернігів: Чернігівський нац. пед. ун-т імені П.Т. Шевченка, 2010. – С. 53–56.
11. Макаров М.А. Основы теории дискурса / М.А. Макаров. – М.: ИЛПІДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
12. Паршина О.Н. Стратегия формирования эмоционального настроя в президентской риторике / О.Н. Паршина // Риторика и культура речи в современном обществе и образовании: сб. матер. X Международной конференции по риторике. – М.: Флинта: Наука, 2006. – С. 301–306.
13. Постникова А.В. Просодия политического дискурса в британской и американской лингвокультурах / А.В. Постникова. – М.: Книжный дом «ЛИБРИКОМ», 2011. – 200 с.
14. Семотюк О.А. Инаугураційні промови українських та німецьких президентів: контент-аналіз комунікативних стратегій / Семотюк Н.О., Мараховська Н.О. // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – № 44. – С. 134–137.
15. Сквородников А.П. О необходимости разграничения понятий «риторический прием», «стилистическая фигура», «речевая тактика», «речевой жанр» в практике терминологической лексикографии / А.П. Сквородников // Риторика-Лингвистика: сб. статей. – Смоленск: СГЛУ, 2004. – Вып. 5. – С. 5-12.
16. Степанов В.Н. Провокационная стратегия с интенциональным состоянием «радость» / В.Н. Степанов // Лингвокультурологические проблемы толерантности. Шез. докл. Международн. науч. конф. (Екатеринбург, 24-26 октября 2001 г.). – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2001. – С. 296–299.
17. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия / В.Е. Чернявская. – М.: Флинта, 2006. – 136 с.
18. Cockcroft R. Persuading People: An Introduction to Rhetoric / Robert Cockcroft, Susan Cockcroft. – L.: Macmillan, 1992. – 196 p.
19. Maltzman F. Unleashing Presidential Power: The Politics of Pets in the White House / Forrest Maltzman, James H. Lebovic, Elizabeth N. Saunders, Emma Furth // PS: Political Science & Politics. – 2012. – Vol. 45. – Issue 03. – P. 395–400.
20. Murphy J.M. "Our Mission and Our Moment": George W. Bush and September 11th / John M. Murphy // Rhetoric & Public

Affairs. – Michigan: Michigan State University Press, 2003. – Vol. 6. – No. 4. – P. 607–632.

21. Pu C. Discourse Analysis of President Bush's Speech at Tsinghua University, China / Chang Pu // Intercultural Communication Studies XVI: 1 – 2007. – P. 205–216.

References

1. Astafurova T.N. Tipolohiia komunikativnykh stratehii v nauchnykh paradimakh / T.N. Astafurova // Lihvodidakticheskie problemy mezhkulturnoi komunikatsyi: Sb. nauch. st. – Volhohrad: Yzd-vo Volhohradsk. hos. un-ta, 2003. – S. 15 – 25.

2. Afanasenko E.V. Semanticheskyi povtor v politicheskoi diskurse (na materiale russkoi i anhliiskoi yazykov): dyss. ... kand. filol. nauk; 10.02.19 / E.V. Afanasenko – Saratov, 2006. – 18 s.

3. Batsevych F.S. Osnovy komunikativnoi lnhivistyky / F.S. Batsevych. – K.: Vyd. tsentr «Akademiia», 2004. – 344 s.

4. HaiKOva O.V. Predybornyi diskurs kak zhanr politicheskoi komunikatsyi: (na materiale anhliiskoi yazyka): dyss. ... kand. filol. nauk; 10.02.04 / O.V. HaiKOva. – Volhohrad, 2003. – 211 s.

5. Horyna E.V. Prezydentskaia rytoryka Baraka Obamy / E.V. Horyna // Visnyk Khar'kovskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. Seria: Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov. – 2011. – # 973. – Vyp. 68. – S. 24–29.

6. Ivanova Yu.M. Stratehii rechevoho vozdeistvii v zhanre predybornykh teledebatov: dyss. ... kand. filol. nauk; 10.02.19 / Yu.M. Ivanova. – Volhohrad, 2003. – 138 s.

7. Issers O.S. Kommunikativnye stratehii i taktiki russkoi rechi / O.S. Issers. – M.: Editorial URSS, 2003. – 284 s.

8. Kalita A.A. Sistema tselei i sredstv suhhestivnoho vozdeistvii v komunikatsyi / A.A. Kalita, L.Y. Taranenko // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho lnhivistychnoho universytetu. Seria: Filolohiia. – 2012. – T. 15. – No 2. – S. 47–56.

9. Karasik V.I. Yazykovoi kruh: lichnost, kontsepty, diskurs / V.I. Karasik. – Volhohrad: Peremena, 2002. – 477 s.

10. Levytskyi A.E. Komunikativni stratehii kriz pryzmu suchasnoi kohnitivno-dyskursyvnoi paradymy / A.E. Levytskyi // Mova. Kultura. Komunikatsiia: Materialy III-yi Vseukrainskoi nauk.-prak. konf. (Chernihiv, 16 kvitnia 2010 r.). – Chernihiv: Chernihivskiy nats. ped. un-t imeni T.H. Shevchenka, 2010. – S. 53–56.

11. MaKarov M.L. Osnovy teorii diskursa / M.L. MaKarov. – M.: ITDHFK «Hnozis», 2003. – 280 s.

12. Parshyna O.N. Stratehii formirovaniia emotsionalnoho nastroia v prezidentskoi ritorike / O.N. Parshyna // Ritorika i kultura rechi v sovremennom obshchestve i obrazovanii: sb. mater. Kfi Mezhdunarodnoi konferentsyi po ritorike. – M.: Flinta: Nauka, 2006. – S. 301–306.

13. Postnikova L.V. Prosodiia politicheskoi diskursa v britanskoi i amerikanskoi lnhivokulturakh / L.V. Postnikova. – M.: Knizhny dom «LIBRIKOM», 2011. – 200 s.

14. Semotiuk O.L. Inavhuratsiini promovy ukrainskykh ta nimetskykh prezidentiv: kontent-analiz komunikativnykh stratehii / Semotiuk N.O., Marakhovska N.O. // Nova filolohiia. Zbirnyk naukovykh prats. – Zaporizhzhia: ZNU, 2011. – # 44. – S. 134–137.

15. Skovorodnikov A.P. O neobkhodimosti razghranicheniia poniatii «ritoricheskii priem», «stilisticheskaiia figura», «rechevaia taktika», «rechevoi zhanr» v praktike terminolohicheskoi leksikografii / A.P. Skovorodnikov // Ritorika-Lnhivistyka: sb. statei. – Smolensk: SHPU, 2004. – Vyp. 5. – S. 5–12.

16. Stepanov V.N. Provo katsyonnaia stratehii s intentsionalnym sostoianiem «radost» / V.N. Stepanov // Lnhivokulturolohiicheskije problemy tolerantnosti. Tez. dokl. Mezhdunarodn. nauch. konf. (Ekaterinburh, 24–26 oktiabria 2001 h.). – Ekaterinburh: Izd-vo Ural. un-ta, 2001. – S. 296 – 299.

17. Cherniavskaia V.E. Diskurs vlasti i vlast diskursa: problemy rechevoho vozdeistvii / V.E. Cherniavskaia. – M.: Flinta, 2006. – 136 s.

18. Cockroft R. Persuading People: An Introduction to Rhetoric / Robert Cockroft, Susan Cockroft. – L.: Macmillan, 1992. – 196 p.

19. Maltzman F. Unleashing Presidential Power: The Politics of Pets in the White House / Forrest Maltzman, James H. Lebovic, Elizabeth N. Saunders, Emma Furth // PS: Political Science & Politics. – 2012. – Vol. 45. – Issue 03. – P. 395–400.

20. Murphy J.M. "Our Mission and Our Moment": George W. Bush and September 11th / John M. Murphy // Rhetoric & Public Affairs. – Michigan: Michigan State University Press, 2003. – Vol. 6. – No. 4. – P. 607–632.

21. Pu C. Discourse Analysis of President Bush's Speech at Tsinghua University, China / Chang Pu // Intercultural Communication Studies XVI: 1 – 2007. – P. 205–216.

Savchuk V.I.,

instructor, Department of Foreign Philology and Teaching Methodology, Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhory Skovoroda State Pedagogical University, valeriy_savchuk@ukr.net

Ukraine, Pereiaslav-Khmelnytskyi

THE NOTION OF «STRATEGY» AND THE ALGORITHM OF ITS REALIZATION IN A PRESIDENTIAL ADDRESS

The article explores the phenomenon of strategy and its elements that constitute a basis for a presidential address. It defines, based on the methodological principles of hierarchic subordination, the substance of such notions as strategy, tactic, move, and language means. This allows us to determine the algorithm of the strategy realization, typically used in the US presidential addresses. Also, the study shows that the type of strategy depends on the genre of presidential discourse.

Key words: communicative strategy, tactic, language means, communicative move, presidential speech.

УДК 811111'373.612.2

Savchuk O.H.,

*Instructor, Department of Foreign Philology and Teaching Methodology,
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhory Skovoroda State Pedagogical University», olia88877@mail.ru
Ukraine, Pereiaslav-Khmelnytskyi*

CONCEPTUAL METAPHORS IN THE REPRESENTATION OF ROMANTIC FEELINGS

This article gives an analysis of how metaphor-based schemata provide the romantic feelings representation in modern English. As the methodology we used the cognitive principles of mapping the world and the theory of conceptual metaphor involving the interpretation of the conceptual part of the image as a certain mental space, structured in different realms of knowledge as well as the principles of identification and description of conceptual metaphors representing target domains of images of animate and inanimate nature.

The results show the way metaphorical images and their dynamic allow the author, on the level of textual narration, to convey feelings related to romantic experiences and an image of deep, desperate, and long-lasting love.

Key words: *concept, images of inanimate and animate nature, conceptual metaphor, romantic feeling, conceptual schema.*

Statement of the Problem. Cognitive studies, focused on the relationship between language and the mind, attempt to explain the mental processes that underlie the acquisition, storage, production and understanding of speech, how language form and use emerge from conceptualization, the way human experience is perceived and conceptualized [8, p.11]. Thus, research of an individual's verbalized forms of knowledge as well as the reconstruction of communicants' language picture of the world tend to be a key field in modern linguistic studies.

One of the significant components in modern language reality is a figurative language of genre fiction, where the author, by depicting individual characters, their sensory perceptions and experiences, constructs the whole society's model of the world, the worldview of which is reflected in the system of language images, metaphorical in particular. The later has long been considered to be a device of the poetic imagination and the rhetorical flourish. The scholars view it as characteristic of language alone, a matter of words rather than thought or action suggesting that even our everyday conceptual system is largely metaphorical [6, p.453-454].

Among a number of attempts to reveal the nature of metaphors, in the last decades, the most thoroughgoing treatment of metaphor is found in G. Lakoff and M. Johnson [7]. Here the authors identify the core metaphors that underlie our thinking about a vast array of domains, and argue that the domains are understood only by means of these metaphors [7]. Other researchers, deepening this idea, state that the representational structure that maps knowledge about a conceptual metaphor's vehicle domain onto its topic domain is a metaphor-based schema. They exemplify it by the domain of love which, in their opinion, is often understood through the schema *love is a physical force*, in which conceptual structures associated with physical forces are mapped onto the domain of romantic feelings, and in the process, influence the way they are understood [3, p.612].

Like the experience of romantic feelings itself, metaphors make connections. We comprehend these experiences and lead our lives via specific conceptual

metaphors. They are not simply confined to linguistics, but also have entered into and become spotlight of fields of philosophy, cognitive science, artificial intelligence, psychology, sociology and education. So, it is no surprise that romantic feelings have been imagined, examined, and remembered through a wide variety of figurative comparisons where metaphors are of primary importance. Thus, there is no doubt that the nature of romantic feelings and, what is more important, their mental representation should be studied in terms of metaphors.

Review of Past Research. Current studies of feelings are so vast and varied that we can hardly review all of them within this paper. However, it is important to outline a few major trends in the studies of romantic feelings relevant to the raised issue in this research along with, at least, general defining of the term «romance».

Although feelings, particularly the concept of love as one of the most powerful due to humans' inclination to form bonds with one another through social interactions, have been a subject of some profound research [e.g., 4; 3; 1] which has allowed scholars to define its nature and the most significant features at the intersection of various scientific disciplines, both formal and empiric, scholarly analysis of this issue remains to be of major interest for a number of reasons. First, as A. Wierzbicka states, its emergence in Western folk philosophy constitutes a significant stage in the development of human ideas and human values [10, p.146]. Along with this, the scholar underlines that «whatever it is thought about the significance of love, it is an illusion to think that it is a universal, natural, or basic human concept» [10, p.147]. The statement quite naturally leads to understanding of the diversity of existing language means and techniques that writers are bound to use to represent the picture of the world in this perspective. Second, considering different approaches to the description of love, the authors [1, p.167] state that as this concept is common to many cultures and pictures of the world, it is specifically manifested in national and individual consciousness. They argue that in English quite extensive nominative field represents romantic feelings, love in particular including

lexical and phraseological units, and representing such cognitive characteristics as inconsistency; irrationality; spontaneity, lack of control; a close relationship with other both positive and negative emotions and feelings; freedom and reciprocity of feelings; a manifestation of selflessness or selfishness; the basis of family relationships; rituality and analogy with the game [1, p.167]. Moreover, romantic feelings are thought to be among prototypical emotions which receive the highest prototypicality rating of any emotions [4, p.426].

Statement of the Objective and Purpose. Despite the diversity of definitions of romantic feeling, which is believed to be «an attitude held by one person toward another, involving a predisposition to think, feel, and behave in certain ways toward that person» [9, p.266], and a vast number of its subtypes [e.g., 4, p.427], we are particularly concerned with the directly verbalized forms of how one character feels about another. Generally, a survey of the literature allows us to define romantic feeling as an expressive and pleasurable feeling from an emotional attraction towards another person which usually implies an expression of one's strong romantic love, or one's deep and strong emotional desires to connect with another person intimately or romantically.

Thus, this study aims to apply the achievements of cognitive science and the theory of conceptual metaphor in particular, to give an analysis of how metaphor-based schemata provide the romantic feelings representation in modern romance novels.

Presentation of the Results. The first step of the analysis was assigning the target domains. We guided ourselves by the cognitive principles of mapping the world and the theory of conceptual metaphor involving the interpretation of the conceptual part of the image as a certain mental space, structured in different realms of knowledge [5, p.8-20], and the methodology proposed by the scholars [2, p. 162-163] regarding the identification and description of conceptual metaphors representing images of inanimate nature. Thus, all metaphorical models in the studied novels correspond to the target domains of images of animate and inanimate nature which form specific frames of knowledge in a recipient's consciousness.

The basis for the selection of these topic domains, which store knowledge and form nodes of frame, classified according to the source [2, p.164], and the description of their content is the result of semantic analysis of nominative units used for naming both animate and inanimate objects. Mostly these are lexemes and phrases that mark:

1) animate objects domain mostly represented by images of humans and their activities, states, and experiences – food, parts of the body, diseases, physical movements, behavioral patterns etc.;

2) inanimate objects domain that includes elements of nature – water, fire, land, air etc.; natural phenomena – storm, whirlpool, wind, flame, mist, dew, sun, moon, brightness and the like; natural geocomplexes – river, ocean, sea, desert, waves, sky etc.

The results of the analysis have shown that the basis for metaphorical images of romantic feelings is the conceptual schema PERSON'S EMOTIONAL STATE IS A TYPE OF HUMAN ACTIVITIES, LIKES, and BEHAVIORAL

PATTERNS which the author develops by involving a detailed description of related phenomena. The manifestation of a romantic feeling is achieved by the metaphorical schema LOVE IS A PHYSICAL MOVEMENT, e.g., *Elizabeth felt a sudden, urgent impulse of love, she wanted to see him, to tell him her decision about the company* [3, p.229].

Quite similarly, we may see the conceptualization of a strong feeling within the following schema LOVE FOR A PERSON IS A HUMAN SICKNESS. The example illustrates the association of the feeling with a disease, e.g., *She was going to join him the villa in Sardinia for Christmas, and as the time drew nearer, the waiting became unbearable. She was sick with excitement* [3, p.134].

The following example *Once the phone rang, and her heart leaped and she reached for it, thinking, It's Sam!* [3, p. 100], demonstrates personification of the heart that can leap as a human when a person experiences a romantic feeling, which introduces the schema ROMANTIC FEELING IS A HUMAN HEART.

We have also established that in some cases a deep feeling is represented by image of people in love behaving as in the war. The following example illustrates how the lexical meaning of the verb *to conquer* facilitates the realization of the textual concept FEELING IS WAR, for instance, *Donatella conquered him, and she was his master since then* [3, p.57]. Along with this, the next passage instantiates the association of romantic feeling with the source domain DEEP FEELING IS FOOD / EATING / HUNGER and the like, i.e. phenomena that are of vital importance for a human, which can be seen in the following: *Rhys starved for love* [3, p.28]. Here it should be mentioned that the same deep emotional state can also be associated with such negative source domain as death, for instance, *Anna turned to Walther and his eyes were filled with tears. And she could have died right then of happiness* [3, p.40].

The analysis of the frequency distribution of different images of nature, which aim to activate the writer's / reader's knowledge of romantic feelings, showed that a great mass of them belongs to the topic domain of natural elements and geocomplexes, mostly to the image of water. It is noteworthy that this object of associations can be a generalized picture of water as well as its concrete manifestations like sea, tide, river etc. This image facilitates a formation of conceptual schemata. They include: BURNING LOVE IS A ROUGH SEA / A DEEP SEA; SUFFERING FROM LOVE IS DEBRIS FROM THE SEA; FALLING IN LOVE IS A TIDE; LOVE EXCITEMENT IS A WAVE. These ways of romantic feelings conceptualization are transformed highly conventional universal metaphorical schemata LOVE IS AN OCEAN; PASSION IS A DEEP BLUE SEA; TO LOVE IS TO DROWN IN THE RIVER OF EMOTIONS. As the following example demonstrates, Rachel comprehends her love experiences by imagining a warm flowing river: *They held hands, and every now and then he'd lean forward to kiss the side of her face. Rachel's eyes drifted shut as a river of awareness flowed through her* [2, p.153]. Similarly, another passage instantiates the association of love feeling with water: *He kissed her then, long and hard, and they clung to each other like two people drowning* [5, p.192].

Among some other notable instances of images of romantic feeling represented by the conceptual field of geocomplexes that extrapolates the deepness of feeling is the metaphorical schema DEEP, TRUE FEELING IS ENDLESS ROAD. This is quite evident from the following utterance: *She could not envisage living anywhere else in the world, yet on the heels of that thought was the knowledge that she would follow Brandon to the ends of the earth if he only asked her* [1, p.351].

Other images of elements of nature frequently used in the studied romance novels are mainly universal stereotypes embodied in such metaphorical schemata as LOVE IS RAY OF SUNSHINE; OBSESSIVE FEELING OF LOVE IS FIRE / BLAZE; TENDER FEELING OF LOVE IS AIR / SUN; LOVE EXPERIENCES IS WIND / WHIRLPOOL. Their role in organizing conceptual knowledge can be seen in the following example where Mali Richardson's peaceful romantic feeling is conveyed by involving a conceptual structure associated with a light wind: *The fragrant breeze drifted towards her, heavy with the scent of roses, and she felt a deep sense of peace* [1, p.36].

Metaphorical images, besides elements of nature and natural geocomplexes, are also formed on the basis of the conceptual field ROMANTIC FEELINGS ARE NATURAL PHENOMENA, brought to the process of representation by detailed descriptions of a specific natural phenomenon. These are particularly relevant to metaphors used to convey unpleasant feelings related to love experiences. They underlie the following metaphorical schemata: ANXIETY CAUSED BY LOVE IS LIGHTNING / WHIRLPOOL; FAILED LOVE IS STORM; PAINFUL FEELING OF LOVE IS A FIERCE FLAME. The example below illustrates the intensification of Mary's hopeless state as an image provided by the use of the mentioned above schema: *Like a shaft of lightning she was tinglingly aware that she was not meant for marriage and children* [1, p.224].

Language means that underlie the core of the studied feelings include lexical units that convey a metaphorical image giving an idea of the world in the fictional work. These are frequently used verbs which both express the content and conduce to the concept representation, for example, *to stir her from, to fill her with, to feel a deep sense of, feel as though* etc. Lexical repetitions, enumeration in particular, in some cases accompanied by syntactical repetition play a similar role. This can be seen in the following: *Their children, their mates, their memories, their loves. And yet none of it seemed to matter as he kissed her with all the passion that had been pent up over the years and had been long forgotten* [5, p.169]. They also include phrases with the component *love* in which the other component often acts as a metaphorical epithet, for instance, *deep, cruel, burning love*; predicative parameters that mark a manner of action (*really, absolutely*), purpose (*to build the future*), time and space (*over the years, now and then, all around, forever*) and the like.

Another passage, on the one hand, illustrates a metaphorical schemata DESPERATE LOVE IS MIST as a part of the mentioned above conceptual field natural phenomena, and, on the other hand, the interaction of lexical (a modal verb and an adverb that convey impossibility and desperation) and syntactical means (parallelism and

enumeration) used to objectify the character's feeling: *He was back to real life, to the things that mattered to him, his wife, his sons, his business. And somewhere in the distance, receding into the mists, was the woman he had found but could never have, woman he was so desperately in love with* [5, p.194].

Also, the analyzed examples were divided, according to the level of the emotional excitement they express, into 1) increase in emotional tension, 2) emotionally stable state, and 3) decrease in emotional tension which allowed us to trace interdependence between the directions of an emotional state the writer aims to convey and a type of conceptual schema involved in this process.

The results of the analysis prove that an indispensable constituent of the phrases conveying an increase in emotional tension is natural phenomena i.e. whirlpool, wind, and flame. In the following example the state of anxiety and excitement, chiefly raised by her feeling of love, is materialized with the verb *to whirl*. The image of energetic movement gradually comes down to give way to expectations achieved by a metaphor: *Her thoughts whirled as she stood in the bustle of the market square and hope blossomed within her* [1, p.226]. It is also noteworthy that this type is often maintained by a mixture of the constituents of natural geocomplexes. As is obvious from the following passage, a contrast between calmness of the sky and roughness of the sea facilitates to create an image of how deep the heroine's feeling is: *He smiled and Mary's heart seemed to lift; she felt as though she were floating high on a billowing cloud or sinking in the depths of the foaming sea. It was a strange sensation and she was not sure it was one she liked* [1, p.72].

The second type is mainly actualized by the use of such elements of nature as fire, land, air, and water, e.g., *'And what if I don't want to talk to you?' she said, but her voice was trembling. She was as keen for a tumble as he was, Brandon thought in triumph and his entire body seemed bathed in heat* [1, p.242].

Quite significant in the distribution of the decrease in emotional tension is natural geocomplexes. For instance, the following example demonstrates an image of the rough sea to play a special role in organizing conceptual knowledge about Paige's feeling: *Paige felt a surge of excitement* [4, p.235].

The Conclusion. Images of both animate and inanimate objects, mostly lexical units are widely used to mark humans and their activities, states, and experiences as well as elements of nature, and natural phenomena, play an important role in the textual representation of a romantic feeling.

References

1. Демина Е.А. Лингвистическая репрезентация концепта «любовь» в английском языке / Е.А. Демина, Н.В. Кузнецова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2011. – Серия: Филология. – № 6 (2). – С. 167–168.
2. Demina E.A. Linhvisticskaia reprezentatsiia kontseptu «liubov» v anghliiskom yazyke / E.A. Demina, N.V. Kuznetsova // Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo, 2011. – Seria: Filologiya. – № 6 (2). – S. 167–168.
2. Морякіна І.А. Образи неживої природи у мовній картині світу англійців (на матеріалі романів форсайтівського циклу

Дж. Госуорсі) / Морякіна І.А., Яремко Д.П. // Мова, культура й освіта в сучасному світі : Збірник наукових праць до 90-річчя доктора філологічних наук, професора Романовського О.К. / Відп. ред. Стишов О.А. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 162–167.

Moriakina I.A. Obrazy nezhyvoi pryrody u movnii kartyni svitu anhlitsiv (na materialii romaniv forsaitivskoho tsyklu Dzsh. Hosuorsi) / Moriakina I.A., Yaremko D.P. // Mova, kultura y osvita v suchasnomu sviti : Zbirnyk naukovykh prats do 90-richchia doktora filolohichnykh nauk, profesora Romanovskoho O.K. / Vidp. red. Styshov O.A. – K. : Vyd. tsentr KNLU, 2008. – S. 162–167.

3. Allbritton D.W. Metaphor-Based Schemas and Text Representations : Making Connections Through Conceptual Metaphors / David W. Allbritton, Gail McCoon, Richard J. Gerrig // Journal of Experimental Psychology : Learning, Memory, and Cognition. – 1995. – Vol. 21. – No. 3. – P. 612–625.

4. Fehr B. The Concept of Love Viewed from a Prototype Perspective / Beverley Fehr, James A. Russell // Journal of Personality and Social Psychology. – 1991. – Vol. 60. – No. 3. – P. 425–438.

5. Kintsch W.A. The Role of Knowledge in Discourse Comprehension : A Construction-Integration Model / Walter A. Kintsch // Cognitive Modeling / edited by Thad A. Polka and Colleen M. Seifert. – Cambridge, Massachusetts, London : The MIT Press, 2002. – P. 5–48.

6. Lakoff G. Conceptual Metaphor in Everyday Language / George Lakoff, Mark Johnson // The Journal of Philosophy. – 1980. – Vol. 77. – Issue 8. – P. 453–486.

7. Lakoff G. Metaphors We Live By / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 256 p.

8. Ponterotto D. Studies in Conceptual Metaphor Theory / Diane Ponterotto. – Roma : Aracne, 2014. – 254 p.

9. Rubin Z. Measurement of Romantic Love / Zick Rubin // Journal of Personality and Social Psychology. – 1970. – Vol. 16. – No. 2. – P. 265–273.

10. Wierzbicka A. Semantics, Culture, and Cognition : Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations Department of Linguistics / Anna Wierzbicka. – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 496 p.

Sources of illustrative materials

1. Gower I. Proud Mary / Iris Gower. – London : Corgi Books, 1984. – 400 p.

2. Macomber D. 92 Pacific Boulevard / Debbie Macomber. – Ontario : Mira Books, 2009. – 384 p.

3. Sheldon S. Bloodline / Sidney Sheldon. – New York : Time Warner Trade Publishing, 1988. – 460 p.

4. Sheldon S. Nothing Lasts Forever / Sidney Sheldon. – New York : Warner Books, 1995. – 384 p.

5. Steel D. Five Days in Paris / Danielle Steel. – London : Corgi Books, 1995. – 349 p.

Савчук О.Г.,

викладач кафедри іноземної філології і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», olia88877@mail.ru

Україна, Переяслав-Хмельницький

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ В ЗОБРАЖЕННІ РОМАНТИЧНИХ ПОЧУТТІВ

У статті проаналізовано метафоричні схеми репрезентації романтичних почуттів у сучасній англійській мові. Методологія дослідження ґрунтується на використанні принципів когнітивного мапування світу і теорії концептуальних метафор із залученням інтерпретації концептуальної частини образу як певного ментального простору, структурованого в різних сферах знань, так само як і принципів визначення та опису концептуальних метафор, що складають домени образів живої і неживої природи.

Результати дослідження демонструють яким чином метафоричні образи дозволяють автору, на рівні текстуральної оповіді, передати почуття пов'язані з романтичним досвідом і образами глибокого, відчайдушного, тривалого кохання.

Ключові слова: концепт, неживої і живої природи, концептуальна метафора, романтичне почуття, концептуальна схема.

УДК 811.161.2'367

Шабат-Савка С.Т.,

д.філол.н., доцент, професор кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, shabat-savka@ukr.net

Україна, м. Чернівці

ТИПОЛОГІЯ КОМУНІКАТИВНИХ ІНТЕНЦІЙ У ЛІНГВІСТИЦІ: УКРАЇНСЬКОМОВНИЙ ДИСКУРС

У статті запропоновано універсальну типологію інтенцій в українськомовному дискурсі, яка оптимально репрезентує феномен людського буття і план мовної вербалізації; систематизовано когнітивно-ментальні, комунікативно-модальні, суб'єктивно-модальні, дискурсивно-жанрові та метакомунікативні інтенції; зазначено, що названі типологічні вияви категорії комунікативної інтенції виокремлено з огляду на інтенційні потреби мовця, умови перебігу комунікації, різнорівневі мовні засоби вербалізації, широкую джерельну базу та адекватне використання низки лінгвістичних методів.

Ключові слова: комунікативна інтенція, категорія, мовець, типологія, вербалізація, різнорівневі мовні засоби, українськомовний дискурс.

Постановка проблеми. Питання, пов'язані з категорійним статусом і типологічними виявами комунікативної інтенції, належать до актуальних проблем сучасної лінгвістики. Їхнє ґрунтовне вивчення потребує залучення знань із наукових дисциплін гуманітарного циклу – філософії, психології, літературознавства, адже термінообшир поняття «інтенція» має безпосередній стосунок до свідомості та інтелекту людини, до її цільових настанов та мисленневих процесів, зрештою – до мовця як основного суб'єкта комунікації. На наше переконання, комунікативна інтенція – це лінгвістична категорія, у якій виразно експлікується план змісту (інтенційні потреби мовця: поінформувати, оповісти, запитати, спонукати, побажати, емоційно відреагувати на щось, оцінити, подякувати, вибачитися, поспівчувати, похвалити тощо) та план мовної репрезентації [15, с.357]. Треба зауважити, що мотиваційно-потребова сфера мовної особистості породжує інтенцію довербального, мисленневого рівня, яку в процесі «переливання думки в слово» матеріалізують дискурсивно-жанрові та синтаксичні конструкції – засоби втілення інтенцій вищого рангу – комунікативних. Інтенція – важливий складник психічного стану людини, але тільки за допомогою граматичних ресурсів мови вона експлікується, стає доступною для інших суб'єктів процесу комунікації і лише в такому разі виформовує предмет мовознавчих студій.

Класифікації інтенцій досить неоднорідні, що можна пояснити багатогранністю феномену інтенції й можливістю його вивчення з різних позицій (не тільки лінгвістичних). Відтак вивести чітку типологію комунікативних інтенцій, яка б урахувала всі нюанси життєвого світу мовної особистості, надто проблемно. У лінгвістиці комунікативні інтенції класифікують, зважаючи на різні параметри: ситуацію мовлення, мовленнєвий вплив та взаємодію основних учасників спілкування, способи та засоби вираження інтенційного значення. Наприклад, на комунікативно-прагматичних засадах ґрунтується класифікація Н. Формановської, яка диференціює інтенції на: практичні й ментальні; сприятливі й несприятливі; реплікотвірні й текстотвірні;

інтенції з більшим ступенем інтенсивності та інтенції з меншим ступенем інтенсивності; відкриті й приховані [14, с.30].

Деякі типології беруть свій початок від класифікацій Дж. Остіна, який розрізняє, урахувавши ілюкцію та перформативи, такі мовленнєві акти, як: вердиктиви, екзерситиви, комісиви, бехабітиви, експозитиви [10, с.119], та Дж. Сьорля, який визначає репрезентативи (асертиви), директиви, комісиви, експресиви та декларативи [11, с.170]. У такому самому річизі здійснено класифікації В. Григор'євої (репрезентативи, регулятиви, інтерогативи, контактиви, експресиви і квазіекспресиви, структиви) [7, с.18-19], І. Сусова (директив, комісив, еротетичний тип, репрезентатив, сатисфактив, ретрактив, декларація, локатив) [13, с.45], А. Загнітка (констативи, промісиви, менасиви, перформативи, директиви, квеситиви) [9, с.124]. Зазначені класифікації перебувають у прямій залежності від перформативів – дієслів, що здатні однозначно позначати ту чи ту інтенцію мовця. А. Арутюнов і П. Чеботарьов створили каталог інтенцій, до якого ввели близько 2500 одиниць [3, с.75-82]. Широкий клас перформативів, запропонований названими та іншими лінгвістами, дає нам підстави висловити припущення про таку саму кількість інтенцій, хоч ми не ставимо собі за мету зробити статистичні підрахунки, зважаючи передусім на думку В. Дементьєва про те, що жодна мова не в змозі концептуалізувати до кінця всього розмаїття можливих у світі смислів, інтенційних станів, навіть найтипівших, таких, що постійно повторюються в комунікації [8, с.6].

У низці дисертаційних праць описано різні типи інтенцій, здебільшого на матеріалі романо-германських та російської мов: номінативні [6], інтенції прохання, згоди, відмови, вираження власної точки зору [16], обіцянки [1], несхвалення [2], інтенція захисту [4], спонукальні, емоційно-оцінні, інформативні, контактні інтенції [2], інтенції я-висловлень [5] та ін. Утім, запропоновані класифікації позбавлені системності, не враховують інтенційних обширів людської комунікації.

Мета статті – репрезентувати типологію комунікативних інтенцій в українськомовному дискурсі,

ураховуючи типові комунікативні потреби мовця та засоби їхньої вербалізації, окреслити лінгвометодологію і визначити класифікаційні параметри основних типологічних виявів категорії комунікативної інтенції в текстовій комунікації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Комунікативна інтенція – це міжрівнева категорія, особливий лінгвістичний феномен із притаманним йому *планом змісту*, який виформовують інтенційні потреби мовця, та *планом форми*, вербалізованої різноранговими мовними одиницями синтаксичного, морфологічного та лексичного рівнів. Ця антропозорієнтована категорійна величина відображає інтелектуально-духовний світ мовної особистості, людські емоції та почуття, і саме мовець є носієм різноманітних інтенцій та визначає інтенційні горизонти комунікації, підбирає засоби для їхньої експлікації. Категорію комунікативної інтенції, з огляду на мовленнєву ситуацію, умови перебігу інтеракції, різнорівневі мовні засоби вербалізації, репрезентують такі типи:

- когнітивно-ментальні інтенції;
- комунікативно-модальні інтенції;
- суб'єктивно-модальні інтенції;
- дискурсивно-жанрові інтенції;
- метакомунікативні інтенції [16, с.70].

Запропонована класифікація ґрунтується на чинниках, що враховують: 1) типовий спектр інтенційних потреб мовця (ствердити чи заперечити інформацію, запитати, спонукати до виконання дії, висловити бажання / побажання, свою оцінку, задекларувати повагу, подякувати тощо); 2) кореляцію способів вербалізації інтенцій у межах висловлення / дискурсу (жанру); 3) належність інтенції до парадигми основних мовленнєвих потреб чи до дискурсу фатичної комунікації; 4) співвідношення довербального та вербального вияву комунікативної інтенції; 5) інтенційну доміанту того чи того дискурсивного висловлення; 6) різнорівневі мовні засоби експлікації інтенцій (висловлення, реченнєві еквіваленти, діалогічні та надфразні єдності, дискурсивні конструкції тощо).

Представлена типологія здійснена з адекватним використанням лінгвістичних методів, зокрема, описового – для відбору та інвентаризації фактичного матеріалу; структурного – для аналізу засобів вербалізації комунікативної інтенції на тлі лексичного, морфологічного і синтаксичного рівнів; контекстуально-інтерпретаційного – для виявлення фігурально-риторичних та загальноприйнятих конструкцій синтаксису як важливих засобів реалізації комунікативної інтенції; методу моделювання та інтенційного аналізу, що вможливив виокремлення інтенційної доміанти дискурсивно-жанрових та стильових виявів української мови.

Типологічні вияви інтенції перебувають у безпосередній залежності від низки психічних феноменів, від концептуальної системи світобачення та світосприйняття тієї лінгвокультурної спільноти, до якої належить мовна особистість, від прагматичної компетентності спілкувальників, типу інтеракції

(толерантної чи конфліктної), від синтаксичних конструкцій, які, репрезентуючи пізнавальну діяльність мовця, структурують і зберігають знання та досвід суб'єкта комунікації.

Когнітивно-ментальні інтенції пов'язані з когнітивними структурами свідомості, ментальною репрезентацією світу та інтелектом людини, емоційно-оцінною сферою мовної особистості. Вони передають знання людини, її досвід, інтелект, детермінований національною мовною свідомістю, етнокультурою, лінгвоментальністю. Їх поділяємо на дві групи:

1) **інтенції ствердження** та **інтенції заперечення**, що виформовують когнітивно-ментальну базу мовця, передають за допомогою розповідних висловлень особистісне сприйняття певних життєвих реалій, стверджують, констатують якусь інформацію або заперечують її, указують на суперечливість та діалогічність думок, пор.: *Крутиться світ весняний і зелений. Ясень співає і серце співає* (Б.-І. Антонич); *Я не тебе люблю, о ні, моя хистка лілеє, не очеенька твоєї ясні, не личенько блідєє* (І. Франко);

2) **емотивно-аксіологічні інтенції** як репрезентанти оцінної та емоційно-почуттєвої сфери мовної особистості вербалізують складний світ людських емоцій і почуттів. Їх реалізують висловлення розповідної і питальної модальності, окличні конструкції, неповні реченнєві реалізації зустрічних питань, перепитів, нечленовані комунікати, які цілком природно формують та відтворюють діалогічні моделі уснорозмовного мовлення, яскраво виражають позицію мовця, його позитивну чи негативну оцінку побаченого, почутого, пережитого. Напр.: – *Бо ти така, як із колядки вийшла – із Богом за один стіл можеш сісти* (М. Стельмах); – *Тьфу! Якась біснувата дівка!* (Н. Кобринська).

Комунікативно-модальні інтенції репрезентують низку основних потреб мовця:

– розповісти, передати певну інформацію, констатувати, переповісти якийсь факт (**комунікативна інтенція розповідності**). Пор.: *Я живу в країні щедринок, веснянок, де вечірня зоря приходить на танок і слухає пісню дитинства* (М. Сингаївський); – *Кажуть люди: як одна біда йде, то й другу за собою веде, – то недурно й кажуть!* (Марко Вовчок);

– здійснити запит про певний фрагмент дійсності, з'ясувати чи уточнити інформацію (**комунікативна інтенція запиту**), напр.: – *Кому ж се вона таку писанку хорошу та гарну придбала?* (Г. Квітка-Основ'яненко); – *Ти мене шукав?* (В. Підмогильний);

– спонукати співрозмовника до дії, вчинку, наказати, попросити, порадити, застерегти, закликати, заборонити тощо (**комунікативна інтенція спонукання**). Пор.: – *Негаймо сідай ось у мене за стіл і пиши заяву* (І. Цюпа); – *Будьте ласкаві, пустіть переночувати* (І. Нечуй-Левицький); *За Україну, за її долю, За честь і волю, За народ!* (М. Вороний);

– експлікувати в мовленні сферу своїх бажань чи побажань (**комунікативна інтенція оптативності**). Пор.: *Хоча б малесенький розмай для нерозважних дум* (П. Грабовський); *Всипати б такої березової каші, щоб не хитрувала, наче циганка на ярмарку* (М. Стельмах).

Названі типи інтенцій реалізують модально-інтенційні висловлення: розповідні, питальні, спонукальні, оптативні, які, з одного боку, є модальними структурами, такими, що відображають особливе ставлення мовця до повідомлюваного та до дійсності, а з іншого – виражають комунікативні наміри мовця.

Суб'єктивно-модальні інтенції експлікуються в особливому розподілі предикативних та релятивних відрізків висловлення, у сентенціях, у навмисному використанні певних синтаксичних одиниць. Спектр таких інтенцій сконцентрований на тому, щоб виокремити власну позицію мовця, увиразнити авторське сприйняття світу не тільки як спонтанного вияву мовленнєвого наміру, але і як спланованого, свідомого використання мовних одиниць. Їх виражають синтаксичні одиниці різного рівня: суб'єктивно-модальні синтаксеми; реченнєві конструкції (перформативи); непрямі висловлення; еквіваленти речення (нечленовані, парцельовані, незакінчені комунікати). З-поміж суб'єктивно-модальних інтенцій виокремлюємо: **авторизовані інтенції**, які вводять модус суб'єктивної позиції мовця, автора конкретного повідомлення (*Писати з честю, жити з честю – це, я певен, бажання кожного, бажання також і моє* (О. Гончар); **інтенції достовірності**, що увиразнюють семантику вірогідності, впевненості та висновковості (*Українські степи – це й наше легендарне минуле, і жива, напружена сучасність, і, звісно, люди* (О. Гончар); **інтенції гіпотетичності**, які передають значення ймовірності, сумніву, припущення, невпевненості й можливості (*Мабуть, нема уже на світі правди! Мабуть, вона уже за море утекла* (Є. Гребінка).

Залежно від дискурсивно-стильової організації мовлення та інтенційної домінанти того чи того дискурсу визначено **дискурсивно-жанрові інтенції**, серед яких:

– **інтенції естетичності**, що детермінують художній дискурс і увиразнюють прагнення мовця передати метафорично-образне сприйняття світу за допомогою фігурально-риторичних конструкцій синтаксису (стилістичних фігур). Свідоме використання мовцем таких структур свідчить про лінгвокреативність мовної особистості, про бажання адресанта представити індивідуально-авторське бачення світу в стилістично забарвленій формі, розкрити вповні інтенційні горизонти комунікантів (*Червона молодість півоній. Яка краса! Яке сп'яніння!* (Б.-І. Антонич); *З якої ніжності й любові ця материнська доброта?!* (М. Сингаївський). Риторичні питання, звертання, антитези, повтори, порівняння, парцеляція, хіазм, період та багато інших синтаксичних одиниць створюють високий стиль мовлення, репрезентують його вишуканість, образність та риторичність;

– **інтенції розмовності** передають атмосферу безпосереднього процесу комунікації (*– Ігі!.. Поганий цигансько!* (О. Кобилянська); *– А ти що тут робиш, мой?* (Д. Макогон). Лаконічність діалогічних реплік, різноманітна лексика (зменшено-пестлива чи згубіла), емотивно-вольова експресія, репрезентація колориту та діалектних рис певної місцевості – характерні

особливості розмовного дискурсу, у якому експлікується, безперечно, й інтенція мовця;

– **інтенції впливу** в публіцистичному дискурсі спрямовані на те, щоб активізувати увагу адресата на важливі інформації, спонукати до конкретних дій, переконати в справедливості ідеї, пропагувати та виховувати патріотичні почуття, сформувати поведінку, позицію тощо. Напр.: *Що то за «Рух», коли у них нема ніякого руху? Що то за «Просвіта», коли вона не світить?* (Є. Сверстюк); *Але згадаймо реальність: окрім начіплювання ярликів, чи було коли-небудь сказано офіційне слово на захист честі й престижу мови українського народу* (О. Гончар);

– **я-інтенції** в епістолярному дискурсі репрезентують індивідуально-авторський тип мовленнєвої діяльності, передають суб'єктивний пласт індивідуальних одкровень, психологічну інтроспекцію та глибоко особистісне ставлення автора до дійсності й конкретного адресата в контексті певної історичної доби, почуттів та емоцій. Пор.: *Прошу уклінно і я, і все товариство редакційне відповісти мені найскоріше – з першою поштою* (Леся Українка); *Радий співістити Вас про закінчення сценарію «Поєми про море». Я часто хворів, тому, на жаль, робота затяглася* (О. Довженко);

– **інтенції сакральності** в релігійному дискурсі відображають прагнення мовця (прихожанина церкви) подякувати Богові, покаятися, попросити в Господа про сокровенне, висловити найпотемніше. В ораторсько-проповідницькому дискурсі експлікується намір священика, проповідника розтлумачити Святе Письмо, привернути увагу вірян до Біблії, прославити церкву та святих, пропагувати морально-етичні засади християнської філософії. Пор.: *До тебе, Господи, що там живеш на небі, звертаю очі я в пригоді і в потребі* (П. Гулак-Артемівський); *Христос приніс у світ не мир, а меч. Приніс не для того, щоб примирити правду з неправдою чи напівправдою, а розділити істину від обману, світло від темряви, добро від зла* (Епіфаній);

– **інтенції аргументування** в науковому дискурсі репрезентують результати пізнавальної діяльності дослідників у різних галузях науки і техніки, що зумовлює прагнення мовця термінологічно виважено та точно передати суть своїх наукових студій, обґрунтувати релевантність проведеного дослідження, його актуальність та новизну, визначити перспективу, напр.: *Набула актуальності потреба цілісного вивчення категорії заперечення як складної багатоаспектної величини* (М. Баган); *З огляду на те, що функція є основою категоризації мовних явищ, її можна визначити як концептуальну сутність* (О. Селіванова);

– **інтенції регламентування** в офіційно-діловому дискурсі експлікуються в адміністративному, статусно орієнтованому контексті і спрямовані на те, щоб регулювати ділові стосунки в установах, організаціях, закладах, обслуговувати громадські потреби людей у різноманітних побутових ситуаціях, спонукати адресата дотримуватися певного регламенту, пор.: **нота:** *Міністерство закордонних справ України засвідчує свою повагу Посольству Республіки Польщі; заява:* *Прошу допустити мене до складання вступних екзаменів на заочну форму навчання за контрактом;*

Метакомунікативні інтенції відображають комунікативну поведінку мовців у ситуаціях ритуального (етикетного) спілкування, у процесі налагодження, ініціювання та припинення контакту, у контексті активізації уваги адресата мовлення. Їх репрезентують два типи: 1) **інтенції соціально-регулятивного характеру**, що передають комунікативні потреби мовця в соціально зумовлених, ритуальних ситуаціях мовлення – привітання, прощання, дякування, вибачення та ін. (– *Добрий вечір добрим людям!* (В. Винниченко); – *Будь же, дочко, здорова, як риба; гожа, як рожса; весела, як весна, робоча, як бджола, а багата, як свята земля!* (І. Нечуй-Левицький); 2) **контактно-інтерактивні інтенції**, що активізують увагу співрозмовника, дають змогу підготувати його до сприйняття певної інформації, регулюють процеси мовленнєвої діяльності, напр.: – *Знаси що? Скажи йому, що я завтра о десятій буду на льоду* (Ірина Вільде). Для вираження метакомунікативних інтенцій в українськомовному дискурсі використовують різні синтаксичні засоби: питальні та непитальні висловлення; етикетні формули-кліше; вокативні та вставні конструкції, що сприяють налагодженню контакту між учасниками спілкування, передають особливу тональність та атмосферу спілкування.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Багатогранність феномену інтенції, її міжрівневий категорійний статус, модус різноманітних потреб мовця, широка джерельна база та адекватна лінгвометодологія посприяли створенню універсальної типології інтенцій, яка оптимально репрезентує феномен людського буття і план мовної вербалізації. За нашими узагальненнями, категорію комунікативної інтенції в українськомовному дискурсі репрезентують: когнітивно-ментальні, комунікативно-модальні, суб'єктивно-модальні, дискурсивно-жанрові та метакомунікативні інтенції. Типологічні вияви комунікативних інтенцій експлікують лексико-граматичні засоби: модально-інтенційні висловлення (питальні та непитальні), реченнєві еквіваленти (нечленовані, парцельовані та незакінчені комунікати); дискурсивні конструкції (діалогічні та надфразні єдності), використання яких у процесі спілкування детерміноване інтенційним станом суб'єкта мовлення й відображає певний рівень лінгвокреативних можливостей та прагматичної компетентності мовця.

Основною сферою експлікації комунікативних інтенцій слугують різні дискурсивно-жанрові реєстри української мови (уснорозмовна комунікація, ораторсько-проповідницький дискурс, публіцистика, епістолярій тощо), у яких, безперечно, вербалізуються й інші (крім названих вище) типи інтенцій, глибоке вивчення і систематизація яких у контексті інтенс-аналізу, з урахуванням методу моделювання виформовує предмет наших наступних наукових студій.

Література

1. Антонова А.В. *Интенция обещания и средства ее выражения в английском языке* : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А.В. Антонова. – Самара, 2004. – 24 с.

2. Антонова Ю.Н. *Интенция говорящего в аспекте коммуникативно-целевой семантики* : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Ю.Н. Антонова. – Орёл, 2006. – 21 с.

3. Арутюнов А.Р. *Интенции диалогического общения и их стандартные реализации* / А.Р. Арутюнов, П.Т. Чеботарев // *Русский язык за рубежом*. – 1993. – № 5 / 6. – С. 75 – 82.

4. Бурмистрова А.П. *Речевая интенция защиты в диалогическом дискурсе : на материале русского и французского языков* : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / А.П. Бурмистрова. – Ульяновск, 2005. – 22 с.

5. Гнатковська О.М. *Комунікативні інтенції «Я-висловень» у сучасному англомовному дискурсі : лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.М. Гнатковська. – Чернівці, 2009. – 20 с.

6. Горяев С.О. *Номинативные интенции субъекта ономастической номинации (на материале русских прагмонимов)* : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / С.О. Горяев. – Екатеринбург, 2000. – 20 с.

7. Тригорьева В.С. *Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты* : [монография] / В.С. Тригорьева. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с.

8. Дементьев В.В. *Непрямая коммуникация* / В.В. Дементьев. – М. : Гнозис, 2006. – 376 с.

9. Загнітко А.П. *Теоретична граматика української мови : Синтаксис* : [монографія] / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.

10. Остин Дж. *Слово как действие* / Дж. Остин // *Новое в зарубежной лингвистике*. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 22 – 129.

11. Серль Дж.Ф. *Классификация иллокутивных актов* / Дж.Ф. Серль // *Новое в зарубежной лингвистике*. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170 – 194.

12. Соловьева Л.К. *Речевая интенция неодобрения в русском языке : номинативный и коммуникативно-прагматический аспекты* : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Л.К. Соловьева. – Шверь, 2005. – 18 с.

13. Сусов И.П. *Семантика и прагматика предложения* / И.П. Сусов. – Калинин : КГУ, 1980. – 51 с.

14. *Формановская Н.И. Речевое общение : коммуникативно-прагматический подход* / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.

15. Шабат-Савка С.П. *Категорія комунікативної інтенції в українській мові* : [монографія] / С.П. Шабат-Савка. – Чернівці : «Букрек», 2014. – 412 с.

16. Шакирова Э.Ф. *Интенция говорящего и аспекты ее реализации : на материале английского языка* : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Э.Ф. Шакирова. – Уфа, 2003. – 26 с.

References

1. Antonova A.V. *Intentsiya obeshchaniya i sredstva ee vyrazheniya v angliiskom yazyke* : avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 «Germanskije yazyki» / A.V. Antonova. – Samara, 2004. – 24 s.

2. Antonova Yu.N. *Intentsiya govoryashchego v aspekte kommunikativno-tselevoi semantiki* : avtoref. dis. na soiskanie uchen.

stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.02.19 «Teoriya yazyka» / Yu.N. Antonova. – Orel, 2006. – 21 s.

3. Arutyunov A.R. Intentsii dialogicheskogo obschcheniya i ikh standartnye realizatsii / A.R. Arutyunov, P.G. Chebotarev // *Russkii yazyk za rubezhom*. – 1993. – № 5 / 6. – S. 75 – 82.

4. Burmistrova L.P. Rechevaya intentsiya zashchity v dialogicheskom diskurse : na materiale russkogo i frantsuzskogo yazykov : avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.19 «Teoriya yazyka» / L.P. Burmistrova. – Ulyanovsk, 2005. – 22 s.

5. Hnatkovska O.M. Komunikativni intentsii «Ia-vysloven» u suchasnomu anhlomovnomu dyskursi : lnhvokohnitivnyi ta prahmatychnyi aspekty : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 «Hermanskij movy» / O.M. Hnatkovska. – Chernivtsi, 2009. – 20 s.

6. Goryaev S.O. Nominativnye intentsii sub'ekta onomasticheskoi nominatsii (na materiale russkikh pragmonimov) : avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.01 «Russkij yazyk» / S.O. Goryaev. – Ekaterinburg, 2000. – 20 s.

7. Grigor'eva V.S. Diskurs kak element kommunikativnogo protsessa : pragmalingvisticheskij i kognitivnyi aspekty : [monografiya] / V.S. Grigor'eva. – Tambov : Izd-vo Tamb. gos. tekhn. un-ta, 2007. – 288 s.

8. Dement'ev V.V. Nepryamaya kommunikatsiya / V.V. Dement'ev. – M. : Gnozis, 2006. – 376 s.

9. Zahnitko A.P. Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: Syntaksys : [monografiya] / A.P. Zahnitko. – Donetsk : DonNU, 2001. – 662 s.

10. Ostin Dzj. Slovo kak deistvie / Dzj. Ostin // *Novoe v zarubezhnoi lingvistike*. – M. : Progress, 1986. – Vyp. 17. – S. 22 – 129.

11. Serl' Dzj. R. Klassifikatsiya illokutivnykh aktov / Dzj. R. Serl' // *Novoe v zarubezhnoi lingvistike*. – M. : Progress, 1986. – Vyp. 17. – S. 170 – 194.

12. Solov'eva T.K. Rechevaya intentsiya neodobreniya v russkom yazyke : nominativnyi i kommunikativno-pragmaticheskij aspekty : avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.01 «Russkij yazyk» / T. K. Solov'eva. – Tver', 2005. – 18 s.

13. Susov I. P. Semantika i pragmatika predlozheniya / I. P. Susov. – Kalinin : KGU, 1980. – 51 s.

14. Formanovskaya N.I. Rechevoe obschchenie : kommunikativno-pragmaticheskij podkhod / N.I. Formanovskaya. – M. : Russkij yazyk, 2002. – 216 s.

15. Shabat-Savka S.T. Katehoriia komunikativnoi intentsii v ukrainskij movi : [monografiya] / S.T. Shabat-Savka – Chernivtsi : «Bukrek», 2014. – 412 s.

16. Shakirova E.R. Intentsiya govoryashchego i aspekty ee realizatsii : na materiale angliiskogo yazyka : avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.04 «Germanskije yazyki» / E.R. Shakirova. – Ufa, 2003. – 26 s.

Shabat-Savka S.T.,

Doctor of Philology, Associate Professor, Professor of the Department of Modern Ukrainian,
Chernivtsi Yurii Fedkovych National University, shabat-savka@ukr.net

Ukraine, Chernivtsi

TYPOLOGY OF COMMUNICATIVE INTENTIONS IN LINGUISTICS : THE UKRAINIAN DISCOURSE

The paper offers a universal typology of intentions in the Ukrainian discourse that best represents the phenomenon of human life and the aspect of language verbalization: cognitive-mental, communicative-modal, subjective-modal, discourse-genre and meta-communicative intentions are systematized. It is stated that these typological manifestations of the category of communicative intentions are singled out in view of the speaker's intentional needs, the communication conditions and multilevel language means of verbalization, a broad source base and the adequate use of various linguistic methods.

Key words: communicative intention, category, speaker, typology, verbalization, multilevel language means, the Ukrainian discourse.

History

УДК-94:801.82 (477) «1932/1933»

Павловський С.А.,

аспірант НПУ імені М.П. Драгоманова, pavlovski.evgen@gmail.com

Україна, м. Київ

ГОЛОДОМОР 1932-1933 рр. В УКРАЇНІ ТА ОФІЦІЙНА ІСТОРИКО-ГУМАНІТАРНА НАУКА В УРСР (1980-1991 рр.)

Статтю присвячено висвітленню та аналізу профільних наукових праць, особливостей реагування офіційної історико-партійної науки в УРСР на західну концепцію голодомору 1932-1933 рр. в Україні. Аналізується нетривалий історіографічний та археографічний поворот української радянської історіографії часів перебудови.

Ключові слова: археографія, голодомор, гуманітарна наука, українська діаспора, історіографія, перебудова, холодна війна.

Постановка проблеми. Автор даної статті головну увагу звертає на розвиток історико-гуманітарної науки в Радянській Україні у 80-і та на початку 90 рр. та аналізує дослідження українських радянських науковців, присвячених трагічним подіям голодомору 1932-1933 рр. Досліджувати проблему голодомору до кінця 80 рр. було практично неможливо тому, що радянська влада протягом всього свого існування заперечувала сам факт голодомору в Україні та забороняла дослідникам і науковцям проводити ґрунтовні дослідження цієї наукової проблеми. Лише з проголошенням незалежності України вітчизняні історики отримали можливість повноцінно дослідити дану проблематику. Тому, на думку автора в статті, необхідно здійснити ґрунтовний науковий аналіз стану української історико-гуманітарної науки в радянський період в аспекті українського голодомору.

Мета роботи – дослідити висвітлення проблеми голодомору 1932-1933 рр. в Україні у офіційній радянській історико-гуманітарній науці УРСР в 80-90 рр. минулого століття, яка як відомо, довгі роки замовчувалася в Радянській Україні та в Радянському Союзі в цілому і лише з проголошенням незалежності України вона поступово стала набувати загальнодержавного статусу.

Виклад основного матеріалу. Історіографія вивчення проблеми голодомору в Україні була започаткована наприкінці існування СРСР та в перші роки незалежності України, коли історики отримали можливість доступу до раніше засекречених колишніх радянських партійних архівів. Серед найбільш відомих українських дослідників голодомору слід відзначити С.Кульчицького, В.Марочка, Ю.Шаповала та багатьох інших вчених, які в своїх наукових дослідженнях намагалися правдиво висвітлити події голодомору в Україні як страшної трагедії та геноциду української нації. Крім вітчизняних істориків наукову проблематику голодомору висвітлювали представники української діаспори, а також американські дослідники, серед яких слід виділити праці Д. Мейса та Р. Конквеста. Саме завдяки їхнім дослідженням світ вперше отримав

правдиву інформацію про страшну трагедію українського народу [1, С.10].

Одним із актуальних аспектів дослідження Великого Голоду є відображення цієї трагічної події в суспільній свідомості, ідейно-політичному житті, історичній пам'яті та науковій історіографії, що має безпосередню причетність до аналізу місця пам'яті про народну трагедію у свідомості громадян сучасної України, її впливу на ситуацію в державі та процеси формування української політичної нації [2, С.12]. В інтересах цілісного розуміння формування інтерпретацій голодомору початку 30 рр. окремого розгляду потребує вивчення висвітлення голодомору 1932-1933 рр. офіційною радянською гуманітарною наукою з урахуванням особливостей її інституціонального та методологічного розвитку, місця в ідеологічній сфері буття радянського суспільства. Слід визнати, що багато в чому радянські історики стали активними учасниками ідейно-політичного протистояння із західною гуманітарною ідейно-науковою сферою. Впродовж радянського періоду історії України було застосовано багато систематичних заходів із корегування історичної пам'яті народу в інтересах формування нової політичної спільноти- радянського народу. Цей процес носив складний суперечливий характер: поряд із штучним «забуванням» історичних подій та постатей національної історії, відбувалося стимулювання інтересу, закріплення в науковому та суспільному дискурсах, політиці пам'яті інших доленосних подій та визначних постатей в історії України. В основі ж змістовних змін історичної пам'яті перебували процеси глибинних змін в соціальній структурі радянського суспільства, творення ідеократичної системи керування масовою свідомістю. В свою чергу фігури замовчення офіційної радянської історіографії та пропаганди використовувалися творцями стратегії і тактики психологічної війни проти СРСР, а введення проблеми Великого Голоду в контекст «холодної війни», перетворення її на бойову конструкцію інформаційного протистояння, в свою чергу, виключало можливість діалогу між українськими радянськими та діаспорними гуманітаріями, а також перешкоджало висвітленню причин цієї трагедії в

середині радянського суспільства. В рамках академічних досліджень та наукового обслуговування ідеологічної політики та інформаційно-пропагандистського протистояння із Заходом в УРСР було створено розлогу літературу, в якій висвітлювалися такі специфічні аспекти буття політичного середовища української діаспори, як історія та практика діяльності націоналістичних об'єднань і інших партійно-політичних осередків еміграції, їх співробітництво з державними колами та спеціальними службами західних держав на тлі «холодної війни», особливості стосунків між різними політичними угрупованнями діаспори з наголосом на їх конфліктному характері, діяльність Української греко-католицької церкви, діяльність українознавчих та радянологічних інституцій, діаспори, тощо.[3, С.10]

Закритість та жорсткий політико-ідеологічний контроль, неможливість легітимно вдаватися до творчого синтезу надбань зарубіжної історіографії та гуманітарних наук суттєво послаблювали інформаційний та методологічний рівень українських істориків.[4, С.10] Проблематика протидії західним тлумаченням голодомору 1932-1933 рр. в Україні вивчалася передусім науковцями провідного дослідницького підрозділу з історії КПРС та Компартії України – секторі історії партії при Інституті історії партії при ЦК КПУ. Були порушені проблеми голодомору 1932-1933 рр. цим дослідницьким підрозділом саме в період масштабної громадсько-політичної та інформаційно-пропагандистської кампанії на Заході, присвяченій 50 річниці трагедії. На той час в секторі працювало 15 співробітників, з них 4 доктори та 7 кандидатів наук, зусиллями яких за звітний період було підготовлено та видано 19 книг, 8 планових монографій та збірник документів. Зрозуміло, що підрозділ серйозно поступався за кадровими можливостями закордонним профільним дослідницьким центрам, інтегрованим до системи психологічного міжблокового протистояння. У згаданий період, тобто в першій половині 80 рр. в УРСР створили новий науковий напрям, який би мав комплексно досліджувати проблеми критики ідеології та сучасного антикомунізму. До змісту досліджень за цим напрямом йшлося у звіті, проводилася розробка методологічних основ критики реакційних ідеологічних течій та викриття концептуальних основ радянологів, комплексний аналіз перекинувань основних напрямків політики КПРС того періоду розбудови України. Зусилля науковців дослідницького сектору передусім, Нагорної, Гальського, Савельєва та Шаповала зосереджувалися в першу чергу, навколо розробки методологічних основ критики буржуазних та буржуазно-націоналістичних перекинувань історії КПРС та радянського суспільства, а також підготовки наукової продукції з ідейно-наукового протистояння концепціям та працям радянологів, в яких із власних позицій висвітлювалися конкретні напрямки політики КПРС та етноконфесійних стосунків в СРСР. Чималу роботу, виходячи із можливостей сектору, було проведено щодо забезпечення контрпропагандистської роботи шляхом підготовки аналітичних матеріалів для зацікавлених підрозділів ЦК КПУ. Підготовлені

сектором аналітичні записки та довідки присвячувалися аналізу новітніх тенденцій радянологів, критиці буржуазних класифікацій системи інтернаціонального та патріотичного виховання. Особливий інтерес становлять наукові заходи з реагування на використання в психологічній війні проблеми голодомору 1932-1933 рр. [5, С.12].

В 1984 році сектор підготував та спрямував до ЦК КПУ аналітичні довідки «Матеріал про продовольчі труднощі початку тридцятих років та вигадки буржуазної пропаганди», «Про книгу буржуазного націоналіста В.Гришка Український холокост», «Про нову наклепницьку кампанію з приводу організованого голоду в Україні». Провідним тогочасним заходом академічних установ навколо проблем голодомору 1932-1933 рр. можна вважати проведений на базі редакції «Українського історичного журналу» науковий круглий стіл «Історичний досвід КПРС із здійснення ленінської аграрної політики та неспроможність її буржуазних фальсифікацій». Масштаби реагування на широку та енергійну кампанію на Заході з науково-організаційного та дослідницько-видавничого погляду виявилися непорівнянними. Хоча в низці монографічних праць, присвячених полеміці з радянологами та пропагандистами політичних центрів української еміграції, проблемі голодомору та поглядів на неї в західній історіографії та пропаганді обов'язково порушувалася, тема голодомору висвітлювалася радянськими вченими хоча досить пасивно. Змістовному обговоренню теми заважала головна ідеологізована концептуальна установка тогочасних офіційних істориків-контрпропагандистів, які слухняно виконували завдання вищого партійного керівництва на повне заперечення масштабного голоду 1932-1933 рр., величезних людських жертв і зв'язку між ними та форсованим запровадженням колгоспної системи господарювання і хлібозаготівель. Зрозуміло, що такі наукові публікації або збудовані на них інформаційні матеріали для зарубіжних засобів масової інформації навряд чи мали шанс бути успішними аби протистояти величезному масиву західних матеріалів та публічних акцій. Спроби радянської сторони вести дискусію, як правило заочну, із зарубіжними колегами по цеху та обслуговуванню інформаційно - пропагандистського протистояння своїх політичних кіл в теоретико-методологічній площині натикалися на невдачу хоча б тому, що зарубіжні автори свідомо надавали своїм публікаціям характер «зброї» для руйнування офіційної ідеологічної сфери та легітимності державного ладу СРСР. З іншого боку, відкриті повідомлення про жахливі явища, якими супроводжувалася колективізація в УРСР та в інших регіонах СРСР, об'єктивно несли загрозу дискредитації певних базових конструкцій соціально-економічної системи, тоді, коли одним із офіційних завдань аграрної політики радянської держави стало максимальне зближення сільських та міських мешканців.

Висновки. Підсумовуючи все вищенаведене, можна сказати, що до кінця 80 рр. минулого століття українська радянська історико-гуманітарна наука перебувала під тотальним контролем партійної верхівки УРСР та СРСР.

Саме це було головною причиною того, що в українських науковців не було жодної можливості для проведення дослідження наукової проблематики страшного голодомору 1932-1933 рр. в Україні. Радянська влада понад 70 років замовчувала правду про голодомор та заперечувала навіть сам його факт. Лише з початком перебудови всередині 80 рр., завдяки низці рішень та постанов компартії України, виникла можливість, хоча і не в повному обсязі, досліджувати проблеми голодомору. Після розпаду СРСР в 1991 році українські дослідники вперше отримали можливість об'єктивно висвітлити і дослідити основні причини та наслідки голодомору початку 30 рр. Завдяки розсекреченням радянським партійним архівам, вітчизняні вчені розпочали досить широку роботу з висвітлення правдивої інформації про страшний період в історії нашого народу. Протягом останніх років незалежності України з наукової проблематики голодомору було написано значну кількість монографій, наукових розвідок та захищено чимало кандидатських та докторських дисертацій. Таким чином, поступово відкривається вся правда про геноцидний злочин сталінського тоталітарного режиму, українське

суспільство повинне усвідомлювати трагічні уроки минулого та вчитися на історичних помилках.

Література

1. Голодомор 1932-1933 рр. в Україні. Збірник документів СБУ. Київ: 2005.- С.10
2. Лук'яненко Л. Нюрберг-2. Київ: Наука, 2001.- С.12
3. Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація та голодомор. Київ: Либідь, 1993.- С.10
4. Гришко В. Москва сльозам не вірить. Київ: Наука, 2003.- С.10
5. Вакулишин С.М. Голодова катастрофа в Києві. Київ: Наука, 2005- 10 с.

References

1. Golodomor 1932-1933 in Ukraine. Collection of documents SBU. Kyiv: 2005. - S. 10
2. Lukyanenko L. Nurberg-2. Ky: Nauka, 2001. - S.12
3. Konkvest R. The Harvest of Sorrow. Soviet collectivization and famine. Ky: Lybid. - S.10
4. Gryshko V. Moskva slozam ne viryt. Ky: Univers, 2003.- S.10
5. Vakulyshyn S.M. Golodova katastrofa v Kyevi. Ky: Univers, 2005.- S.12

Pavlovskiy E.A.,

NEAR teacher of M.P. Dragomanova, pavlovski.evgen@gmail.com

Ukraine, Kiev

FAMINE OF 1932-1933 IN UKRAINE AND OFFICIAL HISTORIAN AND HUMANITARIAN SCIENCES IN THE USSR (1980-1991)

The article is devoted to coverage and analysis of scientific papers, official response features historic-party science in the USSR to the western concept of the Golodomor 1932-1933 in Ukraine. Analyzes the short historiographical and archaeological twist Ukrainian historiography reconstruction.

Key words: *archaeography, famine, humanitarian sciences, Ukrainian diaspora, historiography, restructuring, Cold War.*

УДК 336.7:94(051)(477)"1896/1917"

Радченко Н.М.,

к.і.н., доцент кафедри історії України Ужгородського національного університету, nataradchenko@rambler.ru

Україна, м. Ужгород

ВИСВІТЛЕННЯ ІСТОРІЇ КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ХУТОРЯНИН» (1896 - 1917 рр.)

Проаналізовано інформаційний потенціал часопису «Хуторянин» 1896-1917 рр. у якості джерела дослідження історії розвитку кредитних установ України другої половини XIX – початку XX ст. У результаті аналізу тематичного змісту публікацій, у яких міститься інформація стосовно діяльності банків, ощадно-позичкових кас та товариств вміщених на сторінках часопису, було виявлено кілька основних груп: 1) нормативно-правові акти, розпорядження місцевої адміністрації, роль земств у розвитку кредитної сфери; 2) інформаційні повідомлення; 3) документи зборів колегіальних органів; 4) аналітичні огляди діяльності кредитно-банківських установ; 5) історія становлення та розвитку кредитно-банківської системи. Висвітлення історії банків та кредитних товариств на сторінках часопису та його додатку відбувалося за рахунок публікацій із розвитку земельного кредитування, діяльності Дворянського та Селянського земельних банків, роботи земств у напрямку допомоги селянам із отримання дешевих кредитів.

Ключові слова: «Хуторянин» преса, історичне джерело, кредитно-фінансові установи, установи дрібного кредиту.

Постановка проблеми. Помітне місце у системі джерел із вивчення історії розвитку мережі кредитно-банківських установ України 1850-1917 рр. займає кооперативна періодична преса, яка виступає часом основним джерелом інформації з багатьох питань, що стосуються історії становлення регіональних закладів. Слід сказати, що проблематика ролі кооперативних видань у інформаційному супроводі історії кредитно-банківської галузі часто підіймається у працях сучасних українських дослідників. Огляд історіографії даної розвідки можна згрупувати за двома напрямками: по-перше, дослідження історії банків та кредитних установ Полтавщини [1], та по-друге, вивчення історії часопису «Хуторянин» [2].

Мета статті. Метою статті є аналіз інформаційного потенціалу часопису «Хуторянин» при висвітленні діяльності кредитно-банківських установ України 1896-1917 рр.

Виклад основного матеріалу. «Хуторянин» – регіональний журнал, із питань сільського господарства, промисловості, торгівлі та кооперації, виходив у м. Полтава з період 1896-1917 рр. Його виданням опікувалося Полтавське сільськогосподарське товариство. Метою журналу було розповсюдження серед місцевого населення прогресивних сільськогосподарських знань. Серед редакторів видання були державні, громадські діячі та науковці П.М. Малама, П.І. Гриневич, П.П. Ганько, А.П. Шимков та Д.О. Ярошевич [3, с.958-959]. У різні роки журнал складався з таких рубрик, як-то: урядові розпорядження; хроніка (або земська хроніка); хроніка кооперативної справи (з'являється після 1910 р.); сільськогосподарські огляди; кореспонденція; запитання і відповіді; торгові новини; бібліографія та огляд сільськогосподарської й економічної літератури; метеорологічний бюлетень; прогнози на врожай і оголошення.

Взаємопов'язаність та тісна співпраця кооперативної та кредитної галузей сприяла до того, що часопис із моменту свого заснування друкував статті, присвячені банківській та кредитній справі. Найчастіше вони вміщувалися у рубриках урядових розпоряджень, різних хроніках та у рубриці «Запитання і відповіді». Проте, журнал не обмежувався публікацією статей, за словами дослідниці Є.В. Подобної, «Хуторянин» мав рекордну кількість додатків, які часто становили самостійні періодичні видання [2, с.127]. Серед них, необхідно виокремити додаток «Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского земства», що видавався у 1901-1903 рр., і окремі випуски якого були повністю присвячені тематиці банківської справи. Так, у 1902 р. один випуск журналу було повністю присвячено розгляду питання необхідності утворення Загального губернського банку Полтавського земства [4].

Інформацію, яка становить науковий інтерес для нашого дослідження, залежно від змісту публікацій можна умовно поділити за тематикою на п'ять груп (див. таблицю 1).

Традиційно кожен випуск журналу починався із рубрики урядові розпорядження, у якій друкувалися нормативно-правові акти, або ж відбувалося їхнє обговорення фахівцями. Далі йшла хроніка (або земська хроніка), де читачі мали змогу ознайомитися із розпорядженнями місцевої адміністрації. Взагалі, необхідно відзначити, що випуск окремих номерів журналу було профінансовано земською управою: «Відомо, що принаймні кілька разів із земського бюджету надавалися субсидії для друку журналу, натомість примірники видання безплатно надсилалися земським гласним, чиновникам економічного бюро та ін. Переважна більшість підтримувала пропозицію про надання грошової допомоги виданню, натомість у

«Хуторянини» мали друкувати журнали засідань та постанови земств» [2].

Таблиця 1 - Тематика та кількість публікацій з історії кредитних установ України за даними часопису «Хуторянин» та його додатку «Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского земства» (1886-1917 рр.)

	Тематика публікацій	Кількість публікацій
1.	нормативно-правові акти, розпорядження місцевої адміністрації, роль земств у розвитку кредитної сфери	8
2.	інформаційні повідомлення	5
3.	документи зборів колегіальних органів	4
4.	аналітичні огляди діяльності кредитно-банківських установ	4
5.	історія становлення та розвитку кредитно-банківської системи	1
	Разом	22

У першому випадку, наприклад, публікувалися коментарі Міністерства фінансів стосовно застосування Іменного Височайшого Указу, даного Сенату «Объ облегченіи выдачь Крестьянскимъ Земельнымъ Банкомъ по содѣйствію къ увеличенію площади землевладенія малоземельныхъ крестьянъ» від 3 листопада 1905 р. [5, с.791]. Уже першого грудня часопис надрукував «Порядокъ действий уезднымъ земствамъ от Министерства финансовъ», у якому містилися роз'яснення відносно застосування положень цього законодавчого акту. У ньому йшлося про створення при земствах спеціальних комісій для співробітництва та контролю за діями Селянського поземельного банку. Міністерством рекомендувалося організувати вищезазначені комісії із людей обізнаних з місцевими умовами або ж загалом із селянського середовища. Новостворені земські органи мали наступні повноваження:

- виносити рішення про доцільність придбання Селянським поземельним банком конкретних ділянок землі;
- розглядати порядок їхнього продажу малоземельним селянам;
- встановлювати рівень потреби селян у придбанні певної ділянки землі, а також дійсної вартості виставленої на продаж земельної ділянки.

Отже, по заяві про продаж землі, банк мав подавати запит до земської управи про доцільність її придбання і стосовно її подальшої долі, а саме питання кому найкраще із селян ділянку запропонувати для викупу. У випадку негативної відповіді земської управи банк мав призупинити угоду. Положенням вносилися зміни і до процедури встановлення вартості землі. Саме оцінювання, виконане банківськими співробітниками мало закінчуватися складанням звіту, до якого потім мали вноситися зауваження уповноваженого співробітника земської управи, а лише потому документ надсилався до управи і до голови банку. Також, земства отримали право направляти своїх представників на засідання банку [6, с.467]. Загалом, опублікований

«Порядокъ» свідчить про наміри Міністерства фінансів спрямувати роботу Селянського поземельного банку у напрямку збільшення селянського землеволодіння та на задоволення, перш за все, місцевих потреб.

Друкувалися на сторінках журналу й інші законодавчі нововведення та їхні обговорення, так у 1901 р. на шпальтах часопису відбувався обмін думками відносно питання зміни окремих положень статуту Дворянського земельного банку, або ж розглядалися проекти банківських уставів [7, с.720].

До групи інформаційних повідомлень можна віднести матеріали про умови, порядок роботи, обсяг операцій банків. Наприклад, повідомлення умов придбання землі у Селянському поземельному банку; матеріали про прибутковість маєтностей, що виставляються на продаж тощо [8, с.565]. При цьому, слід зауважити, що на відміну від інших тогочасних періодичних видань, «Хуторянин» не містив рекламних оголошень.

Великий відсоток контенту журналу (переважно публікації додатку «Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского земства») представляли документи зборів колегіальних органів. Серед інших найбільший інтерес представляють доклад і проект представлені на засіданні Полтавського сільськогосподарського товариства та журнал засідань Економічної ради Полтавського губернского земства (1902 р.) [4]. Вказані публікації розкривають наміри Полтавського земства та діячів сільськогосподарських товариств створити банк.

Необхідно відзначити, що подібні спроби мали місце й раніше, у 1879 та 1881 рр., проте весь час вони зазнавали невдачі. Результатом останньої спроби було створення при земській управі так званого «Олександрівського капіталу», що отримав назву на честь імператора Олександра II, який на той час загинув у результаті терористичного нападу народовольців. «Проектом «Положення про Олександрівський капітал» передбачалося право губерньської земської управи купувати за рахунок Олександрівського капіталу у власників нерухоме майно у межах Полтавської губернії, заставляти його в кредитних установах, продавати його сільським громадам, товариствам і окремим домогосподарям, здавати в оренду і доручати виконання усіх цих операцій повітовим земським управам або їх уповноваженим особам» [1]. Однак, вказаний капітал не міг задовільнити потребу місцевого населення у доступному кредиті, і тому на початку ХХ ст. знову було підняте питання про створення банку. Дискусію про долю якого й було винесено на сторінки журналу.

Автор доповіді (прізвище не зазначено) «Объ учрежденіи общегубернскаго банка Полтавскаго земства» ґрунтовно підійшов до даного питання, вивчивши існуючі установи дрібного кредиту губернії та їхні недоліки, та проаналізувавши у яких саме кредитних пропозиціях відчуває потребу місцеве населення. Було визначено два напрямки сільського господарства, які найбільше потребують кредитування: позики на розширення малоземельних селянських наділів та меліоративний кредит. Останній представляв собою

позику, видану на здійснення поліпшень у обробці землі. Автор запропонували власний проект статуту майбутнього банку – «Схему Устава Банка Полтавського Земства» [9, с.39-46].

На наступних сторінках часопису читач мав змогу ознайомитися із думкою членів Економічної ради Полтавського губернського земства щодо заснування такої установи, переглянувши «Журнал засідань» відповідної установи [10, с.47-68]. Треба відзначити, що далеко не всі на цьому засіданні погодилися із думкою необхідності створення нового банківського закладу: «Н.П. Малама знаходить учреждение земского банка излишнимъ въ виду доступности всехъ видовъ кредита, составляющихъ цель проектируемаго банка» [10, с.51]. І це не було поодиноким думкою. Хоча, зрештою було прийнято позивне рішення і навіть далі часопис публікував «Проектъ Устава банка» [11, с.69-74]. Таким чином, читачі мали змогу порівняти два варіанти майбутньої установи, що мали між собою певні відмінності. Уже перші сторінки статутів вказували на розбіжності, наприклад, по різному уявляючи цілі діяльності нового банку. У першому випадку, метою було, задоволення потреб місцевого сільського населення у дешевому кредитуванні за рахунок власних заощаджень. У другому, передбачалася подвійна ціль: забезпечити можливість для населення у зручному та безпечному зберіганні коштів із можливістю збільшення капіталу, а інша, задоволення потреби у доступному кредиті з допомогою залучення громадських та приватних капіталів.

Однак, у подальшому ідея нового земського банку, знайшла на засіданнях уже повітових земств мало прибічників і так і залишилася на 1902 р. невтіленою.

У «Хуторянину» спостерігається однаковий відсоток публікацій документів колегіальних зборів та аналітичних оглядів діяльності установ кредитно-банківської системи.

До аналітичних оглядів відносяться статті повноваженого по сільсько-господарській частині П. Дубровського, агронома та землевласника Е.Х. Чикаленка [12; 13; 14] та інші статті, які на жаль, надруковано без прізвища автора. Примітною є відмінність із якою висвітлюється діяльність банків у вказаних статтях, адже на відміну від інших вищевказаних досліджуваних видань, їхня робота подається із негативної сторони: «Крестьяские земли надъленные, а особенно купленные с помощью банка, обременены платежами и всевозможными сборами, что за нихъ ежегодно приходится платить почти столько же, сколько и за аренду земли. Въ интересахъ землевладельческаго населенія необходимо уменьшение процентовъ, взимаемыхъ Крестьянскимъ банкомъ, до размеровъ, взимаемыхъ Дворянскимъ банкомъ, и вообще употребить все возможные мъры къ расширенію крестьянскаго землевладенія, – пише Е.Х. Чикаленко у своїй роботі «Къ вопросу о нуждахъ сельскохозяйственной промышленности», – но и не такъ, какъ это дълаеть теперъ Крестьянский банкъ, помогающій главнымъ образомъ только зажиточнымъ крестьянамъ, которые после выдачи ссуды преобретаютъ у беднейшихъ членовъ товарищества

землю десятками десятинь въ одни руки» [13, с.706]. У подальшому розмірковуючи на тему можливості покращення роботи Селянського поземельного банку автор звертає увагу на необхідності земствам активізувати роботу у цьому напрямку. Їм потрібно клопотати про дозвіл на збільшення обсягу операцій, які має право проводити Селянський банк, як-то провадити видачу позик на однакових із Дворянським земельним банком умовах; видавати позики як під землю, так і на землю; право вступати у торги з Дворянським земельним банком із можливістю залишати за собою мастки з подальшим перепродажем у селянські руки; дозволити Дворянському земельному банку передавати мастки, які не викупили на публічних торгах Селянському із подальшою реалізацією серед селян.

Отже, надруковані аналітичні огляди висвітлюють погляд на діяльність найбільших банківських установ імперії, Дворянського та Селянського земельних банків, з точки зору потреб сільського господарства, вказуючи на низький рівень їх діяльності у цьому напрямку. Окремі статті містили загальний розгляд мережі ощадно-позичкових товариств Полтавської губернії [15].

Окремо, слід відзначити невеликі за обсягом замітки із рубрики «Запитання та відповіді». Вони не містять інформації щодо законодавчих змін у цій галузі чи щодо діяльності конкретного кредитного закладу, але саме завдячуючи таким заміткам можна дізнатися, якими питаннями у сфері кредитної галузі переймалися звичайні громадяни. У даному випадку місцеве населення Полтавщини. Так, у одному із номерів молодий чоловік на ім'я Васи́лакій поставив питання про вимоги до претендентів на посаду рахівника сільського ощадно-позичкового товариства та стосовно допомоги у методичному забезпеченні: «Желая поступить бухгалтеромъ, что вьсти счетоводныя книги и т. п. при сельскомъ ссудо-сберегательномъ товариществомъ, 24 лтъ отъ роду окончивши низшее сельскохозяйственное училище 1-го розряда ... могу ли я поступить, если меня выбереть сходъ? ... прошу васъ указать, гдъ я могу достать уставъ и руководство къ веденію всехъ операцій, касающихся этого дъла?» [16, с. 568-569]. Ґрунтовна відповідь включала в себе і перелік вимог до бажаної посади і рекомендацію придбати методичний посібник Валаева О.О. [17].

Ще однією характерною рисою часопису «Хуторянин» відсутність публікацій методичних рекомендацій із сфери кредитування, які були досить популярною темою у інших кооперативних видань. Існуюча значна кількість додатків часопису із методичним спрямуванням стосувалися лише сільськогосподарської тематики.

Аналіз кількості публікацій за напрямком висвітлення діяльності окремих видів кредитних установ, вказує на те, що більшість статей стосується саме банківських установ (див. таблицю 2):

Таблиця 2 – Кількість публікацій за видами кредитних установ за даними часопису «Хуторянин» та його додатку «Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского земства» (1886-1917 pp.)

	Кредитні установи	Статті	Замітки
1.	Банки	15	-
2.	Ощадно-позичкові каси	6	1
3.	Кредитні установи загалом	-	-
	Загалом	22	-

Висновки. Отже, виходячи із мети діяльності журналу «Хуторянин», поширювати серед місцевого сільського населення найбільш сучасні новини у сфері сільського господарства, висвітлення історії банків та кредитних товариств на сторінках часопису та його додатку відбувалося за рахунок публікацій із розвитку земельного кредитування, діяльності Дворянського та Селянського земельних банків, роботи земств у напрямку допомоги селянам із отримання дешевих кредитів. Часопис «Хуторянин» був створений для висвітлення проблематики сільського господарства регіону і кредитна тематика, хоча й є досить щільно пов'язаною із нею, усе ж не була пріоритетом редакційної колегії. За приблизними підрахунками близько 10 % номерів журналу не містили публікацій із досліджуваної тематики. Окреслений інформативний потенціал періодичних видань потребує подальшого вивчення із залученням та порівнянням із закордонними періодичними виданнями.

Література

1. Краснікова О. Роль місцевих фінансів у кредитуванні дрібних сільськогосподарських товаровиробників Полтавщини епохи вільного підприємництва (1864-1918pp.) / О. Краснікова // Треті Черванські читання (матеріали Всеукраїнської наукової конференції 17-18 березня 2016 р. // <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6126/1/Краснікова.pdf>.
2. Подобна Є.В. Особливості контенту журналу «Хуторянин» // Є.В. Подобна. – Вісник ХДАК. Випуск 46. – 2015 // <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RJO/v46/15.pdf> // Полтавщина: Енциклопедичний довідник (за ред. А.В. Кудрицького). – К.: УЕ, 1992. – 1024 с.: іл.
3. Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского земства. – 1902. – № 9-10.
4. ПСЗРІ. Вид. 3. – III. (1905). – 26773. – С. 791.
5. Крестьянский поземельный банк. Условия приобретения земли // Хуторянин. – 2.08.1907. – № 31. – С. 565.
6. В министерстве финансов обсуждался вопрос изменения устава Дворянского земельного банка // Хуторянин. – 3.10.1902. – С. 720.
7. Крестьянский поземельный банк. Условия приобретения земли // Хуторянин. – 2.08.1907. – № 31. – С. 565.
8. Схема Устава Банка Полтавского Земства // Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского земства. – 1902. – №10. – С. 39-46.
9. Журнал Экономического Совета Полтавского губернского земства 1.09.1902 г. // Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского земства. – 1902. – № 10. – С. 47-68.
10. Проект устава банка Полтавского земства // Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского земства. – 1902. – № 10. – С. 69-74.

11. Малий словник історії України / відпов. ред. Валерій Смолий. – К.: Либідь, 1997. – 464 с.

12. Чиқаленко Е. К вопросу о нуждах сельскохозяйственной промышленности / Е. Чиқаленко // Хуторянин. – 3.10.1902. – С. 705-778.

13. Чтобы семья принесло плод, оно должно упасть на подготовленную к посеву почву // Хуторянин. – 23.05.1896. – № 1. – С. 2.

14. Ссудо-сберегательные товарищества // Хуторянин. – 1875. – № 1-3. – С. 192-217.

15. Вопросы и ответы // Хуторянин. – 2.08.1907. – № 31. – С. 568-569.

16. Валаев А.А. Краткое пособие по счетоводству ссудо-сберегательных товариществ / А.А. Валаев. – С-П.: Типография III-ва «Грамотность», 1913. – 38 с.

References

1. Krasnikova O. Rol' mistsevykhi finansiv u kredyтуванні dribnykhi sil'skoghospodars'kykhi tovarovyrobnykiv Poltavshchynu epokhy vil'noho pidpryyemnytstva (1864-1918rr.) / O. Krasnikova // Treti Cherevanski chytannya (materialy Vseukrayins'koyi naukovoyi konferentsiyi 17-18 bereznya 2016 r. // <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6126/1/Краснікова.pdf>.
2. Podobna Ye.V. Osoblyvosti kontentu zhurnalu «Khutoryanyn» // Ye.V. Podobna. – Visnyk KhDAK. Vypusk 46. – 2015 // <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RJO/v46/15.pdf> // Полтавщина: Енциклопедичний довідник (за ред. А.В. Кудрицького). – К.: УЕ, 1992. – 1024 с.: іл.
3. Poltavshchyna: Entsyklopedychnyy dovidnyk (za red. A. V. Kudryts'koho). – К.: УЕ, 1992. – 1024 с.: іл.
4. Экономическая у sel'skokhozyaystvennaya deyatel'nost' Poltavskoho zemstva. – 1902. – № 9-10.
5. ПСЗРІ. Вид. 3. – Т. (1905). – 26773. – С. 791.
6. Krest'yanskyy pozemel'niy bank. Uslovyya pryobretenyya zemly // Khutoryanyn. – 2.08.1907. – № 31. – С. 565.
7. V mynisterstve fyansov obsuzhdalsya vopros yzmenenyya ustava Dvoryanskoho zemel'noho banka // Khutoryanyn. – 3.10.1902. – С. 720.
8. Krest'yanskyy pozemel'niy bank. Uslovyya pryobretenyya zemly // Khutoryanyn. – 2.08.1907. – № 31. – С. 565.
9. Skhema Ustava Banka Poltavskoho Zemstva // Экономическая у sel'skokhozyaystvennaya deyatel'nost' Poltavskoho zemstva. – 1902. – №10. – С. 39-46.
10. Zhurnal Экономического Совета Poltavskoho hubernskoho zemstva 1.09.1902 h. // Экономическая у sel'skokhozyaystvennaya deyatel'nost' Poltavskoho zemstva. – 1902. – № 10. – С. 47-68.
11. Proekt ustava banka Poltavskoho zemstva // Экономическая у sel'skokhozyaystvennaya deyatel'nost' Poltavskoho zemstva. – 1902. – № 10. – С. 69-74.
12. Malyy slovnyk istoriyi Ukrayiny / vidpov. red. Valeriy Smolity. – К.: Lybid', 1997. – 464 s.
13. Chykalenko E.K voprosu o nuzhdakh sel'skokhozyaystvennoy promishlennosti / E. Chykalenko // Khutoryanyn. – 3.10.1902. – С. 705-778.
14. Chtobi semya pryneslo plod, ono dolzhno upast' na podgotovlennuyu k posevu pochvu // Khutoryanyn. – 23.05.1896. – №1. – С. 2.
15. Ssudo-sberehatel'nie tovaryshchestva // Khutoryanyn. – 1875. – № 1-3. – С. 192-217.
16. Voprosi y otveti // Khutoryanyn. – 2.08.1907. – № 31. – С. 568-569.
17. Valaev A.A. Kраткое posobyе po schetovodstvu ssudo-sberehatel'nikhi tovaryshchestv / A. A. Valaev. – S-P.: Tipografiya T-va «Hramotnost», 1913. – 38 s.

Radchenko N.M.,

*candidate of historical Sciences, Associate Professor of History of Ukraine Uzhhorod National University
nataradchenko@rambler.ru*

Ukraine, Uzhgorod

**ELUCIDATION OF THE CREDIT AND BANKING SYSTEM OF UKRAINE IN THE MAGAZINE
«HUTORYANYN»**

It was analyzed the information potential of the magazine «Hutoryanyyn» 1896-1917 years, as a source of research the history of Ukraine credit institutions of the late nineteenth - early twentieth century. In analysis of the thematic content of publications which contain information concerning the activities of banks, savings and loan associations and banks placed on the pages of the magazine, revealed several major groups: 1) regulations, orders of the local administration, the role of counties in the development of the credit sector; 2) news reports; 3) the documents of meetings of collective authorities; 4) analytical reviews of credit and banking institutions; 5) the history of formation and development credit and banking system. It was determined that the elucidation of the history of banks and credit unions on the pages of the magazine and its application «The economic and agricultural activity of the Poltava county» (1901-1903 years), was held due to the publication of the land loans, activity of nobiliary and rural land banks, work of counties in getting help for the farmers with cheap loans.

Key words: *magazine «Hutoryanyyn», historical source, credit and financial institutions, establishments of small loan.*

Economics. State administration and law

УДК 338.48

Богдан Н.М.,

к. е. н., доцент кафедри Туризму і готельного господарства Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова, bogdan.nataliya.67@mail.ru

Халімоненко Н.С.,

студентка 6 курсу кафедри туризму та готельного господарства Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова, nadiia.khalimonenko@gmail.com

Україна, м. Харків

**ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ
ТУРИСТСЬКИХ РЕСУРСІВ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

В статті досліджено туристський потенціал Харківської області, історико-культурні ресурси як основна складова цього потенціалу. Здійснено оцінку впливу історико-культурних ресурсів на туристсько-рекреаційну діяльність в адміністративних районах Харківської області. Обґрунтовано та розроблено розподіл історико - культурних ресурсів за районами Харківської області. Доведено актуальність використання класифікації районів Харківської області за рівнем розвитку історико - культурних ресурсів для розробки програм регіонального та галузевого розвитку в сфері туризму.

Ключові слова: туристський потенціал, історико-культурні ресурси, туристсько-рекреаційна діяльність, архітектурні пам'ятки.

Постановка проблеми. Харків має вагомий об'єктивний передумови, щоб увійти до найбільш розвинутих у туристичному відношенні міст України та Європи. Це історичне місто з багатою культурною та архітектурною спадщиною, яка має дістати світового визнання. На території області розташовані багаточисельні пам'ятки історії та культури. До реєстру національного культурного надбання включені пам'ятки архітектури, археології, історії і монументального мистецтва. Велика кількість об'єктів охороняється як пам'ятки культури місцевого значення [5]. Харківська область не входить до групи лідерів з розвитку туристсько-рекреаційної діяльності, але має значні перспективи у цій сфері. Тому визначення чинників та оцінка їх впливу на туристсько-рекреаційну діяльність в адміністративних районах Харківської області є актуальними і можуть бути використані для розробки програм регіонального та галузевого розвитку.

Мета роботи. Ціль статті – дослідження історико-культурних ресурсів Харківської області в контексті туристсько-рекреаційного потенціалу, розглянути їх розподіл за адміністративними районами для формування програм розвитку туризму на регіональному та галузевому рівні.

Виклад основного матеріалу. Один з провідних дослідників рекреаційно-туристських ресурсів України О.О. Бейдик зазначає, що пам'яткою архітектури є будь-який твір архітектурно-будівельної діяльності людини, який становить для суспільства історичну, наукову, мистецьку або іншу культурну цінність. Історична цінність пам'яток архітектури полягає в їх пізнавальній ролі як джерел історичної інформації, вони здатні відбивати матеріальне і духовне життя суспільства певного історичного періоду: суспільний устрій, науково-технічний рівень та рівень розвитку економіки,

світогляд, культуру, побут, традиції населення. Відповідно до хронологічного показника, чим давніша пам'ятка, чим вищий відсоток збереженості її матеріального стану, тим вищий ступінь наукової, історичної, туристсько-пізнавальної цінності об'єкта. Суспільне значення пам'яток архітектури полягає в естетичній цінності [1].

Харківська область багата на культурно-історичні ресурси: тут знаходиться 2535 пам'яток історії, археології, містобудування і архітектури, монументального мистецтва або 5% їх загальної кількості в Україні. За цим показником область посідає 7-ме місце. У Харківській області є також 653 пам'ятки громадської архітектури, а це 4% (8-ме місце) їх загальної кількості в Україні, 75 пам'яток мають загальнонаціональне значення [1; 3]. Частка найвизначніших архітектурно-історичних ресурсів у загальній кількості пам'яток Харківської області становить всього 2,9% [4]. Серед областей України за кількістю найвизначніших архітектурно-історичних пам'яток вона посідає 14-те місце. 16 міст області занесені до Списку історичних населених місць України. У Харківській області є 2 історико-культурних заповідники, 103 пам'ятки містобудування та архітектури, 10 пам'яток історії, 4 пам'ятки монументального мистецтва, 15 пам'яток археології національного значення [4; 6]. Серед пам'яток національного значення області найбільше пам'яток містобудування та архітектури – 73, це 71% їх загальної кількості, 27% з них зосереджені у м. Харкові та 73% – у 15 районах області [1; 3]. Найдавнішими спорудами в Харківській області є Покровський собор у м. Харкові (1689) і Спасо-Преображенський собор у м. Ізюмі (1684). В області налічується 21 пам'ятка містобудування та архітектури XVIII століття, це третина всіх пам'яток.

Більшість архітектурно-містобудівних пам'яток Харківщини споруджено у XIX столітті. Пам'ятками XX століття є 6 об'єктів. Історико-художню цінність має архітектурний ансамбль площі Свободи. Попри таку кількість пам'яток містобудування та архітектури національного значення Харківська область посідає лише 11-те місце в Україні (всього 3% загальної кількості пам'яток). За кількістю пам'яток громадської архітектури Харківська область на 8-му місці в Україні (4%), військової архітектури – на 4-му місці (8%), культової архітектури – на 19-му місці (1%), тут знаходиться 1 із 13 архітектурних монументів України (8%), 1 з 19 пам'яток садово-паркового мистецтва [4; 6].

Дослідження насичення Харківських районів архітектурними пам'ятками вказує на те, що найбільша концентрація об'єктів зосереджена у Вовчанському (35), Чугуївському (22), Краснокутському (21) районах. У чотирьох районах області такі пам'ятки відсутні – Кегичівському, Коломацькому, Печенізькому, Шевченківському. Дослідивши насиченість архітектурними пам'ятками усіх 27 районів Харківської області, можна класифікувати райони за рівнями забезпечення пам'ятками. Нажаль, більша кількість історико-культурних пам'яток знаходяться в неналежному стані та потребують реконструкції або реставрації і це вагомо впливає на погіршення стану пізнавального туризму, але в той же час є не єдиною проблемою, яка заважає розвитку історико-культурних туристських ресурсів в Харківській області.

Історико-культурні туристсько-рекреаційні ресурси надані археологічними пам'ятками, музейними установами, архітектурними пам'ятками, місцями, пов'язаними з життєдіяльністю видатних людей. Серед найвизначніших пам'яток Харківщини слід виділити:

- археологічні пам'ятки – держаний археологічний музей-заповідник у с. Верхній Салтів (Вовчанський район), Донецьке городище у с. Карачівка (Харківський район);

- музеї – літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди (с. Сковородинівка Золочівського району), історико-культурний музей-заповідник І.Ю. Рєпіна (м. Чугуїв), історико-художній музей с. Пархомівка (Краснокутський район);

- архітектурні пам'ятки: садово-паркового мистецтва (Наталівський, Шарівський, Старомерчицький парки), Борисо-Глібський жіночий монастир, Володимиро-Богородична церква в с. Кочеток. [3]

Для того, щоб побачити загальний стан забезпеченості районів Харківської області пам'ятками архітектури, їх оцінено методом експертних оцінок за бальною шкалою та поділено за загальними балами (табл.1):

• Перша група (7-8 балів) – до неї відносяться райони найнасиченіші архітектурними пам'ятками, а саме Богодухівський, Валківський, Вовчанський, Зміївський, Краснокутський, Чугуївський райони. В цих районах розміщені пам'ятки загальнодержавного значення.

• Друга група (5-6 балів) – це райони із вагомою частиною архітектурних пам'яток. В цих районах 3-4 пам'ятки загальнодержавного значення. Це такі райони,

як Ізюмський, Красноградський, Нововодолазький, Первомайський, Харківський райони.

• Третя група (3-4 бали) – райони із середніми оцінками, сюди відносять райони з невеликою кількістю архітектурних пам'яток, але в них є кілька, а саме 1-2 пам'ятки загальнодержавного значення. Це Балаклійський, Барвінківський, Великобурлуцький, Зачепилівський, Лозівський, Золочівський райони.

• Четверта група (1-2 бали) – група з низьким показником насиченості архітектурними пам'ятками. Відсутні взагалі пам'ятки загальнодержавного значення. Сюди відносяться Близнюківський, Борівський, Дворічанський, Дергачівський, Куп'янський, Сахновщинський райони.

• П'ята група (0 балів) – це райони, де пам'ятки архітектури взагалі відсутні. Це такі райони, як Печенізький, Коломацький, Кегичівський, Шевченківський.

Таблиця 1. Оцінка забезпеченості районів Харківської області пам'ятками архітектури [7]

Райони	Пам'ятки архітектури		Бальна оцінка		
	Усього	З них загальнодержавного значення	Усього	З них загальнодержавного значення	Загальна кількість балів
Балаклійський	5	1	2	2	4
Барвінківський	5	1	2	2	4
Близнюківський	1	-	2	0	2
Богодухівський	11	6	3	4	7
Борівський	3	-	2	0	2
Валківський	10	6	3	4	7
Великобурлуцький	10	-	3	0	3
Вовчанський	35	4	4	3	7
Дворічанський	2	-	2	0	2
Дергачівський	6	-	2	0	2
Зачепилівський	3	2	2	2	4
Зміївський	10	5	3	4	7
Золочівський	9	1	2	2	4
Ізюмський	15	4	3	3	6
Кегичівський	-	-	0	0	0
Коломацький	-	-	0	0	0
Красноградський	15	2	3	2	5
Краснокутський	21	3	4	3	7
Куп'янський	8	-	2	0	2
Лозівський	1	1	2	2	4
Нововодолазький	7	3	2	3	5
Первомайський	3	3	2	3	5
Печенізький	-	-	0	0	0
Сахновщинський	3	-	2	0	2
Харківський	14	3	3	3	6
Чугуївський	22	5	4	4	8
Шевченківський	-	-	0	0	0

Висновки. Таким чином, дослідивши адміністративні райони Харківської області за рівнем насиченості архітектурними пам'ятками ми можемо зробити висновок, що Харківська область не є лідером в Україні серед областей, за кількістю та станом розвитку історико-культурних ресурсів, але має значний

потенціал для розвитку культурно-пізнавального туризму.

Туристсько-рекреаційна сфера регіону не може повною мірою виконувати свою соціально-економічну та культурно-дозвільну функцію, стати фактором збереження довкілля та наявної історико-культурної спадщини, бо ряд об'єктів на території Харківської області перебуває у незадовільному стані, потребує проведення робіт з реставрації або реконструкції, облаштування для відвідувань туристами.

Складовою історико-культурного надбання нашої країни є культурний спадок Харківщини. В Харківській області неповторне поєднання ландшафтів, історичних, етнографічних об'єктів, пам'яток природи, культури, побуту населення, в яких збережені історичні особливості різних епох, етнічних груп. Особливу роль відіграють пам'ятки історії, архітектури та культури як відображення таланту українського народу, його вікової історії. На Харківщині створено багато пам'яток, які свідчать про їх унікальність, зазнали впливу культур інших народів, що протягом тривалого часу спільно проживали в цьому регіоні. Тому цей багатий туристсько-рекреаційний потенціал необхідно розвивати, і тоді економіка Харківщини зможе одержати значний соціально-економічний ефект.

Література

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
2. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. – К.: «Палітра», 1997. – 130 с.
3. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України: Навчальний посібник / О. О. Бейдик, 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: Альтерпрес, 2010. – 404 с
4. Вікіпедія: Вільна енциклопедія: – www.uk.wikipedia.org/wiki
5. Концепція розвитку туризму в Харківській області до 2020 року. Затверджена рішенням Харківської обласної ради від

5 березня 2013 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/documents1/regulations>

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України: № 928» від 3 вересня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/L_doc2.nsf/link1/КР090928.html

7. Туризм на Харківщині. Природно-рекреаційні ресурси та історико-культурний потенціал регіону: Бібліографічний путівник / укл. Т.М. Срофеева, ред. Н.І. Гайворонська, відп. за випуск Л.О. Сашкова / Електронний ресурс. – Режим доступу: http://library/kharkov.ua/lib_druk.php?type=1&year=2008&id=1

References

1. Bejdyk O.O. *Rekreacijno-turyst's'ki resursy` Ukrainy` : Metodologiya ta metody`ka analizu, terminologiya, rajonuvannya: Monografiya / O.O. Bejdyk*. – K.: VPCz «Ky`yiv's'kyj universy`tet», 2001. – 395 s.
2. Bejdyk O.O. *Slovnk-dovidnyk z geografiji turizmu, rekrealogiji ta rekreacijnoi geografiji / O.O. Bejdyk* – K.: «Palitra», 1997. – 130 s.
3. Bejdyk O.O. *Rekreacijni resursy` Ukrainy` : Navchal'nyj posibnyk` / O. O. Bejdyk, 2-ge vy`d. pererob. i dop.* – K.: *Altterpres*, 2010. – 404 s
4. *Vikipediya: Vil'na encyklopediya*: – www.uk.wikipedia.org/wiki
5. *Konceptiya rozvytku turizmu v Kharkiv's'kij oblasti do 2020 roku. Zatverdzhena risennyam Kharkiv's'koyi oblasnoyi rady` vid 5 bereznya 2013 roku.* [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/documents1/regulations>
6. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy` «Pro zanesennya ob'ektiv kulturnoyi spadshiny` nacional'nogo znachennya do Derzhavnogo reyestru nerukhomy`x pam'yatok Ukrainy` : # 928» vid 3 veresnya 2009 r.* [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/L_doc2.nsf/link1/КР090928.html
7. *Turizm na Kharkivshhyni. Pryrodno-rekreacijni resursy` ta istoriko-kulturnyj potencial regionu: Bibliografichnyj putivnyk` / ukl. G.M. Yerofyeyeva, red. N.I. Gajvorons'ka, vidp. za vypusk L.O. Sashkova / Elektronnyj resurs.* – Rezhym dostupu: http://library/kharkov.ua/lib_druk.php?type=1&year=2008&id=1

Bogdan N.M.,

Candidate of science (economics), assistant professor of Department of tourism and hotel industry, O.M.Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, bogdan.nataliya.67@mail.ru

Khalimonenko N.S.,

Student of 6 courses, Department of tourism and hotel industry, O.M.Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, nadiia.khalimonenko@gmail.com

Ukraine, Kharkiv

RESEARCH OF HISTORICAL AND CULTURAL TOURISM RESOURCES IN THE KHARKIV REGION

The article deals with the tourist potential of the Kharkiv region, historical and cultural resources as the main component of this potential. Implemented the estimation of the impact of historical and cultural resources for tourist and recreational activities in the administrative areas of the Kharkiv region. Substantiated and developed the distribution of the historical-cultural resources in districts of Kharkiv region. Proved the urgency of the use of the classification of areas of the Kharkiv region in terms of development of historical-cultural resources for the development of programs for regional and sectoral development in the tourism sector.

Key words: *tourist potential, historical and cultural resources, tourist and recreational activities, architectural sights.*

УДК 338.48:640.4

Богдан Н.М.,

*к.е.н., доцент кафедри Туризму і готельного господарства**Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова, bogdan.nataliya.67@mail.ru**Україна, м. Харків*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

У статті досліджується проблематика аналізу кон'юнктури ринку готельних послуг. Запропоновано алгоритм дослідження кон'юнктури ринку готельних послуг. Розроблено систему показників для аналізу кон'юнктури ринку готельних послуг. Доведено необхідність використання комплексу загальнонаукових та спеціальних методів ринкових кон'юнктурних досліджень та визначено їх особливості для дослідження ринку готельних послуг. Запропоновано структуру кон'юнктурного огляду ринку готельних послуг.

Ключові слова: *ринку готельних послуг, кон'юнктура ринку, кон'юнктуроформуючі фактори, аналіз кон'юнктури, кон'юнктурний огляд.*

Постановка проблеми. Ринкова ситуація в готельному бізнесі швидкозмінювана і малопередбачувана – на неї здійснюють інтенсивний вплив багаточисельні фактори мікро- і макросередовища. Для того, щоб дослідити стан та проблематику розвитку ринку готельних послуг необхідно здійснити аналіз кон'юнктури – виявити тенденції економічних показників і з'ясувати причини змін на ринку.

Проблеми в сфері готельного бізнесу досліджувалися багатьма вітчизняними та закордонними вченими, такими, як Агафонова Л.Г. [1], Байлік С.І. [2], Іванова Л.О. [3], Кабушкін Н.І. [4], Котлер Ф., Мазаракі А.А. [5], Мунін Т.Б. [6], Пандяк І.Г. [7], Уокер Дж. Р. [8] та багато інших. Питання дослідження, аналізу та моніторингу ринку розглядалися в працях Акулич М.В. [9], Белової І.Н. [10], Іванової Л.О. [11], Карпова В.А. [12] та інших.

Але саме велика динамічність та чутливість ринку готельних послуг потребує поглиблених досліджень щодо особливостей здійснення його аналізу та моніторингу з метою визначення кон'юнктуроформуючих факторів, діючих на цьому ринку, характеру та особливостей їх впливу, моделювання та прогнозування тенденцій та змін.

Ціль роботи. Метою даної статті є розробка алгоритму аналізу кон'юнктури ринку готельних послуг та формування системи показників, що повинні включатися до цього аналізу для діагностування поточного стану та прогнозування ринку.

Виклад основного матеріалу. При дослідженні поточного стану та перспектив розвитку ринку готельних послуг необхідно зосередитися на таких стадіях аналізу кон'юнктури:

– виділити складові елементи, окремі оцінки, статистичні показники ринку і побудувати динамічні ряди за кожним показником. Це дасть можливість відобразити дію відповідного фактора в минулому, теперішньому і майбутньому часі на основі наявних оцінок і прогнозів;

– визначити значимість і напрям основних кон'юнктуроформуючих факторів за допомогою побудови динамічних рядів, які відображають зміни впливу кожного з факторів на кон'юнктуру ринку;

– розглянути всі фактори в їх взаємодії як єдине ціле для того, щоб визначити загальний результат дії і, отже, кон'юнктуру ринку, а також місце і роль кожного чинника.

Етапи алгоритму дослідження кон'юнктури ринку готельних послуг представлено на рис.1.

Далі важливо зупинитися на двох рівнях проведення аналізу кон'юнктури. На першому, оцінному, рівні, здійснюється аналіз ринкової кон'юнктури у готельному бізнесі. Такий аналіз повинен охарактеризувати масштаби і типологію ринку готельних послуг, його головні пропорції, вектор і швидкість зміни основних параметрів, рівень усталеності розвитку. Другий, більш високий, рівень аналізу має на меті виявлення причинно-наслідкових зв'язків, головних умов, що визначають ринкову ситуацію у готельному бізнесі, виявлення тенденцій у напрямі економічних показників і причин змін, які відбуваються на ринку готельних послуг, тобто цей рівень передбачає чітке виділення чинників, під впливом яких формується кон'юнктура ринку у період, що розглядається [5].

Особливо слід звернути увагу на те, що алгоритм аналізу кон'юнктури о ринку готельних послуг не вичерпується констатацією оцінок фактичної ситуації і виявленням причинно-наслідкових зв'язків. Аналіз має завершуватися прогнозом розвитку ринку, його кон'юнктури.

Для кількісної оцінки змін, які відбуваються на ринку готельних послуг, і визначення тенденцій розвитку його кон'юнктури необхідно відібрати показники, що відображають вплив на кон'юнктуру найбільш значущих для цього ринку чинників. При використанні тих чи інших показників необхідно враховувати, що частина з них прямо і безпосередньо відображає кон'юнктурні зміни на ринку, а інші – є лише непрямыми індикаторами.

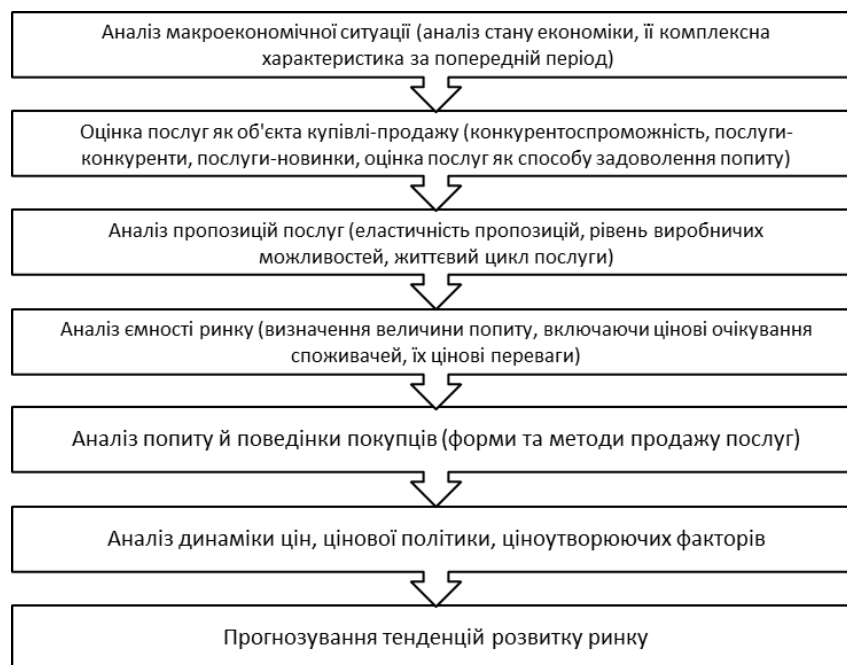

Рис. 1 – Алгоритм дослідження кон'юнктури ринку готельних послуг

Система показників для аналізу кон'юнктури ринку готельних послуг включає:

- показники підприємств готельного господарства;
- показники зовнішньої торгівлі послугами;
- показники валютної та кредитно-грошової ситуації;

- ціни;
- фірмову структуру ринку готельних послуг.

В табл. 1 представлено систему показників, що пропонується використовувати для аналізу кон'юнктури ринку готельних послуг.

Таблиця 1 – Пропонована система показників для аналізу кон'юнктури ринку готельних послуг

Група показників	Перелік показників
1. Основні показники підприємств готельного господарства	1. Кількість готелів та інших місць для тимчасового проживання, од.; 2. Житлова площа номерів, кв. м 3. Місткість готелів, місць. 4. Кількість номерів, од. 5. Обслуговано приїжджих у готелях, ос. 6. Загальний час перебування приїжджих у готелях, люд.-днів. 7. Коефіцієнт використання місткості готелів (коефіцієнт завантаженості). 8. Доходи від експлуатації готелів, грош. од. 9. Витрати готелів, грош. од. 10. Середньооблікова кількість штатних працівників, ос.
2. Показники зовнішньої торгівлі послугами	1. Обсяг зовнішньоторговельного обороту послугами, тис. грош. од. 2. Обсяг експорту послуг, тис. грош. од. 3. Обсяг імпорту послуг, тис. грош. од. 4. Сальдо торговельного балансу послугами ($S = E - I$), коеф. 5. Структуру експорту і імпорту послуг, %. 6. Частку країни у світовому експорті та імпорті послуг, %. 7. Частку експорту у наданні послуг, %. 8. Географічну спрямованість експорту послуг, %. 9. Зовнішньоторговельну політику уряду країни. 10. Міжнародні угоди у сфері зовнішньої торгівлі послугами.
3. Показники валютної та кредитно-грошової ситуації	1. Курс акцій, грош. од. 2. Величина облікового процента (позичковий відсоток), %. 3. Кількість банкрутств, од. 4. Співвідношення валютних курсів, коеф. 5. Грошова маса в обігу, тис. грош. од. 6. Банківські депозити, од. 7. Емісія цінних паперів, тис. грош. од.
4. Ціни	1. Абсолютні, грош. од. 2. Відносні (індекси)
5. Показники фірмової структури ринку готельних послуг	1. Ємність ринку, тис. ос. 2. Структура ринку за категоріями готелів, %. 3. Кількість конкурентів, од. 4. Частка ринку готельного підприємства (або територіального готельного комплексу), %

Вказана система показників, звичайно, не охоплює всіх показників, які можуть використовуватися для моніторингу ринку готельних послуг. Тим не менше таке групування показників дозволяє краще зрозуміти завдання й особливості аналізу та прогнозу кон'юнктури ринку.

Для характеристики розвитку кон'юнктури ринку готельних послуг велике значення мають показники зовнішньої торгівлі послугами, оскільки вона пов'язана із взаємозв'язком між внутрішнім та зовнішнім ринками, зміцнює зв'язок між внутрішньою кон'юнктурою різних країн.

Показники валютної та кредитно-грошової ситуації мають велике значення для оцінки як загальногосподарської кон'юнктури, так і кон'юнктури ринку готельних послуг.

Загалом стан грошово-фінансової сфери, і перш за все стабільність валюти, багато в чому визначають внутрішню і зовнішню торгівлю послугами в сучасних умовах глобалізації економічного розвитку, коли відбувається посилення взаємозалежності національних економік країн світу через розширення зовнішньоекономічної діяльності.

Дуже важливим показником, у динаміці та коливаннях якого відображається розвиток багатьох чинників на ринку готельних послуг, є ціна. Ціни, як правило, поділяють на дві групи:

- 1) абсолютні, які характеризують рівень та зміни цін у грошовому виразі на конкретні послуги;
- 2) відносні, які характеризують зміни цін у часі (індекси):

Важливо зазначити, що вивчення стану ринку готельних послуг необхідно здійснювати на основі аналізу змін не одного (будь-якого) показника, а всього комплексу. Чим більше показників залучається, тим правильніше і точніше визначають становище на теперішній час і на перспективу [4].

Крім того, кількісні та якісні зміни, що відбуваються на у ринку готельних, можна правильно оцінити за умови, що всі показники аналізуються за певний період (мінімально 5-7 років). Власне, аналіз за декілька років, а не за один-два, допомагає виявити основні зміни в обсягах пропозиції, споживання, експорту або імпорту і відокремити коливання від основної тенденції розвитку світового ринку готельних послуг.

З'ясувавши зазначену вище систему показників, також треба знати, що аналіз кон'юнктури ринку готельних послуг повинен дати уявлення про причинно-наслідкові зв'язки між різноманітними явищами. При цьому важливо розібратися в основних методах загальносистемного аналізу кон'юнктури ринку: метод порівняння, індексний метод, метод групувань, балансовий метод, кореляційно-регресійний аналіз [12].

В аналізі кон'юнктури ринку готельних послуг найчастіше використовується метод порівняння, за допомогою якого фактичні показники порівнюються з тими, що прогнозуються, а також із середніми даними, планом, найкращими показниками галузі. У такий спосіб визначається зазвичай ринкова ситуація та конкурентоздатність послуги. Метод найбільше поширений, оскільки дає можливість зіставити явища,

визначити у них спільне та індивідуальне, всебічно оцінити структуру кожного, а також зміни, що в них відбуваються. Найголовніший недолік методу – обмеженість отримання достовірної і повної інформації, типовий ризик будь-якого порівняння.

Індексний метод ґрунтується на показниках зіставлення даного явища з рівнем його у минулому або з рівнем аналогічного явища, прийнятого за основу. Отже, будь-який індекс – це результат зіставлення порівнювальної змінної величини до базової. Для аналізу процесів ринкової кон'юнктури у готельній справі застосовують індекси індивідуальні та групові. Цим методом виявляють вплив на сукупний показник різних чинників. Використовуються для цього так звані агрегатна, арифметична і гармонійна форми індексів.

Методом групувань аналізують ті чи інші ринкові процеси у їх взаємозв'язку та взаємозалежності; виявляють, вивчають та визначають вплив найсуттєвіших чинників, закономірності і тенденції, що властиві новим явищам і процесам. Далі здійснюється класифікація цих явищ і процесів, а також причин і чинників, що їх обумовлюють. Структурні групування використовують при вивченні ринку за видами послуг, їх асортиментом, якістю тощо. Такі групування – перший крок до кореляційного аналізу.

Варто при цьому підкреслити, що широке використання групувань передбачає продуманий підхід до складання таблиць групування, забезпечення економічно обґрунтованого виділення груп, за якими класифікують економічні явища, що аналізуються. Поспішно і не виважено проведене групування може призвести до суттєвих помилок в аналізі та прогнозуванні явищ і показників, що характеризують кон'юнктуру світового ринку готельних послуг [10].

Балансовий метод використовується для відображення двох груп взаємопов'язаних і врівноважених економічних показників. Він застосовується при аналізі використання робочого часу і часу роботи устаткування, при аналізі сировинних та фінансових ресурсів (матеріальний баланс, баланс доходів і витрат). Складаються і зіставляються баланси країн – головних експортерів та імпортерів послуг, порівнюються експортні ресурси з імпортними потребами, що в підсумку дає уявлення про очікуваний попит, споживчий інтерес, а також інтегрує оцінку змін ціни на перспективу. Недоліком методу можна вважати те, що процес проведення аналізу вимагає підвищених вимог до інформаційного забезпечення, стан і характер якого змінюється.

За допомогою кореляційно-регресійного аналізу можна виявити вплив різноманітних чинників: показників-аргументів на показник-функцію. Процес кореляційно-регресійного аналізу кон'юнктури ринку готельних послуг складається з таких етапів:

1. Попередня обробка статистичних даних та вибір факторів-аргументів (факторних ознак);
2. Оцінка щільності зв'язку між ознаками та виявлення форми цього зв'язку;
3. Розробка багатофакторної моделі явища, що вивчається, та її аналіз;

4. Використання результатів аналізу у підприємницькій діяльності.

Перевагою аналізу за допомогою методів кореляції і регресії є те, що він дає змогу виявити вплив глибинних чинників на ринкову кон'юнктуру у готельному бізнесі.

Широке використання математичних методів відчутно підвищує ефективність аналізу кон'юнктури світового ринку готельних послуг. Це досягається за рахунок скорочення термінів проведення аналізу, повнішого охоплення впливу чинників на кон'юнктуру ринку, заміни неточних або спрощених розрахунків точними, постановки і вирішення нових багатомірних вимог аналізу, які практично неможливо виконати традиційними методами. Але методи аналізу, що пов'язані з досить об'ємними обчислювальними процедурами, вимагають використання висококваліфікованих фахівців, сучасних комп'ютерних технологій і можуть суттєво збільшувати вартість проведення аналізу кон'юнктури ринку готельних послуг.

Так, розповсюдженими формами аналізу кон'юнктури ринку готельних послуг є кон'юнктурний огляд та кон'юнктурна довідка. Завданнями цих документів є:

– висвітлити основні особливості розвитку кон'юнктури ринку готельних послуг;

– показати основні причинні зв'язки між різноманітними явищами кон'юнктури ринку готельних послуг;

– розкрити загальні закономірності розвитку кон'юнктури ринку готельних послуг.

Типова структура кон'юнктурного огляду ринку готельних послуг подана у табл. 2.

Таблиця 2 - Структура кон'юнктурного огляду ринку готельних послуг

№ з/п	Назви розділів	Основні питання, що висвітлюються
1	Вступ	Особливості готельних послуг, їх ринків, коротка характеристика основних явищ і подій, характерних для цих ринків у попередні 5-7 років
2	Пропозиція (надання) готельних послуг	Динаміка за попередні 5-7 років загалом у світі та в основних країнах-продуцентах, розвиток НТП, особливості державного регулювання
3	Споживання готельних послуг	Обсяг і динаміка загалом і в розподілі за основними споживачами, поява нових технологій, послуг-замінників, діяльність підприємств зі стимулювання продажу послуг
4	Торгівля готельними послугами	Обсяг і динаміка загалом та в розрізі за регіонами і країнами. Спрямування експортно-імпортних потоків. Особливості міждержавного регулювання торгівлі готельними послугами
5	Ціни	Виявлення всієї множинності цін із детальним описом реквізитів (якості, умов надання, гарантій). Вибір орієнтиру або базисної ціни, що найкраще відображає ситуацію на ринку готельних послуг
6	Прогноз	Оцінка перспектив розвитку кон'юнктури світового ринку готельних послуг (надання послуг, споживання, торгівля, ціни)

Висновки. Для того, щоб ефективно дослідити стан та проблематику розвитку ринку готельних послуг необхідно здійснити аналіз кон'юнктури в визначеній послідовності – дотримуватися певного алгоритму дослідження: виявити тенденції економічних показників, з'ясувати причини змін на ринку, оцінити фактичну ситуацію і виявити причинно-наслідкових зв'язків, а завершити прогнозом розвитку ринку, його кон'юнктури.

За результатами аналізу ринкових методів кон'юнктурних досліджень встановлено, що для ефективного проведення аналізу кон'юнктури ринку готельних послуг необхідно використовувати комплексну систему показників, що відбиває стан та перспективи розвитку ринку в ретроспективі та на майбутній період. Доцільно використовувати загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, що дозволяють встановити основні кон'юнктуро-формульовальні чинники, визначити їх вплив та здійснити прогнозування на майбутній період.

Література

1. Агафонова А.Т. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Агафонова А.Т., Агафонова О.Є. / Київ, Ун-т туризму, економіки і права. – К.: Знання України, 2002. – 352 с.
2. Байлик С.М. Гостиничное хозяйство. Проблемы, перспективы, сертификация / Байлик С.М. – К.: Дақор, 2006. – 288 с.
3. Іванова Л.О. Дослідження сучасного стану ринку готельних послуг в Україні / Іванова Л.О. // Маркетинг в Україні. – 2008. – № 1. – С. 33-38.
4. Кабушкін Н.М. Менеджмент гостиниц и ресторанов : учебник / Кабушкін Н.М., Бондаренко Т.А. – [3-е изд., перераб. и доп.] – Мн. : Новое знание, 2003. – 368 с.
5. Світовий ринок товарів та послуг: Підручник, у 2 ч. / [А.А. Мазаракі, С.М. Воронова, І.В. Чаус та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі]. – 4.1. – К.: Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2005. – 319 с.
6. Управління сучасним готельним комплексом : навч. посіб. / П.Б. Мунін [та ін.] ; за редакцією члена-корр. НАН України, д.е.н., професора Дорогуцьова С.І. – К.: Ліра – К, 2005. – 520 с.
7. Пандяк І.Т. Сучасний стан та проблеми розвитку бізнес-готелів в Україні / Пандяк І.Т. // Вісник Львів, ун-ту. – Львів. – 2008. – Вип. 24. – С. 224-230.
8. Уокер Дж. Р. Введение в гостеприимство : учебник / Уокер Дж.Р. ; [пер. с англ.] – М. : ЮНЕСКО, 1999. – 463 с.
9. Акулич М.В. Исследование рынков в практике международного бизнеса / Акулич М.В. // Маркетинг в России и за рубежом. – 2002. – № 5. – С. 94-108.
10. Белова М.Н. Конъюнктура мировых товарных рынков : учебно-методические материалы / Белова М.Н. – М.: Российский университет дружбы народов, 2009. – 59 с.
11. Іванова Л.О. Інформаційне забезпечення дослідження економічної кон'юнктури / Іванова Л.О. // Маркетинг в Україні. – 2004. – № 2. – С. 43-50.
12. Карпов В.А. Маркетинг: прогнозування кон'юнктури ринку : навчальний посібник / Карпов В.А., Кучеренко В.Р. – К.: Товариство «Знання», КОО, 2001. – 215 с.

References

1. Ahafonova L.H. Turyzm, hotel'nyy ta restorannyy biznes: tsinoutvorenniya, konkurentsiya, derzhavne rehulyuvannya: navch. posib. dlya stud. vshch. navch. zakl. / Ahafonova L.H., Ahafonova O.Ye. / Kyiv, Un-t turyzmu, ekonomiky i prava. – K.: Znannya Ukrainy, 2002. – 352 s.
2. Baylyk S.Y. Hostynychnoe khozyaystvo. Problemy, perspektivy, sertyfikatsiya / Baylyk S.Y. – K.: Dakor, 2006. – 288s.
3. Ivanova L.O. Doslidzhennya suchasnoho stanu rynku hotel'nykh posluh v Ukraini / Ivanova L.O. // *Marketynh v Ukraini*. –2008. – # 1. – S. 33-38.
4. Kabushkyn N.Y. Menedzhment hostynyt y restoranov : uchebnyk / Kabushkyn N.Y., Bondarenko H.A. – [3-e yzd., pererab. y dop.] – Mn. : Novoe znanye, 2003. – 368 s.
5. Svitovyy ryнок tovariv ta posluh: Pidruchnyk u 2 ch. / [A.A. Mazarakij, Ye.M. Voronova, I.V. Chaus ta in.; za zah. red. A. A. Mazarakij]. – 4.1. – K.: Kyiv. nats. torh.-ekonom. un-t, 2005. – 319 s.
6. Upravlinnya suchasnym hotel'nym kompleksom : navch. posib. / T.B. Munin [ta in.] ; za redaktsiyeyu chlena-kor. NAN Ukrainy, d.e.n., profesora Dorohuntsova S. I. – K.: Lira – K, 2005. – 520 s.
7. Pandyak I.H. Suchasnyy stan ta problemy rozvytku biznes-hoteliv v Ukraini / Pandyak I.H. // *Visnyk L'viv, un-tu*. – L'viv. – 2008. – Vyp. 24. – S. 224-230.
8. Uoker Dzh. R. Vvedenye v hostepryymstvo : uchebnyk / Uoker Dzh.P.; [per. s anh.l.] – M.: YuNITY, 1999. – 463 s.
9. Akulych M.V. Ysledovanye rynkov v praktyke mezhdunarodnoho byznesa / Akulych M.V. // *Marketynh v Rossyy y za rubezhom*. – 2002. – # 5. – S. 94-108.
10. Belova Y.N. Kontyunktura myrovyykh tovarnykh rynkov : uchebno-metodycheskiye materialy / Belova Y.N. – M.: Rossyyskyy unyversitet druzhby narodov, 2009. – 59 s.
11. Ivanova L.O. Informatsiyne zabezpechennya doslidzhennya ekonomichnoyi kontyunktury / Ivanova L.O. // *Marketynh v Ukraini*. – 2004. – # 2. – S.43-50.
12. Karpov V.A. Marketynh: profnozuвання kontyunktury rynku : navchal'nyy posibnyk / Karpov V.A., Kucherenko V.R. – K.: Tovarystvo «Znannya», KOO, 2001. – 215 s.

Bogdan N.M.,

*Candidate of science (economics), assistant professor of Department of tourism and hotel industry,
O.M.Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, bogdan.nataliya.67@mail.ru*

Ukraine, Kharkiv

**ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF ANALYSIS
OF MARKET CONDITIONS HOTEL SERVICES**

The article deals the problems of analysis market of hotel services. The algorithm research of the conjuncture of hotel services market. Proposed the system of indicators for the analysis of the conjuncture of the market hotel services. Proved the necessity of using complex scientific and special methods of market research and defined their features are for the study of the market of hotel services. Proposed the structure of survey of conjuncture of hotel services market.

Key words: *hotel services market, market conjuncture, factors forming conjuncture, analysis of conjuncture, survey of conjuncture.*

УДК 338.48

Богдан Н.М.,

*к.е.н., доцент кафедри Туризму і готельного господарства**Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова, bogdan.nataliya.67@mail.ru*

Ферлій Р.Ю.,

*студент Харківського національного університету міського господарства**імені О.М. Бекетова, romarojer666@gmail.com**Україна, Харків***ДО ПИТАНЬ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ТУРИСТСЬКИХ ПОСЛУГ**

У статті досліджуються проблемні питання щодо оцінки та управління якістю туристських послуг. Доведено складність визначення та оцінки якості послуг в туризмі. Досліджено підходи до оцінювання та управління якістю в туризмі. Обґрунтовано необхідність розробки багатокритеріальної системи показників оцінки якості туристських послуг. Запропоновано механізм управління якістю туристських послуг, що враховує складність оцінювання послуг в туризмі.

Ключові слова: *якість, управління якістю, туристська послуга, показники оцінки, механізм управління якістю.*

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та спеціалізації, інформатизація суспільства та ринкового середовища радикально змінили параметри міжнародних туристичних потоків, призвели до трансформування світової туристичної галузі у багатогалузеву індустрію, спрямовану на задоволення різноманітних та специфічних потреб туристів. Україна посідає значне місце в Європі за рівнем забезпеченості та станом природних та історико-культурних ресурсів, здатними генерувати значний туристичний інтерес у вітчизняних та іноземних подорожуючих, однак національний туристичний продукт має низьку конкурентоспроможність, що в багато чому визначається його недостатнім рівнем якості.

Питання якості, в тому числі, якості туристичного продукту та розвитку ринку туристичних послуг досліджували такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Апілат О. В. [1], Барабицька В.К. [2], Басовський Л.Е. [3], Гриценко Н.І. [4], Зорін І.В., Ісмаєв Д.К., Квартальнов В.А. [5], Кифяк В.Ф. [6], Косеиков С.І. [7], Котлер Ф. [8], Момот О.І. [9], Окрепилов В.В. [10] Ткаченко Т.І. [11] Школа І.М. [12] ат інші.

Створення якісного та конкурентоспроможного туристичного продукту – стратегічна мета розвитку туристичної індустрії України. Але ефективний розвиток туристичної галузі потребує змін не тільки в структурі розробки та виробництва туристичного продукту, а й в розробці та організації процесів забезпечення та безперервного підвищення його якості. Всі ці процеси вимагають поглиблених наукових досліджень, розробки теоретичних основ та методологічних підходів до формування конкурентоспроможної туристичної галузі та високоякісного туристичного продукту.

Ціль роботи. Метою даної роботи є дослідження проблемних питань та особливостей оцінки та управління якістю туристських послуг.

Виклад основного матеріалу.

Якість продукції та послуг – характеристика дуже багатогранна. Вона має фізичну і технічну сторони. Якість має економічну складову, тому що в кожному виробі є певна кількість суспільно необхідної праці. Якість визначає значну частину матеріального світу, що

задовольняє соціальні потреби. Вона впливає на чуттєве сприйняття та виховання людей.

Якість туристичних послуг є категорією суб'єктивною та відносною, її можна трактувати як відповідність ознак туристичних благ і послуг вимогам й сподіваннями споживача, який сплачує за них визначену ціну.

Якість туристичних послуг, як і якість продуктів, є поєднанням якості, типу та якості виконання. У туризмі тип якості стосується різних його видів і водночас відображає стандарт об'єктів та оточення. Тому відповідно до концепції суті туристичного продукту, яка визначається у широкому і вузькому розумінні, можна аналізувати:

– якість поодинокі (окремої) послуги або однорідної асортиментної групи туристичних послуг;

– якість туристичного продукту як комплексу послуг, що виявляється за посередництва всіх благ і послуг, які купують туристи у зв'язку з виїздом за межі постійного місця проживання як перед, так і під час подорожі та після її завершення [6].

Крім якості туристичних послуг, важливою є проблема якості обслуговування клієнта (туриста). Покупці туристичних послуг стають усе більш прискіпливими і вимогливими до стандарту обслуговування. Цей елемент набирає ваги у функціонуванні суб'єктів туристичного підприємства за умов гострої конкурентної боротьби. Діяльність, що пов'язана з обслуговуванням туристів, охоплює дії перед, під час і після закінчення угоди.

Суттєвим елементом сукупності дій, спрямованих на підвищення рівня якості туристичних послуг, є якість обслуговування клієнта. Обслуговуючий персонал впливає на споживачів і допомагає налагоджувати тривалі зв'язки з фірмою. Особлива роль персоналу полягає у співпраці клієнта під час створення спільної вартості та якості продукту. Однак ця проблематика значною мірою формує ринкові відносини між працівниками туристичних підприємств та їх клієнтами в окремих сферах туристичної діяльності.

Якість обслуговування клієнта стає одним із важливих чинників, які вирізняють підприємства у

конкурентній боротьбі. Пропонування туристу послуги бажаної якості вимагає застосування не лише відповідних виробничих чинників, процедур, прийомів та технології, а також відповідного рівня кваліфікації працівників.

Клієнти стають все більше вимогливими і прагнуть щораз вищого стандарту обслуговування. Підприємства оцінюють сферу обслуговування клієнта з різних перспектив, тому в літературі існує багато визначень цього поняття.

Обслуговування клієнта передбачає дії щодо прийняття замовлення, виготовлення і доставки замовлених предметів, а також дії, які є наміром виправлення здійснених помилок на будь-якому етапі реалізації замовлення. Обслуговування клієнта – це надійне, гарантоване надання клієнтові благ і послуг в обумовленому місці й часі, відповідно до сподівань клієнта. Окрім цього, це сукупність дій окремих складових елементів господарюючого суб'єкта, який бере участь у наданні благ і послуг у спосіб, що відповідає сподіванням клієнта і забезпечує досягнення основних цілей фірми [5].

Виконання сподівань клієнта має бути однією з основних цілей фірм, які надають туристичні послуги. Надзвичайно важлива роль у досягненні якісних цілей на туристичному підприємстві належить персоналу фірми, який безпосередньо обслуговує покупців, допоміжному персоналу, а також керівництву підприємства.

Керівний персонал, який здійснює управління туристичним підприємством, має забезпечувати високу відповідність між фактично наданими послугами та сподіваннями клієнтів.

Виділяють п'ять найпоширеніших критеріїв, за допомогою яких споживачі оцінюють якість послуги, а саме:

1) Надійність або здатність виконати обіцяну послугу в заздалегідь визначений строк. Це означає, що організація виконує свої обіцянки своєчасно і правильно з першого разу. Також це означає, що інформація, яку розповсюджує про себе сервісне підприємство є вірною.

2) Доброзичливість, тобто прагнення і готовність службовців надати послугу. В це поняття враховано своєчасність послуги, наприклад, надання термінової послуги, негайна відповідь, надання необхідної інформації та ін.

3) Безпека, тобто клієнти повинні бути впевнені в професіоналізмі виконавця послуги. Цей критерій стосується знань, компетентності й ввічливості персоналу і його здатності вселяти впевненість.

4) Взаєморозуміння з покупцями визначається як турбота й персоналізована увага, що надається клієнтам. Контакт зі службовцями повинен бути доступним і приємним, а вони, у свою чергу, повинні докладати зусилля до того, щоб зрозуміти клієнтів і їхні потреби.

5) Очевидність враховує фізичні аспекти послуги, такі як засоби обслуговування, зовнішність персоналу, інструменти або устаткування, які використовуються для того, щоб надати послугу, фізичне втілення послуги та наявність інших клієнтів.

Дослідження показали, що за ступенем важливості перерахованих вище показників, на думку споживачів різних видів послуг, найбільш значимим є показник надійності – 32 % опитаних прийшли до такого висновку, доброзичливість – 22 %, безпека – 19 %, взаєморозуміння з покупцем – 16 % і очевидність – 11 % [6] (рис. 1).

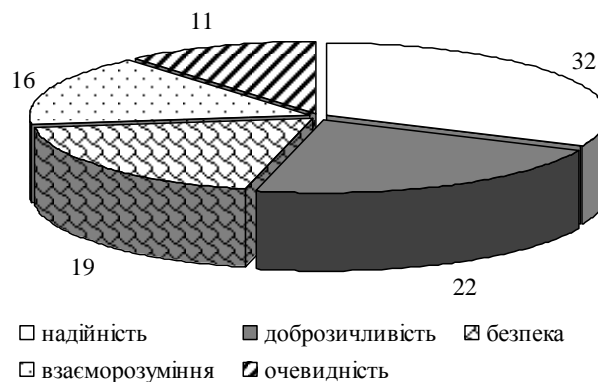

Рис. 1. Ступінь важливості показників якості на думку споживачів

Якість є обов'язковою вимогою для існування сервісного підприємства, це умова не тільки розвитку, але й виживання в конкурентному середовищі.

Відповідно позиції виробника і споживача в оцінці рівня якості послуг, можна виокремити виробничий та споживчий підхід до даного процесу [4].

Виробничий підхід до оцінки якості базується на порівнянні значень індикаторів, що відбивають рівень виконання вузлових моментів технології виробництва послуг (такі як час очікування і час обслуговування, рівень професійної майстерності), з базовими значеннями відповідних показників, заданими проектними розробками (сукупність яких відображається поняттям специфікації послуги).

Споживчий підхід до оцінки якості послуг, акцентує увагу на корисному ефекті споживання послуги, при цьому змінює не стільки зміст оцінюваних параметрів, скільки привносить суб'єктивізм у цю оцінку. Це обумовлюється такими факторами як:

- об'єктивними розходженнями у вимогах клієнтів, обумовленими їхнім демографічним, соціально-економічним і споживчим статусом;

- психологічним механізмом перекручування об'єктивних фактів у сприйнятті людини. Це перекручування може мати різну природу, у тому числі бути результатом дії «ефекту плацебо», який можна пояснити в такий спосіб: людина фактично відчуває те, у що вірить. Як показали численні дослідження, на людину досить сильно діє «ефект плацебо». Відповідно, та сама послуга буде мати різну оцінку якості з погляду різних груп споживачів.

Туристський продукт являє собою комплекс послуг і товарів, матеріальних і нематеріальних благ та ресурсів, призначених для туристського споживання, що реалізуються на ринку туристських послуг. Він є здебільшого вузькоспеціалізований, має складну,

динамічну структуру, пристосовану до зміни попиту, і здатен забезпечити задоволення різноманітних потреб людини, що подорожує.

Якість послуг – це відповідність наданих послуг очікуваним або встановленим стандартам. Таким чином, стандарти, їхня реальна форма і зміст є критерієм якості обслуговування. Критерій оцінки якості наданої послуги для споживача – це ступінь його задоволення, тобто відповідність отриманого та очікуваного.

Якість послуги визначається вимогами статті 12 Закону України «Про захист прав споживачів», згідно з яким «Продавець (виготівник, виконавець) зобов'язаний передати споживачеві товар (роботу, послугу), який за якістю відповідає вимогам нормативних документів, умовам договору, а також інформації про товар (роботу, послугу), що надається продавцем (виготівником, виконавцем)» [1].

Якість продукції залежить від значної кількості факторів:

– технічні фактори, до яких належать конструкція, схема послідовного зв'язку елементів, система резервування, схемні вирішення, технологія виготовлення, засоби технічного обслуговування і ремонту, технічний рівень бази проектування, виготовлення та ін.;

– організаційні фактори – це розподіл праці, спеціалізація, форми організації виробничих процесів, ритмічність виробництва, форми і методи контролю, форми і способи транспортування, зберігання, експлуатації та ін.;

– до економічних факторів належать: ціна, собівартість, форми і рівень зарплати, рівень витрат на технічне обслуговування і ремонт, ступінь підвищення продуктивності суспільної праці та ін.;

– суб'єктивні фактори. В забезпеченні якості продукції значну роль відіграє людина з її професійною підготовкою, фізіологічними й психологічними особливостями, які по-різному впливають на перелічені вище фактори.

На якість туристської послуги, яку замовляють покупці, впливають як їхні сподівання, так і реальний досвід, отриманий унаслідок стосунків із працівниками обслуговування туристського руху. Сподівання визначаються об'явками і зобов'язаннями, які фірма надає своїм клієнтам за допомогою різних способів комунікації. Додатково необхідно врахувати вплив таких чинників, як вислуховування думок, рекомендацій, відгуків.

Управління якістю – скоординована діяльність, яка полягає у спрямуванні та контролі учасника відносин щодо якості, або напрями діяльності, для підвищення ефективності виробництва за рахунок впровадження системи управління якістю на підприємстві туристичної галузі [11].

Механізм управління якістю туристичних послуг є одним з елементів управління підприємством.

Механізм управління якістю послуг являє собою спосіб організації діяльності туристичного підприємства із характерними для нього відносинами між учасниками процесу надання послуг, а також виробником послуг та їх споживачами, формами та методами впливу на процес виробництва та реалізації послуг, організаційною структурою управління та умовами стимулювання людей до праці. Це сукупність взаємодії між суб'єктами господарювання з метою створення найбільш сприятливих умов і стимулів підвищення ефективності діяльності фірми, забезпечення задоволення потреб та очікувань споживачів. Механізм управління якістю послуг ґрунтується на виробленні управлінських рішень та здійсненні комплексу управлінських дій щодо планування, надання та реалізації послуг високого рівня якості (рис. 2).

Управління якістю послуг – це вид управлінської діяльності, що виник унаслідок поглиблення розподілу праці й спеціалізації функцій управління підприємством [11]. Функція управління якістю послуг повинна діяти на всіх стадіях життєвого циклу послуги. Під час реалізації функція управління проходить декілька етапів (прийняття рішення здійснення управлінського впливу, збір, обробка та передача інформації) та складається з елементів виробничо-експлуатаційного, технічного, економічного й правового характеру.

Специфічні функції управління якістю послуг характеризують окремі сторони управлінської діяльності, відображаючи вплив управлінської системи на окрему частину об'єкта управління. Вони змінюються під впливом інновацій на ринку (вдосконалення управління якістю з використанням автоматизованого опрацювання інформації), поглиблення спеціалізації, управління сертифікацією, сертифікації системи якості, прогнозування потреб та рівня якості послуг, наукового аналізу операцій у сфері якості, планування вдосконалення якості послуг, організації системи маркетингових досліджень, техніко-економічного дослідження поліпшення якості.

Споживач турпродукту все більшого значення надає співвідношенню «якість/ціна», що для туристичного підприємства втілюється у співвідношення «послуга/прибуток», оскільки в туризмі, як і в більшості галузей сфери послуг, кінцевий прибуток залежить від якості обслуговування, а якість обслуговування є результатом діяльності працівників туристичної фірми. Саме працівник, що безпосередньо спілкується зі споживачем, здатен створити уявлення про цінність туристичного продукту.

На підприємствах сфери гостинності впроваджується п'ятирівнева модель якості обслуговування (рис. 3).

Ця модель визначає якість обслуговування з точки зору задоволення очікувань клієнта. Колектив фірми повинен знати, що очікує клієнт і реалізувати його очікування з відмінною якістю.

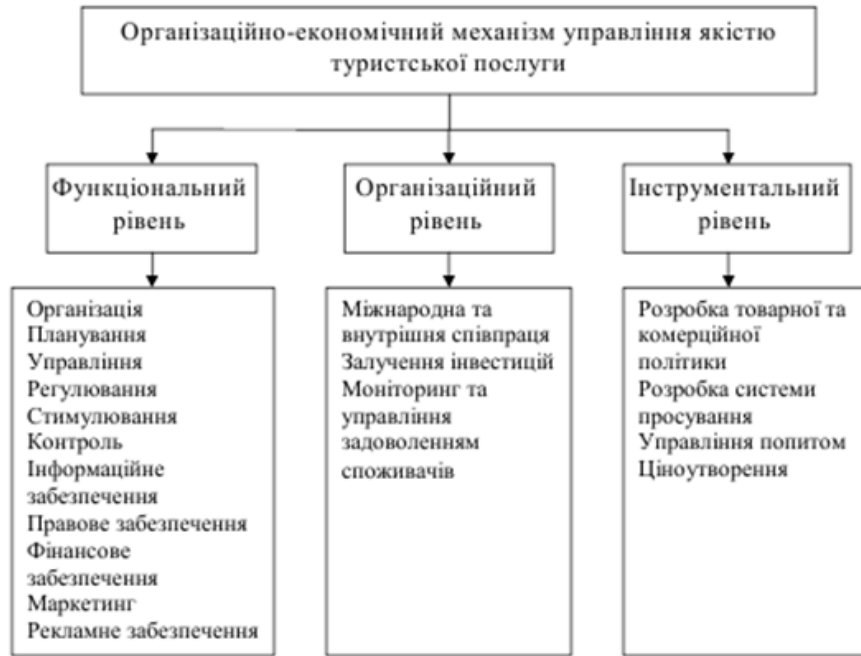

Рис. 2. Схема рівнів організаційно-економічного механізму управління якістю менеджменту туристичної фірми

Рис. 3. Механізм управління якістю послуги

З огляду на диференційований характер виробництва у туризмі та необхідність тривалого контакту обслуговуючого персоналу з туристами постає проблема якісного обслуговування в умовах жорсткої конкуренції, що перетворюється на основний аспект функціонування

туристських підприємств на ринку. Це знаходить своє відображення у маркетинговій концепції, особливо в ідеї інформативного маркетингу. Уся діяльність туристичного підприємства повинна бути націлена на якість, якісний турпродукт та якісне обслуговування повинні бути метою

діяльності туристичного підприємства та одночасно основною концепцією та інструментом її реалізації.

Висновки. В умовах жорсткої ринкової конкуренції та зростаючих вимог споживачів основною проблемою та метою діяльності підприємств в сфері туризму повинні стати питання, пов'язані із оцінкою якості туристичних послуг, розбудовою механізму управління нею та всебічного контролю якості. Оцінка якості послуг в туризмі ускладнена багатоструктурністю самої туристської послуги. Запорукою ефективного менеджменту якості є формування такого механізму управління та контролю в сфері якості, що передбачав би багатокритеріальність та збалансованість оцінки якості, зворотний зв'язок із клієнтами з метою контролю якості та вбудову цілей в сфері якості в систему загального цілепокладання та стратегічного управління туристичним підприємством. Тільки при цих умовах туристичне підприємство може забезпечити конкурентоздатність та ефективність діяльності. Якість обслуговування клієнта стає одним із важливих чинників, які вирізняють підприємства у конкурентній боротьбі. Пропонування туристу послуги бажаної якості вимагає застосування не лише відповідних виробничих чинників, процедур, прийомів та технології, а також відповідного рівня кваліфікації працівників.

Література

1. Закон України «Про захист прав споживачів». Відомості ВР УРСР, 1991, № 30, ст. 379.
2. Апілат О.В. Підвищення якості послуг в туризмі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / О.В. Апілат; Харківська державна академія технології та організації харчування. – К., 2005. – 17 с.
3. Бабарицька В.К., Малиновська О.Ю. Менеджмент туризму. Туroperejtyng. Pomyatijno-terminologichni osnovy, servisne zabezpechennya turproduktu: navchalnyj posibnyk / В.К. Бабарицька, О.Ю. Малиновська. – К.: Альтпрес, 2004. – 288 с.
4. Басовський, Л.Е. Управління якістю [Текст] :Учебник/ Л.Е. Басовський, В.Б. Протас'єв. – М. : ІНФРА-М, 2003. – 212с.
5. Трищенко Н.І. Сервіс в туризмі: підручник / Н.І. Трищенко, В.А. Бурдейного, О.С. Кутузової та ін. – Одеса : Талісман, 2006. – 160 с.
6. Квартальное В.А. Туризм: Учебник. – 2-е изд., перераб. / В.А. Квартальное. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 336 с.
7. Кицяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В.Ф. Кицяк. – Чернівці. – Книги XXI. – 2003. – 300 с.
8. Косеиков С.І. Маркетингові дослідження / С.І. Косеиков. – К.: Скарби, 2004. – 464 с.

9. Котлер Ф., Боуен Д., Мейкенз Д. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм. М. – Юнити. – 1998. – с.458.

10. Момот, О.І. Менеджмент якості та елементи системи якості [Текст] : навч. посібник / О.І. Момот. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 368 с.

11. Окрепилов В.В. Управление качеством [Текст] : учебник для вузов / В.В. Окрепилов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Экономика, 1998. – 639 с.

12. Шкоченко Т.І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія. – К.: КНТЕУ, 2006. – 537 с.

13. Школа І.М. Менеджмент туристичної індустрії: навч. посіб. / за ред. проф. І.М. Школи. – Чернівці, 2003. – 596 с.

References

1. Zakon 'Ukrayiny' «Pro zaxyst prav spozhyvachiv». Vidomosti VR URSR, 1991, # 30, st. 379.

2. Apilat O.V. Pidvyshchennya yakosti poslug v turyzmi: avtoref. dy's. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk. / O.V. Apilat; Kharkivs'ka derzhavna akademiya tekhnologii ta organizaciyi xarchuvannya. – K., 2005. – 17 s.

3. Babarycz'ka V.K., Malynovs'ka O.Yu. Menedzhment turyzmu. Turporejtyng. Pomyatijno-terminologichni osnovy, servisne zabezpechennya turproduktu: navchalnyj posibnyk / V.K. Babarycz'ka, O.Yu. Malynovs'ka. – K.: Altpres, 2004. – 288 s.

4. Basovskij, L.E. Upravleny'e kachestvom [Tekst] : Uchebny' / L.E. Basovskij, V.B. Protas'ev. – M. : INFRA-M, 2003. – 212 s.

5. Grycenok N.I. Servis v turyzmi: pidruchnyk / N.I. Grycenok, V.A. Burdejnego, O.S. Kutuzovoyi ta in. – Odesa : Talisman, 2006. – 160 s.

6. Kvartal'noe V.A. Turyzm: Uchebny'k, – 2-e y'zd., pererab. / V.A. Kvartal'noe. – M.: Fynansy y' staty'sty'ka, 2006. – 336 s.

7. Kyfjak V.F. Organizaciya tury'sty'chnoyi diyal'nosti v Ukrayini / V.F. Kyfjak. – Chernivci. – Knygy XXI. – 2003.–300s.

8. Kosey'kov S.I. Markety'ngovi doslidzhennya / S.I. Kosey'kov. – K.: Skarby, 2004. – 464 s.

9. Kotler F., Bouen D., Mejkenz D. Markety'ng. Gostepry'y'mstvo. Turyzm. M. – Yuny'ty. – 1998. – s. 458.

10. Momot, O.I. Menedzhment yakosti ta elementy' sy'stemy' yakosti [Tekst] : navch. posibnyk / O.I. Momot. – K. : Centr navchal'noyi literatury, 2007. – 368 s.

11. Okrepy'lov, V.V. Upravleny'e kachestvom [Tekst] : uchebny'k dlya vuzov / V.V. Okrepy'lov. – 2-e y'zd., dop. y' pererab. – M. : Ekonomy'ka, 1998. – 639 s.

12. Shkochenko T.I. Stalyj rozvy'tok turyzmu: teoriya, metodologiya, realiyi biznesu: Monografiya. – K.: KNTEU, 2006. – 537s.

13. Shkola I.M. Menedzhment tury'sty'chnoyi industriyi: navch. posib. / za red. prof. I.M. Shkoly'. – Chernivci, 2003. – 596 s.

Bogdan N.M.,

Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department of Tourism and Hospitality Industry O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, bogdan.nataliya.67@mail.ru

Ferliy R.Yu.,

Student O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, romarojer666@gmail.com

Ukraine, Kharkiv

TO QUALITY MANAGEMENT OF TOURIST SERVICES

The article deals with issues concerning evaluation and quality management of tourist services. Proved the difficulty of identification and evaluation of service quality in tourism. Researched approaches to assessment and quality management in tourism. Justified the necessity to develop multi-system of indicators to measure the quality of tourism services. Proposed the mechanism of quality management of tourist services, taking into account the complexity of evaluation services in tourism.

Keywords: quality, quality management, tourist service, performance evaluation, quality control mechanism.

УДК 658.65

Вольвач М.М.,

*аспірант кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств
Національного авіаційного університету, nikolauskas3000@ukr.net**Україна, м. Київ*

ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ АВІАРЕМОНТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проаналізовані теоретичні основи розвитку інноваційного потенціалу авіапромислового підприємства для підвищення конкурентоспроможності, розглянуто зарубіжний досвід управління інноваційним потенціалом, надані пропозиції для його застосування в українських умовах. Запропонована сукупність показників для комплексної оцінки інноваційного розвитку авіаремонтних підприємств. Сформульована низка стратегічних пріоритетів розвитку авіаремонтних підприємств в системі формування конкурентоспроможного авіаринку в Україні. Опрацьовані напрямки зосередження зусиль для вдосконалення інноваційного потенціалу на рівні окремого авіабудівного підприємства. Вказані основні напрямки і перелік пріоритетних завдань інноваційного розвитку авіаремонтної промисловості.

Ключові слова: *інновація, інноваційний потенціал, інноваційна діяльність конкурентоспроможність, авіаремонтні підприємства, інноваційні центри, світовий авіаринок.*

Постановка проблеми і актуальність дослідження.

Як відомо, Україна належить до 9 країн, які реалізують повний технологічний цикл проектування, виробництва і ремонту авіаційної техніки (пасажирських, бойових, транспортних літаків і вертольотів) [1].

Наразі постає завдання надолужити провідні позиції на світовому ринку авіаремонтних послуг, зберегти присутність і розширити свою частку в умовах жорсткої конкурентної боротьби.

На сьогодні, більшість вітчизняних авіаремонтних підприємств до ведення конкурентної боротьби, за умов глобалізації економіки, ще не готові. Це викликає необхідність вивчення практичних питань управління інноваційним потенціалом авіаремонтних підприємств і методології його аналізу й оцінки для забезпечення їхньої міжнародної конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні напрямки і досвід розробки теоретичних і методичних проблем та питань підвищення інноваційної ефективності підприємств авіаринку (проектування, авіабудування, ремонт, сервіс, експлуатація, аеропортова інфраструктура, аеронавігація тощо) представлений роботами вчених: Г. Юна, С. Подрези, В. Загорулька, І. Соколи, Ю. Кулаєва, О. Ареш'євої, В. Коби, К. Вімерса, А. Штангрета та ін. Недостатня кількість наукових досліджень з виявленням особливостей розв'язку проблем управління інноваційним потенціалом для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних авіаремонтних підприємств обумовили актуальність і визначили ціль статті.

Метою статті є обґрунтування напрямків застосування зарубіжного досвіду для формування стратегій підвищення інноваційного потенціалу вітчизняних авіаремонтних підприємств для зростання конкурентоспроможності їхньої продукції (послуг).

Викладення основного матеріалу. Авіабудування і авіаремонт для української економіки є галуззю важливою в стратегічному плані та загалом для розвитку держави. Україна в авіаційній галузі конкурентоздатна і має великі можливості. Авіабудівна і авіаремонтна галузі України попри кризу були значно трансформувалися, модернізували велику частку технологічного потенціалу і залишилися операторами світового аерокосмічного ринку, проте обсяги внутрішнього ринку для них невеликі та наявний виробничий, технологічний і науковотехнічний потенціал наразі використовується не достатньо ефективно [23].

Сучасний стан вітчизняної економіки характеризується слабким розвитком конкурентоспроможності економічних суб'єктів, що, в свою чергу, підтверджується низьким рівнем оцінки місця і ролі України в глобальному рейтингу інноваційності країн світу.

Інноваційний пріоритет розвитку промисловості відкриває можливість системного й організованого розвитку вітчизняної авіабудівної і авіаремонтної промисловості. Серед головних напрямків розвитку цивільної, транспортної та військової авіації істотно місце посідають проблеми аналізу економічних аспектів і тенденцій розвитку авіаринку з урахуванням методологічних і практичних аспектів сталого розвитку і зростання ефективності авіаремонтних підприємств.

Підприємствами авіапромисловості України створені літаки і гелікоптери різних модифікацій та призначення, що наразі експлуатуються в державі та в багатьох країнах світу. Подальший розвиток авіаційної промисловості відбувається в складних умовах практичної відсутності внутрішнього ринку та жорсткої

конкуренції з потужними іноземними авіапромисловими компаніями.

Сучасний авіаційний ринок характеризується значною насиченістю, на якому конкуренція відбувається між авіаційними державами, а не між окремими компаніями [1, 3].

Ці держави чимало зробили для структурної консолідації і міжнародної інтеграції своєї авіапромисловості, для зростання рівня проектування і технологій виробництва авіатехніки, для надання фінансової допомоги авіабудівникам і забезпечення своїх конкурентних позицій на глобальному авіаринку.

Методологія вдосконалення інноваційної діяльності в науково-виробничій сфері авіабудування і ремонту, об'єктивна потреба переходу до науково-інноваційної орієнтації світового ринку авіаційної техніки, наразі стають серйозними проблемами і вимагають пошуку шляхів вирішення [5].

Емпіричний аналіз основних тенденцій і факторів конкурентоспроможності визначили зростаючу роль інноваційної й інвестиційної складової конкурентоспроможності, основні напрямки її розвитку в умовах економіки, що трансформується [6].

Інноваційний потенціал – це сукупність матеріальних, інтелектуальних, фінансових, науково-технічних ресурсів, необхідних для здійснення інноваційного розвитку підприємства [8].

Інновації пов'язані з НДДКР, технологічними розробками, трансформацією результатів в нову, чи модернізовану і вдосконалену продукцію, технологію проектування, виробництва, управління або просування продукту.

Як свідчить досвід розвинених країн, для стабільного довготермінового розвитку економіки необхідний перехід до інноваційного шляху її розвитку, що вимагає забезпечення виробничої сфери кваліфікованими кадрами [10].

У практиці управління бізнесом індустріально розвинутих країн визначають 4 види інновацій (основні):

1. продуктові інновації;
2. технологічні інновації виробництва;
3. кадрові і соціальні інновації;
4. управлінські інновації [9].

Закордонні вчені вважають, що фінансові, маркетингові, організаційні інновації у фінансовій і соціальній сферах доцільно вважати управлінськими (за виключенням виробничої та технологічної сфер) [13]. При цьому, менеджерські інновації виступають головними в розвитку підприємства, незважаючи на те, що продуктові інновації визначають його конкурентоспроможність.

Зарубіжний досвід свідчить, що інновації в управлінні безпосередньо і сильно пов'язані із виробничо-технологічними, проте відстають від них, тобто існує «інноваційний лаг». Це пов'язано з тим, що продуктові і виробничі інновації реалізуються в умовах існування відсталіх організаційних структур і застосування старих методів управління [12]. Отже, актуальним завданням є синхронізація інновацій, що

вимагає фінансових витрат. При цьому в закордонних авіапромислових підприємствах фінансування інноваційного процесу здійснюється переважно за рахунок внутрішніх ресурсів. Кошти венчурних інвесторів практично не використовуються, оскільки такі структури орієнтуються тільки на технологічні та маркетингові інновації [3]. Наразі основними джерелами фінансування інноваційних процесів є амортизаційні відрахування які складають 65-70% і прибуток, за якого здійснюється 20% фінансування інновацій [15]. Це обумовлено обмеженою можливістю отримання позичкових коштів на тривалий строк, їх високою вартістю. Все це відбувається на тлі загального зниження державних асигнувань. Отже, продаж некритичного застарілого (фізично і морально) парку верстатів, транспорту, іншого технологічного устаткування і обладнання є ефективним джерелом фінансування виробничо-технологічних та інших інноваційних розробок у практиці господарювання [17].

Технологічні інновації вимагають використання певної сукупності ноу-хау (закритих знань), що об'єднують кілька технологічних (фізичних) процесів і можуть бути систематизовані та відносно просто відтворені, а управлінські інновації – більш специфічні для конкретного авіабудівного (ремонтного) підприємства.

Отже, управлінські інновації є, в основному локальними, і досвід їх впровадження в одному авіабудівному підприємстві може бути марним для іншого [20].

У порівнянні з технологічними інноваціями, – для управлінських властиве несприйняття нових ідей персоналом підприємства та ризик опору (луддизм).

Для зростання ефективності, окрім виробництва якісного продукту, необхідна участь у вирішенні соціальних проблем персоналу свого підприємства та місцевого співтовариства.

У західних країнах соціальні інвестиції компаній стали невід'ємною складовою загальної корпоративної культури і політики. Керівництво компаній розглядає такі інвестиції не як окремі разові акції, які реалізуються з метою зниження від'ємних наслідків діяльності компаній у кризових умовах, чи при загрозі розвитку таких тенденцій, а як постійно діючі програмні заходи, спрямовані на отримання позитивного соціального результату.

Практика інноваційної діяльності у зарубіжних країнах вказує, що японські фірми широко використовують комплексний підхід до управління нею, починаючи з організації виробництва (система «точно у строк», розроблена фірмою «Toyota», що наразі застосовується у компаніях США тощо), і до «тотального контролю якості». НДДКР, конструювання (пректування) і виробництво інтегровані в циклічний виробничо-технологічний процес [14].

Нова концепція управління людським потенціалом сприяла залученню всього персоналу до інноваційного процесу (розробки і реалізації нових ідей). Створюються гуртки (творчі проектні команди), в яких об'єднані

розробники і технологи, спеціалісти з маркетингу, науковці. Такі гуртки якості сильно впливають на підвищення якості продукції та продуктивності праці, тобто є поліпшуваними інноваціями [19].

Для активізації діяльності груп працівників фірма «Nissan Chemical» запровадила систему «all ideas» — залучення всього персоналу до креативного генерування ідей та їх реалізації [8].

Японські менеджери виходять із принципів покращання якості продукції, вирішення завдань експериментального і прикладного характеру (науково-технічних), що мають комерційний зиск; залучують персонал до творчого процесу. Інновації в технологічних процесах та в організації праці, колективізм у прийнятті рішень, призвели, наприклад, до створення системи «Канбан».

Знання, ідеї, досвід виробничого персоналу надходять до науково-дослідних і конструкторських та технологічних підрозділів, що є запорукою створення адекватного психологічного і інноваційного клімату для забезпечення інноваційних проривів [16].

Закордоном у більшості розвинених країн на розвиток інноваційної діяльності значний вплив здійснюють інноваційні центри, які були ще створені у 80-х рр. XX ст. для поліпшення співпраці між науково-технічним сектором і ринком в межах наукової інфраструктури, і були призначені для фінансування виробничо-технологічних інновацій.

Наразі такі інноваційні центри є важливими та успішними інструментами реалізації науково-технічної політики окремих підприємств, територій і країн в цілому щодо розповсюдження і впровадження інновацій. Доцільність застосування ноу-хау і технологічних інновацій при цьому розглядається як альтернатива стимулювання нових наукових досліджень і подальших конструкторсько-технологічних розробок при проектуванні і впровадженні інфраструктури інноваційних підприємств.

Більшість провідних дослідників, які займаються проблемами авіаційної галузі країн з трансформаційною економікою, розглядають одним із напрямків підвищення ефективності інноваційної діяльності використання потужних інтегрованих структур, що включають декілька успішних інноваційних підприємств з метою підвищення конкурентоздатності продукції [22].

Для пострадянських країн характерними є: незначний обсяг державних замовлень, недостатній рівень фінансування авіаремонтної галузі, недостатній розвиток комерційного співробітництва і кооперації тощо. Такий стан галузі потребує врахування значної кількості чинників при корпоративізації авіабудівної промисловості України [5, 10, 11, 16, 21]. Наприклад, внаслідок реорганізації та інноваційного реформування авіапромисловості у США було створено дві потужні корпорації – *Lockheed Martin* і *Boeing* [4]. А авіакосмічні компанії ФРН, Франції, та Іспанії організували міжнародну корпорацію *EADS* у Західній Європі. У Росії процес інтеграції авіабудівельних підприємств призвів до створення «Об'єднаної авіабудівної компанії» (ОАК)

[18]. Метою зазначених організаційних інтеграційних змін є досягнення якісно нового інноваційного клімату зацікавлених підприємств-засновників, що дозволив не просто вижити в жорстких конкурентних умовах глобального ринку, але і підвищити конкурентоспроможність компаній за рахунок кооперації, внутрішньої консолідації і реалізації ефекту економії за рахунок масштабу виробництва, синергізму та диверсифікації їхньої продуктової лінійки. При цьому, використовується підхід до стимулювання інноваційного розвитку компаній-членів із комплексним застосуванням прямого і опосередкованого регулювання діяльності. У процесі серійного ремонту повітряних суден, у рамках реалізації інноваційних проектів, постійно удосконалюється технічна документація на основі досвіду ремонту, досягнень науки й техніки, механізації й автоматизації виробничих процесів, особливо на трудомістких роботах і на ділянках зі шкідливими умовами праці.

В ЄС застосовується такі інструменти регулювання фінансування інноваційної політики, як:

- створення сприятливої і стимулюючої інноваційну діяльність інфраструктури;
- державне фінансування та державні гарантії і замовлення (гранти, субсидії кредити);
- митні та фіскальні канікули та пільги (податкові стимули, квотування, ліцензування);
- підтримка венчурних бізнесових і виробничих структур (ризикове фінансування) [12].

В Португалії та Іспанії набір податкових та митних стимулів розповсюджується на всі структури незалежно від розміру і обсягів виробництва. У Великобританії – тільки на підприємства малого і середнього бізнесу. Німеччина, Фінляндія та Швеція стимулюють інноваційний процес прямою державною фінансовою підтримкою [22].

Такі відмінності викликані наступними чинниками: економічний стан держави і галузі; стан правової бази і науково-технічної сфери; особливості національного менталітету, історії та культури, що відбиваються в економічних та військово-політичних рішеннях. Отже, кожна держава вибирає для себе оптимальне співвідношення форм і методів підтримки інноваційного процесу.

У країнах із високим науково-технологічним рівнем розвитку (Німеччина, Швеція, Фінляндія), пріоритет надається прямій фінансовій підтримці держави після визначення які галузі та/або які технології (по секторах економіки) треба розвивати першочергово [11]. Фінансова допомога, на відміну від опосередкованих методів стимулювання, має цільовий характер. Держава, а не ринок, визначає, де і в яких обсягах необхідне додаткове стимулювання, а в яких – ні.

У країнах із низьким науково-технологічним рівнем розвитку (у порівнянні із середнім по ЄС) використовують загальні заходи, що дозволяють в усіх галузях підтримувати широке коло інноваційних напрямків через фіскальне стимулювання. Тобто сам ринок та його учасники вирішують, які сектори економіки потребують першочергового розвитку.

Зазначимо, що ЄС за темпами оновлення виробничих процесів поступається США у 2 рази. Можливості європейського крупного бізнесу, не кажучи вже про середній і малий, – обмежені нестачею власних ресурсів для фінансування з одного боку, та обмеженими можливостями залучення додаткового фінансування – з іншого [13].

В зв'язку з цим, ґрунтовного аналізу й осмислення набуває посилення інтеграційних процесів в авіаційній галузі України. Невідкладна потреба в них продиктована інтересами збереження і розвитку авіапромислової галузі.

Держава має забезпечувати сприятливі і стимулюючі умови для інноваційного розвитку [10].

Україна, незважаючи на кризові прояви в економіці, несприятливий загальний соціально-політичний клімат, дефіцит енергоресурсів, корумпованість влади і сьогодняшні геополітичні реалії, – може скористатися досвідом низки нових постіндустріальних країн, які досягли значних успіхів у зростанні конкурентоспроможності національних економік через розвиток інноваційної активності. Але, впроваджуючи окремі механізми і заходи державної підтримки та їх комбінації, нам треба враховувати специфічні вітчизняні умови [16].

Отже підтримка інноваційного розвитку авіабудівної галузі входить до пріоритетів економічної політики держави, як ключового чинника підвищення конкурентоспроможності.

Результати дослідження зарубіжного досвіду дали змогу сформулювати низку стратегічних пріоритетів розвитку авіаремонтних підприємств в системі формування конкурентоспроможного авіаринку в Україні, а саме:

- створення і підтримка інтегрування господарських одиниць авіаційної промисловості при активній участі авіаремонтних підприємств;
- вдосконалення якості ремонту повітряних суден;
- затвердження ефективної форми власності із залученням обсягів приватного інвестиційного капіталу, з збереженням інтересів держави;
- визнання зовнішніх пріоритетів, що концентруються на створенні міжнародної кооперації в підтримці експлуатації повітряних суден;
- участь у виконанні міжнародних проектів [18].

Серед внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на економічний стан та розвиток авіаремонтних підприємств України, особливо дається взнаки відсутність реальної державної програми підтримки діяльності підприємств, у т. ч. державного механізму пільгового довгострокового кредитування підприємств, здатних випускати конкурентоспроможну продукцію [2, 4, 21].

Наразі практично унеможливлений доступ державних підприємств до фінансово-кредитних ресурсів та інвестицій, розширеного відтворення виробництва, що призводить до втрати конкурентоспроможності. Незабезпеченість постачань комплектуючих виробів для авіаремонтного виробництва є важливим чинником, серед тих, які обмежують можливості розвитку

підприємств, що спричинено намаганнями розширення послуг авіаційної (авіабудівної й авіаремонтної) промисловості. Тут неминучою є концентрація виробництва, причому, можливо, на виробничій базі підприємств-розробників приладів і агрегатів, диверсифікація продукції, ліквідація значної кількості підприємств тощо.

Успішне впровадження конверсійних та диверсифікаційних проектів авіаремонтних та інших підприємств авіаційної галузі можлива тільки через поєднання зусиль державної та місцевої влади, самих авіаремонтних підприємств, потенційних замовників (паливно-енергетичний комплекс, аграрна галузь, авіа- і кораблебудування, легка та переробна промисловість, автомобілебудування, транспорт).

Для комплексної оцінки інноваційного розвитку авіаремонтних підприємств України пропонуємо таку сукупність показників, як:

- інноваційний потенціал; інноваційна активність;
- інноваційні можливості;
- інноваційна сприйнятливість;
- ефективність інноваційної діяльності;
- комплексний показник рівня інноваційного розвитку.

На рівні окремого авіабудівного підприємства необхідно зосередити зусилля на вдосконаленні:

- якості ремонту повітряних судів на авіаремонтних підприємствах цивільної авіації;
- системи сертифікації і ліцензування;
- авторського нагляду і системи технічного супроводу;
- нормативно-правової бази з державного регулювання діяльності;
- організаційної системи, інтеграції ремонту і технічного обслуговування;
- системи забезпечення авіаремонтних заводів запасними частинами та комплектуючими;
- кадрового складу авіаремонтних підприємств цивільної авіації [4].

Окремими фактором підвищення конкурентоспроможності авіаремонтних підприємств в майбутньому може служити застосування досвіду роботи міжнародного ринку авіадискаунтерів. Запорука їхнього успіху – налагоджена мережа сервісних станцій, авіаремонтних баз і висока забезпеченість запчастинами [8].

З нашої точки зору, в авіаремонтній і авіабудівній галузях інноваційний розвиток потребує вирішення таких пріоритетних завдань:

- визначення організаційно-правових форм (формату) виробничої структури авіаремонтних підприємств та їх об'єднань з урахуванням кооперації з іншими сподарюючими суб'єктами авіапромислової галузі, у тому числі за рахунок супроводження від конструкторсько-технологічної розробки – до експлуатації, сервісного обслуговування та ремонту;
- зміна організаційно-правової форми власності із залученням обсягів приватного капіталу та

домінуванням державно-кооперативної форми власності;

– об'єднання публічних і приватних акціонерних товариств з посиленням вертикалі управління, підвищенням ролі окремих підприємств (заводів) у складі корпорації через впровадження в авіапромислову галузь новітніх наукоємних інновацій;

– визнання зовнішніх пріоритетів на базі міжнародної кооперації і участі вітчизняних підприємств у виконанні іноземних замовлень (проектів).

Сама по собі зміна форми власності не може гарантувати автоматичного підвищення ефективності господарсько-фінансової діяльності. Однієї перебудови структури власності замало для створення такої системи управління, яка здатна так просто перетворити неефективне, чи навіть збиткове авіапромислове підприємство в прибуткову компанію.

Основними напрямками інноваційного розвитку авіаремонтної промисловості визначаємо:

– залучення комерційних банків в лізингових авіаційних проектах через опрацювання і реалізацію державних заходів для стимулювання такої їх діяльності;

– впровадження тимчасового сприяючого режиму ввезення-вивозу виробів, сировини, матеріалів, комплектуючих, агрегатів тощо;

– удосконалення законодавчої бази щодо створення інтегрованих структур з підприємств різних форм власності (промислово-фінансових груп).

Висновки. Інноваційний розвиток соціально-економічних систем повинен забезпечуватися комбінацією зростання їхнього інноваційного потенціалу з його ефективним використанням, заснованим на адекватній оцінці параметрів самого потенціалу, факторів його розвитку і реалізації.

Досвід високорозвинених країн доводить, що важливою умовою ефективної інноваційної діяльності підприємств є не тільки ефективність фактичних зв'язків між фазами й елементами інноваційного процесу, але і врахування основних факторів, що впливають на неї.

Розвиток теоретико-методичних положень формування механізму управління інноваційним потенціалом авіаремонтних підприємств має будуватися на основі оцінки ефективності його використання.

Інноваційний потенціал і інноваційну активність соціально-економічних систем різних рівнів доцільно оцінювати специфічними для них показниками.

Для комплексної оцінки інноваційного розвитку авіаремонтних підприємств України запропонована сукупність показників.

Перспективи і напрямки подальших досліджень проблеми. Недостатня теоретико-методологічна розробленість і висока практична значимість аналізу й оцінки конкурентоспроможності економічних суб'єктів обумовлюють новизну і визначають актуальність подальших досліджень зазначеної інвестиційно-інноваційної проблеми.

Література

1. Ареф'єва О.В. Сучасний стан та ключові загрози для розвитку підприємств авіаційної галузі в Україні [Електронний ресурс] / О.В. Ареф'єва, А.М. Штангрет // Проблеми системного підходу в економіці. – 2011. – №1. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_1/index.html.
2. Астапова Т.В., Малета О.С. Аналіз розвитку підприємств авіаційної галузі і визначення економічних проблем впровадження інноваційних екологічних заходів // Сталій розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – №1, 2013 (18). – С. 82-86.
3. Віммерс Карл Хайнц. Процеси реструктуризації підприємств авіабудівельної галузі світу: історія та перспективи розвитку // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2002. – Вип. 35. Ч. 2. – С. 73-74.
4. Довга Н.В. Состояние ремонта авиатехники и перспективы развития авиаремонтного производства // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – К., 1998. – Вип.3. – С. 177-179.
5. Загорулько В.М. Маркетингове забезпечення інноваційних процесів на підприємствах України / В.М. Загорулько // Проблеми системного підходу в економіці: Збірник наукових праць: Випуск 36. – К.: НАУ, 2011. – С. 3-7.
6. Касьяненко В.О. Зарубіжний досвід управління інноваційним потенціалом економіки та можливості його використання в Україні // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2011, № 4, III. II. С. 200-204 Режим доступу: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>.
7. Козловський А.Н. Управление портфелем промышленных инноваций: Монография / А.Н. Козловский, А.О. Недосекун, З.И. Абдулаева / Санкт-Петербург: Изд-во Политехнического университета, 2016. – 131 с.
7. Козлюк І.О. Забезпечення економічної безпеки авіаційної галузі [Пекст] / І.О. Козлюк. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2005. – 233 с.
8. Макарєнко Є.В. Особливості інноваційного розвитку європейських країн / Є.В. Макарєнко // Проблеми науки. – 2008. – №7. – С. 39-42.
9. Михайловська О. Світовий досвід державної підтримки інноваційних процесів / О. Михайловська // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №11(53). – С. 101-110.
10. Мишинський М.Ю. Меры государственного-правового стимулирования: правовой опыт Европейского Союза // Инновации. - 2005. - №7.
11. Наджафов З. Деякі аспекти державної інноваційної політики у промислово розвинутих країнах / З. Наджафов // Економіст. – 2006. – № 6.
12. Пиріг Д.З. Досвід розвитку управління інноваційною діяльністю малих підприємств у зарубіжних країнах // Актуальні проблеми економіки. 2010, №3(105). С.163-170.
13. Погорілець Ю. Створення пріоритетів розвитку авіаремонтних підприємств в системі формування конкурентоспроможного авіаринку в Україні // Економіка розвитку, 2015, № 5. 227-231. Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua/monitor/comments>.
14. Самотуга О.О. Зарубіжний досвід стимулювання інноваційного процесу [Електронний ресурс] / О.О. Самотуга. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Economics/17818.doc.htm
15. Соколы И.И. Проблемы государственной политики в области стимулирования развития авиационных предприятий Украины // Экономика: проблемы теории та практики. – Д., 2004. – Вип. 192, т. 2. – С. 333-339.
16. Степаненко Д.М. Методы реализации государственной инновационной политики в зарубежной практике / Д.М. Степаненко // Вестник ДТНУ. – 2005. – III.5. – №2 (24). – С. 238–245.

17. Узун Д.Д. Анализ методов планирования и управления процессами сервисного обслуживания авиационной техники // Открытые информационные и компьютерные интегрированные технологии. – Х., 2002. – Вып. 13. – С. 143-156.

18. Федоренко І.Л. Інструменти державної інноваційної політики: світовий досвід / І.Л. Федоренко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №3(82). – С. 79-81.

19. Феоктістова О.Г. О концепции развития авиаремонтного производства / О.Г. Феоктістова, Ю.Н. Макин, С.В. Калыкин, В.П. Фролов, В.Н. Зенушкин. // Сб. науч. тр. Ресурсосберегающие и экологически чистые технологические процессы производства и восстановления деталей АПТ» – М.: РИО МИИГА, 1991 г. – С.10-13.

20. Шевцов А.І., Васильев В.Т., Цветкова П.І. Щодо заходів стимулювання розвитку авіаційної галузі України / «Аналітичний моніторинг проблем і подій суспільного розвитку. Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua/monitor/comments.php?shownews=330&catid=9>.

21. Шмігельська З.К. Зарубіжний досвід управління інноваційною діяльністю малих і середніх підприємств та можливості його адаптації в ринковій економіці України / З.К. Шмігельська // Стратегічні пріоритети. – 2007. – №2 (3). – С.119-128.

22. Штангрет А.М. Моделювання загроз для економічної безпеки підприємств авіаційної галузі // Електронне наукове фахове видання Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету "Ефективна економіка". – 2011. – №5. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&Lz=562>.

References

1. Aref'eva O.V. Suchasniy stan ta klyuchovi zagrozi dlya rozvittku pidpriemstv aviatsiynoyi galuzi v Ukrayini [Elektronniy resurs] / O.V. Aref'eva, A.M. Shtangret // Problemi sistemnogo pidhodu v ekonomitsi. – 2011. – №1. – Rezhim dostupu: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_1/index.html.

2. Astapova G.V., Maleta O.S. Analiz rozvittku pidpriemstv aviatsiynoyi galuzi i viznachennya ekonomichnih problem vprovadzhennya innovatsiynih ekologichnih zahodiv // Staliy rozvitok ekonomiki: Vseukrayinskiy naukovno-virobnichiy zhurnal.- №1, 2013 (18).- S. 82-86.

3. Vimmers Karl Haynts. Protsezi restrukturizatsiyi pidpriemstv aviabudivelnoyi galuzi svitu: istoriya ta perspektivi rozvittku // Aktualni problemi mizhnarodnih vidnosin. – K., 2002. – Vip. 35. Ch.2. – S. 73-74.

4. Dovga N.V. Sostoyaniye remonta aviatehniki i perspektivy razvitiya aviaremонтного производства // Problemi pidvishchennya efektiivnosti infrastrukturi. – K., 1998. – Vip.3. – S. 177-179.

5. Zagorulko V.M. Marketingove zabezpechennya innovatsiynih protsesiv na pidpriemstvah Ukrayini / V.M. Zagorulko // Problemi sistemnogo pidhodu v ekonomitsi: Zbirnik naukovih prat.: Vipusk 36. – K. : NAYU, 2011. – S. 3-7.

6. Kasyanenko V.O. Zarubizhniy dosvid upravlinnya innovatsiynim potentsialom ekonomiki ta mozhlivosti yogo vikoristannya v Ukrayini // Marketing i menedzhment innovatsiy, 2011, № 4, T. II. S. 200-204 Rezhim dostupu: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>.

7. Kozlovskiy A.N. Upravlenie portfelem promyshlennyh innovatsiy: Monografiya / A.N. Kozlovskiy, A.O. Nedosekin, Z.I. Abdulaeva / - Санкт-Петербург: Izd-vo Politehnicheskogo universiteta, 2016. – 131 s.

8. Kozlyuk I.O. Zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeki aviatsiynoyi galuzi [Tekst] / I.O. Kozlyuk. – K.: Knizhkovе

vidavnistvo NAYU, 2005. – 233 s.

9. Makarenko E.V. Osoblivosti innovatsiynogo rozvittku evropeyskij khayin / E.V. Makarenko // Problemi nauki. – 2008. – №7. – S. 39-42.

10. Mihaylovska O. Svitoviy dosvid derzhavnoyi pidtrimki innovatsiynih protsesiv / O. Mihaylovska // Aktualni problemi ekonomiki. – 2005. – №11(53). – S. 101-110.

11. Mizhinskiy M.Yu. Mery gosudarstvenno-pravovogo stimulirovaniya: pravovoy opyt Evropeyskogo Soyuza // Innovatsii. – 2005. – №7.

12. Nadzhafov Z. Deyaki aspekti derzhavnoyi innovatsiynoyi politiki u promislovo rozvinutih khayinah / Z. Nadzhafov // Ekonomist. – 2006. – № 6.

13. Pirig D.Z. Dosvid rozvittku upravlinnya innovatsiynoyu diyalnistyu malih pidpriemstv u zarubizhnih khayinah // Aktualni problemi ekonomiki. 2010, №3(105). S.163-170.

14. Pogorilets Yu. Stvorennya prioritetiv rozvittku aviaremонтnih pidpriemstv v sistemi formuvannya konkurentospromozhnogo aviarinku v Ukrayini // Ekonomika rozvittku, 2015, № 5. 227-231. Rezhim dostupu: <http://www.db.niss.gov.ua/monitor/comments>.

15. Samotuga O.O. Zarubizhniy dosvid stimulyuvannya innovatsiynogo protsesu [Elektronniy resurs] / O.O. Samotuga. – Rezhim dostupu: http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Economics/17818.doc.htm

16. Sokoly I.I. Problemy gosudarstvennoy politiki v oblasti stimulirovaniya razvitiya aviatsiynih predpriyatiy Ukrayini // Ekonomika: problemi teorii ta praktiki. – D., 2004. – Vip. 192, t. 2. – S. 333-339.

17. Stepanenko D.M. Metody realizatsii gosudarstvennoy innovatsiynoy politiki v zarubezhnoy praktike / D.M. Stepanenko // Vestnik DGTU. – 2005. – T.5. – №2 (24). – S. 238-245.

18. Uzun D.D. Analiz metodov planirovaniya i upravleniya protsessami servisnogo obsluzhivaniya aviatsiynoy tehniki // Otkrytye informatsionnye i kompyuternye integrirovannye tehnologii. – H., 2002. – Vip. 13. – S. 143-156.

19. Fedorenko I.L. Instrumenti derzhavnoyi innovatsiynoyi politiki: svitoviy dosvid / I.L. Fedorenko // Formuvannya rинkovich vidnosin v Ukrayini. – 2008. – №3(82). – S. 79-81.

20. Feoktistova O.G. O kontseptsii razvitiya aviaremонтного производства / O.G. Feoktistova, Yu.N. Makin, S.V. Kalykin, V.P. Frolov, V.N. Zenushkin. // Sб. науч. тр. Ресурсосберегающие и экологически чистые технологические процессы производства и восстановления деталей АТ» – М.: РИО МИИГА, 1991 г. – С. 10-13.

21. Shevtsov A.I., Vasilev V.G., Tsvetkova T.I. Shchodo zahodiv stimulyuvannya rozvittku aviatsiynoyi galuzi Ukrayini / «Analitichniy monitoring problem i podiy suspilnogo rozvittku. Rezhim dostupu: <http://www.db.niss.gov.ua/monitor/comments.php?shownews=330&catid=9>.

22. Shmigelska Z.K. Zarubizhniy dosvid upravlinnya innovatsiynoyu diyalnistyu malih i serednih pidpriemstv ta mozhlivosti yogo adaptatsiyi v rинkoviy ekonomitsi Ukrayini / Z.K. Shmigelska // Strategichni prioriteti. – 2007. – №2 (3). – S. 119-128.

23. Shtangret A.M. Modelyuvannya zagroz dlya ekonomichnoyi bezpeki pidpriemstv aviatsiynoyi galuzi // Elektronne naukovе fahove vidannya Dnipropetrovskogo derzhavnogo agrarno-ekonomichnogo universitetu "Efektivna ekonomika". – 2011. – № 5. Rezhim dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&Lz=562>.

Volvach M.M.,

postgraduate student of the Department of foreign trade management National aviation University,
nikolauskas3000@ukr.net

Ukraine, Kyiv

**INTERNATIONAL EXPERIENCE OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE POTENTIAL FOR IMPROVING
THE COMPETITIVENESS OF DOMESTIC AIRCRAFT REPAIR ENTERPRISES**

The paper analyzes the theoretical bases of development of innovative potential of an aviation enterprise to improve competitiveness, the article considers foreign experience of management of innovative potential, recommendations for its application in Ukrainian conditions. Offered totality of indexes for the complex estimation of innovative development of airrepair enterprises. Formulated a number of strategic priorities aircraft repair enterprises in the system of competitive aviation market in Ukraine. Worked out the main directions and priorities for the development of innovative aircraft maintenance industry. Indicated the main directions and priorities for the development of innovative aircraft maintenance industry.

Key words: *innovation, innovative potential, innovative activity, competitiveness, aircraft repair companies, innovation centers, the global aviation market.*

УДК 330.15 : 630*181.351

Гринь С.А.,*доцент кафедры «Химической техники и промышленной экологии» Национального технического университета «Харьковского политехнического института»***Маценко Д.Ю.,***студентка группы ИТ-23 Национального технического университета «Харьковского политехнического института»***Кимлач Д.И.,***студент ИТ-23 Национального технического университета «Харьковского политехнического института»**Украина, г. Харьков*

ПРОБЛЕМЫ ЛЕСНОГО ФОНДА УКРАИНЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Статья посвящена глобальной проблеме, связанной с масштабным уничтожением лесных ресурсов в мире и в Украине, в частности, последствия и пути их решения.

Ключевые слова: лес, лесной фонд, несанкционированная вырубка, комплексное решение.

Постановка проблемы. Актуальность проблемы заключается в том, что нерациональное использование лесных богатств может привести к серьезным последствиям для экологии и экономики планеты. Переруб – основное пагубное воздействие, которое влияет на лесной ресурс. Вырывают из экосистемы в основном здоровые деревья. Недоруб тоже вреден, при нем лес быстро стареет. Вырубка лесов и как следствие исчезновение среды обитания живых существ. Законодательно лес в каждой стране защищен, но исполняется этот запрет далеко не всеми. Лесное браконьерство распространено повсеместно. Перечисленные проблемы дадут возможность переосмыслить обществу свое отношение к окружающему миру в целом, и к природе в отдельности.

Изложение материала. Лес – тип природных комплексов, в котором сочетаются преимущественно древесная и кустарниковая растительность с соответствующими почвами, травяной растительностью, животным миром, микроорганизмами и другими природными компонентами, взаимосвязаны в своем развитии, влияют друг на друга и на окружающую природную среду.

Леса Украины являются ее национальным богатством и по своему назначению и месторасположению выполняют преимущественно водоохранные, защитные, санитарно-гигиенические, оздоровительные, рекреационные, эстетические, воспитательные, иные функции и являются источником для удовлетворения потребностей общества в лесных ресурсах.

Все леса на территории Украины, независимо от того, на землях каких категорий по основному целевому назначению они растут, и независимо от права собственности на них, составляют лесной фонд Украины и находятся под охраной государства.

Площадь лесного фонда Украины составляет чуть более 10 миллионов га, и, что немаловажно она стремительно сокращается. И уменьшение зеленых насаждений – не только экономическая, но и экологическая проблема.

По данным Минрегиона площадь лесных насаждений сократилась почти на 20%. Серьезнее всего пострадали

площади насаждений общего пользования (парки, скверы, ботсады и набережные) и спецназначения (на территориях предприятий и транспортных магистралей). Но и количество городских лесов уменьшилось значительно – на 5,7%. В ведомстве отмечают, что было вырублено 399 тысяч га, а еще 24 тысяч га погибли из-за пожаров, погодных условий и болезней.

Однако одной из главных проблем является вырубка леса на экспорт. Для страны в целом это не выгодно (продавая за границу сырье, обратно мы покупаем готовую продукцию в несколько раз дороже), хотя некоторым предпринимателям такой вид деятельности довольно прибылен.

Схема такого вида деятельности выглядит примерно так: лес вырубает небольшими участками в разных районах страны, затем подделывают документы о происхождении древесины или ее состоянии (экологи при проверке грузов и документов на них, замечают несоответствие), чтобы получить сертификаты на экспорт, и далее предоставляя их на таможне, лес вывозят за границу.

Конечно, можно получить штраф. Он составляет от 850 до 1700 гривен, что, по сравнению с объемами прибыли от продажи незаконно вырубленной древесины, ничтожно малые суммы. Да и платить их придется лишь в случае, если попадешься.

В принципе, можно сослаться на наличие Закона №1362, запретившего экспорт необработанной древесины всех пород, кроме сосны (по этому виду древесины документ вступает в силу с 2017 года). Но, в реальности, закон работает только на бумаге.

Доказательством этому служит хотя бы тот факт, что на западе страны активисты регулярно фиксируют десятки вагонов с контрабандным лесом.

Данная проблема требует комплексного решения, но тем временем, ситуация с незаконными рубками в Украине только ухудшилась. По данным Гослесагентства, в I квартале 2016 года в сравнении с тем же периодом прошлого года, ситуация с незаконными рубками ухудшилась. Объем незаконных рубок составил 11 тыс. куб. м.

Хоть в постоянном пользовании предприятий, подчиненных Гослесагентству, находится 73% от общего количества лесов Украины, а 27% находятся в подчинении других лесопользователей, в том числе, органов местного самоуправления. Поэтому, ведомство обратилось к главам ОГА с просьбой на местах наработать пути решения проблемы незаконных рубок леса. Другими словами, проблема остается, а ее решение упущено на самотек.

Чтобы упорядочить систему санитарных рубок, Гослесагентство уже передало на согласование в Минприроды новую редакцию Санитарных правил леса. Этот документ обобщает наработки межведомственной группы, в которую вошли как представители Гослесагентства, Минагрополитики, министерства, так и представители ведущих научных и общественных учреждений.

Проректор по научной работе Национального лесотехнического университета Украины Григорий Криницкий отмечает, что в Европе уже давно перешли на выборочную систему рубок. Но, чтобы Украина приняла такой опыт, нужно немало времени. «Для того, чтобы перейти на выборочную систему, нужно иметь разновозрастные леса, а в Украине из-за сплошных рубок, их просто нет. Леса должны иметь деревья в возрасте от двух лет и до нескольких столетий, поэтому на такое переформирование нужно много времени. Практика показывает, что этот процесс продолжается до 80 лет. Кроме того, чтобы перейти на такую систему, нужно не только переформировать лес, но и изменить законодательную базу», – констатирует ученый.

А пока комплексного решения проблемы вырубки лесов в Украине нет, жители некоторых регионов уже пожинают плоды бездумного использования лесного хозяйства: от высыхания рек до разрушительных паводков и оползней.

Выводы. Лесные ресурсы играют огромную роль на Земле.

Несмотря на то, что катастрофические последствия сведения лесов уже широко известны, уничтожение их продолжается. Изведение лесов влечет за собой гибель флоры и фауны.

Другие глобальные проблемы, которые могут начаться в связи с массовой вырубкой лесов – это опустынивание, эрозия почв, «парниковый эффект», снижение уровня кислорода в атмосфере и др.

Решить данную проблему было бы можно, сократив массовое уничтожение лесов, проводя работы по искусственному лесоразведению, тем самым, устанавливая равновесие во всех сферах.

Литература

1. Белов С.В. *Охрана окружающей среды* / С.В. Белов. - М.: Высш. шк., 1991
2. Буктышинов А.Д. *Природа мира: леса* / А.Д. Буктышинов, Б.И. Трошев, Г.В. Крылов. - М.: Мысль, 1981
3. Ниқаноров А.М., Хоружая П.А. *Глобальная экология: Учебное пособие*. - М.: Изд. ПРІОР, 2000. С. 85-90.
4. *Лесной кодекс Украины, Кодекс от 21.01.1994 № 3852-XII*

References

1. *Belov SV Environment / SV Belov*. - M.: Higher. wk., 1991
2. *Buktyshinov AD The nature of the world: the forest / AD Buktyshinov, BI Groshev, GV Krylov*. - M.: Thought 1981
3. *Nikanorov AM Khoruzhaya PA Global Ecology: Textbook*. - M.: Publishing. PRIOR, 2000, pp 85-90.
4. *Forest Code of Ukraine, the Code of 21.01.1994 number 3852-XII*

Grin S.A.,

Associate Professor of the Department Chemical engineering and industrial ecology of the National Technical University Kharkov Polytechnic Institute

Matsenko D.Y.,

student IT– 23, the National Technical University Kharkov Polytechnic Institute

Kimlach D.I.,

student IT-23, the National Technical University Kharkov Polytechnic Institute

Ukraine, Kharkiv

WOODLAND UKRAINE PROBLEMS AND SOLUTIONS

The article is devoted to the global problem associated with large-scale destruction of forest resources in the world and in Ukraine, in particular, the implications and the ways of their solution.

Key words: *forest, forest reserve, unauthorized cutting, integrated solution.*

УДК [343.131.8]: 343.1

Koval O.M.,*PhD, Associate Professor, Department of Business Law
Kyiv National University of Technologies and Design, olga.o.koval@gmail.com**Ukraine, Kiev*

RIGHT TO REHABILITATION IN THE CRIMINAL PROCEDURE OF UKRAINE

The article deals with some of the problematic issues of rehabilitation in the criminal process of Ukraine and the ways to solve them. In general, the justification, both in Ukrainian and in Russian language was always considered as the opposite to «charge». Although the justification and rehabilitation institutions have been the subject of scientific works, the problem of justification, acquittal, as well as some aspects of rehabilitation, need further investigation. So the legislative formulation in the CPC of Ukraine of the Institute of rehabilitation would be one of the results of the reform of the criminal proceedings.

Key words: *rehabilitation, unlawful prosecution, compensation, property damage, moral damage.*

Formulation of the problem. In our point of view, the problem of the relation of justification and rehabilitation institutions is urgent theoretical and practical issue of criminal procedure of science, especially because of the changes that have occurred in the legislation since the adoption of the Criminal Procedure Code.

Several of issues concerning concept of «rehabilitation», normative securing of the given term, as well as characteristics of the rehabilitation process needs further study.

The goals of the article. The main purpose of research is to study and develop the theoretical concepts and approaches to the Rehabilitation Institute in the modern science of criminal procedure, definition of the relation of justification and rehabilitation institutions.

Main content of the article. Proclaiming itself in the Constitution of 1996 legal state (Article 1), Ukraine claimed responsibility for the observance of legitimate interests of both human and citizen rights. The government also took the obligation to give answer to the individual for their actions (Article 3). Including the activities of the government.

Right for rehabilitation has been reflected in various international documents, in particular the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms [1], the International Covenant on Civil and Political Rights [2], the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading types of treatment and punishment [3], the Declaration of principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power [4], the Rome Statute of the International Criminal Court [5].

Mentioned international documents provide a basis for compensation to victims of unlawful acts in criminal proceedings, as well as caused establishment of the institution in the Ukrainian criminal rehabilitation process.

In case of damage due to the unlawful decisions, actions or omissions of public authorities, local governments, and their officials, citizen (foreigner person without citizenship) is entitled to compensation by the state or local authorities for material and moral damages (Art. 56). Position fixed in Article 56 of the Constitution was further developed in the norms of the Law of Ukraine «On the order of damages caused to citizens by the unlawful actions of the operative-

investigative activity of the pre-trial investigation, prosecution and trial» on December 1, 1994 (Law N 266/94-VR) [6]. The Law N 266/94-VR reflected recovery basis by the state of property damage, and the elimination of moral injury and recovery in housing, labor, pension and other rights of persons who have suffered from unlawful prosecution.

Order on the implementation of the Law received the Ministry of Justice, the General Prosecutor's Office and the Ministry of Finance of Ukraine 04.03.96 «On approval of the application of the Law of Ukraine “On the Procedure for compensation caused to citizens by the unlawful actions of the investigating agencies, prosecutors and courts” N 6 / 05.03.41. In addition to the issue of civil law damages devoted to the provisions of Articles 1173, 1174, 1175 and 1176 of the Civil Code of Ukraine of 16.01.2003 № 435-IV (on GC) [7]. Article 1176 Civil Code is about compensation for damage caused by unlawful decisions, actions or omissions of the pre-trial investigation, prosecution or trial.

However, the current Criminal Procedure Code of Ukraine from 13.04.2012 № 4651-VI (on the CPC) [8] contains a single article on compensation for damage caused by unlawful decisions, actions and omissions (Article 130 CCP). In this sense, the allocation for the rehabilitation of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation (hereinafter the Code) [9], of a separate chapter 18 is correct. It is advisable to select all the provisions regarding the rehabilitation of the CPC on the example of the CPC of the Russian Federation in a separate chapter titled «Rehabilitation».

By positioning the state as legal, procedural law provided some ways to correct errors made by state agencies through reimbursement of all the harm caused by such.

However, the jurisprudence indicates a gap in law enforcement as an institution of justification and institution of rehabilitation. In 2010 164.7 thousand sentences were enacted by the courts of Ukraine in criminal cases, including acquittals, legal validity - 315, and 231 defendants were acquitted for private prosecution, 84 people – for public prosecution. Thus, the percentage of acquittals makes up 0.2% of the total number of individuals [10, p.19-24].

For comparison, according to the Judicial Department of the Supreme Court of the Russian Federation annually illegally are prosecuted approximately 2.3% of people [11].

As such, rehabilitation is a comprehensive institution that is based on international and constitutional legal norms and standards of the various branches of law: civil, labor, housing, pensions, criminal procedure and civil procedure that govern the direction of a person who is unlawfully subjected to prosecution, as well as governmental action after an acquittal or the cessation of a criminal case or criminal prosecution towards him, in order to restore the rights and legitimate interests of the rehabilitated.

First we need to decide on the semantic content of the terms «justification» and «rehabilitation» as used in the criminal law and legal science industry. In the absence of regulatory definition of «justifying» terminology for the purposes of this study we turn to the etymological interpretation of certain procedural concepts.

Russian scientist V.J Yablonsky, exploring particular metalanguage science of criminal proceedings, said that «all concepts are formed on the basis of sensory level of cognition» [12, c.23]. Collegiate Dictionary Brockhaus and Ephron brings the definition of «not guilty.» This sentence, which denies the charges which was to be the study of the criminal courts [13, p.40].

Big Dictionary of modern Ukrainian language V.T Busel gives several meanings and related lexical forms for «justification»:

1) The «justification» - 1. Action with meaning of justify and justify oneself. 2. Something, with what one can be justified, excuse anyone, anything. 3. The sentence of the court, which stated innocence.

2) «To justify», «justify» - 1. Determining someone innocent, right, prove it. Pass sentence, which claims innocence. 2. Prove possibility, the validity of anything [14, p.146].

In general, the justification, both in Ukrainian and in Russian language was always considered as the opposite to «charge». As we have noted, the morphological root of the Slavic word «apology» from the word «truth», which in ancient times, apart from their general meaning as truth or loyalty also was used in the legal sense, as right or law [15, c.4].

The concept of justification is also due to the close link with the category of judicial power with «justice.» The term «justice» is interpreted as «true, correct,» and «judicial power» - as the «right judgment» [16, c.1-2]. Thus, given the presence of impartial verbal and logical connection between the identified values of the concept of «justification» and the language of the criminal procedure of science, we can offer the following general definition. Justification - is carried out in order to restore fairness of the recognition and declaration of innocence of a person.

«Rehabilitation» (from the Latin - «Restoration») - a term that is widely used in medicine to describe a range of health care (including preventive) measures to improve or compensate for impaired functions of the body and ability to work of the sick and disabled.

In law, the term «rehabilitation» (restoration of rights) means:

- The decision on closing the case with respect to a citizen or guilty verdict due to lack of crime in his actions, lack of evidence of his involvement in the commission of the crime (§ 1 and 2 of Part 1 of Art. 6, paragraph 2 of Art. 213, Part 4 of Art. 327 Code of Criminal Procedure);

- Type of the responsibility of the state towards its citizens;

- Legal institution.

Rehabilitation should be viewed in the latter sense, because exactly through regulations in the legal institution are regulated the grounds and procedure for making rehabilitation decisions, procedures for redress and legal status after his recovery.

In the existing Code of Criminal Procedure occur the concept of «justified» (Part 5, Art. 404), «justification» (Part 7, Art. 334) and the «not guilty» (Part 4 of Art. 327), and «rehabilitation.» In particular, in Section 1 Article 8. 6 Code of Criminal Procedure states that criminal proceedings can not be instituted and the prosecuted case shall be terminated in regard the deceased, with the exception of cases where the proceedings are necessary for the rehabilitation of the deceased or the resumption of proceedings against other persons on new circumstances. [8]

For reinstatement and compensation for material and moral damages elimination referred to in the Law of Ukraine «On the rehabilitation of victims of political repression in Ukraine» in 1991 (N 962-XII), this explains the concept of «rehabilitated.» But the very notion of «rehabilitation» in the law is not disclosed from the content of the articles 1 - 6 of the Act, it can be concluded that under the rehabilitation is understood a set of criminal procedures, administrative, labor, civil and procedural measures for the restoration of the violated rights of illegally repressed in the years of Stalinist repression. We consider it necessary to legislate not only the term, but also bring out a separate chapter of human rights for justification, the basis for justifying the person, and the process and consequences of individual's justification and rehabilitation.

Right for rehabilitation and the fundamental provisions of the institution attached to the constitutional level, Article 62 of the Constitution: «In the case of cancellation of the verdict as unjust, the state reimburses the material and moral damage caused by the groundless conviction», and the above-mentioned Article 56, which also provides the right of everyone for compensation for damage caused by unlawful decisions, actions or inaction of public authorities.

Thus, the basis of the positions of institution is already defined by the Constitution and exactly it gives a legal ground for the further development of rehabilitation in the criminal proceedings and the decision of gaps and inconsistencies in the law to improve the rehabilitation process, and the procedure of its implementation.

For a long time the science of criminal rehabilitation process reduced only to acquittal or termination of the criminal case on rehabilitating grounds.

So, T.T. Tadjiyev, said that rehabilitation - is a process that begins with the acquittal. Thus, rehabilitation is both justification of a person and legal consequences of justification [17, p.11].

Cause of confusion in terms of rehabilitation and justification is the lack of proper terminology in the Criminal

Procedure Law. Therefore it is necessary to legally consolidate the concept of «justification» and «rehabilitation» in Art. 3 CPC. Justification is an independent basis for the creation of the right to rehabilitation. However, the mere fact of justification of a person does not cause mandatory and automatic implementation of the right for rehabilitation, as rehabilitated, may not present the proper claim. Therefore, rehabilitation is possible not only as a result of justification by the court, but also in connection with the termination of the criminal prosecution on rehabilitating grounds.

Justification and rehabilitation should be treated as separate institutions. In fact, the right for rehabilitation includes the right to compensation for property damage, the elimination of moral injury and recovery in labor, pension, housing and other rights.

It occurs that the institutions of justification and rehabilitation are related as whole and part. Moreover, the justification should be seen as a broader concept, which includes the rehabilitation.

The damage caused to persons is compensated for unlawful acts or omissions of the operational-search activity, pre-trial investigation, prosecution and trial. The term «illegal», which is used in the criminal procedural law, needs to be clarified.

In connection with the above, it appears that rehabilitation is carried out on a person who was illegally prosecuted, restoration procedure of its violated rights and interests, good name and reputation [18, C.16] and the compensation for such actions (or inaction) of damage.

Rehabilitation Institute is aimed at protecting the rights and interests of the individual. Through this legal concept works the restoration of honor, dignity and reputation of illegally prosecuted, is compensated caused economic and moral damage, restored housing, pension, labor rights of such persons who have been violated as a result of implementation with respect to his unlawful criminal prosecution or conviction.

The Criminal Procedure Code of Russian Federation contains an art. 133, «The grounds for the right for rehabilitation.» In regard to this, it is appropriate to make some changes in the Code of Criminal Procedure of Ukraine focusing on the following points. In particular:

- Renaming art. 133, stating its name as following: “Art. 133. Individuals entitled for rehabilitation”;
- Supplement the code with article 133.1. worded as follows: «Article 133.1. Grounds for the right for rehabilitation”.

The grounds of the right for rehabilitation are recognized:

- a) The implementation of unlawful criminal prosecution;
- b) The unlawful conviction;
- c) The unlawful use of measures of criminal procedure of coercion;
- d) The illegal use of compulsory medical treatment «. [9]

Rehabilitation may be complete or partial. At the same time, the legislator, referring to this division, however, does not define a partial rehabilitation.

It seems that as the partial rehabilitation should be recognized the recovery procedure of violated rights and freedoms of individuals, as well as compensation for damage

in connection with the recognition of the unlawful suspicion, the charge against him or condemnation.

In this regard, it is appropriate fixing this definition in the criminal law in section 10 of the CPC, to be called the «Rehabilitation» (so that all the provisions of the heads of the CCP after Chapter 9 should be moved one head down), as well as to establish legislative level, a kind of rules on partial rehabilitation. Such rules could concerns cases where defendant is charged with several crimes of varying severity, but as a result of judicial investigation, he is guilty of the most serious of them, and a charge of others have not been confirmed; in this case, the accused should not be granted the right to rehabilitation. Conversely, in the case of an acquittal of a person for a serious offense if you want to grant the right to rehabilitation for unsupported accusation.

Rehabilitation involves compensation for material and non-material damage.

In accordance with Art. 3 of Law N 266/94-VR, citizen is compensated:

- 1) wages and other labor income, which he lost as a result of illegal acts;
- 2) property (including cash, deposits and interest thereon, capital issues and interest thereon, the share in the share capital of any company, to which a citizen was part of and the profits he did not get part of), confiscated or turned in favor of the state court, seized by bodies of preliminary investigation of the operative-search activity, as well as property which is under arrest;
- 3) Fines levied in pursuance of a court judgment, court costs and other expenses paid by the citizen;
- 4) The amounts paid by the citizen in presenting him with legal assistance;
- 5) Moral damage.

Part 1 of Article 135 of the Criminal Procedure Code contains a similar provision. [9] In particular, compensation for property damage presumes recovery:

- Wages, pensions, benefits and other means which an individual lost as a result of criminal proceedings;
- Property seized or turned over to the state revenue on the basis of a sentence or a court order. In the case of failure to return rehabilitated confiscated or turned into the income of the state in accordance with the verdict or the decision of the court of his property in kind appropriate to reimburse the cost at market prices current at the time of reimbursement;
- Fines and procedural costs levied in execution of the sentence of the court;
- Amounts paid by rehabilitated for legal aid;
- Other expenses.

We believe that it is possible to add to the art. 3 of Law N 266/94-VR provisions from Part 1 of Art. 135 of the CPC of Russian Federation, namely: amounts paid by rehabilitated for providing legal assistance and other expenses.

However, we must clarify that is appropriate to specify that the costs must be directly related to the prosecution of illegal persons. According to Art. 11 of the Act - N 266/94-VR - In case of a right for compensation in accordance with Article 2, the body carrying out the operational-search activity, the investigator, the prosecutor or the court shall

explain to the person the procedure for restoring violated rights and freedoms and redress [6]. In the case of the right for rehabilitation the prosecutor or the court shall, at the request of person in written form in a month time inform of its decision to the labor collective, which employs rehabilitated or at the place of residence. Also operational search activities, investigator, prosecutor or court are obliged within one month, at the request of rehabilitated do media reports of the decisions, to rehabilitate citizen, in accordance with the current legislation of Ukraine.

As for moral damage, according to Art. 13 of Law N 266/94-VR size of moral damage is determined taking into account the circumstances of the case within the limits established by civil law.

The right for compensation for moral damage, which is caused as a result of the unlawful prosecution, is regulated by Art. GC 1167. [7] It was found that the claims for compensation for moral damage in terms of money should be claimed through civil proceedings. According to the author it is impractical the simultaneous presentation of different claims in different courts. Accordingly should be envisaged at the legislative level, that the claims for compensation for moral damage in this area are discussed in the criminal justice procedure. This provision would simplify the application of legal norms.

In addition to the monetary value of non-pecuniary damage can be expressed in bringing an official apology from the prosecutor to rehabilitated on behalf of the state for the harm suffered;

Rehabilitation in the Criminal Justice implies the elimination of the negative effects of unlawful criminal prosecution with no monetary value. According to Art. 15 of the Act N 266/94-VR recovery occurs labor, pension, housing and other rights of the rehabilitated, restoring it special, military and honorary degrees, class rank, as well as the return of state awards [6]. The order of restoration of these rights should be appropriately, separately regulated in the Criminal Procedure Act.

Conclusion and prospects for future research.

Analyzing and synthesizing theoretical concepts of criminal procedure of science and the practical realities of the domestic criminal proceedings, we believe that it is appropriate to allocate the right to excuse and justify and to separate institution of justification from the institution of rehabilitation.

The study shows that the concept of «justification» defines a separate element of the procedural issues and has become the primary form of recognition of the procedural innocence of the defendant. It is possible to suggest the following definition of definition, justification – recognition and declaration of innocence of a person carried out in order to restore justice.

Justification and rehabilitation are independent and consistent elements of procedural activities.

Justification is the primary form of recognition of the procedural innocence of the defendant prior to rehabilitation. Rehabilitation in turn, comprises the activities of authorized bodies to clarify the justifiable party claims for damages caused by the criminal prosecution, and just compensation.

The low percentage of acquittals confirms the urgency of further research topic of justification.

Legislative formulation in the CPC of Ukraine of the Institute of rehabilitation would be one of the results of the reform of the criminal proceedings.

Based on the above, we can draw the following conclusions:

1. Rehabilitation in the criminal process is a system of statutory social and legal measures to recover fully prior rights of persons illegally brought to criminal liability or convicted and reimbursement of the harm caused.

2. Rehabilitation in the criminal trial assumes the ability to protect the violated rights and interests as with means of criminal law and procedure, and through civil proceedings.

3. There is a need to make some changes and additions into the current criminal procedural law of Ukraine on rehabilitation of persons subjected to illegal prosecution to improve the protection of the rights of these individuals.

References

1. *The Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [Rome, 11/04/1950] // Bulletin of Treaties. – 2001. – № 3.*
2. *The International Covenant on Civil and Political Rights [New York, 19.12.1966] // Bulletin of the Supreme Council of the USSR. – 1976. – № 17. – Art. 291.*
3. *The UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [New York, 12/10/1984] // Russian justice. 1995. – № 4. – P. 49.*
4. *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (adopted resolution 40/34 of 29.11.1985) // ATP «Guarantor».*
5. *The Rome Statute of the International Criminal Court [Rome, 17/07/1998] // ATP «Guarantor».*
6. *The Law of Ukraine «On the compensation for damage caused by unlawful actions of carrying out investigative operations, pre-trial investigation, prosecution and trial» // Supreme Council of Ukraine. – 1995. – № 1. – Art. 1.*
7. *Civil Code of Ukraine [official publication of 28.03.2003] // Official Herald of Ukraine. – 2003. – № 11. – Art. 461.*
8. *Criminal Procedural Code of Ukraine // Supreme Council of Ukraine (BVU). – 2013. – № 9-10. – Art. 88.*
9. *The Criminal Procedure Code of the Russian Federation dated 18.12.2001. – № 174-FZ [Ed. from 01.12.2012] // ATP «Consultant Plus».*
10. *Analysis of the administration of justice by the courts of general jurisdiction in 2010 [according to court statistics] // Bulletin of the Supreme Court. – 2011. – № 5 (129). – P.17–24.*
11. *Data on judicial statistics of the Judicial Department of the Supreme Court of Russia. – [Electronic resource] – Access mode: <http://www.cdep.ru/index.php?id=5>.*
12. *Yablonsky V.Y Modality metalinguistic substantiality legal vocabulary / V.Y Yablonsky – Krasnodar: Spectrum, 1997.*
13. *FA Brockhaus Encyclopedic Dictionary Brockhaus and Efron: in 86 t / FA Brockhaus, IA Efron. – St. Petersburg: the Standard Lithograph IA Efron, 1890-1907. – Vol 22. – 1897. – 480 p.*
14. *Busel VI Great Dictionary of the Ukrainian language [of extra. and supplemented.] / VI Busel. – K.; Irpen: WITF «Perun», 2005. – 1728 p.*
15. *Abramov B. Justification in the criminal process: the author. diss. Doctoral thesis Ph.D. degree. jurid. Sciences: specialty 12.00.09 «Criminal Procedure, Criminal Law and Judicial Expertise,*

operational and investigative activities» / А.В. Абрамов. - Нижний Новгород, 2005. - 18.

16. Churylov Y.Y. Topical problems of acquittal in the Russian criminal proceedings. Monograph / Y.Y. Churylov. - Moscow: Wolters Kluwer, 2010. - 256 p.

17. Tadjiev T.T. Rehabilitation problems in the Soviet criminal trial. Author. diss. Doctor of Law ...: specialty 12.00.09 «Criminal

Procedure, Criminal Law and Judicial Expertise operatively-search activity» / T.T. Tadjiev. - Tashkent, 1991. - 37.

18. Sedletsky N. The acquittal and his social and political importance. - Abstract diss. PhD in law ...: specialty 12.00.09 «Criminal Procedure, Criminal Law and Judicial Expertise, operational and investigative activities» / N. Sedletsky. - M., 1988. - 23 sec.

Коваль О.М.,

к.юрид.н., доцент кафедри господарського права

Київський національний університет технологій та дизайну, olga.o.koval@gmail.com

Україна, м. Київ

ПРАВО НА РЕАБІЛІТАЦІЮ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У статті розглядаються деякі проблемні питання реабілітації в кримінальному процесі України та шляхи їх вирішення. Загалом, виправдання, як українською, так і російською мовами завжди розглядалася як протилежність «покаранню», в чому виявляється його юридична природа. Реабілітація в такому значенні є комплексом заходів по відновленню попереднього соціального та правового становища особи, яка підлягала кримінальному переслідуванню. Хоча обґрунтованість реабілітаційних заходів були предметом наукових досліджень, проблема виправдання, права на виправдання, а також деякі аспекти реабілітації, потребують подальшого дослідження. В ході яких, законодавче оформлення в Кримінальному процесуальному кодексі України інституту реабілітації стане одним з результатів реформи кримінального судочинства.

Ключові слова: реабілітація, незаконне переслідування, відшкодування, майнова шкода, моральна шкода.

УДК 379.85:911.3

Медвідь Л.І.,*старший викладач кафедри туризму і рекреації Мукачівського державного університету, te_lar@ukr.net***Кампов Н.С.,***старший викладач кафедри туризму і рекреації Мукачівського державного університету, hojsaknad@gmail.com**Україна, м. Мукачево*

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

В статті розглянуто можливості та перспективи розвитку екологічного туризму регіону. Визначено основні види екологічного туризму, які базуються на використанні ресурсів природного середовища та недоторканої/дикої природи. Систематизовано та проаналізовано основні види екотуризму, узагальнено основні фактори їх розвитку. Визначено особливості та умови розвитку екологічних видів туризму в Закарпатській області. Наведено приклади розвитку екотуризму на території природоохоронних об'єктів та об'єктів екомережі регіону, визначено перспективи подальшого їх розвитку.

Ключові слова: *сталий розвиток, екологічні форми туризму, м'який туризм, зелений туризм, природо-заповідний фонд, дика природа, недоторкане природне середовище, природоохоронні території, заповідники, екомережа.*

Постановка проблеми. Сьогодні туризм – це глобальна і динамічно розвинута індустрія, яка в своєму розвитку використовує екологічну цінність дикої природи. Території недоторканої природи приваблюють туристів своєю незайманістю, неурбанізованими ландшафтами, відсутністю екологічних проблем. Мало вивчені ділянки природи потребують наукового вивчення, додаткових заходів захисту та охорони, обмеженості у туристичному використанні, а в деяких випадках – навіть консервації.

Активізація урбанізаційних процесів, несприятлива екологія, зростання екологічних катастроф змушують суспільство звернути увагу на природу та її складові. В малоурбанізованих регіонах, в яких збереглися природні комплекси «дикої» природи, активно розвивається екологічний туризм.

Сьогодні навколо питання розвитку екологічного туризму точаться постійні дискусії, що підтверджує актуальність дослідження. Науково-теоретичну базу розвитку екологічного туризму склали роботи О. Дмитрука, В. Гетьмана, О. Колотухи, В. Смаля, Ю. Зінька, В. Васильєва, М. Рутинського, О. Данілової, Д. Царика, Т. Ткаченко, Д. Стеценка та ін. Зокрема, в роботах В. Гетьмана розглядаються проблеми розвитку туризму на природозаповідних територіях [1]. Підвищена увага туристів до мало змінених природних територій звертається в роботах О. Дмитрука [2]. Світовий досвід розвитку екологічного туризму, доцільність впровадження екотуристичних технологій, збереження довкілля та підвищення екологічної культури досліджується в роботах В. Смалю [3,4]. Концепції розвитку екологічних видів туризму знайшли відображення в роботах закордонних авторів: R.Jungk, H. Ceballos-Lascurain, E. Boo, J. Krippendorf, Epler Wood, P. Jonsson, K. Lindberg, D. Hawking, T. Whelan, I. Mose, B. Steck, K.-H. Rochlitz, D. Kramer, W. Strasdas, G. Wallace, K. Ziffer, P. Hasslacher, D. McLaren, D. Western, N. Ward, P. Wight. Проблеми розвитку екоорієнтованих видів туризму розглядаються на міжнародних конференціях, форумах, самітах, є об'єктом дослідження міжнародних програм і проектів.

Мета статті. Враховуючи потреби подальших досліджень, метою статті є дослідження місця та ролі екологічного туризму серед видів туристичної діяльності, передумов розвитку в Закарпатській області. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: визначити теоретичну сутність та виділити характерні риси екологічного туризму; проаналізувати передумови його розвитку в регіоні; виявити вплив екологічного туризму на сталий розвиток найбільш вразливих та цінних територій області.

Предметом дослідження є розвиток екологічного туризму в Закарпатській області, а об'єктом – екологічний туризм та передумови його розвитку в регіоні.

Теоретичне значення дослідження полягає у формуванні сутності та змісту екологічного туризму, а його практичне значення передбачає визначення особливостей його впливу на сталий розвиток регіону.

Аналіз вітчизняної та світової географічної літератури з тематики дослідження; використання історико-географічного підходу до вивчення предмету дослідження; порівняння та узагальнення завдань дослідження.

Виклад основного матеріалу. Основною умовою розвитку екологічного туризму є його спрямованість на збереження природного середовища і отримання туристами нових знань про природу та навколишній світ. У світовій практиці екологічний туризм, основою якого є природне середовище, передбачає сумлінне, екологічно грамотне використання природних територій з рекреаційною метою.

Серед багатьох видів туристської діяльності, пов'язаної з природним середовищем, особливе місце належить сільському зеленому туризму (green rural tourism). Він тісно пов'язаний із сільським середовищем і видами діяльності, для яких важливу роль відіграє взаємозв'язок між природою і людиною. Епітет «зелений» акцентує увагу на тому, що відпочинок відбувається в безпосередньому контакті з природою та її компонентами. Він має високий ступінь доступу до екологічно чистої продукції, низький рівень забруднення

навколишнього середовища. У європейських країнах відпочинок в природному середовищі асоціюється з поєднанням таких понять, як подорож (travelling), тур (tour), вибір (option), відпочинок (holidays), бізнес, підприємство (business), готель (hotel), ініціатива (initiative), прихильник (traveler), маршрут (ways).

Зелений туризм можна віднести до будь-якої форми туризму, що має відношення природного середовища та культурного багатства місцевості, та впроваджує практику ефективного / зеленого менеджменту навколишнього середовища [5]. Він є важливою складовою екологічного туризму, що виник і розвивається під впливом екологічних поглядів, які відображають зростаючу тенденцію інтересів до природи та дбайливого ставлення навколишнього середовища. Розвиток зеленого туризму пов'язаний з територіями, де збереглися «натуральні» природні ландшафти з елементами благоустрою, де існують умови для короткотривалого відпочинку (від 5-10 годин до 1-2 днів), збирання ягід, грибів, відпочинку на пляжі та інших цілей. Екологічна орієнтація зеленого туризму розглядається організацією підприємств зеленого туризму (Green tourism business scheme – GTBS), яка визначає його, як сталий туризм, який враховує потреби навколишнього середовища, місцевого населення, підприємств та відвідувачів сьогодні та у майбутньому. Зростаюча популярність зеленого туризму у європейському світі пов'язана з формуванням нової моделі 3-х L споживання (Landscape-Lore – Leisure/Природа-Знання-Довкілля) [6].

Відносно новим терміном в практиці природокористування є «агротуризм» (agritourism), який виник як нова форма сільського туризму. Він «м'яко» впливає на середовище, не завдаючи йому шкоди, «оберігає» цінні природні комплекси і передбачає залучення туристів до сільсько-господарської діяльності. Агротуризм є екологічним за своїм змістом, але відрізняється від нього специфікою організації.

Екологічний туризм є одним із сегментів туристичної діяльності, об'єктом спостережень якої є компоненти природного середовища, а головною вимогою цього виду туризму є чуйне ставлення до природи та мінімізації впливу на неї. Екологічний туризм розглядається як форма активного туризму в межах недоторканих і природоохоронних територій, яка передбачає тісне спілкування людини з природою, налагодження гармонійних стосунків між ними та формування ресурсозберігаючого стереотипу поведінки. Велика наповненість поняття «екологічний туризм» унеможливує існування єдиного визначення. Так, Всесвітній Фонд дикої природи визначає «екотуризм», як туризм, що сприяє охороні природи; WTO – як форму, при якій основною мотивацією туристів є спостереження та прилучення до природи; Департамент туризму Австралії в Національній стратегії розвитку – як природно-орієнтований туризм, який включає програми екологічної освіти і здійснюється у відповідності до принципів екологічної стійкості; Міжнародний Союз Охорони Природи і природних ресурсів – як подорож із

відповідальністю перед навколишнім середовищем на відносно незайманих природних територіях із метою вивчення й насолодження природою та видатними пам'ятками культури, що сприяє охороні природи, «м'яко» впливає на навколишнє середовище, забезпечує активну соціально-економічну участь місцевих жителів і отримання ними переваг від цієї діяльності.

Найбільш вдалим визначенням екологічного туризму, на думку автора, є визначення Девіда Фенела (David A. Fennell, Ecotourism), який визнає його, як стійку форму туризму, зорієнтовану на життя в дикій природі та її пізнання; організовується відповідно до етичних норм так, щоб звести до мінімуму вплив на навколишнє середовище, розвивається на територіях, що охороняються, і покликаний робити внесок у їх збереження і стійкий розвиток.

З врахуванням наведених визначень екологічний туризм відповідає ряду критеріїв, включаючи збереження біологічного та культурного різноманіття в рамках захисту екосистем; заохочення сталого використання біорізноманіття; спільне використання соціально-економічних вигод з місцевими громадами на основі усвідомленої згоди та взаємної участі; підвищення екологічних та культурологічних знань; зменшення обсягів і виробництва відходів; а також мінімізації її власного впливу на навколишнє середовище.

Всі види екологічного туризму передбачають залучення, використання та управління всіма ресурсами таким чином, щоб економічні, соціальні й естетичні потреби могли задовольняти основні екологічні процеси, біологічну різноманітність і системи підтримки життя. Сталий розвиток туризму характеризується еволюційним характером та довготривалістю розвитку; екологічною коректністю (ефективністю) туристичного руху та туристичного бізнесу, сприянням збереженню природного середовища та культурної спадщини; гармонійністю (збалансованістю) усіх складових елементів сталого розвитку туризму як соціо-еколого-економічної системи; соціальною справедливістю доступу різних поколінь (генерацій) до туристичних ресурсів (природних і штучних, культурних і соціально-побутових); динамічним характером розвитку [7].

В Україні є багато регіонів, сприятливих для розвитку різних природно-орієнтованих видів туризму: західний, південний, поліський та інші. Закарпатська область є одним із туристично привабливих регіонів України, де поряд із сучасними рекреаційно-туристичними об'єктами можна зустріти ділянки «дикої» недоторканої природи. Це є підставою для розвитку в регіоні екологоорієнтованих видів туризму. За рахунок гірського рельєфу та складних умов, значної віддаленості та відповідно помірному впливу господарської діяльності людини, біологічного різноманіття, мальовничих краєвидів, недоторканої ландшафтної, відсутності розвинутої туристичної інфраструктури на території краю збереглися окремі території «дикої» природи, що особливо приваблюють

не тільки науковців, але й численних туристів. Їх збереженню сприяє значні площі природно-заповідного фонду, площа яких постійно зростає. Так, станом на 01.01.2015 р. площа природно-заповідного фонду Закарпатської області становила 182384,04 га, або 13,94 % від загальної площі краю (табл. 1).

В порівнянні з 2012 роком кількість природоохоронних об'єктів на 4, а їх площа збільшилася

6,25% або 10746,964 га. Позитивним показником якісного формування природно-заповідної фонду області є те, що із 459 природоохоронних об'єктів значна частина (91%) площі припадає на великі природоохоронні об'єкти: 1 біосферний заповідник, 3 національні природні парки та 2 регіональні ландшафтні парки.

Таблиця 1 – Динаміка структури природно-заповідного фонду Закарпатської області

Категорія об'єкта	Кількість об'єктів, рік		Загальна площа об'єктів, га	
	2012	2015	2012	2015
Біосферні заповідники	1	1	58035,8	58035,8
Національні природні парки	3	3	87964,3	87964,3
Регіональні ландшафтні парки	1	2	1033,66	14961,9
Заказники загальнодержавного значення	19	19	12368,0	12368,0
Заказники місцевого значення	45	49	5563,2	6630,4
Пам'ятки природи загальнодержавного значення	9	9	464,0	464,0
Пам'ятки природи місцевого значення	328	329	478,28	478,7
Заповідні урочища	9	9	1183,3	1183,3
Ботанічні сади загальнодержавного значення	1	1	86,4	86,4
Дендрологічні парки місцевого значення	4	2	37,9	34,9
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	1	1	38,0	38,0
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	31	34	134,721	138,3
Разом:	452	459	171637,036	182384

*складено та узагальнено за даними [8]

Розвиток екологічного туризму Закарпатської області насамперед пов'язаний з природоохоронними територіями, площа яких нерівномірно розміщена по території області та репрезентує основні типи ландшафтів регіону з характерними природними комплексами. Більшість ділянок «дикої» природи знаходиться в гірських районах – Рахівському, Воловецькому, Міжгірському, Перечинському, Великоберезнянському, не рідко їх можна зустріти і в низинних районах – Іршавському, Тячівському, Берегівському. Розвитку екологічного туризму регіону також сприяють об'єкти екологічної мережі – території та об'єкти природно-заповідного фонду; землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони; землі лісового фонду; позахисні лісові смуги та інші затісні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду; землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами; землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів; інші природні території та об'єкти (ділянки степової рослинності, пасовища, сіножаті, кам'яні розсипи, піски, солончаки, земельні ділянки, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність); земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні

угруповання, занесені до Зеленої книги України; території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України; частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо; радіоактивно забруднені землі, що не використовуються та підлягають окремій охороні як природні регіони з окремим статусом (рис. 1).

Найбільш активно в розвитку екологічного туризму використовується територія національних природних парків – Синевирського, Ужанського та Зачарованого краю. Розташування Парків характеризується значною віддаленістю, відносно помірним впливом господарської діяльності людини, біологічним різноманіттям, мальовничими краєвидами, недоторканістю ландшафтів, які створюють сприятливі умови для розвитку екологічних форм туризму. Туристичні заняття з екотуризму мають розосереджений характер і не створюють особливих навантажень на природні комплекси. Для перспективного розвитку екологічних форм туризму необхідно провести оцінку наявних туристичних ресурсів, переглянути принципи організації і характер спеціалізації туристичного господарства, а також взяти до уваги інтенсивність туристичного руху.

Рис. 1. Території та об'єкти природо-заповідного фонду Закарпатської області [9]

Висновок. Екологічний туризм охоплює різні види подорожей у природне середовище та відображає специфічні їх особливості. Всі види подорожей орієнтовані на дбайливе ставлення до природи та її охорону, пізнання природи та навколишнього світу, спрямовані на забезпечення сталого, збалансованого розвитку території.

Забезпечення сталого розвитку регіону має ґрунтуватися на комплексі притаманних області сприятливих географічних, історичних, гео економічних, демографічних, соціально-економічних, рекреаційних та екологічних особливостей та стимулювати вирішення проблем, що зумовлені факторами лімітуючого характеру, – малоземелля, низький рівень індустріального розвитку, працевнадлишковість, складні умови проживання в гірській місцевості, високий ризик сільськогосподарської діяльності.

Розвиток екотуризму в умовах сталого розвитку регіону повинний базуватися на таких принципах: гармонізації співіснування людини і природи; забезпечення потреб сучасного і створення умов для майбутніх поколінь; збереження та відтворення навколишнього природного середовища; взаємної відповідальності органів влади, підприємницьких структур та населення за сталий розвиток краю, в т.ч. туризму; відкритості та прозорості соціально-економічної політики та участі всіх верств населення в реалізації сталого розвитку територіальних утворень.

Подальші дослідження проблеми екологічного туризму як однієї з умов сталого (збалансованого) розвитку є особливо актуальними для депресивних районів України, де ресурсні можливості території використовуються недостатньо і переважно

екстенсивно, часто не приділяється належна увага збереженню навколишнього середовища.

Література

1. Гетьман В.І. Екотуризм в національних парках / В.І.Гетьман //Екологічний вісник, – 2002 - №7-8.С.24-27
2. Дмитрук О.Ю. Урбанізація та екологічний туризм: теорія і практика конструктивно-географічного дослідження / О.Ю.Дмитрук – К.:ВІТК «Київський університет», 2002. – 76с.
3. Смаль В.В. Світовий досвід розвитку екологічного туризму /В.В.Смаль// Український географічний журнал. – 2003.-№4. С.58-64.
4. Смаль В., Смаль І. Туризм і сталий розвиток /В.Смаль, І.Смаль// Вісник Львівського університету. – 2005. – Випуск 32. – С. 163-173.
5. Research report. Scottish enterprise. Perspectives on international best practice green tourism. – Edinburgh, 2004.
6. Клишунова В.А. Проект программы развития ООН «Устойчивое развитие на местном уровне). Зеленые маршруты /Клишунова В.А. – Минск, 2009.
7. Пікаченко П.І. Сталый розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія /П.І.Пікаченко – Вид. 2-ге, перероб. та допов.). – К.: Видавництво Київського національного торгово-економічного університету, 2009. – 463 с.
8. Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації (режим доступу: <http://ecozaкарпат.gov.ua/>)

References

1. Het'man, V., (2002), «Ekoturyzm v natsional'nykh parkakh» [«Ekoturyzm v natsional'nykh parkakh», «англ.», Екологічний вісник /V.I.Het'man //Ekolohichnyy visnyk, No7-8, pp.24-27/
2. Dmytruk, O., (2002), «Urbanizatsiya ta ekolohichnyy turizm: teoriya i praktyka konstruktivno-geografichnoho doslidzhennya» [«Urbanizatsiya ta ekolohichnyy turizm: teoriya i praktyka

konstruktyvno-heohrafichnoho doslidzhennia», VPK «Kyiv's'kyi universytet», Kyiv, 76p.

3. Smal, V., (2003), «Svitovyy dosvid rozvytku ekolohichnoho turyzmu» [«Svitovyi dosvid rozvytku ekolohichnoho turyzmu», «англ.», Ukrayins'kyi heohrafichnyy zhurnal, No4, pp.58-64.

4. Smal, V., (2005), «Turyzm i stalyy rozvytok» [«Turyzm i stalyy rozvytok», «англ.», Visnyk L'vivs'koho universytetu, No.32, pp.163-173.

5. Research report. Scottish enterprise. Perspectives on international best practice green tourism. – Edinburgh, 2004

6. Klytsunova, V., (2009). «Proekt prohramy rozvytku OON «Stiykyy rozvytok na mistsevomu rivni». Zeleni marshiruty» [Proekt

prohramy rozvytya OON «Ustoichyvoe razvytye na mestnom urovne. Zelenye marshiruty, англ.], /Klytsunova V.A. – Mynsk.

7. Tkachenko, T., (2009), Stalyy rozvytok turyzmu: teoriya, metodolohiya, realiyi biznesu: monohrafiya. 2 rd.ed. [Stalyy rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu: monohrafiia, Vyd. 2- he, pererob. ma dopov., англ.], Vydavnytstvo Kyiv's'koho natsional'noho torhovo-ekonomicnoho universytetu, Kyiv, 2009. 463 p.

8. «Departament ekolohiyi ta pryrodnykhi resursiv Zakarpats'koyi oblasnoyi derzhavnoyi administratsiyi» [«Departament ekolohii ta pryrodnykhi resursiv Zakarpats'koi oblasnoi derzhavnoi administratsii», англ.], available at: <http://ecozakarpat.gov.ua>.

Medvid L.,

senior lecturer of the tourism and recreation chair, Mukachevo State University, me_lar@ukr.net

Kampov N.,

senior lecturer of the tourism and recreation chair, Mukachevo State University, hojsaknad@gmail.com

Ukraine, Mukachevo

ENVIRONMENTAL TOURISM IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION

The possibilities and perspectives of development of ecological tourism in the region have been considered in the article. The main types of ecological tourism, based on the use of resources and unspoiled / natural wildlife have been defined. The main types of ecotourism have been systematized and analyzed, the main factors of their development have been summarized. The features and conditions of development of ecological types of tourism in Transcarpathian region have been determined. The examples of development of ecotourism on the territory of environmental objects and ecological net of the region have been given, the perspectives of further development have been defined.

Key words: sustainable development, ecological forms of tourism, soft tourism, green tourism, nature-reserve fund, wildlife, unspoiled natural environment, protected areas, nature reserves, ecological network.

УДК 339

Munteanu Andrei,

M.Sc., Stockholm University; PhD candidate, Free International University of Moldova (ULIM),
Jiujiang University, China, luimunteanu@yahoo.com

China

ECONOMICS OF EDUCATION AS GUIDANCE ON INVESTMENTS IN THE NATIONAL ECONOMY

Historically the nations have been going through mainly two types of international economic integration and state building: "offensive" and "defensive". Economics of education seems to be a new form of civilized „defensive" development of the state, in the modern époque. A state cannot exist as a sustainable entity without due economic power of negotiation. The countries which have been applying the defensive model, have succeeded more and easier to focus their resources on developing economic basis from within, by means of innovations and products; they have succeeded more while becoming more attractive, by means of higher demand for their innovations and products far beyond their borderers.

The countries of the world started to attain material sustainable well-being in as much as they have got to know and applied economics of education as science, for a deep understanding of the: (i) need, (ii) data quality, (iii) estimation (iv), analysis and (v) qualified interpretation of the Rates of Return to Education (RRE).

This fact is particularly distinguished after 1950's. The difference between approaches before and afterwards consists in, that education economists started to subject the education systems to cost-benefit analysis and estimates of RRE. The logic of supply and demand started to be applied in organizing the process of: (i) building human skills to produce ideas and in (ii) ideas' production. The need emerged and was acknowledged, of the importance of deeper analysis-based-understanding of the essence of cost of ideas; intangible economy has been formed and developed.

The factor of idea formation, combined with better capacities to produce ideas, has enhanced particularly after university education started to be massified, and an essential shift occurred from: (i) selection of labor force to motivation of labor force, and (ii) from planning the education system based on demographic data to planning based on RRE estimates (as a premise of building educational and economic policies in a state); a shift to analysis/hermeneutic analysis of RRE, i.e. analysis of education productivity mostly through the angle of quality of decisions on the investments in real economy.

Key words: economics of education, real economy, defensive development, productivity, ideas, hermeneutic analysis.

1. Introduction.

"Learning economics should be as uncomplicated as it is informative".

- Thomas Sowell, Hoover Institute,
Stanford University.

In different fields of sciences a typical reaction to different statements is – which are the arguments? This habit is plausible, however, not in as much as to disregard the hermeneutics as a science. Gadamer used to treat hermeneutics as: „a historiology that could serve as a methodological organon for the human sciences" [1]. Schleiermacher also used to claim that: „Hermeneutics does not apply exclusively to classical studies, nor is it merely a part of this restricted philological organon; rather, it is to be applied to the works of every author. Therefore, its principles must be sufficiently general, and they are not to be derived solely from the nature of classical literature" [2].

Hermeneutics is quite helpful for broadening understanding essence of issues and for idea production, which are needed permanently for development and/or to "safeguard" the positions already achieved. Proceeding from the idea of the Chinese philosopher Zhu Xi - „Correct mistakes if you made them, watch for them if you have not" - the interpretation skills development correlate strongly with the permanent need to make decisions, and quality of decisions made. If the economic situation is good – one should care not to admit stagnation and decline; if the

economy is in crisis – to find out answers to questions such as: (i) What has been done wrong? How to overcome the crisis? (ii) Are there any factors or trends we have not applied so far? If there are any - how to apply them? etc.

Another example of applying hermeneutics in the fields other than philosophy and history can be traced out in some other sources. Sengers Ph. and Gaver B. claim that: „If we understand interpretation as the process by which users, nonusers, and designers come to assign meaning to the structures and functions of computational systems, whether at the level of what a button press might do or at the level of their relevance for ongoing life, then it is difficult to conceive of interaction without interpretation. Problems and issues around interpretation continually arise in human-computer interactions" [3].

Proceeding from the fact that national economy of a country is a system, and citizens, either users of economic goods who take some attitudes at least equivalent to decisions on consumption, and/or choosing alternatives, then disregarding hermeneutics/interpretation theory for better development of economic culture and economists in a society, might be a continuous error for the educational system which is not open to that.

A considerable stance with regards to the role of hermeneutics in the process of training professional economists, and developing economic culture in general, is the rhetorical question in: „The Economics Book: Big Ideas

Simply Explained”, by Mohun, J. and Warren, R.: „Is economics a science? The 19th-century economists certainly liked to think so, and although Carlyle thought it dismal, even he dignified it with the label of science. Much economic theory was modeled on mathematics and even physics (perhaps the “-ics” ending of “economics” helped to lend it scientific respectability), and it sought to determine the laws that govern how the economy behaves, in the same way that scientists had discovered the physical laws underlying natural phenomena. Economies, however, are man-made and are dependent on the rational or irrational behavior of the humans that act within them, so economics as a science has more in common with the “soft sciences” of psychology, sociology, and politics” [4, p.14].

Analogies set forth above correlate with Akerlof’s statement, on exaggerated dependence of the small and/or poor countries: „small countries have inadequate administrative capacity to manage globalization” [5]. Inadequate administrative capacity, however, is trained and formed in their education systems, first and foremost, in the universities of the respective countries, before becoming key decision makers, in the fields of economic policies, foreign policy and state-building policy.

2. Brief history of nations development

For centuries people have displayed quite significant curiosity towards the economic failures or growth of various countries. A brief review of the evolution of nation-states involvement is that, there is a particular detail virtually unavoidable aspect thereof – two major strategies have been displayed of international economic integration – *offensive* and *defensive* [6, p.239]. The authors claim that the first means capitalization of new business possibilities, and the economic integration was applied as opportunity to grow and extend the spectrum of zones of influence, by means of either growing market shares, by technological development or by means of accumulation of economic assets. The *defensive strategy* often means slightly more than just hiding behind the walls of fortresses, built by some of those empires, around the internal commercial zones.

As an example of *offensive strategy* is expansion of many traders from the Mediterranean sea and beyond, which used to supply the city of Rome and surroundings with various economic goods, or renowned Medici family, which used to own Medici Bank, during the years of 1397-1494, stemming from the financial resources paper financiers [*ibid.* 239].

Essentially, a hermeneutic analysis of those two strategies – *offensive* and *defensive* – suggest that, actually, the *defensive model* has been first of all the model of developing most sustainable and prosperous states of the world, before they could succeed to become economies which could thrive, by means of scale economy including, correlating significantly with international economic integration.

3. Economics of education as a reflection of the quality of investments in the real economy and international economic integration

The disproportionate disequilibrium between the economic situations of various countries can have quite a few questions, often excessively focused on sociological and traditionalistic explanations. This paper tries to argue the reason, why the most plausible explanation of the huge difference between the well-being of various countries relies

primarily in *economics of education*, as an ideational product of the *neo-classical economics*. Education can be more-or-less *productive* or *non-productive*, depending on a whole series of factors.

Before going further into the discussion of this subject, we could take for basis two key definitions, approached further on in more details:

“*Economics is a broad-ranging social science discipline, concerned with the study of how scarce resources are used in production to create added value, and how the benefits are distributed to satisfy the demand of individuals and groups in society*” [7, p.124],

and

– *education is an "area of study concerned with deliberate production and distribution of knowledge and competence that influence the behavior of people, whether children or adults, and whether the production takes place in schools, institutions of adult education, or other institutions in a society, such as churches, libraries, or the military"* [*ibid.*, p.124].

The scholars adjacent to various fields of studies, by various angles, have acknowledged the importance of education aimed at economic growth centuries ago. In 1529 Erasmus wrote: „It is an unhappy education which teaches the master mariner the rudiments of navigation by shipwrecks: or the Prince the true way of kingship by revolutions, invasions or slaughter” [8, p.192].

The subject of achieving economic aims by means of education is a field of study which has been expanding dynamically and, the way it has evolved, has had a clear trend to one of those two major theories of the *economics of education*: (i) *human capital* approach claiming that human abilities and skills can be advanced by means of investing in education, that education can produce substantial added value for economic benefits; and (ii) „*screening hypothesis*” or „*signaling*”. The latter approaches education as being mostly a “social filter”, which reduces its role to a mere system of identifying workers with desired working habits [9].

Vis-à-vis the modernization theory, which for sociologists was mainly a social psychological theory, concentrated on individual values and attitudes, economists focused on the productive capacity of human manpower in the development process [10]. Sociologists have traditionally regarded education among the crucial influences affecting the rates of everything, from social mobility to social pathology [10], whereas economists started to treat the improvement of human workforce as a form of capital investment. The success or failures of various involvement paradigms have constituted implications depending on the fact, if in the social culture has been accepted and acknowledged, that underdevelopment or economic stagnation is attributed to factors stemming from within the countries themselves, rather than exogenous ones [11]. The human capital theory postulates that in the social search for national development of any society, the most efficient way appears to be improvement of its population [11]; it argues that it can have certain effects on the „structure of public consciousness, *i.e.* attitude of the society towards the development of science.

In this regards, an opinion poll conducted by the American Scientific Fund showed, that if in 1992 - 67 per cent of the questioned US citizens expressed their support of financing the fundamental sciences development from public

budget, than in 1997 the number of supporters increased to 79 per cent (in Russia - only 8 per cent of the supporters)" [12, p.6]. In Sweden since 1950-55 until 1999, the total number of students at all institutions of higher learning increased to an amount of more than tenfold [ibid.]. "A process of massification has taken place and is still going on, not least because further education is considered to be one of the means of fighting unemployment" [ibid., p.1].

In 1950's and 1960's many representatives of the academic class, likewise many of them up to nowadays, have been considering the concept of "human capital" to belittle the human dignity, because allegedly implies perception of human beings as machines (expected productivity). Gradually economists and other professionals have accepted it as a tool in economic and social issues [13].

In his book: „Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education”, Gary Becker contributed to enhancing further dominance of the human capital theory in the economics of education. The core-idea of the paper was that: “individuals decide on their education, training, medical care and other additions to knowledge and health by weighing the costs and benefits. Benefits include *cultural capital*¹ [13] and other non-pecuniary (monetary) gains alongside improvement in earnings and occupations; costs depend on foregone value of the time spent on these investments” [ibid., p.14].

Human capital theory suggests that among the other components of itself “education consistently emerges as the prime human capital investment for empirical analysis” [14, p.341].

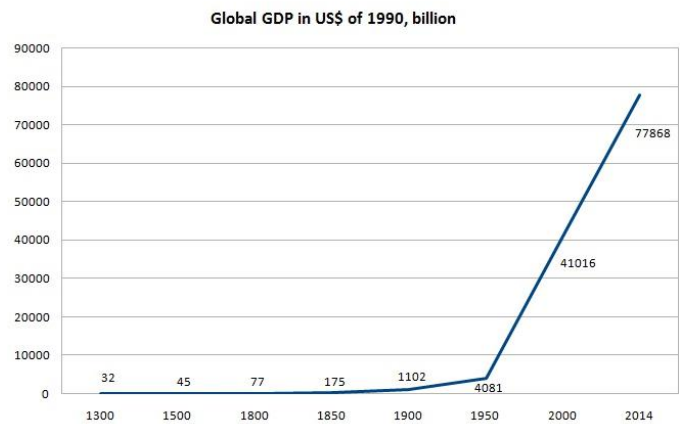
Nowadays main indicators are available, with regards to the three major aspects of the human capital, such as: (i) „stock” of human capital held by the population, (ii) the rate at which it is being added to through human capital investment, and (iii) the returns to this investment in terms of measured benefits relative to costs [15, p.1].

An international research carried out by Psacharopoulos in 44 countries, in the period from 1958 to 1978, generated social and private rates of return, which were concluded as follows: (i) the returns to primary education (whether social or private) are the highest among all educational levels; (ii) private returns are in excess of social returns, especially at the university level; (iii) all rates of return to investment in education are well above the 10 per cent common yardstick of the opportunity cost of capital; and (iv) the returns to education in less developed countries are higher relative to the corresponding returns in more advanced countries” [16, p.24].

The time when economists started to be interested by education sector, in the 1950s, and set the beginning of a shift from *education planning based on demographic data* to *education planning based on analysis of returns to education*, correlates strongly with the beginning of the quasi-exponential growth of the world economy, mostly on the account of countries where economics of education has been applied as a science extensively in the policy of economic development, as unveiled by the Global GDP trend (Fig. 3.1.) [17, p.8].

¹ By cultural capital are defined assets convertible in certain conditions, into economic capital, and may be institutionalized in the form of educational qualifications [Bourdieu, 1999].

Fig. 3.1. Global GDP growth in USD din 1990, billion

Source: Developed by the author, based on: <http://tinyurl.com/hhanwao>, visited on: Nov. 19, 2015.

4. Conclusions and further discussion

A hermeneutical analysis of economic situation long before and after the 1950s helps to unveil that, (i) beginning of unprecedented growth of Global GDB and (ii) emergence of economists' involvement in education policy analysis, correlate strongly. For poor economies of the world it seems unavoidably necessary to *massify economic culture* as a precondition for a chance to implement ample economic projects of scale economy. Extensive economic culture is vitally necessary, to make possible attract FDI and strategic investors.

This aim can be accomplished first of all by means of changing contents, methods and quality of teaching economic sciences, and by extending teaching economics for earlier school grades.

Education can be continuously approached excessively philosophically/ sociologically, similarly to how it had been done before 1950s, and obtain results similar to that time. Alternatively, a shift can be made in approaching education through the angle of *economic interest* and analyzing trends by calculating and qualified analysis of RRE. Education should be approached by means of need to adjust to international economic disequilibria, to make possible provide for a much faster economic growth, produce essential added value for the vast majority of the population whose money it is funded from; it can produce changes not worse than those produced already in the industrialized countries, with results worthy of consideration.

Fig. 3.1. is a graphical reflection of the economic results obtained from emergence, development and applying the science of *economics of education* as guidance for organizing educational process, as well as of the fact that occurrence of that *scientific event*, has triggered a “U-turn” in terms of better decisions made in the real economy, and in all the other sectors of the national economy and society at large. Without an improvement of the quality of *economic analysis* and *decisions* made with regards to real economy, Global GDP growth of such dimensions could have hardly been probable.

A growing RRE shows a growing quality of decisions made in the real economy. This fact owes mostly to an essential trait of the *economics of education*, which triggered the shift from focus on *selection* of labor force to *motivation*. RRE is an indicator calculated based on financial benefits from the economic proceedings *already* having reached household budgets, rather than in terms of GDP per capita, pending to be distributed, often in vague and unpredictable manner. Thus, RRE is also an essential indicator of the *motivation* of population in the

economic process, of the state of mood of the labor force, whereas these aspects matter considerably more than GDP per capita, which is still unclear how it will be shared.

Economics of education was the basis for enhancing acknowledgement and raising awareness that even “*filters theory*”, in as much as it is applied mostly in the educational process of poor countries, and/or in evaluation, needs to get new forms of approaching education as factor of economic growth, by means of a shift from „rude screening/filtering” to a “delicate” one.

A hermeneutical analysis of the series of references enclosed herein make possible to conclude that the scientific events at the international level constitute an essential turning point of the dynamics of advanced economies, by means of a quasi-exponential growth of Global GDP.

Bibliography

1. Stojanow, J. On The Absolute Rational Will. At: <http://tinyurl.com/jt6ohrh>, visited on: 26.03.2016.
2. Schleiermacher, F. *Hermeneutics: The Handwritten Manuscripts*. (ed. Heinz Kümmerle; trans. James Duke and Jack Forstman; Missoula, MT: Scholars, 1977), p. 97.
3. Sengers, Ph. and Gaver, B. *Staying Open to Interpretation: Engaging Multiple Meanings in Design and Evaluation*. Cornell Information Science and Science & Technology Studies Ithaca, NY 14850 USA, and Goldsmiths College University of London, New Cross, London, SE14 6NW UK, p. 1.
4. Mohun, J. and Warren, R. *The Economics Book: Big Ideas Simply Explained*. London, New York, Melbourne, Munich, and Delhi, 2012, p.13.
5. Daniel, J. et al. *International Business: Environments and Operations*. Pearson, 213, p. 56.

6 Dennis M. and McCarthy, P. *International Business and Economic Integration: Comparative Business Strategies*, p. 239.

7. Tuijnman, A. (1986). *Recurrent Education and Socio-economic Success: A Theoretical and Longitudinal Analysis*. (Master's Degree studies from the Institute of International Education No.1). Stockholm University, Sweden.

8. Erasmus, D. (1529). *De Pueris Instituendis*. In: *The Treatise: De Pueris statim ac liberaliter instituendis*. Addressed to W. Duke of Cleves.

9. Berg, I. (1970). *Education and Jobs: The Great Training Robbery*. Center for Urban Education, Praeger Publishers, New York-Washington-London.

10. Blaug, M. (1994). *Education and the Employment Contract*. In: T. Husén and N. Postlethwaite (Eds.). *International Encyclopaedia of Education*. Pergamon Press, Oxford.

11. Fägerlind, I. and Saha, L. (1989). *Education & National Development: A Comparative Perspective*, 2nd Edition. Pergamon Press.

12. Husén, T. (1999). *The Quality Dimension of Higher Education: A Swedish Perspective*. In: I. Fägerlind, I. Holmesland and G. Strömqvist (Eds.). *Higher Education at the Crossroads*.

13. Becker, G. (1992). *The Economic Way of Looking at Life*. Speech presented for Nobel Prize, 1992. Nobel Foundation.

14. Sweetland, R. (1996). *Human Capital Theory: Foundations of a Field of Inquiry*. In: *Review of Economic Research*, 1996. Vol. 66, No.3.

15. OECD (2001c). *Note by the Secretariat*. In: *Human Capital Investment: Report to the OECD Council*. Short Thesis, April 2012).

16. Psacharopoulos, G. cited by: Woodhall, M. (1995). "Human Capital Concepts". In M. Camoy (Ed.), *International Encyclopaedia of Economics of Education*. Pergamon Press, Oxford.

17. Munteanu, A. *Valorizarea economică a educației/Economic valorization of education*. Print-caro, Chisinau, 2016. ISBN 978-9975-56-379-6.

Мунтяну Андрей,

магистр наук от Стокгольмского Университета, кандидат наук, при Международном Свободном Университете Молдовы (ULIM), преподаватель экономических наук Дзюдзяньского Университета, Китай, luimunteanu@yahoo.com

Kumai

ЭКОНОМИКА ОБРАЗОВАНИЯ КАК ПУТЕВОДИТЕЛЬ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕАЛЬНУЮ ЭКОНОМИКУ

Исторически государства, в основном, проходили через два типа международной экономической интеграции и государственного строения: “наступательное” и “оборонительное”. Экономика образования является новой формой цивилизованного „оборонительного” развития государства, в современной эпохе. Государство не может существовать как долгосрочное бытие, без должной экономической мощи переговоров. Страны которые применяли оборонительную модель, преуспели больше и легче сосредоточиться над развитием экономической базы из внутри, путем инноваций и продуктов; они преуспели больше став привлекательней, путем большего спроса к их инновациям и продукции далеко за пределами их границ.

Страны мира начали достигать долгосрочного материального благополучия по мере того как они узнавали, усвоили и применяли экономику образования как науку, для более глубокого понимания: (i) необходимости, (ii) качества данных, (iii) расчета (iv), анализа и (v) квалифицированной интерпретации Процента Прибыли из вложений в Образование (ППО).

Этот факт особенно выделяется после 1950-х. Разница между подходами до и после состоит в том, что экономисты эдукологи/заинтересованные вопросами образования начали подвергать системы образования анализу выгод и затрат и расчета ППО. Начали применять логику спроса и предложения в организации процессов: (i) развития человеческих навыков произвести идеи а также (ii) в производстве идей. Возникла необходимость, и было осознано важность более глубокого понимания, основанного на анализе, сущности стоимости идей; появилась и стала развиваться неосязаемая экономика.

Фактор формирования идей, комбинированный с улучшенными способностями произвести идеи, особенно возросло после того как началась массификация университетского образования, и после того как произошел существенный переход от: (i) подбора рабочей силы к мотивации рабочей силы, и (ii) от планирования системы образования основанной на демографических данных к планированию на основе расчета ППО (как предпосылка развития образовательных и экономических политик в отдельно взятом государстве); переход к анализу и/или герменевтическому анализу ППО, т.е. анализу образовательной производительности больше с точки зрения качества принятия решений по вложениям в реальную экономику.

Ключевые слова: экономика образования, реальная экономика, оборонительное развитие, производительность, идеи, герменевтический анализ.

УДК 339.9

Шацька З.Я.,

к.е.н., доцент кафедри бізнес-економіки Київського національного університету технологій та дизайну,
shatskaya@ukr.net

Україна, м. Київ

ГЛОБАЛЬНІ ПІДПРИЄМСТВА: ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто тенденції розвитку глобальних підприємств світу за рейтингом «Fortune Global» за період 2005-2015 р.р. Проведена класифікація цих підприємств за категоріями «лідер світового ринку», «ринковий послідовник на світовому ринку», «стабільний бізнес на світовому ринку», «новачок світового ринку». Визначено перспективи розвитку цих підприємств.

Ключові слова: глобалізація, глобальне підприємство, лідер світового ринку, ринковий послідовник на світовому ринку, стабільний бізнес на світовому ринку, новачок світового ринку.

Постановка проблеми. В сучасних умовах прискореної глобалізації міжнародні відносини набувають ознак транснаціоналізації, зумовлених формуванням на світовому ринку нових суб'єктів господарювання – глобальних підприємств. Такі підприємства створюються у формі транснаціональних корпорацій, що мають домінуючий та вирішальний вплив на всю світову економіку. З появою глобальних підприємств кардинальним чином змінюються підходи до ведення бізнесу у світі. Поки що в Україні не створено жодного глобального підприємства. Але для подальшого розвитку вітчизняної економіки формування таких підприємств є першочерговим завданням.

Дослідженням світових глобалізаційних процесів в економіці присвячені і праці таких вчених як Галицька Л.П., Козик В.В., Лавров Ю.В., Лазарева О.В., Півторак М.В., Юхименко П.І. та інші. На сьогоднішній день є недостатньо висвітленими питання впливу глобалізаційних процесів на функціонування вітчизняних підприємств.

Мета роботи. Метою дослідження є узагальнення досвіду функціонування та перспектив подальшого розвитку глобальних підприємств на міжнародному ринку та розробка рекомендації до формування глобальних підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу. Геополітичні трансформації, що розпочалися на початку 80-х років ХХ сторіччя, зруйнували світовий порядок та активізували глобалізаційні процеси у світі. З подальшим посиленням процесу глобалізації, спричиненого інтеграцією та регіоналізацією світового господарства, стрімко змінюються і умови ведення бізнесу. Якщо в комерційну еру функціонували окремі торговельні підприємства, то в подальшому відбулося формування великих промислових підприємств масового виробництва. В сучасних умовах на перший план вже виходить не окреме велике промислове підприємство, а інтеграція підприємств, що формують міжнародний бізнес по всьому світі. Міжнародний бізнес – система ділових взаємовідносин та господарських операцій, які здійснюються суб'єктами

господарювання двох або більше країн з метою отримання прибутку [5].

Міжнародний бізнес має складну структуру економічних відносин (МЕВ) в якій задіяні як фізичні, так і юридичні особи.

Фізичні особи – це особи, які наділені правоздатністю та дієздатністю, переважно виступають як комерсанти або підприємці. Юридичні особи – це об'єднання підприємств, які наділені відокремленим майном, діють від свого імені і в межах свого майна, мають права та обов'язки і від свого імені виступають як сторона громадських відносин. До юридичних осіб, які беруть участь у МЕВ відносяться:

1. Держава та її установи. Кожна держава має інститути, які прямо чи побічно впливають на стан МЕВ. До таких інститутів в Україні належать Міністерство іноземних справ; Міністерство зовнішньої торгівлі; Національний банк України.

2. Міжнародні організації. Вони можуть бути міжурядові і поза урядові; універсальні та регіональні; загального характеру або спеціальної компетенції; координуючі, оперативної дії, консультативні.

3. Інтеграційні об'єднання:

– міжнародний стратегічний альянс (МСА) – між організаційна угода із співробітництва, яка передбачає спільне використання ресурсів та (або) структур управління двох чи більше самостійних фірм із декількох країн для реалізації завдань, пов'язаних із місією кожної з них;

– міжнародне спільне підприємство (МСП) – підприємство, що об'єднує різнонаціональних партнерів в інвестуванні, управлінні підприємством, розподілі прибутків та ризиків;

– транснаціональна корпорація (ТНК) – корпорація, що здійснює міжнародне виробництво на основі прямих іноземних інвестицій та має прямий контроль над своїми зарубіжними фірмами.

4. Міжнародні підприємства (фірми):

– міжнародна корпорація – корпорація, в якій відбувається об'єднання капіталів і грошових доходів за допомогою випуску акцій та облігацій, а потім

збільшується за рахунок прибутку корпорації та випуску нових акцій;

– багатонаціональні корпорації (МНК) – це корпорації, у яких і капітал, і сфера діяльності носять міжнародний характер;

– командитне товариство – асоціація осіб, які беруть участь у бізнесі як співвласники для одержання доходів;

– товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) – підприємство, в якому існують тісні зв'язки між компаньйонами і товариством (сімейне товариство);

– одноосібне володіння – це виробництво, що належить одній особі і кероване найчастіше цією ж особою.

Прискорення процесу глобалізації впливає на розвиток світового господарства та систему міжнародних економічних відносин. В результаті чого світова економіка поступово перетворюється у цілісний глобальний організм, поєднаний гігантською виробничо-збутовою мережею, глобальною фінансовою системою, планетарною інформаційною мережею та переходить у якісно новий стан глобальної економіки. Такі трансформації світової економіки спричиняють формування і вихід на світовий ринок нових суб'єктів міжнародного ринку.

На думку одних дослідників [8] такими новими суб'єктами є метанаціональні компанії, які будуються на основі нових унікальних конкурентних переваг. Такі переваги полягають у виявленні, компетентній оцінці, мобілізації та багатократному використанні світових знань, постійному застосуванні інновацій шляхом навчання. Прикладами метанаціональних компаній вони вважають «Дженерал Електрик», «Проктер енд Гембл» (США), «Нокія», «Као» (Японія).

На думку інших дослідників на світовому ринку утворюються глобальні організації. Глобальна організація – форма міжнародної організації, відповідно до якої менеджмент підприємства планує всі сфери своєї діяльності у всесвітньому масштабі (обсяги виробництва продукції, виробничі потужності, маркетингову політику, фінансові потоки, систему матеріально-технічного постачання та інше). При цьому функціональні підрозділи є глобальними міжнародними відділами, що звітують про свою діяльність безпосередньо перед президентом глобальної організації [6]. Тотожним до поняття глобальна організація є термін глобальна фірма. Глобальна фірма – це підприємство, що працює в кількох країнах та досягає конкурентних переваг у наукових дослідженнях, виробництві, маркетингу і фінансах, які недоступні її конкурентам [<http://cyclop.com.ua/content/view/934/1/1/7/>].

Деякі дослідники ототожнюють поняття метанаціональна і глобальна організація.

Лавров Ю.В. та інші дослідники [4] вважають, що міжнародні економічні відносини в сучасних умовах глобалізації все більше набувають форми транс націоналізації і розвиваються на мікрорівні, тобто рівні міжнародних корпорацій. В таких умовах реальний контроль над процесами глобалізації все більше переходить до світової промислово-фінансової еліти в особі глобальних корпорацій і глобальних банків.

Основою міжнародного бізнесу є нові утворення – так звані глобальні підприємства. Глобальне підприємство – це глобальна самостійна організаційно-економічна мегасистема, що складається з інтеграції декількох транснаціональних компаній (ТНК), які здійснюють міжнародне виробництво товарів та послуг на основі прямих іноземних інвестицій та мають прямий контроль над своїми зарубіжними фірмами [6].

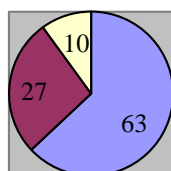
Починаючи з 1995 р. щорічно журнал «Forbes» оприлюднює Рейтинг 500 найвпливовіших транснаціональних компаній світу («Fortune Global»). До аналізу беруться тільки ті світові корпорації, обсяг продажу яких становить не менше 1 млрд. дол. і вартість акції яких становить не менше 5 дол. за одиницю, а також які є доступними для інвесторів в США. Для оцінки також використовуються показники доходу, чистого прибутку, вартості активів за останні 12 місяців та ринкової капіталізації корпорації [2].

Виходячи з даних рейтингу «Fortune Global» [2] класифікуємо глобальні підприємства світу за категоріями «лідер світового ринку», «ринковий послідовник на світовому ринку», «стабільний бізнес на світовому ринку», «новачок світового ринку». Лідером світового ринку будемо вважати підприємства, що займають 1 місце в рейтингу Fortune Global за 2005-2015 р.р. Відповідно ринковий послідовник на світовому ринку – 2 місце в рейтингу, стабільний бізнес на світовому ринку – 3 місце в рейтингу, новачок на світовому ринку – останнє (500) місце в рейтингу. Отримані дані зведемо в табл. 1.

За даними табл. 1 можна зробити висновок, що за 7 з останніх 11 років лідером світового ринку серед глобальних підприємств за рейтингом Fortune Global є компанія Wal-Mart Stores Inc. (США), яка займається роздрібною торгівлею та мерчандайзингом. Загалом компанія знаходиться в рейтингу найкрупніших глобальних підприємств вже 22 роки поспіль. В структурі глобальних підприємств-лідерів світового ринку частка Wal-Mart Stores Inc. становить 63%. (рис. 1).

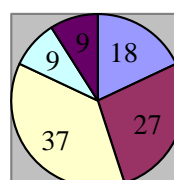
Таблиця 1 – Рейтинг глобальних підприємств світу за період 2005-2015 р.р. (за рейтингом Fortune Global)

Рік	Лідер світового ринку (1 місце в рейтингу Fortune Global)	Ринковий послідовник на світовому ринку (2 місце в рейтингу Fortune Global)	Стабільний бізнес на світовому ринку (3 місце в рейтингу Fortune Global)	Новачок на світовому ринку (500 місце в рейтингу Fortune Global)
2015	Wal-Mart Stores Inc., США	State Grid, Китай	China National Petroleum, Китай	Old Mutual, Велика Британія
2014	Wal-Mart Stores Inc., США	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Sinopet Group, Китай	Raytheon, США
2013	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Wal-Mart Stores Inc., США	Exxon Mobile Corp., США	Ricoh Company Ltd, Японія
2012	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Exxon Mobile Corp., США	Wal-Mart Stores Inc., США	Manpower Inc., США
2011	Wal-Mart Stores Inc., США	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Exxon Mobile Corp., США	Wistron Corp., Тайвань
2010	Wal-Mart Stores Inc., США	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Exxon Mobile Corp., США	Dial Hippon Printing Comp., Гонконг
2009	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Exxon Mobile Corp., США	Wal-Mart Stores Inc., США	Mitsui O.S.K. Lines, Ltd., Японія
2008	Wal-Mart Stores Inc., США	Exxon Mobile Corp., США	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Fluor Corp., США
2007	Wal-Mart Stores Inc., США	Exxon Mobile Corp., США	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Fluor Corp., США
2006	Exxon Mobile Corp., США	Wal-Mart Stores Inc., США	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Nike Inc., США
2005	Wal-Mart Stores Inc., США	British Petroleum p.l.c., Велика Британія	Exxon Mobile Corp., США	Masco Corp., США

- Wall-Mart Stores Inc.
- Royal Dutch Shell
- Exxon Mobile

Рис. 1. Структура глобальних підприємств – лідерів світового ринку за період 2005-2015 р.р. (за рейтингом Fortune Global)

- Wall-Mart Stores Inc.
- Royal Dutch Shell
- Exxon Mobile
- State Grid
- British Petroleum

Рис. 2. Структура глобальних підприємств – ринкових послідовників на світовому ринку за період 2005-2015 р.р. (за рейтингом Fortune Global)

Другим потужним лідером світового ринку серед глобальних підприємств за рейтингом Fortune Global є компанія Royal Dutch Shell (Нідерланди), що займається нафтопереробкою (3 з проаналізованих 11 років). Таким чином лідируючими глобальними підприємствами на світовому ринку є компанії США. Домінуючі лідируючі галузі світового ринку – роздрібна торгівля та мерчандайзинг, нафтопереробка, мобільний зв'язок.

Ринковим послідовником на світовому ринку (2 місце в рейтингу Fortune Global) є компанія Exxon Mobile Corp. (США), що займається в галузі мобільного зв'язку. За останні 11 років компанія 4 рази займала 2 місце в рейтингу. В структурі глобальних підприємств-ринкових послідовників частка Exxon Mobile Corp. становить 37%. (рис. 2). Другим ринковим послідовником на світовому ринку є компанія Royal Dutch Shell

(Нідерланди), що займається в галузі нафтопереробки. Компанія 3 рази за 11 років посідала 2 місце в рейтингу. В структурі глобальних підприємств – ринкових послідовників її частка становить 27%. Таким чином глобальними підприємствами, як ринковими послідовниками на світовому ринку є також переважно компанії США. Домінуючі галузі – послідовники світового ринку – роздрібна торгівля та мерчандайзинг, нафтопереробка, енергетика, мобільний зв'язок.

Третє місце в рейтингу з проаналізованих глобальних підприємств зі стабільним бізнесом (за версією Fortune Global) займає компанія Exxon Mobile Corp. (США), що займається в галузі телекомунікації. Компанія має стабільний бізнес. За період 2005-2015 р.р. компанія 4 рази займала 3 місце в рейтингу. В структурі глобальних підприємств стабільного бізнесу на світовому ринку за

період 2005-2015 р.р. частка Exxon Mobile Corp. підприємствами, які мають стабільний бізнес на світовому ринку є переважно компанії США, а також Нідерландів та Китаю. Домінуючі стабільні галузі світового ринку – роздрібна торгівля та мерчандайзинг, нафто- та газопереробна, телекомунікації.

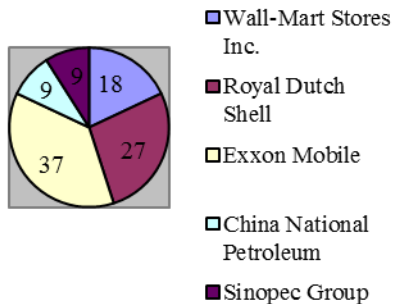

Рис. 3. Структура глобальних підприємств стабільного бізнесу на світовому ринку за період 2005-2015 р.р. (за рейтингом Fortune Global)

Останнє 500 місце в рейтингу Fortune Global займають глобальні підприємства – новачки на світовому ринку. Ці компанії представлені різними країнами: США, Велика Британія, Китай, Японія, Тайвань, Гонконг. Їх частка в структурі глобальних підприємств - новачків на світовому ринку складає всього лише по 9%. Більшість з таких компаній в наступні роки підвищують місце, що посідають в рейтингу. Але будуть і такі, що втратять свої глобальні позиції, як наприклад компанія Nokia (Фінляндія). Домінуючі галузі-новачки, що виходять на світовий ринок – енергетика, фінансова діяльність, рекрутинг, виробництво електротехніки, будівництво житла, виробництво спортивного одягу.

За даними рейтингу Fortune Global на сьогоднішній день 500 найкрупніших ТНК реалізують 95% фармацевтики, 80% електроніки та хімії, 76% продукції машинобудування.

Беззмінним світовим лідером з глобальних підприємств в галузі ритейлу, що посідає провідні місця в рейтингу вже понад 22 роки є транснаціональна компанія Wal-Mart Stores Inc. (США), що займається роздрібною торгівлею та мерчандайзингом.

За рейтингом Fortune Global серед 500 глобальних підприємств світу у 2005 р. тільки три російські компанії визнано глобальними: «Газпром», «Лукойл» та «Unified Energy System of Russia» [1]. У 2010 р. їх список було розширено до 6 компаній. Світове визнання отримали компанії «Роснефть-оїл», «ТНК ВМР International Ltd», «Savings Bank of the Russian Federation». У 2015 р. втратили свої глобальні позиції такі компанії, як «ТНК ВМР International Ltd», «Savings Bank of the Russian Federation», але вийшли на світовий ринок «Сбербанк» і «ВТБ-банк». Нажаль, на сьогоднішній день у рейтингу Fortune Global серед 500 глобальних підприємств немає жодного вітчизняного.

Висновки. Таким чином, глобальне підприємство – це глобальна самостійна організаційно-економічна

становить 37% (рис. 3). Таким чином глобальними мегасистемами, що складаються з інтеграції декількох ТНК, які здійснюють міжнародне виробництво товарів та послуг на основі прямих іноземних інвестицій та мають прямий контроль над своїми зарубіжними фірмами. Таке інтеграційне утворення потребуватиме нового глобального топ менеджменту, організаційна структура буде удосконалюватись, уточнюватимуться функції його структурних підрозділів (філій), права і відповідальність персоналу. Саме транснаціональні корпорації слід вважати глобальними підприємствами, що поступово витісняють з міжнародного ринку інших суб'єктів світового господарювання. Саме глобальні підприємства забезпечать подальший розвиток науково-технічного прогресу, розробку нових технологій, товарів та послуг і сприятимуть сталому розвитку світового суспільства. Вітчизняним підприємствам при виході на міжнародні ринки слід сконцентрувати особливу увагу на інтеграцію діяльності зі створення глобальних підприємств.

Література

1. Версія журналу Forbes (російське видання) в Росії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.forbes.ru/rating/200-grupneishikh-chastnykh-kompanii-rossii-2015/2015>
2. Журнал Fortune Global [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fortune.com/global500/>, <http://fortune.com/global500/2014/>
3. Загородній А.Г., Вознюк Т.А. Фінансово-економічний словник [Електронний ресурс] – К.: Знання, 2007. – 1072 с. – ISBN 978-966-346-393-3 – Режим доступу: <http://cyclor.com.ua/content/view/934/1/1/7/>
4. Лавров Ю.В. Економіка підприємства та маркетинг [Електронний ресурс] / за ред. Ю.В. Лаврова. – Харків, 2012 – Режим доступу: <http://buklib.net/books/37226>
5. Лазарева О.В. Міжнародний бізнес, як складова міжнародного менеджменту [Електронний ресурс] – с. 6-22. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibniki/329/2.pdf>
6. Словник ключових термінів з дисципліни «Маркетинг» [Електронний ресурс] / уклад. М. Т. Гребньов. – К.: КНЕУ, 2003. – 80 с. – Режим доступу: <http://cyclor.com.ua/content/view/934/1/1/6/#6718>
7. Шацька З.Я. Загородній досвід функціонування глобальних підприємств /З.Я. Шацька. – Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Інформаційно-аналітичне забезпечення ефективності діяльності підприємств в контексті економічної безпеки в умовах інтеграції в ЄС». – 27 травня 2016 року. – с.244-246
8. Юхименко П.І., Галицька А.П., Півторақ М.В. та ін. Міжнародний менеджмент [Електронний ресурс] – Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2001. – 488 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/11800912/menedzhment/stano_vlennya_globalnih_pidpriyemstv#67

References

1. Versia gurnala Forbes (rosiiskoe vidannia) v Rossii [Elektronni resyrs] – Regim dostupy: <http://www.forbes.ru/rating/200-grupneishikh-chastnykh-kompanii-rossii-2015/2015>
2. Gurnal Fortune Global [Elektronni resyrs] – Regim dostupy: <http://fortune.com/global500/>, <http://fortune.com/global500/2014/>
3. Zagorodniy A.G., Voznyuk G.L. Fininsovo-ekonomachniy slovnik [Elektronni resyrs] – K.: Znania, 2007. – 1072 s. – ISBN

978-966-346-393-3 – Regim dostupy: <http://cyclop.com.ua/content/view/934/1/1/7/>

4. Lavrov U.V. *Ekonomika pidpriemstva i marketing* [Elektronni resyrs] / za red. U.V. Lavrova. – Xarkiv, 2012 – Regim dostupy: <http://buklib.net/books/37226>

5. Lazareva O.V. *Mignarodniy biznes, yak skladova mignarodnogo menegmenty* [Elektronni resyrs] – s. 6-22. – Regim dostupy: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/329/2.pdf>

6. *Slovník křutchovix terminiv z dictsiplini Marketing* [Elektronni resyrs] / ukřsd. M.G. Grebnov. – K.: KNEU, 2003. – 80 s. – Regim dostupy: <http://cyclop.com.ua/content/view/934/1/1/6/#6718>

7. Shatskaya Z.Y. *Zakordonnii dosvid funktsionnyvannia mignarodnix pidpriemstv* /Z.Y. Shatskaya. – Zbirnik tez dopovidey Mignarodnoi naukovo-praktichnoi internet-konferentsii «Informatsionno-analiticheskoe obespechenie efektyvnosti deyatelnosti pidpriemstv v konteksti ekonomicheskoi bezopasnosti v umovax integratsii v ĽS». – 27 travnia 2016 roky. – s.244-246

8. Uřimenko P.I., Galit'ska L.P., Pivtorak M.V. *ta in. Mignarodniy menegment* [Elektronni resyrs] – navch. posib. – K.: Tsentri uchbovoi literaturi, 2001. – 488 s. – Regim dostupy: http://pidruchniki.com/11800912/menedzhment/stanovlennya_globa_lnih_pidpriemstv#67

Shatskaya Z.Y.,

*candidate of economic sciences, assistant professor Business Economics Department,
Kyiv National University of Technologies and Design, shatskaya@ukr.net*

Ukraine, Kiev

GLOBAL COMPANIES : EXPERIENCE OF DEVELOPMENT AND PROSPECTS

The article examines the trends of global companies in the world in rated «Fortune Global» for the period 2005-2015. The classification of these companies is done by category «leader of the world market», «market follower in the global market», «stable business in the global market», «newcomer of the world market.» The prospects of these companies is identified.

Key words: *globalization, global enterprise, the world market leader, a follower of the leader in the world market, a stable business in the world market, newcomer of the world market.*

Editor-in-Chief	M.A. Zhurba
Deputy Editor-in-Chief	I.O. Kuzmichenko
Deputy Editor-in-Chief	E.B. Talishinski
Proofreader	E.V. Starychenko
Designer	T.H. Aldakimova
Makeup	E.V. Starychenko

Journal Editorial Staff Contact Information.

**Post Address: 92600 Ukraine, Svatove,
106 Kominterna Str. Sobornist
Journal «Virtus» Editorial Staff,
tel.: +38 (050) 227 30 03,
e-mail: ftg-conference@mail.ru
website: <http://www.virtus.conference-ukraine.com.ua>**

**Center of modern pedagogy «Learning without Frontiers»
Post Address: 7275, boul. Langelier, CP88022 Montreal, QC, H1S 3G9, CANADA
e-mail: pedagogiemoderne@mail.ru
website: <http://www.pedagogiemoderne.com>**

**Signed for printing 03.11.2016.
Format 60×84 1/8. Paper offset. Font Times.
Offset printing. Conventional printed sheet 20,0 Publisher's sheet-copy 20,0
Circulation 500 copies. Order 3012.**

**Printed PE Shpak V. B.
The certificate on the state registration B02 No. 924434 from 11.12.2006
Ternopil, Prosvity St. 6.
phone 8 097 99 38 299
E-mail: tooums@ukr.net**
